

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

К.О. Чаплинський

**ТАКТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ**

Монографія

Дніпропетровськ
«Ліра ЛТД»
2010

ББК 67.9(4УКР)62

Ч 19

УДК 343.98

*Рекомендовано Вченою радою Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 23 грудня 2010 року)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **К.В. Антонов**,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
Академії Митної служби України;

доктор юридичних наук, професор **П.В. Цимбал**,
завідувач кафедри кримінального права, кримінального процесу
та криміналістики Національного університету
державної податкової служби України;

доктор юридичних наук, професор **В.А. Мисливий**,
проректор з наукової роботи Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ.

Ч 19 Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф. / Чаплинський Костянтин Олександрович. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – 560 с.

ISBN 978-966-383-334-7

У монографії з урахуванням сучасного стану розвитку криміналістичної науки розглянуто особливості організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого огляду, освідування, зняття інформації з каналів зв'язку, обшуку, виїмки, допиту, очної ставки, пред'явлення для впізнання та відтворення обстановки і обставин події (перевірка показань на місці та слідчий експеримент), використання спеціальних знань, а також способи фіксації результатів вказаних слідчих дій.

Для науковців, викладачів, курсантів, студентів та слухачів вищих юридичних навчальних закладів, ад'юнктів та аспірантів, працівників органів внутрішніх справ, прокуратури, Служби безпеки України та адвокатури, усіх тих, хто виявляє інтерес до юридичної науки.

ISBN 978-966-383-334-7

ББК 67.9(4УКР)62

© Чаплинський К.О., 2010

© ДДУВС, 2010

© Ліра ЛТД, 2010

ЗМІСТ

ВСТУП	
Розділ 1. НАУКОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ	
1.1. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування	
1.2. Поняття та класифікація засобів тактичного забезпечення	
Розділ 2. ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З МАТЕРІАЛЬНИХ ВІДОБРАЖЕНЬ	
2.1. Тактика слідчого огляду	
2.2. Тактика освідування	
2.3. Тактика обшуку і виїмки	
2.4. Зняття інформації з каналів зв'язку як засіб отримання доказової і орієнтуючої інформації	
Розділ 3. ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ	
3.1. Тактика допиту	
3.2. Основні теоретичні та прикладні підходи до вивчення проблеми очної ставки як самостійної слідчої дії	
Розділ 4. ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗІ ЗМІШАНИХ ДЖЕРЕЛ	
4.1. Тактика пред'явлення для впізнання	
4.2. Відтворення обстановки і обставин події	
4.2.1. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань місці ...	
4.2.2. Тактика слідчого експерименту	
4.3. Тактика використання спеціальних знань	
ВИСНОВКИ	
Список використаних джерел	

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КК – Кримінальний кодекс

КПК – Кримінально-процесуальний кодекс

МВС – Міністерство внутрішніх справ

СБУ – Служба безпеки України

ОВС – Органи внутрішніх справ

ОРД – Оперативно-розшукова діяльність

ОРЗ – Оперативно-розшукові заходи

ОЗГ – Організована злочинна група

ОЗУ – Організоване злочинне угруповання

ОГ і ЗО – Організовані групи і злочинні організації

СІЗО – слідчий ізолятор

СОГ – слідчо-оперативна група

УМВС – Управління Міністерства внутрішніх справ

ВСТУП

В умовах становлення правової і незалежної держави та реформування економічної й політичної систем в Україні гальмівним чинником перетворень виступає злочинність. Особливу небезпеку складає організована злочинність, яка завдає значної шкоди державі, дестабілізує фінансово-кредитну систему, негативно впливає на стан економіки, ускладнює криміногенну ситуацію. Нині вона стала одним із факторів, що загрожує національній безпеці держави. Концентрація значних матеріальних цінностей в руках керівників злочинних угруповань зумовлює зростаючий інтерес до їх безпосередньої участі у політичних процесах держави. Останнім часом злочинність набула міжнародного характеру. Організовані злочинні угруповання все активніше долають кордони, утворюючи аналоги транснаціональних компаній, які займаються злочинним бізнесом. Простежується тенденція включення і організованої злочинності України у транснаціональні кримінальні структури.

На сьогодні організована злочинність має тенденцію до зростання, про що свідчать статистичні дані Державного комітету статистики України. Незважаючи на зменшення виявлених організованих груп та злочинних організацій, зокрема, 2001 р. – 770 організованих груп та злочинних організацій, 2002 р. – 722, 2003 р. – 634, 2004 р. – 695, 2005 р. – 551, 2006 р. – 572, 2007 р. – 559, 2008 р. – 548, спостерігається неухильне зростання вчинюваних ними злочинів, відповідно, 2001 р. – 6703 злочини, 2002 р. – 6467, 2003 р. – 6159, 2004 р. – 5582, 2005 р. – 7741, 2006 р. – 7358, 2007 р. – 7689, 2008 р. – 7701, 2009 р. – 7621, 2010 р. – 7598. Також необхідно вказати і на зростання вчинюваних організованими злочинними групами тяжких та особливо тяжких злочинів, зокрема, 2001 р. – 3970 злочинів, 2002 р. – 4743, 2003 р. – 4792, 2004 р. – 4639, 2005 р. – 6734, 2006 р. – 6608, 2007 р. – 6742, 2008 р. – 6831, 2009 р. – 6901, 2010 р. – 6898. Суттєво збільшилася і кількість злочинних угруповань із корумпованими зв'язками.

Окрім того, за даними МВС України, в організації роботи окремих слідчих апаратів ще залишається низка серйозних недоліків. Так, на сьогодні не розкрито 1,6 тис. контрольних злочинів, у тому числі 237 умисних убивств, 138 умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого, та 395 розбійних нападів. Найбільший їх масив зареєстровано у Донецькій, Львівській та Харківській областях.

Значно збільшилась кількість кримінальних справ, розслідування яких тривало понад встановлені процесуальні строки. У деяких облас-

тях зменшилась кількість закінчених провадженням кримінальних справ. Вищою за середньодержавний показник (в Україні – 4,7 %) є питома вага повернутих на додаткове розслідування кримінальних справ у Київській (8,4 %), Херсонській (6,9 %) областях та у м. Києві (7,8 %).

Суттєво зростає кількість надзвичайних подій за участю співробітників органів внутрішніх справ. Так, на 14 % (328) збільшилась кількість кримінальних справ, порушених відносно працівників ОВС, у тому числі за фактами зловживання і перевищення влади (134) та хабарництва (45).

Зважаючи на це, криміногенну ситуацію в країні характеризують вкрай негативно. Спостерігається досить стала тенденція до зміни структури та характеру злочинності. Зросла професійність та жорстокість злочинців, посилюється корумпованість у суспільстві.

Соціально-політичні зміни, які відбулися впродовж останніх років у країнах СНД, у тому числі і в Україні, безпосередньо вплинули на міжнародний характер злочинності. На сьогодні Україна, як центральноєвропейська держава, що займає важливе геополітичне становище, знаходиться в епіцентрі інтересів міжнародних злочинних угруповань, які намагаються розширити сфери впливу за рахунок проникнення до нашої країни шляхом використання набутого кримінального досвіду, валютних коштів, ультрасучасного технічного оснащення, апробування нових способів учинення злочинів і захисту своєї злочинної діяльності, що посилює негативні тенденції у розвитку злочинності. Така ситуація вимагає прийняття неординарних і кардинальних рішень, невідкладних законодавчих та організаційно-управлінських заходів щодо удосконалення тактики протидії злочинним проявам.

Динамічні зміни у характері злочинності і умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів та методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності і необхідність їх істотного оновлення, вдосконалення та розвитку¹. У зв'язку з цим назріла проблема реформування і оновлення, згідно з вимогами Конституції України, кримінального судочинства, діяльності правоохоронних органів, зокрема, встановлення такого порядку провадження досудового слідства і його тактичного забезпечення, який би відповідав принципам демократичних країн світу і спирався на історичні особливості і національні традиції українського народу. Важливу роль у вирішенні цих завдань щодо подолання сучасної злочинності має чіткий розподіл основних державних функцій в галузі протидії злочинності (кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової) та, відповідно, суб'єктів, які їх реалізують.

Для вітчизняної правової науки розробка правових, організаційних та тактичних основ забезпечення досудового розслідування в умовах

---

¹ Карпов Н.С., Евдокименко С.В. Злочинна діяльність / Під ред.. В.П. Бахіна. – К., 2001. – С. 30.

сьогодення є значною мірою новим напрямом наукового пошуку.

Окремі аспекти цієї проблеми у галузево-предметному плані висвітлювали вчені-юристи України: Ю.П. Аленін, С.А. Альперт, К.В. Антонов, М.І. Бажанов, В.Д. Басай, В.Д. Берназ, А.Ф. Волобуєв, В.К. Весельський, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевий, О.Ф. Долженков, А.Я. Дубинський, В.А. Журавель, В.С. Зеленецький, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, О.А. Кириченко, Н.І. Клименко, І.П. Козаченко, М.В. Корнієнко, В.К. Лисиченко, Л.М. Лобойко, В.Т. Маляренко, Є.І. Макаренко, М.І. Мельник, О.Р. Михайленко, М.М. Михеєнко, О.В. Негодченко, В.Т. Нор, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, О.П. Снігерьев, В.В. Тіщенко, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, С.С. Чернявський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило; країн СНД: Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, А.К. Гаврилов, Г.І. Грамович, Л.М. Карнеєва, О.М. Ларін, І.М. Лузгін, П.А. Лупинська, І.Л. Петрухін, М.С. Полевой, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.С. Строгович, М.А. Чельцов, С.А. Шейфер, В.Є. Емінов, М.П. Яблоков та ін.

Разом з тим проблема тактичного забезпечення досудового розслідування багатоаспектна. Правоохоронна практика потребує розробки і законодавчого закріплення новітніх й вдосконалених засобів і методів тактичного забезпечення, адекватних характеру сучасної злочинності.

На сьогодні слідчі підрозділи органів внутрішніх справ України мають цілу низку невирішених організаційно-тактичних проблем.

Так, слідчим управлінням ГУМВС України в Дніпропетровській області проаналізовано якість підготовки фахівців та визначено основні недоліки у підготовці слідчих, такі як невміння кваліфіковано визначатись з наявністю або відсутністю складу злочину при вивченні матеріалів дослідчої перевірки; невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, що має негативні наслідки при складанні процесуальних документів та під час проведення слідчих дій; невміння встановлювати психологічний контакт з допитуваним. Взагалі усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань тактики проведення слідчих дій та тактики розслідування окремих видів злочинів, як наслідок – невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не можуть визначити кінцеву мету розслідування злочинів, необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відповідальності або закінчення розслідування у справі¹.

Зважаючи на це, слід констатувати: проблема тактичного забезпечення досудового розслідування в Україні з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики у вітчизняній криміналістичній науці не отримала глибокого вивчення. Наведені обставини зумовили обрання теми дослідження.

---

¹ Лист заступника начальника слідчого управління Гриси О.В. від 06.09.2010 р. № 8/7034.

Розділ 1

НАУКОВІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Поняття та сутність тактичного забезпечення досудового розслідування

Протидія злочинності є важливим напрямом діяльності держави. В умовах зростання злочинності, підвищення рівня її організованості та агресивності, активізації протидії досудовому розслідуванню виникає необхідність негайної розробки та впровадження найновітніших і апробованих наукових методів у правоохоронну діяльність для її подолання, насамперед, у діяльність слідчих підрозділів. У зв'язку з цим важливого значення набуває розробка програм реалізації наукових досягнень, наукове забезпечення протидії злочинності, розширення можливостей їх використання при розкритті та розслідуванні злочинів.

У структурі кримінального процесу важливе місце належить досудовому провадженню. Досудове провадження характеризується безпосередніми завданнями, що впливають із загальних завдань кримінального судочинства, суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності, предметом і засобами пізнання події, приводами й підставами для початку провадження, підсумковими рішеннями¹.

Таким чином, кримінальний процес є складною системою, яку можна досліджувати та аналізувати на різних рівнях і в різних площинах. У цілому досудове провадження охоплює діяльність у стадії порушення кримінальної справи й досудового розслідування. Досудове розслідування здійснюється у двох формах: дізнання і досудового слідства. У нашому дослідженні основна увага буде приділена аналізу структури й характеру стадії досудового розслідування.

Всебічність, повнота і об'єктивність розгляду кримінальної справи в суді та її вирішення по суті потребують об'ємної і кваліфікованої підготовчої роботи. Зважаючи на це, переважна більшість кримінальних справ мають «пройти» стадію досудового розслідування².

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 16.

² Зеленецкий В.С, Кузьминова В.Ю. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел. – Х., 2002. – С. 26.

Досудовому розслідуванню як невід'ємній та органічній частині кримінального процесу притаманні всі його основні риси: демократизм, гуманізм, законність. Воно здійснюється на демократичних засадах публічності, диспозитивності, рівності громадян перед законом і судом, недоторканності особи, житла, охорони особистого життя, таємниці листування тощо.

Дослідник Є.Д. Лук'янчиков досудове розслідування визначає як діяльність уповноважених державних органів, що здійснюється в досудових стадіях процесуальними формами і спрямована на виявлення та розслідування злочинів і вирішення кримінальних справ¹.

Більш широко розглядає досудове розслідування Л.М. Лобойко, окреслюючи його як другу стадію кримінального процесу, в ході якої у відповідності до кримінально-процесуального закону здійснюється діяльність спеціально-уповноважених осіб органів дізнання і досудового слідства із всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин кримінальної справи з метою повного і швидкого розкриття злочинів (суспільно небезпечних діянь), викриття винних, вжиття заходів із запобігання і припинення злочинів та забезпечення відшкодування завданої злочинцем шкоди і можливої конфіскації майна².

В.П. Бахін і В.К. Весельський пропонують розслідування злочинів розуміти як діяльність зі збирання, аналізу і використання інформації для розв'язання завдань кримінального судочинства. Це, на думку вчених, потребує від слідчого творчого підходу і особливого вміння, насамперед, з урахуванням сучасних умов боротьби зі злочинністю³.

Інші вчені визначають розслідування як процес виконання сукупності слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів⁴.

У науковій літературі вчені використовують терміни «розкриття»⁵

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Вказ. праця. – С. 10

² Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге: доп. і змін. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 50.

³ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навч. посібник. . – К., 1997. – С. 4; Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К., 2001. – С. 19.

⁴ П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник.. – К., 2001. – С. 19.

⁵ Сербулов А.К., Розенко В. Работа следователя МВД по раскрытию преступлений. – К., 1970. – С. 54; Быков В.М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет: Лекция. – Ташкент, 1984. – С. 7; Криминалістика: В 2 т. / Под ред. профессора Р.С. Белкина и доцента Г.Г. Зуйкова. – М., 1970. – Т. 2. – С. 461.

та «розслідування»¹ або їх у сукупності², застосовувані для позначення характеру діяльності слідчого.

Можна погодитися з думкою О.В. Лускатова, що під час досудового розслідування слідчий не може обмежитися виключно заходами не процесуального характеру, але, за наявності у нього відповідної інформації, отриманої в результаті їх проведення, відновлює слідство та проводить дії процесуального характеру, для позначення сукупності яких кращим є термін «розслідування», на відміну від «розкриття», оскільки останній, скоріше, характеризує не процес, а отриманий результат – встановлення особи, винної у вчиненні злочину³.

Відповідно до положення про основи організації розкриття злочинів органів внутрішніх справ (2010 р.), розкриття здійснюється в максимально короткий строк у поєднанні з проведенням оперативно-розшукових заходів і слідчих дій та полягає в установленні всіх учасників злочинів, виявленні та належному документуванні епізодів їх злочинної діяльності, установленні інших обставин, що підлягають доказуванню в кримінальній справі і мають значення для її правильного вирішення⁴.

Дослідник І.Ф. Герасимов, аналізуючи поняття «розкриття», вказує, що практично всі автори не ототожнюють його з терміном «розслідування» злочинів. Він зазначає, що розкриття не охоплює повноти, всебічності й об'єктивності слідства, у поняття «розкриття злочинів» закон не включає виявлення й усунення причин та умов, що сприяли їх вчиненню⁵. Подібну думку висловлює й В.Ф. Робозьоров, який зазначає, що розмежування понять розкриття і розслідування злочину міститься в обсязі дій суб'єкта: законодавець, вживаючи термін «розкриття злочину», не пов'язує його зі всіма елементами предмета доказування у справі⁶. Таким чином, автори схиляються до думки про те, що розкриття є скла-

---

¹ Быков В.М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет: Лекция. – Ташкент, 1984. – С. 7; Горбачевський В.Я. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): Навч.-практ. посібник. – К., 2001. – С.1.

² Горбачевський В.Я. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень): Навч.-практ. посібник. – К., 2001. – С.1.

³ Лускатов О.В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С 11.

⁴ Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України: Затв. Наказом МВС України від 24.09.2010 р., № 456. – К. – С. 1.

⁵ Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск, 1975. – С. 41-45.

⁶ Робозеров В.Ф. Раскрытие преступлений, совершенных в условиях неочевидности. – Л., 1990. – С. 7.

довою частиною розслідування¹.

Відомий правник Р.С. Белкін, аналізуючи зміст криміналістичного поняття «розкриття злочину», визначив його як діяльність з розслідування злочину, спрямовану на одержання інформації, що дає підставу до висунення версії про вчинення злочину певною особою. Розглядаючи періодизацію етапів розслідування злочину, він зазначав, що розкриття злочину може співпасти із завершенням початкового етапу розслідування².

Узагальнюючи думки вчених, можна зазначити, що термін «розслідування» значно ширше терміна «розкриття», оскільки більш точно відображає характер діяльності, спрямованої на встановлення особи, яка вчинила злочин, доведення її провини.

На думку І.Ф. Пантелеєва, стосовно кримінально-процесуальної діяльності розкриття злочинів має допоміжний характер, втім, значення оперативно-розшукової діяльності у забезпеченні повного та швидкого розкриття злочинів досить суттєве³.

Розслідування злочинів має свою специфіку, яка зумовлюється обставинами їх вчинення та конкретними умовами провадження слідчих дій.

Обстановка, в якій триває розслідування, має специфічний характер, оскільки формується під впливом низки об'єктивних та суб'єктивних факторів.

На думку В.К. Лисиченка, до об'єктивних факторів можна віднести: механізм учинення злочину, слідову його картину, наявність доказів, місце й час проведення розслідування. Суб'єктивними факторами виступають рівень професійної підготовки слідчого, поведінка учасників, які беруть участь у кримінальному судочинстві⁴.

Можна погодитися з Я. Пещаком, який вказує, що знання закономірностей складного процесу пізнання об'єктивної істини у досудовому розслідуванні та їх послідовне використання в практичній діяльності є основною умовою успішного розкриття і розслідування злочинів, встановлення та викриття злочинців⁵.

Результативність роботи правоохоронних органів прямо залежить від рівня та якості її забезпечення науковими засобами та методами. Цьому, на думку В.О. Коновалової, повинно сприяти використання пев-

---

¹ Лускатов О.В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Монографія. / Лускатов О.В. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – С. 11.

² Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М., 2001. – С. 779-784.

³ Пантелеев И.Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики: Учебное пособие / И.Ф. Пантелеев. – М., 1980. – С. 15.

⁴ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К., 1988. – С. 5.

⁵ Пещак Я. Следственные версии (криминалистическое исследование). – М., 1976. – С. 20.

них наукових категорій криміналістичної науки, які сприяють оптимальному вирішенню завдань кримінального судочинства¹.

До основної такої категорії можна віднести і криміналістичну тактику.

Термін «тактика» в етимологічному розумінні – це способи та прийоми досягнення мети; певна лінія поведінки; вміння ефективно використовувати військові сили; складова частина військового мистецтва, що включає теорію й практику підготовки організації та ведення бою².

В.П. Бахін вказує, що тактика необхідна там, де зустрічається протидія меті предметної діяльності чи досягненню конкретного результату, і спрямована на її подолання або нейтралізацію³.

У науковій літературі нерідко поняття «криміналістична тактика» ототожнюється з поняттям «слідча тактика». Можна погодитися з думкою П.Д. Біленчука, В.К. Весельського, В.І. Перкіна, В.Б. Школьного, Ю.Б. Комаринської, що таке ототожнення цих понять є не досить правильним⁴.

Так, більшість вчених криміналістичну тактику визначають як розділ криміналістики, який являє собою систему наукових положень і розроблених на їх основі практичних рекомендацій щодо організації і планування досудового та судового слідства, визначення оптимальної лінії поведінки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, прийомів проведення слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли учиненню або приховуванню злочинів⁵.

---

¹ Коновалова В.Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве: Монография. / Коновалова В.Е. – Харьков: Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2007. – С. 4.

² Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1983. – 816 с.; Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1980. – Т. 4; Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2003. – 1440 с.

³ Бахін В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: Лекция / Бахін В.П. – НАВСУ, К., 1999. – С. 3.

⁴ Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій.. – Вінниця, 2001. – С. 3.

⁵ Аверьянова Т.В. и др. Криминалистика: Учеб. для вузов. – М., 2000. – С. 474; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001. – С. 177; Аверьянова Т.В. и др. Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М., 1999. – С. 451; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник: У 2-х ч. – Ч. 2. – Х., 2001. – С. 4; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К., 2001. – С. 19; Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учеб.-метод. пособие. – М., 1976. – С. 9; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 3; Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 27; Криминалистика. – М., 1974. – С. 9; Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 6; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 9; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 257; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 32.

Аналізуючи цю дефініцію, можна вказати, що криміналістична тактика охоплює організацію і планування досудового та судового слідства, визначає тактику діяльності усіх учасників розслідування та розгляду кримінальної справи – слідчого, прокурора, працівників органів дізнання, судді, спеціаліста, експерта, громадських помічників, обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого, свідка та ін.

Слідча тактика – це розділ криміналістики, який містить систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування і тактики проведення слідчих дій.

Це поняття, на думку В.К. Лисиченка, Н.І. Клименка, П.Д. Біленчука, В.К. Весельського та ін., значно вужче, ніж перше, тому більш точно визначає призначення тактики – служити розслідуванню злочинів, яке здійснюють органи досудового розслідування та дізнання¹.

І.Ф. Пантелеев вказує, що наукові рекомендації слідчої тактики являють собою систему тактичних прийомів, зумовлених процесуальними особливостями слідчих дій, умовами їх проведення та конкретної слідчої ситуації².

О.М. Васильєв зазначає, що слідча тактика являє собою систему тактичних прийомів, що розроблюються на основі логіки, психології, наукової організації праці та інших спеціальних наук, узагальнення слідчої практики, для правильного застосування логічних методів пізнання в специфічних умовах розслідування, а також формування психології відносин слідчого з учасниками слідчих дій та планомірної організації розслідування³.

Зважаючи на це, слідчу тактику можна визначити як лінію поведінки слідчого при проведенні певних дій, вибір порядку їх проведення і послідовності, умов виконання, використання найбільш доцільних тактичних прийомів і слідчих дій у певних ситуаціях.

У науковій літературі справедливо зазначається, що термін «слідча тактика» більш точно відбиває не тільки призначення тактики – слугувати розслідуванню злочинів, але й її характер – пошуковий, оперативний, цілеспрямований⁴.

Отже, тактика слідчої діяльності – це уміння та здатність перехит-

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 259; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 249; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С.3.

² Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 249.

³ Васильєв А.Н. Проблемы методики расследования отдела ных видов преступлений. – М., 1978. – С. 21.

⁴ Советская криминалистика. Теоретические проблемы. – М., 1978. – С. 44.

рити (переграти) особу, яка протидіє встановленню об'єктивної істини¹.

В.Д. Берназ зазначає, що особливостями слідчої діяльності є процесуальна регламентованість засобів і строків розслідування, висока формалізованість соціально-рольової функції слідчого; пізнавально-пошукова спрямованість; оперативність; спрямованість на подолання можливої протидії зацікавлених осіб; наявність владних повноважень, підвищена особиста відповідальність за прийняті рішення².

У разі вивчення діяльності, пов'язаної з розкриттям і розслідуванням злочинів, доволі часто вживають терміни «слідча діяльність» та «діяльність слідчого». Часто між ними ставлять знак рівняння, як між відносно різними за звучанням і написанням, але рівнозначними за змістом. На думку В.Д. Берназа, це неправильний підхід. Названі терміни досить близькі за своїм значенням, але не у всіх випадках взаємозамінні. Поняття «слідча діяльність» та «діяльність слідчого» за своїм змістом співвідносяться як загальне і конкретне, що тісно пов'язані між собою і мають взаємний вплив. Слідча діяльність – це все те, що охоплює і характеризує увесь перебіг розслідування (зокрема, і взаємодію, дії інших осіб), а діяльність слідчого – це процедури, процеси і дії, що їх виконує слідчий у межах розслідування справи³.

На сьогодні тактика слідчої діяльності формується в умовах жорсткої протидії досудовому розслідуванню. Для якісної реалізації завдань кримінального судочинства слідча діяльність повинна постійно забезпечуватися новітніми засобами та методами подолання такої протидії.

Забезпечення слідчої діяльності передбачає створення необхідних умов для досягнення бажаного результату і має за своїм змістом низку аспектів, зокрема, кадровий, матеріально-технічний, організаційний, тактичний, інформаційний, науково-методичний, аналітичний, нормативно-правовий, психологічний та інші.

Так, у науковій літературі вчені достатню увагу приділяють забезпеченню досудового розслідування, зокрема:

---

¹ Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – К., 2002. – С. 136; Теоретичні основи та практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності: Монографія. – К., 2000. – С. 15; Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. / Карпов Н.С. – К.: вид-во Семенко Сергія, 2004. – С. 102; Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 103; 1 Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1999. – С. 4.

² Берназ В.Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 2004. – С. 9.

³ Берназ В.Д. Вказ. праця. – С. 10.

- інформаційному (Є.Д. Лук'янчиков)¹;
- інформаційно-довідковому (В.В. Бірюков)²;
- психологічному (В.Д. Берназ, В.О. Коновалова, В.Ю. Шепітько, А.В. Дулов, О.Р. Ратінов)³;
- кадровому (О.В. Негодченко, О.А. Мартиненко)⁴;
- оперативно-розшуковому (І.П. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєв, І.В. Сервецький, С.В. Обшалов)⁵;
- використанню передового досвіду (В.П. Бахін, В.С. Кузьмічов, Н.С. Карпов)⁶ та ін.

Одне з найважливіших місць займає тактичне забезпечення досудового розслідування.

Окремим напрямом тактичного забезпечення досудового розслідування приділяється постійна увага науковців. На дисертаційному рівні досліджувалися:

- теоретичні проблеми слідчої тактики (пізнавальна функція логіки і психології) (В.О. Коновалова, 1966 р.);

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 8.

² Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: проблеми теорії і практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 2011; Бірюков В.В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – Луганськ, 2009. – С. 65; Бірюков В.В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів: Навч. посібник. – Луганськ, 2009. – С. 9.

³ Берназ В.Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: Автореф. дис. ... д-ора юрид. наук. – К., 2004. – С. 10; Берназ В.Д. Психологія протидії слідчій діяльності // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 2. – С. 79-83; Берназ В.Д. Психологія как средство решения задач следственной деятельности: Монография / Берназ В.Д. – Одесса, 2003; Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 78; Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 226; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007; Коновалова В.Е. Психологія в расследовании преступлений. – Х., 1978.

⁴ Джурканин Т., Негодченко А., Сергєвнин В. Кадровое обеспечение полиции США: Монография. – Х., 2003; Мартыненко О.А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины: Монография. – Х., 2005.

⁵ Козаченко И.П. Тактика применения методов и средств оперативно-розыскной деятельности в профилактике и раскрытии преступлений. – К., 1988; Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативно-розшукової інформації: Навч.-практ. посіб. – К., 2004; Обшалов С.В., Сервецький І.В. Психологічне забезпечення залучення особи до негласного співробітництва. / Обшалов С.В., Сервецький І.В. Монографія / Юридична академія МВС. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 6-7; Обшалов С.В. Психологічне забезпечення негласного співробітництва: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003.

⁶ Теоретичні основи та практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності. – К., 2000; Кузьмічов В.С. Теория и практика следственной деятельности. – К., 1997; Кузьмічов В.С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів: Монографія. – К., 2000; Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. – К., 2004.

- слідча практика: проблеми вивчення і вдосконалення (В.П. Бахін, 1991 р.);
- основи теорії професійного спілкування слідчого (В.Г. Лукашевич, 1993 р.);
- організаційні, процесуальні та криміналістичні проблеми захисту адвокатом прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (Т.В. Варфоломєєва, 1994 р.);
- слідча діяльність: сутність, принципи, криміналістичні прийоми і засоби здійснення (В.С. Кузьмічов, 1996 р.);
- теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці (В.Ю. Шепітько, 1996 р.);
- правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) (В.І. Галаган, 2003 р.);
- теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого (В.М. Стратонов, 2010 р.);
- гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі (В.М. Тертишник, 2010 р.) та інші¹.

Разом з тим проблема вдосконалення розкриття і розслідування злочинів багатоаспектна. Вирішення її пов'язане з розмежуванням функцій суб'єктів, які її здійснюють, компетенцією цих суб'єктів при застосуванні засобів тактичного забезпечення розкриття і розслідування злочинів. У законодавстві і юридичній літературі не сформувалося єдиного підходу до визначення системи засобів тактичного забезпечення та їх класифікації, не врегульовані питання взаємодії суб'єктів, на яких покладаються різні функції з розкриття і розслідування злочинів, практика потребує розробки і законодавчого закріплення засобів тактичного забезпечення, адекватних характеру сучасної злочинності.

В етимологічному розумінні термін «забезпечення» тлумачиться хоча й у близьких значеннях, але вони мають деякі розбіжності.

Зокрема, у Великому тлумачному словнику термін «забезпечення» пояснюється через дієслово «забезпечувати», яке вживається у декількох значеннях: «...створювати надійні умови для здійснення чогонебудь»; «...гарантувати щось»; «...захищати, охороняти кого-, щонебудь від небезпеки»².

У Новому тлумачному словнику «забезпечення» розглядається у двох значеннях: «...надання чи створення матеріальних засобів» та

---

¹ Чаплинський К.О. Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Серія: Право. – 2011. – № 1. – С. 187.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови. – Ірпінь, 2002. – С. 281.

«...гарантування чогось»¹.

В інших словниках «забезпечення» трактується як комплекс заходів, спрямованих на конкретну діяльність з метою досягнення конкретної мети².

Окрім того, забезпечення можна розглядати як те, чим забезпечують кого-небудь, що-небудь (методи, засоби).

Із розуміння терміна «забезпечення» у двох аспектах, а саме: «...констатації правової діяльності як суб'єкта забезпечення суспільних відносин, по-перше, і передбаченої законом сукупності заходів забезпечення існування чи функціонування будь-чого...»³, по-друге, «...забезпечення – це ... система заходів, покликаних зробити можливим, дійсним і безумовним використання науково-технічного потенціалу... у судочинстві»⁴.

Таким чином, «забезпечення» можна розглядати в статичній як сукупність засобів, інструментів, що слугують вирішенню певних завдань, а також умов, які сприяють процесу їх вирішення, і в динаміці – як процес створення і подання зазначених вище засобів та умов.

Розглядаючи тактичне забезпечення, необхідно зазначити, що термін «забезпечення» вміщує не тільки власне криміналістичне забезпечення, а й усі інші види забезпечення стосовно криміналістичних засобів та методів.

На думку В.П. Бахіна, необхідно розмежовувати «криміналістичне забезпечення діяльності» і «забезпечення діяльності криміналістичними засобами і методами». Перше – це відображення сутності криміналістики, її призначення, а саме розробка тих криміналістичних засобів і методів, які потрібні для виконання практичної діяльності. Друге – організаційні та інші заходи по доведенню цих засобів до їх застосування. Таке розмежування потрібне для того, щоб було зрозумілим, хто і чим повинен займатися стосовно забезпечення слідчої діяльності, оскільки покладення на криміналістику і криміналістів не притаманних їм завдань буде призводити до їх неякісного виконання чи невиконання взагалі. Виходячи з цього, криміналістичне забезпечення діяльності полягає у розробці криміналістичних засобів і методів, необхідних для їх ефективного здійснення⁵.

---

¹ Новий тлумачний словник української мови: У 3 т. – Т. 1. – К., 1998. – С. 684.

² Терміни і поняття в законодавстві України: Наук.-практ. словник-довідник. – Х., 2003. – С. 114.

³ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 110.

⁴ Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності: Навч. посіб. – К., 2000. – С. 8.

⁵ Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – К., 2002. – С. 88.

Тактичне забезпечення розслідування злочинів є невід'ємною частиною комплексу проблем, що пов'язані з вивченням та використанням закономірностей збирання джерел інформації для формування судових доказів. Їх актуальність і важливість пояснюється тим значенням (кримінально-процесуальним та криміналістичним), яке має тактичне забезпечення в процесі доказування, тією роллю, яку значення тактичного забезпечення відіграє як стимул розвитку, удосконалення її засобів та методів у криміналістичній науці. Останнім часом з'явилися нові науково-технічні засоби пошуку, дослідження, фіксації і вилучення криміналістичної інформації, що спонукає до перегляду низки процесуальних положень, технічних і тактичних рекомендацій стосовно тактичного забезпечення досудових стадій кримінального судочинства.

Отже, тактичне забезпечення досудового розслідування можна розглядати як окреме криміналістичне вчення, яке містить систему наукових положень і рекомендацій щодо організації та планування розслідування і тактики проведення слідчих дій.

Діяльність органів досудового слідства і дізнання щодо розслідування злочинів складається, як відомо, з різноманітних дій, які урегульовані кримінально-процесуальним законодавством. Незалежно від їх безпосередніх завдань ці дії в цілому спрямовані на встановлення істини у справі, забезпечення повного, всебічного та об'єктивного розслідування обставин вчиненого злочину.

Активний пошуковий характер процесу розслідування, який пов'язаний із збиранням, перевіркою, оцінкою і використанням доказів, зумовлює виконання слідчим цілого комплексу слідчих дій.

Слідча дія – це передбачений Кримінально-процесуальним кодексом захід, який застосовується компетентними особами для збирання, дослідження, оцінки та використання доказової інформації¹.

Справедливо вказують Л.М. Лобойко і А.П. Черненко, що поняття «слідча дія» є похідним від поняття «процесуальна дія»².

С.М. Стахівський наголошує, що слідчі дії є частиною процесуальних дій, котрі спрямовані на збирання і перевірку доказів у кримінальній справі та відрізняються від решти дій слідчого силою процесуально-

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 7; Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 23; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 123.

² Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 5.

го примусу¹.

Отже, систему слідчих дій відповідно до кримінально-процесуального законодавства України складають такі процесуальні дії:

- огляд;
- ексгумація трупа;
- освідування;
- допит (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, експерта);
- очна ставка;
- обшук;
- виїмка (предметів і документів, поштово-телеграфної кореспонденції);
- пред'явлення для впізнання;
- відтворення обстановки та обставин події;
- накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку;
- проведення експертизи.
- отримання зразків для порівняльного (експертного) дослідження;
- накладення арешту на майно та його опис.

У науковій літературі на сьогодні залишається дискусійним питання віднесення до слідчих дій накладення арешту на майно та його опис і відібрання зразків для експертного дослідження.

Так, на думку С.А. Шейфера, накладення арешту на майно та його опис за своєю природою не є пізнавальною дією. Йому притаманні лише організаційно-розпорядчі функції², а сам опис майна здійснюється в рамках накладення арешту на майно з метою забезпечення відшкодування матеріальних збитків, заподіяних злочином, або для забезпечення можливої конфіскації майна обвинуваченого³.

У зв'язку з цим, на думку С.М. Стахівського, відносити дану процесуальну дію до слідчих недоцільно⁴.

У криміналістичній літературі також відображено неоднозначне ставлення і до такої процесуальної дії, як одержання зразків для порівняльного (експертного) дослідження.

Так, Л.М. Лобойко, А.П. Черненко, С.А. Шейфер одержання зразків

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 7.

² Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М., 1981. – С. 24-25.

³ Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. – К., 1987. – С. 49.

⁴ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 8.

для експертного дослідження відносять до самостійної слідчої дії¹, інші вчені (О.Я. Баєв) вказують на її допоміжний характер і тому відносять тільки до процесуальних дій².

Сутність будь-якої слідчої дії в системі засобів та методів кримінально-процесуальної діяльності визначається насамперед її тактичними можливостями отримання доказової інформації. Тому вибір тієї чи іншої слідчої дії залежить від джерела інформації та різновиду відображення слідів³.

Відомо, що існує два різновиди відображень: матеріальні та ідеальні. При цьому речі – так звані «німі свідки» злочину – є джерелом матеріальних слідів-відбитків, а люди – носіями ідеальних слідів-відбитків, що зберігаються в їхній пам'яті. Звідси залежно від об'єкта, на який спрямована пізнавальна сутність слідчої дії, розрізняють:

- слідчі дії (нонвербальні), спрямовані на отримання доказової інформації, що міститься в матеріальних джерелах (об'єктах матеріального світу). До таких слідчих дій належать: огляд, освідчування, виїмка, обшук;

- слідчі дії (вербальні), спрямовані на отримання доказової інформації, що міститься в ідеальних джерелах, тобто в результаті яких одержується словесна інформація. До таких слідчих дій належать допити, очна ставка;

- слідчі дії, що спрямовані на отримання доказової інформації від складних (змішаних) джерел «люди-речі», тобто в результаті яких одержується інформація як словесна, так і та, що міститься в об'єктах матеріального світу. До таких слідчих дій належать: пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки і обставин події (перевірка показань на місці та слідчий експеримент), експертиза.

Окрім того, слідчі дії можна поділити:

1) за призначенням і характером проведення:

а) основні і додаткові.

Наприклад, проведений перший обшук. За результатами слідчої дії розшукуваний об'єкт не знайдений. Під час розслідування слідчий отримав оперативну інформацію про місце схованки розшукуваних об'єктів. Зважаючи на це, слідчий приймає рішення про додатковий обшук, під час якого вилучає зазначені об'єкти;

---

¹ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 34; Шейфер С.А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе.. – М., 1972. – С. 45.

² Баєв О.Я. Криміналістическая тактика и уголовно-процессуальный закон. – Воронеж, 1977. – С. 87.

³ Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. –С. 23.

б) первинні і повторні.

Повторність слідчої дії означає проведення її ще раз у повному обсязі. Підстави для проведення повторної слідчої дії можуть бути різними, зокрема, неякісне проведення первинної слідчої дії або з порушенням тактичних рекомендацій; сумніви в правильності результатів попередньої слідчої дії; тактичні міркування слідчого та ін. Наприклад, слідчий огляд проводився вночі без застосування відповідних науково-технічних засобів або участі осіб, які відповідно до кримінально-процесуального законодавства є обов'язковими. Зважаючи на це, слідчий проводить повторний огляд за сприятливих умов із залученням відповідних спеціалістів;

в) невідкладні та інші.

Невідкладними вважаються ті слідчі дії, зволікання з проведенням яких може призвести до втрати доказів, їх зміни або приховування. Невідкладність слідчої дії може виявитись на будь-якому етапі досудового розслідування;

г) обов'язкові і необов'язкові.

Обов'язковість слідчої дії може бути прямо зазначена у законі, зокрема, обов'язкове призначення експертизи (ст. 76 КПК України). Необов'язкові (факультативні) слідчі дії проводяться на розсуд слідчого залежно від слідчої ситуації, що склалася;

2) за процесуальною формою слідчі дії проводяться:

а) за постановою слідчого і без неї.

Зокрема, виїмка проводиться лише за постановою слідчого, допит свідка (потерпілого) – без винесення такої постанови;

б) з дозволу прокурора чи суду і без їх дозволу (обшук житла чи іншого володіння особи або ж відтворення обстановки і обставин події);

в) за присутності понятих і без них. Відповідно до ст. 127 КПК України передбачається перелік слідчих дій, за яких присутність понятих є обов'язковою. Слідчі дії, які не входять до цього переліку, проводяться без їх присутності. Тільки при освідуванні законодавець залишив присутність понятих на розсуд слідчого¹.

Кожна слідча дія має певні організаційно-тактичні особливості. Тактика слідчої дії перш за все зумовлюється особливостями події злочину; конкретними обставинами кримінальної справи; наявністю доказів; позицією, яку займають учасники кримінального процесу; слідчою ситуацією, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Більшість вчених під тактикою слідчої дії розуміють сукупність тактичних прийомів, найбільш доцільних при проведенні тієї чи іншої

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2009. – С. 10.

слідчої дії, що спрямовані на встановлення, збирання та дослідження доказів, їх оцінку і використання як з метою розкриття злочинів, так і запобігання їм¹.

Більш чітко, на нашу думку, тактику слідчої дії визначають І.С. Андреев, Г.І. Грамович і М.І. Порубов, – як сукупність тактичних прийомів, пов'язаних зі слідчою ситуацією, особою учасника кримінального процесу і умовами, в яких проводиться досудове розслідування².

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що більшість слідчих дій проводяться слідчими в умовах конфліктної (71 %) та несприятливої (93 %) ситуацій.

При конфліктній ситуації інтереси слідчого та учасників процесу розслідування не співпадають (зокрема, обвинувачений відмовляється давати показання, впливає на сумлінних учасників слідчої дії, приховує сліди злочину, чинить тиск на слідчого тощо).

Несприятлива ситуація складається, коли слідчому для її вирішення необхідно застосовувати тактичні прийоми (комбінації), визначити заходи впливу, приймати тактичні рішення в умовах ризику та реалізовувати їх. Найчастіше несприятлива ситуація характеризується відсутністю достатньої інформації для її вирішення.

На підставі опитування працівників слідчих підрозділів можна зробити висновок, що до основних конфліктних ситуацій вони відносять:

- відмова підозрюваного (обвинуваченого) від давання показань – 12 %;
- давання підозрюваним (обвинуваченим) неправдивих (неповних) показань – 73 %;
- давання свідками і потерпілими неправдивих (неповних) показань – 2 %;
- впливання злочинців (їх захисників) на сумлінних учасників слідчої дії – 26 %;
- приховування слідів злочину та речових доказів – 31 %;
- висування неправдивого алібі – 8 %;
- зникнення учасників кримінального судочинства – 1 %;
- тиск на слідчого – 5 %;
- впливання на рішення слідчого через безпосередніх його керівників та інших контролюючих органів – 11 %.

Багато у чому ефективність проведення слідчої дії залежить від на-

---

¹ Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 6; Васильев А.Н. Советская криминалистика. – М., 1970. – С. 38; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 6; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 123.

² Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн.: Выш. шк., 1997. – С. 103.

явності оперативної інформації та якості оперативного супроводження кримінальної справи.

Оперативне супроводження кримінальної справи – це комплекс оперативно-розшукових заходів у конкретній кримінальній справі з метою пошуку і фіксації фактичних даних, які можуть бути доказами в цій справі, забезпечення всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи, безпеки учасників кримінального судочинства, постійного інформування органів досудового слідства і суду про протиправні дії підозрюваних, обвинувачених і інших осіб, спрямовані на негативний вплив на учасників кримінального судочинства для протидії встановленню істини у справі¹.

Вказані заходи дозволяють слідчому обирати найбільш доцільні тактичні прийоми (комбінації), приймати правильні тактичні рішення, вчасно реагувати на непередбачені дії злочинців, попереджувати будь-які форми протидії досудовому розслідуванню.

Тактика слідчої дії повинна забезпечити максимальну ефективність її проведення, тобто з найменшою затратою сил, засобів і часу досягти позитивного результату. Зважаючи на це, проведення слідчої дії повинно складатися з чотирьох основних етапів:

- підготовка до проведення слідчої дії;
- власне її проведення;
- фіксація ходу і результатів слідчої дії;
- оцінка результатів слідчої дії.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що проблема тактичного забезпечення досить широко досліджувалася в теорії кримінального процесу (доказування), в теорії криміналістики (розслідування) і теорії оперативно-розшукової діяльності (розкриття). Втім, ця проблема невичерпна, оскільки потребує постійного розвитку відповідно до змін у сучасній злочинності. Потреба комплексного наукового дослідження проблеми тактичного забезпечення розслідування злочинів для наукового обґрунтування існуючих і розробки нових засобів такої діяльності – на часі². Це дозволить повно та всебічно дослідити проблеми тактичного забезпечення розслідування (кримінально-процесуальні, криміналістичні та оперативно-розшукові), розробити науково обґрунтовану концепцію удосконалення засобів такої діяльності, що сприятиме підвищенню рівня її ефективності. У свою чергу, це буде слугувати забезпеченню гарантованих Конституцією прав і свобод людини.

---

¹ Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України: Затв. Наказом МВС України від 24.09.2010 р. № 456. – К. – С. 2-3.

² Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 8.

1.2. Поняття та класифікація засобів тактичного забезпечення

Успішному провадженню досудового розслідування, а саме якісному проведенню слідчих дій, сприяють засоби криміналістичної тактики.

На думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, засоби криміналістичної тактики – це, власне, знаряддя праці, за допомогою яких слідчий вирішує тактичні завдання досудового розслідування¹.

До засобів криміналістичної тактики у науковій літературі більшість вчених традиційно відносять:

- тактичний прийом;
- тактичну комбінацію;
- тактичну операцію;
- тактичну (криміналістичну) рекомендацію;
- тактичне рішення.

Вказані засоби криміналістичної тактики не є процесуальними². Втім, ці засоби розроблені на основі досягнень науки³ і узагальнення матеріалів оперативно-розшукової та слідчої практики, що дозволяє слідчому ефективніше, з меншою витратою сил, засобів та часу проводити слідчі дії⁴.

В.П. Бахін, І.В. Гора і П.В. Цимбал до головних засобів криміналістичної тактики відносять тактичні прийоми і рекомендації та слідчі дії, у рамках яких вони реалізуються⁵.

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, що вважати зазначені засоби головними не зовсім справедливо, оскільки засобами криміналістичної тактики є також системи тактичних прийомів (тактичні комбінації), тактичні операції, тактика окремої слідчої дії та ін.⁶

Тактичний прийом

Тактичний прийом є основним елементом криміналістичної тактики.

Тлумачний словник визначає прийом як спосіб виконання або здійснення чого-небудь; метод дослідження, вивчення чого-небудь⁷.

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 4.

² Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

³ Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 4.

⁴ Колмаков В.П. Идентификационные действия следователя. – М., 1977. – С. 53.

⁵ Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. – Ірпінь, 2002. – С. 179.

⁶ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 26.

⁷ Ожегов С.И. Словарь русского языка. Ок. 57000 слов. Под ред. д-ра филол. наук., проф. Н.Ю. Шведовой. – 12-е изд., стереотип. – М.: Русск. яз., 1978. – С. 542; Великий тлумачний словник сучасної української мови (з до. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1728; Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1-4. – М.: Рус. яз., 1991. – С. 179.

В юридичній літературі існують декілька підходів до визначення поняття тактичного прийому.

Так, на думку однієї групи вчених (О.М. Васильєв, Т.О. Седова, О.О. Ексархопуло), тактичний прийом являє собою наукову рекомендацію, що розроблюється на основі спеціальних наук (логіки, психології, наукової організації праці) та узагальнення слідчої практики¹.

Інші вчені (Р.С. Белкін, М.П. Яблоков, С.Ю. Якушин) тактичний прийом визначають як спосіб поведінки слідчого залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування².

М.В. Салтевський тактичний прийом визначає як спосіб дії суб'єкта щодо застосування засобів криміналістичної тактики на досудовому і судовому слідстві³.

На думку М.І. Скригонюка і І.Ф. Герасимова, тактичний прийом являє собою метод провадження суб'єктом криміналістичної діяльності будь-якої слідчої дії, що обирається з урахуванням конкретної слідчої ситуації, та спрямований на підвищення ефективності окремих слідчих дій або повного, всебічного і об'єктивного розслідування кримінальної справи⁴.

В.В. Агафонов і А.Г. Філіппов під тактичними прийомами розуміють прийоми підготовки та проведення окремих слідчих дій⁵.

Інші вчені у визначенні тактичного прийому акцентують увагу на суб'єктах, що їх застосовують⁶.

Втім, більшість вчених визначають тактичний прийом як найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільну лінію по-

---

¹ Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 4; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 421.

² Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 120; Криминалистика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 53; Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 7.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 294.

⁴ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 127; Герасимов И.Ф. Общие вопросы криминалистической тактики // Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – М., 1994. – С. 224.

⁵ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 83.

⁶ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 226; Советская криминалистика. Теоретические проблемы. – М., 1978. – С. 143.

ведінки слідчого¹.

Таким чином, узагальнюючи погляди вчених, можна дійти висновків, що у визначенні сутності тактичного прийому в науковій літературі існує п'ять загальних напрямів:

- 1) тактичний прийом – наукова рекомендація;
- 2) тактичний прийом – спосіб поведінки слідчого;
- 3) тактичний прийом – метод проведення слідчої дії;
- 4) тактичний прийом – лінія поведінки слідчого;
- 5) тактичний прийом – спосіб впливу слідчого на учасників слідчої дії.

Зважаючи не це, можна вказати, що усі вказані підходи певним чином визначають сутність тактичного прийому. Втім, на нашу думку, тактичний прийом слід визначати як спосіб дії або найбільш доцільну лінію поведінки. Такий підхід більш чітко відбиває сутність тактичного прийому.

На думку В.Ю. Шепітька, підставою для цього є такі міркування:

- визначення поняття тактичного прийому як наукової рекомендації містить вказівку на джерело його формування, але не відбиває самої сутності прийому;

- в етимологічному розумінні прийом означає «спосіб здійснення чого-небудь», рекомендація ж – це тільки порада, побажання;

- спосіб передбачає практичну реалізацію прийому, тоді як рекоме-

---

¹ Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 6; 1 Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определенных и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 8; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. — М., 2005. – С. 213; Макаренко Є.І. Вступ у криміналістику. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 30; Криминалистика: тактика, організація і методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С.6; Криминалистика. – М., 1974. – С. 248; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 103; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 261; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 260; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 229; 1 Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна І.В. Криминалистика в понятиях і термінах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 116; Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002).. – К., 2002. – С. 122; Бахин В.П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики: Лекция. – К., 1999. – С. 18; Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 221; Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003 г. – С. 28; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 83; Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 6; Аверьянова Т.В. Криминалистика: Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 476; Криминалистика / Под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 10; Митричев С.П. Предмет, задачи, система и метод советской криминалистики // Криминалистика: Учебник.. – М.: Юрид. лит., 1973. – С. 9; Біленчук П.Д. Тактические приемы, тактические комбинации, тактические операции. / П.Д. Біленчук, В.Н. Романько, С.И. Цветков. – К., 1992.

ндація існує лише абстрактно¹.

П.Д. Біленчук і В.І. Перкін зазначають, що у багатьох роботах поняття тактичного прийому, по суті, ототожнюється з методами практичної діяльності, напрацьованими у сфері криміналістичної тактики. Так, у число тактичних прийомів включають висунення версій, планування та інші методи організації розслідування, щоправда, це не є засіб дії і не лінія поведінки слідчого².

Отже, під тактичним прийомом слід розуміти найбільш раціональний та ефективний спосіб дій або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказів, з урахуванням слідчої ситуації на певному етапі досудового розслідування.

Тактичним прийомом може виступати не будь-який, а лише найбільш раціональний і ефективний спосіб здійснення процесуальної дії у певних обставинах його реалізації. Раціональність і ефективність є істотними ознаками способу дії (тактичного прийому). Разом з тим зазначені ознаки ще не дозволяють відокремити тактичний прийом від інших способів дії (організаційних, підготовчих, технічних)³.

Тактичний прийом не має обов'язкового характеру⁴. Вибір слідчим тактичного прийому здійснюється на власний розсуд на основі всебічного вивчення обставин справи, конкретної слідчої ситуації, що склалася на тому чи іншому етапі досудового слідства⁵, допустимості тактичного прийому в кримінальному судочинстві⁶.

Класифікація тактичних прийомів

Різноманітність тактичних прийомів вимагає їх наукової класифікації. У криміналістиці подаються різні класифікації тактичних прийомів. Вони ґрунтуються на ступені складності та положеннях, привнесених з різних галузей знань, зокрема, психології, логіки, наукової організації праці та ін. З точки зору криміналістичних наукових досліджень ці класифікації, на думку П.Д. Біленчука і І.В. Перкіна, мають безперечну користь⁷.

Справедливо вказує В.П. Бахін, що правильний вибір тактичних

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 181; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 9.

² Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 4.

³ Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 81.

⁴ Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 120.

⁵ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 121.

⁶ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 226.

⁷ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 6.

прийомів, які відповідають певній слідчій ситуації, забезпечує швидкість та результативність вирішення завдань досудового розслідування¹.

Класифікація тактичних прийомів має теоретичне і практичне значення. Теоретичне слугує основою для пізнання природи і сутності тактичних прийомів, їх оцінки та визначення напрямів подальшого розвитку. Практичне полягає у забезпеченні найбільш раціональних шляхів пошуку та використання тактичних прийомів.

В.Ю. Шепітько вказує на складність класифікації тактичних прийомів, що визначається великою кількістю підстав, за якими вони можуть бути розподілені, та неоднозначним розумінням сутності тактичного прийому. На думку вченого, аналіз праць з криміналістики свідчить, що існує близько двох десятків класифікацій тактичних прийомів, але багатьма авторами за основу класифікаційних побудов часто беруться довільні ознаки, властивості чи положення².

Так, М.П. Яблоков за змістом і призначенням розглядає такі тактичні прийоми:

- пізнавальні (встановлення обставин злочинної події шляхом виявлення і дослідження криміналістичної інформації);
- управлінські (встановлення ефективної взаємодії з учасниками процесу, налагодження з ними психологічного контакту);
- організаційно-тактичні (забезпечення оптимальних зовнішніх умов і необхідних організаційно-технічних засобів);

За рівнем тактичних завдань, що вирішуються, вчений виділяє:

- початкові (вихідні), спрямовані на виявлення, фіксацію і вилучення джерел криміналістичної інформації;
- проміжні, спрямовані на встановлення доказових фактів або формування забезпечуючих таке встановлення тактичних комплексів;
- кінцеві, спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, які забезпечують прийняття процесуальних рішень, в першу чергу щодо предмета доказування³.

Таку класифікацію тактичних прийомів пропонують і П.Д. Біленчук, А.П. Гель, А.П. Шеремет⁴.

М.В. Салтевський класифікує тактичні прийоми за видом діяльності, метою і завданням, суб'єктом, засобами, джерелом походження⁵.

---

¹ Бахин В.П. Криміналістика. Проблемы и мнения (1962-2002). – К., 2002. – С. 122.

² Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 15.

³ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 230.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 5; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 228.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 298.

В.К. Весельський і В.І. Перкін тактичні прийоми поділяють на обов'язкові (визначаються законом) та рекомендаційні (розроблені криміналістичною тактикою на основі даних різних наук і доцільність їх застосування визначає слідчий, виходячи із конкретних ситуацій)¹.

В.К. Лисиченко і Н.І. Клименко зазначають, що оскільки обов'язкові тактичні прийоми визначаються законом, то їх виконання слідчим є обов'язковим. І називаються вони не тактичними прийомами, а правилами. Разом з тим рекомендаційні прийоми повинні відповідати принципам кримінального процесу та криміналістичної тактики, і поділяються вони на загальні та окремі².

Зважаючи на це, з цього питання у криміналістів єдиної думки не склалося: одні вчені вважають обов'язкові прийоми тактичними, інші – визначають їх правилами.

Досить цікавою є пропозиція В.Г. Гончаренка і Ф.М. Сокирана, які виділяють такі групи тактичних прийомів, що сприяють психологічному впливу:

- процесуальні (дотримання слідчим норм кримінально-процесуального законодавства; попередження про кримінальну відповідальність за давання свідомо неправдивих показань і за відмову від давання показань);
- етичні (дотримання слідчим при проведенні слідчих дій норм етики і моралі; тактовність, доброзичливість тощо);
- естетичні (культура поведінки слідчого; його зовнішній вигляд);
- психологічні (активізація забутого у пам'яті допитуваного; використання асоціативних зв'язків; виклик минулих емоцій тощо);
- криміналістичні (створення поінформованості слідчого; використання суперечностей між показаннями допитуваних; пред'явлення доказів; використання раптовості; словесна розвідка; психологічна підготовка особи до наступної слідчої дії та ін.)³.

На думку В.Ю. Шепітька, запропоновані групи тактичних прийомів можуть надати певну допомогу слідчому у процесі розслідування злочинів. Водночас формування прийомів за зазначеними групами є спірним з таких міркувань:

- розподіл прийомів по групах здійснюється за характером їх спрямованості, однак за їх межами залишилися природа і вид тієї чи іншої слідчої дії, її мета, функціональне призначення, ситуаційна варіантність тощо;

---

¹ Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 260.

³ Гончаренко В.Г., Сокиран Ф.М. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві: Навч. посібник. – К., 1994. – С. 25.

- виділення таких груп є досить умовним і відбиває лише окремі сторони тих чи інших прийомів; чітко не простежуються межі між групами прийомів;

- у групах відсутня логічна послідовність розміщення тактичних прийомів, що сприяє їх оптимальному використанню; у кожній із груп пропонується неузгоджений, приблизний їх перелік;

- окремі запропоновані «прийоми» не є тактичними (зовнішній вигляд слідчого, суворе дотримання норм кримінально-процесуального закону);

- такі «прийоми», як створення поінформованості слідчого (перебільшеної чи зменшеної), виклик минулих емоцій – суперечать моральним та етичним принципам кримінального судочинства, а тому не можуть бути визнані як допустимі;

- багато прийомів у групах не розкриті за своїм змістом і мають декларативний характер¹.

І.В. Тишутіна і А.Ю. Головін класифікують тактичні прийоми за такими підставами:

- за джерелом походження – прийоми, які засновані на логіці, науковій організації праці, використанні даних психології, передового досвіду;

- за направленістю – прийоми, спрямовані на збирання, оцінку і використання доказової інформації;

- за етапами процесуальних дій – прийоми підготовки, проведення і фіксації таких дій;

- за процесуальним закріпленням – закріплені та незакріплені у законі².

На думку С.Ю. Якушина, тактичні прийоми доцільно класифікувати таким чином:

- прийоми, які безпосередньо спрямовані на виявлення та збирання доказової інформації;

- прийоми, що спрямовані на фіксацію доказової інформації;

- прийоми, що застосовуються для перевірки, аналізу і оцінки отриманої доказової інформації;

- прийоми, спрямовані на використання отриманої інформації в ході подальшого розслідування³.

Так, Ю.В. Гаврилін пропонує таку класифікацію тактичних прийомів:

- за сферою реалізації: в рамках однієї слідчої дії; в рамках декіль-

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. –С. 151-152.

² Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. –С. 117.

³ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. –С. 14.

кох слідчих дій; в рамках інших процесуальних дій;

- за законодавчим закріпленням: закріплені (обов'язкові, необов'язкові); незакріплені;

- за змістом: операційні; поведінкові;

- за направленістю: збирання доказів; дослідження доказів; використання доказів;

- 5) за стадіями слідчих дій: підготовки; проведення; фіксації¹.

О.М. Васильєв визначає таку систему тактичних прийомів, що класифікуються за природою, яка визначається галуззю науки:

- тактичні прийоми, що засновані на застосуванні логіки в умовах розслідування;

- тактичні прийоми по встановленню психологічних відносин слідчого з учасниками слідчих дій;

- тактичні прийоми по планомірній організації розслідування;

- тактичні прийоми по застосуванню логіки в специфічних умовах розслідування².

І.Ф. Герасимов пропонує аналогічну класифікацію тактичних прийомів залежно від їх наукового обґрунтування. Він виокремлює такі групи тактичних прийомів:

- засновані на положеннях логіки (висування версій, логічний аналіз показань допитуваних, використання суперечностей у показаннях);

- засновані на положеннях психології (прийоми по встановленню психологічного контакту, врахування даних про особу допитуваного);

- такі, що враховують досягнення науки організації управління і праці (організація взаємодії, планування розслідування);

- такі, що враховують досягнення низки наук (наприклад, рекомендації психології і педагогіки у справах неповнолітніх)³.

Більш вдалою можна вважати класифікацію тактичних прийомів, що запропонована В.Ю. Шепітьком:

- 1) за видом процесуальної дії: тактичні прийоми огляду місця події (аналіз окремих слідів на місці події, аналіз ознак знищення слідів); тактичні прийоми допиту (постановка запитань, пред'явлення доказів, демонстрація перспектив ситуації, що склалася); тактичні прийоми обшуку (залучення обшукуваного до діяльності слідчого, словесна розвідка, постановка обшукуваному запитань); тактичні прийоми інших процесуальних дій;

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 9.

² Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 10.

³ Герасимов И.Ф. Общие вопросы криминалистической тактики // Криминалистика: Учебник для вузов / Под ред. И.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкина. – М.: Высшая школа, 1994. – С. 225.

2) за діапазоном застосування: тактичні прийоми, які використовуються під час провадження тільки окремих слідчих дій (допит на місці події, орієнтація на професійні навички обшукуваного); тактичні прийоми, які використовуються у декількох процесуальних діях (постановка тих чи інших запитань, аналіз слідів, їх ознак);

3) за об'єктом спрямованості (або сферою реалізації): тактичні прийоми, спрямовані на здійснення впливу на людину (роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань, постановка запитань, оголошення результатів слідчих дій); тактичні прийоми, спрямовані на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів, предметів, їх ознак; зіставлення слідів, виявлених на місці події);

4) за ситуативною варіантністю: тактичні прийоми, які диференціюються залежно від ситуації процесуальної дії;

5) за характером інформації: тактичні прийоми, які ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему, роз'яснення значення щиросердого розкаяння); тактичні прийоми, які ґрунтуються на матеріалізованій інформації (демонстрація доказів, різної наочної інформації); тактичні прийоми, які ґрунтуються на логіко-розумовій інформації (аналіз окремих слідів; моделювання злочинної події)¹.

Вимоги до прийомів

З'ясування сутності тактичного прийому передбачає доцільність розгляду вимог, які ставляться до останнього². Тактичний прийом буде виконувати свої функції тільки у тому випадку, якщо він буде відповідати низці вимог³.

Таку думку підтримує і М.П. Яблоков, зазначаючи, що під час досудового розслідування можуть застосовуватися не будь-які прийоми, що дозволяють встановити істину у справі, а лише ті, які відповідають певним вимогам⁴.

Вимоги, що пред'являються до тактичних прийомів, – це вироблені криміналістичною теорією і правоохоронною практикою загальні правила, яких треба дотримуватися при застосуванні тактичних прийомів.

На думку П.Д. Біленчука і В.І. Перкіна, вимоги до тактичних засобів відчутно зростають у тих випадках, коли виникає необхідність ком-

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 192-194; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 84-85; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 16-176.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 38.

³ Коновалова В.Е., Сербулов А.М. Следственная тактика: принципы и функции. – К., 1983. – С. 19.

⁴ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 229.

плексного використання їх при проведенні слідчої дії¹.

С.Ю. Якушин до загальних вимог, які ставляться до тактичних прийомів, відносить:

- гнучкість і залежність від слідчої ситуації;
- законність;
- наукову обґрунтованість;
- вибірковість².

В.В. Агафонов, О.Г. Філіппов і Ю.В. Гаврилін, розглядаючи вимоги, які ставляться до тактичних прийомів, пропонують такі:

- допустимість;
- доцільність;
- науковість;
- ефективність;
- економічність;
- простота та доступність³.

О.О. Закатов і С.І. Цветков вважають, що тактичні прийоми повинні відповідати таким вимогам:

- не повинні суперечити кримінально-процесуальному законодавству;
- застосовуватися вибірково;
- враховувати вікові особливості учасника процесу;
- не повинні сприяти самообмові або включати фізичний чи психічний вплив, шантаж і обман⁴.

Д.Н. Балашов і С.В. Маликов додають: правомірність; відповідність сучасному науковому прогресу; етичність; можливість передбачення результатів застосування прийому⁵.

М.І. Порубов до основних вимог, які ставляться до тактичних прийомів, відносить:

- повну відповідність кримінально-процесуальному закону;
- логічність, пов'язаність між собою, спрямування на досягнення однієї мети;
- відповідність принципам моралі, вимогам професійної етики;

---

¹ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 9.

² Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 8.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 84; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 8..

⁴ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 11.

⁵ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник / Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. — М.: ИНФРА-М, 2005. –С. 213.

- наукова обґрунтованість, базування на використанні новітніх наукових досягнень;

- ефективність і економічність¹.

На думку інших вчених, до вимог, що пред'являються до тактичних прийомів, також можна віднести:

- безпека;

- оптимальне співвідношення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів;

- вільний вибір дій учасників процесу².

В.Ю. Шепітько вказує, що тактичний прийом виконуватиме свої функції тільки у тому випадку, якщо він відповідатиме низці вимог, до числа яких належать законність, етичність, науковість, вибірковість, пізнавальна цінність³.

М.В. Салтевський, розглядаючи вимоги до прийомів, виділяє законність, науковість, етичність, вибірковість, пізнавальність, доцільність, ефективність, раптовість, конспіративність, структурність, комунікативність, регулятивність, прогностичність, планомірність, оперативність, взаємодія, допустимість⁴.

Усі запропоновані вченими вимоги є досить слушними і мають вагоме теоретичне та практичне значення.

Узагальнення думок вчених і матеріалів слідчої практики дозволяє зробити висновок, що до основних вимог, що пред'являються до тактичних прийомів, можна віднести:

1. Законність – передбачає відповідність тактичного прийому вимогам законності, сувору відповідність засобів і методів діяльності Кримінально-процесуальному закону, який забезпечує процесуальні гарантії громадянам.

І.Ф. Пантелєєв, В.Ю. Шепітько і С.Ю. Якушин зазначають, що усі прийоми за своїм характером, змістом і цілеспрямованістю повинні повністю відповідати духу і букві закону. Тактичний прийом може застосовуватися лише в межах тих слідчих і судових дій, порядок здійснення

---

¹ Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск, 1978. – С. 65.

² Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 53; Макаренко Є.І. Вступ у криміналістику. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2000. – С. 31; Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 29.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. –К., 2001. – С. 183.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 295.

яких визначений Кримінально-процесуальним законом¹.

2. Науковість – передбачає розробку тактичних прийомів на базі даних різних наук, зокрема, психології, логіки, кібернетики, наукової організації праці, педагогіки та ін. Тактичні прийоми повинні відповідати сучасному рівню розвитку науки і техніки.

У науковій літературі справедливо зазначається, що самостійне «конструювання» слідчими тактичних прийомів може призвести при їх застосуванні до непередбачуваних наслідків².

3. Обґрунтованість являє собою вимогу, відповідно до якої тактичні прийоми повинні бути результатами криміналістичних розробок і апробованими у правоохоронній практиці.

4. Вибірковість тактичного прийому полягає у спроможності вирішувати тактичні завдання у відповідності до слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Тактичні прийоми повинні застосовуватися до осіб, які чинять протидію розслідуванню (відмовляються давати або дають неправдиві показання; негативно впливають на сумлінних учасників слідчої дії тощо).

5. Доцільність тактичного прийому означає можливість його ефективного використання в умовах конкретної слідчої ситуації. Застосування прийомів без урахування слідчої ситуації тягне за собою втрату важливих доказів, розголошення таємниці слідства та ін.

6. Ефективність тактичного прийому дозволяє слідчому з найменшою затратою сил, засобів і часу досягати максимального результату.

7. Рентабельність прийому досить щільно переплітається з його ефективністю. Рентабельність тактичного прийому означає відповідність отриманого результату затраченим силам, засобам і часу.

8. Простота і доступність тактичного прийому передбачає можливість його використання кожним суб'єктом, який здійснює діяльність з розкриття, розслідування та запобігання злочинів.

Б.А. Вікторов і Р.С. Белкін справедливо відзначають, що тактичний прийом за своїм змістом і напрямом застосування не повинен виходити за межі професійних знань і навичок цих суб'єктів, вимагати для своєї реалізації спеціальних знань³.

9. Пізнавальна цінність означає, що тактичні прийоми за своєю природою і призначенням повинні бути спрямовані на отримання нової

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 183; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 253; Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 29.

² Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів. – К., 1996. – С. 5.

³ Криміналістика. – М., 1974. – С. 249.

інформації і фактів щодо події злочину.

10. Етичність тактичного прийому передбачає неприпустимість застосування засобів і дій, які принижують честь та гідність громадян, загрожують їхньому життю й здоров'ю; засновані на насильстві, погрозах, обмані, використанні аморальних спонукань, культурної відсталості, релігійних упереджень та ін.

11. Планомірність передбачає послідовну реалізацію планових заasad, які забезпечують доцільність діяльності по збиранню, дослідженню та використанню доказової інформації.

12. Безпека означає, що застосування прийому не повинно представляти будь-якої загрози життю і здоров'ю людини.

Окрім того, М.В. Салтевський, розглядаючи тактичний прийом як спосіб дії суб'єктів щодо застосування засобів криміналістичної тактики на досудовому слідстві, характеризує динамічну сутність прийому такими властивостями: динамічність, індивідуальність, стійкість, варіативність, автоматичність¹.

В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, В.К. Весельський і інші додають оперативність (своєчасність та невідкладність застосування тактичного прийому) та раптовість (вибір найбільш сприятливого моменту для застосування тактичного прийому, що характеризується елементом несподіваності для певних учасників розслідування)².

Усі перелічені вимоги не повинні суперечити одна одній. Втім, незважаючи на це, під час досудового розслідування дотриматися слідчим цього принципу досить важко. Так, нерідко досить складно провести чітку межу між слідчою хитрістю і неприпустимим обманом допитуваного, між доцільним обшуком у особи, не причетної до злочинної події, і неприпустимим порушенням її прав.

На думку В.В. Агафонова і О.Г. Філіппова, у таких випадках досить щільно переплітаються питання права і моралі, а від слідчого вимагається не тільки висока професійна майстерність, але й вміння підходити до деяких професійних питань з позиції моральності³.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що у криміналістичній тактиці необхідно розрізняти тактичні прийоми і процесуальний порядок проведення слідчих дій.

У науковій літературі вчені до цього питання підходять неоднозначно. Так, одна група вчених (Р.С. Белкін, Г.Г. Доспулов) вважає, що у

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 297.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К., 2001. – С. 261; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 84.

кримінально-процесуальному законі можуть міститися тактичні прийоми, інша група (В.О. Коновалова, О.М. Васильєв), навпаки, зауважує що у законі не можуть міститися ніякі тактичні рекомендації.

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, що у кримінально-процесуальному законі не можуть міститися тактичні прийоми, бо, по-перше, тактичний прийом ґрунтується на процесуальних нормах і не повинен суперечити їм; по-друге, процесуальна норма не може бути тактичним прийомом через те, що вона має розпорядчий або обов'язковий характер у певних межах; по-третє, тактичний прийом є більш гнучким, його застосування визначається ситуаційною зумовленістю, яку законодавець у деталях передбачити не може, а може представити і приписати тільки загальний процесуальний порядок; по-четверте, тактичний прийом не може бути застосований в усіх випадках – лише за певних умов, обставин, відповідних ситуацій його застосування буде оптимальним¹.

Теорія і практика слідчої діяльності постійно породжує нові тактичні прийоми, зумовлені потребами практики і новими можливостями сучасних досягнень науки і техніки. Цей процес, на думку В.К. Весельського, є практично нескінченним. Однак не всі з його прийомів і засобів, що народжуються на практиці і пропонуються наукою, є безперечними в плані використання у справі розкриття і розслідування злочинів. Тому постійно ведуться суперечки про правомірність і допустимість практичного використання різних засобів і прийомів у слідчій діяльності².

Тактична рекомендація

Окрім тактичних прийомів слідча тактика розроблює і рекомендації.

У криміналістичній літературі більшість вчених під тактичною рекомендацією розуміють науково обґрунтовану і апробовану практикою пораду, що стосується вибору і застосування тактичних прийомів³.

Не можна ототожнювати тактичні прийоми і криміналістичні рекомендації. Криміналістична рекомендація за своїм змістом є більш ширшою і вміщує в себе прийом як один із складових її компонентів. Зва-

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 42.

² Весельський В.К. та ін. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 104.

³ Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 223; Криміналістика. – М., 1974. – 250; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посібник для здачі екзамена. – М., 2006. – С. 84; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 103; Шульга Л.В. Криміналістика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 29; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 117; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 7.

жаючи на це, криміналістична рекомендація являє собою теоретичні положення, ідеї, судження, приписи, ідеальні зразки, певні стандарти, моделі, типи поведінки слідчого в характерних слідчих ситуаціях¹.

Можна погодитися з М.І. Скригонюком, який зазначає, що тактична рекомендація може застосовуватися не лише до тактичних прийомів, але й поширюється на тактичні комбінації і тактичні операції.

Тактична рекомендація може використовуватися слідчим під час розслідування злочинів на власний розсуд. Втім, можна погодитися з думкою В.П. Бахіна, що нерідко рекомендації містять елементи обов'язковості, оскільки пропонують найбільш доцільний порядок діяльності, недотримання якого тягне ускладнення досягнення мети розслідування².

Тактичні рекомендації бувають загальними та спеціальними.

Загальні рекомендації можуть бути застосовані будь-яким учасником досудового розслідування³, у будь-якій слідчій ситуації⁴, незалежно від обставин кримінальної справи⁵.

Спеціальні тактичні рекомендації можуть бути розраховані на певного адресата (слідчого, оперативного співробітника, експерта, суддю)⁶ або на певну слідчу ситуацію⁷.

До найефективніших рекомендацій можна віднести такі, які дозволяють у найкоротший термін прийняти правильне рішення для вирішення слідчої ситуації.

На думку М.Г. Шурухнова, найбільш ефективні тактичні прийоми і рекомендації, що апробовані багаторічною слідчою та судовою практикою, повинні закріплюватися кримінально-процесуальним законодавством⁸.

Тактична комбінація

Під час розслідування злочинів перед слідчим може виникнути ситуація, коли для вирішення завдань кримінального судочинства використання тактичного прийому або тактичної рекомендації є недостатнім. За такої ситуації виникає необхідність проведення тактичних комбінацій чи тактичних операцій.

На сьогодні у сучасній криміналістичній тактиці використовуються

---

¹ Бахин В.П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002). – К., 2002. – С. 126.

² Там само.

³ Криминалистика социалистических стран / Под ред. В.Я. Колдина. – М., 1986. – С. 156.

⁴ Криминалистика. – М., 1974. – С. 250.

⁵ Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 13.

⁶ Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 223.

⁷ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. — М., 2005. – С. 214.

⁸ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 262.

поняття «тактична комбінація» і «тактична операція», визначення яких має дискусійний характер.

Відповідно до тлумачного словника, комбінація – сполучення, поєднання або розташування чого-небудь у певному порядку; система прийомів для здійснення складного, хитромудрого плану або задуму для здійснення якоїсь мети¹.

До визначення зазначених категорій у науковій літературі вчені підходять по-різному².

Так, на думку однієї групи вчених (В.І. Перкін, П.Д. Біленчук, В.К. Весельський, В.Б. Школьний, Ю.Б. Комаринська), тактична комбінація являє собою зумовлене слідчою ситуацією певне поєднання тактичних прийомів у межах однієї процесуальної дії для вирішення конкретного завдання розслідування³.

У даному визначенні автори зазначають, що тактична комбінація складається з декількох тактичних прийомів, які проводяться в рамках однієї слідчої дії.

Друга група вчених (Ю.В. Гаврилін, І.В. Тишутіна, А.П. Резван і М.В. Субботіна) під тактичною комбінацією розуміє поєднання тактичних прийомів у рамках однієї або декількох слідчих дій для вирішення конкретного завдання розслідування⁴.

На відміну від першої групи вчених, у даному визначенні автори вказують, що тактичні прийоми можуть застосовуватися як у межах однієї, так і декількох слідчих дій.

Третя група вчених (В.В. Агафонов, А.Г. Філіппов, М.І. Скригнюк) зазначає, що тактичною комбінацією є поєднання певних слідчих дій, які проводяться під час досудового розслідування з метою вирішен-

---

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1978. – С. 263; Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005. – С. 558; Украинская советская энциклопедия. – К., 1982. – С. 500.

² Михальчук А.Е., Степанов В.В. Соотношение тактических операции и комбинации в криминалистике // Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений. – Свердловск, 1987. – С. 36.

³ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 9; Криминалістика: Посібник для підготовки к заняттям и экзаменам. – Харьков., 2007. – С. 55; Михальчук А.Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий. – Саратов, 1991. – С. 62.

⁴ Гаврилін Ю.В. Криміналістическа тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 10; Гаврилін Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 121; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 7.

ня конкретного вузлового завдання¹.

У цьому визначенні вчені акцентують увагу на тому, що комбінація складається з проведення низки слідчих дій.

На думку четвертої групи вчених (Р.С. Белкін, Г.І. Грамович, В.Я. Колдін, С.В. Маликов, М.І. Порубов, В.Ю. Шепітько), під тактичною комбінацією слід розуміти певне поєднання тактичних прийомів чи слідчих дій та інших заходів, що має на меті вирішити конкретне завдання розслідування та зумовлене цією метою і слідчою ситуацією².

А.П. Шеремет зазначає, що поняття «тактична комбінація» запозичене з теорії оперативно-розшукової діяльності і являє собою сукупність слідчих дій та оперативних заходів для реалізації одного з тактичних прийомів³.

Узагальнюючи погляди вчених (усіх чотирьох груп), можна дійти висновків, що усі вони «тактичну комбінацію» розглядають як окремих засіб криміналістичної тактики, окрему криміналістичну категорію.

Розглядаючи комбінацію у структурному плані, можна вказати, що, як і тактична операція, вона складається з певних елементів. Однак головна відмінність між ними полягає у складності цих елементів.

До визначення структури тактичної комбінації у науковій літературі вчені підходять неоднозначно. Так, на думку Є.І. Макаренка, складну тактичну комбінацію, до змісту якої разом із слідчими діями входять оперативно-розшукові або організаційно-технічні заходи, слід називати тактичною операцією⁴.

В.Я. Колдін зазначає, що комбінація, до змісту якої, поруч зі слідчими діями, входять оперативно-розшукові заходи, називається тактичною операцією⁵.

Можна погодитися з М.В. Салтевським, який вказує, що у тактичній операції елементами слугують слідчі дії, оперативно-розшукові процедури, організаційні заходи, тобто різнопорядкові тактичні засоби.

---

¹ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 84; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 122.

² Криминалистика / Под ред. проф. Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 14; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 103; Криминалистика социалистических стран. – М., 1986. – С. 154; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 196; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. — М., 2005. – С. 215; Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 29; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М., 2005. – С. 114; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 262.

³ Шеремет А.П. Криміналістика: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 237.

⁴ Макаренко Є.І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 13.

⁵ Криминалистика социалистических стран / Под ред. В.Я. Колдина. – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 155.

Структура тактичної комбінації включає систему однопорядкових засобів, головним чином, прийомів криміналістичної і оперативно-розшукової тактики. Тому тактична комбінація реалізується в ході однієї слідчої дії¹.

Таку позицію займає і В.К. Весельський, зазначаючи, що поєднання тактичних прийомів (тактична комбінація) можливе тільки в рамках однієї слідчої дії².

Тактична комбінація має просту структуру, тоді як тактична операція складається з багатоходових операцій, дій та прийомів.

Так, П.Д. Біленчук і В.І. Перкін зазначають, що деякі виділені в криміналістичній тактиці тактичні прийоми, у зв'язку з їх складним комплексним характером, правильніше було б віднести до тактичних комбінацій. Зокрема, прийом «допущення легенди» передбачає, що слідчий, зафіксувавши завідомо неправдиві показання обвинувачуваного, тільки потім представляє йому свої переконливі докази, які і примушують обвинуваченого говорити правду. Зафіксувавши нові показання, слідчий пред'являє нові додаткові докази, руйнуючи тим самим неправду обвинуваченого, підводячи його до дачі правдивих показань. Цей процес пов'язаний з використанням інших тактичних прийомів, у зв'язку з чим повинен бути віднесений до категорії тактичних комбінацій³.

М.В. Салтевський висвітлює такі тактичні операції «Викриття неправдивого свідка», «Створення в допитуваного установки поінформованості слідчого», «Демонстрація поінформованості слідчого», «Комбінації: бар'єр, виклик, раптовість, відволікання уваги», зазначаючи, що вони здійснюються в ході кількох слідчих дій⁴.

З такою позицією можна погодитися частково, оскільки запропоновані тактичні операції можна провести в рамках тактичного прийому. Так, «Демонстрацію поінформованості слідчого» можна здійснити завдяки одному прийому – «Висвітлення ймовірного розвитку злочинної події». Якщо використання прийому є недостатнім, то слідчий може використати низку прийомів: «Оголошення частини показань співучасників злочину», «Демонстрація доказів» та ін.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що до основних ознак тактичної комбінації можна віднести таке:

- тактична комбінація здійснюється в рамках однієї кримінальної

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 308.

² Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

³ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. Посібник / Біленчук П.Д., Перкін В.І. – Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1996. – С. 13.

⁴ Салтевський М.В. Вказ. праця. – С. 308.

справи;

- метою тактичної комбінації є вирішення конкретного завдання досудового розслідування;
- тактична комбінація являє собою поєднання тактичних прийомів;
- під час тактичної комбінації можуть застосовуватися слідчі дії та оперативно-розшукові заходи.

Отже, під тактичною комбінацією слід розуміти певне поєднання тактичних прийомів, слідчих дій та інших заходів для вирішення конкретного завдання, що зумовлене слідчою ситуацією на певному етапі досудового розслідування.

До основних завдань тактичної комбінації можна віднести:

- подолання конфліктної ситуації;
- створення умов, необхідних для якісного і результативного проведення слідчої дії;
- запобігання (подолання) протидії досудовому розслідуванню;
- викриття допитуваного у неправді;
- забезпечення таємниці слідства;
- інший тактичний вплив на слідчу ситуацію з метою її вирішення, зміни або використання.

Тактичні комбінації поділяються на прості (елементарні) і складні. Перша – полягає в поєднанні тактичних прийомів, які здійснюються в рамках однієї слідчої дії¹, наприклад, слідчого огляду, допиту, обшуку, пред'явлення для впізнання, тому має назву простої. Складною є тактична комбінація, що складається з певного поєднання тактичних прийомів, слідчих дій та інших заходів у межах однієї кримінальної справи. Ці дії можуть бути як однойменними, так і різнойменними².

Деякі автори виділяють окремо оперативно-тактичні комбінації, які являють собою поєднання слідчих дій і оперативно-розшукових заходів і проводяться з метою вирішення конкретної ситуації³.

Тактична операція

Близькою за змістом, але відмінною за рівнем інтеграції є «тактична операція».

У криміналістичній літературі використовуються різні терміни для позначення тактичної операції. Нерідко її іменують «тактичною комбінацією», «криміналістичною операцією», «спеціальною операцією»,

---

¹ Криминалистика социалистических стран / Под ред. В.Я. Колдина. – М., 1986. – С. 155.

² Криминалистика. Том 2. Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – С. 114.

³ Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 29; Скригнюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 122; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 85.

«криміналістичною тактичною комбінацією», «системою слідчих дій» або «тактичним (криміналістичним) комплексом»¹.

На думку М.П. Яблокова, тактична операція є найважливішим засобом вирішення різноманітних слідчих завдань і має не тільки тактичне, але й суттєве стратегічне значення². Таку думку підтримують і П.Д. Біленчук, А.П. Гель і інші вчені, які вказують на важливість тактичної операції як засобу досудового розслідування³.

Тактична операція проводиться у випадках, коли вирішити завдання розслідування завдяки тактичній комбінації неможливо.

Відповідно до тлумачного словника, операція – сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті або єдиному завданню; координування діями, об'єднаними єдиною метою; дія, виконувана за певним планом, спрямованим на вирішення якого-небудь завдання; сукупність погоджених за метою і часом дій⁴.

До визначення тактичної операції вчені у науковій літературі підходять по-різному.

Так, на думку І.Ф. Пантелєєва і М.О. Селіванова, тактична операція – це система слідчих дій і оперативно-розшукових заходів, здійснюваних органами слідства і дізнання з метою найбільш раціонального та швидкого розслідування злочинів⁵.

У даному визначенні вчені вказують, що зміст тактичної операції полягає у поєднанні низки слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

В.Ю. Шепітько, М.В. Салтевський, П.Д. Біленчук та інші вчені дещо розширюють зміст тактичної операції, зазначаючи, що це певне поєднання однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових заходів та організаційно-технічних заходів, планованих слідчим, спрямованих на виконання завдань розслідування із врахуван-

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С.174.

² Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 121.

³ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 12; Дулов А.В. Тактические операции при расследовании преступлений. – Минск, 1979. – С. 62; Шиканов В.И. Теоретические основы тактической операции в расследовании преступлений. – Иркутск, 1983. – С. 160; Шиканов В.И. Информация к тактической операции «Атрибуция трупа»: Учеб. пособие. – Иркутск, 1975. – С. 62.

⁴ Ожегов С.И. Словарь русского языка. – 12-е изд., стереотип. – М., 1978. – С. 413; Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред.. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005. –С. 845.

⁵ Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 253.

ням слідчої ситуації¹.

В.К. Лисиченко, В.І. Гончаренко і М.П. Яблоков під тактичною операцією розуміють сукупність слідчих, процесуальних, оперативно-розшукових, ревізійних, організаційно-технічних та інших дій, що проводяться за єдиним планом під керівництвом слідчого з метою реалізації тактичних завдань досудового розслідування².

Отже, узагальнюючи думки вчених, можна дійти висновків, що на цьому криміналістичному рівні пропонується поєднання слідчих дій, оперативно-розшукових і організаційно-технічних заходів відповідно до погодженого плану. Звідси слідчі дії, оперативні та організаційні заходи є складовими елементами тактичної операції.

Можна погодитися з думкою В.К. Лисиченка, який вказує, що сукупність дій, які складають тактичну операцію, являють собою не випадковий набір, а певну систему, яка є незамінною і зумовлена послідовністю проведення, характером і можливостями вирішення певних завдань³.

Комплексний підхід до слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційних заходів дозволяє обирати оптимальну лінію поведінки за наявності певної інформаційної бази або в екстремальних умовах роботи слідчого і оперативних працівників⁴.

Розглядаючи засоби криміналістичної тактики, необхідно зазначити, що тактична операція відрізняється певними складнощами. Це перш за все зумовлено визначенням місця, часу, умов, сил та засобів тактичної операції. Значна кількість дій, що складають тактичну операцію, їх специфіка та різноплановість утруднюють її підготовку та проведення.

Успіх проведення тактичних операцій у багатьох випадках залежить від правильної організації роботи осіб, залучених до вирішення того чи іншого тактичного завдання. Неузгодженість в їх діях може призвести до погіршення слідчої ситуації, а інколи й до більш тяжких

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001. – С. 196; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 305; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 12; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник /. – М., 2005. – С. 334; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 10.

² Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К., 1988. – С. 28; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 263; Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 121; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 121.

³ Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К., 1988. – С. 28.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 172.

наслідків. Тому проведення тактичних операцій слід віднести до найбільш складних форм взаємодії слідчих органів внутрішніх справ з працівниками інших служб. Ось чому, на думку В.І. Перкіна, важливо, щоб тактичні операції виконувалися членами однієї, постійно діючої слідчо-оперативної групи, особливо в тих випадках, коли тактичну операцію здебільшого складають оперативно-розшукові заходи. Більшість вимог до проведення тактичних операцій (одночасність, несподіваність, послідовність, системність) неможливо виконати без попередніх розрахунків сил і засобів, які повинні бути виділені для їх проведення. Без урахування цього факту криміналістичні рекомендації будуть недійсними¹.

Тактичне рішення

Під час розслідування злочинів слідчі повинні постійно приймати рішення, які спрямовані на досягнення мети досудового розслідування. Приймаючи рішення про застосування тих чи інших засобів криміналістичної тактики, слідчий повинен враховувати обставини справи та ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Тактичне рішення визначає спосіб дій під час розслідування. Таке рішення охоплює порядок проведення не тільки слідчих дій, але й інших заходів, що сприяють зміні слідчої ситуації та вирішенню конкретних завдань, що зумовлені нею.

У криміналістичній літературі тактичному рішенню приділяється досить значна увага.

Так, М.П. Яблоков вказує, що тактичне рішення являє собою вибір мети тактичного впливу на певний об'єкт у конкретній слідчій ситуації та визначення оптимальних засобів і тактичних прийомів для її досягнення².

У даному визначенні вчений акцентує увагу на двох складових: визначення мети впливу та засобів її досягнення.

Таку думку підтримує і В.Ю. Шепітько, зазначаючи, що тактичне рішення – це визначення мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування та його елементи, вибір методів, прийомів та засобів досягнення мети³.

Інші вчені тактичне рішення визначають як заснований на аналізі слідчої ситуації та обстановки вольовий акт слідчого, який полягає у ви-

---

¹ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів: Навч. посібник. – К., 1996. – С. 27.

² Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 120.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 201; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. – Х., 1998. – С. 23.

значенні мети, а також засобів та способів її досягнення¹.

Сутність процесу прийняття тактичного рішення, на думку М.В. Салтевського, становить вольовий, інтелектуальний акт, заснований на аналізі зібраної на даний момент інформації, кваліфікації і особистому досвіді слідчого². Такі рішення можуть бути правильними (забезпечують швидке розкриття і розслідування злочину) або помилковими (призводять до затягування слідства, зупинення кримінальної справи).

До загальних помилок та прорахунків при прийнятті тактичних рішень можна віднести:

- неправильне діагностування слідчої ситуації;
- невикористання усіх джерел збирання доказової інформації;
- відсутність у слідчих навичок у накопиченні і систематизації доказової та орієнтуючої інформації тощо.

У криміналістичній літературі³ справедливо зазначається, що тактичне рішення складається з трьох основних частин:

- інформаційної (полягає в аналізі та оцінці слідчої ситуації та її компонентів, процесуальних цілей та ін.);
- організаційної (містить висновки про розподіл функцій, форми та напрями взаємодії, резервні можливості, виконання необхідних організаційних заходів);
- операційної (полягає у визначенні мети тактичного впливу, способів її досягнення, прогнозуванні результату реалізації рішення).

Отже, увесь процес підготовки і прийняття тактичного рішення проходить такі етапи: збирання вихідної інформації – визначення мети тактичного впливу; формулювання завдань – вибір засобів і методів досягнення мети – формулювання рішення. Далі впливають реалізація рішення і оцінка отриманих результатів.

Будь-яке тактичне рішення повинно відповідати низці вимог, до яких можна віднести: законність, етичність, моральність, обґрунтованість, своєчасність, реальність виконання, науковість, доступність, про-

---

¹ Цветков С.И. Информационно-аналитическая работа, версти и планирование при расследовании деятельности преступных структур: Лекция оссии. – М., 1995 – С. 8; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах. – М., 2006. – С. 119; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики. – Вінниця, 2001. – С. 11; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 256.

² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 306.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 201; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів. – Х., 1998. – С. 23; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 268; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах. – М., 2006. – С. 119; Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 16.

стоту, надійність та наочність результатів застосування.

Тактичні рішення поділяються на процесуальні і непроцесуальні. До процесуальних належать рішення про порушення кримінальної справи, відмову у порушенні справи, обрання заходу процесуального примусу та ін. Непроцесуальні тактичні рішення – це прийоми та засоби реалізації процесуальних рішень, тому вони повинні відповідати принципам кримінально-процесуального законодавства.

Тактичний ризик

Під час прийняття тактичних рішень, слідчий повинен враховувати (прогнозувати), що в процесі їх реалізації можуть настати не бажані для розслідування наслідки – тактичний ризик, який, на думку В.Д. Берназа, є невід’ємною частиною слідчої діяльності¹.

На думку В.Ю. Шепітька, у криміналістиці тактичний ризик може бути визначений як виконання слідчим або суддею діяльності в умовах можливого виникнення негативних наслідків².

Отже, під тактичним ризиком слід розуміти можливість негативно-го результату під час застосування тактичного прийому, комбінації або операції. У цьому випадку слідчий повинен максимально вжити заходів щодо запобігання ризиків. Оскільки досудове розслідування триває в умовах жорсткої протидії, то уникнути ризику досить складно. Зважаючи на це, слідчий повинен максимально мінімізувати ризики.

На думку Є.П. Іщенко і А.А. Топоркова, для мінімізації тактичного ризику необхідно здійснити такі заходи:

- змінити структуру тактичного прийому (комбінації, операції) із включенням до неї речових доказів і інших джерел інформації для зміни позиції протидіючого суб’єкта;
- покращити психологічну обстановку слідчої дії;
- залучити до проведення слідчої дії інших осіб (співробітників оперативних підрозділів для охорони і спостереження);
- замінити слідчого;
- змінити темп слідчих дій, виключити будь-які паузи на «програних» епізодах;
- використовувати фактор раптовості та ін.³

Можна погодитися з В.Д. Берназом, який зазначає, що ризик у прийнятті процесуальних рішень завжди пов’язаний з внутрішнім переко-

---

¹ Берназ В.Д. Ризик як елемент психологічної характеристики слідчої діяльності // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю. – К., 2000. – С. 160-161.

² Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 202.

³ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 337.

нанням слідчого і може бути зумовлений інформаційною невпевненістю або недостатністю. Тому про ризик у діяльності слідчого можна говорити як про інформаційну, так і про психологічну категорію¹.

М.П. Яблоков виділяє два види ризиків: тактичний (розповсюджується на окремі слідчі дії, тактичні операції і комбінації) і стратегічний (пов'язаний із розслідуванням справи в цілому)².

Слідчі повинні враховувати, якщо тактичний ризик досить незначний час впливає на розслідування, то стратегічний може призвести до закриття або зупинення кримінальної справи.

Можна погодитися з думкою В.П. Бахіна і В.К. Весельського, які зазначають, що у ситуаціях ризику у слідчого є три варіанти дій:

- взагалі відмовитися від тактичного прийому у зв'язку з можливістю настання кращої ситуації;
- відкласти на визначений час їх реалізацію;
- обрати інші засоби та прийоми реалізації запланованого, які зможуть повністю усунути негативні наслідки або значно пом'якшити їх дію³.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені засоби криміналістичної тактики доцільно використовувати комплексно і вони не повинні бути ізольованими один від одного. Досягнення мети розслідування прямо залежить від високої майстерності слідчого, від його спроможності використовувати усі прийоми та засоби, вміння варіювати ними, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася.

Способи і засоби протидії досудовому розслідуванню зумовлюють необхідність пошуку нових шляхів і методів слідчої діяльності. Основним напрямом вирішення даної проблеми є повноцінне використання досягнень науково-технічного прогресу, встановлення більш чітких і ефективних правових правил боротьби зі злочинністю, підвищення рівня матеріально-технічного і кадрового забезпечення правоохоронної діяльності.

На думку Н.С. Карпова, власне технологія розслідування злочинів, що є стрижнем боротьби зі злочинністю, не може змінюватися щодня за рахунок упровадження досягнень науки і появи нових правових норм. Тому в першу чергу повинні удосконалюватися давно відомі прийоми, засоби і методи діяльності, розширюватися можливості їх використання для вирішення завдань кримінального судочинства, у тому числі на основі більш глибокого аналізу їхньої природи і сутності, а також оцінки реального співвідношення прав особи і завдань боротьби зі злочинністю⁴.

---

¹ Берназ В.Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: Автореф. ... д-ра юрид. наук. – К., 2004. – С. 20.

² Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 121.

³ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навч. посібник. – К., 1997. – С. 16-17.

⁴ Карпов Н.С. Злочинна діяльність: Монографія. – К., 2004. – С. 94.

Розділ 2

ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З МАТЕРІАЛЬНИХ ВІДОБРАЖЕНЬ

2.1. Тактика слідчого огляду

Розкриття та розслідування злочинів обґрунтовано належить до одних з найбільш специфічних та складних видів правоохоронної діяльності. В умовах високого рівня злочинності, і в першу чергу найбільш суспільно небезпечних форм її прояву, перед ученими-юристами та працівниками правоохоронних органів постає завдання розробки нових технологій та застосування новітніх наукових досягнень під час розслідування взагалі і провадження окремих слідчих дій зокрема.

Особливе місце серед слідчих дій, спрямованих на отримання доказової інформації від найбільш неупереджених, непідкупних і правдивих свідків – так званих «німих свідків» злочину (речових джерел доказової інформації) – належить слідчому огляду¹.

При проведенні досудового розслідування слідчий огляд є поширеною слідчою дією, про що свідчить практика. Так, вивчення 1587 кримінальних справ показало, що під час розслідування злочинів проти особи і власності слідчі огляди проводились у 100 % випадків.

Значення слідчого огляду під час досудового розслідування важко переоцінити. Вказана слідча дія дозволяє слідчому безпосередньо сприймати місце події, об'єкти з метою виявлення слідів злочину² та з'ясування обставин події, що має значення для кримінальної справи³; скласти уявлення про механізм злочину та особу злочинця⁴; встановити

---

¹ Макаренко Є.І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 3-4.

²Скромников К.С., Венецкий А.П. Обнаружение, фиксация и изъятие следов на месте происшествия: Учебное пособие. – М., 1971. – С. 3.

³Медико-криміналістична експертиза при розслідуванні злочинів, пов'язаних з тілесними ушкодженнями чи смертю особи: Навчальний посібник / Лускатов О.В., Пантелеєв К.М. та ін. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 10.

⁴Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 212; Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. – М., 2002. – С. 135.

причини та умови, що сприяли вчиненню злочину¹; висунути слідчі версії та правильно визначити напрями розслідування². Від своєчасності та якості проведення слідчих оглядів у багатьох випадках залежить успіх у розкритті та розслідуванні злочинів³.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого огляду зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема В.П. Бахін, Р.С. Белкін, І.Є. Биховський, Г.І. Грамович, С.П. Єфімичев, В.О. Коновалова, В.П. Колмаков, Н.І. Клименко, В.С. Кузьмічов, Н.І. Кулагін, Є.І. Макаренко, Г.А. Матусовський, М.І. Порубов, В.І. Попов, М.В. Салтевський, В.М. Тертишник, Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько, І.М. Якімов, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Слідчий огляд є досить складною слідчою дією, що вимагає високої кваліфікації працівників, що беруть у ньому участь. Йому притаманна багатоманітність об'єктів, що підлягають дослідженню. Ці об'єкти необхідно виділити з маси предметів, обрати вірний метод їх дослідження, вміти критично оцінювати результати⁴.

Зважаючи на це, працівники правоохоронних органів, зокрема, слідчі, оперуповноважені, експерти, дільничні інспектори міліції, повинні широко застосувати увесь арсенал загальних та спеціальних методів криміналістики, особливо техніко-криміналістичних засобів й методів роботи зі слідами та іншими речовими об'єктами, що дозволить ефективно та якісно проводити дану слідчу дію.

Слідчий огляд належить до числа першочергових, неповторних та незамінних слідчих дій. Правоохоронна практика свідчить, що дану слідчу дію не можна замінити іншими слідчими діями, зокрема, допитами осіб, які є очевидцями злочинної події, оскільки жоден свідок не в змозі дати у своїх показаннях необхідного обсягу інформації, яку може виявити слідчий безпосередньо під час проведення огляду місця події, застосовуючи засоби криміналістичної техніки та допомогу спеціалістів. Під час його проведення оглядають усі об'єкти, які можуть стосуватися злочину, залежно від конкретної слідчої ситуації, за внутрішнім переконанням слідчого. Тому інформативність слідчого огляду набагато вища, ніж, наприклад,

---

¹ Власова Н.А., Данилова С.И. Установление и устранение причин и условий, способствовавших совершению преступления, в стадии предварительного расследования: Методические рекомендации. – М., 2002. – С. 3.

² Авраменко О.Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011. – С. 12.

³ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. / Чаплинський К.О. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2010. – С. 63.

⁴ Методичні рекомендації щодо тактики та методики проведення досудового слідства в органах внутрішніх справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 115 КК України. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 4.

обшуку, виїмки чи відтворення обстановки і обставин події.

Узагальнюючи погляди вчених-криміналістів і процесуалістів¹, можна зазначити, що під слідчим оглядом слід розуміти слідчу дію, яка полягає у безпосередньому сприйнятті об'єктів з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставин події, а також обставин, що мають значення для кримінальної справи.

Сутність слідчого огляду полягає у тому, що слідчий за допомогою органів відчуття переконається в існуванні та характері фактів, які мають доказове значення².

Отже, слідчий огляд є однією з першочергових та невідкладних слідчих дій, процесуальний порядок проведення якої регламентується

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 217; Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 3; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 28; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 57; Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 129; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика: Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 568; Тертышник В.М. Уголовный процесс: Учебное пособие. – Х., 1999. – С. 259; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Винберг А.И. Криміналістика. – М., 1959. – С. 220; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 334; Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 523; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 250; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 17; Криміналістика: тактика, організація і методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 136; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 13; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 14; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 145; Федоров Ю.Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей – Ташкент, 1969. – С. 7; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 46; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 246; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С.88; Криміналістика. – М., 1974. – С. 273; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 125; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 115; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 8; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 363; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 300; Методичні рекомендації щодо тактики та методики проведення досудового слідства в органах внутрішніх справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 115 КК України. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 4; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 145-146; Позий В.С., Соколова И.Ф. Эксгумация. – Симферополь, 2004; Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт. – К., 2003. – С. 282.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 5; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 188-189; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

ст.ст. 190-193, 195 КПК України.

Відповідно до ст. 190 КПК України, з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів. Огляд місця події у невідкладних випадках може бути проведений до порушення кримінальної справи. В цих випадках, при наявності для того підстав, кримінальна справа порушується негайно після огляду місця події.

Підставою для проведення слідчого огляду є надходження до правоохоронного органу інформації, яка дозволяє передбачити, що у результаті проведення даної слідчої дії можуть бути отримані докази за справою.

Головною метою слідчого огляду є виявлення доказової та орієнтуючої інформації, що має значення для кримінальної справи.

Комплексність мети, її багатоплановість зумовлює необхідність вирішення окремих завдань, до яких вчені ставляться неоднозначно.

Так, П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, В.К. Весельський і інші вчені до завдань слідчого огляду відносять:

- виявлення слідів злочину;
- встановлення обстановки злочинної події, механізму вчинення злочину, напрямку розслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину та його учасників;
- одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця і провадження першочергових невідкладних слідчих дій¹.

О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна і Г.О. Пономаренко до завдань слідчого огляду відносять:

- безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування її характеру і обставин;
- отримання інформації для висунення та перевірки версій щодо злочинної події;
- отримання даних для організації оперативно-розшукових заходів і використання допомоги громадськості, переслідування злочинця, вста-

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 289; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Макаренко Є.І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 29-31; Возгрин І.А., Иванов І.І., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология: Учебное пособие – СПб., 2001. – С. 56; Бирюков В.В., Коваленко В.В. Криминалистическое исследование документов: Монография. – Луганск, 1999. – С. 18; Зарубенко О.В. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями // Міліція України. – 2011. – № 3-4 (165-166). – С. 26.

новлення особи злочинця, з'ясування мотивів вчинення злочину¹.

На думку А.І. Дворкіна, завдання слідчого огляду полягає у моделюванні механізму учиненого злочину та пошуків слідів злочинної діяльності².

На підставі аналізу поглядів вчених, опитування співробітників слідчих підрозділів та вивчення матеріалів кримінальних справ можна зробити висновок, що до основних завдань слідчого огляду можна віднести:

- вивчення, з'ясування та фіксація обстановки й інших обставин, що мають значення для кримінальної справи;
- відновлення картини злочинної події;
- встановлення механізму злочинної події;
- виявлення, фіксація, вилучення, дослідження й оцінка слідів злочину та інших речових доказів, що мають значення для справи;
- з'ясування характеру впливу особи, яка учинила злочин, на навколишнє середовище;
- встановлення, виявлення та затримання особи, яка вчинила злочин;
- з'ясування особи потерпілого та очевидців учиненого злочину;
- встановлення мотивів учинення злочину;
- встановлення кількості злочинців, часу перебування на місці злочину, способу прибуття та зникнення з місця події;
- виявлення обставин, що сприяли або перешкождали учиненню злочину;
- виявлення (встановлення) негативних обставин;
- отримання необхідної (доказової) інформації для висунення слідчих версій стосовно події злочину, механізму злочину та його учасників;
- одержання вихідних даних для організації подальших слідчих дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку та затримання злочинців по «гарячих слідах», виявлення викраденого майна;
- перевірка відомостей, що отримані оперативним шляхом, та ін.

У криміналістичній літературі більшість вчених залежно від тих чи інших підстав класифікують слідчий огляд таким чином:

1) за об'єктом огляду³:

- огляд місця події;

---

¹ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 18; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 57; Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 148.

² Осмотр места происшествия: Практическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. – М.: Юристъ, 2001. – С. 8.

³ Винберг А.И. Криминалістика. – М., 1959. – С. 220; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 7; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 189-190; Белозерова И.И. Криминалістика. – М., 2001. – С. 46.

- огляд ділянок місцевості та приміщень поза місцем події;
- огляд предметів та документів;
- огляд трупів та їх частин;
- ексгумація трупа;
- огляд транспортних засобів;
- огляд комп'ютерних засобів;
- огляд тварин або їх частин;
- огляд живих осіб (освідування).

Зокрема, під час вивчення кримінальних справ було встановлено, що при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я та статевої свободи громадян слідчими проводились такі огляди: місця події – 100 % випадків; ділянок місцевості та приміщень поза місцем події – 26 %; трупів та їх частин – 21 %; предметів і документів – 77 %; інші – 12 %.

В.Б. Школьний, дослідивши практику розслідування злочинів, учинених злочинними угрупованнями, зазначає, що слідчими проводились такі огляди: місця події (100 % випадків); ділянок місцевості та приміщень поза місцем події (31 %); трупа (29 %); предметів і документів (27 %); інші види (9 %) ¹.

У криміналістичній літературі розрізняють поняття «місце події» і «місце злочину».

Місцем злочину є певна ділянка місцевості чи приміщення, в межах якої був учинений злочин та виявлені сліди злочинної діяльності. Однак, як свідчить слідча практика, сліди злочину можуть бути виявлені і в інших місцях (поза місцем злочину). Тому за одним злочинном може бути декілька місць подій (наприклад, місця керування злочинною діяльністю групи, засідок або спостереження за потерпілим, очікування завершення кримінальної операції злочинної діяльності групи, ведення вогню (визначається зручністю стрільби та його захищеністю від сторонніх поглядів), приховання або знищення слідів злочину, сліди впливу лідера на хід кримінальної операції тощо).

У науковій літературі (Ю.Д. Федоров, В.Ю. Шепітько) справедливо зазначається, що поняття «місце події» значно ширше поняття «місце злочину» ². Однак ці поняття є нерозривно пов'язаними між собою.

На думку Є.І. Макаренка, місце злочину – це територія, ділянка, де відбулася злочинна подія, а місце події – територія (приміщення, ділянка місцевості), у межах якої протікала злочинна подія або виявлені її на-

¹ Школьний В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 13.

² Федоров Ю.Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей). / Федоров Ю.Д. – Ташкентская высшая школа МВД СССР, Ташкент, 1969. –С. 4; Шепітько В.Ю. Вказ. праця. – С. 192.

слідки, з усіма органічно пов'язаними між собою і з даною подією причинно-наслідковими і просторовими зв'язками, слідами, об'єктами злочинних зазіхань, знаряддями злочину і змінами в матеріальній обстановці, що становлять інтерес для органів досудового розслідування¹.

У деяких випадках місце події і місце злочину співпадають². Так, за даними вивчених кримінальних справ, у 85 % випадків місце злочину та місце події збігаються, тобто злочин був учинений саме там, де і виявлені його сліди.

2) за послідовністю проведення³:

Огляд може бути первинний і повторний. Первинний огляд являє собою слідчу дію, яка проводиться вперше. Разом з тим у слідчій практиці можуть складатися ситуації, які зумовлюють проведення огляду повторно. Повторний огляд проводиться у випадках, коли:

- первинний огляд проводився недбало, неякісно (з порушенням тактичних рекомендацій) чи за несприятливих умов або без залучення відповідних спеціалістів, понятих та використання необхідних науково-технічних засобів;

- протокол огляду не дає повного уявлення про обстановку на місці події;

- необхідно уточнити (деталізувати) відомості, що встановлені під час первинного огляду, або отримані іншим шляхом;

- виникає необхідність особистого сприйняття обстановки особою, яка не брала безпосередньої участі у первинному огляді, та ін.

Повторний огляд проводиться в повному обсязі як самостійна слідча дія у відповідності до вимог ст.ст. 190-193, 195 КПК України. Його результати зазначаються в окремому протоколі огляду.

3) за етапами досудового розслідування:

- огляд на початковому етапі розслідування;

- огляд до і після порушення кримінальної справи;

- огляд на подальшому етапі розслідування.

---

¹ Макаренко Є.І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 28-29.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 18; Саїнчин О.С. Розслідування умисних вбивств: теорія і практика: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Запоріжжя, 2011. – С. 19.

³ Криміналістика. – М., 1974. – С. 291; Осмотр места происшествия: Практическое пособие. – М., 2001. – С. 10; Снігерьев О.П., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й. Умисні вбивства. Попередження та розкриття: Практичний посібник. – К., 2005. – С. 27; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутр. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – С. 126; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 16; Лускатов О.В. Особливості розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 30.

4) за суб'єктом проведення:

Огляд може проводитися слідчим, дізнавачем, начальником слідчого відділення, прокурором або суддею.

5) за обсягом (об'ємом) дослідження¹:

Слідчий огляд може бути основним і додатковим.

Основним є, як правило, первинний за послідовністю огляд. Потреба додаткового огляду зумовлюється необхідністю оглянути об'єкти, територію, які не піддавалися обстеженню під час первинного. Тому ми не можемо погодитися з авторами, які вважають, що необхідність додаткового огляду, в принципі, зумовлюється тими самими ситуаціями, що й повторного, різновидом якого він по суті і є². Під час повторного огляду обстеженню піддається вся територія і об'єкти, що досліджувались під час первинного, а при додатковому тільки ті, що раніше не оглядалися.

б) за наявності порушеної кримінальної справи:

- огляд, який проводиться до порушення кримінальної справи;

- огляд, що проведений після її порушення³.

7) за часом проведення: огляд, що проводиться у денний або нічний період доби.

8) за порою року, з урахуванням періодів у річному циклі розвитку природи – весняний, літній, осінній, зимовий⁴.

9) за способом організації огляд може бути одиничним або груповим.

Кожний з вказаних видів слідчого огляду має свою специфіку, яка визначає особливості організаційно-підготовчих і тактичних заходів їх проведення.

Криміналістикою і слідчою практикою вироблені загальні вимоги, які стосуються усіх видів слідчих оглядів, до яких можна віднести:

1. Єдине керівництво слідчим оглядом.

Єдине керівництво оглядом, передбачає не тільки підпорядкування слідчому (особі, яка провадить дізнання, прокурору, судді) усіх учасників слідчої дії, а й правильну організацію огляду⁵.

Даною слідчою дією завжди керує слідчий⁶, а інші учасники йому підпорядковані (надають допомогу)⁷, що сприяє планомірності і пого-

---

¹ Шепітько В.Ю. Вказ. праця. – С. 189-190; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 364; Осмотр места происшествия: Практическое пособие. – М., 2001. – С. 10.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 17.

³ Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: Учеб. пособие. – Саратов, 2005. – С. 9-10.

⁴ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 150.

⁵ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 298; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 8-9.

⁶ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 301-302.

⁷ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 366.

дженості у діях. Вказівки слідчого з приводу огляду є обов'язковими для усіх учасників слідчої дії. Неузгодженість тягне за собою не-об'єктивність, неповноту та безсистемність оглядів.

Керівник огляду відповідає за організацію і хід його проведення, повне та об'єктивне дослідження обстановки, фіксацію ходу та результатів огляду¹.

2. Своєчасність і невідкладність огляду.

Слідчий огляд повинен здійснюватися негайно після отримання повідомлення про подію злочину², що забезпечує отримання всебічної інформації про подію й оперативність у здійсненні розшукових заходів. Огляд може бути відкладений у зв'язку з несприятливими умовами, але з обов'язковим забезпеченням охорони місця події. Між одержанням вихідної інформації про учинення злочину і початком проведення слідчого огляду (прибуттям слідчо-оперативної групи) повинен проходити мінімальний проміжок часу. Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що оптимальний проміжок часу не повинен перевищувати 15 хвилин.

Однак не завжди правоохоронні органи мають можливість своєчасно реагувати на повідомлення про учинені злочини. Вказане зумовлене низкою чинників. Зокрема, вивчення та аналіз кримінальних справ дозволяє дійти висновку, що повідомлення про учинений злочин від громадян надходило:

- негайно (у межах 15–30 хвилин) – 7 %;
- протягом однієї години – 25 %;
- протягом трьох годин – 29 %;
- протягом однієї доби – 24 %;
- протягом кількох діб – 15 %³.

При цьому необхідно констатувати, що якщо слідчий огляд проводиться через 1 годину після повідомлення про злочин, то виявлення слідів та інших речових доказів складало 39 %, після 3 годин з моменту учинення злочину – 31 %, протягом однієї доби – 22 %, а протягом кількох діб речові докази виявлялись та вилучались тільки у 8 % оглядів (див. рис. 2)⁴.

---

¹ Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 8-9.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика: Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 566; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 298; Макаренко Є.І. Вказ. праця. – С. 39; Криміналістика. – М., 1974. – С. 278; Мухин Г.Н. Криміналістика: Учеб. пособие Д. – Минск, 2009. – С. 126; Сафонов С.О. Методика розслідування умисного заповідання тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Дис. ... кандидата юридичних наук. – К., 2000. – С. 12-13.

³ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 68.

⁴ Там само. – С. 69.

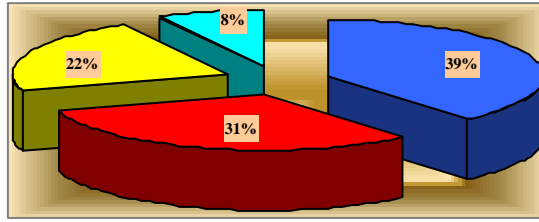

Рис. 1

Отже, ігнорування цього принципу, необґрунтоване та невинувачене зволікання з оглядом може призвести до негативних наслідків, зокрема, зміни обстановки на місці події¹, знищення (заміна) слідів злочину та речових доказів².

3. Об'єктивність, всебічність та повнота слідчого огляду.

Усі ділянки і об'єкти, які пов'язані із механізмом учинення злочину і несуть будь-яку інформацію, що має значення для справи, повинні бути виявлені, зафіксовані, вилучені та досліджені (оцінені)³.

При огляді місця події слідчий виходить з первісної інформації про подію злочину, отриманої після прибуття на місце події, а також з тих версій, що виникають під час огляду⁴. Слідчий не повинен віддавати перевагу ні одній з версій, що виникають, незважаючи на те, що будь-яка з них може здатися достовірною.

4. Методичність, системність та послідовність слідчого огляду.

Методичність і послідовність огляду полягає в правильній організації та планованості проведення огляду, врахуванні специфіки об'єктів, які оглядають, застосуванні найефективніших тактичних при-

¹ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 251; Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 10.

² Баев О.Я. Тактика следственных действий: Учебное пособие. – Воронеж, 1992. – С. 40; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 267; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 251; Шурухов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 301-302.

³ Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 131; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 298; 3 Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 15; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 251-252; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тertiшник В.М. Огляд місця події. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 35; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 266; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

⁴ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Х., 1998. – С. 43.

йомів і засобів¹. Послідовність забезпечує суворо визначений порядок дій слідчого під час огляду², зокрема, визначення меж огляду, послідовність пересування пошукової групи по території та ін.

На думку І.Ф. Пантелєєва, дотримання вказаних принципів дозволяє слідчому з найменшою витратою сил і часу досягати максимально позитивних результатів огляду³. Безсистемність слідчого огляду тягне втрату важливих доказів за справою та створює безлад на місці події.

5. Цілеспрямованість і активність слідчого огляду.

Виявлення, вилучення та дослідження доказів під час огляду повинні мати цілеспрямований характер. Це дозволить зібрати необхідну доказову інформацію, визначити правильні напрями розслідування, скласти уявлення про механізм учинення злочину та особу злочинця⁴.

Активність огляду полягає у тому, що слідчий та інші його учасники вживають на місці події відповідних заходів до вивчення обстановки в цілому, виявлення, фіксування і вилучення наявних слідів та інших доказів, виявляючи при цьому наполегливість і творчу ініціативу⁵. Активність припускає цілеспрямованість дій слідчого у вирішенні поставлених перед ним окремих завдань під час огляду місця події.

6. Застосування науково-технічних засобів.

Використання досягнень науки, застосування науково-технічних засобів і суворе дотримання криміналістичних правил поведінки з матеріальними джерелами доказової інформації має важливе значення для проведення слідчого огляду⁶.

Вивчення слідчої практики свідчить, що злочинці нерідко застосовують спеціальні заходи щодо знищення або маскування слідів злочинної діяльності. У кожному конкретному випадку сліди нечисленні, тому необхідно проводити ретельний огляд із застосуванням усіх криміналіс-

---

¹ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 5-6; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 8-9; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях и терминах. – М., 2006. – С. 146; Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 10-11.

² Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 301-302; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 266; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 251-252.

³ Следственная тактика. – М., 1982. – С. 15; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 267-268.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 301-302; Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 131.

⁵ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 5-6; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 37.

⁶ Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 8-9.

тичних можливостей для їх виявлення та реалізації під час досудового розслідування.

7. Використання спеціальних знань.

За необхідності до огляду слідчий може залучати осіб, які володіють певними спеціальними знаннями у тій чи іншій галузі, що дозволить проводити огляд більш якісно та вчасно висунути правильні слідчі версії. До таких осіб можна віднести судово-медичного експерта, лікаря, кінолога та ін.

8. Використання оперативно-розшукової інформації дозволяє отримати додаткові відомості про характер події, осіб, причетних до злочинів, місцезнаходження й ознаки об'єктів, які мають значення у справі, уточнити межі та порядок проведення слідчого огляду, вчасно висунути правильні слідчі версії.

9. Використання допомоги громадськості, яка може брати участь у слідчому огляді як у процесуальній формі (поняті), так і непроцесуальній (для обстеження території із значними розмірами, охорони місця події та ін.).

10. Взаємодія слідчого з іншими суб'єктами правоохоронної діяльності (зокрема, оперативними працівниками, дільничними інспекторами, експертами, кінологами, ДАІ тощо) дозволяє ефективно та якісно проводити дану слідчу дію.

До учасників слідчого огляду можна віднести таких осіб:

а) особа, яка проводить слідчий огляд:

- особа, яка проводить дізнання – ст. 104 КПК України;
- слідчий – ст. 114 КПК України;
- начальник слідчого відділення – ст. 1141 КПК України;
- прокурор – ст. 227 КПК України;
- суд – ст. 315 КПК України;

б) не менше двох понятих (ст. 127 КПК України). Недоцільно залучати понятими працівників правоохоронних органів; неповнолітніх (малолітніх); осіб, які мають фізичні або психічні вади; осіб, які не проживають за місцем проведення досудового слідства або іноземців (оскільки можуть виникнути складнощі у випадку необхідності виклику їх до суду як свідків); малограмотних; осіб, які відбувають покарання (наприклад, арешт за дрібне хуліганство); осіб, які першими виявили злочинну подію або не викликають довіри з боку слідчого.

Понятими необхідно залучати осіб, які деякою мірою поінформовані про особливості та специфіку об'єктів, що підлягають огляду (зокрема, при розслідуванні дорожньо-транспортних подій залучати водіїв тощо);

в) спеціаліст (наприклад, судово-медичний експерт або лікар – ст. 192 КПК України, криміналіст, товарознавець, зоотехнік, ветеринар),

який не зацікавлений у результатах справи;

г) підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок (за клопотанням). Зокрема, В.Ю. Шепітько зазначає, що потерпілого (свідка) доцільно залучати, якщо він здатний допомогти з'ясувати обставини події, відтворити картину злочину, надати допомогу у виявленні слідів та речових доказів¹.

д) інші особи, які залучаються для якісного проведення даної слідчої дії (наприклад, кінолог з собакою, громадськість та ін.).

Питання про участь у слідчому огляді осіб, зазначених у п.п. в–д, слідчий вирішує самостійно, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, якщо це сприятиме більш повному з'ясуванню обстановки на місці події та ефективному виявленню слідів злочину та інших речових доказів.

Загалом слідчий огляд складається з трьох основних етапів: підготовка до проведення огляду (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) та фіксація ходу і результатів огляду (заключний).

Такий поділ слідчого огляду на етапи, на думку О.А. Борідько, К.В. Парасочкіної і Г.О. Пономаренко, не порушуючи єдності цієї слідчої дії, забезпечує реалізацію загальних положень тактики його проведення. Поділ слідчого огляду на етапи викликаний неоднорідністю дій слідчого в процесі огляду, хоча всі вони направлені на досягнення загальної мети огляду².

Однією з умов ефективного проведення слідчого огляду є якісна, ретельна та всебічна його підготовка³.

На думку В.Ю. Шепітька, підготовка до огляду являє собою комплекс заходів організаційно-забезпечувального характеру, що створюють сприятливі умови для його проведення⁴.

У ході підготовки до огляду слідчий зустрічається з організаційними недоліками, які пов'язані із значною кількістю його учасників, недостатньою інформацією про злочинну подію, дефіцитом часу, що заважають слідчому ретельно спланувати проведення огляду⁵. Зважаючи на це, відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до повер-

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 220.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Вказ. праця. – С. 23.

³ Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Наук.-практ. посіб.. – Х., 2004. – С. 62.

⁴ Шепітько В.Ю. Вказ. праця. – С. 198.

⁵ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 13; Методичні рекомендації щодо тактики та методики проведення досудового слідства в органах внутрішніх справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 115 КК України. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 4.

ховості та неповноти слідчих оглядів.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття рішення про проведення слідчого огляду і включає діяльність слідчого до виїзду на місце події і на місці події.

Узагальнення наукової літератури, слідчої практики та результатів опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяють зробити висновок, що до виїзду на місце події слідчий повинен здійснити такі підготовчі дії:

- 1) одержати вичерпну інформацію про обставини учиненого злочину;
- 2) забезпечити до свого прибуття охорону місця події, зокрема, силами патрульно-постової служби або пересувної міліцейської групи, які знаходяться неподалік від місця злочину, або адміністрації установи¹;

При забезпеченні охорони місця події до прибуття слідчо-оперативної групи патрульно-постовий наряд зобов'язаний:

- негайно вжити заходів щодо припинення протиправних дій і затримання осіб, які їх скоїли. У разі неможливості справитися власними силами запросити допомогу сусідніх нарядів міліції;

- з'ясувати чи є потерпілі і за необхідності надати їм невідкладну, у тому числі медичну, допомогу та викликати карету швидкої допомоги;

- видалити з місця події сторонніх осіб, за необхідності оточити місце події та вжити заходів щодо збереження слідів злочину до прибуття слідчо-оперативної групи;

- запам'ятати напрямки своїх пересувань на місці події, намагатися якомога менше залишати своїх слідів;

- при можливості затримати злочинця «за гарячими слідами» старший наряду повинен негайно почати його переслідування, попередньо організувавши охорону місця події;

- після прибуття слідчо-оперативної групи доповісти про заходи, що вжиті для забезпечення охорони місця події, та особливості місця злочину, на які наряд звернув увагу в момент прибуття. У подальшому діяти за вказівкою слідчого²;

3) затримати осіб, які є очевидцями злочинної події, до прибуття слідчо-оперативної групи;

4) встановити, які заходи вжиті щодо усунення наслідків злочину;

5) вжити заходів щодо забезпечення безпеки громадян на ділянках, які межують з місцем події;

---

¹ Заброта Д.Г., Сіроштан Ю.В. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 28.

² Тимчасове положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України: Наказ МВС України від 05.07.2005 р. № 521.

б) визначити склад слідчо-оперативної групи. Слідчий повинен забезпечити участь усіх необхідних учасників для якісного проведення слідчої дії.

У науковій літературі справедливо зазначається, що особливого значення має дотримання принципів комплектування слідчо-оперативних груп, де необхідно враховувати поєднання професійного й життєвого досвіду її учасників, їх психологічну сумісність, яка повинна розумітися як готовність взаємно співпрацювати та допомагати один одному. Слідчий також не повинен залишати поза увагою й психологічні аспекти міжособистісних взаємин. Його ділове й доброзичливе спілкування з учасниками огляду – важлива передумова успішного проведення слідчої дії¹.

7) заздалегідь забезпечити наявність понять, якщо є підстави вважати, що на місці події залучити їх буде складно або неможливо;

8) підготувати необхідні науково-технічні засоби для забезпечення виїзду на місце події та проведення слідчого огляду;

9) вирішити питання щодо застосування службово-розшукового собаки.

Після прибуття на місце події слідчий повинен вжити таких організаційних заходів:

- записати час прибуття слідчо-оперативної групи;
- переконатися, що вжито заходи з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків;
- вжити заходів із збереження слідів злочину та речових доказів;
- перевірити зміни, які відбулися на місці події до його прибуття;
- визначитися з колом учасників слідчого огляду і провести інструктивну нараду;
- встановити особу потерпілого (свідків) і при необхідності опитати їх, дати завдання оперативним працівникам щодо встановлення зазначених осіб;
- визначити сліди, що залишені потерпілим, очевидцями та іншими особами, які не причетні до злочину;
- зафіксувати місцеположення потерпілого, у випадку необхідності його транспортування до медичного закладу;
- отримати оперативну інформацію для висунення слідчих версій;
- видалити з місця події сторонніх осіб, які не пов'язані з проведенням огляду, та забезпечити охорону місця події;
- вжити заходів щодо встановлення очевидців злочину, організувати переслідування і затримання злочинців за «гарячими» слідами;

---

¹ Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 11.

- оповістити територіальні органи про характер злочину та прикмети злочинців;
- організувати спостереження (засідки) у місцях можливої появи злочинців;
- використовувати (за необхідності) засоби масової інформації;
- скласти план огляду місця події.

Під час проведення організаційно-підготовчих заходів слідчі повинні пам'ятати, що під час слідчого огляду злочинці іноді намагаються спостерігати за діями слідчо-оперативної групи, запам'ятовуючи факти виявлення і вилучення тих чи інших об'єктів, очевидців події, характер слідчих версій та напрямів розслідування. Нерідко зацікавлені особи перебувають поблизу місця злочину з надією, що їх можуть запросити до участі у слідчій дії як понятих, що необхідно враховувати під час огляду. Зважаючи на це, В.Б. Школьний пропонує фіксувати фотозйомкою або відеозаписом перебування навколо сторонніх осіб, які можуть бути спостерігачами – членами злочинного угруповання¹.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить безпосередньо до огляду, під час якого знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події злочину (робочий етап). Якщо діяльність слідчого на підготовчому етапі має організаційний характер, то на робочому етапі вона набуває дослідницького характеру. Робочий етап слідчого огляду складається з низки тактичних заходів, що передують самому огляду та супроводжують його.

Під тактикою слідчого огляду слід розуміти комплекс найбільш раціональних і ефективних прийомів і способів дій, або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого, що забезпечує виявлення максимальної кількості слідів злочину та речових доказів, інформації про досліджувану подію.

До основних організаційно-тактичних заходів слідчого огляду можна віднести такі:

- правильне визначення меж слідчого огляду;
- розстановка сил та засобів (їх використання);
- обрання найдоцільнішого порядку (методу) пересування місцем події під час огляду;
- визначення тактичних прийомів огляду обстановки місця події та окремих її елементів².

Результати огляду місця події багато в чому залежать від правильності визначення його меж. Узагальнення слідчої практики, свідчить,

---

¹ Школьний В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : Дис. ... канд. юридичних наук. – К., 2009. – С. 13.

² Мінка П.Я., Чаплинський К.О. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями: Навч. посібник. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 63.

що помилки у визначенні меж огляду допускалися саме у випадках механічного фіксування слідів і обстановки на місці події, без їх осмислення. Але саме характер події і обстановка визначають у кожному конкретному випадку межі території, яка повинна ретельно оглядатися. Через необґрунтоване звуження меж залишаються без огляду ті ділянки місцевості, на яких можуть знаходитися об'єкти, які безпосередньо пов'язані зі злочином¹.

Опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє зробити висновок, що 78 % слідчих оглядали лише місце злочину, не намагаючись за наявності тих чи інших підстав розширити його межі, 12 % – визначали межі неповно, частково.

За дослідженнями А.Б. Марченко, неточне визначення слідчими меж огляду місця події мало місце у 12,5 % випадків².

Так, в одному з районних центрів Дніпропетровської області організована злочинна група у кількості чотирьох осіб вчинила розбійний напад на квартиру Б., під час якого було вбито двох чоловік. Після викриття і затримання злочинної групи, її члени вини своєї не визнавали. Свідків за даною справою встановлено не було. Під час огляду місця події слідчий встановив місця ймовірного прибуття і зникнення злочинців з місця події та розширив межі слідчого огляду. Тому додатково була оглянута місцевість, яка знаходилась неподалік від місця злочину. Під час огляду місцевості було виявлено і вилучено рукавички та кросівки, які використовувалися злочинцями під час учинення злочину. Висновки судово-імунологічної експертизи підтвердили, що на кросівках є сліди крові, які належать потерпілим, а на рукавичках виявлені сліди поту, який міг залишитися від нападників³.

Тактика слідчого огляду має певні особливості, які залежать від конкретної слідчої ситуації або від того, що оглядається: місце учинення злочину чи місце події. Так, лідери (організатори) злочинних угруповань можуть здійснювати загальне керівництво діями групи як безпосередньо, так і опосередковано. У першій ситуації лідер безпосередньо присутній на місці події і використовує приміщення, зброю, транспортні засоби тощо. Тому необхідно ретельно оглянути ділянку місцевості, на якій учинений злочин, з метою виявлення слідів злочину та слідів перебування там лідера групи.

В інших ситуаціях лідер здійснює загальне керівництво поза місцем

---

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 76.

² Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 10.

³ Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2003 р.

учинення злочину, використовуючи сучасні засоби зв'язку. Під час опосередкованого керівництва злочинною діяльністю групи змінюється й характер діяльності слідчого, який проводить слідчий огляд, оскільки оглядається вже не місце злочину, а місце події – ділянка місцевості, приміщення, де можуть бути виявлені сліди підготовки до злочину чи керівництва його учиненням, предмети, які пов'язані зі злочинном, сліди впливу лідера на хід кримінальної операції, а також сліди очікування (приховування) завершення злочинної діяльності групи та ін. У цих випадках межі огляду повинні бути розширені. Але підстави для розширення меж огляду повинні бути обґрунтованими та законними.

Так, на місці засідки (недобудований гараж), де злочинці знаходилися три дні, слідчий вилучив «клапан» від пачки сигарет «Marllboro». На шляху відходу злочинців (у 1,5 км від місця учинення злочину) була знайдена коробка з-під сигарет «Marllboro» без «клапана», на якій був вилучений слід пальця одного зі злочинців. Під час проведення експертизи було встановлено, що «клапан» і коробка з-під сигарет раніше складали одне ціле¹.

Отже, межі слідчого огляду повинні охоплювати:

- місце, де відбулася злочинна подія, виявлені сліди злочину або інші речові докази та предмети, що мають значення для кримінальної справи;
- приміщення або ділянку місцевості, де відбувалася підготовка до учинення злочину;
- шляхи підходу злочинця до місця події і шляхи його відходу;
- місце, де відбувалося приховування злочинної діяльності;
- інші помешкання і ділянки місцевості, де можуть знаходитися предмети, що стосуються справи.

Під час слідчого огляду важливе значення має послідовність його проведення (методи дослідження). Послідовність огляду зумовлюється обставинами кожного конкретного випадку. Проте, будучи обраною слідчим на початку огляду, на думку Є.І. Макаренка, О.В. Негодченка і В.М. Тертишника, вона повинна дотримуватися до кінця і забезпечити огляд усіх об'єктів, що мають значення для справи².

Узагальнюючи погляди вчених, матеріали вивчених кримінальних справ та результати опитування слідчих, можна дійти висновків, що методи слідчого огляду можна класифікувати за такими підставами:

---

¹ Методика расследования заказных убийств: Учебное пособие. – Алматы, 2000. – С. 81.

² Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 52.

1) за глибиною дослідження¹:

- загальний метод – слідчий, не змінюючи обстановки, не ушкоджуючи наявних слідів, обходить територію місця події, отримуючи уявлення про характер злочинної події, встановлює положення предметів і явищ, аналізуючи їх взаємозв'язок. Після чого визначає межі огляду, розстановку сил та засобів (їх використання), порядок руху учасників огляду та прийоми дослідження обстановки в цілому та окремих її елементів;

- детальний метод – полягає у ретельному дослідженні слідів злочину, речових об'єктів, що стосуються справи. Детальний огляд можна починати тільки у тому випадку, коли обстановка місця події зафіксована у протоколі (схемі, плані) або за допомогою фотозйомки або відеозапису. За допомогою тактичних і науково-технічних засобів виявляються і фіксуються сліди злочину та інші речові докази, перевіряються дані загального огляду.

2) за характером дослідження²:

- статичний метод передбачає огляд місця події у статиці – без порушення обстановки і механічного переміщення у просторі окремих слідів злочину та інших речових доказів з місця виявлення. Під час огляду слідчий пересувається місцем події, орієнтуючись у матеріальній обстановці, та визначає об'єкти, які можуть стосуватися події злочину;

Н.І. Клименко цей метод називає «оглядом очима»³. М.В. Салтевський вказує, що статичний огляд завжди передує іншим методам дослі-

---

¹ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 257; Жарский В.Е. Расследование дорожно-транспортных происшествий: Лекция. – М., 1968. – С. 9-10; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Вказ. праця. – С. 60-61; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник: У 2-х ч.– Х., 2001. – Ч. 2. – С. 148; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 131; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 26; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 333; П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 300; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах. – М., 2006. – С. 148-149.

² Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики. – Вінниця, 2001. – С. 26; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 257; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Следственная тактика. – М., 1982. – С. 20; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – 720 с. – С. 306; Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 9; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 147; Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство. – СПб., 1997. – С. 8; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 131; Криміналістика: Учебник. – М., 1984. – С. 275; Рассейкин Д.П. Осмотр места происшествия и трупа при расследовании убийств. – Саратов, 1967. – С. 36.

³ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 216.

дження матеріальної обстановки¹.

- динамічний метод – це дослідження обстановки у динаміці. Він дозволяє застосовувати засоби дослідження до об'єктів пізнання, що знаходяться у динаміці. Під час огляду об'єкти дослідження можна пересувати, описувати, вимірювати, моделювати та всебічно досліджувати їх ознаки, не змінюючи сам предмет.

Цей метод Н.І. Клименко називає «огляд руками»². У ході динамічного огляду здійснюється з дотриманням прийомів криміналістичної техніки вилучення слідів та інших речових доказів, які до цього були зафіксовані у незмінному вигляді³;

3) за повнотою дослідження⁴:

- вибірковий (суб'єктивний) метод огляду передбачає дослідження об'єкта (обстановки) тільки у місцях розташування слідів злочину та інших речових об'єктів, визначених відповідно до механізму його учинення, тобто вибірково;

- суцільний (об'єктивний) метод полягає у всебічному дослідженні усієї території (обстановки) місця події в цілому, не минаючи жодного об'єкт.

В.П. Ципковський і Н.І. Клименко справедливо зазначають, що ці два методи огляду повинні застосовуватися одночасно. Так, після огляду за суб'єктивним методом слідчий повинен повернутися на місце події і, застосовуючи об'єктивний метод, ретельно провести відповідний огляд⁵;

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 332.

² Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 17.

³ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 300-301.

⁴ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 257; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів. – Херсон, 2006. – С. 208; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 53; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 78; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 26; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 289-290; Криміналістика. – М., 1974. – С. 148; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 301; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 333; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 131; Криміналістика: Учебник. – М., 2001. – С. 257.

⁴ Криміналістика. М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 148;

⁵ Ципковський В.П. Осмотр места происшествия и трупа на месте его обнаружения. – К., 1960. – С. 24; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 18.

4) за напрямом (послідовністю) дослідження¹:

- концентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від периферії до центру. Цей метод найдоцільніше використовувати у тих випадках, коли немає чітко визначеного центру місця події і проведення огляду пов'язане із виявленням слідів прибуття та відходу злочинців з місця злочину, засідки або очікування об'єкта злочину чи виявленням інших слідів та речових доказів;

- ексцентричний метод – огляд місця події проводиться за спіраллю від центру місця події до периферії. Цей метод доцільно використовувати для огляду місця події, яке має певний центр (наприклад, знаходження у приміщенні трупа, наявність слідів зламу та ін.);

- фронтальний (лінійний) метод – являє собою огляд значних за площею ділянок місцевості (наприклад, узбережжя річки, ліс, парк, поле). Цей метод застосовується із залученням допоміжної групи, яка розміщується у лінію (шеренгу) і рухається фронтально. Іноді цей метод називають «прочісуванням» території, коли група шикуються у розгорнутій стрій і, рухаючись, оглядає відразу велику територію.

На думку С.П. Єфімічева, М.І. Кулагіна та О.Ю. Ямпольського, лінія руху може бути прямою (наприклад, огляд траси, залізничної колії) або ломаною (наприклад, огляд узбережжя річки)²;

- секторний метод – полягає у дослідженні території за секторами. Слідчий, перебуваючи у центрі досліджуваної території, за компасом визначає напрямок магнітного меридіана (північ – південь) і за ходом годинникової стрілки відкладає сектор, наприклад, з кутом у 30°. Оглянувши територію одного сектора, він відкладає другий, після його дос-

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики. – Вінниця, 2001. – С. 27; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів. – Херсон, 2006. – С. 28-29; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск:, 2009. – С. 132; Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений. – Волгоград, 2000. – С. 14; Якимов И.Н. Криміналістика. Уголовная тактика. – М., 1929. – С. 79; Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 352; Криміналістика. – М., 1988. – С. 63; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 38; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 77; Криміналістика. – М., 1974. – С. 289; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 258; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. – М., 2006. – С. 148-149; Расследование контрабанды: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 1999. – С. 98; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 131; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 256; Федоров Ю.Д., Соболев Б.П. Осмотр места происшествия при краже грузов из подвижного состава: Учебное пособие. – Ташкент, 1973. – С. 16; Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 528.

² Следственный осмотр: Учебное пособие. – Волгоград, 1983. – С. 19.

лідження – третій і т.д., поки не дослідить усю територію в цілому¹];

- квадратний метод – полягає у дослідженні території за квадратами. Слідчий розбиває досліджувану територію (наприклад, окрему ділянку місцевості) на певні квадрати. Оглянувши територію одного квадрата, він переходить до іншого. Орієнтирами у даному випадку можуть виступати будинки, споруди, дерева, кущі та інші об'єкти;

- вузловий метод – застосовують у складних випадках розслідування, коли за короткий час потрібно отримати інформацію про суттєві обставини події, її характер. Під вузлом розуміють ту частину обстановки, на якій зосереджені найсуттєвіші сліди та інші речові докази. Це може бути труп з навколишнім оточенням і слідами, місце проникнення у схованку, квартиру, зламаний сейф². Цей метод може використовуватися для пошуку дрібних слідів, куль, гільз, схованок у предметах меблі та інших предметів, що мають значення для справи. При застосуванні цього методу місце події попередньо розділяється на ділянки, квадрати або вузли, кожний з яких оглядається окремо;

- комбінований метод – використовується залежно від слідчої ситуації, що склалася під час проведення даної слідчої дії. Наприклад, під час огляду ділянки місцевості із значними розмірами, слідчий розбиває всю територію, що підлягає огляду, на квадрати, кожний з яких оглядає концентричним, ексцентричним або фронтальним методами залежно від характеру місцевості та слідчої картини злочину.

Питання про послідовність слідчого огляду повинне вирішуватися слідчим залежно від обставин, умов і обстановки огляду та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування³.

Наведені методи огляду місця події у конкретній слідчій дії виступають як тактичні прийоми дослідження, адже, як зазначають В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, П.Д. Біленчук, А.П. Гель, В.К. Весельський, сама слідча дія є методом пізнання злочину як сукупність систематизованих прийомів і засобів дослідження об'єкта⁴.

Ю.Д. Федоров до тактичних прийомів слідчого огляду відносить правильне визначення меж огляду, вибір послідовності огляду, встановлення способів дослідження обстановки та окремих її елементів⁵.

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 146.

² Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник. – К., 2005. – С. 18.

³ Попов В.И. Осмотр места происшествия / Под ред. В.А. Хвана. – М., 1959. – С. 33.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця., 2001. – С. 27; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 301; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

⁵ Федоров Ю.Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей). – Ташкент, 1969. – С. 51.

На думку В.Ю. Шепітька, запропоновані методи означають тільки послідовність пересування (або переміщення) при огляді, здійснення його організаційного порядку, а не пізнавальної сутності, й не виступають тими оптимальними засобами виявлення доказової інформації, функції яких мають виконувати тактичні прийоми та їх системи. Недоліком розглянутих методів, вказує вчений, є обмеженість їх спрямованості; вони показують, в якому напрямку потрібно пересуватися при огляді, але не регламентують як, якими способами його провадити і одержувати необхідну інформацію¹.

Під час проведення слідчого огляду необхідно досліджувати обставини, виявляти і фіксувати сліди, які вказують на:

- дії особи до учинення злочину, зокрема, спосіб прибуття на місце події, організація засідок або очікування потерпілого, безпосередня підготовка до скоєння злочину та ін.;

- дії особи, що пов'язані з безпосереднім учиненням злочину, зокрема, спосіб скоєння злочину, механізм нанесення тілесних ушкоджень потерпілому, розподіл злочинних ролей;

- дії особи після учинення злочину, зокрема, спосіб зникнення з місця події та приховування або знищення слідів злочину;

- місце і час учинення злочину, проміжок часу знаходження злочинців на місці події;

- фізіологічні, психологічні та інші ознаки особи злочинця;

- характер злочинних наслідків;

- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину;

- наявність негативних обставин.

Можна погодитися з думкою В.С. Кузьмічова і І.В. Пиріга, що при проведенні слідчого огляду і визначенні напрямку зникнення злочинців потрібно звертати увагу на можливе інсценування події злочину та негативні обставини, що виникають при цьому².

У слідчій практиці злочинці нерідко намагаються направити слідчого по неправильному шляху, створюючи на місці події неправдиву обстановку. За даними опитування, на цю обставину вказало 12 % слідчих.

Відсутність необхідних та наявність зайвих у цій обстановці предметів являють собою негативні обставини, тобто фактичні дані, які суперечать їх логічному розв'язанню та звичайному поясненню.

В.О. Коновалова вказує, що негативні обставини – це наявність або відсутність матеріально фіксованих слідів чи дій, які за певних умов мі-

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 202.

² Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 131.

ся і часу суперечать природному розвитку подій, причинним зв'язкам між явищами та їх наслідками¹.

На думку інших вчених, негативні обставини – це обставини, що суперечать уявленню про звичайний для подібної ситуації хід події, тобто будь-які фактичні дані, котрі стосуються справи, які неможливо пояснити, виходячи з початкової інформації².

Більш чіткішим є визначення В.К. Лисиченка та І.І. Когутича, які під негативними обставинами розуміють реальні явища, які є відображенням супутніх сумісних чи несумісних зі злочинними діями матеріальних процесів взаємодій (сліди, зміни в обстановці місця події), або проявів в актах поведінки та показаннях осіб дисимуляції (утаювання чогось), котрі спостерігаються в ході слідчих дій як такі, що не узгоджуються з встановленими фактичними даними про конкретну подію і потребують системно-структурного дослідження з метою з'ясування їх походження та суті виявленого протиріччя.

На думку авторів, негативні обставини можна поділити на два види:

а) негативні обставини – матеріальні віддзеркалення ситуаційних злочинних процесів, які виявляються під час розслідування конкретних злочинів:

- окремі предмети, у тому числі мікрооб'єкти, які за своїм призначенням чи місцезнаходженням не узгоджуються з обставинами механізму злочину;

- сліди – відображення взаємодії осіб (предметів) чи ситуаційно-структурні зміни обстановки місця події, які своєю наявністю або, навпаки, відсутністю у конкретній обстановці не відповідають закономірностям вчинення злочину;

- сліди – відображення інсценування самої події або окремих цілеспрямованих дій і наслідків (маскування чи знищення слідів тощо);

б) негативні обставини як відображення проявів дисимуляції (ознаки приховування чогось) на практиці зустрічаються у вигляді:

- явних (очевидних) проявів, наприклад, під час допиту, немотивованої внутрішньої психічної напруженості та підвищеної нервової активності;

- наявність протиріч і прогалин у показаннях підозрюваних (обвинувачених)³.

В.К. Лисиченко та І.І. Когутич вказують, що, фіксуючи негативні обставини, не ігноруючи їх, слідчий з'ясовує причину виникнення останніх, їх зв'язок з розслідуваною подією, що сприяє повному, всебі-

---

¹ Коновалова В.О. Негативні обставини і їх значення у розслідуванні злочинів // Радянське право. – 1958. – №6. – С. 55.

² Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 21.

³ Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К., 2002. – С. 63, 69.

чному і об'єктивному дослідженню усіх обставин події та прийняттю правильного рішення. Негативні обставини сприяють аналітичній оцінці та з'ясуванню механізму події злочину, а також у сукупності з іншими достовірно встановленими фактичними даними забезпечують правильне визначення напрямів розслідування і конструювання відповідних слідчих версій, а також вибір тактичних прийомів їх перевірки¹.

Негативні обставини можуть виявитися під час проведення будь-якої слідчої дії, але особливу увагу необхідно приділяти при проведенні оглядів місця події. Виявлення слідчим негативних обставин дозволяє встановити, наприклад, інсценування злочину.

Інсценування злочину – це штучне створення зацікавленими особами обстановки, яка б утворювала помилкове уявлення про нібито учинений злочин.

На інсценування можуть вказувати такі типові ознаки:

- відсутність слідів злочину на тих ділянках, де вони повинні бути, і, навпаки, наявність слідів у тих місцях, де їх не повинно бути;
- невідповідність розмірів викрадених об'єктів механізму учинення злочину;
- невинуватий безлад на місці події;
- невідповідність ситуації, що розповідається учасником процесу (підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим), механізму учинення злочину;
- наявність зайвих, ні чим не пояснених численних пошкоджень на перешкодах, та ін.

До загальних мотивів інсценування можна віднести:

- інсценування незлочинної події для приховання учиненого злочину, зокрема, інсценування самогубства або нещасного випадку для приховання убивства;
- інсценування одного злочину для приховування іншого (як правило, більш тяжкого);
- створення неправильного уявлення про окремі елементи механізму злочину;
- інсценування злочинної події для приховування фактів, які не мають кримінального характеру (наприклад, приховування аморальної поведінки; інсценування крадіжки документів при фактичній їх втраті).

Виявлення слідчим негативних обставин під час огляду місця події має важливе значення для справи, дозволяє вчасно висувати слідчі версії та обирати правильний напрям розслідування.

Отже, слідчий повинен виявляти і закріплювати усі фактичні обста-

---

¹ Там само. – С. 43-44.

вини, які можуть бути підставою для висунення слідчих версій або за-
собом їх перевірки. В умовах неочевидності учиненого злочину, недо-
статності вихідної інформації і відсутності повної картини скоєного до-
сить важко визначити, що саме з виявлених обставин є суттєвим. У
цьому випадку можна погодитися з думкою М.С. Гурєва, який вважає,
що необхідно фіксувати усі несуттєві для справи моменти, ніж залиши-
ти без уваги будь-яку істотну деталь¹.

Під час слідчого огляду слідчий повинен використовувати операти-
вно-розшукову інформацію, що дозволить виявити максимальну кіль-
кість слідів злочину і пов'язати певних осіб з конкретними епізодами
злочинної діяльності. Зважаючи на це, співробітники слідчо-
оперативної групи (оперативні працівники, дільничні інспектори) по-
винні здійснювати заходи, що спрямовані на:

- встановлення особи злочинця;
- виявлення та затримання осіб, причетних до учинення злочину;
- встановлення потерпілих і очевидців злочинної події;
- опитування свідків та потерпілих стосовно події злочину та ін.

Н.І. Клименко справедливо акцентує увагу на установленні належ-
ного контакту і взаємодії між слідчим та працівниками органу дізнання.
Обставини, встановлені слідчим у процесі огляду, мають бути повідом-
лені працівникам органу дізнання, дані, отримані оперативним шляхом,
слід негайно повідомляти слідчому². На нашу думку, така взаємодія до-
зволить проводити огляд більш ефективно та наступально.

Однак узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що
у 52 % випадків відсутня належна взаємодія між співробітниками слідчо-
оперативної групи. 32 % співробітників оперативних підрозділів не про-
водять оперативно-розшукових заходів, обмежуючись лише «обходом
квартир» та опитуванням очевидців злочину. Окрім того, 73 % слідчих не
використовують оперативної розшукової інформації під час проведення
слідчої дії, обмежуючись лише протокольною фіксацією місця події. Та-
ка ситуація унеможливує досягнення мети слідчого огляду.

Слідчий огляд необхідно поєднувати з комплексом оперативно-

---

¹ Гурєв М.С. Убийства на “разборках” (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 213.

² Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник /
За ред. Н.І. Клименко. – К., 2005. – С. 9.

розшукових заходів. Проаналізувавши погляди вчених¹ та практику розкриття і розслідування злочинів, можна зробити висновок, що усі оперативно-розшукові заходи, які застосовуються при слідчому огляді, можна поділити на три групи:

а) загороджувальні і охоронні заходи – патрулювання, посилення охорони, оточення території, організація засідок, переслідування злочинців за «гарячими» слідами, застосування службово-розшукових собак, блокування місцевості.

Так, переслідування проводиться у тих випадках, коли є підстави вважати, що злочинець знаходиться неподалік від місця події. Напрямок переслідування визначається слідчим із урахуванням наявних даних. У таких випадках доцільно використовувати службово-розшукового собаку². Якщо є дані, що особа переховується на певній ділянці, то ця ділянка піддається оточенню. Після цього проводяться заходи по затриманню злочинця³. Якщо буде отримана інформація, що злочинці можуть з'явитись у певному місці, то організовується засідка.

На думку О.П. Снігерьова, В.В. Матвійчука і Д.Й. Никифорчука, загороджувальні заходи полягають у спостереженні за маршрутами, якими може скористатися злочинець, створення для цієї мети додаткових міліцейських постів і патрулів. Важливим фактором при здійсненні заходів, спрямованих на швидке розкриття злочину, є своєчасне і більш повне інформування мобільних міліцейських груп про обставини події, ознаки злочинців, наявність у них транспортних засобів і зброї, прикмети викраденого майна. З цією метою необхідно інструктувати всі наряди міліції, забезпечити їх засобами двостороннього зв'язку, захисту від нападу та засобами для здійснення затримання⁴.

б) попереджувальні заходи – оповіщення населення та усі територіальні органи про учинений злочин з метою організації спільних заходів.

Слідчий за необхідності повинен використовувати засоби масової інформації, що дозволить вчасно зорієнтувати населення про прикмети злочинців, способи учинення злочинів, викрадені об'єкти та ін.

в) допоміжні заходи – використання криміналістичних обліків, ін-

---

¹ Синеокий О.В. Планування та організація розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, які скоєні в умовах неочевидності. – Запоріжжя, 1999. – С. 54-55; Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. – М., 1965. – С. 160; Попов В.И. Осмотр места происшествия. – М., 1959. – С. 183-193; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 39; Снігерьов О.П., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й. Умисні вбивства. Попередження та розкриття: Практичний посібник. – К., 2005. – С. 27-28; Биленчук П.Д., Золотарь Н.С., Коваленко Е.Г. Криміналістическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений. – К., 1994. – С. 43.

² Биленчук П.Д., Золотарь Н.С., Коваленко Е.Г. Вказ. праця. – С. 46.

³ Снігерьов О.П., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й. Вказ. праця. – С. 27-28.

⁴ Снігерьов О.П., Матвійчук В.В., Никифорчук Д.Й. Вказ. праця. – С. 27-28.

формаційно-пошукових систем та ін.

Отже, використання вказаних заходів забезпечить більш якісне та ефективне проведення слідчої дії.

Незважаючи на достатність тактичних рекомендацій з проведення слідчого огляду, слідча практика не позбавлена тактичних недоліків і прорахунків.

А.Б. Марченко, дослідивши практику проведення слідчих оглядів, виділив основні тактичні помилки проведення слідчої дії:

- відсутність контролю над організацією охорони місця події;
- незастосування заходів щодо видалення з місця події сторонніх осіб;
- упущення деталей огляду місця події (не виявлялись всі можливі сліди, не зверталась увага на негативні обставини)¹.

Є.І. Макаренко, О.В. Негодченко і В.М. Тертишник додають такі недоліки:

- несвоєчасне проведення слідчого огляду;
- проведення огляду слідчо-оперативною групою не в повному складі;
- недостатня активність і цілеспрямованість огляду;
- невміле і некваліфіковане використання криміналістичної техніки².

Узагальнення досліджень вчених та стану правоохоронної практики дозволяє виділити такі тактичні помилки і прорахунки під час проведення слідчого огляду:

- несвоєчасне проведення слідчої дії – 72 %;
- проведення огляду не повним складом слідчо-оперативної групи – 14 %;
- відсутність єдиного керівництва слідчим оглядом – 89 %;
- поверхневе проведення слідчої дії – 47 %;
- відсутність науково-технічних засобів виявлення слідів злочину – 9 %;
- відсутність системності і послідовності огляду – 52 %;
- порушення вимог щодо підбору понять – 34 %;
- ігнорування оперативно-розшукової інформації – 75 %.

Слідчий огляд можна вважати закінченим, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержана повна інформація, зокрема, про механізм і спосіб учинення злочину, встановлена особа (ознаки) злочинця та ін. Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів огляду.

Заключний етап слідчого огляду полягає в узагальненні, аналізі й оцінці зібраної інформації та фіксації його результатів. Про проведення

---

¹ Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 10.

² Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події. Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 12.

слідчого огляду слідчий складає протокол з додержанням правил ст.ст. 85, 195 КПК України. Вказаний протокол є обов'язковим засобом фіксації даної слідчої дії. Він може складатися як під час проведення огляду, так і після його закінчення.

Протокол слідчого огляду складається з трьох частин (вступної, описової та заключної) і повинен містити такі відомості:

- дата та місце проведення огляду;
- час початку та закінчення слідчої дії;
- відомості про особу, яка проводила огляд (посада, звання, прізвище);
- відомості про осіб, які беруть участь в огляді;
- привід та підстави для проведення слідчого огляду;
- правове обґрунтування огляду (посилання на відповідні статті КПК України);
- відомості про понятих (прізвища та адреси);
- відмітка про роз'яснення прав та обов'язків понятим відповідно до ст. 127 КПК України;
- умови проведення слідчого огляду (зокрема, погода, освітлення, температура тощо);
- орієнтуюче та детальне описання місця події (зокрема, характер місцевості, межі огляду тощо);
- детальний опис виявлених слідів злочину, речових доказів й інших об'єктів, що мають значення для справи, та їх характеристика;
- дії слідчого та результати огляду;
- відомості про застосування науково-технічних засобів;
- відомості про вилучені предмети і сліди, умови їх фіксації;
- перелік схем, планів, графіків, фотознімків та відеофрагментів, виконаних під час огляду;
- запис про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчої дії;
- заяви та зауваження присутніх під час слідчої дії осіб, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого.

Протокол підписує слідчий, поняті та усі особи, які брали участь у слідчому огляді.

До додаткових (факультативних) засобів фіксації можна віднести

застосування фотозйомки¹, аудіозапису², відеозапису³, складання планів, схем, графіків⁴, креслень⁵ та ін.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що під час оглядів слідчі застосовували такі додаткові засоби фіксації:

- фотозйомку – 21 %;
- відеозапис – 12 %;
- аудіозапис – 1 %;
- схеми, плани, графіки – 34 %.

С.В. Шошин вказує на недостатню розповсюдженість застосування відеозапису, зазначаючи, що у 84 % слідчих відсутня технічна можливість його застосування, а 14 % – вважають його проведення недоцільним⁶.

У науковій літературі більшість вчених⁷ зазначають, що відеозапис є складовою частиною протоколу огляду, акцентуючи увагу, що його не можна розглядати лише як ілюстрацію.

Дослідивши 487 протоколів огляду місця події із фото таблицями, можна дійти висновку, що жодна фототаблиця не відповідала змісту протоколу. Дані результати деякою мірою співпадають з дослідженням,

---

¹ Судебная фотография. Под общ. ред. А.В. Дулова. – Мн., 1971. – С. 27-28; Применение методов фотограмметрической съемки на местах происшествий: Учебное пособие. – М., 2005. – С. 31; Морозов Б.Н. Использование криминалистической фотографии при расследовании преступлений. – Ташкент, 1990. – С. 38-39; Колесниченко А.Н., Найдис И.Д. Судебная фотография: Учебное пособие. – Х., 1978. – С. 52-53; Салтевский М.В., Ломако З.М., Щербатов В.Ф. Измерительная фотосъемка в следственной практике: Учебное пособие. – К., 1975. – С. 46; Скільська Л.Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 9; Бирюков В.В. Цифровая фотография: перспективы использования в криминалистике: Монография. – Луганск, 2000. – С. 3.

² Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 12.

³ Салтевский М.В. Судебная киносъемка: Лекция. – К., 1973. – С. 17; Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 20; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 25; Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 15; Горин Ю.А., Скоромников К.С. Применение видеозаписи при расследовании преступлений. – М., 1975. – С. 8-9.

⁴ Смолин Е.А. Использование графических методов для фиксации результатов следственного осмотра, обыска и выемки // Проблемы укрепления социалистической законности в уголовном судопроизводстве. – Барнаул, 1985. – С. 173.

⁵ Фурман Я.В. Основы методики расследования контрабанды культурных ценностей: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 9-10; Криминалистика. – М., 1974. – С. 303; Свенссон А., Вендель О. Раскрытие преступлений. – М., 1956. – С. 301.

⁶ Шошин С.В. Расследование убийств / Шошин С.В. – Ростов н/Д, 2007. – С. 182.

⁷ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 13; Советский уголовный процесс / Под ред. М.И. Бажанова и Ю.М. Грошевого. – К., 1983. – С. 123-125; Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 8.

проведеним В.І. Поповим¹. В.В. Бірюков вказує, що при складанні протоколу огляду та додатків до нього слід враховувати, що кожна ілюстрація повинна співпадати з певним текстовим фрагментом документа і доповнювати його².

Л.Д. Скільська вказує на недооцінку слідчими доказового значення фототаблиць. Так, серед досліджених 68 кримінальних справ про викрадення майна було проведено 92 огляди місця події (місцевості або приміщення), за результатами яких складено відповідні протоколи. Із них лише у 28 (30 %) випадках застосовувалися фотографічні методи фіксації місця події, а в 64 (70 %) фотозйомка не використовувалася взагалі³.

В.В. Бірюков зауважує, що деякі плани і схеми, котрі додаються до протоколів слідчих дій, не завжди виконують відведену їм функцію. Найчастіше у кримінальних справах представлено схематичні плани, сутність наближення яких до дійсного взаємного розташування предметів на місці події далека від істинного. Основною причиною цього є явне недотримання співвідношень розмірів зображених об'єктів (перекручування масштабів), а також те, що найпростіші, елементарні навички у складанні таких документів відсутні у багатьох слідчих і співробітників органів дізнання⁴. Такі схеми не тільки не сприяють з'ясуванню обстановки досліджуваної події, але й, навпаки, дезорієнтують тих осіб, які не сприймали її безпосередньо.

В.Ю. Шепітько додає, що протокол повинен відбивати свого роду логіку огляду місця події, тобто послідовність усіх виконаних дій. Такий опис дозволить досить повно уявити картину місця події, а отже, й побудувати уявну модель події злочину⁵.

Якщо проведений огляд неповно відбивається у протоколі, то доказова значимість інформації значно знижується, а нерідко загалом втрачається. Тому захисники намагаються будувати свій захист, базуючись на помилках та прогалинах, допущених під час виявлення, фіксації та

---

¹ Попов В.И. Необходимость повышения качества фиксации следов на месте происшествия // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – С. 62.

² Бірюков В.В. Фиксация доказательств. Криминалистический и процессуальный аспекты // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – 2005. – С. 56.

³ Скільська Л.Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 13.

⁴ Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістично значимої інформації у процесі розслідування: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001. – С. 11.

⁵ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 245.

вилучення доказової інформації¹.

Отже, у протоколі слідчого огляду уся обстановка місця події повинна бути відображена таким чином, щоб кожен працівник, який не брав безпосередньої участі в огляді, мав можливість повністю уявити місце злочину за його описом. Від повноти, всебічності й об'єктивності огляду та докладного описування його результатів багато у чому залежить доказове значення результатів цієї слідчої дії. Неуважне та поверхове проведення слідчого огляду тягне за собою втрату речових доказів і, як наслідок, зупинення кримінальної справи.

Оцінка отриманих результатів огляду місця події є завершальним етапом. Процедура проведення слідчої дії аналізується з позицій дотримання умов і вимог до її проведення, правомірності поведінки учасників, допустимості застосованих криміналістичних засобів, тактичної слушності здійснення дій у цілому й окремих її етапів. Отримані результати оцінюються з позицій достовірності отриманої інформації, їхнього місця і значення в системі наявних у кримінальній справі доказів.

Оцінка результатів огляду місця події або окремих предметів – одна з важливих передумов цілеспрямованого проведення слідства, прийняття під час його обґрунтованих процесуальних рішень, правильної кваліфікації вчиненого злочину².

Підбиваючи підсумок, необхідно зазначити, що досягнення мети слідчого огляду можливе за умови своєчасного його проведення, використання різноманітних тактичних прийомів та методів. Для визначення послідовності проведення огляду необхідно враховувати слідчу ситуацію, що склалася, і використовувати наявну інформацію про учинений злочин, визначаючи найбільш ймовірні місця знаходження слідів злочину та інших речових доказів.

Слідчий огляд можна вважати позитивним, якщо досягнута кінцева мета даної слідчої дії – виявлені сліди злочину, є достатня інформація для побудови загальних і окремих слідчих версій, отримані достатні відомості для організації розшуку й затримання злочинців та викраденого майна, встановлення потерпілих і свідків.

---

¹ Попов В.И. Необходимость повышения качества фиксации следов на месте происшествия. // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – С. 58.

² Макаренко Є.І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 182.

2.2. Тактика освідування

Особливе місце серед слідчих дій, що спрямовані на збирання інформації з матеріальних відображень, займає освідування. Значення цієї слідчої дії надзвичайно велике. Освідування дозволяє слідчому безпосередньо сприймати об'єкти з метою виявлення слідів злочину, особливих прикмет та з'ясування обставин події, що мають значення для кримінальної справи, скласти уявлення про механізм злочину і особу злочинця, висувати слідчі версії та правильно визначати напрями розслідування.

Так, у м. Дніпропетровську біля нічного клубу «Балатоніус» ударом ножа у живіт було поранено таксиста І. При проведенні огляду місця події на дверцятах автомашини, біля якої був учинений злочин, було виявлено сліди крові, що залишені, як з'ясувалося пізніше, закривавленою рукою злочинця. Під час проведення оперативно-розшукових заходів було затримано підозрюваного Ф., якого одразу ж після затримання було піддано освідуванню. Оскільки руки Ф. були старанно вимиті, то слідчий вилучив у нього відкладення речовин із піднігтьового ложе. При проведенні експертизи було встановлено, що у вмісті, взятому з піднігтьового ложе, була виявлена кров, яка співпадала з групою крові пораненого І.

Наведене наочно засвідчує, що від своєчасності та якості проведення освідування у багатьох випадках залежить успіх у розкритті та розслідуванні злочинів.

При проведенні досудового розслідування освідування є досить поширеною слідчою дією, про що свідчать вивчення кримінальних справ. Так, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень освідування проводилося у 78,4% випадках¹, при перевірці алібі – у 2,8 %².

Анкетування співробітників слідчих підрозділів свідчить, що 32 % вказують на необхідність удосконалення тактики освідування, 87 % – на уточнення і законодавче закріплення окремих його положень.

Вагомий внесок у розробку наукових основ і правового регулювання проведення освідування зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович, В.І. Громов, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, В.Т. Нор, М.І. Порубов, І.Л. Петрухін, М.С. Строгович, С.М. Стахівський, В.М. Тertiшник, Ю.Г. Торбін, М.В. Терзієв, С.А. Шейфер, В.П. Шибіко та інші. Значу-

---

¹ Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. –С. 10.

² Кузьмічов В.С, Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 104.

щість проведених наукових досліджень безперечно і є свідченням того, що ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних про обставини злочину. Однак детальнішого дослідження і висвітлення потребують питання тактичного забезпечення освідування із урахуванням сучасних умов сьогодення.

Термін «освідування» в юридичній літературі вживається досить давно. Однак до цього часу не припиняються дискусії щодо процесуальної сутності цієї слідчої дії, її завдань і тактики проведення¹.

У 20-х роках минулого століття науковці під освідуванням розуміли діяльність лікаря чи спеціаліста в галузі медицини, які виконують завдання слідчого в тих випадках, коли для дослідження окремих питань потрібні спеціальні знання².

У 60-х роках того ж століття думки вчених розділились. Одні дослідники вважали, що освідування – це один з видів огляду³. Інші розглядали його як експертизу, якщо освідування проводить судово-медичний експерт, і як слідчий огляд – коли освідування проводить представник органу розслідування⁴.

У 90-х роках минулого і на початку ХХІ століття переважна більшість вчених під освідуванням розуміли огляд тіла особи для виявлення слідів злочину та особливих прикмет⁵.

Сьогодні автори до поняття «освідування» також підходять неоднозначно.

Так, І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович і М.І. Порубов під освідуванням розуміють самостійну слідчу дію, яка проводиться за постановою слід-

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 30.

² Громов В. Дознание и предварительное следствие. – М., 1928. – С. 129.

³ Строгович М.С. Уголовный процесс / Строгович М.С. – М., 1946. – С. 244.

⁴ Н.В. Процессуальная природа освидетельствования // Советское государство и право. – № 7. – 1954. – С. 11; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 30.

⁵ Андрєєв І.С., Грамович Г.І., Порубов Н.І. Криміналістика. – Мн., 1997. – С. 124; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 134; Криміналістика: тактика, організація і методика розслідування преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 16; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 31; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 316; Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 49; Исаева Л.М., Сурыгина Н.Е. Использование следов биологического происхождения в расследовании преступлений: Методические рекомендации. – М., 2002. – С. 9-10; Белкин Р.С. Криміналістическая энциклопедия. – М., 2000. – С. 170; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 19; Горбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 4.

чого, здійснюється або самим слідчим, або (за його дорученням) лікарем, і спрямована на безпосереднє обстеження тіла людини з метою виявлення і фіксації слідів злочину, особливих прикмет та ознак функціонального і анатомічного характеру¹.

Ю.В. Гаврилін вважає, що освідування – це слідча дія, яка є різновидом слідчого огляду, складається з огляду тіла живої людини для виявлення на ньому особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння або інших якостей та ознак, що мають значення для кримінальної справи, якщо для цього не потребується проведення судової експертизи².

У цих визначеннях наголошується, що освідування полягає в проведенні огляду тіла живої людини.

Разом з тим, на думку В.М. Тертишника, виникає питання: чи може бути взагалі освідувана особа, яка не має ніякого процесуального стану, наприклад, не допитана як свідок, або особа, яка в силу своїх психічних вад взагалі не може бути свідком, підозрюваним, обвинуваченим?³

У вирішенні цього питання можна погодитися з думкою І.Л. Петрухіна, який вказує, що освідування громадян, процесуальний стан яких у кримінальній справі не визначено, є неприпустимим⁴. Якщо слідувати букві закону, то висновок, на думку В.М. Тертишника, має право на існування⁵.

Г.М. Мухін і Д.В. Ісютін-Федотков у визначенні вказують, що освідування може проводитися стосовно підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого⁶.

С.А. Шейфер, Ю.Г. Торбін, С.М. Стахівський і інші науковці вказують, що, окрім підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, може проводитися і освідування свідка⁷.

У проекті КПК України, підготовленому робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права,

---

¹ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн., 1997. – С. 124.

² Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 19.

³ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ. 2010. – С. 276.

⁴ Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. – М., 1985. – С. 133.

⁵ Тертишник В.М. Вказ. праця. – С. 276.

⁶ Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 134.

⁷ Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. – Самара, 2004. – С. 75; Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 6; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 31; Криминалистика: тактика, організація і методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 16; Криминалистика. Курс лекцій. – М., 2005. – С. 130.

також повторюється багато у чому застаріле законодавче визначення: «Слідчий, державний обвинувач здійснює освідування підозрюваного, обвинувачуваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу»¹.

Згідно з законом право на недоторканність особи мають у рівній мірі всі громадяни. Якщо як виняток закон припускає можливість провадження освідування потерпілих, то навряд чи є необхідність виключати можливість освідування будь-якої іншої категорії осіб. Характерно, що особистому обшуку можуть бути піддані будь-які особи (за наявності до того фактичних підстав), незалежно від їх процесуального статусу. На думку В.М. Тертишника, в ч. 1 ст. 193 КПК України доцільніше було б вжити відповідно термін «освідування будь-якої особи»².

У цьому визначенні автор зазначає, що освідування проводиться слідчим (особою, що проводить дізнання), а в окремих випадках і самостійно судово-медичним експертом чи лікарем.

Інші автори підтримують думку В.М. Тертишника, однак при цьому додають, що освідування проводиться у присутності понятих однієї статі з освідуваною особою³.

Р.С. Белкін та інші вчені вказують на обов'язкову присутність при освідуванні понятих, а у необхідних випадках і лікаря⁴.

Що стосується законодавчого визначення освідування, то необхідно зазначити, що у КПК Російської Федерації йдеться про освідування обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого та свідка для встановлення на їх тілі слідів злочину або особливих прикмет.

У КПК Республіки Білорусь (ч. 1 ст. 206 КПК) освідування потерпілого допускається лише у випадках вчинення стосовно нього тяжкого або особливо тяжкого злочину. Такі обмеження щодо потерпілих у КПК України та Російської Федерації відсутні.

КПК Казахстану об'єкт освідування не обмежує тільки тілом конкретної людини. Наприклад, ст. 130 КПК Казахстану визначає: «У випадках, коли треба встановити на підозрюваному або потерпілому наяв-

---

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України: Проект, підготовлений робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права від 10 грудня 2008 року.

² Тертишник В.М. Вказ. праця. – С. 276.

³ Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 49; Торбин Ю.Г. Тактика проведення освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 4; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 80-82.

⁴ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – С. 170; Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М. та ін. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 348.

ність особливих прикмет, різних плям або слідів, слідчий або особа, яка провадить дізнання, виносить постанову про освідування цієї особи і провадить його».

У статті 193 КПК України зазначено: при необхідності виявити або засвідчити наявність у обвинуваченого, підозрюваного або у потерпілого чи свідка особливих прикмет слідчий виносить про це постанову і проводить освідування. Якщо необхідно провести судово-медичне освідування обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого або свідка, то таке освідування за вказівкою слідчого проводить судово-медичний експерт або лікар.

У той же час кримінально-процесуальні кодекси Білорусії, Казахстану та Киргизії не передбачають можливості освідування свідка.

Аналізуючи законодавче забезпечення, узагальнюючи думки вчених необхідно зазначити, що, на нашу думку, освідування доцільно проводити не тільки для виявлення особливих прикмет, а й для знайдення на тілі слідів злочину.

Це, на думку В.М. Тертишника, має бути відображено в законі¹, хоча б як це зроблено у Проекті КПК України, підготовленому робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права².

У науковій літературі виділяють ще одне завдання проведення освідування – виявлення ознак професійної належності та звичок освідуваної особи³.

З аналізу наведених думок науковців та визначень даної слідчої дії в КПК окремих країн під освідуванням слід розуміти самостійну слідчу дію, яка проводиться на підставі постанови слідчого і полягає в огляді тіла живої людини з метою виявлення і фіксації наявності або відсутності особливих прикмет, слідів злочину та інших ознак і властивостей, що мають значення для кримінальної справи.

Освідування такі риси:

- освідування є різновидом слідчого огляду, специфіка якого визначається особливістю його об'єкта (об'єктом є тіло живої людини);

- освідування пов'язане із порушенням прав та свобод людини, тому регламентується як окрема слідча дія, а щодо його провадження встановлено спеціальну процесуальну форму⁴;

---

¹ Тертишник В.М. Вказ. праця. – С. 275.

² Кримінально-процесуальний кодекс України: Проект, підготовлений робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права від 10 грудня 2008 року.

³ Криміналістика. Учебник / Под ред. И.Ф. Крылова. – Л.: ЛГУ, 1976. – С. 329.

⁴ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 218.

- освідування проводиться на підставі постанови слідчого про проведення слідчої дії;

- освідування є слідчою дією, яка може провадитись спеціалістом самостійно за дорученням слідчого;

- слідчий не має права бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, якщо це пов'язано з необхідністю оголення особи, яка підлягає освідуванню;

- при освідуванні не допускаються дії, що принижують честь і гідність освідуваної особи, або процедури, що шкідливі для її здоров'я.

На відміну від інших видів слідчого огляду, освідування порушує право на недоторканність та особисту свободу громадян, пов'язане із можливістю розголошення інтимних обставин їх життя. Зважаючи на це, законодавець виділив освідування у самостійну слідчу дію і визначив спеціальні правила його проведення.

Необхідно зазначити, що фактичною підставою для проведення освідування є наявність достатніх даних вважати, що на тілі певної особи є особливі прикмети чи сліди злочину, виявлення чи засвідчення наявності яких має значення для встановлення істини у справі. Юридичною – постанова слідчого.

У науковій літературі освідування класифікують за різними підставами – як за об'єктом (процесуальним статусом особи), так і суб'єктом проведення.

Залежно від процесуального статусу особи виділяється освідування:

1) підозрюваного і обвинуваченого, на тілі якого можуть бути особливі прикмети та сліди злочину.

Особливими прикметами можуть бути татуювання, родимки, родимі плями, бородавки, рубці, шрами, відсутність певних частин тіла, сліди колишніх хвороб тощо.

Слідами злочину на тілі можуть бути сліди боротьби, залишені потерпілим; тілесні ушкодження, що залишилися після вчинення насильницького злочину; плями крові; сліди виділень людського організму (слини, сперми); залишки наркотичних речовин; сліди пострілу та ін.

2) потерпілого, на тілі якого можуть бути різноманітні поранення, тілесні ушкодження і сліди злочину – крові, сперми та інших виділень людини;

3) свідка, на тілі якого можуть бути особливі прикмети або сліди, які стосуються злочинної події.

Нині однією з найбільш гострих проблем, пов'язаних з освідуванням, є проблема допустимості застосування примусу, і в першу чергу – у формі фізичного впливу, його меж і підстав до учасників процесу, які відмовляються від його проведення. Незважаючи на актуальність цієї

проблеми, рівень її розробленості не можна визнати достатнім.

Так, дискусійним у науці та неоднозначно вирішуваним у правоохоронній практиці є питання про можливість примусового освідчування підозрюваного і обвинуваченого¹, потерпілого і свідка².

Одні автори припускають таку можливість³, інші її виключають⁴, інші визнають її як дискусійну⁵.

Також акцентується увага на проблемах щодо визначення меж фізичного впливу під час здійснення повноважень слідчим стосовно примусового освідчування, тлумачення положень про ті дії, які можуть принизити честь і гідність освідчуваного і заподіяти шкоду його здоров'ю⁶.

У науковій літературі існує думка, що якщо особа відмовиться від проведення освідчування, то до неї можуть бути застосовані заходи фізичного впливу з метою одержання доказів, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи⁷.

На нашу думку, невирішеним є питання щодо можливості застосування заходів фізичного впливу для забезпечення освідчування у вказаних учасників процесу, особливо потерпілих і свідків. Зважаючи на це, питання щодо допустимості фізичного або психічного впливу з метою подолання опору свідка і потерпілого для реалізації будь-якого законного припису, вираженого в постанові про проведення відповідної слідчої дії, потребує теоретичного і законодавчого вирішення.

---

¹ Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 72; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 31-32.

² Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 220; Берназ В.Д. Деякі особливості допиту свідків у злочинах, пов'язаних з наркоманією // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 1 (20). – С. 311.

³ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 124; Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 22; Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 347; Винницький Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. – Ташкент, 1982. – С. 80; Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: Учебное пособие. – Караганда, 1982. – С. 8; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 80-82.

⁴ Ларин А.М. Уголовный процесс: структура права и структура законодательства. – М., 1985. – С. 235-238; Труханова А.А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника // Следователь. – 1997. – № 1. – С. 73.

⁵ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. – СПб., 2003. – С. 160.

⁶ Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права: Монограф. – Х., 2008. – С. 131-132.

⁷ Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71.

В окремих випадках існує думка, що це пов'язано з наявністю сукупності доказів у кримінальній справі. Якщо їх достатньо і без результатів освідчування, слідчий може відмовитись від цієї процесуальної дії. Якщо прийняти рішення у справі без результатів освідчування неможливо, слід проводити примусове освідчування особи¹.

М.М. Михеєнко, В.Т. Нор і В.П. Шибіко зазначають, що освідчування підозрюваних і обвинувачених може проводитись як у добровільному, так і в примусовому порядку. Освідчування потерпілого й свідка проводиться за їх згодою. Однак у подальшому автори суперечать собі, і пишуть, що, як виняток, потерпілого можна освідчувати примусово, але лише тоді, коли підозрюваний заявляє про це клопотання, захищаючись від обвинувачень у вчиненні насильницького злочину, висунутих потерпілим. Свідок може бути підданий освідчуванню і для того, щоб пересвідчитись у тому, що він є очевидцем злочину².

В. Маринів вказує на можливість примусового освідчування підозрюваних і обвинувачених, якщо на їх тілі можна виявити сліди злочину або особливі прикмети. Автор зазначає, що зібраними у справі доказами обвинувачений чи підозрюваний у певній мірі викривається у скоєнні злочину і виявляє зрозумілу зацікавленість у приховуванні слідів злочину, які знаходяться на тілі чи в порожнинах тіла. Окрім того, позбавити слідчого і суд можливості виявляти ці сліди, захищаючи почуття сором'язливості обвинуваченого, означає зробити неможливим встановлення істини у багатьох кримінальних справах³.

Борідько О.А., Парасочкіна К.В. і Пономаренко Г.О вважають, якщо для встановлення особливих прикмет або слідів злочину необхідно оглянути частини тіла людини, які закриті одягом, то слідчий пропонує освідчуваній особі роздягнутися повністю або зняти визначені предмети одягу. У випадку відмови освідчуваної особи виконати ці дії слідчий за допомогою співробітників органу дізнання проводить освідчування у примусовому порядку⁴.

О.В. Капліна пропонує для вирішення цієї проблеми звернутися до одного з рішень Європейського суду з прав людини як до джерела пра-

---

¹Маркс Н.А. Некоторые тактические, психологические и этические аспекты освидетельствования потерпевших // Методика и психология расследования преступлений. – Вып. 52. – Свердловск, 1977. – С. 106; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 31; Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71.

²Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України. – К., 1999. – С. 254.

³Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 72.

⁴Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 50.

ва. Так, 11 липня 2006 р. у справі «Яллог проти Німеччини» суд визнав порушення ст. 3, ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. За обставинами справи заявник А.Б. Яллог був затриманий поліцією за підозрою у продажі наркотиків. Під час огляду він проковтнув пакетик з наркотиками. Місцевий прокурор розпорядився примусити затриманого вжити блювотний засіб. Оскільки А.Б. Яллог категорично відмовився це зробити, в лікарні під наглядом лікаря йому примусово ввели в організм ліки, внаслідок чого він виблював пакетик з наркотиками. Європейський суд з прав людини підкреслив, що Конвенція не забороняє в принципі можливість примусового медичного втручання, яке могло б допомогти у розслідуванні злочину. Але суд схилився до висновку, що використання у процесі доказу, отриманого завдяки примусовому застосуванню до заявника медичного препарату, було порушенням його права не свідчити проти себе¹.

На думку Л.М. Лобойка і М.С. Городецької, треба погодитись із О.В. Капліною, що хоча наведене рішення Європейського суду з прав людини винесене не стосовно України, проте воно містить положення, які впливають на тлумачення правозастосовниками норм національного законодавства². Далі автори посилаються на ч. 3 ст. 22 КПК України, де зазначено, що «забороняється домагатись показань обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів». Окрім того, ст. 24 Резолюції 3452 «Про правила щодо захисту всіх осіб, які піддані в будь-якій формі затриманню і тюремному ув'язненню», ухваленої в грудні 1975 р. ХХХ сесією ООН, проголошує, з-поміж інших заборон, заборону застосовувати до заарештованого або утримуваного під вартою наркотики або інші засоби, здатні порушити чи послабити свободу його дій чи рішень³.

У наведеному науковцями прикладі затриманому примусово ввели лікарський засіб, який викликав нетипову фізіологічну реакцію організму незалежно від волі затриманого. Основний аргумент заборони вводити особу в стан гіпнозу або застосовувати препарати, що впливають на її психіку, – це вплив на свідомість, який позбавляє особу здатності приймати рішення або робити судження. У наведеному прикладі лікарський засіб не впливав на свідомість особи, але в результаті його дії на організм особа не могла контролювати фізіологічні процеси, які до того ж були нетиповими для нормального функціонування людського орга-

---

¹ Капліна О.В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : Монограф. – Х., 2008. – С. 132-133.

² Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 127-128.

² Международные акты о правах человека: Сб. докум. – М., 1998.

³ Международные акты о правах человека: Сб. докум. – М., 1998. – С. 213.

нізму. Внаслідок дії даного лікарського препарату особа не втратила свідомості, психічної можливості приймати рішення та робити судження, але вона не могла впливати на фізіологічні процеси свого організму, які були штучно в неї викликані. Аналогічні висновки можна зробити й щодо можливості введення особи в стан алкогольного сп'яніння, наприклад, для отримання зразків почерку у тому стані, в якому особа перебувала під час здійснення запису. Введення в стан алкогольного, наркотичного чи психотропного сп'яніння призводить до неадекватних дій особи, втрати волі, контролю над своїми діями. Отже, фактичні дані, отримані в результаті дій, пов'язаних із застосуванням примусу у таких межах, не можуть бути визнані як допустимі докази¹.

Однак Л.М. Лобойко і А.П. Черненко зазначають, що важливою є гарантія права нормального фізіологічного функціонування організму. Не можна впливати не тільки на свідомість людини, а й викликати неконтрольовані фізіологічні процеси її організму. На думку вчених, до заборонених методів примусу під час здійснення повноважень слідчим слід відносити застосування не тільки медичних препаратів, що впливають на свідомість людини², а й препаратів та речовин, які викликають неконтрольовані особою фізіологічні процеси³.

На думку Л.М. Лобойка і М.С. Городецької, доцільно передбачити повноваження слідчого щодо примусового поміщення особи до медичного закладу задля фіксації слідів злочину на тілі людини, до яких належать і сліди виділень людського організму. При спостереженні певний час у медичному закладі особи ніякого втручання в її організм не буде здійснюватись. А те, що певний час вона буде обмежена у пересуванні, буде зумовлене і виправдане її протидією органам досудового слідства у встановленні істини. Жодної доказової інформації з її організму у стані несвідомості або неконтрольованого функціонування отримано не буде. Надання слідчому таких повноважень дозволить уникнути застосування впливу на організм, у той же час, по можливості, будуть виконані дії щодо встановлення істини у кримінальній справі. Викладене вище дозволило науковцям сформулювати пропозиції щодо внесення відповідних змін до ст. 205 КПК України та викласти ч. 1 у такій редакції: «Якщо під час проведення судово-медичної, судово-психіатричної експертизи, судово-медичного освідування або з метою одержання зразків для експертного дослідження виникає необхідність тривалого спостереження за підозрю-

---

¹ Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ: Монографія. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 128.

² Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : Монограф.. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 63-64.

³ Городецька М.С. Вказ. праця. – С. 129.

ваним чи обвинуваченим або дослідження його, суд за поданням слідчого, погодженим з прокурором, поміщає його у відповідний медичний заклад, про що виносить постанову». Таким чином, слідчому будуть надані повноваження, обмежені судовим контролем, поміщати особу до медичного закладу не тільки для судово-медичної, судово-психіатричної експертизи, а й з метою одержання зразків для експертного дослідження, а саме – з метою виявлення слідів злочину на тілі людини, до яких належать й сліди виділень людського організму¹.

У процесуальній літературі містяться пропозиції щодо посилення гарантій обґрунтованості примусового освідування потерпілих та свідків. З цією метою дослідники пропонують передбачити в законі можливість примусового освідування із санкції прокурора².

С.М. Стахівський погоджується з науковцями, які вважають, що освідування за рішенням органу розслідування може бути проведено і в примусовому порядку. Це стосується всіх осіб (включаючи потерпілого). Постанова слідчого про освідування, винесена відповідно до вимог кримінально-процесуального закону, є обов'язковою для виконання усіма особами, в тому числі свідками і потерпілими³. До того ж завдання слідчого – встановити істину, а свідки чи потерпілі не завжди зацікавлені у цьому, тому їх відмову добровільно пройти освідування можна розуміти як приховану протидію⁴.

М.С. Строгович зазначає, що потерпілі і свідки не можуть бути піддані освідуванню проти їх волі, підкреслюючи, що встановлення істини у кримінальній справі не повинно порушувати законні права й інтереси громадян⁵. Таку думку підтримують і інші науковці⁶.

І.А. Антонов додає, що освідування, яке поєднане з примусовим оголенням частин тіла потерпілого і свідка (особливо за справами про статеві злочини), є неприпустимим у будь-яких випадках⁷.

---

¹Городецька М.С. Вказ. праця. – С. 129-130.

² Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших // Соц. Законность. – 1976. – № 3. – С. 63-64.

³ Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. – К., 1987. – С. 70-71; Абдумаджидов Г. Проблемы совершенствования предварительного расследования. –Ташкент, 1975. – С. 81.

⁴ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 32.

⁵ Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1968. – С. 126.

⁶ Зинатулин З.З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность. – Казань, 1981. – С. 110; Петрухин И.Л. Неприкосновенность личности // Конституционные основы правосудия в СССР. – М., 1981. – С. 344-345; Советский уголовный процесс: Учебник. – М., 1980. – С. 276; Каминская В.И. Охрана прав и законных интересов граждан в уголовно-процессуальном праве // Сов. государство и право. – 1968. – № 10. – С. 32.

⁷ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. – СПб., 2003. – С. 167.

Окрім того, в науковій літературі існує думка про те, що за непоко-ру свідка або потерпілого постанові слідчого про освідування необхідно встановити адміністративну відповідальність. При такому вирішенні питання примус не доводився б до ступеня фізичного насильства над особою. Щоправда, адміністративне стягнення також є насильством, оскільки воно приводиться до виконання примусово. Однак воно не пов'язане з діями, які здаються потерпілому або свідку образливими і для уникнення яких він згоден бути підданим покаранню.

Таку думку підтримують і інші вчені, зазначаючи, що такий захід – це вид психічного впливу на особу, яка піддається освідуванню, свого роду психічний примус. Окрім того, як бути слідчому, коли після накладення адміністративного стягнення свідок, потерпілий знову відмовиться від проведення цієї слідчої дії? Загроза адміністративного стягнення викликає страх, принижує людину, змушує діяти проти своєї волі, розглядається як насильство. У відповідь вона може викликати або пасивну поведінку людини, воля якої пригнічена, або активний опір¹.

В. Маринів вказує, що потерпілий і свідок не можуть бути примусово, проти своєї волі піддані освідуванню, оскільки закон турбується не тільки про встановлення істини, а й про те, щоб вона досягалась засобами, які не порушують законних інтересів особи. Освідування, пов'язане із оголенням тіла людини, «завдає шкоди почуттю сором'язливості», порушує тілесну недоторканність, тим більше, що потерпілий і так вже постраждав від злочину. При цьому на вищій щабель в ієрархії соціальних цінностей необхідно поставити інтереси особи. Крім того, свідки і потерпілі не піддаються кримінальному переслідуванню, вони не вчиняли злочинних дій, не порушували закон, що могло б поставити їх в один ряд зі злочинцями, щодо яких допустимі і бажані примус та ізоляція від суспільства. Будь-який примус стосовно особи, непричетної до вчинення злочину, не може бути виправданий завданнями боротьби зі злочинністю, тому що ці завдання можуть бути успішно вирішені тільки при неухильному дотриманні прав і законних інтересів громадян².

На думку В. Мариніва і М.С. Городецької, позиція щодо можливого примусового освідування потерпілих та свідків ґрунтується на чіткій вказівці закону на те, що будь-яка постанова слідчого є обов'язковою для осіб, щодо яких вона винесена (ч. 5 ст. 114 КПК), а можливість розкриття злочину не можна ставити у залежність від бажання свідка чи потерпілого, оскільки розкриття злочину, викриття винного є у цьому випадку більш високою моральною цінністю, ніж почуття свідка чи по-

---

¹ Маринів В. Правові засади освідування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 74.

² Там само. – С. 72.

терпілого¹.

Одним із принципів правосуддя є принцип рівності громадян перед законом та судом. Закон спеціально не містить заборони примусового освідчування будь-якої категорії громадян. Зважаючи на це, примусове освідчування може бути застосовано як до свідка, так і до будь-яких інших громадян, навіть тих, які не мають на відповідний момент ніякого процесуального статусу (психічно хворих, малолітніх, осіб, які не допитані як свідки через несвоєчасну явку перекладача тощо), якщо для цього є необхідні фактичні підстави².

Іншої думки дотримується В. Маринів, який зазначає, що можна виправдати примус, який застосовується в межах закону до обвинуваченого або підозрюваного. Зовсім в іншому плані постає перед нами проблема, коли йдеться про таких учасників кримінально-процесуального доказування, як свідок, потерпілий та інші особи, які ні в якій мірі не заслуговують застосування до них примусових заходів, оскільки вони не вчиняли злочину, кримінальному переслідуванню не піддаються і є законослухняними громадянами. Будь-який фізичний чи психічний вплив, примус, який може бути до них застосовано, не є морально обґрунтованим³.

На думку В.М. Тертишника, примусове освідчування може бути застосовано за таких умов: якщо є достатні дані, які дають підстави вважати, що на тілі певної особи є сліди злочину або інші ознаки; якщо їх вивчення та закріплення має незамінне доказове значення у справі; якщо особа відмовилась від добровільного освідчування; дії з примусового освідчування не повинні зашкодити здоров'ю особи, яка піддається освідчуванню; під час провадження освідчування обов'язкова присутність лікаря; примусове освідчування має проводитись за вмотивованою постановою слідчого і, як правило, з санкції прокурора, за винятком невідкладних випадків⁴.

КПК Росії (новий) допускає примусове освідчування особи (знову ж таки свідка чи іншого учасника процесу) для з'ясування правдивості її показань.

Заслуговує на увагу пропозиція окремих авторів щодо обов'язкової

---

¹ Маринів В. Вказ. праця. – С. 72; Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ : монографія. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 127.

² Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 277.

³ Маринів В. Правові засади освідчування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 74.

⁴ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 220; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 277.

присутності лікаря при примусовому освідуванні. До його завдання має входити нагляд за тим, щоб під час примусового освідування не застосовувались заходи фізичного впливу, які є небезпечними для здоров'я¹. Присутність понятих у такому випадку має бути обов'язковою (а не на розсуд слідчого). Все це має бути відображено в протоколі освідування².

Аналізуючи правила освідування, що закріплені в КПК України, Російської Федерації і Республіки Білорусь, слід звернути увагу на різний підхід законодавця до регламентації участі понятих у цій слідчій дії.

У законодавстві України закріплено правило, яке дозволяє слідчому при проведенні освідування запрошувати понятих на свій розсуд за необхідності (ч. 2 ст. 127 КПК України). В іншому випадку, на думку І.М. Бацька, слідчий може і не запрошувати понятих і провести освідування без їх участі³.

Проведене анкетування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що з 936 опитаних слідчих лише 9 запрошували понятих, інші використовують надану законом можливість і не запрошують понятих.

Р.С. Белкін, Б.А. Вікторов, В.П. Лавров, І.М. Лузгін та інші науковці зазначають, якщо освідування супроводжується оголенням тіла особи, то слідча дія проводиться за участю понятих⁴.

С.О. Сафронов вказує, що коли приймається рішення про проведення освідування за участю понятих, слід враховувати можливу сором'язливість особи, тіло якої оглядають, внаслідок чого може виникнути конфліктна ситуація⁵.

В.Г. Дрозд зазначає, що вирішення питання про запрошення до участі понятих доцільно погоджувати з особою, виходячи з етичних міркувань, однак остаточне вирішення залежить від слідчого⁶.

На думку В. Мариніва, в процесі освідування особи слідчий має право, але не зобов'язаний запрошувати понятих у випадку оголення

---

¹ Винницький Л.В. О процессуальной сущности освидетельствования // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. – Ташкент, 1982. – С. 86.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2009. – С. 22.

³ Бацко И.Н. Сравнительный анализ правил освидетельствования по уголовно-процессуальным кодексам Российской Федерации, Республики Беларусь и Украины // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2(6). – С.183.

⁴ Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 269; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 383; Криминалистика / Под ред. профессором Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 75.

⁵ Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1999. – С. 14.

⁶ Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 10.

останньої¹.

У 80-х роках ХХ ст., за даними дослідження В.М. Корнукова, лише 7 % опитаних слідчих вказали на випадки ухилення осіб від освідування².

На підставі дослідження І.А. Антонов дійшов висновків, що відмова від примусового освідування не завдає суттєвої шкоди принципу публічності кримінального процесу і це певною мірою відповідає моральним і правовим критеріям кримінально-процесуальної діяльності. Вказане підтверджується і результатами опитування осіб, що здійснюють досудове слідство, зокрема:

- 36,8 % респондентів вважають, що примусове освідування не відповідає вимогам охорони прав і законних інтересів громадян і нормам моралі;

- 42,5% – не відповіли на дане запитання;

- 20,5% – підтримують примусове освідування (з них – 14,2 % згодні з його проведенням стосовно потерпілих і свідків, 43,2 % – проти таких дій і 42,6 % – не відповіли на запитання)³.

Анкетування співробітників слідчих підрозділів в умовах сьогодення, дозволяє дійти висновків, що з часом кількість осіб, які свідомо ухиляються і відмовляються від проведення освідування, значно зростає, зокрема:

- 87 % – підозрюваних;

- 43 % – обвинувачених;

- 21 % – потерпілих;

- 9 % – свідків.

Зважаючи на це, ми підтримуємо думку вчених, які вказують на можливість і доцільність освідування підозрюваних, обвинувачених, потерпілих і свідків. Це дозволить вчасно виявляти сліди злочину, перешкоджати знищенню речових доказів, встановити зв'язок конкретних осіб із злочинною подією.

Таку позицію підтримують 76 % опитаних співробітників слідчих підрозділів.

Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України можна виділити два види освідування (за суб'єктом проведення):

- слідче освідування, яке проводиться слідчим;

- судово-медичне освідування, яке проводиться судово-медичним експертом чи лікарем за окремим дорученням слідчого.

---

¹ Маринів В. Правові засади освідування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 71-72.

² Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов, 1978. – С. 99.

³ Антонов И.А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей. – СПб., 2003. – С. 165.

В.Г. Дрозд зазначає, що освідування може бути двох видів: слідче – проводиться слідчим, органом дізнання, прокурором; медичне – проводиться судово-медичним експертом, а за його відсутності – лікарем, що має відповідні спеціальні знання. За результатами проведеного дослідження, при розслідуванні умисних тяжких тілесних ушкоджень освідування судовим медиком проводилося по 49,0 % справ, а лікарем – по 7,8 % кримінальних справ¹.

С.О. Сафронов вказує, що приймаючи рішення про вид освідування, яке необхідно провести, треба брати до уваги те, що експерти і лікарі до його проведення підходять здебільшого з медичної точки зору, не приділяючи увагу трасологічним аспектам цієї слідчої дії і необхідності встановлення особливих прикмет особи. З метою встановлення комплексу слідів злочину рекомендується проводити слідче освідування, але із залученням до участі в ньому судово-медичного експерта або лікаря².

Слідче освідування

Слідче освідування проводиться слідчим з метою виявлення слідів злочину та особливих прикмет на тілі людини, коли для цього не потрібно використовувати спеціальні знання. Про провадження слідчого освідування слідчий виносить постанову.

Вивчення кримінальних справ і опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що слідчі недостатньо широко використовують можливості освідування. За результатами нашого дослідження воно проводилось у 7 % випадків, незважаючи на те, що необхідність його проведення була у 14 % вивчених нами кримінальних справ. Слід також зазначити, що дану слідчу дію слідчі вкрай рідко проводять самостійно. Якщо виникає необхідність виявити сліди злочину або особливі прикмети на тілі особи, вони призначають судово-медичне освідування або судово-медичну експертизу. До основних причин такого становища можна віднести відсутність чіткої процедури його проведення.

На думку С.М. Стахівського, для засвідчення особливих прикмет особи, якщо це пов'язано з оголенням окремих частин тіла, які традиційно прикриті одягом, повинно проводитись судово-медичне освідування³.

З цією думкою не можна погодитись повною мірою. Якщо особа однієї статі із слідчим, останній в змозі самостійно оглянути тіло людини, виявити особливі прикмети і сліди злочину та належним чином зафіксу-

---

¹ Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 10.

² Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1999. – С. 13-14.

³ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 31.

вати такі результати. Виявленню і правильній фіксації тілесних ушкоджень і слідів перенесених хвороб сприяє залучення до освідування спеціаліста в галузі медицини (судово-медичного експерта або лікаря).

На думку В.М. Тертишника, при слідчому освідуванні передбачається присутність не менше двох понятих однієї статі з особою, яка піддається освідуванню¹.

С.М. Стахівський зазначає, що участь понятих при проведенні освідування законодавець віддав на розсуд органу досудового розслідування (слідчого чи дізнавача)².

На нашу думку, понятих необхідно залучати відповідно до слідчої ситуації. Так, якщо підозрюваний чинить протидію, відмовляється від проведення слідчої дії, то освідування проводиться у примусовому порядку. У такому випадку наявність понятих є обов'язковою.

Як будь-яка слідча дія, освідування складається з трьох етапів: підготовчого, робочого та заключного. До проведення освідування слідчий повинен застосовувати необхідні організаційно-підготовчі заходи, до яких можна віднести:

1) вивчення та аналізування матеріалів кримінальної справи та інших джерел інформації. Це дозволяє слідчому визначити, які сліди можуть мати місце на тілі та одязі особи, освідування якої будуть проводити, де вони можуть знаходитися і як їх виявити.

2) прийняття рішення про проведення слідчої дії.

Приймаючи рішення, слідчий повинен виходити перш за все з фактичних даних щодо наявності на тілі підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка особливих прикмет чи слідів злочину. Такі фактичні дані являють собою відомості, що отримані при проведенні окремих слідчих дій (огляду місця події, допиту, очної ставки, обшуку, виїмки) та оперативно-розшукових заходів. Ці відомості дозволяють слідчому вважати, що зазначені сліди злочину або прикмети, безпосередньо пов'язані з подією злочину, зберігаються на тілі людини.

3) визначення кола питань, які підлягають з'ясуванню;

4) добір учасників слідчої дії. До участі у проведенні освідування слідчий може залучити судово-медичного експерта, лікаря або іншого фахівця в галузі медицини, криміналіста, будь-якого іншого фахівця як спеціаліста.

В.В. Войченко, М.Д. Мішалов, К.М. Пантелєєв, А.Г. Шиян та інші вказують, що спеціалісти допомагають слідчому звернути увагу на різноманітні сліди, на ознаки, які свідчать про спроби знищення слідів

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 217.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 31.

злочину або особливих прикмет, сприяють більш повному і правильному фіксуванню всього виявленого¹. Усі залучені особи, як і сам слідчий, мають бути однієї статі з особою, що піддається освідуванню.

5) обрання часу та місця проведення освідування;

Б.Є. Лук'янчиков зазначає, що визначення учасників слідчої дії, вибір місця та технічних засобів мають свою специфіку. Так, при розслідуванні злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, освідування доцільно проводити за участю судового медика. Оскільки йому може знадобитися медичне обладнання, зрозуміло, що найкращим місцем для проведення цієї слідчої дії буде медичний заклад².

У науковій літературі справедливо висловлюється думка, що в ряді випадків при освідуванні для виявлення слідів злочину необхідно використовувати спеціальне обладнання. Зважаючи на це, слідчу дію доцільно проводити в спеціальних лабораторіях судових експертиз або в експертно-криміналістичному підрозділі³.

Ю.Г. Торбін додає, що освідування обов'язково проводиться у медичному закладі, якщо воно пов'язане із зняттям пов'язок, бинтів та ін.⁴.

б) створення необхідних умов для успішного проведення освідування;

Слідчий видаляє з приміщення, де буде проводитися освідування, усіх сторонніх осіб, які не мають відношення до слідчої дії. За необхідності, для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, організовує охорону цього приміщення.

7) вивчення особи, яка підлягає освідуванню;

Це дозволяє слідчому обрати найбільш доцільні тактичні прийоми проведення слідчої дії.

7) підготовка технічних засобів фіксації ходу та результатів освідування;

8) визначення тактики проведення слідчої дії;

9) проведення інструктажу серед усіх учасників слідчої дії і складання плану.

Перед початком безпосереднього освідування слідчий зазначає ме-

---

¹ Судово-медична експертиза у кримінальних справах: Навч.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 55; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах. – М., 2004. – С. 19.

² Лук'янчиков Б.Є., Лук'янчикова В.Є. Освідування у справах про злочини, пов'язаних з незаконним бігом наркотиків // Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах. – К., 2002. – С. 32.

³ Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 16.

⁴ Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 11.

ту і завдання слідчої дії, визначає порядок її проведення. Роз'яснює фахівцям статус спеціаліста, його права й обов'язки, передбачені ст. 128 КПК України, а понятим – відповідно їх права та обов'язки, передбачені ст. 127 КПК України, зокрема, пояснюється їхній обов'язок засвідчити своїми підписами перебіг і результати огляду, відповідність записів у протоколі виконаним діям і одержаним результатам. Учасники слідчої дії попереджаються про можливу відповідальність за певні дії чи бездіяльність. Так, спеціаліст попереджається про відповідальність за відмову або ухилення від виконання своїх обов'язків. Учасникам слідчої дії має бути пояснене право бути присутніми при всіх діях, здійснюваних при освідуванні, і робити заяви з приводу таких, що підлягають занесенню до протоколу. У випадку застосування науково-технічних засобів зазначені особи також сповіщаються про те, що при провадженні освідування будуть застосовуватися відповідні оптичні засоби, фотоапаратура, металошукач та інші необхідні приклади. Про обставини й порядок застосування технічних засобів вони мають бути поінформовані в процесі освідування. Поняті й учасники огляду, у відповідності зі ст. 121 КПК України, попереджаються про кримінальну відповідальність за ст. 387 КК України за розголошення без дозволу слідчого даних досудового слідства, а також про недопущення дій, які принижують гідність освідуваної особи або таких, що можуть заподіяти шкоду її здоров'ю.

На думку О.А. Борідько, К.В. Парасочкіної і Г.О. Пономаренко, будь-які підготовчі дії до проведення освідування можуть змінюватися у кожному конкретному випадку¹. Вказане перш за все залежить від слідчої ситуації, характеру розслідуваного злочину та обставин його вчинення, особливостей освідуваної особи та інших факторів.

Під час проведення даної слідчої дії слідчий повинен обирати найбільш раціональну послідовність виконання дій по освідуванню. Залежно від виду учиненого злочину, характеру розшукуваних об'єктів чи особливих прикмет, а також фактичних даних, отриманих під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, освідування може проводитися суцільним або вибіркоким методом.

Тактика освідування залежить від низки факторів, до яких можна віднести:

- мету освідування (виявлення слідів злочину або особливих прикмет);
- суб'єкта, що здійснює освідування (слідчий або лікар);
- об'єкта освідування (підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок);
- стать і вік освідуваної особи;

---

¹ Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів. – Херсон, 2006. – С. 50.

- вид розслідуваного злочину та його характер;
- місце розташування та характер слідів злочину та особливих прикмет.

На необхідність врахування вказаних факторів при обранні тактики освідування вказали 79 % опитаних слідчих.

Перед початком освідування слідчий повинен засвідчити особу, тіло якої буде оглядатися, та оголосити їй постанову.

Слідчий і поняті не мають права бути присутніми при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати тіло. В такому випадку проведення освідування може бути окремим рішенням доручено слідчому іншої статі або працівникові органу дізнання відповідної статі, який проводить слідчу дію згідно з дорученням слідчого, або ж доручається проведення судово-медичного освідування лікарю чи судово-медичному експерту (фахівцю)¹.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують гідність освідуваної особи або небезпечні для її здоров'я.

Виявлені під час освідування сліди повинні бути детально описані у протоколі, зафіксовані за допомогою фотозйомки або відеозапису та, по можливості, вилучені й приєднані до кримінальної справи. Якщо під час проведення освідування у слідчого виникає необхідність оглянути одяг чи інші речі особи, то проводиться огляд речей і предметів (ст. 190 КПК України) зі складанням окремого протоколу.

Однак у науковій літературі неоднозначно вирішується питання щодо можливості під час освідування, крім обстеження тіла людини, проводити огляд її одягу та взуття.

Так, деякі вчені вважають, що освідування може також передбачати огляд одягу та взуття, що знаходяться на особі, тіло якої оглядають². Інші, навпаки, вважають, що об'єктом освідування є тільки тіло людини³.

Можна погодитися з думкою В.М. Тертишника, який зазначає, що у криміналістичному аспекті обстеження тіла особи, яка освідується, та одягу (взуття), що знаходиться на ній, вимагає комплексного підходу і може бути найбільш оптимальним за умови, якщо здійснюється взаємопов'язано (комплексно) як єдиний безперервний пізнавально-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 218.

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – С. 170; Торбин Ю.Г. Криминалистическое исследование тела и одежды подозреваемого в совершении преступления: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1971. – С. 7; Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 26; Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии. – Караганда, 1982. – С. 86; Криминалистика. – М., 1968. – С. 348.

³ Виницкий Л.В. Теория и практика освидетельствования на предварительном следствии: Учебное пособие. – Караганда, 1982. – С. 25-26; Криминалистика. Курс лекций. – М., 2005. – С. 131.

засвідчувальний процес. Дослідження одягу, як і дослідження тіла, пов'язане з обмеженням прав людини. Тому дані дії не можуть бути виконані у межах традиційного огляду, тим більше що обстеження одягу, що знаходиться на людині, у переважній більшості випадків пов'язане з її оголенням¹. Таку думку підтримують і Ю.П. Аленін та В.В. Тіщенко².

О.А. Борідько, К.В. Парасочкіна і Г.О. Пономаренко підтримують точку зору В.М. Тертишника, зазначаючи, що освідування доцільно сполучати з оглядом одягу освідуваної особи, оскільки при вчиненні злочину сліди злочину, як правило, локалізуються і на тілі, і на одязі, причому на останньому навіть більше. Саме на одязі можуть знаходитися різні мікрочастинки, залишатися плями рідких речовин. Тому, зрозуміло, що в ході освідування дослідження тіла і огляд одягу будуть проводитися одночасно, особливо тоді, коли сліди, які є на одязі, мають певний «відбиток» на тілі³.

Є.П. Іщенко і А.А. Топорков вказують, що в освідування входить огляд одягу особи⁴.

У науковій літературі і слідчій практиці існують думки щодо обстеження одягу в рамках особистого обшуку. Обшук особи – це слідча дія, яка полягає у примусовому обстеженні тіла живої людини, її одягу і взуття, що знаходяться при ній, з метою виявлення прихованих предметів.

Вивчення одягу особи, яка освідується, здійснюється переважно на добровільних засадах, за згодою освідуваного, до того ж має характер дослідження слідів, а не пошуку прихованих предметів. Таким чином, обстеження одягу особи, яка освідується, на відміну від огляду, пов'язане із вторгненням у сферу особистих прав та інтересів громадян, а на відміну від обшуку – не завжди має примусовий характер розшуку прихованих слідів. За своїм змістом дані дії мають дослідницький характер і більш близькі до освідування. Це дозволяє говорити про доцільність та допустимість їх провадження в межах освідування. Відповідно й тактика освідування повинна розроблятися з урахуванням даних обставин⁵.

Безпосереднє обстеження особи, підданої освідуванню, розпочинається з загального огляду поверхні одягу, взуття, відкритих ділянок тіла, насамперед обличчя, шиї, рук. При цьому звертається увага на стан пре-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 222.

² Аленін Ю.П., Тіщенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие. – Х., 2006. – С. 55-56.

³ Борідько О.А., Парасочкіна К.В., Пономаренко Г.О. Тактика слідчих оглядів: Навчальний посібник. – Херсон, 2006. – С. 51.

⁴ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 385.

⁵ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 221.

дметів одягу та взуття, наявність дефектів і плям, утворених різноманітними речовинами, а також на особливі прикмети на відкритих ділянках тіла. Після загального огляду особи, підданій освідуванню, варто запропонувати послідовно вилучати і складати наявні на ній предмети одягу, кожний із яких має бути потім уважно оглянутий. У випадку виявлення на якомусь із них слідів у вигляді пошкоджень або плям, що мають продовження на інших предметах одягу або на тілі, потрібно встановити збіг або розбіжність даних ушкоджень або плям, що дозволить побудувати припущення щодо обставин їхньої появи.

Освідування нерідко проводиться у конфліктних ситуаціях (78 %). Зважаючи на це, слідчий повинен використовувати такі тактичні прийоми:

1) спостереження за поведінкою освідуваного;

Нерідко злочинці намагаються знищити сліди злочину, які при його затриманні залишилися невиявленими. Поведінка підозрюваного дозволить слідчому вчасно змінити напрям і тактику здійснюваних дій. Спостереження за фізичним і психічним станом освідуваного допоможе слідчому у виборі найбільш оптимальних шляхів встановлення психологічного контакту. Це буде сприяти проведенню наступних слідчих дій, зокрема, допиту.

2) встановлення негативних обставин;

Під час освідування слідчий повинен звертати увагу на негативні обставини, які сприяють розкриттю злочинів, викриттю інсценувань.

Про результати освідування слідчий (особа органу дізнання, що самостійно здійснювала освідування за дорученням слідчого) складає протокол, у якому зазначає час і місце освідування особи, відомості про понятих і спеціаліста, хід і результати освідування, зауваження з приводу проведення цієї слідчої дії. Протокол підписують слідчий, поняті, освідуваний та спеціаліст (якщо він брав участь у проведенні освідування).

Протокол освідування є самостійним джерелом доказів у кримінальній справі¹. Складається у двох примірниках: один залишається в матеріалах кримінальної справи, другий видається освідуваній особі.

Усі виявлені сліди слідчий повинен пред'явити понятим, а потім ретельно занотувати у протоколі освідування. За необхідності доцільно здійснити вимірювання, фотозйомку або відеозапис. Слідчий повинен намагатися вилучити сліди злочину в натурі.

Судово-медичне освідування

Судово-медичне освідування є самостійною пізнавально-засвідчувальною процесуальною дією. Вона спрямована на збирання

---

¹ Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 6.

доказів, у зв'язку з чим є слідчою дією. Судово-медичне освідування проводиться судово-медичним експертом або лікарем, коли необхідні спеціальні знання у галузі медицини.

Можна погодитися з думкою В.М. Тертишника, що такий вид освідування надає слідчому можливість вибору однієї з найбільш оптимальних форм обстеження тіла людини залежно від слідчої ситуації. Судово-медичне освідування може включати в себе як дії, властиві саме освідуванню (виявлення та фіксація слідів злочину та особливих прикмет на тілі), інколи ними й обмежуючись, так і (за необхідності) дослідницькі операції. Під час його проведення можуть широко застосовуватися такі методи дослідження, як мікроскопія, рентгеноскопія, рентгенографія, люмінесцентний аналіз, фотографування в інфрачервоних променях, контактано-дифузійний метод тощо. Можливість їх застосування в рамках судово-медичного освідування не заборонена законом, а необхідність зумовлюється об'єктивними факторами, що лежать у площині особливостей самого об'єкта дослідження (загоєнням ран, змиттям, згладжуванням слідів, інколи невіддільністю їх від тіла людини тощо). Часто такі дослідження можуть мати невідкладний характер. У цьому зв'язку судово-медичне освідування, поєднуючи різні пізнавально-пошукові, дослідницькі та засвідчувальні операції, є найбільш раціональною та ефективною формою дослідження тіла живої людини¹.

Найчастіше судово-медичне освідування проводиться з метою виявлення та засвідчення наявності на тілі людини слідів злочину (плям крові, подряпин, слідів укусу), хірургічних операцій чи визначення певного стану особи (алкогольного чи наркотичного сп'яніння)².

Для проведення судово-медичного освідування слідчий передає письмове доручення судово-медичному експерту або лікарю. Вказані фахівці самостійно з використанням своїх спеціальних знань, методів і засобів провадять освідування, виявляють і досліджують всі сліди й обставини, що мають значення для справи, та складають за наслідками проведеної слідчої дії відповідний акт судово-медичного освідування або довідку.

У науковій літературі триває дискусія щодо віднесення судово-медичного освідування до слідчих дій, його сутності та завдань. Так, на думку С.А. Шейфера, таке освідування не може бути самостійною слід-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 223; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... доктора юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 279.

² Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. – К., 1987. – С. 70; Білоус І.М. Особливості розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 10.

чою дією і проводиться поза рамками судової експертизи. Основним аргументом автора є те, що обстеження живих осіб шляхом медичного спостереження зазвичай пов'язано із вирішенням складних завдань, які вимагають глибоких професійних знань¹.

В.Г. Дрозд підтримує таку точку зору, зазначаючи, що наприклад, визначення стану людини дещо виходить за межі освідування, оскільки потребує проведення відповідних ґрунтовних досліджень².

Інші науковці судово-медичне освідування відносять до одного з видів судово-медичної експертизи³.

Ю.Г. Торбін вказує, що судово-медичне освідування знаходиться поза рамками кримінально-процесуального законодавства⁴.

Дійсно, під час розслідування виникають складні завдання медичного характеру, які не можуть бути вирішені внаслідок освідування, оскільки останнє є різновидом огляду, об'єктом якого виступає тіло людини. Для вирішення таких завдань треба призначати судово-медичну експертизу.

Однак, на думку А.Я. Дубинського, можуть виникати завдання і меншої складності, зокрема, визначення стану сп'яніння, виявлення зовнішніх змін організму людини та ін., які можуть бути успішно вирішені без експертного дослідження⁵.

Можливо, такими міркуваннями керувався законодавець Росії, зазначає Є.Д. Лук'янчиков, коли формулював норму про освідування в новому КПК. Завдання даної слідчої дії, у порівнянні з тими, що передбачалися у попередньому КПК РФ, значно розширені. Освідування проводиться для виявлення на тілі людини особливих прикмет, слідів злочину, тілесних ушкоджень, виявлення стану сп'яніння та інших властивостей і ознак, які мають значення для справи, якщо для цього не потрібно проведення експертизи. Здавалося б, що розширення завдань, які можуть вирішуватися освідуванням, буде позитивно сприйнято практиками та науковцями, але воно викликало заперечення, які не можна визнати безпідставними⁶.

Так, низка вчених зазначає, що освідування може бути проведено

---

¹ Шейфер С.А. Следственные действия: Система и процессуальная форма. – М., 1981. – С. 24-25.

² Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 10.

³ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. – М., 2000. – С. 170.

⁴ Торбин Ю.Г. Тактика проведения освидетельствования: Методические рекомендации. – М., 2001. – С. 4.

⁵ Дубинский А.Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы. – К., 1984. – С. 9.

⁶ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 124.

для виявлення та засвідчення стану сп'яніння, відхилень у психічному стані тієї чи іншої особи та інших якостей і ознак, що мають значення для кримінальної справи¹.

Підтримуємо думку С.А. Шейфера, який вказує, що слідчий простим спостереженням не може виявити в особи стану сп'яніння, оскільки звичайні ознаки такого стану: запах алкоголю, невпевнена хода, плутана мова, червоний колір обличчя та ін. – багатозначні й можуть бути притаманні іншим станам людини: хворобі, що супроводжується прийомом ліків, втомленості, страху тощо. Тому у подібній ситуації слідчий повинен направити особу до відповідної медичної установи, де із застосуванням прийомів судово-медичного дослідження спеціаліст зробить висновки з цього питання². Але Є.Д. Лук'янчиков запитує: чим тоді подібна діяльність буде відрізнятися від експертизи?³

Поділяючи дану думку, зазначимо, що визначення стану організму людини, зокрема сп'яніння, потребує використання спеціальних знань і має вирішуватися проведенням судово-медичної експертизи, а не освідуванням (слідчим або судово-медичним). Адже освідування, як слідча дія, не передбачає і не може передбачати будь-які дослідження над людиною. Не випадково норма про освідування розміщена в тій самій главі КПК України, де й огляд. За пізнавальними прийомам і сутністю огляд і освідування мають багато спільного і розрізняються лише об'єктом пізнавальної діяльності. Для освідування – це тіло живої людини. Звичайно, простим оглядом тіла людини можливо виявити лише зовнішні ознаки, а не внутрішні властивості, що потребує спеціального дослідження⁴. Оскільки ні слідчий, ні судовий медик таких досліджень не проводять, а лише документують зовнішні ознаки на тілі людини, виявлення так званих ознак сп'яніння або вживання наркотичних речовин може викликати потребу в призначенні експертизи. Саме тому, на думку Є.Д. Лук'яничкова, науковцями⁵ вносяться пропозиції про вилучен-

---

¹ Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпинський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 347; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 80-82; Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 134-136; Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 39.

² Шейфер С.А. Проблемы развития системы следственных действий // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 92.

³ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 125.

⁴ Чаплинський К.О. Організаційні і тактичні особливості судово-медичного освідування // Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 1. – С. 250.

⁵ Букаев Н., Гребнева Н. Проблемы производства освидетельствования как следственного действия по УПК РФ // Закон и жизнь. – 2004. – № 10. – С. 13-14.

ня з відповідної статті КПК Росії положення про те, що освідування призначається для виявлення стану сп'яніння¹.

Зважаючи на це, дослідження норм нового КПК Росії та практики їх реалізації є корисним і доцільним у процесі реформування кримінально-процесуального законодавства України, може сприяти оптимальній побудові його структури та окремих правових норм.

При проведенні судово-медичного освідування поняті не залучаються. Хоча у науковій літературі існують думки щодо необхідності залучення потятих до слідчої дії².

При провадженні судово-медичного освідування мають бути вжиті заходи щодо охорони недоторканності особистого життя людини. На думку В.М. Тертишника і А.П. Шеремета, фіксування виявлених фактичних даних при освідуванні шляхом фотографування³, відеозапису чи інших технічних засобів допускається лише за згодою особи⁴. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду⁵.

У науковій літературі досить широкий загальний науковців вказують на ефективність використання фотозйомки і відеозапису під час проведення освідування⁶.

Однак В. Маринів зазначає, що нерозуміння змісту і значення таких засобів може призвести до негативних моральних наслідків – моральних страждань, сприйняття цих дій як таких, що принижують людську гідність. Моральний обов'язок слідчого – пояснити особі, яка освідується, істинну мету використання науково-технічних засобів, переконати її в тому, що не буде спричинена шкода її честі, гідності і здоров'ю.

Автор, підтримуючи думку В.М. Тертишника, зазначає, що застосування фотозйомки для фіксації особливих прикмет і слідів, що знаходяться на відкритих частинах тіла та з часом можуть зникнути (сліди побоїв, синці), можливе тільки з прямої згоди особи, що освідується. Недопустимо використання фотозйомки для фіксації прикмет чи тілесних ушкоджень, що знаходяться на частинах тіла, які звичайно прикри-

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 125.

² Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 314.

³ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 261.

⁴ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 280.

⁵ Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 248.

⁶ 6 Исаева Л.М., Сурыгина Н.Е. Использование следов биологического происхождения в расследовании преступлений: Методические рекомендации. – М., 2002. – С. 9-10.

ваються одягом¹.

Таку думку підтримують 68 % співробітників слідчих підрозділів. На це звертають увагу суди під час розгляду кримінальних справ. Такими, що принижують честь і гідність особи, були визнані дії слідчого, який долучив до протоколу освідування фотографію оголеної потерпілої. Суд звернув увагу прокурорів на аморальність таких дій, вказавши в окремій ухвалі на порушення слідчим норм моралі при проведенні розслідування².

Зважаючи на це, для фіксації даних, отриманих в ході освідування, пов'язаного з оголенням людини, достатньо їх опису в протоколі.

Акт судово-медичного освідування, фіксуючи обставини їх знайдення та вилучення, містить комплекс доказів, що підтверджують належність до справи, допустимість та достовірність слідів, що вилучаються. Закріплюючи фактичні дані, отримані під час обстеження тіла людини та дослідження слідів, акт судово-медичного освідування є джерелом доказової інформації

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що освідування є досить важливою, неповторною та невідкладною слідчою дією. Неякісна підготовка до освідування, будь-яке зволікання тягне за собою втрату важливих доказів. Під час освідування слідчому необхідно оцінювати, осмислювати усі знайдені ознаки і з урахуванням цього визначати хід подальшого обстеження.

Співробітники слідчих і оперативних підрозділів під час проведення освідування повинні широко застосувати увесь арсенал загальних та спеціальних методів криміналістики, особливо техніко-криміналістичних засобів й методів роботи зі слідами та іншими речовими об'єктами, що дозволить ефективно та якісно проводити дану слідчу дію.

---

¹ Маринів В. Правові засади освідування особи // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – С. 76.

² Там само.

2.3. Тактика обшуку та виїмки

Розслідування різноманітних видів злочинів, як правило, супроводжується формуванням несприятливих слідчих ситуацій, зокрема, наявність незначного обсягу інформації, відсутність слідів та очевидців злочину, активна протидія досудовому розслідуванню та ін. Вказане вимагає удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення окремих слідчих дій, зокрема, обшуків та виїмок. Вчасне та якісне проведення цих слідчих дій із урахуванням особливостей розслідування окремих видів злочинів може сприяти одержанню важливих доказів, які свідчать про причетність певних осіб до злочинної діяльності.

В юридичній літературі проблемам проведення обшуку і виїмки приділялася певна увага. Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення обшуків та виїмок зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, С.Ф. Денисюк, А.В. Дулов, О.О. Закатов, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, О.М. Кузів, Є.Д. Лук'янчиков, І.Ф. Пантелєєв, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, В.М. Тertiшник, В.Ю. Шепітько, О.Ю. Ямпольський та багато інших.

Водночас вивчення слідчої практики свідчить про існування суттєвих складнощів при провадженні даних слідчих дій. Результати узагальнення різних категорій кримінальних справ вказують на достатньо низьку результативність обшуків.

Так, за даними С.Ф. Денисюка, який дослідив протоколи обшуків за кримінальними справами про злочини, що вчиняються організованими злочинними групами, тільки 42 % проведених обшуків були ефективними¹. За результатами анкетування працівників слідчих підрозділів прокуратури та органів внутрішніх справ, здійсненого В.Ю. Шепітьком, 48 % опитаних вказують на складнощі при проведенні обшуків².

На підставі вивчення кримінальних справ, опитування слідчих та узагальнення слідчої практики можна дійти висновків, що отримані нами результати у деякій мірі співпадають із дослідженнями вчених. Так, 52 % опитаних слідчих вказують на необхідність оновлення тактичного забезпечення проведення обшуків, 18 % – зазначають відсутність будь-яких рекомендацій з проведення вказаних слідчих дій.

На думку М.С. Гурєва, значення обшуку, як слідчої дії, у правоохо-

---

¹ Денисюк С.Ф. Система тактичних прийомів обшуку: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Х., 1999. – С. 2.

² Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ. – Х., 1999. – С. 4.

ронній практиці нерідко недооцінюється. Примусовий характер обшуку, певні процесуальні складнощі, особливості його підготовки і проведення створюють значне психологічне навантаження на його учасників. Це призводить до того, що слідчі намагаються уникати цієї слідчої дії, або доручають її проведення співробітникам оперативних підрозділів¹.

Така думка підтверджується і даними анкетування і вивчення кримінальних справ. Узагальнюючи, можна дійти висновків, що кількість окремих доручень співробітникам оперативних підрозділів щодо проведення обшуків за останні роки збільшилась на 6 %.

Окрім того, судово-правова реформа в Україні внесла певні корективи в правове регулювання обшуку. З урахуванням змін у законодавстві потребують подальшого дослідження проблеми підстав, процесуальної форми тактики й методики провадження обшуку, забезпечення захисту прав і свобод людини при його провадженні. Зважаючи на це, виникає необхідність удосконалення організаційно-тактичних основ проведення обшуку і виїмки із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

На початку ХХ століття в юридичній літературі зазначалося, що обшук є однією з найбільш ризикованих і водночас результативних слідчих дій. На думку С.В. Шошина, жодне розслідування складних злочинів не може обійтися без обшуку, оскільки відшукання і збирання речових доказів, що покладається на слідчого, загалом відбувається у формі обшуку².

Обшук є досить складною слідчою дією³, результати якої є засобом доказування у кримінальному судочинстві⁴.

Загалом обшук відносять до першочергових слідчих дій⁵, хоча його можна проводити на будь-якому етапі досудового розслідування⁶.

О.Я. Баєв вказує на специфічність слідчої дії, що зумовлюється необхідністю раптового втручання в особисте життя громадян, можливо навіть непричетних до учинення злочину, що розслідується, і членів

---

¹ Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 227.

² Шошин С.В. Расследование убийств ин. – Ростов н/Д., 2007. – С. 7.

³ Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 112; Коновалова В.О. Проблемы логики и психологии у следчий тактиці. – Х., 1965.

⁴ Теория доказательств в советском уголовном процессе. – М., 1973. – С. 393.

⁵ Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – Х., 2005. – С. 97.

⁶ Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. пособие. – М., 2005. – С. 136.

сім'ї особи, яка вчинила злочин¹.

На думку В.О. Коновалової і В.Ю. Шепітька, обшук для підозрюваних, обвинувачених, членів їхніх сімей означає хоча й санкціоноване законом, але небажане втручання сторонніх людей до їхнього помешкання, ознайомлення з матеріальними, особистими, інтимними сторонами життя². Проведення обшуку пов'язане з певними порушеннями прав громадян на недоторканність особи³, житла і вимагає дотримання встановлених законом гарантій⁴.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення поняття обшуку.

Розповсюдженими є погляди, коли сутність обшуку визначається через мету. Так, одна група вчених під обшуком розуміє процесуальну слідчу дію, сутність якої полягає у виявленні, дослідженні та вилученні матеріальних джерел інформації, що мають значення для встановлення істини у справі⁵.

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, який вказує, що викликає заперечення визначення обшуку як процесуальної слідчої дії, сутність якої полягає у виявленні, дослідженні та вилученні матеріальних джерел інформації, що мають значення для встановлення істини по справі, оскільки зазначена дефініція не охоплює суттєвих ознак обшуку⁶.

Виявлення, дослідження та вилучення матеріальних джерел інформації може відбуватися і в процесі проведення інших слідчих дій, зокрема, слідчого огляду.

Друга група вчених обшук визначає не тільки через мету, а й об'єкти. Так, під обшуком науковці цієї групи розуміють слідчу дію, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукування і вилучення предметів,

---

¹ Баев О.Я. Процессуально-тактические проблемы обыска // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений. – Иркутск, 1980. – С. 81.

² Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

³ Белкин Р.С. Криміналістика: Учебный словарь-справочник. – М., 1999. – С. 127.

⁴ Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криміналістический анализ. – Х., 1999. – С. 8.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 160; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 346; Салтевський М.В. Классификация и общая характеристика следственных действий: Учебник. – К., 1987. – С. 249; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 329; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 24.

⁶ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 228.

що мають значення для справи, а також виявлення розшукуваних осіб¹.

У цьому визначенні наголошується на спрямованості обшуку на об'єкти, які необхідно відшукати та вилучити.

Третя група вчених зазначає, що обшук – це слідча дія пошуково-розшукового характеру, яка полягає у цілеспрямованому примусовому обстеженні приміщень та ділянок місцевості, що знаходяться у виданні обшукуваного, членів його родини або організації, та у такому саме обстеженні конкретної особи з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають значення для справи².

---

¹Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 290; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. – К., 2007; Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 40; Тертишник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 135; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... доктора юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 321; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 267; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 285; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 54; Бажанов М.И. Предварительное следствие // Советский уголовный процесс / Под общ. ред. М.И. Бажанова, Ю.М. Грошевого. – К., 1978. – С. 217; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах. – М., 2004. – С. 20; Кузьмічов В.С, Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К.: , 2007. – С. 107; Криминалістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 307; Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 20; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалістика.. – М., 2000. – С. 587; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 205; 1 Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 149; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 122; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 138; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 151; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 270; Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 509; Криміналістика / Под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 76; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 53; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 283; Криміналістика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам: Издательство «ВМБ», Харьков., 2007. – С. 76; Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 284; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 33; Популярна юридична енциклопедія / Кол. авт.: В.К. Гіжевський, В.В. Головченко... В.С. Ковальський (кер.) та ін. – К., 2003. – С. 282.

¹ Криміналістика. Том 2 / Под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 76.

² Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 138; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 154; Яблоков Н.П. Криміналістика: Учебник. – М., 2003. – С. 231.

І.Ф. Пантелеев вказує, що обшук полягає у примусово-пошукових діях з метою виявлення і вилучення об'єктів, що мають значення для справи¹.

Узагальнюючи думки вчених, необхідно зазначити, що головна відмінність обшуку від інших слідчих дій полягає у його примусовому та пошуковому характері.

П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко і Н.І. Клименко вказують, що пошуковий характер обшуку полягає у тому, що насамперед ця слідча дія спрямована на відшукання матеріалізованої інформації, яка стосується події злочину та має значення для повного, всебічного та об'єктивного розслідування справи. Особливість характеру пошукових дій при проведенні обшуку зумовлюється тим, що слідчий не володіє вичерпною інформацією про об'єкт пошуку та його точне місцезнаходження, тобто слідчий, призначаючи проведення обшуку, не завжди може визначити, який саме предмет або річ необхідно відшукати, і де, або у кого знаходиться необхідна річ або предмет. Об'єкти пошуку, як правило, конкретно слідчому невідомі, він має про них узагальнене уявлення, але місцезнаходження їх приблизно відоме².

На думку М.С. Гурєва, П.Д. Біленчука і А.П. Геля, ознакою обшуку є його примусове проведення. Елемент примусу в обшуку полягає у тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного³. При проведенні обшуку слідчий має право розкривати зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється їх відчинити⁴.

Таким чином, обшук – це слідча дія, змістом якої є примусове обстеження приміщень і споруд, ділянок місцевості, окремих громадян з метою відшукання і вилучення предметів, що мають значення у справі, а також виявлення розшукуваних осіб⁵.

Обшук необхідно відрізнити від близьких до нього слідчих, оперативно-розшукових, адміністративно-процесуальних та інших дій⁶.

Так, за своїм характером обшук схожий з виїмкою. Виїмка – це слідча дія, яка передбачає вилучення або витребування у якої-небудь особи чи

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 35.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К., 2001. – С. 310.

³ Гурєв М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 227.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 54.

⁵ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 191.

⁶ Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. – К., 2003. – С. 125; Егоров Ю.А., Лепехин А.Н. Тактические особенности проведения обыска по делам о преступлениях в сфере информационной безопасности // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2 (6). – С. 67.

установи (підприємства) певних предметів і документів, що мають значення у справі. Згідно зі ст. 178 КПК, «виїмка проводиться у тих випадках, коли є точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи, знаходяться в певної особи чи в певному місці». Різниця між виїмкою і обшуком полягає у тому, що, по-перше, виїмка проводиться тільки стосовно певних предметів, тоді як предмети, що підлягають вилученню при обшуку, можуть бути відомі орієнтовно, а іноді навіть невідомі взагалі; по-друге, під час виїмки повинно бути відоме місце знаходження тих чи інших предметів, а при обшуку передбачається їх відшукати. Якщо неможливо точно визначити, що саме необхідно відшукати або де і у кого знаходиться потрібна річ, проводять не виїмку, а обшук.

Обшук схожий зі слідчим оглядом. При провадженні цієї слідчої дії здійснюється обстеження місцевості, приміщень та інших об'єктів з метою виявлення, фіксації та вилучення різних матеріальних джерел криміналістичної інформації. Разом з тим обшук і огляд – це різні слідчі дії. На відміну від слідчого огляду, обшук має такі особливості, зокрема, конкретизованість об'єктів пошуку, належність об'єктів пошуку певним особам та примусовий характер обстеження¹.

Обшук необхідно відрізнити від проведення оперативно-розшукових заходів. Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»² оперативні підрозділи можуть негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки (ст. 8). Результати такої дії мають конфіденційний характер і не мають доказового значення.

Також проведення обшуків необхідно відрізнити і від застосування адміністративно-запобіжних заходів та заходів адміністративного припинення. Так, ст. 264 Кодексу про адміністративні правопорушення регламентує проведення особистого огляду та огляду речей.

Отже, обшук є самостійною слідчою дією, процесуальний порядок проведення якої закріплений у ст.ст. 177, 179-186, 188, 189 КПК України.

Відповідно до ст. 177 КПК України обшук проводить слідчий у тих випадках, коли він має достатні дані вважати, що знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, які мають значення для встановлення істини у справі, заховані в певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи. Слідчий може

---

¹ Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. – К., 2004; Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів. – К., 2003. – С. 125.

² Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Украины от 18 февраля 1992 г. // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

провести обшук також і у тому випадку, коли він має достатні дані про те, що в певному приміщенні або місці переховується злочинець.

Необхідно зазначити, що під достатніми даними для проведення обшуку розуміються відомості, що містяться в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, у протоколах слідчих дій, заявах громадян, а також одержані в ході оперативно-розшукової діяльності¹.

Проведення обшуку, на думку В.Ю. Шепітька, пов'язане із певним припущенням. Р.С. Белкін зазначає, що логічною підставою для проведення обшуку слугує слідча версія, тобто у всіх випадках імовірно судження про місцезнаходження розшукуваних об'єктів².

У ч. 1 ст. 178 КПК України зазначено, що докази можуть бути отримані шляхом виїмки, якщо точно відомо, де і в кого вони знаходяться. Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК України слідчий, маючи достатні підстави вважати, що в будь-якому приміщенні знаходяться предмети або документи, що можуть мати значення для справи, проводить обшук. На думку В.М. Тертишника і С.В. Слинька, із зіставлення гіпотез наведених правових норм вбачається, що фактичні підстави проведення виїмки більш жорсткі, ніж фактичні підстави проведення обшуку. У першому випадку потрібні достовірні (точні) відомості про знаходження об'єктів, що розшукують, у певному місці (у певної особи), у другому – достатньо імовірних знань про це³.

Як у першому, так і в другому випадках ідеться про відомості, що підтверджують лише перебування предметів у певному місці або у певної особи. Але за своїм правовим значенням знаходження предметів у різних місцях може бути досить різним. У деяких випадках вони можуть бути приховані, а в інших – ні; інколи особа, у віданні якої перебувають такі предмети, може відмовитися видати їх, чинити активний опір, а інколи, навпаки, надала б їх за своєю ініціативою, якби знала про доказове значення таких⁴.

Водночас закон виключає проведення обшуку, якщо точно відомо, де і в кого знаходяться об'єкти, які розшукують, рекомендуючи прове-

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 55; Лускатов О.В. Особливості розслідування нерозкритих злочинів минулих років: Лекція. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 32; Криміналістика. – М., 1974. – С. 318; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 62.

² Белкін Р.С. Очерки криминалистической тактики. – Волгоград, 1993. – С. 173; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 233.

³ Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 133.

⁴ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 268; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 286.

дення в таких випадках виїмки.

У науковій літературі справедливо відзначається, що недостатньо чітко визначення у законі підстав обшуку і виїмки негативно відбивається на слідчій практиці. Так, В.М. Тертишник і С.В. Слинько, дослідивши 805 кримінальних справ, дійшли висновків, що у 6,3 % випадків речові докази обшукуваними не приховувались і були видані за першою вимогою. У 12 % випадків слідчі при прийнятті рішення про обшук мали точні дані про місце знаходження розшукуваних об'єктів. Лише в 20 % випадків рішення про обшук обґрунтовувалося наявністю даних вважати, що предмети приховані у конкретної особи. При прийнятті рішення про виїмку слідчий мав точні дані про місце знаходження розшукуваного об'єкта лише в 58 % випадків. В 40 % – під час виїмки вилучалися об'єкти, які не зазначені в постанові про її проведення. Зважаючи на це, вчені справедливо вказують, що не можна пов'язувати наявність точних відомостей про знаходження розшукуваних об'єктів у певної особи з правом на проведення лише виїмки, і навпаки¹.

У випадках, що не терплять зволікання, обшук може бути проведений без відповідного дозволу (санкції), але в обов'язковому порядку з подальшим повідомленням суду (прокурора) протягом доби про проведений обшук та його результати. До ситуацій, що не терплять зволікання, належать такі:

- обшук має бути проведений невідкладно у зв'язку з необхідністю знайдення та затримання злочинця, що розшукується, коли зволікання може дозволити йому сховатися;

- у приміщенні, що перебуває у віданні певної особи, продовжується злочинна діяльність, виникла загроза вчинення нового злочину, заподіяння шкоди здоров'ю громадян;

- зволікання з обшуком може призвести до знищення важливих доказів у справі або приховання майна, нажитого злочинним шляхом;

- підстави для проведення обшуку встановлені в ході проведення невідкладної слідчої дії, а для отримання дозволу знадобиться багато часу.

У приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також у приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представництв та їх сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, обшук можна проводити лише за згодою дипломатичного представника. Про згоду дипломатичних представників на обшук робиться запит через МЗС України. Обшук у зазначених приміщеннях проводиться обов'язково у присутності прокурора і представника МЗС України (ст. 182 КПК України).

Відповідно до Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, приміщення консуль-

---

¹Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 133.

ської установи є недоторканими. Доступ до цих приміщень можливий лише за згодою глави консульської установи або глави дипломатичного представництва відповідної іноземної держави в Україні (п. 21). Архіви, документи й офіційна кореспонденція дипломатичного представництва та консульської установи є недоторканими (п.п. 9, 23).

Незаконно проведений обшук (наприклад, проведений без постанови судді або із застосуванням насильства) тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 162 Кримінального кодексу України.

Головною метою проведення обшуку є виявлення джерел доказової та орієнтуючої інформації, що має значення для кримінальної справи.

У цілому мета обшуку полягає у виявленні, вилученні та процесуальному закріпленні засобів учинення злочину, об'єктів злочинного посягання, слідів злочину, цінностей, що нажиті злочинним шляхом, інших речових доказів, предметів і документів, що мають значення для встановлення об'єктивної істини у справі та забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди¹.

Додатковою метою обшуку, вказує В.Ю. Шепітько, є виявлення і вилучення речей та предметів, вилучених з цивільного обігу і заборонених для використання, а також пошук майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків або з метою можливої конфіскації².

У науковій літературі вчені до визначення завдань обшуку підходять неоднозначно.

Так, М.В. Салтевський, Ю.В. Гаврилін і М.С. Гурев до завдань обшуку відносять:

- виявлення і вилучення джерел доказової інформації;
- виявлення розшукуваних осіб і матеріалів, що полегшують їх розшук;
- відшукання майна, на яке може бути накладений арешт з метою забезпечення цивільного позову або можливої конфіскації;
- виявлення предметів, вилучених з цивільного обігу³.

На думку А.П. Резвана, М.В. Субботіної і Ю.В. Харченка, до за-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 271; Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие. – Х., 1999. – С. 6; Криминалистика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 77; Криминалистика. – М., 1974. – С. 318; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 24.

² Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 124; Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. – К., 2004.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 349; Гаврилін Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 22; Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 227.

вдань обшуку належать:

- отримання нових і перевірка наявних доказів;
- перевірка слідчо-розшукових версій;
- встановлення обставин, що сприяли учиненню злочину;
- вжиття слідчим заходів профілактичного характеру¹.

А.І. Вінберг, Р.С. Белкін, В.В. Агафонов, О.Г. Філіппов і інші вчені виділяють такі завдання обшуку:

- виявлення і вилучення предметів, що мають доказове значення;
- виявлення об'єктів, нажитих злочинним шляхом;
- виявлення розшукуваних осіб, трупів та збирання відомостей, що їх характеризують;
- виявлення предметів, вилучених з цивільного обігу².

Інші вчені додають фіксацію зовнішнього вигляду виявлених об'єктів та місць їх приховання³.

На підставі аналізу поглядів вчених, опитування співробітників слідчих підрозділів та вивчення матеріалів кримінальних справ можна зробити висновок, що до основних завдань обшуку можна віднести:

1) виявлення та вилучення:

- знарядь злочину (наприклад, зброї, знарядь зламу та інших об'єктів);
- предметів зі слідами злочину або тих, що є результатом злочинної діяльності (наприклад, підроблені документи, фальшиві гроші тощо);
- предметів та цінностей, здобутих (нажитих) злочинним шляхом;
- документів, що характеризують особу злочинця (наприклад, фотознімки, аудіо- та відеозаписи, листи, щоденники, записні блокноти та ін.);
- об'єктів, що використовувалися для реалізації злочинного задуму;
- об'єктів, вилучених з цивільного обігу, заборонених для використання або потребуючих спеціального дозволу, незалежно від того, стосуються вони справи чи ні (наприклад, вогнепальна та холодна зброя, наркотичні засоби, радіоактивні, психотропні, вибухові або отруйні речовини, таємні документи тощо);

- майна для забезпечення відшкодування заподіяних збитків (з метою забезпечення цивільного позову) або з метою можливої конфіскації;

---

¹ 1 Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений. – Волгоградсии, 2000. – С. 24.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 586-587; Винберг А.И. Криміналістика / Винберг А.И. М., 1959. – С. 277; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена / Агафонов В.В., Филиппов А.Г. – 5-е изд., испр. – М.: Юрайт-Издат, 2006. – С. 123; Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 175; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 396; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криміналістика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 63.

³ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 271.

- інших об'єктів, що мають значення для кримінальної справи і виступають засобом встановлення об'єктивної істини;

2) виявлення:

- осіб, які переховуються від слідства та суду або втекли з-під варти чи місць позбавлення волі та знаходяться у розшуку;

- трупів та їх частин;

- тварин (зокрема, що використовувалися як засоби або знаряддя учинення злочину);

3) перевірка зібраних за кримінальною справою доказів та одержання нових доказів й перевірка слідчих версій, що висунуті слідчим на початковому етапі досудового розслідування;

4) встановлення обставин, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину;

5) застосування заходів профілактичного характеру та ін.

У криміналістичній літературі більшість науковців залежно від тих чи інших підстав класифікують обшуки таким чином:

1) за характером об'єктів обшуку:

Так, В.М. Тертишник за особливостями об'єкта обшук поділяє на такі види:

- обшук житла (жилих будинків, котеджів, квартир, кімнат у гуртожитку чи в готелі, тимчасових житлових приміщень та ін.);

- обшук іншої власності особи (офісу, фірми, магазину, кіоску, яхти, дачі, транспортного засобу тощо);

- обшук інших приміщень (складських, службових і виробничих приміщень, підприємств, установ, організацій та інших сховищ), які не є приватним володінням особи;

- обшук місцевості (саду, огороду, подвір'я, ділянок лісу, поля);

- обшук особи (особистий обшук)¹.

П.Д. Біленчук, В.В. Агафонов і О.Г. Філіппов і інші вчені за об'єктами обшуку виділяють такі види:

- обшук приміщення (житла і робочого місця);

- обшук ділянки місцевості;

- особистий обшук;

- обшук транспортного засобу².

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 296; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 288.

² Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 122; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 56; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 23; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. — М., 2005. – С. 396-397; Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 138; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 205; Криминалистика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 78; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

І.Ф. Пантелєєв вказує на самостійний вид обшуку, який проводиться в приміщеннях дипломатичних представництв¹.

За результатами вивчення кримінальних справ, можна зробити висновок, що до розповсюджених об'єктів обшуку можна віднести: жилі приміщення (78 %), нежилі приміщення (28 %), обшук особи (17 %).

2) за характером об'єктів пошуку:

У теорії криміналістики, зазначає В.Ю. Шепітько, при характеристиці обшуку використовуються два різних терміни – «об'єкти пошуку» і «об'єкти обшуку». Об'єкт пошуку, на думку вченого, – це те, що необхідно відшукати, виявити, знайти².

В цілому у науковій літературі вчені до таких об'єктів відносять знаряддя злочину, предмети зі слідами злочину або ті, що є результатом злочинної діяльності, розшукуваних осіб, трупи та їх частини, документи та інші об'єкти, що мають значення для справи³.

У теорії криміналістики звернено увагу на виникнення нових видів обшуку, зокрема, транспортних засобів⁴, комп'ютерної техніки⁵.

Анкетування і опитування слідчих прокуратури і органів внутрішніх справ, що проведено С.Ф. Денисюком і В.Ю. Шепітьком, дозволило дійти висновків, що до найбільш розповсюджених об'єктів пошуку можна віднести: знаряддя і засоби злочину (вказали 86 % опитаних); предмети зі сліда-

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 35.

² Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2004. – 728 с.

³ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 138; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 41; Зеленецький В.С., Кротюк В.Л., Файер Д.А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз): Наук.-практ. посібник. – Х., 2007. – С. 232; Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 103; Криміналістика: Пособие для підготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 78; Криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций. – М., 2003. – С. 11.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій / Шепітько В.Ю. – Х.: «Одиссей», 2003. – С. 207.

⁵ Горбаньов І.М. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного використання комп'ютерних програм // Вісник ЛАВС України. – 2005. – С. 79; Мотлях О.І. Тактичні основи проведення обшуку у злочинах, пов'язаних з інформаційними технологіями // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – №2. – С. 157; Дергай Г.Б. Вопросы теории и практики использования достижений научно-технического прогресса в расследовании пре ступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09 / Академия МВД Республики Беларусь, Минск, 2003. – С. 13; Егоров Ю.А., Лепехин А.Н. Тактические особенности проведения обыска по делам о преступлениях в сфере информационной безопасности // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2 (6). – С. 68; Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Науково-практичний посібник. – Х., 2005. – С. 98; Иванов А.Н. О новом виде обыска // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе: Сб. науч. статей. – Уфа, 2003. – 105-109.

ми злочину (62 %); викрадені об'єкти (56 %); інші предмети (22 %); документи (44 %); сліди (32 %); трупи та їх частини (8 %); живі особи (2 %)¹.

Н.В. Павлова, досліджуючи справи про шахрайство у сфері приватного житла, дійшла висновків, що у 22,5 % випадків об'єктами пошуку були паспорти та інші документи, що посвідчують особу, у 21,25 % – документи, за допомогою яких було вчинено шахрайство, у 8,75 % – печатки, штампи, їх відбитки, у 2,5 % – хімічні препарати, обладнання для виготовлення підроблених документів (у тому числі комп'ютерна та копіювально-множилна техніка), у 2,5 % – засоби маскування, у 6,25 % – різноманітні записи, листи, фотографії².

3) за об'ємом дослідження:

У науковій літературі виділяються основний і додатковий обшук³. Додатковий обшук, спрямований на дослідження певних об'єктів або ділянок, що залишилися необстеженими під час проведення основного (первинного) обшуку.

4) за послідовністю (черговістю) проведення:

а) первинний обшук – слідча дія, яка проводиться уперше⁴;

б) повторний – зумовлюється ситуаціями, що можуть скластися у практиці. До таких ситуацій більшість вчених⁵ відносять:

- первинний обшук проведено неякісно, з порушенням тактичних рекомендацій чи за несприятливих умов (велике скупчення людей, дощова погода, недостатнє освітлення) або без використання відповідних науково-технічних засобів;

- обшук не дав позитивних результатів, але під час подальшого розслідування були одержані відомості про те, що там, де вже проводився обшук, знаходяться об'єкти, не виявлені первинним обшуком чи доставлені туди пізніше;

---

¹ Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие. – Х., 1999. – С. 21.

² Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 105.

³ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 23; Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 138.

⁴ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 23; Шульга Л.В. Криминалистика. – М., 2003. – С. 36.

⁵ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. – К.: Атіка, 2009. – С. 35; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 277; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 286; Джига М.В., Подшибякін О.С., Ухаль А.М. Розслідування посадових злочинів і вимагательства. – Київ, 1998. – С. 19; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 514.

- отримана оперативно-розшукова інформація про конкретне місце приховування розшукуваних об'єктів (наприклад, наявність схованки) та ін.

На думку М.В. Салтевського, первинний обшук нерідко використовується як тактичний засіб і проводиться на початку досудового розслідування, наприклад, після затримання обвинуваченого, з огляду на те, що злочинець шукані об'єкти ретельно сховав, видалив із будинку або місця роботи. Тому повторний обшук, що проводиться через деякий час, дає результат: злочинець «заспокоюється» і поступово починає повертати шукані речі в будинок. Сусіди, знайомі і навіть родичі, як правило, не бажають зберігати викрадене, побоюючись стати співучасниками¹

5) за часом проведення:

У науковій літературі більшість вчених обшук поділяють на одночасний (груповий) та різночасний².

До одночасного обшуку в науковій літературі вчені підходять по-різному.

Так, на думку М.І. Скригонюка, Ю.В. Гавриліна, І.В. Тишутіної, якщо обшук проводиться одночасно на декількох об'єктах, його називають груповим³

В.В. Агафонов і О.Г. Філіппов вказують, що термін «груповий обшук», який нерідко застосовується на позначення одночасного обшуку у кількох обвинувачених чи підозрюваних, є невдалим⁴.

П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко, І.Ф. Пантелєєв вважають поняття «груповий» і «одночасний» тотожними, зазначаючи, що груповий (одночасний) обшук – це кілька одночасних обшуків, що здійснюються у межах однієї розслідуваної кримінальної справи у різних осіб та в різних місцях⁵.

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 164-165.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 1999. – С. 578-579; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 294-295; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 56; Криміналістика (конспект лекцій в схемах). – М., 2001. – С. 78; Астапкина С.М. Тактика обыска и выемки: Лекция / Акад. МВД СССР. – С. 5; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криміналістика. Схемы и терминология. – СПб., 2001. – С. 63; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник / Под ред.: Резвана А.П., Субботиной М.В., Харченко Ю.В. – Волгоград, 2000. – С. 23; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 205.

³ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 206; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 155.

⁴ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена р. – М., 2006. – С. 122.

⁵ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука- 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – С. 316.

Такої думки і В.Ю. Шепітько, І.С. Андреев, Г.І. Грамович, М.І. Порубов та інші вчені, які вказують, що груповий обшук, по суті, є одночасним¹.

На думку М.В. Салтевського, одночасний обшук – це сукупність декількох звичайних обшуків².

Отже, одночасний обшук – це погоджене за часом проведення взаємодіючими між собою слідчо-оперативними групами кількох обшуків у різних місцях або осіб, які здійснюються в межах однієї кримінальної справи.

Більшість криміналістів вважають, що одночасні обшуки проводяться у справах, за якими проходять декілька підозрюваних або обвинувачених осіб. Зокрема, на думку С.М. Астапкіної, одночасне проведення обшуків необхідне для розслідування злочинів, учинених кількома особами³.

С.Ф. Денисюк додає й інші підстави для проведення таких обшуків:

- наявність стійкої організованої злочинної групи;
- розосередженість об'єктів пошуку;
- невзяття членів злочинного угруповання під варту;
- наявність налагодженої системи взаємодії членів злочинної групи⁴.

Дійсно, одночасні обшуки зазвичай проводяться під час розслідування злочинів, учинених групою осіб і особливо – організованою злочинною групою чи злочинною організацією. Однак, як свідчить слідча практика, одночасні обшуки можуть проводитися і за злочинами, які вчинені однією особою. Щоб приховати сліди злочину, особа нерідко користується послугами родичів (знайомих, друзів, колег по роботі), що зумовлює проведення обшуків одночасно у різних місцях. Тому прийняття рішення про проведення одночасних обшуків ніяк не можна пов'язувати з колом осіб, які брали участь у вчиненні злочину.

На думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, груповий (одночасний) обшук, по суті, являє собою тактичну операцію з одночасного здійснення серії обшуків за єдиним планом у різних осіб у межах однієї розслідуваної кримінальної справи⁵.

Різночасний обшук – це звичайні обшуки, які проводяться в різний час у тієї самої особи або в різних осіб, що проходять обвинуваченими

---

¹ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – С. 155; Криминалистика. М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 330; Аверьянова Т.В. и др. Криминалистика: Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 592; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 35.

² Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 164-165.

³ Астапкина С.М. Тактика обыска и выемки: Лекция. – М., 1989. – С. 18-19.

⁴ Денисюк С.Ф. Проблеми тактики обшуку в сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1 (16). – С. 226.

⁵ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 56.

по тій самій справі¹.

Г.Н. Мухін і Д.В. Ісютін-Федотков вказують, що різночасний обшук проводиться із розривом у часі на декількох об'єктах².

б) за етапами досудового розслідування:

Обшук може проводитися як на початковому, так і на подальшому етапах досудового розслідування³.

7) за видом учиненого злочину:

В залежності від виду розслідуваного злочину, обшук може проводитися при розслідуванні убивств, грабежів, розбійних нападів, вимагань та ін.⁴

На думку Є.П. Іщенка і А.А. Топоркова, усі перелічені види обшуку є самостійними⁵.

Можна погодитися з думкою Р.С. Белкіна і Б.А. Вікторова, які зазначають, що вказана класифікація обшуку має важливе криміналістичне значення, оскільки тактичні прийоми обшуку розроблюються із урахуванням специфічних особливостей кожного його виду⁶.

Загалом проведення обшуку складається з основних трьох етапів: підготовка до проведення обшуку (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) та фіксація ходу і результатів обшуку (заключний).

Важливе місце в тактиці обшуку займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Незалежно від невідкладності обшуків, підготовка до їх проведення є обов'язковою умовою. Ретельна та всебічна підготовка дозволяє якісно та ефективно проводити дану слідчу дію. Можна погодитися з думкою В.К. Лисиченка і Н.І. Клименка, що кожний обшук є неповторним та індивідуальним, оскільки визначається конкретними обставинами справи, характером об'єктів пошуку, особливостями особи, яка обшукується, специфікою об'єкта, що підлягає обшуку, та ін. Разом з цим існує низка загальних рекомендацій, дотримання яких сприяє слідчому в отриманні оптимальних результатів обшуку⁷.

У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 349-350.

² Мухін Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 138.

³ Криміналістика / Под ред. Б.А. Вікторова, Р.С. Белкіна. – М., 1976. – С. 285; Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: Учебник. – М., 1962. – С. 385.

⁴ Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криміналістический анализ): Научно-практическое пособие / Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. – Харьков: Консум, 1999. – С. 30.

⁵ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 396.

⁶ Криміналістика / Под ред. Б.А. Вікторова, Р.С. Белкіна. – М., 1976. – С. 285.

⁷ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука- 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – С. 312.

заходів з проведення обшуку.

Так, на думку однієї групи вчених (Р.С. Белкін, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, Н.І. Клименко, П.Д. Біленчук), підготовка до обшуку повинна складатися з таких заходів:

- визначення мети і місця проведення обшуку;
- збирання інформації про місце проведення майбутнього обшуку;
- отримання інформації про особу, яка підлягає обшуку, членів її родини, способу життя;
- забезпечення конспіративності підготовки обшуку;
- правильний та обґрунтований підбір складу учасників обшуку;
- визначення тактики обшуку¹.

Друга група вчених (О.М. Васильєв, В.В. Агафонов, Т.А. Сєдова, О.О. Ексархопуло) до підготовчих заходів з проведення обшуку відносять:

- визначення об'єкта та мети обшуку;
- встановлення правових підстав обшуку;
- використання оперативно-розшукової інформації;
- визначення часу слідчої дії;
- підготовка науково-технічних засобів;
- складання плану обшуку².

У криміналістичній літературі є спроби поділити підготовчі заходи до проведення обшуку на два етапи.

Так, на думку В.Ю. Шепітька і С.Ф. Денисюка, підготовчий етап доцільно поділити на дві стадії – від прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце і від прибуття на місце до проведення пошукових дій³.

Ю.А. Єгоров і А.Н. Лепехін зазначають що на першій стадії необ-

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука- 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – С. 312; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 165; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 350; Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 151; Криміналістика. – М., 1974. – С. 320; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криміналістика. Схемы и терминология.. – СПб., 2001. – С. 63.

² Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 44; Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С.515; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 124; Справочник следователя. – М., 1990. – С. 211; Шульга Л.В. Учебное пособие «Криміналістика». – М., 2003. – С. 36; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 24; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 156; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 152; Шурхнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. –С. 329.

³ Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криміналістический анализ): Научно-практическое пособие. – Х., 1999. – С. 66.

хідно вивчити матеріали справи, визначити черговість обшуку в системі невідкладних слідчих дій, збирання інформації про об'єкти обшуку і пошуку та особу злочинця, проведення інструктажу серед учасників обшуку, підготовка технічних засобів, винесення постанови про проведення обшуку. Друга стадія включає забезпечення охорони місця проведення слідчої дії і розстановку сил та засобів¹.

На погляд О.Р. Ратінова, комплекс заходів другого етапу повинен бути спрямований на розміщення охорони та обрання способу проникнення на обшукуваний об'єкт².

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності, дозволяє дійти висновків, що організаційно-підготовчі заходи до проведення обшуку повинні складатися з таких елементів:

- 1) вивчення матеріалів кримінальної справи;
- 2) збирання орієнтуючої інформації про:
  - особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих;
  - усі епізоди злочинної діяльності;
  - місця (об'єкти) обшуків;
  - знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.
- 3) аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку;
- 4) прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку;
- 5) планування та визначення часу проведення обшуку;
- 6) створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- 7) визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів;
- 8) вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки;
- 9) добір необхідних учасників для проведення обшуку;
- 10) визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку;
- 11) розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень;
- 12) забезпечення безпеки учасників слідчої дії;
- 13) складання плану проведення обшуку;
- 14) проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учас-

---

¹ Егоров Ю.А., Лепехин А.Н. Тактические особенности проведения обыска по делам о преступлениях в сфере информационной безопасности // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2 (6). – С. 67-68.

² Ратинов А.Р. Обыск и выемка. – М., 1961. – С. 27.

ників слідчої дії¹.

В.Ю. Шепітько і С.Ф. Денисюк за результатами проведеного анкетування слідчих прокуратури і органів внутрішніх справ дійшли висновків, що до найбільш доцільних заходів підготовки до обшуку слід віднести: вивчення матеріалів кримінальної справи (92 %); вивчення особи злочинця (84 %); вивчення об'єкта обшуку (56 %); отримання оперативної інформації про об'єкти пошуку (42 %); складання плану слідчої дії (26 %); інші (12 %)².

1. Вивчення матеріалів кримінальної справи.

Вивчаючи матеріали кримінальної справи, можна одержати відомості про об'єкти посягання, знаряддя злочину, викрадені предмети і цінності, місця (спосіб) їх ймовірного збереження, особу злочинця та ін. Ця інформація може міститися в показаннях свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, у протоколах слідчих дій (зокрема, огляду місця події), у речових доказах та висновках експертів. Після вивчення усіх матеріалів кримінальної справи, слідчий вирішує питання про прийняття рішення про провадження обшуку та тактики його проведення.

На жаль, на практиці (за результатами опитування) значна кількість слідчих (57 %) до вивчення матеріалів кримінальної справи підходять поверхово, обґрунтовуючи це недостатністю часу та значною кількістю у провадженні кримінальних справ.

2. Прийняття рішення про проведення обшуку.

Питання про достатність підстав для проведення обшуку вирішується слідчим виходячи з аналізу зібраної інформації та з урахуванням особливостей слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

На думку В.В. Агафонова і О.Г. Філіппова, для прийняття рішення про обшук необхідна наявність фактичних і юридичних підстав його проведення³.

3. Збирання інформації про об'єкти (місця) обшуку.

Визначивши місце проведення обшуку, слідчий повинен зібрати детальну інформацію про місце проведення майбутнього обшуку⁴. Ця інформація, на думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, допоможе слідчому вирішити питання щодо обсягу пошукових дій, попередньо визначити їх

---

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2004. – № 3 (17). – 404 с. – С. 339.

² Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие. – Х., 1999. – С. 67.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 124

⁴ Расследование контрабанды: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 114.

послідовність та підготувати необхідні технічні засоби¹.

При вивченні об'єктів обшуку необхідно встановити:

- місце знаходження приміщень та окремих ділянок місцевості (зокрема, адресу, підходи до них, розташування на місцевості), а також їх характер та призначення;

- характер споруди, структура приміщень, час проведення ремонту, обсяг виконаних робіт, розстановка меблів та ін.;

- кількість та склад осіб, які мешкають або працюють у цьому приміщенні;

- наявність засобів зв'язку, охоронної сигналізації, домашніх тварин, особливості заборів та ін.

Для отримання такої інформації слідчий може скористатися планами та схемами, особисто оглянути місце майбутнього обшуку або дати доручення оперативним підрозділам щодо отримання необхідних даних шляхом проведення оперативно-розшукових заходів. Розшуковими методами необхідно встановити кількість дзвінків, їх частоту, якщо злочинці користуються спеціальними умовними оповіщеннями.

Наявність такої інформації дає слідчому можливість обрати оптимальний час для проведення обшуку, визначити лінію поведінки на місці проведення обшуку та тактику проведення пошукових дій².

Нерідко у практиці розслідування не приділяють уваги збиранню інформації про приміщення, вважаючи, що таке ознайомлення може відбутися безпосередньо на місці під час обшуку. На думку В.О. Коновалової і В.Ю. Шепітька, слід застерегти від недооцінки отримання такої інформації. Збирання інформації про приміщення, на думку вчених, є однією з важливих умов успішної організації обшуку, оскільки дає можливість одержати різноманітні відомості. Ці відомості не лише виконують функцію майбутньої орієнтації на місці проведення обшуку, а й створюють необхідні передумови для висування розшукових версій. Крім того, попереднє отримання інформації про приміщення сприяє економії часу і сил слідчого, забезпечує певною мірою його готовність до обшуку, скорочує час, необхідний для орієнтації на місці³.

У криміналістичній літературі пропонується для ефективного проведення обшуку попереднє особисте ознайомлення слідчого з місцем обшуку⁴. Але це не завжди можливо. Як вказують С.Ф. Денисюк і В.Ю.

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 57.

² Там само.

³ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

⁴ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 127.

Шепітько, неможливість особистого попереднього ознайомлення з місцем обшуку може бути зумовлена необхідністю відповідної конспірації, вимогою раптовості, дефіцитом часу при підготовці. Якщо обшук буде проходити на відкритій місцевості, то при його підготовці слідчому або оперативному працівнику інколи необхідно потайки визначити межі та орієнтири ділянки, особливості місцевості¹.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що лише 2 % з опитаних співробітників слідчих підрозділів попередньо виїжджали на місце майбутнього обшуку, а 17 % – збирали необхідні відомості про об'єкт обшуку.

4. Збирання орієнтуючої інформації про особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих.

Організаційно-підготовчі заходи, що пов'язані з майбутнім обшуком, поширюються і на збирання відомостей про особу та його близьких².

В.О. Коновалова і В.Ю. Шепітько справедливо вказують, що орієнтація в обстановці майбутнього обшуку немислима без одержання даних про особу, яка приховала певні об'єкти. Загальнолюдські уявлення й узагальнення досвіду слідчої практики свідчать про існування залежності між професійними, етичними, інтелектуальними характеристиками особи (людини) і обранням місця приховування того чи іншого об'єкта. Тому їх вивчення, зрозуміло, в обмежених межах, зумовлених інтересами відшукування прихованого, має велике значення для успішного проведення обшуку³.

З цією метою слідчому необхідно зібрати відомості про вік, спосіб життя, емоційно-вольові якості, рівень культури, інтереси, звички, нахили, захоплення, спеціальні знання й навички, графік роботи, знайомства і зв'язки (не обов'язково злочинні), наявність судимостей, місце у структурі злочинної групи, а також склад сім'ї, відносини із сусідами, з колегами по роботі, наявність зброї або спеціальних засобів та ін. Більшість вказаних відомостей про особу слідчий може отримати особисто, інші – шляхом проведення оперативно-розшукових заходів.

На думку М.С. Гурєва, важливе значення має встановлення професійних навичок, злочинних можливостей, наявності корумпованих зв'язків (особливо при розслідуванні організованої злочинної діяльності)⁴.

Отримана інформація повинна бути ретельно проаналізована і кри-

---

¹ Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Науч.-практ. пособие. – Х., 1999. – С. 70.

² Астапкина С.М. Тактика обыска и выемки: Лекция. – М., 1989. – С. 9-10.

³ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

⁴ Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 229.

тично оцінена щодо її можливого використання¹.

Зі слідчої практики відомо, що злочинці для обладнання схованок іноді використовують свої професійні знання та навички². С.А. Роганов, дослідивши практику розслідування злочинів, встановив, що злочинці у 11,4 % випадків використовували схованки³.

На підставі узагальнення слідчої практики можна зробити висновок, що у 10 % випадків приховання викрадених об'єктів здійснювалось із використанням спеціальних професійних навичок осіб, які у цьому зацікавлені (наприклад, лицювальник схованку обладнав у ванній кімнаті під кахельною плиткою).

Окрім того, вивчення особи злочинця також сприяє встановленню психологічного контакту, що дозволяє ефективно використовувати його під час проведення обшуків.

А.А. Патик, вказує на необхідність взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими підрозділами, що надає максимального позитивного результату (67,9 % опитаних слідчих та 64,5 % оперативних працівників)⁴.

5. Збирання інформації про об'єкти, які підлягають відшукуванню.

Під час підготовки слідчий повинен отримати чітке уявлення про об'єкт пошуку, встановити індивідуальні ознаки розшукуваного об'єкта, спрогнозувати можливі місця його приховування та способи маскуванню⁵.

Щодо знарядь злочину, предметів, документів та цінностей, які підлягають відшукуванню, то необхідно встановити найменування, призначення, зовнішній вигляд, характерні ознаки, кількість, прийоми маскуванню (наприклад, розбирання на складові частини, надання незвичайної форми) та сліди, що могли залишитися на них.

Якщо розшукуються особи (трупі або їх частини), то це – характеристика зовнішнього вигляду (фотознімки), анатомічні ознаки, одяг тощо. Але слід пам'ятати, що зацікавлені особи можуть підмінити розшукувані предмети або документи. Тому доцільно мати фотознімки цих предметів або залучати відповідних спеціалістів. З урахуванням характеристики об'єкта повинні висуватися слідчі версії, зокрема, в якому місці і яким чином можуть приховуватись предмети, чи можна розібрати їх на складові частини або змінити форму, розмір та зовнішній вигляд.

¹ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Вказ. праця.

² Леви А.А., Михайлов А.И. Обыск: Справочник следователя / Леви А.А., Михайлов А.И. / Всесоюз. ин-т изучения причин и разработке мер предупреждения преступности. – М., 1983. – С. 18; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 315.

³ Роганов С.А. Синтетические наркотики: вопросы расследования преступлений / Роганов С.А. – СПб., 2001. – С. 141.

⁴ Патик А.А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011. – С. 8.

⁵ Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 103.

На думку В.Ю. Шепітька, відсутність точного знання про предмет пошуку передбачає необхідність постановки обшукуваному серії уточнюючих запитань про час, місце, природу та мету придбання даних об'єктів; характер їх використання; місце зберігання та ін. Такі запитання дозволяють усвідомити взаємозв'язок предмета пошуку з іншими обставинами, виявити окремі протиріччя та неточності¹.

Окрім того, слідчий повинен зібрати інформацію по усі епізоди злочинної діяльності обшукуваного, що дозволить виявити усі об'єкти, що мають значення для справи, та прив'язати злочинця до усіх злочинних епізодів.

6. Аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася до ухвалення рішення про проведення обшуків.

Оцінка інформації та слідчої ситуації має суттєве значення для правильної організації та планування обшуків. Аналіз слідчої практики свідчить, що відомості орієнтуючого характеру озброюють слідчих знаннями, які дозволяють припустити де знаходяться розшукувані предмети, обрати способи пошуку, підготувати необхідне спорядження, визначити необхідний склад учасників обшуку (пошукової групи), розподілити обов'язки між ними, правильно обрати тактичні прийоми проведення та розробити план операції, що дає можливість провести обшуки із мінімальною затратою засобів, часу, сил та енергії.

7. Визначення часу проведення обшуку.

Вибір часу обшуку має важливе значення для його ефективності та результативності. У справах про злочини корисливої спрямованості, про організовану злочинну діяльність обшук повинен проводитися негайно з метою виявлення осіб, які вчинили злочини, викрадених речей та цінностей. Невиправдане зволікання, несвоєчасність і непідготовленість обшуків дозволяє злочинцям знищити чи підмінити сліди і знаряддя злочину², переховати викрадені предмети, витратити кошти, що отримані злочинним шляхом, та ін. Тому час проведення обшуків необхідно обирати залежно від обставин кримінальної справи, з урахуванням аналізу зібраної інформації та оцінки слідчої ситуації.

У криміналістичній літературі вчені справедливо зауважують, що у

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 234.

² Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 126.

проведенні обшуків вирішальне значення має раптовість¹.

Раптовість, вказують О.О. Закатов і А.Є. Ямпольський, є однією з найважливіших умов успішного проведення обшуку².

Можна погодитися з думкою В.С. Кузьмічова і О.О. Садченка, що раптовість полягає у створенні сприятливих умов для отримання інформації у процесі проведення слідчих дій³.

На думку Є.Д. Лук'янчикова і В.С. Кузьмічова, пошук викраденого й прихованого майна повинен бути завжди несподіваним для підозрюваних осіб і проводитися швидко та оперативно⁴. Але швидкість та раптовість обшуків не повинні призводити до поспішності та зниження якості їх проведення, а негативні результати не повинні впливати на намір довести обшуки до їх логічного завершення.

Раптовість обшуку є одним з найважливіших організаційних і тактичних принципів.

М.В. Салтевський вказує, що принцип раптовості тісно пов'язаний із принципом прихованості (конспіративністю) підготовки обшуку. Підготовка до обшуку не підлягає розголосу навіть серед працівників прокуратури і органів внутрішніх справ, які не беруть особистої участі в розслідуванні справи. Ці ж принципи поширюються на організацію і провадження виїмки, особливо коли вона проводиться одночасно в різних осіб, організаціях, на підприємствах. Заходи конспірації забезпечують успіх обшуку і виїмки. Раптовість і прихованість – не тільки організаційні засади (принципи), вони можуть розглядатися і як тактичні прийоми, характерні для типових ситуацій⁵.

Раптовість проведення обшуку має важливе і психологічне значення. Раптовий початок обшуку є несподіваним для власників об'єктів обшуку і викликає нервово-психологічне напруження. Слідчий у цьому випадку повинен максимально ефективно використовувати розгубле-

---

¹ Школьнік В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С.10; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 57; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 37; Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 287; Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 112; Біленчук П.Д., Головач В.В., Салтевський М.В. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 1997. – С. 155.

² Закатов А.А., Ямпольський А.Е. Обыск: Учеб. пособие / Закатов А.А., Ямпольський А.Е. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1983. – С. 12.

³ Кузьмічев В.С., Садченко А.А. Роль фактора внезапности в обеспечении решения задач уголовного судопроизводства // Актуальные проблемы обеспечения следственной практики научно-техническими достижениями. – К., 1987. – С. 59.

⁴ Лук'янчиков Е.Д., Кузьмічев В.С. Фактор внезапности при производстве неотложных действий по обеспечению возмещения материального ущерба // Пути совершенствования деятельности аппаратов органов внутренних дел. – Ташкент, 1987. – С. 87-91.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 348.

ність і нервово-психологічне напруження вказаних осіб.

Але раптовість проведення обшуків є неможливою без дотримання конспіративності і правил таємного прийняття рішення про їх проведення, включаючи і оперативно-розшукові заходи. Тому розголошення відомостей про обшук, що готується, значній кількості осіб може призвести до витoku інформації та втрати фактора раптовості.

Раптовість обшуку є доцільною в наступних ситуаціях:

- на початку розслідування, коли факт порушення кримінальної справи відомий обмеженому колу осіб;
- коли підозрювані або зацікавлені особи здогадуються, що правоохоронні органи мають відомості про їхню причетність до злочину і місце приховування викраденого;
- до виклику підозрюваного в учиненні злочину, співучасників або зацікавлених осіб;
- до затримання підозрюваного чи співучасників або негайно після цього;
- коли особа захоплена при вчиненні злочину, або на неї вкажуть очевидці, або на її одязі і тілі будуть виявлені сліди злочину;
- через деякий час після першого обшуку, який не дав позитивних результатів¹.

Вивчення кримінальних справ, за якими проводилися обшуки, та узагальнення слідчої практики дозволило дійти висновку, що результативність їх прямо залежить від часу (з моменту отримання достатніх підстав) та раптовості проведення. Так, зведені дані дослідження відображені у табл. 1.

Таблиця 1

**Характеристика результативності обшуків
залежно від часу їх проведення**

№ з/п	Характеристика результативності	Термін проведення обшуків				
		протягом 3 годин	протягом доби	протягом 3 діб	протягом 10 діб	понад 10 діб
1	Об'єкти, які підлягають вилученню, виявлені	78 %	71 %	35 %	14 %	8 %
2	Об'єкти, які підлягають вилученню, не виявлені	22 %	29 %	65 %	86 %	92 %
	Разом	100 %	100 %	100 %	100 %	100 %

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 348.

Відповідно до ст. 180 КПК України, обшук, окрім невідкладних випадків, повинен проводитися удень. І лише у невідкладних випадках час його проведення не обмежується будь-якими рамками. Це дає можливість слідчому, виходячи з обставин справи й особи обвинуваченого, обирати такий час обшуку, який би забезпечив раптовість його проведення¹. Підставою для цього є фактори, що мають тактичне значення та забезпечують раптовість обшуку², від чого часто і залежить його успіх.

Отже, у невідкладних випадках обшук може проводитися у нічний час³. До невідкладних можна віднести випадки, коли:

- є загроза знищення, маскування, заміни, переховування чи приховування розшукуваних предметів або документів;
- злочинець намагається втекти або сховатися;
- обшук почався удень, але у зв'язку зі складністю обшуку або невідачею предметів або документів ця слідча дія не була закінчена до настання нічного часу та ін.

Слідча практика свідчить, що найбільш зручним часом є ранок⁴, при цьому слід враховувати спосіб життя особи, розпорядок дня на роботі, в приміщенні та ін.⁵.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що у невідкладних випадках обшук доцільно проводити близько 5 ранку, що дозволяє застати особу несподівано та запобігти будь-якій протидії пошуковій групі. Таку думку підтримують 74 % опитаних працівників оперативних та слідчих підрозділів.

8. Визначення та підготовка науково-технічних і транспортних засобів.

Використання науково-технічних засобів дозволяє слідчому ефективніше проводити обшуки, виявляти та фіксувати більшу кількість слідів злочину та інших об'єктів, що мають значення для справи.

Дослідження протоколів обшуків, що проведене В.Ю. Шепітьком та С.Ф. Денисюком, дозволило встановити застосування технічних засобів у 72 % випадків, у тому числі слідчі валізи (22 %), фотоапарат

---

¹ Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 146.

² Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. – М., 1999. – С. 239.

³ Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций: Учеб. пособие для вузов. – М., 2003. – С. 11; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 26.

⁴ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 596.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 351.

(14 %), відеоапаратура (6 %), металошукач (10 %), щуп (8 %), освітлювальні засоби (6 %), ультрафіолетовий освітлювач (2 %), інструменти для проведення розкопок та інших робіт (4 %) ¹.

На думку І.Д. Найдіса, відеозапис доцільно використовувати при проведенні обшуку, якщо необхідно зафіксувати виявлені схованки ², при тривалих і складних пошуках, зокрема, перекладання деревини, розкопка ґрунту ³. У таких випадках відеозапис дозволяє зафіксувати не тільки результати обшуку, але й сам процес пошуку, в певній мірі демонструє методи приховання слідів злочину, що використовувалися злочинцем.

9. Добір учасників для проведення обшуків.

Правильний та своєчасний добір мобільної, психологічно сумісної і готової до тривалої роботи групи учасників обшуку є, безумовно, одним із найважливіших питань.

Під час розслідування злочинів слідчими застосовуються усі види обшуків. Але проведення одночасних (групових) обшуків у кількох підозрюваних чи обвинувачених викликає певні труднощі, що зумовлені наявністю кількох співучасників, необхідністю залучення значної кількості працівників правоохоронних органів, відповідним чином підготовлених та екіпірованих.

На думку П.Д. Біленчука, В.К. Лисиченка і Н.І. Клименка слідчий повинен визначити таку оптимальну кількість учасників, яка могла б забезпечити якісне виконання пошукових дій із врахуванням об'єктів пошуку та місця обшуку ⁴.

До обов'язкових учасників обшуку можна віднести:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (слідчий, оперативний працівник за окремим дорученням);
- не менше двох понятих;
- особу, яка займає приміщення, в якому проводиться обшук, а за її відсутності – представника житлово-експлуатаційної організації або місцевої Ради депутатів (ст. 181 КПК України).

Добираючи понятих, слідчий повинен враховувати, що особи, в яких проводиться обшук, бувають, як правило, зацікавлені у тому, щоб факт його проведення не розголошувався, і тому потрібно обирати осіб, присутність яких при обшуку не спричинила б розголошення будь-яких відомо-

---

¹ Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обшук у системі слідчих дій (тактико-криміналістичний аналіз): Науково-практичний посібник. – Х.: Консум, 1999. – С. 77.

² Найдис І.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 101.

³ Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 25.

⁴ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 313.

стей¹. Такими понятими можуть бути громадяни, не зацікавлені у справі, які обшукуваного не знають і не проживають з ним по сусідству².

Кількість понятих повинна бути збільшена, якщо обшук проводиться одночасно у декількох приміщеннях або на значній за площею ділянці місцевості. На практиці залучення громадян як понятих має певні труднощі, які пов'язані з небажанням брати участь у слідчих діях. Особи, які знайомі з тими, у кого належить провести обшук, як правило, категорично відмовляються від участі у слідчій дії як поняті. Це мотивується, по-перше, перспективою бути викликаним для давання показань до слідчого, в суд, що нібито наносить моральну травму, і, по-друге, небажанням «ускладнювати собі життя» і зберегти свою безпеку, бо вони не виключають можливість помсти з боку рідних, знайомих і друзів особи, у якої проводиться обшук³.

У таких випадках слідчий повинен завчасно запросити понятих з числа незацікавлених осіб, які ні яким чином на пов'язані з обшукуваною особою.

В.С. Кузьмічов і Є.О. Курта вказують на можливість залучення понятими сусідів, однак не виключають при цьому можливості розголошення факту проведення обшуку та погіршення стосунків між сусідами після проведення такої слідчої дії⁴.

У слідчій практиці існують випадки, коли поняті із «сусідських» спонукань, а іноді – за іншими мотивами або перешкождали слідчому в провадженні обшуку, або у подальшому надавали неправдиві свідчення про обставини, пов'язані з його провадженням.

Так, слідчий у справі про розкрадання отримав від обвинуваченого свідчення про зберігання коштовностей у свого родича. Прибувши за зазначеною адресою, слідчий запросив понятими двох сусідів. Під час обшуку були знайдені коштовності: гроші, золоті вироби, які були упаковані у двох мішечках. Під час складання протоколу один з понятих схопив коштовності та вибіг на вулицю, а інший затримав слідчого. Після цього вони заявили, що ніяких коштовностей не було знайдено та опір слідчому ніхто не чинив⁵.

---

¹ Лісогор В.Г. Тактичні прийоми збереження таємниці досудового слідства під час проведення обшуку // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – № 3. – 2004. – С. 335.

² Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980. – С. 61; Баев О.Я. Процессуально-тактические проблемы обыска // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений: Сб. науч. тр. – Иркутск, 1980. – С. 85.

³ Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Наук.-практ. посіб. – Х., 2004. – С. 89-90.

⁴ Кузьмічов В.С., Курта Є.О. Компромiс на досудовому слідствi (кримiналістичний аспект): Монографiя. – К., 2007. – С. 109.

⁵ Кузьмічов В.С., Курта Є.О. Компромiс на досудовому слідствi (кримiналістичний аспект): Монографiя. – К., 2007. – С. 109.

До факультативних (необов'язкових) учасників обшуку належать особи, які залучаються для якісного проведення цієї слідчої дії, для охорони і спостереження¹, застосування науково-технічних засобів, надання технічної та іншої допомоги під час проведення обшуку. Питання про участь інших необов'язкових учасників обшуку слідчий вирішує самостійно, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, характеру об'єкта обшуку та особи обшукуваного.

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що до необов'язкових учасників обшуку (окрім зазначених у законі осіб) можна віднести:

- керівника операції;
- заступників керівника операції;
- робочу групу;
- зв'язківців (посильних);
- групу захоплення;
- допоміжну групу.

Керівник операції – це особа, яка керує усією операцією з проведення, як правило, одночасних обшуків. Він має спеціальну підготовку і навички проведення цієї слідчої дії та схильності до пошуку. Цією особою, як правило, є слідчий. Керівник є обов'язковим учасником одночасних обшуків, повинен знаходитися у штабі і здійснювати організаційну роботу, зокрема таку:

- створювати пошукові групи для проведення обшуків на кількох об'єктах;
- проводити інструктивну нараду серед створених пошукових груп зі складанням єдиного оперативного плану;
- завчасно залучати професійно підготовлених осіб з числа слідчих і оперативних працівників та керувати їх діями;
- визначати мету та завдання обшуків;
- мобілізувати усі сили та засоби для проведення обшуків;
- підтримувати безперервний зв'язок з пошуковими групами та забезпечувати обмін інформацією між ними;
- за необхідності безпосередньо брати участь у проведенні обшуків та ін.².

Керівник операції, з огляду на обсяг роботи, зобов'язаний залучати необхідну кількість осіб, створити пошукові групи та підготувати нау-

---

¹ Баев А.А., Григорьев В.Н. Организация и тактика первоначальных действий следственных групп при проведении специальной операции по освобождению заложников из летательного аппарата: Учеб. пособие. – М., 1997. – С. 16-17.

² Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : Монограф. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 82-83.

ково-технічні засоби. Перед виїздом керівник операції, враховуючи кількість об'єктів обшуку та предметів, що розшукуються, визначає кількість і склад груп та їх керівників, оптимально розподіляє науково-технічні, транспортні засоби та засоби зв'язку між групами, розробляє заходи, які запобігають спілкуванню злочинців між собою, що забезпечує більш якісну підготовку до проведення обшуків. Також перед виїздом на обшук проводиться інструктивна нарада з усіма керівниками і учасниками пошукових груп.

Під час наради керівник операції роз'яснює мету, права та обов'язки її учасників, ще раз обговорює план дій, визначає час проведення обшуків, докладно характеризує розшукувані предмети, вказує на ті ознаки і властивості, що можуть вимагати особливих способів збереження цих предметів, визначаючи таким чином спосіб і методи їх пошуку, вказує спосіб проникнення на об'єкт, правила виявлення, вилучення і збереження речових доказів, інформує про засоби зв'язку, що є на озброєнні, виділяє резерв для виконання непередбачених заходів (наприклад, проведення обшуку на об'єкті, встановленому під час операції).

Про об'єкти обшуків та розшукувані предмети керівник операції повідомляє керівникам пошукових груп безпосередньо перед виїздом з метою запобігання витоку інформації та втрати фактора раптовості. Тобто під час інструктивної наради (перед самим початком обшуку) керівник операції передає кожному керівнику пошукових груп конверт, у якому знаходиться уся необхідна для обшуку інформація (час проведення, об'єкти обшуку тощо).

У випадку відсутності керівника у штабі залишається його *заступник*, який виконує усі його функції з організації та проведення одночасних обшуків.

Разом з тим під час проведення цієї слідчої дії необхідна участь *зв'язківців*, які підтримують безперервний зв'язок між керівником операції і керівниками пошукових груп. У тих випадках, коли з технічних причин не спрацьовують засоби зв'язку, роль зв'язкових виконують *посильні*.

Також необхідно зазначити, що під час проведення одночасних обшуків, необхідно залучати групу захоплення, оскільки іноді після встановлення місця перебування злочинців, вони чинять озброєний опір чи напад на учасників обшуку або перешкоджають його проведенню. Роль групи захоплення у таких випадках полягає у затриманні осіб, які переходяться від слідства і суду, та запобіганні можливого нападу чи опору учасникам обшуку.

У цьому випадку керівник операції разом із керівником відповідного підрозділу (наприклад, «Сокіл», «Беркут», «Альфа») розроблюють спільний оперативний план проведення обшуку.

У допоміжну групу можуть входити спеціалісти, фахівці з проведення обшуків, кінологи, медичні працівники, педагоги, водолази, верхолази, технічні помічники, слюсарі, теслярі тощо.

Фахівці (спеціалісти) надають керівнику операції та керівникам окремих пошукових груп консультації і рекомендації науково-технічного характеру (наприклад, як краще підготувати слідчу дію; які прийоми, методи і засоби доцільно використовувати для виявлення, збирання, фіксації та попереднього дослідження доказів) та допомогу щодо застосування криміналістичної техніки та пошукових приладів¹. Разом з тим фахівці можуть надавати допомогу у складанні планів, схем та креслень. Перелічені вище форми допомоги не є вичерпними, оскільки залежно від слідчої ситуації фахівці можуть виконувати й інші доручення.

Участь медичних працівників доцільна, якщо у приміщенні знаходиться хворий або немовля. Як свідчить слідча практика, злочинці іноді приховують цінності та інші предмети в бинтах хворого, ніжках крісла паралізованої особи або пелюшках дитини. З метою недопущення конфліктних ситуацій під час обшуку доцільно, щоб таких осіб оглядали медики, а не працівники правоохоронних органів. Крім цього, трапляються випадки, коли близькі злочинців під час обшуків умисно симулюють втрату свідомості, припадки та інші розлади здоров'я.

Так, під час обшуку квартири, коли слідчий направився до дивана, В. із скаргами на біль схопився за серце, сів на диван і попросив медичної допомоги, а випивши ліки, ліг на диван. Під диваном слідчим була виявлена схованка де знаходилася зброя, якою В. вчиняв злочини².

Неабияку роль у проведенні обшуку відіграють і кінологи. Застосування службово-розшукового собаки є оперативно-розшуковим заходом³, що здійснюється як під час обшуку, так і до його початку. Це дозволяє відшукати предмети зі специфічним запахом, а також легалізувати відомості, які отримані оперативним шляхом⁴.

До завдань технічних помічників входить розвантаження і перевезення у штаб виявлених і вилучених у великій кількості предметів, речовин та цінностей, розбирання підлоги, розкопка ґрунту тощо. Вони також можуть залучатися для оточення місця обшуку та виконання інших функцій охо-

---

¹ Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений. – М., 1996. – С. 34.

² Архівна кримінальна справа Донецького апеляційного суду за 1998 рік.

³ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 589.

⁴ Жигарев Е.С. Тактика использования служебных собак в деятельности органов внутренних дел: Учебное пособие. – М., 1985. – С. 27-30.

рони. Помічники обираються з кола осіб, які не зацікавлені у справі. Як технічні помічники можуть залучатися військовослужбовці, курсанти міліцейських та військових вузів, спеціальні робочі, які виділяються адміністрацією підприємств, установ чи організацій за вимогою слідчого. Вказані особи не є процесуальними учасниками обшуку.

Також відповідно до слідчої ситуації слідчий з тактичних міркувань до проведення обшуків може запросити *свідків і потерпілих*. Вказані особи залучаються з метою виявлення викрадених предметів з групи однорідних. Вони краще інших знають індивідуальні особливості викрадених речей, що допоможе запобігти вилученню тих, які не стосуються справи.

На доцільність залучення потерпілих до обшуку вказував Р.В. Корякін. Автор, вивчаючи кримінальні справи (у Луганській області), дійшов висновку, що лише в 1 із 120 випадків до проведення обшуку залучався потерпілий. У свою чергу, 68 % опитаних потерпілих від корисливо-насильницьких злочинів (74 особи) показали, що погодилися б брати участь у виявленні викраденого майна, у тому числі і під час обшуків, 62 % опитаних слідчих (107 осіб) вважають, що участь потерпілих при обшуку буде сприяти виявленню викраденого майна¹.

У науковій літературі існують пропозиції залучення до обшуку *нідозрюваних і обвинувачених*. Так, на думку С.В. Шошина, залучення таких осіб до слідчої дії дозволяє слідчому спостерігати за їх реакціями та поведінкою, швидко виявляти розшукувані предмети².

С.Д. Долгінов пропонує максимально обмежувати коло учасників обшуку, яким можуть стати відомими обставини інтимного життя особи, в якій проводиться обшук, та її рідних; ретельно добирати учасників майбутнього обшуку; при можливості у присутності учасників обшуку без необхідності не розголошувати зміст листів і документів, що мають інтимний характер, а також не прослуховувати виявлені магнітні записи та не переглядати аматорські кінострічки, якщо вони не підлягають включенню у протокол і вилученню³.

10. Складання плану обшуку.

При підготовці до обшуку доцільно складати розгорнутий план його проведення⁴. В плані повинно бути відображено мету, час і місце об-

---

¹ Корякин Р.В. Процессуальное значение участия потерпевшего в ходе обыска // Научный вестник Юридической академии МВД: Спеціальний випуск. – 2004. - №1. – С. 165-166.

² Шошин С.В. Расследование убийств. – Ростов н/Д, 2007. – С. 218.

³ Долгинов С.Д. Проблемы законности и этики в совершенствовании тактики обыска // Криминалистическое обеспечение работы органов внутренних дел по укреплению законности и правопорядка, усилению охраны прав граждан: Сб. науч. тр. – М., 1990. – С. 135-136.

⁴ Криминалистика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 152.

шуку, склад оперативно-пошукової групи, завдання кожного її учасника, послідовність дій, тактичні прийоми слідчої дії.

Слідчий зобов'язаний вжити усіх заходів до не розголошення виявлених під час обшуку секретних даних¹ та обставин інтимного життя осіб, які займають певне приміщення, або інших осіб². Необхідність дотримання цих вимог зумовлюється і морально-етичними нормами³.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що виконання усіх наведених організаційно-підготовчих заходів надає керівнику операції можливість обрати оптимальний час для проведення обшуків, визначити правильну лінію поведінки і тактику проведення пошукових дій.

Узагальнення слідчої практики, опитування працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що більшість з них (63 %) поверхового ставляться до організаційно-підготовчих заходів, 27 % – взагалі їх не проводять.

На думку В.О. Коновалової і В.Ю. Шепітька, таке нігілістичне ставлення слідчих до підготовки обшуку пояснюється браком часу, а найчастіше – впевненістю слідчого у своєму професійному досвіді, інтуїції, швидкому вирішенні розумових завдань, пов'язаних із відшукуванням прихованого на місці⁴.

Разом з тим узагальнення слідчої практики свідчить про вкрай низьку результативність обшуків без проведення підготовчих заходів.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу обшуку, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому обшуку та супроводжують його.

Кожний обшук є неповторним та індивідуальним, оскільки визначається конкретними обставинами справи, характером об'єктів пошуку та особою злочинця і потребує розробки загальних тактичних правил та рекомендацій, дотримання яких буде сприяти отриманню позитивних результатів під час розслідування злочинів. Цьому має сприяти застосування науково-технічних засобів і правильне використання низки тактичних прийомів та комбінацій.

Для гарантування достовірності результатів обшуку необхідно дотримуватися таких, встановлених кримінально-процесуальними норма-

---

¹ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 128.

² Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. – М., 1999. – С. 248.

³ Глазырин Ф.В. Психология следственных действий: Учеб. пособ. – Волгоград, 1983. – С. 23.

⁴ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

ми, правил¹:

1. Обшук проводиться тільки за порушеною кримінальною справою.
2. Слідчий складає постанову про проведення обшуку.
3. Отримує санкцію прокурора, а при необхідності провести обшук житла чи іншого володіння особи слідчий за погодженням з прокурором звертається з поданням до судді за місцем провадження слідства. Після розгляду подання і матеріалів справи суддя виносить постанову про проведення обшуку чи постанову про відмову в проведенні обшуку. У приміщеннях, що їх займають дипломатичні представництва, а також у приміщеннях, де проживають члени дипломатичних представництв та їх сім'ї, які користуються правом дипломатичної недоторканності, обшук можна проводити лише за згодою дипломатичного представника. Про згоду дипломатичних представників на обшук робиться запит через Міністерство закордонних справ України.
4. Після отримання слідчим санкції прокурора чи постанови судді про проведення обшуку та згоди дипломатичних представників проводиться безпосередньо сам обшук.
5. Перед обшуком слідчий пред'являє постанову особам, що займають приміщення, пропонує їм видати зазначені в постанові документи або предмети, а також вказати місце, де переховується злочинець. У разі відмови виконати його вимоги слідчий провадить обшук у примусовому порядку.
6. Обшук проводиться за участю понятих.
7. Учасникам обшуку пояснюється право бути присутніми при всіх діях слідчого, робити з приводу них заяви, які підлягають занесенню до протоколу (цими особами є: обшукувані, поняті, відповідні представники).
8. Слідчий провадить пошукові дії.
9. Під час обшуку слідчий може відкривати будь-які приміщення, однак при цьому повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень.
10. Вилучені документи і предмети слідчий пред'являє понятим та іншим присутнім особам і перелічує в протоколі обшуку або виїмки чи в доданому до нього опису та зазначає їх назву, кількість, розміри, вагу, матеріал, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. У необхідних випадках вилучені предмети і документи на місці обшуку упаковуються і опечатуються.

---

¹ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 62-63; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике. – М., 2003. – С. 82-83; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 136; Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 139-141; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

11. Слідчий повинен вжити заходів щодо нерозголошення обставин особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають або тимчасово перебувають у цьому приміщенні.

12. Слідчий складає протокол. При наявності в протоколі зауважень на неправильні дії, допущені під час обшуку, слідчий не пізніше двох днів повідомляє про це прокурора, який здійснює нагляд за слідством¹.

Загальна тактика проведення обшуку припускає необхідність врахування слідчої ситуації, особливостей супротивної сторони та характеру злочинного посягання. Тому правильно обрана тактика обшуку дозволяє ефективно проводити дану слідчу дію.

Тактика обшуку, зазначають Р.С. Белкін і Б.А. Вікторов, це не тільки комплекс науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій про порядок обстеження, але й вміння слідчого виявити те, чого не бачать інші².

На думку В.М. Тертишника, тактика обшуку являє собою систему основаних на кримінально-процесуальному законі принципів, методів, прийомів і правил обшуку, що забезпечують досягнення мети його проведення³.

Обрання відповідної тактики обшуку, оптимальне використання тактичних прийомів передбачають диференційований підхід до ситуативності обшуку.

На думку В.Ю. Шепітька, ситуації обшуку можуть бути поділені на види залежно від різних підстав:

- а) залежно від присутності або відсутності обшукуваного:
  - здійснення обшуку в ситуації його присутності;
  - здійснення обшуку в ситуації за його відсутності;
- б) залежно від ставлення обшукуваного до пропозиції добровільної видачі об'єктів:
  - при добровільній видачі;
  - при відмові від добровільної видачі;
- в) залежно від ставлення обшукуваного до здійснюваного обшуку:
  - ситуація активної протидії (особа своїми діями намагається заважати проведенню обшуку, не виконує законних вимог слідчого, істерично реагує на його дію, намагається створити конфлікт);
  - ситуація нейтральної поведінки обшукуваного і його відмова від спілкування зі слідчим (особа демонструє свою байдужість чи зневагу

---

¹ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 62-63.

² Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 287.

³ Тертишник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 137.

до дій слідчого, явну відмову від діалогу з ним, не бажає розмовляти, відповідати на запитання);

- ситуація надання допомоги слідчому під час проведення пошукових дій (обшукуваний намагається сприяти слідчому у його пошуках або імітує активну допомогу).

г) залежно від способу приховування предмета пошуку:

- зберігається без спеціального маскуванню;

- видозмінено або знищено;

- сховано у спеціальних тайниках або інших недоступних місцях¹.

Тактика обшуку структурно повинна являти собою чітку систему тактичних прийомів, які обираються слідчим залежно від тих чи інших ситуацій слідчої дії².

Слідчі повинні враховувати, що примусовий характер обшуку, як правило, призводить до виникнення конфліктної ситуації³.

Узагальнення слідчої практики та опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє зробити висновок, що у 83 % випадків обшуки проводилися у конфліктних ситуаціях. Така ситуація зумовлює використання низки тактичних прийомів.

У науковій літературі до визначення тактичних прийомів обшуку вчені підходять неоднозначно.

Так, О.М. Васильєв до тактичних прийомів обшуку відносить планування, мобілізацію і розстановку сил, дослідження матеріальної обстановки об'єкта, формування психологічного контакту⁴.

В.Б. Школьній до основних тактичних прийомів обшуку відносить:

- повне і часткове обстеження об'єкта;

- одиночне та групове обстеження;

- паралельне та зустрічне обстеження;

- обстеження з порушенням та без порушення цілісності досліджуваних об'єктів;

- «словесна розвідка»⁵.

На думку М.В. Салтевського і Ю.В. Гавриліна, до розповсюджених прийомів обшуку можна віднести:

- суцільний або вибірковий пошук;

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 242-243.

² Денисюк С.Ф., Шепітько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криміналістический анализ. – Х., 1999. – С. 90.

³ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 139.

⁴ Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 41.

⁵ Школьній В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 11-12.

- одиничний або груповий пошук;
- сумісний або роздільний пошук;
- облік негативних обставин;
- порівняння однорідних об'єктів;
- мікрообшук з використанням оптичних приборів;
- спостереження за поведінкою обшукуваного;
- методичність пошуку¹.

Інші вчені до тактичних прийомів додають:

- систематичність і акуратність пошуку;
- облік пошукових дій;
- постійний взаємний обмін інформацією між учасниками обшуку².

Необхідно зазначити, що аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що в криміналістиці не в повній мірі вироблене уявлення про методи, прийоми та правила обшуку.

Так, Г.М. Мухін і Д.В. Ісютін-Федотков використання фактора раптовості, планування часу обшуку, використання допомоги близьких обшукуваного, встановлення психологічного контакту, послідовність, методичність і акуратність відносять до тактичних прийомів обшуку.

Є.П. Іщенко, А.А. Топорков і Є.В. Приводнова зустрічне і паралельне обстеження, суцільний та вибіркового пошук вважають прийомами обшуку³.

Інші вчені визначають суцільний та вибіркового пошук, одиничний і груповий пошук способами проведення обшуку⁴.

Л.В. Шульга одиничний і груповий пошук, паралельне та зустрічне обстеження відносить до методів обшуку⁵.

І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович, М.І. Порубов ототожнюють поняття тактичний прийом і метод обшуку, зазначаючи, що до загальних тактичних прийомів обшуку належать методи – послідовний і вибіркового пошук, одиничний та груповий⁶.

Узагальнюючи, можна вказати, що для визначення одних і тих же положень, деякі науковці використовують різні поняття.

Можна погодитися з думкою В.М. Тертишника, який розмежовує

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 352; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 30.

² Криміналістика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 180.

³ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 404;

⁴ Криміналістика: Пособие для підготовки к занятиям и экзаменам. – Харьков., 2007. – С. 78-79.

⁵ Шульга Л.В. Учебное пособие «Криміналістика». – М., 2003. – С. 37.

⁶ Андрєєв И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 153.

поняття методи, прийоми та правила обшуку:

- методи – це способи досягнення мети обшуку, що являють собою певну систему (комплекс) прийомів, правил (рекомендацій). У теорії обшуку можна виділити два методи: евристичний метод обшуку та метод послідовного ретельного обстеження;

- прийоми – це найбільш раціональні та ефективні способи дій того, хто обшукує, в слідчій ситуації, що склалася. До окремих прийомів обшуку можна віднести: створення перебільшеного уявлення в особи, яку обшукують, про поінформованість слідчого; приховування істинної поінформованості слідчого про місцеперебування об'єктів, що розшукуються; паралельне та зустрічне обстеження; пошук на основі порівняння однорідних предметів або виявленої невідповідності їх звичайному стану; виявлення при розшуку предметів, які мають належність до справи, слідів їх приховання (тайників); пошук, пов'язаний з використанням психологічного впливу на особу, яку обшукують, науково-технічних засобів, що застосовуються; пошук заснований на аналізі поведінкових реакцій особи, яку обшукують;

- правила – це рекомендації та вказівки, які у своїй сукупності описують або доповнюють той чи інший прийом, поради, які стосуються їх вибору та порядку застосування. До правил обшуку можна віднести: необхідність починати обшук з пропозиції особі, яку обшукують, добровільно видати витребувані предмети; встановлення психологічного контакту з особою, яку обшукують; недопущення самовільного користування телефоном та іншими засобами спілкування; проведення обшуку в такій послідовності, яка виключила б розголошення оперативних даних та ін.¹

Слід зазначити, що методи або прийоми не є алгоритмами поведінки, додержання яких забезпечує вирішення завдань. Вони містять у собі спосіб доцільної, можливої, а не належної поведінки слідчого. Вибір лінії поведінки, використання тих або інших прийомів залежить від багатьох конкретних факторів і має здійснюватися самим слідчим з їх урахуванням.

Узагальнюючи, зазначимо, що при проведенні обшуків слідчими застосовуються усі висвітлені в юридичній літературі методи, правила і тактичні прийоми. Сьогодні ця слідча дія нерідко проводиться в умовах жорсткої протидії досудовому розслідуванню. Зважаючи на це, актуальними є тактичні прийоми і методи, які застосовуються під час обшуків у підозрюваних і обвинувачених із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

---

¹ Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 289; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 273-274; Криміналістика. – М., 1974. – С. 324-325.

У криміналістичній літературі більшість вчених¹ відзначають, що проведення обшуку складається з чотирьох основних стадій:

- підготовча (прибуття групи на місце обшуку; проникнення у приміщення; проведення, передбачених КПК дій; вжиття необхідних організаційних заходів, що забезпечують якісне проведення слідчої дії);
- оглядова (обхід всього об'єкта обшуку, висунення версій про можливі місця приховування предметів, визначення прийомів пошуку);
- детальна (безпосередній пошук розшукуваних об'єктів);
- фіксуєча (фіксація виявлених об'єктів та можливих слідів злочинця).

Підготовча стадія полягає у непомітному прибутті й раптовому проникненні пошукової групи до об'єкта обшуку та проведенні низки невідкладних дій.

Для непомітного прибуття пошукової групи на місце обшуку та забезпечення раптовості проведення слідчої дії, а також запобігання протидії й знищенню речових доказів доцільно:

- транспортні засоби залишати на певній відстані від місць проведення обшуку;
- наблизитися до об'єкта по одному чи по двоє, а не усім учасникам разом;
- використовуючи ліфт, підніматися на один-два поверхи вище або нижче потрібної сходової площадки;
- розташовуватися біля вхідних дверей так, щоб у полі зору була одна особа, бажано знайома злочинцям;
- забезпечити спостереження за вікнами та переходами;
- прибувши на службову територію, вжити заходи щодо маскуванню мети «візиту» і повідомити про нього безпосередньо перед початком обшуку.

Для того щоб без перешкод проникнути до об'єкта обшуку, доцільно використовувати допомогу громадськості (наприклад, представників ЖЕКів, слюсарів, сантехніків, паспортистів, сусідів та ін.).

У тих випадках, коли власник приміщення відмовляється відкрити двері, слідчий вдається до примусових заходів – зламає їх. Якщо на об'єкті обшуку знаходяться озброєні злочинці, то проникнення здійснюється працівниками спеціальних підрозділів, які долають опір та за-

---

¹ Криміналістика. – М., 1974. – С. 323-325; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 598; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 127; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн., 1997. – 344 с.; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 152; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 54; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 398; Криміналістика. Курс лекцій.. – М., 2005. – С. 177; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 141.

тримують злочинців. Лише після цього керівник разом із пошуковою групою проникає до об'єкта обшуку і проводить пошукові дії.

На жаль, у правоохоронній практиці мають місце порушення зазначених тактичних рекомендацій. Нерідко слідчі та працівники оперативних підрозділів самотужки, не маючи табельної вогнепальної зброї, спеціальних засобів та захисної амуніції, проникають у приміщення (у 87 % випадках), що інколи призводить до тяжких наслідків.

При розслідуванні окремих видів злочинів (особливо тих, що пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів) недоцільно чекати поки власник приміщення відкриє входні двері. Це зумовлене тим, що будь-яке зволікання тягне знищення речових доказів або озброєний опір.

Після вжиття заходів безпеки слідчий разом із пошуковою групою та понятими одночасно входить до приміщення, де буде проводиться обшук. Це дозволить понятим сприймати дії пошукової групи з самого початку.

Відразу ж після проникнення у приміщення слідчий повинен усіх осіб, які опинилися в районі обшуку, зібрати в одному місці. Для цього керівник пошукової групи повинен обійти та оглянути без винятку усі кімнати (балкони, лоджії, підсобні приміщення) з метою виявлення злочинців.

Після цього слідчий повинен перевірити їх особистість і причетність до розслідуваної справи та залишати під наглядом до завершення обшуку, щоб запобігти розголошенню слідчої таємниці. Категорично забороняється будь-яке спілкування між особами, в яких проводиться обшук. Переміщення вказаних осіб дозволяється лише з дозволу керівника пошукової групи і під спеціальним наглядом. Якщо у приміщенні знаходиться телефонний апарат (мобільні телефони), то його (їх) відразу необхідно взяти під контроль або вилучити. Ігнорування вищезазначених рекомендацій може призвести до тяжких наслідків.

Так, слідчий разом із пошуковою групою та понятими, зайшовши до квартири, де проживав Ч., пред'явив службове посвідчення, постанову про проведення обшуку та запропонував добровільно видати предмети, що зазначені у постанові. Поки Ч. ознайомлювався із постановою про проведення обшуку, його співник Ф. у спальній кімнаті заряджав рушницю. Після того як Ч. відмовився видати вказані у постанові предмети, слідчий почав проводити обшук. Оглядаючи квартиру, слідчий зайшов до спальної кімнати, де виявив Ф., який спрямував на нього вогнепальну зброю. З незалежних від волі Ф. причин, зброя дала осічку. Слідчий затримав Ф. та вилучив зброю, яка застосовувалася для вчинення розбійних нападів¹.

---

¹ За оперативними матеріалами УБОЗ у Львівській області за 2008 рік.

Тому з метою запобігання знищенню речових доказів, протидії пошуковій групі слідчій після проникнення до об'єкта повинен зібрати усіх осіб, які опинилися в місці обшуку, в одній кімнаті, оглянути їх з метою виявлення зброї та інших предметів, що мають значення для справи. Лише після цього слідчий пред'являє постанову суду про проведення обшуку та пропонує добровільно видати розшукувані предмети, що мають значення для справи.

Особі, якої проводиться обшук, роз'яснюються її права та обов'язки, про що робиться запис у протоколі, та акцентується увага на значенні добровільної видачі розшукуваних об'єктів¹.

При цьому необхідно зазначити, що недоцільно відмовлятися від проведення обшуку у тих випадках, коли особа, в якій проводять обшук, добровільно видає визначені слідчим предмети і документи. Це пов'язано з тим, що слідчому не завжди відомі усі епізоди злочинної діяльності особи, немає уявлення про склад організованої злочинної групи. Ця інформація і може бути отримана під час проведення обшуків.

Так, Л., з метою заволодіння індивідуальним майном, вчинив озброєний розбійницький напад на Є. Потерпілий намагався протидіяти злочинцю, внаслідок чого розпочалася боротьба, під час якої Є. було спричинено вогнепальне поранення, яке призвело до смерті. Л. з місця злочину зник, а зброю сховав у себе дома у ванній кімнаті. За відсутності свідків та речових доказів злочин залишився не розкритим. Протягом двох місяців Л. вчинив два пограбування, під час яких заволодів двома мобільними телефонами. За цими грабежами були встановлені свідки, які допомогли скласти фоторобот злочинця. Протягом тижня Л. був затриманий. Враховуючи характер учинених злочинів, слідчий вирішив провести обшук за місцем проживання Л. з метою виявлення та вилучення викрадених об'єктів. При обшуку слідчий запропонував Л. добровільно видати зазначені об'єкти. Л., розуміючи, що слідству не відомо про учинене ним вбивство Є., і зважаючи на те, що у ванній кімнаті знаходилася зброя, що доводила його причетність до цього злочину, без ніяких вагань видав зазначені у постанові об'єкти. Однак, незважаючи на це, слідчий провів обшук, під час якого була виявлена зброя².

В.Ю. Шепітько і С.Ф. Денисюк вказують, що у криміналістичній літературі існує думка про те, що при добровільній видачі обшук переростає у виїмку (Н.А. Селіванов, В.І. Терєбілов³). Така позиція, на думку вчених,

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К.: , 2001. – С. 313; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій – Вінниця, 2001. – С. 59; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 281.

² За оперативними матеріалами УБОЗ в Луганській області за 2010 рік.

³ Селиванов Н.А., Терєбилов В.И. Первоначальные следственные действия. – М., 1969. – 296 с.

суперечить чинному законодавству. Зокрема, ст. 183 КПК України визначає, що перед обшуком або виїмкою слідчий пред'являє постанову особам, що займають приміщення, або представнику підприємства, установи, організації, де провадиться обшук або виїмка, і пропонує їм видати зазначені в постанові предмети або документи, а також вказати місце, де переховується злочинець. У разі відмови виконати його вимоги слідчий проводить обшук або виїмку в примусовому порядку. У нормі закону, таким чином, мова йде не про трансформацію однієї слідчої дії в іншу, а про процедуру пропозиції добровільно видати шукане¹.

Також необхідно зазначити, що вивчення протоколів обшуків свідчить про те, що добровільна видача об'єктів, що мають значення для кримінальної справи:

- мала місце – в 11% випадків;
- була відсутня – 89%;
- після видачі об'єктів обшук було проведено – 3%.

Інколи злочинці вдаються до певних хитрощів, намагаючись по телефону повідомити інших зацікавлених у справі осіб про проведення обшуку.

Так, оперативно-пошукова група проводила обшук у двоповерховому будинку, який належав одній циганській сім'ї, з метою виявлення наркотичних засобів. Під час обшуку власник приміщення виявив зникнення свого мобільного телефону, у чому звинуватив слідчого та пошукову групу. Розпочалися брудні звинувачення та образи на адресу працівників міліції. У даний конфлікт почали втягуватися й інші особи, які знаходилися у даному приміщенні. Ситуація почала виходити з-під контролю слідчого. З огляду на конфліктну ситуацію, що склалася, слідчий, вирішив вжити заходів, спрямованих на виявлення цього телефону. Діставши свій мобільний телефон, він запропонував власнику приміщення назвати номер нібито вкраденого телефону з метою його виявлення за звуковим сигналом. Власник назвав номер свого мобільного телефону, але звукового сигналу ніхто не почув. Через п'ять хвилин у даному приміщенні з'явився адвокат, який знаходився на грошовому утриманні у злочинного угруповання, в яке входили особи, в яких проводився обшук².

Оглядова стадія. Закінчивши підготовчі дії (підготовчу стадію) до проведення обшуку, керівник пошукової групи обходить усі приміщення і безпосередньо знайомиться з обстановкою (кількість та розташування кімнат, кількість меблів, наявність підсобних приміщень тощо). Він уточнює порядок та черговість проведення обшуку, вносить корек-

---

¹ Денисюк С.Ф., Шепитько В.Ю. Обыск в системе следственных действий (Тактико-криминалистический анализ): Научно-практическое пособие. – Х., 1999. – С. 9; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 125.

² За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2009 рік.

тиви у розподіл обов'язків між учасниками цієї слідчої дії, закріплює певні ділянки за кожним членом пошукової групи (при груповому пошуку), висуває версії про найбільш ймовірні місця знаходження розшукуваних об'єктів та ін.

Слідчий може запропонувати особі видати ключі від кімнат або інших сховищ (сейфа), попередивши про можливість примусового проникнення до них. При цьому не можна дозволяти обшукуваним особам самотійно відкривати двері кімнат (сховищ), що зумовлюється можливістю знищення речових доказів або застосуванням вогнепальної зброї.

Після цього слідчий переходить до детальної стадії обшуку.

Узагальнюючи слідчу практику, погляди вчених, результати вивчення кримінальних справ, опитування слідчих, можна дійти висновків, що під час обшуків доцільно використовувати такі методи:

1. Послідовне і вибіркове обстеження.

Послідовний (суцільний) обшук полягає у методичному дослідженні обшукуваного об'єкта¹.

Під час послідовного обшуку слідчий повинен планомірно переміщуватися в певному напрямі², ретельно досліджуючи кожен ділянку приміщення або місцевості, іншими словами, здійснюється суцільний пошук³.

Можна погодитися з думкою М.В. Салтевського, що при пошуку предметів обшуку застосовуються відомі методи огляду – ексцентричний, концентричний, фронтальний, секторний, квадратний або вузловий⁴.

Б.А. Вікторов і Р.С. Белкін вказують, що такий обшук доцільно проводити за годинниковою стрілкою або проти годинникової стрілки, рухаючись в одному напрямі, поступово переходячи від одного предмета до іншого⁵.

---

¹ Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология.. – СПб., 2001. – С. 64; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 281; Криминалистика. Курс лекций: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 180; Винберг А.И. Криминалистика. – М., 1959. – С. 278; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 157; Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 223; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 153; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 35; Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 85.

² Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 27-28; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 140.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 128.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 352.

⁵ Криминалистика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 152.

І.Ф. Пантелеев вказує на доцільність секторного і квадратного методу¹.

Під час вибіркового (часткового) обстеження за наявності достатніх підстав перевіряються, насамперед, місця ймовірного приховування розшукуваних об'єктів. Цей метод застосовується при обшуку великих за розміром ділянок місцевості, приміщень², проведенні трудомістких робіт, зокрема, розбиранні стін чи підлог³, розкопці певної ділянки місцевості⁴ та ін.

Якщо вибіркового пошуку не дає позитивних результатів, то керівник операції переходить до послідовної перевірки усіх об'єктів.

В.Ю. Шепітько зазначає, що окремі автори «суцільне обстеження всіх приміщень і предметів обстановки» та «вибіркове, або часткове, обстеження окремих приміщень або предметів» відносять до тактичних прийомів обшуку. Запропоновані «прийоми», на думку автора, не є тактичними, вони відображають те або інше пересування при обшуку, порядок його організації, можливість виключення пошуків у деяких місцях. Вказівки про суцільний або вибіркового пошуку є занадто загальними, що не дозволяють ефективно встановити місця найбільш імовірного зберігання шукуваного. Різні модифікації шляхів пересування при обшуку (послідовне, паралельне, зустрічне та інші) не змінюють їх суті й також не можуть бути віднесені до тактичних прийомів⁵.

Обшук необхідно починати з найбільш трудомістких ділянок (горище, підвал), оскільки до завершення цієї слідчої дії слідчий буде втомлений і не зможе ретельно їх обстежити⁶. Це зумовлено тим, що на результатах обшуку негативно позначається втомленість слідчого, оскільки важко зосередити увагу через послаблення гостроти сприйняття. У таких випадках доцільно варіювати характер пошукових дій (наприклад, після огляду книг обстежити меблі, а потім листування). Але послідовність проведення обшуку залежить як від його особливостей, так і тактичних міркувань слідчого.

Під час обшуку дослідження повинні проводитися ретельно з усіх боків, оглядатися повинні частини, які приховані від слідчого, при цьому кожний об'єкт вивчається і оглядається окремо.

Деякі вчені виділяють «мікрообшук» – метод, що полягає у вияв-

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 39.

² Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 334.

³ Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 83.

⁴ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 599-560.

⁵ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 237-238.

⁶ Закатов А.А., Ямпольский А.Е. Обыск: Учебное пособие. – Волгоград, 1983. – С. 20.

ленні за допомогою оптичних приладів дрібних слідів, мікрооб'єктів, що мають значення для справи¹.

2. Паралельне і зустрічне обстеження.

При паралельному дослідженні особи, які проводять обшук, повинні рухатися паралельно один до одного, поступово наближуючись до центра обшукуваної території². Паралельне обстеження доцільне під час обшуків просторого приміщення або ділянки місцевості³.

При зустрічному дослідженні особи повинні рухатися на зустріч один одному. У цьому випадку одна особа, яка проводить обшук, рухається праворуч від входу, а інша – ліворуч. Зустрівшись, вони оглядають центр приміщення (ділянки місцевості).

На думку М.М. Єгорова, зустрічне обстеження доцільно проводити у приміщеннях, в яких знаходиться велика кількість меблів та інших предметів⁴.

3. Одиночний і груповий пошук.

Вказаний метод дослідження обирається з урахуванням кількості осіб, які проводять обшук.

В.В. Агафонов і О.Г. Філіппов вказують на неефективність одиночного пошуку, зазначаючи, що склад пошукової групи повинен складатися не менше ніж з двох осіб. Це дозволяє проводити обшук більш ретельно, з найменшим витраченням сил та часу⁵.

М.М. Єгоров також вказує на доцільність групового пошуку, зазначаючи, що співробітники правоохоронних органів поділяються на окремі дві пошукові групи. При цьому, на думку автора, кожен пошукову групу повинні супроводжувати не менше двох понять⁶.

У науковій літературі деякі вчені (Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В., Резван А.П., Субботіна М.В.) відносять одиночний і груповий пошук до тактичних прийомів обшуку⁷.

В.Ю. Шепітько не погоджується з такою думкою, зазначаючи, що

---

¹ Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях і термінах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 158.

² Агафонов В.В., Філіппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 128.

³ Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 27-28.

⁴ Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 86.

⁵ Агафонов В.В., Філіппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 128.

⁶ Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 86.

⁷ Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях і термінах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 157; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 27-28.

це не тактичні прийоми, а суть розходження в організації обшуку залежно від специфіки об'єкта пошуку, задіяних сил і засобів, кількості осіб, що беруть участь в обшуку¹.

У зв'язку з тим, що для проведення обшуків залучається значна кількість осіб, які не мають достатньої підготовки, необхідно вміло поєднувати методи одиночного і групового пошуків. Там, де особи мають недостатню кваліфікацію у тактиці обшуку, пошук веде керівник пошукової групи, а інші надають йому допомогу. У цьому випадку обстеження краще проводити методом одиночного пошуку. У той же час, якщо особи достатньо підготовлені до проведення такої слідчої дії, обшук може проводитися методом групового пошуку. При цьому більш досвідчені учасники виконують кваліфіковану роботу, а помічники здійснюють допоміжні операції.

4. Обстеження без порушення і з порушенням цілісності об'єктів.

Проводячи обшук, слідчий має право розкривати замкнені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється їх відкрити. При цьому слідчий повинен уникати не викликаних необхідністю пошкоджень дверей, замків та інших предметів (ст. 183 КПК України). Але обстеження з порушенням цілісності об'єктів повинно здійснюватись лише за наявності достатніх на це підстав.

Під час обстеження без порушення цілісності об'єктів застосовуються методи вимірювання, порівняння, зважування та інші для встановлення розходжень у вазі, розмірі тощо². Виявлення невідповідностей між об'єктами свідчить про наявність схованки.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені методи дозволяють слідчому проводити обшук наступально та послідовно. Послідовність обирається керівником пошукової групи, але може бути ним змінена, наприклад, якщо буде виявлена схованка. Це місце слід перевірити негайно.

Вказані методи вміщують певну систему (комплекс) прийомів та рекомендацій, які застосовуються залежно від тієї чи іншої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Узагальнення слідчої практики, опитування співробітників слідчих підрозділів та поглядів вчених, дозволяє дійти висновків, що під час проведення обшуків найчастіше використовуються такі тактичні прийоми:

1. Залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 293.

² Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. –С. 85; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 559-560.

до участі в обшуку.

Участь в обшуку підозрюваних та обвинувачених дозволяє слідчому спостерігати за їх психофізичними реакціями під час проведення слідчої дії. Залучення свідків та потерпілих дозволить запобігти вилученню об'єктів, які не стосуються кримінальної справи.

Вивчення матеріалів кримінальних справ дозволяє зробити висновок, що обвинувачені до обшуку залучалися у 18 % випадків, підозрювані – 27 %, потерпілі – 2 %, свідки – 1 %.

2. Спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці.

Обшуки, які проводяться у присутності підозрюваних і обвинувачених є більш ефективними, ніж без їх участі. Вони не є обов'язковими учасниками обшуку. Тому слідчий у кожному конкретному випадку, виходячи зі слідчої ситуації, вирішує питання про залучення їх до обшуків¹.

На думку В.І. Попова, такий прийом застосовується для запобігання раптового нападу на членів пошукової групи, знищення зацікавленими особами слідів злочину, а також виявлення схованок².

Є.І. Макаренко вказує, що вміння розпізнати психічний стан обшукуваного в той або інший момент часто полегшує виявлення шуканих об'єктів³.

Спостереження за поведінкою обшукуваного застосовується, коли необхідно встановити, які дії пошукової групи викликають у особи відповідну реакцію. Це може бути хвилювання, червоніння обличчя, тремтіння рук, голосу та ін.⁴

На думку О.Р. Ратінова, людина не може залишатися байдужою до процедури обшуку. Вона гостро переживає цю подію і болісно реагує на окремі її етапи. Напруженість обшукуваного може проявлятися як зовнішньо, так і внутрішньо. В особи виникають прояви хвилювання, зниження критичності мислення, пам'яті, уваги, зміни кольору обличчя тощо. Ці прояви посилюються у ході наближення слідчого, інших осіб, які проводять обшук, до місць приховування слідів, засобів злочину. Тому спостереження під час цієї слідчої дії за емоційними проявами обшукуваних може надати допомогу у розшуку об'єктів, що цікавлять

---

¹ Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 92.

² Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 115; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. пособие. – М., 2005. – С. 140.

³ Макаренко Є.І. Крадіжки з квартир: мистецтво розслідування: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 89.

⁴ Леви А.А., Михайлов А.И. Обыск: Справочник следователя. – М., 1983. – С. 19; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 315.

слідство¹.

За поведінкою осіб, що перебувають на місці обшуку, доцільно спеціально доручити одному із членів групи постійно спостерігати за ними та їх реакцією на дії слідчого². Таке спостереження повинне встановлюватися одразу після прибуття групи на місце обшуку³ та мати прихований характер⁴.

Але необхідно пам'ятати, що іноді злочинці можуть навмисно симулювати певні психофізичні реакції, щоб відволікати увагу слідчого та стомити групу безрезультатними пошуками.

Так, під час обшуку підвалу, де знаходилась велика кількість деревини, слідчий, провівши вибіркові обстеження, вирішив перейти до обшуку житлового приміщення. Коли він прямував до виходу, обшукуваний Г. занадто радісно зітхнув і швидко пішов за слідчим, на що звернув увагу останній, тому й вирішив провести ретельний огляд підвалу. При цьому були перекладені всі дрова, оглянуті стеля та підлога, але результати були негативні. Під час обшуку приміщення на горіщі був знайдений пістолет «ТТ», з яким злочинна група вчиняла напади⁵.

Також слідчому необхідно спостерігати і за поведінкою тварин (птахів), які можуть вказувати на місце знаходження розшукуваних об'єктів (наприклад, собака чи кішка може знаходитися біля хазяїна, комахи роїтися над трупом або його частинами тощо).

3. Видалення підозрюваних і обвинувачених з місця проведення обшуку.

Під час обшуку доцільно використовувати прийом, який заснований на видаленні певних осіб з місця проведення обшуку, для того щоб використовувати їх необізнаність про його результати під час проведення наступних допитів або очних ставок.

На актуальність і практичну значущість вказали 47 % опитаних слідчих.

4. Використання рефлексії обшукуваних осіб.

За допомогою рефлексії слідчий викликає певні реакції злочинців або створює конкретні умови, за яких особа вчиняє певні дії, і спостері-

---

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967; – Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 107.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 315.

³ Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монографія. – М., 2003. – С. 86.

⁴ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика: Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 604.

⁵ За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2001 рік.

гає за ними, для викриття прихованих об'єктів.

Так, під час проведення обшуку у члена злочинної групи Р. слідчий не зміг виявити на місцевості труп убитої людини. Тому він повідомив усіх учасників слідчої дії, що обшук буде поновлений ранком із застосуванням новітніх технічних засобів. Після чого організував візуальне спостереження за об'єктом. Р., злякавшись, що труп буде виявлений, вирішив його переховати. Вночі він виконав труп з ями та намагався втопити у річці, але був затриманий¹.

Коли злочинці встановлені, але не затримані, доцільно використовувати тактичний прийом, заснований на «витоку» інформації (дизенформації)², з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій. Однак проведення таких тактичних операцій пов'язане із певними труднощами та ризиком, оскільки можлива втрата оперативного контролю за переміщенням цінностей.

5. Відволікаючі прийоми.

Обшук із застосуванням відволікаючих прийомів найчастіше використовується у випадках, коли слідчий заздалегідь володіє інформацією про місця приховування розшукуваних об'єктів (схованки), однак при цьому недоцільно розкривати злочинцям (їх захисникам) свою поінформованість та її джерела.

Такий прийом, на думку Б.А. Вікторова і Р.С. Белкіна, застосовується шляхом зміни послідовності обшуку, проведення вибіркового обстеження, умисного затримування уваги на другорядних об'єктах³. Якщо ж немає необхідності у маскуванні джерела отримання інформації про місця знаходження предметів, що розшукуються, то можна створювати в обшукуваного уявлення про поінформованість стосовно місць зберігання шуканих предметів⁴.

6. «Словесна розвідка».

Словесна розвідка полягає у тому, що слідчий під час пошукових дій називає вголос об'єкти, які будуть обшукані наступними. При цьому слідчий повинен створити враження у обшукуваного, що розшукувані предмети будуть обов'язково знайдені.

---

¹ За оперативними матеріалами УБОЗ в м. Києві за 2002 рік.

² Антонов К.В. Теоретико-правові й морально етичні проблеми використання дизенформації стосовно розроблюваних осіб // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 1 (37). – С. 309.

³ Криминалистика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 152; Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. – М., 1997. – С. 87; Закатов А.А., Ямпольский А.Е. Обыск: Учеб. пособие. – Волгоград, 1983. – С. 18.

⁴ Подголин Е.Е. Тактика следственных действий: Учеб. пособие. – Л., 1986. – С. 31; Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 131.

Таке враження може скластися у зв'язку із ретельністю обшуку, що не рідко призводить до добровільної видачі предметів¹.

Під час застосування прийому слідчий повинен ретельно спостерігати за поведінкою обшукуваного². Це може направити слідчого у правильному напрямку пошуку.

На думку В.Ю. Шепітька, слідчий повинен звертається не до обшукуваного, а до інших учасників обшуку (працівників міліції, спеціалістів, понятих) з певними вказівками і пропозиціями (наприклад, про необхідність перейти до наступної стадії обшуку, доцільність пошуків у тому чи іншому місці, можливість застосування технічних засобів). Використання прийому словесної розвідки дозволяє слідчому не тільки діагностувати ставлення обшукуваного до того, що відбувається, а й спонукати його до спілкування, змінити поведінку й обрану позицію³.

На доцільність застосування «словесної розвідки» вказує досить широкий загал вчених⁴.

Однак незважаючи на це, слідчі вкрай рідко використовують вказаний тактичний прийом (4 %).

7. Постановка запитань обшукуваному.

Під час проведення обшуку слідчий повинен втягувати обшукуваного у бесіду⁵. При цьому доцільно задавати низку запитань, які можуть мати конкретизуючий, уточнюючий або контрольний характер. Такий прийом дозволяє встановити поінформованість обшукуваного, усунути протиріччя, що виникли під час слідчої дії.

8. Зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного.

При постановці запитань обшукуваному слідчий повинен зіставляти інформацію, яка міститься у його відповідях, з реальною обстановкою місця обшуку. Неправдивість відповідей обшукуваного неминуче буде пов'язана з можливістю виявлення суперечностей між запропонованим і реальним. Окрім того, відповідаючи на запитання, обшукуваний може у своїх відповідях виказати себе та продемонструвати злочинну поінформованість.

9. Роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необ-

---

¹ Криміналістика. – М., 1974. – С. 325.

² Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 404.

³ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 252.

⁴ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 251; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 158; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 29.

⁵ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 351.

хідності надання допомоги органам досудового розслідування.

Роз'яснення зайнятої підозрюваним позиції є важливим тактичним прийомом. На думку В.Ю. Шепітька, слідчий має пояснити, що поведінка обшукуваного неадекватно відображає подію, що відбувається, що обшук викликаний необхідністю та пов'язаний з його попередньою діяльністю. При цьому передбачається, що обшукуваний, виходячи зі своїх знань і життєвого досвіду, прислухається до роз'яснень; усвідомлює доцільність його рекомендацій¹.

Опитування слідчих свідчить, що такий прийом був ефективний в 11 % випадків, з них 3 % – видали розшукувані об'єкти у повному обсязі, 8 – частково.

10. Раптове (несподіване) пред'явлення обшукуваному предмета, виявленого під час обшуку.

Вказаний тактичний прийом дозволяє створити у обшукуваного враження, що пошуковій групі відомі усі об'єкти, які підлягають відшукуванню, та місця їх знаходження. Тому обшуканий добровільно може назвати місця, де приховані інші речові докази та об'єкти, що мають значення для справи.

На думку В.Г. Лісогора, слідчий повинен пред'являти малозначущі предмети, виявлені в ході цієї слідчої дії².

11. Порівняння однорідних об'єктів.

Порівняння об'єктів полягає у тому, що слідчий співставляє їх за розміром, зовнішнім виглядом, вагою, кольором та іншими ознаками³, що дозволяє виявити в них розшукуване⁴.

На думку В.Ю. Шепітька, такий прийом є наступальним і дозволяє встановити найбільш ймовірні місця можливого зберігання і виключити ті з них, в яких не може бути сховано предмет пошуку (за своїми розмірами, особливостями будови, можливістю руйнування тощо)⁵.

12. Застосування науково-технічних засобів.

Проведення обшуків доцільно поєднувати з використанням пошукової техніки для створення у злочинців враження про марність приховування розшукуваних предметів.

Так, протягом 1998-1999 рр. злочинна група у кількості п'яти осіб

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. –Х., 2007. – С. 252.

² Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 127.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посібник для здачі екзамена. – М., 2006. – С. 128.

⁴ Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 158.

⁵ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. –Х., 2007. – С. 262.

вчинила близько 9 крадіжок на території Дніпропетровської області. При викритті групи і затриманні Д. було невідомо місце знаходження викраденого майна. Під час оперативно-розшукових заходів була встановлена К., яка була співмешканкою Д. Для вилучення предметів, отриманих злочинним шляхом, у К. та інших членів групи планувалось проведення одночасного обшуку із використанням металошукача та інших пошукових засобів. Наявність у пошукової групи таких приладів вразила К., і як наслідок, остання добровільно видала розшукувані предмети та повідомила про факти, які цікавили керівника операції¹.

Під час опитування співробітників оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ було встановлено, що до найбільш ефективних тактичних прийомів обшуку вони відносять: спостереження за поведінкою обшукуваного (54 %), відволікаючі прийоми (47 %), застосування науково-технічних засобів (52 %), видалення певних осіб з місця проведення обшуку (61 %), «виток» інформації з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій (32 %).

Залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування, особливо під час активної протидії з боку злочинців, слідчий для досягнення мети обшуку може використовувати серію тактичних прийомів та рекомендацій – тактичні комбінації.

Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються без спеціального маскуванню, включає:

- залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до проведення обшуків;
- спостереження за поведінкою осіб, у яких проводять обшук, та тих, хто опинився в цьому місці;
- постановку запитань обшукуваному;
- зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного;
- роз'яснення неправильно зайнятої обшукуваним позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;
- порівняння однорідних об'єктів.

Тактична комбінація, спрямована на пошук об'єктів, що зберігаються з використанням спеціальних методів маскуванню, включає:

- «словесну розвідку»;
- використання рефлексії обшукуваних осіб;
- «виток» інформації, з метою схилення приховувачів викраденого майна до вчинення контрольованих правоохоронними органами дій;
- зіставлення інформації, яка міститься у відповідях обшукуваного.

---

¹ За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 1999 рік.

Тактична комбінація, спрямована на схилення обшукуваної особи до добровільної видачі прихованих об'єктів, включає:

- залучення підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого до проведення обшуків;

- роз'яснення неправильно зайнятої позиції та необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;

- застосування науково-технічних засобів.

Усі перелічені тактичні прийоми і комбінації виступають ефективним засобом у відшуканні об'єктів пошуку. Застосування слідчим під час проведення обшуків системи тактичних прийомів (тактичних комбінацій), дозволяє цілеспрямовано проводити пошуки, незалежно від слідчої ситуації, що склалася.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що вказані тактичні прийоми не повинні бути ізольованими один від одного, а повинні застосовуватися комплексно залежно від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Слідчий повинен вміло переходити від одного до іншого, що дозволить проводити обшук більш результативно.

Під час використання тих чи інших тактичних прийомів обшуку слідчий повинен враховувати певні тактичні умови, що дозволяє проводити слідчу дію наступально та завчасно запобігати будь-якій протидії з боку злочинців та інших зацікавлених осіб.

Узагальнення правоохоронної практики дозволяє дійти висновків, що під час проведення обшуків слідчі повинні враховувати певні тактичні умови, до яких можна віднести:

1. Підтримання психологічного контакту з обшукуваним.

Слідчий повинен підтримувати психологічний контакт, який був встановлений на початку досудового розслідування. Це дозволить запобігти створенню конфліктних ситуацій обшуку та схилити обшукуваного до добровільної видачі розшукуваних предметів.

Під час встановлення контакту доцільно використовувати усі відомі у юридичній психології тактичні прийоми¹.

На думку О.М. Васильєва, ускладнення із встановленням такого контакту може виникнути під час обшуку в осіб, які не мають відношення до злочинної події². До таких осіб можна віднести родичів або знайомих підозрюваного (обвинуваченого).

2. Забезпечення зовнішньої охорони об'єкта обшуку.

Беручи до уваги, що місця обшуків можуть знаходитися на відкритій місцевості, керівник операції повинен забезпечити зовнішню охоро-

---

¹ Тертышник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 139.

² Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 41.

ну, до обов'язків якої входить: спостереження за об'єктом обшуку, недопущення виходу будь-кого з об'єкта обшуку, спостереження за поведінкою осіб, які беручи участь в обшуку. Такий захід дозволяє керівнику операції зосередити осіб, які опинилися в районі обшуку, в одному місці під наглядом зовнішньої охорони. З іншого боку, керівник операції може одержувати інформацію про результати спостереження за обстановкою навколо об'єктів, де проводиться обшук, і використовувати її, керуючись тактичними міркуваннями.

3. Постійний обмін інформацією між учасниками обшуку про виявлені предмети, способи приховування та прийоми виявлення.

Постійний взаємний обмін інформацією під час пошукових заходів дозволяє зорієнтуватися у способах приховування викраденого та найбільш доцільних прийомах обшуку.

На думку В.С. Мешкової, своєчасний й оперативний обмін інформацією сприяє швидкому виявленню розшукуваних предметів, що прив'язують особу до злочинної події¹.

Справедливо зазначає М.М. Єгоров, що передача інформації повинна мати прихований характер².

Також необхідно зазначити, що при проведенні одночасних обшуків, повинен підтримуватися постійний зв'язок між окремими пошуковими групами і штабом. Як зазначалося, для одночасних обшуків створюється кілька пошукових груп, залежно від кількості об'єктів, які підлягають обшуку. Найчастіше ці об'єкти розташовані у різних кінцях міста (у різних містах, державах), тому для успішного проведення обшуків і вирішення раптово виникаючих питань необхідно підтримувати надійний зв'язок для обміну інформацією між керівниками пошукових груп і керівником операції.

Під час обшуку приміщень детальному огляду піддається не тільки їхня внутрішня обстановка, але й зовнішні частини будинку. Оглядають стіни, сходи, балкони тощо. Під час обслідування підлоги, стін, сховищ застосовують аналітичні методи та технічні засоби виявлення тайників (вимірювання та розрахунки, рентген, щупи, трали та іншу пошукову апаратуру).

Певні особливості має обшук у місцях загального користування або приміщеннях, у яких злочинці проживали раніше, а на момент обшуку у них мешкають інші особи. У цьому випадку керівник пошукової групи

---

¹ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 23.

² Егоров Н.Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике: Монография. – М., 2003. – С. 87.

повинен вживати заходи до того, щоб не були розголошенні виявлені при цьому обставини особистого життя обшукуваного та інших осіб, які проживають (займають) або тимчасово перебувають у цьому приміщенні.

Значну увагу необхідно приділяти не тільки викраденим предметам, а й ретельному огляду документів. У записних книжках, блокнотах, щоденниках, листах можна знайти записи, копії чи оригінали окремих документів, фотознімки, в яких може міститися інформація про зв'язки та знайомства злочинців, а також способи їх життя та ін.

Нерідко під час обшуків у злочинців виявляють комп'ютерну техніку, у якій може міститися інформація, яка має важливе значення для кримінальної справи. Це може бути інформація про:

- потерпілого (наприклад, компрометуючі матеріали, відомості про комерційну та іншу діяльність, телефони, адреси тощо);
- підготовку та вчинення злочинів (наприклад, плани, графіки, схеми);
- злочинну діяльність групи (наприклад, списки членів групи, їх адреси, перелік майна, здобутого злочинним шляхом) та ін.

Під час обшуку огляд комп'ютерної техніки має певну специфіку. Це зумовлюється об'єктивною можливістю швидко знищувати інформацію, яка у них міститься. Готуючись до обшуку, необхідно отримати інформацію про наявність комп'ютерної техніки, її можливості, технічні характеристики і запросити фахівця з комп'ютерних систем.

Усі дії щодо роботи з комп'ютером повинен виконувати тільки спеціаліст, щоб уникнути можливості знищення наявної інформації¹. Тому для запобігання негативних наслідків необхідно забезпечити охорону засобів комп'ютерної техніки, а також даних і цінної інформації, що знаходиться в операційній системі. Необхідно блокувати роботу виробничого процесу, припинити надходження та виток будь-якого роду інформації з операційної системи.

Особливо уважно необхідно спостерігати, щоб ніхто із працівників установи, де проводиться обшук, не міг внести зміни до роботи комп'ютерної системи. У зв'язку з цим, на думку О.І. Мотлях, необхідно заборонити:

- усім працівникам торкатися до засобів комп'ютерної техніки з метою запобігання можливості пошкодження або знищення інформації;
- вимикати з мережі електропостачання технічні засоби;
- переставляти (переносити) окремі вузли технічного оснащення з одного робочого місця на інше або за межі приміщення;

---

¹ Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. – Х., 2005. – С. 98.

- без дозволу слідчого телефонувати або відповідати на телефонні дзвінки, оскільки діалог може послужити відповідним сигналом для знищення інформації та ін.

Слідчому до вимикання комп'ютерної техніки рекомендується скласти її схему та схему підключення до мережі (якщо така має місце) і провести фото- чи відеозйомку усього устаткування та всіх монтажних з'єднань (мається на увазі задню стінку системного блоку та адаптера мережі)¹.

У тих випадках, коли наявність комп'ютерної техніки виявляється після прибуття на місце проведення обшуку, необхідно негайно вжити заходів для запрошення фахівця².

Усі вилучені під час обшуку предмети необхідно зосереджувати в одному місці і залишати під постійним наглядом. Слід зазначити, що під час вилучення предметів повинні зберігатися ознаки, які вказують на причетність осіб, що обшукуються, до злочинної діяльності.

Обшук на відкритій місцевості полягає у примусовому обстеженні ділянок місцевості, які належать або знаходяться у користуванні злочинців, з метою виявлення об'єктів, що закопані у землю або приховані іншим способом. Обшук місцевості проводиться за такими ж правилами, як і обшук приміщень. Однак особливості таких обшуків зумовлюються значними площами території, що викликає певні труднощі в їх проведенні.

Територію, яка підлягає обшуку, необхідно оточити, а потім оглянути. Перед початком обшуку місцевість поділяється на ділянки (сектори) довжиною не більше 50 метрів, орієнтирами яких будуть дерева і кущі, що дозволяє керівнику пошукової групи спостерігати за діями учасників обшуку.

На думку А.І. Вінберга, всю відкриту місцевість доцільно поділити на окремі ділянки і під час обшуку оглядати їх по черзі³.

Межі обшуку повинні визначатися з урахуванням кількості учасників пошукових груп, характеру місцевості та об'єктів, які розшуковуються.

Особливе місце в тактиці обшуку займає обшук особи (особистий

---

¹ Горбаньов І.М. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного використання комп'ютерних програм // Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства: Вісник ЛАВС України. У 2-х частинах. – Ч. 2. – 2005. – С. 79.

² Мотлях О.І. Тактичні основи проведення обшуку у злочинах, пов'язаних з інформаційними технологіями // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – № 2. – С. 157; Дергай Г.Б. Вопросы теории и практики использования достижений научно-технического прогресса в расследовании пре ступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Минск, 2003. – С. 13.

³ Винберг А.И. Криминалистика. – М., 1959. – С. 285.

обшук).

У науковій літературі обшук особи визначається як самостійна слідча дія¹.

Обшук особи являє собою самостійну слідчу дію, яка полягає у примусовому обстеженні тіла живої людини, її одягу, взуття і речей, що знаходяться при ній, з метою виявлення предметів, що мають значення для справи.

Обшук особи, як правило, проводиться на підставі постанови слідчого.

Відповідно до ч. 3 ст. 184 КПК України обшук особи можна провести без постанови у таких випадках:

- при фізичному захопленні підозрюваного (обвинуваченого);
- при затриманні підозрюваного;
- при взятті підозрюваного, обвинуваченого під варту;
- при наявності достатніх підстав вважати, що особа, яка знаходиться у приміщенні, де проводиться обшук чи примусова виїмка, приховує при собі предмети або документи, які мають значення для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі.

Обшук особи може проводити тільки особа тієї самої статі, що й обшукуваний, у присутності понятих (не менше двох) тієї ж статі, що необхідно враховувати під час підготовки до обшуку. Обшук доцільно проводити у певній послідовності – «зверху до низу», «від загального до окремого».

Перш ніж розпочати примусове обслідування, слід переконати особу, що обшукується, добровільно видати розшукувані предмети.

Обстеження тіла обшукуваного доцільно здійснювати у присутності лікаря. Слід перевірити волосся обшукуваного, оглянути пахові западини і природні отвори. При провадженні обшуку особи може використовуватися портативний металодетектор. Якщо є припущення, що обшуканий проковтнув важливий для слідства об'єкт, то виникає необхідність в обстеженні його за допомогою рентгенівської установки².

Усі виявлені об'єкти (предмети, документи, цінності) слідчий повинен пред'явити понятим та іншим особам, які беруть участь у даній слідчій дії, акцентуючи увагу на їх ознаках, прикметах, особливостях та місці і способах зберігання або приховування.

При проведенні обшуку поняті завжди повинні знаходитися біля

---

¹ Винберг А.И. Криміналістика. – М., 1959. – С. 278; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник мет. – К., 2005. – С. 289; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 63; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

² Настільна книга слідчого: Наук. – практ. Видання для слідчих і дізнавачів. – К., 2003. – С. 132.

слідчого з метою особистого сприйняття обстановки, в якій проводиться слідча дія.

На жаль, у слідчій практиці мають місце порушення зазначених рекомендацій, що тягне за собою негативні наслідки.

Так, слідчий разом з понятими та іншими учасниками обшуку зайшов до квартири, де проживав Ю. Пред'явивши постанову про проведення обшуку, слідчий запропонував Ю. добровільно видати об'єкти, які зазначені у постанові. На пропозицію слідчого Ю. відповів відмовою. Слідчий, залишивши понятих у передпокої, розпочав обшук. У ванній кімнаті під раковиною він виявив та вилучив пістолет «ТТ», яким Ю. вчиняв розбійницькі напади. Увійшовши до прихожої слідчий пред'явив зброю понятим. Ю. заявив, що під час обшуку слідчий підкинув зброю. Поняті не змогли засвідчити факт виявлення та вилучення зброї¹.

З метою запобігання можливих заяв про необ'єктивність слідчого необхідно з об'єкта обшуку виходити разом із понятими та іншими учасниками слідчої дії.

В.Г. Лісогор вказує, що слідчий зобов'язаний попередити свідків, потерпілого, захисника, експерта, спеціаліста, перекладача, понятих, а також інших осіб, присутніх під час проведення слідчої дії, про обов'язок дотримання таємниці досудового слідства. Від зазначених осіб необхідно відібрати письмове зобов'язання не розголошувати без його дозволу інформацію, що становить таємницю досудового слідства².

Обшук можна вважати закінченим, якщо усі об'єкти, які зазначені у постанові, виявлені та вилучені. Якщо обшук не дав позитивних результатів, то необхідно ще раз перевірити дані, які має керівник пошукової групи, та проаналізувати свої дії під час обшуку, про що повідомити керівника операції.

Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів обшуку.

Особливе місце серед слідчих дій, що спрямовані на отримання інформації з матеріальних об'єктів, займає виїмка.

Вказана слідча дія є досить близькою за своєю правовою природою до обшуку³. Виїмка є самостійною слідчою дією, яка проводиться за вмотивованою постановою слідчого в тих випадках, коли слідчий має точні дані, що предмети чи документи, які мають значення для справи,

---

¹ За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2003 рік.

² Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2003. – С. 8.

³ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 36.

знаходяться в певної особи чи в певному місці.

Процесуальний порядок проведення виїмки регламентується ст.ст. 178-184, 186, 187, 188, 189 КПК України.

У криміналістичній літературі більшість вчених виїмку визначають як самостійну слідчу дію, що полягає у вилученні з володіння окремих осіб предметів і документів, що мають значення для справи, яке проводиться при наявності точних даних про те, де і у кого вони знаходяться¹.

Приймаючи рішення про проведення виїмки, слідчий може і не знати точного місця знаходження предмета або документа.

Під певним місцем, про яке йдеться в ч. 1 ст. 178 КПК України, слід розуміти не тільки конкретне місце, а й установу, підприємство, організацію, будинок або квартиру. У постанові слідчого повинно бути зазначено, які предмети і документи підлягають вилученню, які відомості є у слідчого про місце їх знаходження, яке значення вони мають для розслідування справи.

О.М. Кузів, опитавши 550 працівників слідчих підрозділів МВС України, дійшов висновків, що лише 25 з них (4,55 %) не мали ніяких складнощів і проблем при проведенні виїмки. Абсолютна більшість опитаних – 450 слідчих (81,82 %) вважають неефективною регламентацію проведення виїмки в тих самих нормах КПК України, що і проведення обшуку, оскільки це різні слідчі дії, процесуальний порядок про-

---

¹ Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. / В.М. Тертишник. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. – С. 285; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник / М.В. Салтевський. У 2-х ч. Ч. 2. – Х.: Консум, 2001. – С. 161; Криміналістика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – С. 174; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник / Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. — М.: ИНФРА-М, 2005. – С. 278; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях і термінах. Учебное пособие / Под ред. А.Ю. Головина. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 154; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – С. 138; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – С. 276; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие / Под ред. Н.П. Аленичева, М., 1976. – С. 20; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена / Агафонов В.В., Филиппов А.Г. – 5-е изд., испр. – М.: Юрайт-Издат, 2006. – С. 122; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. — М.: Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2005. – С. 408; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие / Н.П. Яблоков. – М.: Юристъ, 2000. – С. 138; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 308.

ведення яких має бути визначений в окремих нормах КПК¹.

Справедливо зазначає Є.В. Дехтярьов, що слідчий повинен заздалегідь прорахувати можливості ситуації відмови від добровільної видачі об'єктів під час проведення виїмки та приймати рішення про проведення обшуку².

Необхідно зазначити, що якщо особа предмети і документи не видає добровільно, виїмка проводиться в примусовому порядку (примусова виїмка).

На думку М.І. Скригонюка, виїмка може перетворитися на обшук, якщо у встановленому місці документів не виявиться або якщо слідчий не буде впевнений, що предмети, котрі вимагаються, видані повністю і відсутня підміна³.

І.С. Андрєєв, І.С. Грамович і М.І. Порубов визначають виїмку як самостійну слідчу дію, і як таку, що поєднується з обшуком. Звідси, на думку вчених, законодавець, регламентуючи порядок обшуку і виїмки, у більшості випадках визначає однакові умови їх проведення⁴.

І.Ф. Пантелеєв і М.О. Селіванов зазначають, що під час виїмки у слідчого немає потреби проводити пошукові дії, які здійснюються в ході обшуку⁵.

На думку М.П. Яблокова, при відмові видати об'єкти, що вказані у постанові про виїмку, вони вилучаються примусово. Однак, якщо ці об'єкти будуть приховані, то слідчий повинен винести постанову про проведення обшуку, який здійснюється невідкладно⁶.

Таку думку підтримує і С.М. Стахівський, вказуючи, якщо виникає ситуація, коли певні особи заявляють про те, що їм невідомо, де знаходяться ті чи інші предмети, слідчий, залежно від обставин справи, повинен вирішувати питання про проведення обшуку⁷. В цих випадках, вказує М.В. Салтевський, виїмка припиняється, слідчий виносить постанову про обшук і проводить його в ситуації обставин, що не терп-

---

¹ Кузів О.М. Організація і тактика проведення виїмки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2010. – С. 4.

² Дехтярьов Є.В. Особливості розслідування шахрайств, вчинених у сфері виконання господарсько-договірних зобов'язань: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2011. – С. 13.

³ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник / М.І. Скригонюк. – К.: Атіка, 2005. – С. 206.

⁴ Андрєєв І.С., Грамович Г.І., Порубов Н.І. Криміналістика: Учеб. пособие / Под ред. Н.І. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – С. 157.

⁵ Криміналістика: Учебник / Под ред. І.Ф. Пантелеєва, Н.А. Селіванова. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 318.

⁶ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие / Н.П. Яблоков. – М.: Юристъ, 2000. – С. 140.

⁷ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К.: Атіка, 2009. – С. 36.

лять зволікання¹.

Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов, О.Р. Россинська, В.Ю. Шепітько вказують, що виїмка не є частиною обшуку, а є самостійною слідчою дією².

Можна погодитися з думкою останньої групи вчених, які визначають виїмку як самостійну слідчу дію. Це зумовлюється тим, що виїмка відрізняється від обшуку своєю метою, завданнями та специфікою організаційно-підготовчих заходів.

Окрім того, виїмка проводиться лише стосовно конкретних предметів, тоді як об'єкти, що підлягають вилученню під час обшуку, можуть бути відомі лише орієнтовно, а інколи навіть й не відомі взагалі. При виїмці повинно бути відоме місце знаходження об'єкта, що підлягає виїмці, у той же час при обшуку їх необхідно відшукати.

Кримінально-процесуальний закон передбачає декілька видів виїмки:

- виїмка предметів і документів;
- виїмка документів, що становлять державну або банківську таємницю;
- виїмка кореспонденції;
- примусова виїмка із житла чи іншого володіння особи;
- виїмка в приміщеннях дипломатичних представництв.

Виїмки також можуть бути первинними, повторними, одночасними і різночасними. Все залежить від обставин справи і слідчих ситуацій, що складаються на певному етапі розслідування³.

Необхідно зазначити, що кожен із вказаних видів виїмки має певні організаційно-тактичні особливості.

Виїмка має певний процесуальний порядок проведення:

- слідчий складає постанову про проведення виїмки. За необхідності провести примусову виїмку із житла або іншого володіння особи слідчий за погодженням з прокурором звертається з поданням до судді за місцем провадження слідства;
- після отримання постанови судді про проведення виїмки проводиться безпосередньо сама виїмка;
- перед початком виїмки слідчий пред'являє постанову особам, що

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 347.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 598; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія / Шепітько В.Ю. – Х.: Харків юридичний, 2007. – С. 228; Криминалистика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – С. 182.

³ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 164-165; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 350.

займають приміщення, пропонує їм видати зазначені в постанові документи або предмети;

- учасникам виїмки пояснюється право бути присутніми при всіх діях слідчого, робити з приводу них заяви, які підлягають занесенню до протоколу;

- вилучає предмети й документи, що мають значення для справи (ті, що зазначені в постанові про виїмку). Всі документи і предмети, які підлягають вилученню, слідчий пред'являє понятим та іншим присутнім особам і вносить дані про них до протоколу виїмки чи в доданий до нього опис із зазначенням їх назви, кількості, розмірів, ваги, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак. У необхідних випадках вилучені предмети і документи на місці виїмки упаковуються і опечатуються.

- протокол виїмки складається у двох примірниках. До нього заносяться всі заяви і зауваження осіб, присутніх під час виїмки, зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого. Обидва примірники протоколу, а також опис вилучених предметів, підписують слідчий, особа, в якій проводилася виїмка, та запрошені особи, що були присутні. Другий примірник протоколу виїмки, а також другий примірник опису, вручається особі, в якій проведено виїмку. При проведенні виїмки на підприємстві, в установі або організації другий примірник протоколу і опису вручається представникові юридичної особи¹.

Під час проведення виїмки використовуються усі вищеперелічені організаційно-підготовчі і тактичні заходи, які застосовуються під час проведення обшуків.

Так, до основних організаційно-підготовчих заходів виїмки можна віднести:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- прийняття рішення про проведення виїмки і його обґрунтування;
- визначення кола предметів і документів та осіб або підприємств та установ і організацій, в яких вони будуть вилучатися;
- визначення місця та часу проведення виїмки;
- винесення мотивованої постанови слідчим чи за поданням слідчого, погодженим з прокурором – судом на проведення виїмки;
- визначення кола учасників виїмки;
- визначення і підготовка науково-технічних засобів;
- складання плану слідчої дії.

На думку Н.В. Павлової, в ході підготовки до провадження виїмки важливими тактичними завданнями слідчого є з'ясування місцеперебу-

---

¹ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 65.

вання та функціональної структури установ, де планується провести дану слідчу дію¹.

О.М. Кузів вказує, що отримання позитивного результату проведення виїмки залежить насамперед від повної та якісної підготовки, активного та наступального проведення з метою отримання предметів чи документів у розпорядження слідчого².

Виконуючи цю слідчу дію, слідчий має дотримуватись загальних вимог тактичного характеру.

Так, необхідно обмежувати коло осіб, які беруть участь у виїмці. Є.Є. Подголін рекомендує проводити виїмку документів, предметів в установах за відсутності причетних до злочину, що розслідується, осіб, якщо їх ознайомлення з результатами виїмки зашкодить інтересам досудового слідства³. Окрім того, ставити запитання щодо того чи іншого предмета, речі, що можуть бути вилучені, необхідно лише підозрюваному при відсутності інших зацікавлених осіб. Це пов'язано з тим, що інформація, яку повідомив підозрюваний, стає відомою іншій особі, що полегшує їхню змову у випадку надання неправдивих показань⁴. Успішному проведенню виїмки буде сприяти її раптовість, оскільки «виїмка, як правило, має бути несподіваною для того, у кого вона проводиться. Якщо раптовість відсутня, ефективність виїмки неминуче зменшується, а може і зовсім виключатися»⁵.

В.В. Пясковський, дослідивши кримінальні справи про торгівлю людьми, дійшов висновку, що інколи замість проведення виїмки необхідні документи витребовуються шляхом відповідного запиту, що нерідко призводить до втрати, знищення або фальсифікації необхідних документів. Тому, на думку автора, заміна виїмки витребуванням предметів та документів у порядку ст. 66 КПК України є недоцільною й небажаною⁶.

У низці випадків, за несприятливої ситуації, необхідним є психологічний вплив на учасників проведення виїмки, роз'яснення їм необхідності застосовувати процесуальний примус чи винесення постанови слі-

---

¹ Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 93

² Кузів О.М. Організація і тактика проведення виїмки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2010. – С. 10.

³ Подголін Е.Е. Тактика следственных действий: Учеб. пособие. – Л., 1986. – С. 26.

⁴ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 133.

⁵ Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов. – М., 1999. – С. 252.

⁶ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2004. – С. 16.

дчого про проведення обшуку у невідкладних випадках¹.

Отже, про успішне проведення виїмки можна вести мову лише тоді, коли вказані у постанові предмети чи документи у повному обсязі були вилучені та ідентифіковані як такі, що дійсно віднесені до об'єктів виїмки.

Про проведення обшуку або виїмки слідчий складає протокол у двох примірниках з додержанням правил ст. 85 КПК України. Вказаний протокол є обов'язковим засобом фіксації обшуку та виїмки.

Протокол обшуку складається у двох примірниках. У протоколі повинні міститися такі відомості:

- підстави для проведення обшуку (виїмки);
- відомості про об'єкт, у якому було проведено обшук (виїмку);
- відомості про особу, у якої було проведено обшук (виїмку);
- дані про спеціаліста, який здійснював фотозйомку або відеозапис; відомості про фото- чи відеоапаратуру, приладдя до неї, відеокасету; дані про умови зйомки;
- дії слідчого та результати обшуку (виїмки);
- заяви та зауваження присутніх під час слідчої дії осіб (якщо такі є), зроблені з приводу тих чи інших дій слідчого та пошукової групи.

Усі предмети і документи, які підлягають вилученню, слідчий повинен перелічити в протоколі обшуку (виїмки) чи у доданому до нього опису із зазначенням їх назви, кількості, розміру, ваги, кольору, матеріалу, з якого вони виготовлені, та індивідуальних ознак (прикмет)². Щодо кожного предмета повинно бути зазначено в якому саме місці та за яких обставин він був виявлений. У необхідних випадках вилучені об'єкти повинні бути на місці обшуку або виїмки упаковані та опечатані.

Протокол обшуку або виїмки і опис вилучених об'єктів підписують слідчий, поняті, особа, у якої проводилася слідча дія, та особи, які були присутні.

Обидва примірники протоколу, а також опис вилучених предметів, підписують слідчий, особа, в якій проводився обшук, та запрошені особи, що були присутні. Другий примірник протоколу обшуку, а також другий примірник опису, вручається особі, в якій проведено обшук, а за їх відсутності – повнолітньому членові сім'ї або представникові житлово-експлуатаційної організації чи місцевої ради народних депутатів. При проведенні обшуку на підприємстві, в установі або організації, дру-

---

¹ Кузів О.М. Організація і тактика проведення виїмки: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2010. – С. 10.

² Справочник криміналіста. Ч.1 (Описание предметов) / Под ред. А.И. Миронова. – М., 1966. – С. 36.

гий примірник протоколу і опису вручається представникові юридичної особи.

До факультативних (додаткових) засобів фіксації можна віднести: фотозйомку та відеозапис, складання планів, таблиць, схем, креслень та ін. Про застосування вказаних засобів фіксації повинно бути зазначено у протоколі, а фотографії та відеокасети додані до нього.

Вивчення матеріалів кримінальних справ дозволяє зробити висновок, що під час проведення обшуків слідчі використовують такі допоміжні засоби фіксації:

- відеозапис – 21 %;
- фотозйомку – 17 %;
- складання схем – 3 %.

Під час проведення виїмки допоміжні засоби фіксації використовувалися лише у 2 % випадків від загальної кількості вивчених справ.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що найбільш широко при проведенні обшуків слідчі використовують відеозапис.

Відеозапис доцільно застосовувати під час фіксації ходу та результатів обшуку (виїмки), якщо слідчому необхідно одержати уявлення про способи приховування різного роду предметів і цінностей, характер використаних злочинцем схованок та ін.

При проведенні відеозапису суттєве значення має не лише сам факт виявлення предметів, але й їх кількість, асортимент та спосіб збереження, поведінка та реакція осіб, у яких проводиться обшук або виїмка. Об'єктами зйомки можуть бути місця виявлення об'єктів, самі об'єкти, а також обстановка місця проведення обшуку¹.

Зйомку необхідно починати з моменту пред'явлення слідчим постанови про проведення обшуку (виїмки), роз'яснення прав та обов'язків учасникам слідчої дії та пропозиції особі, в якій проводиться обшук (виїмка), добровільно видати предмети (документи), що мають значення для встановлення істини у справі та цікавлять слідство. У цьому випадку важливо чітко зафіксувати реакцію особи, в якій проводиться обшук (виїмка), її відповідь та інші дії.

Також за допомогою відеозапису фіксується добровільна видача речей, показ місця їхнього збереження, наявність спеціальних схованок (особливостей побудови, способів їх відчинення та маскування).

Отже, наведені засоби фіксації забезпечують повноту і точність ві-

---

¹ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 25; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 101; Макаренко С.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпинський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 360.

дображення дій слідчого, дозволяють більш повно зберегти безпосередність сприйняття обшуку і виїмки та використовувати ці матеріали під час проведення інших слідчих дій.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що розкриваючи та розслідуючи окремі види злочинів (особливо корисливої спрямованості, організовану злочинну діяльність), необхідно враховувати, що злочинці не завжди можуть зберігати зброю, засоби учинення злочинів, викрадені предмети, цінності та інші об'єкти, що мають значення для справи, за місцем проживання, а користуються послугами осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах або не входять до складу злочинних груп, але здатних за певну винагороду зберігати у себе вказані об'єкти. Такі особи, як правило, приховують свої зв'язки зі злочинцями, тому під час підготовки до проведення обшуків або виїмок важливо виявити таких осіб, застосовуючи оперативно-розшукові заходи. Це дозволяє економити час, сили та засоби і тим самим сприяє реалізації принципу наступальності у боротьбі зі злочинними проявами.

2.4. Зняття інформації з каналів зв'язку як засіб тактичного забезпечення досудового розслідування

В умовах загострення кримінальної ситуації, зростання злочинності, зрощування її з державним апаратом, підвищення технічної оснащеності злочинців, ускладнення зв'язку між ними, використання різноманітного сучасного радіозв'язку, застосування новітньої вогнепальної зброї та інші негативні чинники, безумовно, ускладнюють і без того непросту діяльність правоохоронних органів і, насамперед, органів внутрішніх справ, зі своєчасного та якісного розкриття, розслідування та профілактики злочинів. Злочинці не можуть обійтися без надійної організаційно-технічної бази, що робить їх менш вразливими для правоохоронних органів, більш мобільними в одержанні необхідної для злочинної діяльності інформації. Зважаючи на це, діяльність органів внутрішніх справ за усіма напрямками має бути адекватною характеру сучасної злочинної діяльності, яка не має обмежень у матеріальному забезпеченні, використанні найсучаснішої техніки, озброєння та ін.

Провідна роль належить широкому застосуванню сучасних досягнень науково-технічного прогресу в оперативно-розшуковій та слідчій діяльності. Таким чином, характер сучасної злочинності, потреби правоохоронної практики та розробки науковців у своїй сукупності створили об'єктивні передумови для законодавчого закріплення нових засобів тактичного забезпечення досудового розслідування, визначення порядку обмеження конституційних прав громадян. До одного з таких засобів можна віднести зняття інформації з каналів зв'язку, що спрямоване на отримання інформації з матеріальних джерел.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, зняття інформації з каналів зв'язку – це не виняток із закріплених Конституцією України гарантій, не обмеження прав і свобод людини, а визначення цих заходів за відповідних умов необхідними та винятковими¹.

Зняття інформації з каналів зв'язку було практично впроваджено спочатку в оперативно-розшукову, а пізніше і в кримінально-процесуальну діяльність. Дослідження слідчої практики дозволяє дійти висновків, що організаційно-тактичне забезпечення зняття інформації з каналів зв'язку потребує удосконалення. На цю обставину вказують 76 % опитаних співробітників слідчих та оперативних підрозділів. Це означається наявністю недосконалих правових норм, великою кількістю законодавчих прогалин, відсутністю чітких і вичерпних роз'яснень ор-

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є.Д. Лук'янчиков – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 225.

ганізації і технології зняття інформації з каналів зв'язку, що стримує більш широке застосування даної слідчої дії у правоохоронній практиці.

Окрім того, проведене Д.Б. Сергєєвою опитування слідчих ОВС показало, що лише 8 % респондентів проводили зняття інформації з каналів зв'язку, лише 18,5 % опитаних ознайомлені зі змістом практичних рекомендацій щодо процедури проведення даної слідчої дії, 86 % опитаних вважають необхідною розробку методичних рекомендацій та забезпечення ними слідчих. На деякі питання щодо зняття інформації з каналів зв'язку не змогли дати відповіді від 2 % до 42 % опитуваних¹.

Така ситуація свідчить про низький рівень поінформованості слідчих щодо можливостей даної слідчої дії.

Вагомий внесок у розробку організаційно-тактичних основ зняття інформації з каналів зв'язку зробили відомі вчені-криміналісти і процесуалісти, зокрема, О.Я. Баєв, Р.С. Белкін, В.І. Галаган, Ю.В. Гаврилін, Є.А. Доля, Є.С. Дубоносова, В.М. Жуковський, Є.Є. Захаров, Л.І. Івченко, А.В. Іщенко, В.О. Коновалова, Є.Д. Лук'янчиков, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергєєва, І.В. Сервецький, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, А.Є. Чечетін, О.О. Чувільов, В.Ю. Шепітько, С.А. Шейфер, В.В. Шимановський, В.М. Юрін, Л.Г. Юріна та інші. Розробки науковців мають важливе значення, оскільки були направлені на обґрунтування необхідності надання органам дізнання та слідства права на прослуховування і запис телефонних переговорів як слідчої дії, дослідження оперативно-розшукового та процесуального аспектів зняття інформації з каналів зв'язку.

Д.Б. Сергєєва справедливо зазначає, що комплексного дослідження і наукового аналізу вже існуючих правових норм, що регулюють дане питання, практики їх застосування, організаційно-тактичних проблем зняття інформації з каналів зв'язку, напрямів розвитку та удосконалення даної слідчої дії українськими вченими не здійснювалося².

«Технізація» злочинності, оснащення організованих злочинних угруповань сучасними засобами комунікації – від мобільних стільникових телефонів до засобів космічного зв'язку, і широке їх використання при вчиненні самих різноманітних акцій поставили на порядок денний питання про прийняття правоохоронними органами адекватних заходів, що дозволяють оперативно запобігати злочинам і розкривати їх³.

Члени організованих злочинних угруповань та їх лідери нерідко ви-

---

¹ Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 32-33.

² Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 5.

³ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 678.

користуються не тільки сучасну вогнепальну зброю, але й новітні модернізовані пристрої для підслуховування¹, радіостанції для оповіщення про переміщення жертв, працівників міліції, спілкування один з одним та ін. На думку М.І. Ковальова, співробітники правоохоронних органів теж повинні бути «озброєними» аналогічними, а по можливості – кращими технічними засобами для фіксації фактів злочинної діяльності².

Таку думку підтримує і М.В. Корнієнко, зазначаючи, що для успіху розслідування групових та організованих злочинів дуже важливе широке й грамотне застосування криміналістичної, іншої спеціальної техніки та відповідних навичок, оскільки винні, як правило, не дають правдивих показань, не зізнаються у вчиненому, створюють перешкоди в роботі слідчого, а інформацію, яка викривала б винних, з інших особистісних джерел доказів (від свідків та потерпілих) слідчий може одержати далеко не завжди. Тому без відповідних матеріальних джерел доказів розкрити такі злочини та розв'язати інші завдання розслідування практично неможливо. При цьому мають широко використовуватися аудіо- та відеозапис³, а також прослуховування й звукозапис телефонних та інших переговорів⁴.

На сьогодні прослуховування і електронне спостереження за каналами зв'язку закріплено в законах багатьох країн світу, в тому числі й України, не випадково. Даний спосіб одержання інформації став доступним у технічному відношенні⁵. І тому не можна ставити правоохоронні органи в нерівні умови по відношенню до злочинців і простих громадян – для них відкрито продаються всілякі підслуховуючі пристрої⁶.

Так, правове визнання такого засобу тактичного забезпечення розслідування, як зняття інформації з каналів зв'язку, можна прослідкувати на прикладі США, де застосування спеціальної техніки завжди мало законне підґрунтя, коли воно використовувалося правоохоронними органами, органами безпеки і розвідки. У багатьох справах застосування те-

---

¹ Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 170.

² Ковалев М.И. Юридические основания для перехвата частных сношений техническими средствами при расследовании преступлений / Ковалев М.И. // Российский юридический журнал. – 1995. – № 1. – С. 100-101.

³ Дмитриев Е.Н., Кочетков А.Т., Полужков С.С. и др. Применение фотосъемки, звуко- и видеозаписи в борьбе с организованной преступностью: Учеб. пособие. – М., 1992. – С. 16-26.

⁴ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К.: Фонд Юрнауки, 2004. – С. 191.

⁵ Пешков М. Прослушивание и электронное наблюдение в уголовном процессе США // Российская юстиция. – 1997. – № 4. – С. 56.

⁶ Сергеева Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 12.

хніки набувало схвалення, коли воно здійснювалося за постановою суду і в заходах національної безпеки США. Але за загальним правилом суди не схвалювали отримання доказів із використанням техніки підслуховування, розглядали це як втручання в особисте життя і проголошували поза законом. Початком формування законодавства з цього питання слід вважати правила, що затверджені Федеральною комісією по зв'язку, які допустили контроль радіозв'язку, але не дозволили розголошення інформації, що стала відомою, та використання з корисливою метою. Але цього було недостатньо, оскільки такі дії призводили до порушення деяких інших законів. Подальше удосконалення законодавства було пов'язано з необхідністю посилення боротьби з організованою злочинністю. У 1928 р. було схвалено доцільність судового контролю над прослуховуванням телефонних переговорів. З часом, у 1934 р., цей порядок було спрощено і контроль над прослуховуванням переговорів передано від судових органів до спеціально створеного органу юстиції¹.

Слід зазначити, що у вітчизняному судочинстві цей метод отримання інформації про злочин у формі слідчої дії не є новим. Прослуховування телефонних та інших розмов, що мали значення при провадженні у кримінальних справах, було передбачено ще Основами кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік. Законом від 12.06.1990 р. вони були доповнені статтею 35-1, що допускала прослуховування і звукозапис телефонних переговорів².

Даною нормою визначалося, що прослуховування переговорів:

- може проводитись лише після порушення кримінальної справи за постановою слідчого або органу дізнання із санкції прокурора або ухвали суду;
- застосовується за наявності достатніх підстав вважати, що прослуховуванням будуть отримані відомості, які мають суттєве значення для справи;
- не може тривати більше шести місяців;
- застосовується щодо переговорів підозрюваного, обвинуваченого або інших причетних до злочину осіб, а при загрозі насильством, вимагательстві та інших протиправних діях – відносно потерпілого або свідка за їх заявою або згодою – і їх переговорів.

Але введення даної слідчої дії до кримінально-процесуальних коде-

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 225.

² Про внесення змін і доповнень до Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік: Закон СРСР від 12 червня 1990 року № 1556-І // Відомості З'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. – 1990. – №26. – Ст. 495.

ксив союзних республік тоді не відбулося у зв'язку із розпадом СРСР¹.

21 червня та 12 липня 2001 року Верховна Рада України прийняла Закони України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України», якими він був доповнений статтею 187 «Накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку» та статтею 187-1 «Огляд і виїмка кореспонденції та дослідження інформації, знятої з каналів зв'язку»². Цим була створена законодавча основа для застосування цього методу одержання інформації як слідчої дії в кримінальному судочинстві України.

Введення в Кримінально-процесуальний кодекс України (так само і в КПК Російської Федерації) даної слідчої дії повинно покласти край дискусії про правову природу прослуховування: чи є воно слідчою дією, чи може бути тільки оперативно-розшуковим заходом³.

Таким чином, закріплення в законі допустимості обмеження конституційних прав громадян під час прослуховування телефонів та здійснення акустичного контролю змінило якісний зміст таких заходів. Із заходів «поза законом» вони стали спеціальними заходами забезпечення правопорядку⁴.

Однак у науковій літературі вчені неоднозначно ставляться до такого способу одержання інформації про злочин⁵.

Так, деякі вчені займають позицію про неприйнятність застосування зняття інформації з каналів зв'язку як слідчої дії в кримінальному судочинстві⁶.

До останнього часу зняття інформації з каналів зв'язку активно використовувалося тільки як оперативно-розшуковий захід, умови і поряд-

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 687.

² Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 12 липня 2001 року №2670-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 44. – Ст. 234; Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 21 червня 2001 року №2533-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 34–35. – Ст. 187.

³ Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 12.

⁴ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 226.

⁵ Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. пособие. – М., 2005. – С. 171; Криминалистика. Курс лекций. – М., 2005. – С. 195.

⁶ Корнуков В.М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве. – Саратов, 1987. – С. 173-175; Савицкий В.М. Правосудие и личность // Сов. государство и право. – 1983. – № 5. – С. 60; Баев М.О., Баев О.Я. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – СПб., 2003. – С. 45-46; Баев О.Я. Об уголовно-процессуальной регламентации контроля и записи переговоров // Воронежские криминалистические чтения. – Воронеж, 2002. – Вып.3. – С. 13; Черненко А.П. Система слідчих дій // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 2 (15). – С. 299.

док проведення якого закріплено в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність».

С.А. Шейфер вказаний метод отримання інформації про злочин вважає оперативно-розшуковим заходом¹. Це зумовлено тим, що контроль переговорів проводиться за мотивованою постановою слідчого з дозволу суду, але безпосередній запис здійснюється відповідним органом, слідчий лише вимагає фонограму для огляду і прослуховування, складає про це протокол, і, при наявності підстав, долучає фонограму до справи. Така конструкція з точки зору правової регламентації слідчих дій є незвичайною. Головне, що у процедурі «контролю і запису переговорів» відсутня визначальна ознака слідчої дії – сприйняття слідчим інформації, що має доказове значення: це робить не слідчий, а представник відповідного органу. Фактично йдеться не про традиційну слідчу дію, а, скоріше, про витребування і прийняття предмета (фонограми, виготовленої за межами кримінального процесу, поза правовідносинами зі слідчим і без будь-яких гарантій правильності запису)².

О.Ю. Шумилов визначає прослуховування телефонних переговорів як одну з передбачених оперативно-розшуковим законом оперативно-розшукових дій, яка полягає в конспіративному слуховому контролі телефонних переговорів (на підставі судового рішення) і, як правило, їх фіксації за допомогою звукозаписуючих технічних засобів з метою виявлення даних про злочинну діяльність особи, що перевіряється, встановлення її зв'язків і отримання іншої інформації, що сприяє вирішенню завдань оперативно-розшукової діяльності³.

Інша група вчених визнає вказаний захід як самостійну слідчу дію⁴.

Так, С.М. Стахівський відносить зняття інформації з каналів зв'язку до невербальної слідчої дії, що проводиться з метою документування інформації, якою обмінюється підозрюваний з іншими особами за допомогою технічних засобів зв'язку [5, с. 39].

---

¹ Шейфер С.А. Проблемы правовой регламентации доказывания в уголовно-процессуальном законодательстве РФ // Государство и право. – 1995. – № 10. – С. 99.

² Шейфер С.А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. – М., 2001. – С. 63.

³ Шумилов А.Ю. Новый оперативно-розыскной закон России: Учеб.-практ. пособие. – М., 2000. – С. 42.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник / Н.Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – С. 354; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 171; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 134; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие / Под ред. А.Ю. Головина. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 175ю

⁵ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. – К.: Атіка, 2009. – 64 с.

Таку думку підтримує і В.М. Тертишник, зазначаючи, що ця слідча дія може бути проведена на будь-яких стадіях кримінального процесу, у тому числі й до порушення кримінальної справи. Результати її проведення можуть мати значення доказів у справі, якщо вони відповідають вимогам належності до справи, допустимості та достовірності¹.

О.Ю. Головін вказує на направленість цієї процесуальної дії щодо отримання фактичних даних, що мають значення для кримінальної справи. На думку автора, в законі розкриті основні ознаки контролю і запису переговорів саме як самостійної слідчої дії².

Інші вчені зазначають, що сутність даної слідчої дії повинна полягати не в прослуховуванні слідчим, особою, що проводить дізнання (тим більше судом), телефонних переговорів, а в контролі і фіксації за їх рішенням за допомогою записуючих технічних пристроїв змісту даних переговорів, створенню можливості для використання зафіксованих при цьому відомостей, що мають значення для справи, в процесі доказування по кримінальних справах³.

На думку Ю.В. Гавриліна і Д.Б. Сергєєвої, даний метод одержання інформації про злочин, як слідча дія, має низку переваг, зокрема:

- використання в кримінальному процесі даних, отриманих оперативним шляхом, представляє собою певні труднощі при оцінці їх допустимості, що пояснюється нерозголошенням відомостей про організацію і тактику проведення оперативно-розшукового заходу;

- укріплюються гарантії прав і законних інтересів громадян, бо проведення слідчої дії допустиме лише за наявності юридичних і фактичних підстав, а порядок її проведення і процесуальне оформлення суворо регламентовані кримінально-процесуальним законом;

- слідчі дії проводяться у порушених кримінальних справах, коли слідчий, як правило, володіє достатнім об'ємом доказів для прийняття обґрунтованого рішення про їх провадження, що дозволяє більш кваліфіковано вирішувати питання про застосування даної слідчої дії в роз-

---

¹ Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпинський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 183; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 282; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 294; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ. 2010. – С. 330.

² Головін А.Ю. Криминалистическая систематика: Монография. – М., 2002. – С. 188-190.

³ Доля Е.А. Прослушивание телефонных и иных переговоров следственное ли это действие // Советская юстиция. – 1992. – № 19-20. – С. 12-13.

лідуванні¹.

Усі вищеперелічені обставини законодавець визнав достатньою підставою для введення в Кримінально-процесуальний кодекс нової слідчої дії, яка отримала назву «зняття інформації з каналів зв'язку».

Окрім того, опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє зробити висновок, що 78 % виступають за розширення кола слідчих дій і відносять до них зняття інформації з каналів зв'язку, 20 % вважають його типовим оперативно-розшуковим заходом. Такі дані у деякій мірі збігаються з дослідженнями Д.Б. Сергєєвої².

Питання про сутність зняття інформації з каналів зв'язку також вирішується неоднозначно.

Так, одна група вчених (В.М. Тертишник, Л.М. Лобойко, Є.І. Макаренко) зняття інформації з каналів зв'язку визначають як самостійну слідчу дію, яка проводиться тільки за рішенням голови апеляційного суду чи його заступника і полягає в технічному документуванні розмов та іншої інформації, що передається технічними каналами зв'язку³.

У цьому визначенні автори зазначають, що сутність слідчої дії полягає у технічному документуванні розмов та іншої інформації.

На думку іншої групи вчених (С.В. Маликов, О.Г. Філіппов, Д.Н. Балашов, Н.М. Балашов, А.Ю. Головін, І.В. Тишутіна) зняття інформації з каналів зв'язку проводиться з метою прослуховування і запису переговорів, шляхом використання засобів комунікації, а також огляду і прослуховування отриманих при цьому фонограм⁴.

У даному випадку, на погляд авторів, сутність слідчої дії полягає в прослуховуванні запису переговорів.

М.Є. Щеглов вказує, що сутність даної слідчої дії полягає у конспі-

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 101; Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 8.

² Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 21.

³ Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 183; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 330; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 282; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 293; Криминалистика. Курс лекцій. – М., 2005. – С. 196.

⁴ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 313; Филиппов А.Г. Криминалистика: Учеб. для работников уголовного розыска. – Омск, 1993. – С. 216-222; Гаврилин Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криминалистика в поняттях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 176.

ративному отриманні інформації від учасників процесу, яка являє собою інтерес для слідства¹.

На думку Ю.В. Гавриліна і Є.С. Дубоносова, метою слідчої дії є отримання речового доказу – фонограми, що містить запис переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, що може містити відомості, які мають значення для кримінальної справи. Крім того, вчені також зазначають, що контроль і запис переговорів можуть розглядатися як різновид аудіального контролю, в ході якого може бути отримана процесуально значима для розслідування кримінальної справи інформація².

Аналізуючи наведені визначення, можна дійти висновку, що зазначені автори вбачають сутність даної слідчої дії у контролі, що здійснюється шляхом прослуховування, фіксації і запису переговорів, що ведуться телефонним чи іншими видами зв'язку.

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова, що даний захід полягає в конспіративному слуховому контролі за допомогою технічних засобів і спрямований на отримання у встановленому порядку інформації із телефонних переговорів або інших односторонніх повідомлень, що передаються мережами телефонних станцій, електронного, поштового зв'язку й радіоканалами та, зазвичай, її фіксації в місцях виявлення³.

Варто зазначити, що в кримінально-процесуальному законодавстві РФ ця слідча дія виділена в окрему статтю «Контроль і запис переговорів», в якій передбачено підстави і порядок її проведення.

Аналізуючи вітчизняне законодавство видно, що дана слідча дія закріплена у ст. 187 «Накладення арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку».

Поєднання двох слідчих дій в одній нормі можливе. Це пояснюється деяким збігом у підставах, меті та окремих прийомах проведення.

Водночас із назви статті наочно видно, що йдеться про дві самостійні слідчі дії: «накладення арешту на кореспонденцію» і «зняття інформації з каналів зв'язку». Звичайно, що для зручності їх реалізації на практиці та для тлумачення науковцями краще було б у новому КПК України виділити їх у самостійні норми, але цього, на жаль, не зроблено. Так, ст. 276 проекту КПК викладено у такій редакції: «Накладення арешту на кореспонденцію і застосування технічних засобів отримання

---

¹ Щеглов М.Е. Правовой, тактико-оперативный, психологический аспекты прослушивания телефонных и иных переговоров // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы: Сб. науч. ст. – Саратов, 1998. – С. 74-78.

² Гаврилин Ю.В., Дубоносов Е.С. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие.– М., 2003. – С. 12.

³ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 229.

інформації». Мабуть, науковцям, на думку Є.Д. Лук'янчикова, знадобиться багато часу, щоб довести доцільність закріплення окремих слідчих дій у самостійних статтях КПК, як це може нарешті статися з перевіркою показань на місці та слідчим експериментом¹.

Отже, узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що зняття інформації з каналів зв'язку – це самостійна слідча дія, яка полягає у здійсненні у встановленому законом порядку конспіративної фіксації розмов та іншої інформації, що передається каналами зв'язку, шляхом звукозапису та іншими засобами в місцях їх виявлення з метою одержання фактичних даних про вчинений злочин, та інші обставини, що мають значення для кримінальної справи.

Аналіз слідчої практики, дозволяє зробити висновок, що до загальних завдань зняття інформації з каналів зв'язку можна віднести:

- отримання фактичних даних, що мають значення для кримінальної справи;
- фіксація злочинної діяльності конкретних осіб;
- відслідковування певної інформації, що має значення для справи;
- запис отриманої інформації, огляд та її прослуховування;
- встановлення осіб, які вчинили злочин;
- встановлення вини і ролі кожного учасника у вчиненні злочину;
- отримання даних, що характеризують особу злочинця;
- отримання інформації про організацію протидії досудовому розслідуванню та ін.

Зняття інформації з каналів зв'язку здійснюється в тих випадках, коли є достатні дані вважати, що в інформації, якою обмінюються підозрюваний чи обвинувачений з іншими особами, можуть міститись відомості, що мають значення для встановлення обставин, котрі підлягають доказуванню, і якщо іншими способами одержати ці дані неможливо².

На думку Д.Н. Балашова, Н.М. Балашова та С.В. Малікова, фактичними підставами цієї слідчої дії можуть бути:

- наявність відомостей про протиправну діяльність та причетних до

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія . – К., 2005. – С. 240.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 39; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина І.В. Криміналістика в поняттях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 174; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 101; Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 171; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 335; Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 184.

неї осіб;

- наявність достатніх підстав вважати, що під час запису переговорів певної особи можуть бути отримані відомості, які мають значення для справи;

- наявність інформації щодо намагань розшукуваних осіб зв'язатися зі співучасниками злочинів, родичами та близькими або погроз стосовно потерпілих і свідків¹.

Слід враховувати, що зняття інформації з каналів зв'язку не тільки обмежує права і свободи громадян, але також є досить складною слідчою дією, на провадження якої витрачаються значні матеріальні та інші ресурси. У зв'язку з цим достатньою підставою слід вважати таку сукупність інформації, фактичних даних, яка дозволяє слідчому дійти висновку про імовірність того, що в розмовах конкретної особи, яка має відношення до злочинної діяльності, буде зафіксована інформація про злочин².

Ю.В. Гаврилін і Є.С. Дубоносов розглядають фактичну підставу як об'єктивну безпосередню причину проведення слідчої дії, яка містить сукупність відомостей, доказів, що дозволяють припустити, що під час запису переговорів конкретної особи можуть бути отримані відомості, що мають значення для справи³.

При цьому будь-які фактичні дані, які можна розглядати підставою для проведення зняття інформації з каналів зв'язку, можуть міститися в показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, протоколах різних слідчих дій та ін.

На думку В.М. Тертишника і С.М. Стахівського, до інформації, яка може бути зафіксована з застосуванням даної слідчої дії, належить лише інформація, яка передається по технічних каналах зв'язку – телефону, мобільних засобах телефонного, електронного чи радіозв'язку, за допомогою комп'ютерної мережі зв'язку, включаючи засоби Інтернету: комп'ютерна телефонія (IP-phone), (e-mail), комп'ютерний пейджер (листування методом ІСО – обмін короткими текстовими повідомленнями в режимі реального часу шляхом набору тексту на клавіатурі

---

¹ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 316.

² Сергеева Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 66.

³ Гаврилин Ю.В., Дубоносов Е.С. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 26.

комп'ютера) та ін.¹

Зважаючи на це, розповсюдженість таких засобів комунікації й зумовила закріплення в чинному КПК України норми про зняття інформації з каналів зв'язку.

Отже, об'єктом дослідження даної слідчої дії виступає: інформація, якою обмінюються технічними каналами зв'язку обвинувачені, підозрювані, підсудні між собою чи з іншими особами, а також інформація, якою обмінюються таким способом будь-які особи з обвинуваченими, підозрюваними чи підсудними.

Розмови людей віч-на-віч не можуть прослуховуватися в порядку проведення даної слідчої дії і не є об'єктом дослідження. Подібні розмови у виняткових випадках можуть бути зафіксовані лише в порядку проведення на законних підставах здійснюваного оперативно-розшукового заходу – візуальне спостереження і технічне документування в громадських місцях. На думку В.М. Тертишника, таке документування можливе лише в громадських місцях і ніде більше (недопустимо і категорично забороняється будь-кому встановлювати диктофони чи так звані «жучки» під диваном чи в іншому місці житлового чи службового приміщення), і тільки суб'єктами, уповноваженими на здійснення оперативно-розшукової діяльності².

Зняття інформації з каналів зв'язку (юридична підстава) проводиться тільки за рішенням голови апеляційного суду чи його заступника.

Відповідно до ч. 3 ст. 187 КПК України, встановлюється можливість проведення даної слідчої дії до порушення кримінальної справи з метою запобігти злочину.

Таку позицію підтримують більшість вчених-криміналістів і проце-

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 40; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 282; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 294; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... доктора юрид. наук. – Дніпропетровськ. 2010. – С. 331; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 102.

² Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 184; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ. 2010. – С. 335.

суалістів¹.

Однак, на думку Д.Б. Сергєєвої, можливість проведення даної слідчої дії до порушення кримінальної справи з метою запобігти злочину є досить суперечливою:

- по-перше, оскільки аналізована слідча дія значною мірою обмежує конституційні права особи, то ч. 1 ст. 187 КПК передбачає її проведення винятково щодо підозрюваного чи обвинуваченого, яких, як відомо, до порушення кримінальної справи в кримінальному судочинстві не існує;

- по-друге, функцією запобігання вчиненню злочинів наділені інші підрозділи органів внутрішніх справ, які на підставі Закону «Про ОРД» мають право знімати інформацію з каналів зв'язку та застосовувати інші технічні засоби отримання інформації до порушення кримінальної справи за наявності відповідних підстав у визначеному Законом порядку. Оскільки для слідчого основною функцією є розслідування злочинів, то ч. 3 ст. 187 КПК доцільно вилучити, що знаходить підтвердження в проекті КПК України 2005 року. Зняття інформації з каналів зв'язку до порушення кримінальної справи не передбачене КПК Російської Федерації, а ст. 35-1 Основ визначала, що прослуховування переговорів може проводитись лише після порушення кримінальної справи².

Законодавець у ст. 187 КПК України не обмежує кола кримінальних справ, за якими можна проводити зняття інформації з каналів зв'язку.

У науковій літературі та слідчій практиці це питання вирішується по-різному.

Так, М.Г. Шурухнов і І.Л. Петрухін вважають, що зняття інформації допустиме лише при розслідуванні особливо тяжких злочинів³.

На думку співробітників слідчих підрозділів (за результатами анкетування), слідчу дію доцільно проводити при розслідуванні:

- вимагань – 11 %;
- хабарництва – 12 %;

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 39; І Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 184; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 283; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 297-298.

² Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 29.

³ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 358; Петрухін І.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. – М., 1989. – С. 29; Петрухін І.Л. Правосудие: время реформ. – М., 1991. – С. 29; Петрухін І.Л. Частная жизнь. (Правовые аспекты) // Государство и право. – 1999. – № 1. – С. 69.

- торгівлі людьми – 19 %;
- злочинів, учинених організованими групами і злочинними організаціями – 50 %;
- за усіма злочинами – 8 %.

На нашу думку, зняття інформації з каналів зв'язку доцільно проводити за будь-якими злочинами, оскільки у кожному конкретному випадку ця слідча дія дозволяє отримати максимальну кількість фактичних даних, що мають значення для справи, прив'язати певну особу до злочинної події та ін.

Однак відсутність чітких і вичерпних роз'яснень технології зняття інформації з каналів зв'язку стримує більш широке застосування даної слідчої дії у правоохоронній практиці.

Проведене науковцями Національної академії внутрішніх справ дослідження показало, що усього 12,6 % опитаних слідчих зверталися до суду для одержання дозволу на її проведення, хоча потреба її застосування виникала у 73 % опитаних. Це відбувається в той час, коли науковці як України, так і Росії звертають увагу на значний потенціал нових слідчих дій, використати який повною мірою заважає недосконалість правових норм та відсутність чітких рекомендацій щодо порядку проведення таких слідчих дій, технологія яких лише починає формуватися¹.

За чинним законодавством зняття інформації з каналів зв'язку може проваджуватись як оперативно-розшуковий захід і як слідча дія.

Д.Б. Сергєєва звертає увагу на те, що одним із суттєвих недоліків українського законодавства, що регулює застосування даного методу отримання інформації, є використання одного терміна «зняття інформації з каналів зв'язку» в позначенні оперативно-розшукового заходу і слідчої дії, що призводить до їх змішування не тільки практиками, але й науковцями².

Порядок зняття інформації з технічних каналів зв'язку як слідчої дії викладений в ст. 187, 187-1 чинного КПК України. Разом з тим аналогічні дії можуть проваджуватись до початку кримінально-процесуальних правовідносин у порядку оперативно-розшукового заходу, передбаченого ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тут, на думку В.М. Тертишника, має місце дійсна конкуренція інституту оперативно-розшукової діяльності і кримінально-процесуального права. Але існуюча система законодавчого регламентування зняття інформації

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 235.

² Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 25.

з каналів зв'язку, на погляд вченого, узгоджена з потребами практики¹.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, у знятті інформації з каналів зв'язку як слідчої дії і оперативно-розшукового заходу спостерігаються і певні розбіжності: за суб'єктом, часовими параметрами, правовим регулюванням, застосовуваними засобами та методами, а також метою.

Так, коли йдеться про слідчу дію, то суб'єктом застосування є слідчий, у провадженні якого перебуває кримінальна справа, або заява чи повідомлення про злочин, які потребують перевірки. Якщо йдеться про оперативно-розшуковий захід, слід чітко усвідомлювати, що суб'єктом його застосування є не орган внутрішніх справ, а, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (ст. 5), працівники оперативних підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Зазначені дії відрізняються і за часовими межами. Оперативно-розшуковий захід може здійснюватися як у межах оперативної розробки, так і в стадії порушення кримінальної справи, під час досудового слідства, по зупиненій кримінальній справі. Слідчий може проводити зняття інформації з каналів зв'язку в межах досудового слідства по кримінальній справі, що перебуває у його провадженні, а також і до порушення кримінальної справи для запобігання злочину (ч. 3 ст. 187 КПК України)².

Отже, до основних процесуальних умов зняття інформації з каналів зв'язку можна віднести:

- зняття інформації проводиться за порушеною кримінальною справою;
  - наявність фактичних і юридичних підстав проведення слідчої дії;
  - винесення вмотивованої постанови суддею;
  - обмежений строк контролю та запису;
  - обмежений контингент осіб, розмови яких можуть прослуховуватися;
  - огляд та прослуховування фонограм проводиться у присутності понятих, а за необхідності – спеціаліста;
  - залучення до справи фонограми у повному об'ємі;
  - дотримання прав та законних інтересів громадян;
  - слідча дія зупиняється негайно при відсутності фактичних підстав.
- Зняття інформації з каналів зв'язку складається з трьох етапів: під-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 331; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 294.

² Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 229, 232.

готовка до проведення слідчої дії, безпосереднє вилучення інформації (робочий) та фіксація ходу і результатів її проведення (заклучний).

Аналіз поглядів вчених¹ та стану правоохоронної практики дозволяє дійти висновків, що підготовка до слідчої дії повинна складатися з таких заходів:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- аналіз слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування;
- збирання відомостей про особу, стосовно якої допускається контроль та запис переговорів;
- визначення мети і конкретних завдань слідчої дії;
- встановлення дати, місця та часового проміжку проведення слідчої дії;
- підготовка необхідних технічних засобів;
- добір учасників слідчої дії;
- винесення постанови про порушення перед судом клопотання про проведення контролю та запису переговорів;
- отримання судового рішення;
- направлення постанови до відповідного органу та інструктаж осіб, які будуть здійснювати вказаний захід.

Зняття інформації з каналів зв'язку передбачає її звукозапис і прослуховування та подальше дослідження.

У науковій літературі² запропоновано такий порядок проведення слідчої дії.

Після встановлення підстав до проведення зняття інформації з каналів зв'язку, слідчий звертається з погодженим з наглядом прокурором поданням до голови апеляційного суду за місцем проведення досудового слідства. В поданні слідчий повинен вказати обставини справи, обґрунтувати рішення про необхідність проведення слідчої дії.

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 106-113; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 175-176; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 316-318; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 384.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 32; Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія / Є.Д. Лук'янчиков – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 235; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 336; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 298; Гаврилин Ю.В., Дубонос Е.С. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений: Учеб. пособие. – М., 2003.

Обов'язково фіксується прізвище, ім'я та по батькові особи, з каналів зв'язку якої буде зніматись інформація. Подається точна адреса підозрюваного чи обвинуваченого, вид каналу зв'язку, з якого буде зніматись інформація, термін, на який слідчий вважає за необхідне встановити технічний контроль над засобами зв'язку, та назва установи, якій він має намір доручити проведення зняття інформації.

Голова суду чи його заступник розглядають подання, вивчають матеріали кримінальної справи, за необхідності – вислуховують слідчого чи прокурора і приймають одне з двох рішень: про зняття інформації з каналів зв'язку або про відмову в цьому. Рішення оформлюється постановою. Постанова оскарженню не підлягає, на неї не може бути внесено подання прокурором.

Одержавши постанову про контроль і запис переговорів, слідчий із супровідним листом направляє її керівникові технічного підрозділу, який здійснює оперативне забезпечення досудового слідства, для якого її виконання є обов'язковим.

Залежно від категорій злочину оперативне супроводження здійснюють підрозділи: карного розшуку, боротьби з економічною та організованою злочинністю, незаконним обігом наркотиків та ін., які є в структурах МВС, СБУ і податкової міліції. На підставі постанови слідчого орган, що здійснює оперативне забезпечення, складає відповідні документи, які направляє до Управління спеціальних технічних заходів, в якому є як відповідні спеціалісти, так і технічні засоби. Це і буде технічний виконавець зняття інформації з каналів зв'язку в особі працівника державної установи, на яку покладено здійснення заходів щодо боротьби зі злочинністю.

Є.Д. Лук'янчиков справедливо вказує на необхідність внесення до відповідної норми КПК України реальної державної установи (технічного виконавця), якій слідчий має направити постанову судді для виконання. Це, на думку вченого, зніме низку незрозумілих для слідчого питань і він зможе активніше вдаватися до застосування даної слідчої дії за наявності передбачених законом підстав¹.

Начальник відповідної установи знімає інформацію з каналів зв'язку. Звукозапис переговорів здійснюється в автоматичному режимі, незалежно від того, проводиться паралельно їх прослуховування чи ні. Про одержану інформацію керівник установи протягом доби повідомляє слідчого.

Працівники органу, які здійснювали технічне виконання слідчої дії, опечатують фонограму та із супровідним листом, в якому вказують дату

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 236.

й час початку і закінчення зняття інформації й загальні технічні характеристики використаних засобів, передають слідчому.

Слідчий досліджує одержану інформацію, як правило, за участю спеціаліста. Він прослуховує її, якщо каналами зв'язку були телефонні засоби спілкування, або ж вивчає іншим способом (наприклад, якщо це електронна пошта). Якщо в інформації відсутні дані, що мають значення для справи, слідчий у протоколі лише вказує, яка інформація досліджувалась, з якого каналу зв'язку вона одержана і хто є користувачем цього каналу зв'язку. У випадку, коли одержана інформація має значення для справи, у протоколі відтворюється відповідна частина запису.

Фонограма у повному обсязі долучається до матеріалів кримінальної справи на підставі постанови слідчого як речовий доказ. Фонограма повинна зберігатися в опечатаному вигляді і умовах, що виключають її прослуховування та тиражування.

Зняття інформації з каналів зв'язку припиняється після закінчення терміну, встановленого постановою голови апеляційного суду чи його заступника.

За чинним КПК України слідчий може проводити зняття інформації з каналів зв'язку в межах досудового слідства по кримінальній справі, яка перебуває в його провадженні, а також і до порушення кримінальної справи для запобігання злочину (ч. 3 ст. 187 КПК).

Виходячи з того, що згідно зі ст. 120 КПК України досудове слідство у кримінальних справах повинно бути закінчено протягом двох місяців, а в особливо складних справах строк досудового слідства може бути продовжено до шести місяців (далі продовжувати строк досудового слідства можуть лише у виняткових випадках Генеральний прокурор України або його заступники – ч. 3 ст. 120 КПК України), то й зняття інформації з каналів зв'язку не може перевищувати загальний строк досудового слідства, в межах якого дозволяється проводити слідчі дії, тобто два – шість місяців. Суддя визначає строк зняття інформації до двох місяців. У випадку потреби цей термін може бути продовжений за поданням слідчого в межах строків досудового розслідування по справі. Таким чином, слідчий може визначити термін проведення зняття інформації з каналів зв'язку і один день, і менший проміжок часу, але не більше двох місяців. Законодавець також не забороняє проведення даної слідчої дії неодноразово стосовно однієї і тієї ж особи. Дана ситуація виноситься на розгляд слідчого і судді, який дозволяє її проведення¹.

Слідчий самостійно може припинити зняття інформації з каналів зв'язку у трьох випадках:

---

¹ Сергєєва Д.Б. Зняття інформації з каналів зв'язку: кримінально-процесуальні і криміналістичні засади: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 100.

- коли в цьому відпадає необхідність;
- у випадку закриття кримінальної справи;
- у випадку направлення кримінальної справи в порядку ст. 225 КПК України прокуророві.

Це рішення оформляється постановою¹.

Зняття інформації з каналів зв'язку у більшості випадків має невідкладний характер, особливо при розслідуванні фінансових злочинів, організованої злочинної діяльності. Нерідко застосування процедури отримання судового дозволу, тим більше апеляційного суду, призводить до втрати важливих доказів, фактора раптовості, викриття поінформованості слідчого та ін. На цю обставину вказує і 81 % слідчих.

На думку В.Ю. Шепітька, винесення постанови повинно здійснюватися у режимі, що забезпечує нерозголошення даних досудового слідства².

Зважаючи на це, вважаємо доцільною пропозицію В.Г. Уварова, який пропонує доповнити ст. 187 КПК України нормою такого змісту: «У невідкладних випадках, коли зволікання з провадженням слідчої дії може призвести до втрати можливості отримати важливі докази у кримінальній справі, порушеній за ознаками тяжкого чи особливо тяжкого злочину, постанова про зняття інформації з технічних каналів зв'язку, або про контроль і фіксацію інформації, що передається засобами телекомунікації, може бути винесена прокурором на підставі обґрунтованих клопотань слідчого чи органу дізнання. Така постанова прокурора втрачає чинність, якщо вона не буде підтверджена рішенням апеляційного суду протягом трьох діб»³.

Слідчий також повинен вжити заходів із нерозголошення отриманої інформації. На думку В.Г. Лісогора, слідчий має попередити осіб, які будуть здійснювати зняття інформації. Це пов'язано, зокрема, із тим, що може відбуватися небажаний витік інформації. Попередження також здійснюється і стосовно інших осіб, так чи інакше причетних до цієї слідчої дії. Наприклад, це можуть бути потерпілі, які заявили про згоду на зняття інформації з їхніх каналів зв'язку⁴.

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. – Х., 2005. – С. 236; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посібник для здачі екзамена. – М., 2006. – С. 134; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 142; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 286.

² Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. – Х., 2005. – С. 236

³ Уваров В.Г. Процесуальні проблеми реалізації результатів оперативно-розшукової діяльності органом дізнання // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 3.(39). – С. 292.

⁴ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 133-134.

Таємницю досудового слідства необхідно зберігати під час направлення офіційних запитів, а також вимог, відповідно до ст. 66 КПК України, підприємствам, установам, організаціям, посадовим особам і громадянам щодо пред'явлення предметів і документів, які можуть установити необхідні у справі фактичні дані. Ця вимога стосовно документів нерідко направляється як запит слідчого, на який йому надсилають відповідні матеріали. При такому порядку є ризик утрати, підробки, фальсифікації документів, розголошення таємниці досудового слідства. Тому, якщо у документах можуть міститись важливі для справи дані, краще вдаватися до виїмки¹. Така рекомендація сприятиме збереженню таємниці досудового слідства².

Для результативності проведення зняття інформації з каналів зв'язку слідчий повинен використовувати тактичні прийоми. До основних прийомів можна віднести, використання рефлексії підозрюваних і обвинувачених, виток інформації про хід розслідування, інформаційний вакуум, створення уявлення про інформованість слідчого та ін.

Так, доведення до підозрюваного певної інформації створює напружену ситуацію і схиляє розроблюваних осіб до учинення контрольованих правоохоронними органами дій. Зокрема, злочинці намагаються зв'язатися зі співучасниками злочинів; особами, які здійснюють прикриття злочинної діяльності; адвокатами, що знаходяться на утриманні злочинних угруповань. Ця інформація нерідко має вагоме значення для розкриття і розслідування злочинів.

На думку М.В. Корнієнка, такі заходи дозволяють отримати інформацію про організатора злочинного угруповання та найактивніших його членів, довести його лідерські функції та завдати раптового удару по «мозковому центру» угруповання, дезорганізувати його злочинну діяльність та протидію правоохоронним органам³.

М.Г. Шурухнов вказує, що створення «напруження» і «схвильованості» у розроблюваних осіб створює належні умови для перехоплення криміналістично значущої інформації⁴.

Слідчі повинні пам'ятати, що зняття інформації з каналів зв'язку може відбуватися в умовах жорсткої протидії досудовому розслідуванню. На цю обставину вказують і 68 % співробітників слідчих та оперативно-розшукових підрозділів.

Так, до основних способів протидії можна віднести:

---

¹ Подголин Е.Е. Тактика следственных действий: Учеб. пособие. – Л., 1986. – С. 25.

² Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 133-134.

³ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 191-192.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 226.

- умисне повідомлення злочинцями неправдивої інформації для спрямування слідства за неправильним напрямом;
- умисна зміна голосу;
- приведення звукозаписуючої апаратури в несправний стан за допомогою короткого замикання в лінії електрозв'язку;
- використання шифраторів мовних повідомлень;
- застосування пристроїв, що вмикаються між телефонною трубкою та телефонним апаратом, що забезпечує анонімність переговорів шляхом цифрової обробки мовного сигналу;
- застосування телефонних аналізаторів, які здійснюють цілодобове тестування телефонних систем та створюють перешкоди при спробах прослуховування або зняття інформації;
- використання засобів виявлення підключення до телефонної лінії та спеціальних приборів захисту телефону від високочастотного зондування та індуктивного зняття мовної інформації з телефонної лінії;
- створення перешкод за рахунок віброакустичного зашумлення;
- зашифровка сигналів, що передаються телефонною лінією¹.

Результати технічного документування телефонних розмов чи зняття інформації з інших технічних каналів зв'язку можуть мати значення доказів у справі при відповідності їх умовам належності до справи, допустимості та достовірності.

Допустимими до використання як докази можуть бути лише такі матеріали, які одержані суб'єктом, уповноваженим на здійснення відповідної дії², одержані за винесеним відповідно до закону рішенням голови апеляційного суду чи його заступника, одержані з дотриманням передбачених Конституцією України гарантій недоторканності особистого життя людини та таємниці телефонних й інших розмов, самі матеріали всебічно досліджені, в тому числі експертами, і є достовірними, немає ніяких сумнівів щодо наявності ознак монтажу³.

Для визначення достовірності фактичних матеріалів технічного документування може бути призначена криміналістична експертиза⁴.

Матеріали технічного документування, щодо яких виникають сумніви у їх достовірності, використанню в доказуванні не підлягають.

---

¹ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 319; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 106-113; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 177; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник оп. – М., 2008. – С. 362.

² Варфоломеева Т.В. Производные вещественные доказательства. – М., 1980. – С. 37.

³ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ. 2010. – С. 337.

⁴ Судебно-акустическая экспертиза следов. – Х., 1997.

Отже, зняття інформації з каналів зв'язку є важливим засобом отримання мовної інформації – фонограми, із записом переговорів підозрюваного, обвинуваченого та інших осіб, що містить відомості про обставини злочину, які мають значення для справи, і може здійснюватися в режимі слідчої дії або оперативно-розшукового заходу. Результати застосування даного засобу можуть використовуватися як докази у кримінальній справі. Введення до КПК даного засобу формування судових доказів є першим кроком на шляху інтеграції слідчих дій і оперативно-розшукових заходів. Сучасні засоби протидії злочинності й потреби практики дають підстави сподіватися на подальший розвиток цього процесу і появу в недалекому майбутньому нових засобів формування судових доказів, пов'язаних із спостереженням, моделюванням, контрольними перевірками тощо¹.

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 246.

РОЗДІЛ 3

ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ОСОБИСТІСНИХ ДЖЕРЕЛ

3.1. Тактика допиту

Допит є найбільш розповсюдженою¹ та ефективною² слідчою дією, за допомогою якої збирається інформація про злочин і злочинну діяльність певних осіб³. Це зумовлюється високими інформативними можливостями допиту⁴ та надійністю, простотою та швидкістю отримання результату⁵.

У той же час допит є однією з найскладніших слідчих дій. З одного боку, складність допиту визначається тим, що слідчий не володіє до моменту допиту вичерпними даними про особу злочинця і певною сукупністю доказів, що можна використати під час слідчої дії⁶. З іншого боку, підозрювані (обвинувачені) не завжди зацікавлені у повному й всебічному розкритті та розслідуванні злочину, що не може не впливати на правдивість їх показань. Окрім того, на потерпілих і свідків здійснюється негативний вплив з боку злочинців, що нерідко тягне до зміни їхніх показань. Зважаючи на це, успішне проведення допиту і отримання позитивних його результатів залежить від якості володіння слідчими знаннями про закони мислення, логічні методи і прийоми, закономірності психології та тактичні прийоми, що розроблені у криміналістиці.

У плані збору доказової інформації з особистісних джерел одне із основних місць належить допиту⁷. За результатами досліджень В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова проведення допиту займає по-

---

¹ Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М., 1977. – С. 4; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі). – К., 2005. – С. 358.

² Криміналістика: Учебник / Под ред. В.А. Образцова. – М., 1999. – С. 502.

³ Берназ В.Д. Деякі особливості допиту свідків у злочинах, пов'язаних з наркоманією // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2005. – № 1 (20). – С. 308.

⁴ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 72.

⁵ Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001. – С.8; Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 171.

⁶ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 90; Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Наук.-практ. посіб. – Х., 2004. – С. 76.

⁷ Удалова Л.Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України: Автореф. дис.. д-ра юрид. наук. – К., 2006. – С. 2.

над 85 % робочого часу слідчих¹, який взагалі витрачається для проведення всіх слідчих дій (15 %)². Але місце і значення допиту в забезпеченні результативності досудового слідства визначається не стільки вказаними кількісними показниками, скільки вмінням тактично грамотно побудувати і провести допит. Тому професіоналізм і майстерність слідчого під час проведення допиту значною мірою зумовлює якість та результативність проведення розслідування³.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення допиту зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, Л.Ю. Ароцкер, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, М.В. Бахарєв, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, В.Є. Богинський, О.М. Васильєв, В.К. Весельський, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Г.Г. Доспулов, Л.Я. Драпкін, А.В. Дулов, С.П. Єфімічев, В.А. Журавель, О.О. Закатов, Г.О. Зорін, Л.М. Карнеєва, В.М. Карагодін, В.О. Коновалова, В.І. Комісаров, В.С. Комарков, В.С. Кузьмічов, М.І. Кулагін, Л.М. Лобойко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, С.М. Стахівський, В.О. Образцов, С.С. Ординський, М.І. Порубов, С.Я. Розенбліт, О.Р. Ратинов, М.В. Салтевський, В.М. Тertiшник, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Л. Якуб, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та багато інших. Втім, на даний час детальнішого висвітлення потребують питання тактичного забезпечення проведення допиту з урахуванням сучасної наукової думки та потреб правоохоронної практики.

Так, за результатами дослідження М.Й. Вільгушинського, 55,02 % опитаних суддів вказують, що тактика допиту у змагальному процесі потребує суттєвих змін⁴. І.А. Колесник вказує на існування нагальних потреб у систематизації тактичних прийомів нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків і потерпілих та визначенні психологічних механізмів їх застосування⁵.

Окрім того, на підставі вивчення кримінальних справ, опитування слідчих та узагальнення слідчої практики, можна дійти висновків, що отримані нами результати у деякій мірі співпадають із дослідженнями

---

¹ Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 5; Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. – К., 1999. – С. 3; Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 113.

² Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 4.

³ Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 530; Криміналістика. – М., 1974. – С. 334.

⁴ Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – С. 10.

⁵ Колесник І.А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2010. – С. 2.

вчених. Так, 57 % опитаних слідчих вказують на необхідність оновлення тактичного забезпечення проведення допиту, 14 % – зазначають відсутність будь-яких рекомендацій з проведення слідчої дії.

Можна погодитися з думкою В.К. Весельського, що сьогодні суттєво змінені умови боротьби зі злочинністю, місце допиту у системі засобів збирання доказової інформації, напрями і зміст раніше досліджених аспектів допиту зумовлюють необхідність подальшої розробки його базових положень, оскільки окреме має розвиватися й удосконалюватися на пізнанні та урахуванні перш за все загальних закономірностей слідчої і злочинної діяльності¹.

Отже, допит є однією з вербальних слідчих дій, що направлена на отримання інформації з особистісних джерел.

На думку С.М. Стахівського, сьогодні проблеми допиту стали темою досліджень багатьох наук, що є цілком закономірним, оскільки дана тема є невичерпною. Адже постійно нагромаджується і узагальнюється практичний матеріал, впроваджуються нові психологічні та науково-організаційні методи проведення допиту².

У криміналістичній літературі до визначення поняття допиту вчені підходять по-різному.

Так, одна група вчених розглядає допит як отримання інформації від допитуваної особи³.

Зокрема, на думку Г.М. Мухіна і Д.В. Ісютіна-Федоткова, допит – це слідча дія, яка полягає в отриманні слідчим (особою, що проводить дізнання) від допитуваної особи відомостей, що мають значення для справи: про подію злочину; особу злочинця; мотиви злочину; обставини, що впливають на ступінь відповідальності обвинуваченого; характер і розмір збитків; причини та умови учинення злочину; інші обставини, що входять у предмет доказування по кримінальній справі⁴.

---

¹ Весельский В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1999. – С. 2.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 30.

³ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 38; Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 358; Тертышник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 164; Криминалістика: Пособие для підготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 66; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалістика: Учебник. – М., 2005. – С. 280; Криминалістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 88; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Криминалістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 267.

³

⁴ Мухин Г.Н. Криминалістика: Учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – С. 146.

О.М. Васильєв зазначає, що допит полягає в отриманні слідчим безпосередньо від допитуваної особи усних відомостей, що мають значення у справі, із занесенням показань до протоколу¹.

В.М. Тертишник допит визначає як слідчу дію, під час якої слідчий отримує від особи, яка володіє відомостями, що мають значення у кримінальній справі (свідка, потерпілого, експерта, підозрюваного або обвинуваченого), словесну інформацію про обставини події злочину та інші факти, які мають значення для встановлення об'єктивної істини і забезпечення правильного застосування закону².

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, що вказані визначення обмежують допит отриманням від допитуваних тільки усних відомостей, однак у процесі допиту може бути отримано інформацію і в інших формах. Автори не вказують таку суттєву ознаку допиту, як його процесуальна регламентація³.

Друга група вчених розглядає допит як отримання інформації від допитуваного відповідно до порядку, що встановлений законом⁴.

Зокрема, І.С. Андреев, Г.І. Грамович і М.І. Порубов допит визначають як слідчу дію, яка полягає в отриманні органом розслідування або судом, відповідно до встановлених процесуальним законом правил, показань допитуваного про факти, які входять у предмет доказування у справі⁵.

На думку С.К. Пітерцева і А.О. Степанова, допит являє чітко регламентовану законом спеціальну процедуру, за допомогою якої, спеціально уповноважені особи отримують від громадян показання – інфор-

---

¹ Криміналістика: Учебник / Под ред. А.Н. Васильєва. – М., 1980. – С. 283.

² Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 281; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 224; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 249.

³ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 266.

⁴ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посobie для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 98; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. – М., 2006. – С. 158; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 371; Криміналістика. Курс лекцій. – М., 2005. – С. 132; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 23; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 411; Порубов Н.И. Научные основы допроса на предварительном следствии. – Минск, 1978. – С. 17; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 155; Бурак М.В. Оперативно-розшукове супроводження проведення допиту // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 1 (24). – С. 69.

⁵ Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 131.

мацію (відомості, дані) про подію злочину та пов'язані з нею обставини¹.

Узагальнюючи погляди вчених, необхідно зазначити, що у більшості автори визначають поняття допиту як спеціальну процедуру, регламентований процесуальним законом процес отримання відомостей (інформації) від допитуваного. Втім, такі визначення не в повній мірі розкривають специфіку вказаного процесу (процедури).

Третя група вчених розглядає допит як регламентований кримінально-процесуальним законом процес спілкування слідчого із допитуваним.

Так, на думку М.О. Янкового, під допитом слід розуміти регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий (дознавач, прокурор, суддя), використовуючи законні тактичні прийоми і методи психологічного впливу, отримує від допитуваного і фіксує в протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину².

П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко і Н.І. Клименко вказують, що сутність допиту полягає в особистому спілкуванні слідчого (суду) з допитуваним для одержання відомостей (інформації), які є необхідними для встановлення обставин справи, що розслідується³.

Запропоновані визначення, незважаючи на їх описовий характер, відображають сутність допиту. Водночас необхідно враховувати, що таке спілкування не завжди здійснюється тільки між слідчим і допитуваним, а й між іншими особами, які беруть участь у допиті⁴.

Більш вдалим, на нашу думку, є визначення, запропоноване В.Ю. Шепітьком, який під допитом розуміє слідчу дію, яка являє собою регламентований кримінально-процесуальними нормами інформаційно-психологічний процес спілкування осіб, котрі беруть у ньому участь, та спрямований на отримання інформації про відомі допитуваному факти, що мають значення для встановлення істини у справі⁵.

Допит нерідко визначають як процес передачі слідчому допитуваним інформації про подію, яка розслідується, або про пов'язані з нею

---

¹ 1 Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001. – С. 9.

² Янковий М.О. Тактичні засади допиту і розвідувального опитування: порівняльне дослідження. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Одеса, 2007. – С. 10.

³ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 319.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 268.

⁵ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К. 2001. – С. 252; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 62; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

обставини і осіб¹. Допит як спосіб отримання показань від особи, яка володіє відомостями, що інтересують, має інформаційний характер².

Отже, у результаті такого спілкування відбувається процес передачі та сприйняття інформації від того, хто говорить, до того, хто слухає. Цей процес умовно можна поділити на такі етапи:

- витребування слідчим інформації від допитуваних осіб;
- передача інформації від допитуваних до слідчого;
- аналіз та оцінка слідчим отриманої інформації.

Для слідчого показання допитуваного є джерелом доказів, а для підозрюваного та обвинувачуваного засобом захисту від висунутої проти них підозри або пред'явленого обвинувачення³. У цьому контексті допит має характер боротьби інтересів сторін, що беруть у ньому участь, та означає, насамперед, протидію, яку потрібно долати слідчому⁴.

Головною метою допиту є встановлення істини у справі та отримання повних і об'єктивно відображуючих дійсність показань.

Ці показання є джерелом доказів, а фактичні дані, які в них містяться, – доказами⁵.

До основних завдань допиту можна віднести:

- отримання доказів за кримінальною справою;
- встановлення об'єктивної істини у справі;
- перевірка слідчих версій;
- встановлення фактичних даних про підготовку, вчинення та приховування злочину;
- встановлення обставин, які сприяли або перешкоджали учиненню злочину;
- збирання відомостей про особу злочинця та його зв'язки;
- вжиття заходів профілактичного характеру та ін.

Процесуальний порядок проведення допиту закріплений у ст.ст. 107, 143-146, 166-171, 201, 300, 303, 304, 307, 308, 311 КПК України, дотримання якого є обов'язковим.

---

¹ Лившиц Е.М., Белкин Р.С. Тактика следственных действий. – М., 1997. – С. 97.

² Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 19.

³ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 22

⁴ Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 531.

⁵ Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 106; Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 157; Криміналістика. – М., 1974. – С. 334; Криміналістика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 66.

У криміналістичній літературі більшість вчених¹ залежно від тих чи інших підстав класифікують допит таким чином:

- 1) за етапами досудового розслідування – допит:
  - на початковому етапі,
  - на подальшому етапі;
- 2) за слідчою ситуацією, що склалася:
  - допит у конфліктній ситуації,
  - допит у безконфліктній ситуації;
- 3) за процесуальним становищем допитуваного – допит:
  - свідка (ст. 167 КПК),
  - потерпілого (ст. 171 КПК),
  - підозрюваного (ст. 107 КПК),
  - обвинуваченого (ст. 143 КПК),
  - підсудного (ст. 300 КПК),
  - експерта (ст. 201 КПК);
- 4) за суб'єктом проведення – допит здійснюваний:
  - слідчим (начальником слідчого відділення),
  - особою, яка проводить дізнання,
  - прокурором,
  - суддею (судом);
- 5) за змістом проведення:
  - основний,
  - додатковий;
- 6) за послідовністю проведення:
  - первинний,
  - повторний;
- 7) за місцем проведення – допит:
  - за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого),

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 38; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 287; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М.: Эксмо, 2008. – С. 372; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 359; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 321; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна І.В. Криминалистика в поняттях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 159; Криминалистика: Пособие для підготовки к заняттям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 66; Мухин Г.Н. Криминалистика. – Минск, 2009. – С. 146; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 319; Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – С. 10; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: Консум 1999. – С. 108; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти – К., 2001. – С. 281; Возгрин І.А., Іванов І.І., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология.. – СПб., 2001. – С. 59; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 100.

- на місці події,
- за місцем утримання допитуваного (слідчий ізолятор, ізолятор тимчасового утримання),

- за місцем проживання (постійного чи тимчасового) або перебування (лікарня, місце роботи, навчання тощо) допитуваного;

8) за часом проведення:

- у денний період доби (з 6.00 до 22.00 год.),

- у нічний час (з 22.00 до 6.00 год.);

9) за віковими особливостями допитуваного – допит:

- малолітнього,

- неповнолітнього,

- повнолітнього (дорослого),

- особи похилого віку;

Окрім того, в юридичній психології запропоновано шість вікових груп неповнолітніх: дитячий вік – до 1 року, раннє дитинство – від 1 до 3 років, дошкільний вік – від 3 до 7 років, молодший шкільний вік – від 7 до 11-12 років, підлітковий вік – від 11 до 14-15 років, старший шкільний вік – від 14 до 18 років;

10) за психофізичним станом допитуваного – допит глухонімого, сліпого, психічно хворого та ін.;

11) за колом учасників, які беруть участь у допиті:

- допит віч-на-віч,

- допит за участю третіх осіб (захисника, перекладача, педагога, батьків або інших законних представників, фахівця, прокурора, інших працівників правоохоронних органів);

12) за приналежністю до певної категорії осіб – допит:

- раніше засуджених (рецидивістів),

- осіб, які відбувають покарання,

- іноземців;

13) за якістю отриманих відомостей – допит особи, яка надає:

- правдиві показання,

- недостовірні відомості, сумлінно помиляючись,

- завідомо неправдиві показання;

14) за використанням науково-технічних засобів:

- застосування відеозапису,

- використання аудіозапису,

- без використання технічних засобів;

15) за процедурними особливостями проведення допиту:

- допит на очній ставці,

- перехресний допит.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що запропонована класифікація допиту має практичне значення. На думку П.Д. Біленчука, В.К. Лисиченка і Н.І. Клименка, в залежності від виду допиту слідчий використовує ті чи інші тактичні прийоми¹.

Криміналістикою і слідчою практикою вироблені загальні вимоги, які стосуються усіх видів допиту, до яких можна віднести: законність, об'єктивність, всебічність і повнота, активність, цілеспрямованість, своєчасність, необхідність врахування особистих якостей допитуваного та використання оперативно-розшукової інформації.

Загалом допит складається з основних трьох етапів: підготовка до проведення допиту (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) та фіксація ходу і результатів допиту (заклучний).

Важливе місце в тактиці допиту займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Своєчасна, ретельна і всебічна підготовка до допиту є необхідною умовою отримання найбільш повних та об'єктивних показань у справі. Це, на думку О.О. Закатова і С.І. Цветкова, сприяє досягненню тактичної мети слідчої дії².

Відсутність планування або неналежна підготовка до допиту призводить до поверховості та безрезультатності його проведення.

У криміналістичній літературі справедливо зазначається, що підготовку до допиту можна поділити на три рівня:

- пізнавальний (вивчення матеріалів кримінальної справи, збирання інформації про особу злочинця, ознайомлення з оперативно-розшуковою інформацією);

- прогностичний (визначення предмета допиту, кола осіб, які підлягають допиту, та послідовності їх проведення);

- синтезуючий (визначення місця і часу проведення слідчої дії, способу виклику на допит, складання плану допиту).

У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих заходів з проведення допиту.

Так, на думку однієї групи вчених (С.Ю. Якушин, С.С. Чернявський) підготовка до допиту повинна складатися з таких заходів:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- підготовка спеціальних питань;
- вивчення особи допитуваного;
- складання плану допиту³.

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 321.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 13.

³ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 80; Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 532; Советский следователь. М., 1949. – С. 273.

Друга група вчених (Р.С. Белкін, В.К. Лисиченко, В.П. Лавров, І.М. Лузгін, Ю.Г. Корухов, І.Ф. Пантелєєв) вважає, що підготовка до допиту повинна вмещувати такі заходи:

- збирання вихідних даних, що стосуються предмета допиту;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- вивчення особи допитуваного;
- встановлення способу виклику на допит і черговості його проведення;
- підготовка місця допиту;
- запрошення до участі у слідчій дії третіх осіб;
- визначення технічного забезпечення допиту;
- складання плану слідчої дії¹.

М.І. Скригонюк додає такі заходи:

- визначення часу допиту;
- створення необхідної психологічної та матеріально-речової обстановки для допиту;
- поглиблене вивчення спеціальних проблем, які можуть виникнути в процесі допиту;
- визначення кола учасників допиту².

А.В. Хірсін виділяє такі заходи щодо підготовки до допиту:

- ретельна підготовка до проведення слідчої дії;
- виявлення спроб протидіяти слідству і негайна їх нейтралізація;
- недопущення інформаційних контактів між затриманими;
- проведення розвідувальної бесіди перед допитом;
- проведення негайних допитів на місці затримання злочинців;
- диференціація допитуваних залежно від наявної у слідчого доказової бази на кожного з учасників злочинної групи;
- використання конфліктів між учасниками організованої групи³.

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дозволяє дійти висновків, що під час підготовки до проведення допиту слідчий повинен здійснювати такий комплекс організаційно-

---

¹ Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 99; Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 160; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 614; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 48; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 39; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 50; П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 321-322; Шульга Л.В. Криміналістика. – М., 2003. – С. 34.

² Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 160.

³ Хірсін А.В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 11.

підготовчих заходів:

1. Повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінальної справи.

Вивчення слідчим матеріалів справи є необхідною передумовою успішного проведення допиту¹. Аналізу підлягають дані, які містяться як у протоколах слідчих дій, так і в інших матеріалах справи. Це дозволяє виявити існуючі прогалини, розбіжності й суперечності між учасниками процесу та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення. В іншому випадку деякі обставини можуть залишитися невстановленими, що не може не вплинути на повноту, всебічність та об'єктивність розслідування і тягне за собою, як правило, необхідність проведення додаткових або повторних допитів та очних ставок.

Вивчення матеріалів справи дозволяє встановити коло осіб, які підлягають допиту, визначити предмет допиту, сформулювати запитання допитуваному, обрати низку тактичних прийомів (комбінацій), які будуть використовуватися під час допиту.

На думку В.Ю. Шепітька, важливе місце займає аналіз результатів таких слідчих дій, як огляд місця події і обшук. Дослідження їх може бути корисним для висування версій про механізм учинених злочинів та осіб, які їх вчинили².

Ігнорування даної вимоги може призвести до поверховості, непослідовності та нецілеспрямованості допитів.

2. Визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації.

Визначення предмета допиту полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному³. З усього обсягу зібраних відомостей потрібно відібрати ті, що стосуються предмета допиту. Їх необхідно правильно оцінити та найбільш повно використати під час допиту⁴. На підставі визначеного предмета допиту слідчий формулює запитання для допитуваного та обирає систему тактичних прийомів.

До предмета допиту можна віднести з'ясування таких обставин:

- виникнення злочинного задуму;
- відомості про об'єкт посягання, мотив злочину, ставлення особи до злочинних наслідків;
- способи підготовки та вчинення злочинів, послідовність злочин-

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 14.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. –Х., 2007. – С. 273.

³ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 96; Сафронов С.О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : Дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2000. – С. 16.

⁴ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 313.

них дій, а також особливості приховування злочинної діяльності (її характер);

- час, місце, обстановка та механізм учинення злочинів;
- відомості про особу злочинця;
- умови, за яких допитуваний спостерігав будь-які предмети або явища;
- психологічний та фізичний стан особи в момент сприйняття чи після нього;
- загальна здібність допитуваного до певного сприйняття, запам'ятовування та відтворення;
- обставини, що сприяли або перешкоджали учиненню злочинів;
- способи формування організованої групи та характер злочинної діяльності;
- виявлення психологічної й функціональної структури групи (якісний склад, рівень організованості) та розподілу функціональних обов'язків;
- кількісний склад групи при учиненні кожного епізоду злочинної діяльності, конкретні дії кожного, навички володіння зброєю та прийомами боротьби;
- виявлення осіб, які не брали безпосередньої участі у вчинених злочинах, але обізнаних про їх підготовку, вчинення або приховування;
- наявність корумпованих зв'язків та зв'язків з іншими злочинними групами;
- способи протидії розслідуванню та впливу на потерпілих, свідків та членів групи, які дають правдиві показання;
- відомості про озброєність, засоби зв'язку та технічну оснащеність злочинців;
- наявність у групі конфліктів, протиріч та розбіжностей;
- способи легалізації отриманих прибутків та відтворення злочинної діяльності;
- встановлення осіб, які залишилися на волі і продовжують злочинну діяльність або налагоджують зв'язки між членами групи та намагаються створити єдину, вигідну для усіх лінію поведінки та ін.

Наведений перелік обставин, що підлягають з'ясуванню, не є вичерпним, оскільки предметом допиту можуть бути будь-які обставини, що мають значення для встановлення істини у справі. Кожне питання може бути предметом очної ставки та інших слідчих дій.

На думку О.О. Закатова і С.І. Цветкова, якщо предметом допиту є складна діяльність допитуваного, то слідчий повинен звернутися за до-

помогою до спеціаліста¹.

3. Визначення кола осіб, які підлягають допиту.

Такий захід залежить від низки факторів, у тому числі й від обсягу наявної інформації. Вказівки на конкретних осіб, яким відомі певні обставини справи, можуть міститися в матеріалах кримінальної справи, а також виявлятися під час проведення оперативно-розшукових заходів.

4. Визначення послідовності проведення допитів.

При підготовці до допиту слідчий повинен вирішити питання щодо послідовності його проведення і з яких саме епізодів злочинної діяльності потрібно розпочати². На думку В.І. Попова, послідовність допитів обирає слідчий, виходячи з особливостей кримінальної справи та особи допитуваного³.

Рішення слідчого про послідовність допитів повинно ґрунтуватися на оцінюванні таких обставин:

- особи злочинця, його віку, психічних властивостей, наявності злочинного (життєвого) досвіду, судимості, становища в структурі злочинної групи та ролі у вчинених злочинах (наприклад, неповнолітніх підозрюваних необхідно допитувати невідкладно);

- наявності доказів про злочинну діяльність стосовно кожного допитуваного та їх зацікавленості у кінцевому результаті досудового розслідування;

- ступеня участі кожного допитуваного у спільній злочинній діяльності групи;

- стану допитуваного – момент емоційного збудження є найбільш сприятливим для початку допиту, оскільки після вчинення злочину та безпосереднього затримання злочинці знаходяться у стані напруженості (сильно хвилюються) і не здатні повною мірою протидіяти розслідуван-

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 14; Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учебное пособие. – Волгоград, 1984. – С. 121.

² Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 171; Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 534; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М.: Юристъ, 1999. – С. 123; Яблоков Н.П. Расследование организованной преступной деятельности. – М., 2002. – С. 136; Берназ В.Д. Норми та принципи діяльності кримінальних угруповань як джерела інформації при розслідуванні злочинів // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2005. – № 2. – С. 24-28; Богданович Н.В. Особливості провадження допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями з міжнародними зв'язками // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 4 (40). – С. 324.

³ Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 49.

ню (наприклад, швидко продумати досить переконливий захист, створити неправдиве алібі);

- характеристики відносин між членами злочинної групи (наявність розбіжностей, конфліктів, протиріч) та ін.

Складність цього завдання полягає у латентності взаємовідносин між злочинцями, чим і пояснюються численні помилки у визначенні дійсного статусу затриманих. Слідчий повинен одержати повну інформацію про кількість злочинців, про дії й функції кожного під час учинення злочинів. Ці дані сприяють виявленню лідера, визначенню ролі та місця кожного в структурі групи, а також встановленню найбільш «слабкої ланки», яка піддається психологічному впливу і зможе сприяти розслідуванню.

Невідкладному першочерговому допиту підлягають особи, які:

- найбільш поінформовані про обставини справи, неповною мірою зацікавлені у тому, щоб злочин залишився нерозкритим, та можуть повно й об'єктивно викласти інформацію, що має значення для кримінальної справи;

- безпосередньо пов'язані між собою епізодами злочинної діяльності, що дозволяє у разі необхідності провести очні ставки між ними;

- виконували другорядні функції під час учинення злочинів (зокрема, після викриття злочинної групи вони можуть претендувати на роль свідків чи пособників, а не співвиконавців);

- мають незначний злочинний досвід, не притягувалися до кримінальної відповідальності, піддаються психологічному впливу, схильні переоцінювати ступінь поінформованості слідчого або мають у групі статус «опозиціонерів» і конфліктують з лідером й іншими членами групи та ін.

Отже, допит кількох підозрюваних за часом повинен максимально наближатися до їх затримання, що дозволяє використовувати фактор раптовості та створювати напруження. Тобто допитувати злочинців необхідно одночасно відразу ж після їх затримання, не даючи можливості обміркувати своє становище, обрати загальну лінію поведінки, проаналізувати обсяг доказової інформації, що має слідчий, та протидіяти розслідуванню.

5. Вивчення особи допитуваного.

Вивчення особистості допитуваного є найважливішою тактичною вимогою підготовки до будь-якого допиту¹, оскільки від її повноти та всебічності, а також встановлених особливостей психіки залежить успіх та результативність допиту. З цього питання М.В. Салтевський наголо-

---

¹ Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 117.

шує, що без знань про особу злочинця взагалі недоцільно розпочинати допит¹.

Вивчення особи злочинця полягає у з'ясуванні його соціально-психологічної характеристики, рівня інтелекту², схильностей, характеру, способу життя та мислення³. Такий захід дозволяє слідчому в найкоротший проміжок часу встановити з ним психологічний контакт⁴, обрати найбільш доцільні та ефективні прийоми і способи впливу для отримання правдивих показань⁵, правильно оцінити показання⁶, прогнозувати можливі способи протидії⁷ та діагностувати можливу поведінку у тій чи іншій ситуації, що склалася під час допиту.

Відомості про допитувану особу можна одержати з матеріалів кримінальної справи або використовуючи оперативно-розшукову інформацію; шляхом допиту родичів, знайомих або осіб, які її оточують (зокрема, за місцем роботи, навчання, проживання), вивчення особової справи за місцем роботи або навчання та ін. Якщо особа була раніше засуджена, то доцільно вивчити архівні кримінальні справи. Це дає можливість отримати інформацію про тактику поведінки, яку вона обирає на допитах, про форми протидії розслідуванню, скласти уявлення про мотивацію злочинних дій тощо. Також необхідно витребувати копію вироку та приєднати її до кримінальної справи для прийняття рішення щодо ставлення в її вину кваліфікуючої ознаки «повторність».

Можна погодитися з думкою В.С. Кузьмічова і В.В. Юсупова, що деякі з цих ознак мають не тільки криміналістичне значення (наприклад, колишні судимості), а й інші важливі для розкриття злочину особливості (наприклад, хитрощі злочинця)⁸.

При отриманні матеріалів справи слідчий повинен, не зволікаючи, встановити чи знаходиться підозрювана особа на обліках у лікаря-психіатра та лікаря-нарколога, чи притягувалася раніше до кримінальної відповідальності (коли і яким судом засуджена, за який злочин, де від-

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005.

² Закатов А.А. Тактика допроса потерпевшего: Учебное пособие. – Волгоград, 1976.

³ Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 22.

⁴ Матюшкова Т.П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2006. – С. 11.

⁵ Лускатов О.В. Психологія допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 6.

⁶ Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 75.

⁷ Пясковський В.В. Методика розслідування торгівлі людьми. – К., 2004. – С. 16.

⁸ Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 75.

бувала покарання, коли звільнилася з місць позбавлення волі).

Вивчення особи допитуваного здійснюється застосуванням певних методів: спостереження, бесіди, аналізу результатів діяльності, узагальнення незалежних характеристик та ін.¹.

6. Збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів.

Використання оперативної інформації дозволяє визначати лінію поведінки злочинців на досудовому слідстві, мотиви й способи вчинення злочинів, відношення до тих чи інших доказів та запобігати домовленостям між собою та свідками (потерпілими). Окрім того, таку інформацію, на думку В.О. Коновалової, можна використовувати для висунення слідчих версій або вибору низки тактичних прийомів допиту². Вона повинна бути законспірована та захищена від витoku. Планування у цьому випадку запобігає випадковому розголошенню джерела, отриманої інформації, непродуманим питанням або пред'явленню доказів, наявність яких у слідчого на певному етапі розслідування дозволяє злочинцям здогадатися про джерело їх отримання.

О.О. Закатов і С.І. Цветков вказують на необхідність використання слідчими відомостей, що отримані в результаті оперативно-розшукової діяльності, або коли за справою продовжується проведення оперативно-розшукових заходів. Окрім того, слідчий повинен узгодити із співробітниками оперативних підрозділів такі заходи:

- форми використання оперативних даних під час допиту;
- оцінку поінформованості допитуваного про стан розслідування;
- можливості оперативного працівника в межах тактичного забезпечення допиту і запланованих тактичних прийомів (комбінацій);
- можливі наслідки допиту у випадку зміни слідчої ситуації;
- оцінку тактичного ризику³.

7. Визначення часу проведення допиту.

Приймаючи рішення про час проведення допиту (ст.ст. 107, 143 КПК України), слідчий повинен виходити з конкретної слідчої ситуації, що склалася під час розслідування. Допити підозрюваних (обвинувачених), особливо після їх затримання, необхідно проводити негайно⁴. Це

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 262.

² Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Харьков: Консум 1999. – С. 96.

³ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 14.

⁴ Зеленецький В.С., Кротюк В.Л., Файер Д.А. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз): Наук.-практ. посібник. – Х., 2007. – С. 136; Кушніренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 93; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 95.

дозволить запобігти змові між ними, визначенню лідером загальної лінії поведінки на досудовому слідстві і впливу на допитуваних з боку злочинної групи та інших зацікавлених осіб.

Однак, незважаючи на вказані рекомендації, слідчі з тих чи інших причин відкладають допит або переносять його на більш зручний для себе час. У більшості випадків (64 %) такі дії мають необґрунтований характер. На таку ситуацію звертають увагу і деякі вчені.

Так, за дослідженнями В.Г. Дрозд, допит підозрюваного проводився у такі строки: в день надходження повідомлення – 3,9 %; в день порушення кримінальної справи – 5,9 %; через три дні після події – 58,8 %; через п'ять днів після події – 31,4 % справ¹.

О.В. Одерій і В.М. Лисенко, дослідивши слідчу практику, дійшли висновків, що у день затримання підозрюваний допитувався у 45,7 % кримінальних справ, наступного дня – 10,3 %, а через день і пізніше – 11 %. З наведених цифр видно, що їх сума не становить 100 % і пояснюється це тим, що у 33 % кримінальних справ слідчий справжнього підозрюваного допитував як свідка, при цьому день доставляння і допиту не завжди співпадав. На думку вчених, причини такої тенденції полягають у завантаженості слідчого; полегшенні процесуальної форми отримання показань; можливості своєрідного психологічного впливу на допитуваного шляхом попередження останнього про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а також відмову від давання показань².

На підставі вивчених кримінальних справ та опитування співробітників слідчих підрозділів можна дійти висновків, що результативність допитів напряму залежить від часу та раптовості їх проведення безпосередньо після затримання злочинців. Так, зведені дані дослідження відображені у табл. 1.

Таблиця 1

Характеристика результативності допитів залежно від часу та раптовості їх проведення

/п	Характеристика результатив-	Термін проведення допитів (час після затримання)				
		без-	про	про-	про-	про

¹ Дрозд В.Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2009. – С. 11.

² Одерій О.В., Лисенко В.М. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Наук.-практ. посіб. / О.В. Одерій, В.М. Лисенко. – Х.: Золоті сторінки, 2004. – С. 76.

ності	посередньо після затримання	тягом 3 годин	тягом 1 доби	тягом 3 діб	тягом 10 діб
Повні та об'єктивні показання	29%	20%	13%	7%	3%
Неповні (часткові) показання	57%	53%	47%	45%	44%
Неправдиві показання	4%	13%	21%	24%	26%
Відмова від дачі показань	10%	14%	19%	24%	27%
	100%	100%	100%	100%	100%

Тому, зважаючи на отримані дані, можна зробити висновок, чим більше часу пройшло з моменту затримання підозрюваних і обвинувачених, тим менш результативним буде допит¹.

Отже, будь-яке не виправдане зволікання з проведенням допитів тягне за собою приховування доказової інформації, яка необхідна для розкриття та розслідування злочинів, отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх дачі.

Допит, окрім виняткових випадків, повинен проводитися удень.

У науковій літературі вчені вказують на необхідність обмеження допиту у нічний час². На думку В.М. Тертишника, процесуальний закон повинен регламентувати тривалість допиту, особливо обмежувати її в нічний час³.

Отже, розглядаючи питання часу проведення допиту, необхідно акцентувати увагу на тривалості його проведення.

У юридичній літературі більшість науковців вказують на необмеженість допиту у часі, зазначаючи, що він при цьому не повинен порушувати права допитуваних. У правоохоронній практиці до цього питання підходять неоднозначно. Так, проведене анкетування співробітників слідчих підрозділів, дозволяє зробити висновок, що більшість з опита-

¹ Чаплинський К.О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого) // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2008. – № 4 (40). – С. 268.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 15.

³ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 290.

них (92 %) підтримують необмежений час допиту. Навпаки, опитування адвокатів свідчить, що 77 % виступає за обмеження часу допиту, вказуючи на необхідність його врегулювання на законодавчому рівні.

Дослідження кримінальних справ дозволяє визначити таку тривалість допиту:

- до 1 години – 24 %;
- від 1 до 3 годин – 41 %;
- від 3 до 5 годин – 19 %;
- від 5 до 8 годин – 15 %;
- більше 8 годин – 1 %.

На підставі узагальнення слідчої практики можна зробити висновок, що нерідко слідчі порушують права допитуваних. Такі порушення, як правило, полягають у занадто тривалих допитах, відсутності перерви для відпочинку, неправильно вказаних початку і закінчення допиту в протоколі. Так, дослідження 1490 протоколів показало, що у жодному не зазначено час перерви для відпочинку. Окрім того, 48 % слідчих зазначають менший період допиту, ніж насправді.

Так, у січні 2011 року колишній прем'єр-міністр України Ю.В. Тимошенко була допитана як свідок. Допит тривав понад 8 годин. Слідчий з особливо важливих справ Генеральної прокуратури України зазначав, що допитаній надавалася можливість перепочити. Навпаки, Ю.В. Тимошенко вказувала на безперервне проведення допиту, що суттєво порушило її права. При цьому вона продивлялась відеозапис слідчої дії, щохвилино виписуючи час, відведений на перерву. Окрім того, час, відведений на перерви під час допиту, не зазначається у протоколі.

В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин і А.В. Старушкевич, проаналізувавши міжнародно-правові акти, вказують такі рекомендації щодо проведення допиту:

- вказати допитуваній особі крайній термін закінчення допиту;
- узгодити порядок надання відпочинку під час допиту;
- між двома допитами має бути перерва не менше 24 годин;
- встановити правомірність вимоги слідчого до затриманої особи стояти під час допиту¹.

На думку Л.М. Лобойка і А.П. Черненка, безперервна тривалість слідчих дій, пов'язаних з одержанням показань від допитуваного, не повинна перевищувати 4-х годин. З погляду вчених, тривалість провадження слідчих дій кримінально-процесуальним законом не обмежується. Звідси, формально ніхто не може поставити під сумнів законність

---

¹ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 14.

допиту, якщо навіть його тривалість складала увесь робочий день слідчого. Оскільки слідча дія пов'язана з високим психологічним напруженням допитуваного, то цілком логічним є встановлення певного терміну її проведення¹.

У криміналістичній літературі вчені вже давно пропонують обмежити час проведення допиту. На це питання останнім часом зверталася увага і в теорії кримінального процесу Російської Федерації, що дало бажаний результат. У новому Кримінально-процесуальному кодексі РФ (ч. 2-4 ст. 187) встановлено, що допит не може продовжуватися безперервно більше, ніж чотири години. Продовження допиту допускається після перерви не менше, ніж на одну годину для відпочинку і вживання їжі. За наявності медичних показань тривалість допиту встановлюється на підставі висновку лікаря. Розробники проекту КПК України залишили питання безперервної тривалості слідчих дій поза увагою². Однак це питання є важливим для практики провадження слідчої дії³.

8. Визначення способу виклику на допит.

За загальним правилом, допиту підлягають особи, яким відомі обставини, що стосуються кримінальної справи. Таким чином, фактичною підставою для прийняття рішення про виклик на допит є наявність у слідчого даних, достатніх для припущення, що особа володіє будь-якою інформацією про обставини, що підлягають доказуванню⁴.

Відомості про обізнаних осіб можуть міститися у заявах, протоколах допиту та інших слідчих дій, а також у відомостях, що отримані проведенням оперативно-розшукових заходів. Зважаючи на це, як свідок може бути викликана будь-яка особа, про яку є дані, що їй відомі обставини, які мають значення для кримінальної справи.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, виклик особи для допиту як свідка, коли відсутня інформація про її обізнаність у справі, є недоцільним, тягне невиправдану витрату часу слідчого і накопичення у справі протоколів допитів, які не містять інформацію про злочин. Звідси вчений вважає недостатньо обґрунтованою рекомендацію щодо виклику особи для допиту як свідка, як одного із заходів з перевірки типової версії без наявності достатніх підстав про те, що особа володіє інформацією⁵.

---

¹ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 78.

² Глави 29-31 Проекту Кримінально-процесуального кодексу України, ухваленого Верховною Радою України в травні 2003 року в першому читанні (реєстр. №3456-1) та глави 16, 24, 30, 32 Проекту Кримінально-процесуального кодексу України, ухваленого Верховною Радою України в грудні 2005 року (реєстр. № 3456-д).

³ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Вказ. праця. – С. 78-79.

⁴ Советский следователь. – М., 1949. – С. 259.

⁵ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – С. 132.

Визначаючи спосіб виклику допитуваного (ст.ст. 134-136 КПК України), слідчий повинен враховувати, що такий контакт має не добровільний, а примусовий характер. Тому значна частина викликаних на допит не проявляє позитивних емоцій, що є серйозною перешкодою для встановлення психологічного контакту¹.

На думку В.С. Комаркова, спосіб вручення повістки особі має важливе тактичне значення. Так, виклик на допит потерпілої у справі про згвалтування слідчий повинен здійснити таким чином, щоб особи з найближчого її оточення не знали про це. У протилежному випадку може бути утруднено встановлення контакту з допитуваною. Спосіб виклику свідка на допит повинен виключати підозру колег по роботі, сусідів, а часом і родичів у вчиненні ним будь-яких ганебних учинків². На думку В.Г. Лісогора, з цією метою може проводитись виклик до слідчого під легендою. Для цього можуть використовуватися певні події із життя особи, яку викликають на допит³.

Якщо у справі проходять неповнолітні, то їхній виклик на допит доцільно здійснити через їх батьків або інших законних представників. В окремих випадках виклик може проводитися через класного керівника, учителя, вихователя або іншими способами, які не тягнуть за собою широкого розголошення⁴.

Обираючи спосіб виклику на допит, необхідно пам'ятати, що про цей факт може стати відомо іншим особам, які зацікавлені у результатах справи і можуть негативно вплинути на нього.

Так, при розслідуванні грабежу слідчий у присутності захисника підозрюваного А., викликав по телефону свідка Б. для проведення між ними очної ставки, яка була запланована на наступний день. Під час розмови слідчого зі свідком захисник запам'ятав домашній номер телефону останнього. Увечері того ж дня свідку погрожували фізичною розправою у випадку дачі показань, що викривають А. у злочинній діяльності. Під час проведення очної ставки Б. відмовився від частини своїх показань⁵.

Свідок та потерпілий для допиту можуть бути викликані повісткою, телеграмою або телефонограмою. Тоді як під час виклику обвинуваче-

---

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 154.

² Комарков В.С. Тактика допроса: Учеб. пособие. – Х., 1975. – С. 49.

³ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 119.

⁴ Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 83.

⁵ За оперативними матеріалами ГУБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2004 рік.

ного і підозрюваного, у відповідності ст. 134 КПК, передбачений ще виклик і по телефону.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що слідчими переважно використовуються такі способи виклику на допит: повісткою – 21 % і по телефону – 68 %.

Письмовий виклик має містити інформацію про те, хто викликається, куди і до кого, день і час явки, наслідки неявки, передбачені законом (ст.ст. 70, 71 КПК України). Повістка вручається особі під розписку із зазначенням часу вручення. У випадку тимчасової відсутності обвинуваченого повістка для передачі йому вручається під розписку кому-небудь з дорослих членів сім'ї, які разом з ним проживають, житлово-експлуатаційній адміністрації або адміністрації за місцем його роботи. Особа, яка перебуває під вартою, викликається через адміністрацію місця попереднього ув'язнення.

З тактичних міркувань у повістці не завжди доцільно зазначати підстави, за якими викликається особа на допит¹, що сприяє запобіганню протидії розслідуванню та забезпеченню таємниці досудового слідства.

Так, під час давання хабара посадовій особі однієї з установ м. Києва був присутній підлеглий отримувача хабара П. Слідчий передбачав, якщо підозрюваний (керівник установи) дізнається, що П. викликають до органів досудового розслідування за фактом давання хабара, то останній буде підданий психологічному впливу з метою давання ним неправдивих показань. З метою запобігання такої негативної ситуації, слідчий у повістці, зазначив що П. викликається за фактом хуліганських дій (який раніше дійсно мав місце у цій установі і з якого проводилося розслідування), очевидцем якого, окрім інших осіб, був також і П. Таке мотивування не насторожило не тільки самого П., а і його начальника, оскільки вже низку співробітників цієї установи викликали з цього приводу в орган розслідування. Коли П. прибув до слідчого, той роз'яснив йому, що він викликаний за фактом давання хабара та запропонував розповісти про учинений злочин. Для П. пропозиція слідчого розповісти про отримання хабара його начальником була несподіваною, оскільки він вважав, що про це слідчому невідомо, і докладно розповів про учинений у його присутності злочин. Таким чином, приховування мети виклику на допит дозволило досягнути позитивного результату².

В умовах поширення мобільних засобів зв'язку досить широкого розповсюдження на сьогодні набуває виклик особи на допит за телефоном.

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 15.

² Лісогор В.Г. Вказ. праця. – С. 118.

На думку М.С. Городецької, зважаючи на швидкий розвиток технологій, зокрема засобів зв'язку, не доцільно у законодавстві так детально виписувати способи виклику учасників провадження у кримінальній справі. Оскільки слідчі користуються під час виклику всіма можливими засобами (наприклад, «СМС-повідомлення»). Звичайно, що не в усіх з них можна перевірити достовірність, не всі містять інформацію про отримання. У випадку виникнення спірної ситуації щодо отримання виклику будь-який сумнів буде використаний на користь особи, яку викликали, а не слідчого. Тому інформація про отримання виклику є гарантійною для діяльності слідчого. У випадку нез'явлення особи, якщо слідчий буде вважати за потрібне, він оформить виклик у такий спосіб, що інформацію щодо нього можна буде перевірити, наприклад, повісткою. На цих підставах можна зазначити, що не слід формалізувати процедуру виклику учасника досудового слідства, а залишити її на розсуд слідчого¹.

Останнім часом деякі співробітники слідчих підрозділів органів внутрішніх справ і прокуратури намагаються викликати на допит підозрюваних у злочинах осіб або тих, хто проходить за кримінальною справою як свідки, через засоби масової інформації (найчастіше через телебачення або Інтернет). Як свідчить слідча практика, такий захід, як правило, застосовується стосовно деяких представників державної влади, політичних партій, високопосадовців, бізнесменів та ін. На нашу думку, такий спосіб виклику на допит є недоцільним та неприпустимим з різних підстав. По-перше, вказаний спосіб є незаконним, оскільки не передбачений КПК України; по-друге, з морально-етичних принципів, оскільки певним чином компрометує викликаних на допит осіб в очах оточуючих (особливо перед проведенням виборчих кампаній); по-третє, з тактичних міркувань – розкриває слідчу таємницю, дозволяє приховатися від слідства і суду, чинити активну протидію і тиск на розроблюваних осіб та ін.

Особи, які не з'явилися без поважних причин до органів досудового слідства, можуть бути піддані приводу (примусовому доставленню до слідчого). Поважними причинами неявки особи за викликом визнаються: несвоєчасне отримання повістки, хвороба, інші обставини, які фактично позбавляють можливості своєчасно з'явитися до слідчого. До інших обставин належать стихійні явища (землетрус, пожежа, повінь тощо), перерва в русі транспорту, тяжка хвороба члена родини, якщо немає кому доручити догляд за ним, тощо.

Примусовий привід здійснюється за мотивованою постановою слі-

---

¹ Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 122.

дчого при наявності достатніх на те підстав. Привід, окрім виняткових випадків, повинен здійснюватись удень.

Після встановлення особи, яка підлягає приводу, працівник міліції оголошує їй постанову (ухвалу) про привід під розписку. Відмова від підпису із зазначенням мотивів відзначається у постанові (ухвалі) і засвідчується виконавцем приводу. У разі посилення особи, яка підлягає приводу, на хворобу, що позбавляє її можливості слідувати до місця виклику, захворювання повинно бути підтверджене в установленому порядку лікарем. Якщо особа, яка підлягає приводу, виявила бажання добровільно слідувати до місця виклику, від неї береться письмове зобов'язання про явку у зазначений строк. У випадку відмови від добровільної явки особа доставляється до місця виклику примусово у супроводі працівника міліції.

У разі злісної непокори або опору законній вимозі працівника міліції слідувати до місця виклику складається протокол (акт), в якому зазначається місце, час та характер порушення, а також свідки.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що виклик на допит, як правило, відбувається в умовах обмеженої інформації про особу, тому важко прогнозувати можливі її наміри та дії. Тому, на думку Є.Д. Лук'янчикова, прийняття рішення про виклик для допиту та вибір засобу виклику відбувається в умовах тактичного ризику¹. Отже, слідчий за наявності певних даних повинен прогнозувати небажану поведінку особи, яку викликає на допит.

9. Визначення місця проведення допиту.

Готуючись до допиту, слідчий вибирає місце проведення слідчої дії. Вирішення питання про місце допиту залежить від конкретної слідчої ситуації².

В цілому допити, як правило, можуть проводитися за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого)³, на місці події⁴ або за місцем перебування допитуваного (наприклад, слідчий ізолятор, ізолятор

---

¹ Лук'янчиков Є.Д. Виклик на допит: правові, організаційні, тактичні аспекти // Наук. вісник НАВСУ. – 2003. – № 2. – С. 228-232; Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 136.

² Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 49.

³ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 95; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 323.

⁴ Баев А.А., Григорьев В.Н. Организация и тактика первоначальных действий следственных групп при проведении специальной операции по освобождению заложников из летательного аппарата: Учебное пособие. – М., 1997. – С. 22; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 102.

тимчасового утримання чи лікувальна установа)¹.

На думку В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова, вибір місця допиту необхідно визначати з позиції зручності слідчого².

Узагальнення кримінальних справ дозволяє зробити висновок, що у більшості випадків (71 %) допити проводилися у кабінеті слідчого.

Недоцільно проводити допит за місцем проживання злочинців (квартира, дача) або роботи (офіс, ресторан). Це зумовлюється тим, що дії слідчого можна записати на відеокамеру або диктофон, створивши для цього спеціальні умови, з метою наступної компрометації або шантажування, а також перебивати у найкритичніший момент та взагалі невідомі обстановка приміщення та інші труднощі, з якими він може зустрітись.

Л.І. Астанова вказує, що проведення допитів за місцем проживання, роботи або навчання допитуваних може не тільки негативно позначитись на їх репутації, викликати серед оточуючих різні пересуди, а й призвести до витоку інформації³.

Зважаючи на це, допит особи поза місцем проведення досудового слідства може викликатися:

- важкою хворобою особи, яка підлягає допиту;
- необхідністю проведення невідкладного або раптового допиту;
- тактичними міркуваннями слідчого (наприклад, допити на місці події з метою актуалізації пам'яті допитуваного, безпосередньо після проведення обшуку чи виїмки тощо) та ін.

Слідчий повинен забезпечити безпеку, сприятливі умови допиту та можливість застосування технічних засобів⁴. Але за будь-яких умов місце допиту повинно сприяти встановленню психологічного контакту⁵.

Виходячи з наведеного, слідчий, плануючи місце проведення допиту, повинен виходити зі слідчої ситуації, що склалася; інформації, яка отримана у справі; і тактичних міркувань.

10. Підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному.

Вказаний захід дозволяє слідчому проводити допит наступально та

---

¹ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 271; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 133.

² Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С. Поліцейський допит у США (поради допитувачому): Навчальний посібник. – К., 97. – С. 28.

³ Астанова Л.И., Гарьягдыева Э.О времени, месте и участниках допроса // Проблемы первоначального этапа расследования. – Ташкент, 1986. – С. 123.

⁴ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 15-16.

⁵ Хоменко Ф.В. Підготовка слідчого допиту обвинуваченого (Прокурорсько-слідча практика) // Радянське право. – 1975. – № 10. – С. 38; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 86; Лісогор В.Г. Вказ. праця. – С. 120.

використовувати низку тактичних прийомів, зокрема, «пред'явлення доказів», «створення уявлення про інформованість слідчого», «використання раптовості» та ін.

До речових доказів можна віднести предмети, які були знаряддями учинення злочину, зберегли на собі сліди злочину або були об'єктом злочинних дій, гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, і усі інші предмети, які можуть бути засобами для розкриття і розслідування злочину. До інших матеріалів, що пред'являються допитуваному, можна віднести листи, документи, записники тощо.

У слідчій практиці існують випадки, коли слідчий приймає справу до свого провадження, а речові докази знаходяться у іншого слідчого або органі дізнання. На ці обставини вказали 12 % слідчих. За таких обставин допит повинен бути відкладений.

11. Визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка.

Технічне забезпечення допиту передбачає підготовку необхідної кількості бланків протоколів допиту, аркушів паперу і канцелярських приналежностей¹, засобів фіксації слідчої дії², зокрема, аудіо- та відео-запису та ін.

12. Визначення учасників проведення допиту.

Готуючись до допиту, слідчий визначає коло учасників слідчої дії, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася; предмета допиту; особи злочинця та інших обставин, що стосуються майбутнього допиту.

До учасників допиту можна віднести прокурора, захисника, спеціаліста, експерта, законного представника, педагога, лікаря, перекладача, сурдоперекладача, а також співробітників правоохоронних органів та ін.

Так, залучені до проведення допиту спеціалісти, на думку П.П. Іщенка, сприяють слідчому у виявленні та фіксації доказів, а саме: краще, точніше та повніше зрозуміти допитуваного, який вживає в показаннях спеціальні терміни; розібратися в діючих спеціальних правилах, інструкціях й інших документах; встановити спосіб вчинення злочинних дій; припинити неправдиві показання, що торкаються спеціальних питань; зафіксувати за допомогою технічних засобів хід і результати допиту³.

¹ Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 163.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 15; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 25; Ліщенко В.М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011. – С. 13.

³ Іщенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М., 1990. – С. 39; Пиріг І.В. Залучення спеціаліста під час проведення допиту // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2008. – № 2 (38). – С. 347.

Співробітників оперативних підрозділів до участі у допитах доцільно залучати у таких випадках:

- для безперервного спостереження за поведінкою допитуваного та його емоційними реакціями;
- при застосуванні швидкого темпу допиту;
- необхідна допомога у тактично правильному використанні оперативної інформації;
- можуть бути отримані відомості, які підлягають негайній перевірці;
- оперативний працівник у неофіційній бесіді встановив з допитуваним психологічний контакт та отримав достовірні відомості без їх процесуального закріплення та ін.

На думку С.Ю. Якушина, присутність під час допиту співробітника органу дізнання у будь-якому випадку впливає на поведінку допитуваного. Але за будь-яких обставин слідчий повинен забезпечити процесуальні гарантії допитуваної особи¹.

13. Забезпечення сприятливих умов проведення допиту.

Слідчий повинен забезпечити відповідні умови для якісного проведення допиту із урахуванням необхідності гарантування безпеки його учасників².

На думку В.П. Бахіна, В.К. Весельського і Т.С. Малікова, створені умови повинні виключити наявність сторонніх осіб, надати можливість слідчому контролювати весь процес допиту³.

14. Ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги фахівців.

Підготовка до допиту має включати ознайомлення зі спеціальною літературою, використання допомоги фахівців певного профілю шляхом одержання від них різних довідкових даних, спільного аналізу документації або безпосередньої участі спеціаліста у допиті; поповнення знань за результатами інших допитів та ін.

Так, розслідування злочинів у сфері економіки, наприклад, банківського кредитування, використання комп'ютерних мереж, вимагає від слідчого високого рівня спеціальної економічної підготовки⁴. До проведення допиту слідчий повинен набути необхідні знання та навички, що

---

¹ Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография . – Казань, 1983. – С. 85.

² Закаатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 15-16; Капітанчук Л.Ю. Особливості розслідування нелегальної міграції: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2011. – С. 10.

³ Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): Навчальний посібник. – К., 97. – С. 28.

⁴ Чернявський С.С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 14.

дозволить більш ефективно проводити слідчу дію.

На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, ретельна підготовка до допиту та консультації з фахівцями найчастіше не усувають можливості потрапити при проведенні допиту в скрутне становище, оскільки відповіді допитуваного іноді виявляються для слідчого несподіваними. У такій ситуації доводиться переривати допит, знову консультиватися з обізнаними особами, вивчати необхідну літературу, що затягує терміни слідства, негативно впливає на встановлення об'єктивної істини у справі, а крім того, суперечить принципам і завданням кримінального судочинства¹.

15. Використання оперативно-розшукової інформації.

Істотну допомогу в підготовці до допиту надає вивчення матеріалів оперативно-розшукової діяльності. Саме завдяки оперативній інформації слідчий може отримати відомості, що характеризують учасників кримінально-процесуальної діяльності. Особливого значення мають відомості про особу злочинця.

На думку С.М. Стахівського, вивчення оперативних матеріалів значно розширює пізнавальні можливості слідчого та сприятливо впливає на хід встановлення істини у справі².

16. Планування допиту.

Планування допиту є заключним етапом його підготовки.

На думку В.О. Коновалової, результати розумової діяльності слідчого під час підготовки до допиту знаходять свій концентрований вираз у плані допиту³.

План є динамічною системою, тому під час допиту він суттєво коригується: окремі положення замінюються, уточнюються чи доповнюються. План має орієнтовний і динамічний характер, оскільки у ньому неможливо передбачити усі особливості допиту, тому він повинен визначати лише головні моменти: час та місце допиту, його учасників, спосіб виклику допитуваного, технічні засоби фіксації, використання доказів⁴, перелік питань допитуваному⁵, тактичні прийоми та ін.

За необхідності план може бути доповнений схемами злочинних зв'язків підозрюваних, окремих епізодів злочину, місць їх учинення, структури злочинної групи та ін.

---

¹ Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 134.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 16.

³ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 96.

⁴ Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 92.

⁵ Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 13-14

План може бути усним чи письмовим, стислим або розгорнутим.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що при розслідуванні злочинів план проведення допиту слідчими, як правило, не складається (89 % випадків). Більшість слідчих (92 %) вказують, що це зумовлено такими чинниками: знаходження у провадженні слідчих великої кількості кримінальних справ, залучення працівників слідчих підрозділів до виконання обов'язків з охорони громадського порядку, зокрема, патрулювання, обслуговування футбольних матчів, проведення різноманітних рейдових заходів та ін.

Підтримуємо думку С.М. Стахівського, що планування є важливим моментом при розслідуванні складних, багатоепізодних кримінальних справ. Адже письмовий план містить не тільки перелік питань, які слід з'ясувати, а й вказує на послідовність їх з'ясування, фрагменти матеріалів кримінальної справи тощо¹.

Зважаючи на це, безплановість допиту тягне за собою неповноту та безсистемність постановки запитань, використання тактичних прийомів, що в цілому негативно може відбитись на результатах допиту.

Отже, узагальнюючи викладене, необхідно зазначити, що до основних організаційно-підготовчих заходів до проведення допиту можна віднести:

- повне, всебічне і ретельне вивчення матеріалів кримінальної справи;
- визначення предмета допиту та сформованої слідчої ситуації;
- визначення кола осіб, які підлягають допиту;
- визначення послідовності проведення допитів;
- вивчення особи злочинця;
- збирання оперативної інформації про допитувану особу (склад злочинної групи) та вчинених нею злочинів;
- визначення часу проведення допиту (тривалість допиту);
- визначення способу виклику на допит;
- визначення місця проведення допиту;
- підбір речових доказів та інших матеріалів для пред'явлення допитуваному;
- визначення технічних засобів фіксації допиту та їх підготовка;
- визначення учасників проведення допиту;
- забезпечення сприятливих умов проведення допиту;
- ознайомлення зі спеціальною літературою або використання допомоги осіб, що володіють спеціальними знаннями;
- використання оперативно-розшукової інформації;

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 16.

- визначення низки тактичних прийомів, що будуть застосовуватися під час допиту;

- планування допиту.

Після закінчення організаційно-підготовчих дій слідчий переходить до робочого етапу – безпосереднього допиту.

Прийняття у 1996 році Конституції України істотно вплинуло на організацію і тактику допиту як на досудовому слідстві, так і в суді. Зокрема, у статті 63 Конституції України зазначається, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Сучасна практика розслідування злочинів свідчить, що злочинці відмовляються давати показання, посилаючись на вказану норму Конституції, а також на ст. 69¹ КПК України¹.

Тактика допиту, на думку Р.С. Белкіна, В.П. Лаврова і І.М. Лузгіна, являє собою сукупність найбільш раціональних прийомів, які кореспондуються з особливостями кримінальної справи, особою злочинця і умовами, в яких проводиться допит².

В.М. Тертишник і С.В. Слінько під тактикою допиту розуміють систему заснованих на кримінально-процесуальному законі принципів, методів, прийомів і правил допиту, що забезпечують отримання від допитуваних правдивих показань про обставини, що мають значення для справи, а також відомостей, необхідних для перевірки достовірності цих показань³.

На думку В.С. Комаркова, тактика допиту являє собою найбільш доцільні форми і способи взаємодії слідчого з допитуваним, які здійснюються для з'ясування істотних для справи обставин, шляхом оперування доказовою та оперативною інформацією. Автор вказує, що зміст тактики допиту включає у себе: визначення шляхів встановлення психологічного контакту; розробку раціонального комплексу тактичних прийомів та засобів їх реалізації; передбачення можливого ефекту їх впливу; визначення моменту й послідовності застосування кожного тактичного прийому, виходячи зі специфіки конкретної слідчої ситуації⁴.

Узагальнення думок вчених дозволяє зробити висновок, що під тактикою допиту слід розуміти сукупність заснованих на процесуальних

---

¹ Чаплинський К.О. Забезпечення прав людини під час проведення допиту підозрюваного (обвинуваченого) // Права людини: теорія, реальність, перспективи: Матер. регіон. наук.-практ. конф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 87.

² Криміналістика / Под ред. професорів Р.С. Белкіна, В.П. Лаврова, І.М. Лузгіна. – М., 1988. – С. 94.

³ Тертишник В.М., Слінько С.В. Теорія доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 170.

⁴ Комарков В.С. Суть і умови пред'явлення доказів при допиті обвинуваченого // Радянське право. – 1972. – № 2. – С. 56.

нормах криміналістичних рекомендацій, які визначають найбільш доцільні прийоми та способи встановлення психологічного контакту з допитуваним, надання йому допомоги у відтворенні події, методи і прийоми правомірного психологічного впливу для одержання правдивих показань, що мають значення для розкриття та розслідування злочинів.

Вибір тактики допиту залежить від таких факторів, що знаходяться у складній взаємодії між собою:

- ситуації допиту, що склалася на певному етапі розслідування;
- особливостей допитуваного (вік, наявність злочинного досвіду, рівень правової поінформованості), його процесуального стану і рівня зацікавленості у результатах розслідування;
- специфіки тактичної мети, що виникає перед слідчим;
- характеру інформації та доказів, якими володіє слідчий¹.

І.Є. Биховський, Ф.В. Глазирін та С.К. Пітерцев додають до них майстерність слідчого та сукупність доказів, що є у справі².

В.О. Коновалова зазначає, що правильно обрана тактика допиту забезпечує об'єктивність та достовірність показань, успішність розкриття і розслідування злочинів³.

Під час обрання тактики допиту слідчий повинен враховувати ситуацію допиту.

Ситуація допиту – це окрема слідча ситуація, що складається під час проведення слідчої дії. Ситуація допиту може мати безконфліктний і конфліктний характер.

На думку Ю.В. Гавриліна і А.Ю. Головіна, безконфліктна ситуація характеризується повним або частковим поєднанням інтересів взаємодії слідчого і допитуваної особи, відсутністю протиріч у їх намірах і планах на даному етапі розслідування⁴.

Узагальнення слідчої практики дозволяє виділити такі види безконфліктних ситуацій допиту:

- повідомлення допитуваним правдивих показань;
- намагання допитуваного співпрацювати зі слідством;
- намагання особи встановити об'єктивну істину;

---

¹ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навчальний посібник / Бахін В.П., Весельський В.К. – К.: НВТ «Правник», 1997. – С 15-16; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 324; Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч.. – С. 3; Матюшкова Т.П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2006. – С. 13.

² Быховский И.Е., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. Допустимость тактических приемов при допросе: Учебное пособие. – Волгоград, 1989. – С. 24.

³ Коновалова В.Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых. – Х., 1956. – С. 13.

⁴ Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 160; Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001. – С. 43

- давання показань, що викривають співучасників злочину та лідера групи;

- намагання відшкодувати матеріальні і моральні збитки у повному обсязі та ін.

Конфліктна ситуація допиту характеризується наявністю у слідчого і допитуваного відносин суперництва і протидії, що обумовлюється повною або частковою розбіжністю інтересів¹.

Аналіз поглядів вчених² і узагальнення слідчої практики дозволяє виділити такі види конфліктних ситуацій допиту:

- відмова допитуваного від давання показань;
- давання особою неправдивих показань;
- добросовісна помилка допитуваного;
- постійна зміна показань;
- відсутність психологічного контакту із допитуваним,
- наявність суперечностей в показаннях допитуваного;
- неспроможність допитуваного повідомити про певні обставини внаслідок забування;
- учинення допитуваними активної протидії розслідуванню;
- компрометація слідчого;
- негативний вплив на сумлінного учасника допиту та ін.

Можна погодитися з думкою В.О. Коновалової, що перелічити усі можливі конфліктні ситуації, які виникають під час допиту, досить складно³.

Узагальнюючи слідчу практику, можна виділити чотири основні ситуації допиту:

- давання допитуваним повних і правдивих показань;
- добросовісна помилка допитуваного;
- дача неправдивих показань;
- відмова від дачі показань.

Результати вивчення кримінальних справ і опитування слідчих свідчить, що у слідчій практиці безконфліктні ситуації зустрічалися лише у 7 % випадків. Підозрювані і обвинувачені намагаються під час допиту зайняти більш вигідну позицію, дають неправдиві і неповні показання

---

¹ Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в поняттях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 160.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 328; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 92; Матюшкова Т.П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2006. – С. 13; Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001. – С. 43; Лускатов О.В. Психология допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 12; Криміналістика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Харьков., 2007. – С. 68.

³ З Коновалова В.Е. Указ. соч. – С. 92.

або постійно їх змінюють, чинять активну протидію розслідуванню.

Таку думку підтримує і низка вчених. Так, Б.В. Щур, дослідивши діяльність злочинних угруповань, дійшов висновків, що під час допиту члени ОЗГ у більшості випадків займають такі позиції: повідомляють повну та об'єктивну інформацію (7 %); відмовляються від дачі будь-яких показань (52 %); повідомляють неправду (79 %); інше (11 %). Окрім того, аналіз кримінальних справ показує, що під час досудового слідства члени злочинної групи визнавали свою вину (36 %), не визнавали у повному обсязі своєї вини (64 %), відмовилися від дачі показань (16 %), неодноразово змінювали свої показання (27 %). Причому було встановлено, що злочинці досить часто робили спробу змінити показання (відмовитись від своїх показань) під час судового процесу, звинуватити органи досудового слідства у застосуванні недозволених примусових заходів (42% кримінальних справ)¹.

За дослідженнями Н.В. Павлової, при розслідуванні справ щодо шахрайства у сфері приватного житла, лише у 3,75 % випадків підозрювані (обвинувачені) цілком визнали свою вину та сприяли встановленню об'єктивної істини, тоді як у 31,25 % випадків дані особи взагалі не визнали своєї вини, у 7,5 % випадків – відмовлялися давати показання².

На думку В.О. Коновалової, якщо ситуація безконфліктна, то допит повинен бути спрямований на повне й детальне встановлення усіх обставин, пов'язаних з подією злочину. Якщо ситуація допиту конфліктна, то можуть застосовуватися інші тактичні прийоми³.

Зважаючи на це, для подолання активної протидії під час проведення допиту слідчий повинен застосовувати низку тактичних прийомів, що дозволить досягти мети слідчої дії.

Є.П. Іщенко і А.А. Топорков під тактичними прийомами розуміють розроблені криміналістикою і апробовані слідчою практикою оптимальні способи встановлення з допитуваним психологічного контакту, нейтралізації його негативного ставлення до розслідування і здійснення на нього психологічного впливу з метою отримання повних і достовірних показань⁴.

На думку В.М. Тertiшника, тактичний прийом являє собою найбільш раціональний та ефективний спосіб дії допитувача у конкретній слідчій ситуації, що склалася, найбільш доцільну лінію поведінки осо-

---

¹ Щур Б.В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами. – Х., 2005. – С. 77.

² Павлова Н.В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла: Монографія. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 134.

³ Коновалова В.Е. Указ. соч. – С. 91.

⁴ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 412.

би, яка проводить допит¹.

Більш чітким, на нашу думку, є визначення В.П. Бахіна, І.В. Гори і П.В. Цимбала, які під тактичним прийомом розуміють найбільш раціональний спосіб дій або найбільш доцільну лінію поведінки слідчого в процесі збирання, дослідження та використання доказів².

У юридичній літературі вченими багато уваги приділено тактичним прийомам та запропоновано різні їх класифікації, які спрямовані на виявлення й усунення неправди у показаннях допитуваних осіб та отримання повної та об'єктивної інформації.

Найбільш повна класифікація тактичних прийомів здійснена Г.Г. Доспуловим (1966), М.І. Порубовим (1976), В.Ю. Шепітьком (1997), В.К. Весельським (1999), В.І. Комісаровим (2002) та ін.

Розглядаючи безконфліктну ситуацію допиту, Ю.В. Гаврилін, А.Ю. Головін і І.В. Тишутіна пропонують такі тактичні прийоми її подолання:

- роз'яснення допитуваному важливості його показань для встановлення істини у справі;
- проведення допиту у хронологічній послідовності;
- постановка запитань, що активізують пам'ять допитуваного;
- пред'явлення доказів;
- допит на місці події³.

І.А. Возгрін, І.І. Іванов і К.С. Кузьмініх додають такі прийоми допиту:

- ознайомлення допитуваного з фрагментами показань інших осіб;
- повторний допит⁴.

На думку П.Д. Біленчука, В.К. Лисиченка і Н.І. Клименка, до загальних тактичних прийомів допиту належать:

- встановлення психологічного контакту із допитуваним;
- викладення показань у формі вільної розповіді;
- поставлення запитань;
- пред'явлення доказів;
- актуалізація забутого в пам'яті допитуваного⁵.

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 240; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 283.

² Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. – Ірпінь, 2002. – С. 179.

³ Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях і термінах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 163.

⁴ Возгрін І.А., Іванов І.І., Кузьминых К.С. и др. Криміналістика. Схеми и терминология.. – СПб., 2001. – С. 160.

⁵ Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К., 2001. – С. 324.

За результатами анкетування слідчих можна зробити висновок, що до основних прийомів допиту у безконфліктних ситуаціях вони відносять: встановлення психологічного контакту (92 %), викладення показань у формі вільної розповіді (54 %), поставлення запитань (48 %), пред'явлення доказів (27 %).

На підставі узагальнення слідчої практики та поглядів вчених до тактичних прийомів допиту у безконфліктних ситуаціях його проведення можна віднести:

- встановлення психологічного контакту;
- викладення показань у формі вільної розповіді;
- постановку запитань;
- ознайомлення допитуваного з фрагментами показань інших осіб;
- пред'явлення доказів;
- актуалізацію забутого в пам'яті допитуваного;
- роз'яснення допитуваному важливості його показань для встановлення істини у справі.

Досить значна увага у криміналістичній літературі приділяється тактичним прийомам, спрямованим на подолання конфліктної ситуації допиту.

Так, на думку С.В. Маликова і Д.М. Балашова, до найбільш ефективних тактичних прийомів можна віднести:

- спокійний тон допиту, дотримання слідчим тактовності та ввічливості;
- бесіда на сторонню тему з метою вивчення психологічних особливостей допитуваного;
- вміння вислухати до кінця, демонстрація інтересу до особистості допитуваного;
- роз'яснення допитуваному його прав і обов'язків;
- роз'яснення позитивних наслідків у разі давання правдивих показань¹.

Аналіз викладеного дозволяє дійти висновку, що окремі способи, названі вище, не можуть бути розглянуті як тактичні прийоми. Зокрема, «роз'яснення допитуваному його прав і обов'язків» є процесуальною вимогою допиту, «спокійний тон допиту» є тактичною умовою слідчої дії, а «дотримання слідчим тактовності та ввічливості» – етичним правилом спілкування.

Г.Г. Доспулов і Н.Ш. Сафін пропонують таку низку тактичних прийомів, що використовуються під час допитів: допущення легенди, раптовість, відволікання уваги, форсований і уповільнений темпи допиту,

---

¹ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 288.

створення напруження, використання «слабких місць» допитуваних¹.

В.І. Оперук виділяє такі прийоми як створення в кабінеті слідчого певної обстановки, необхідної для дезорієнтації допитуваного; використання даних про особу допитуваного, а також поведінку напередодні допиту; створення умов для формування у допитуваного перебільшеного уявлення про обізнаність слідчого з показань, отриманих від інших співучасників².

Аналізуючи вказані прийоми, можна зауважити, що «створення в кабінеті слідчого певної обстановки» не є тактичним прийомом допиту, а виступає лише його тактичною умовою.

На думку Л.М. Карнеєвої, до основних тактичних прийомів допиту можна віднести такі:

- роз'яснення негативних наслідків у разі відмови від давання показань;
- використання доказів та протиріч між співучасниками злочину;
- створення перебільшеного уявлення про інформованість слідчого;
- приховування поінформованості слідчого від допитуваних;
- використання деталізуючих та конкретизуючих запитань³.

І.Є. Биховський, Ф.В. Глазирін і С.К. Пітерцев додають інші тактичні прийоми:

- приховування мети допиту;
- створення у допитуваного уявлення, що інші співучасники дали правдиві показання;
- використання міжособистісних відносин співучасників злочину⁴.

На думку інших вчених, арсенал тактичних прийомів повинен складатися з таких дій:

- роз'яснення допитуваним необхідності надання правдивих відомостей;
- виявлення обставин, які дозволяють перевірити правдивість відомостей, що повідомляються;
- встановлення неправдивого алібі;
- проведення допиту у присутності інших осіб¹.

---

¹ Доспулов Г.Г. Психология допроса на предварительном следствии. – М., 1976. – С. 78-84; Сафин Н.Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в советском уголовном судопроизводстве (процессуальный и криминалистический аспекты). – Казань, 1990. – С. 126.

² Оперук В.І. Методика розслідування розбійницьких нападів на банківські установи : Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 11.

³ Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования: Учебное пособие. – Волгоград, 1976. – С. 58.

⁴ Биховский И.Е., Глазырин Ф.В., Питерцев С.К. Допустимость тактических приемов при допросе: Учебное пособие. – Волгоград, 1989. – С.30-40.

В.С. Комарков вказує на такі тактичні прийоми, як зняття напруження та припинення неправди².

Б.В. Щур акцентує увагу на можливостях використання специфічних тактичних прийомів допиту стосовно розслідування злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями, зокрема, пошук найбільш «слабкої ланки» в структурі ОЗГ, роз'єднання злочинної групи, створення конфліктних стосунків у групі³.

Більш повно, на нашу думку, визначають види тактичних прийомів В.П. Бахін, В.К. Весельський і В.С. Кузьмічов. До основних їх видів вчені відносять:

- деталізацію показань;
- з'ясування контрольних даних;
- допущення легенди;
- покладання краю брехні на початковому етапі допиту;
- виявлення зацікавленості до незначних другорядних фактів та замовчування про інші, відомі слідству обставини;
- створення у допитуваного уявлення про інформованість слідчого;
- викладення слідчим ймовірного ходу подій;
- приховування слідчим інформованості про подію злочину;
- використання темпу постановки запитань допитуваному;
- спростування неправдивого алібі;
- початок допиту з обставин (епізодів), найбільш відомих слідчому;
- запрошення до участі в допиті авторитетних для допитуваного осіб;
- пред'явлення доказів;
- проведення повторного допиту;
- застосування під час допиту звуко- і відеозапису⁴.

Такі види прийомів визначають і І.А. Возгрін, І.І. Іванов, К.С. Кузьмініх, Ю.В. Гаврилін та інші⁵.

---

¹ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 119-120; Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / Под ред. В.А. Образцова. – М.: Юристъ, 1999. – С. 100.

² Комарков В.С. Тактика допроса: Учебное пособие. – Х., 1975. – С. 17.

³ Щур Б.В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинців, що вчиняються організованими злочинними групами: Автореф. дисертації ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 12.

⁴ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник.. – К., 1997. – С. 37-41; Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 108.

⁵ Возгрін І.А., Іванов І.І., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие.. – М., 2001. – С. 61; Гаврилін Ю.В., Головін А.Ю., Тишутіна І.В. Криминалистика в поняттях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 163-164.

Узагальнюючи викладене, необхідно вказати, що застосування тактичних прийомів має вибірковий характер, що передбачає визначення й використання тих із них, які сприяють одержанню об'єктивних, правдивих та повних показань.

Можна погодитися з думкою В.К. Весельського, що вибір тактичних прийомів, які б відповідали конкретній слідчій ситуації та вирішенню поставлених при цьому завдань, передбачає «видобування» з багатьох можливих такого прийому, який напевно буде найбільш результативним. Для цього потрібна систематизація тактичних прийомів, яка давала б можливість здійснювати необхідний вибір з «блоків», аналогічних за своєю спрямованістю прийомів¹.

Слід підкреслити, що за своїм характером тактичні прийоми є штучно сконструйованими, оскільки не завжди є можливість повно і всебічно продумати та передбачити поведінку злочинців. Ми погоджуємося з думкою В.Є. Богинського, який вважає, що прийоми повинні бути гнучкими, а у складних ситуаціях (наприклад, обмежений обсяг інформації, активна протидія розслідуванню) доцільно застосовувати не один, а кілька їх можливих варіантів, враховуючи слідчу ситуацію, що склалася під час допиту². Така ситуація визначається позицією, яку займають підозрювані (обвинувачені), їх захисники, предметом допиту³, особливостями особи злочинця⁴, характером й обсягом наявних доказів⁵ та іншої інформації.

Під час розслідування злочинів слідчими використовуються усі висвітлені у криміналістичній літературі тактичні прийоми допиту. Втім, особливого значення з них набувають ті, що найчастіше використовуються у слідчій діяльності і потребують коригування з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Так, під час опитування співробітників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, прокуратури і Служби безпеки України було встановлено, що до найбільш розповсюджених тактичних прийомів допиту вони відносять:

- встановлення психологічного контакту – 100 % респондентів;
- викладання показань у формі вільної розповіді – 94 %;

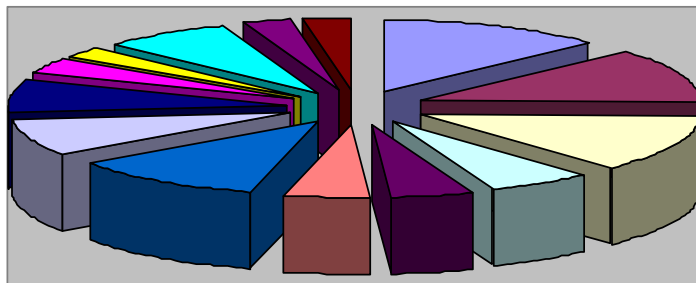
¹ Весельский В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук – Київ, 1999. – С. 14.

² Богинський В.Є. Підготовка до допиту підозрюваного // Радянське право. – 1978. – №12. – С. 40.

³ Криминалистика / Под ред. профессорів Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 95.

⁴ Журавель В.А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Науково-практичний посібник. – Х., 2005. – С. 100.

⁵ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 15-16.

- поділ теми вільної розповіді – 74 %;
- постановку запитань – 100 %;
- спостереження за поведінкою допитуваного – 69 %;
- використання різних темпів допиту – 46 %;
- створення напруження – 57 %;
- зняття напруження – 35 %;
- використання фактора раптовості – 63 %;
- пред'явлення доказів – 87 %;
- створення уявлення про інформованість слідчого – 28 %;
- розповідь слідчим версій про учинений злочин або ймовірний розвиток події – 18 %;
- приховування меж поінформованості слідчого – 59 %;
- актуалізація забутого у пам'яті допитуваних – 57 %;
- використання асоціативних зв'язків – 44 %;
- відволікання уваги допитуваного – 32 %;
- використання рефлексії допитуваного – 19 %;
- втягнення допитуваного у суперечку – 12 %;
- використання в злочинній групі конфліктів і протиріч – 38 %;
- застосування науково-технічних засобів – 21 %.

Рис. Найбільш розповсюджені тактичні прийоми допиту, що використовуються у правоохоронній практиці

Окрім того, результати анкетування суддів, що проведене М.Й. Вільгушинським, показують, що під час проведення судового допиту ними використовуються такі тактичні прийоми: постановка запитань допитуваній особі (84,35 %); демонстрація доказів (27,09 %); пред'явлення доказів (44,97 %); оголошення показань інших осіб (63,96 %); оголошення показань, повідомлених на досудовому слідстві (62,01 %); посилення на матеріали кримінальної справи (58,93 %); використання наоч-

ної інформації (11,45 %); роз'яснення положень закону (24,58 %); відведення певного виду запитань (25,13 %); використання певної послідовності у постановці запитань (46,36 %); пред'явлення доказів у певній послідовності (24,86 %); звернення до логічного мислення допитуваного (25,97 %); інше (2,79 %)¹.

Зважаючи на це, розглянемо тактичні прийоми допиту з урахуванням сучасної наукової думки та потреб правоохоронної практики.

Допит починається із встановлення слідчим особи допитуваного. Після цього з'ясовуються її повні анкетні дані. У науковій літературі існує думка, що встановлення анкетних даних не є допитом, оскільки вони з'ясовуються до початку допиту. На думку С.М. Стахівського, така думка є не зовсім точною, оскільки із з'ясування анкетних даних починає заповнюватись протокол допиту, а отже, це і є початком самого допиту².

Підозрюваному повідомляється, у вчиненні якого злочину він підозрюється, і роз'яснюються його права та обов'язки як підозрюваного. Обвинуваченому права і обов'язки роз'яснюються після пред'явлення сформульованого йому обвинувачення. Свідка попереджають про кримінальну відповідальність за відмову давати показання і давання завідомо неправдивих показань. Потерпілого тільки за давання завідомо неправдивих показань.

Допит починається тільки після встановлення з допитуваним психологічного контакту. Такий контакт доцільно встановлювати під час заповнення анкетних даних.

Встановлення психологічного контакту здійснюється слідчим незалежно від процесуального статусу допитуваних та ситуації, в якій здійснюється допит³.

На думку В.П. Бахіна і В.К. Весельського, під психологічним контактом слід розуміти встановлення такої атмосфери спілкування слідчого і допитуваного, яка забезпечить готовність і бажання обмінюватись інформацією, сприймати її, прислуховуватись до доказів співрозмовника⁴.

В.Ю. Шепітько психологічний контакт визначає як найбільш сприятливу психологічну «атмосферу» допиту, яка допомагає взаємодії та взаємовідносинам між її учасниками, це певний «настрій» на спілкуван-

---

¹ Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2009. – С. 11.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 23.

³ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 315.

⁴ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 6.

ня¹.

Ю.В. Гаврилін під психологічним контактом розуміє такий стан спілкування, при якому учасники допиту відчують необхідність у сумісній діяльності, передачі, обміні інформацією, не знаходяться у стані протиборства, не мають принципово різних мети та завдань².

Більш чітким є визначення М.В. Салтевського і Є.Д. Лук'янчикова, які психологічний контакт визначають як цілеспрямовану діяльність слідчого по управлінню рухом інформації в процесі спілкування, що забезпечує розвиток спілкування в потрібному напрямі протягом всього розслідування³.

Узагальнення поглядів вчених дозволяє зробити висновок, що під встановленням психологічного контакту слід розуміти цілеспрямовану та плановану діяльність слідчого для створення умов, що поглиблюють спілкування з допитуваним у потрібному напрямі для одержання повних і об'єктивних показань, що мають значення для встановлення істини у справі⁴.

Психологічний контакт означає взаєморозуміння, довіру й бажання двох осіб обмінюватися інформацією. Це форма людських відносин, сутність яких зводиться до «панування – підкорення» або сугубо ділових контактів – «взаємне слідування своїм обов'язкам»⁵.

Встановлення психологічного контакту вимагає від слідчого знань психології підозрюваних (обвинувачених) та врахування їх індивідуальних якостей, психічного стану в момент проведення допиту, життєвого і злочинного досвіду та інших обставин, що їх характеризують.

Тактичні прийоми, спрямовані на встановлення психологічного контакту з допитуваним, ґрунтуються на використанні даних психології, логіки та інших наук. У цьому відношенні певний інтерес становлять способи приваблювати до себе людей, що запропоновані Д. Карнегі: виявляти щирий інтерес до інших людей; усміхатись; пам'ятати, що для людини звук її імені – найсолодший і найважливіший звук людської мови; бути хорошим слухачем; заохочувати інших розповідати вам про себе; вести розмову у колі інтересів співрозмовника; давати людям відчу-

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 269.

² Гаврилін Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 40.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 362; Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 198.

⁴ Чаплинський К.О. Тактичні прийоми допиту членів організованих злочинних угруповань / Чаплинський К.О. // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 1 (14). – С. 68.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 185.

ти їх значущість і робити це щиро. На думку В.Ю. Шепітька і В.О. Коновалової, банальність деяких прийомів очевидна, однак це не позбавляє їх практичного значення при певній інтерпретації¹.

Узагальнення поглядів вчених та результатів анкетування слідчих дозволяє виділити основні способи встановлення психологічного контакту, до яких слід віднести:

- індивідуальний підхід до особи допитуваного;
- роз'яснення процесуального становища допитуваного;
- дотримання законних прав та інтересів допитуваного;
- демонстрація доброзичливості і неупередженого ставлення до допитуваного;
- демонстрація слідчим поінформованості про спосіб і обставини життя допитуваного, його проблеми, потреби та інтереси;
- роз'яснення мети та завдань допиту;
- визначення обставин, що пом'якшують кримінальну відповідальність;
- роз'яснення значення щирої каяття у злочині;
- переконання у необхідності надання допомоги органам досудового розслідування;
- коректна поведінка слідчого, який представляє інтереси держави, стосовно допитуваного;
- переконання у невідворотності покарання злочинців;
- створення обстановки, що викликає інтерес до допиту та його результатів;
- висвітлення позитивних якостей допитуваного;
- проведення попередньої бесіди на сторонню тему;
- проведення допиту без присутності сторонніх осіб (допит наодинці) та ін.

Анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури і МВС України, проведене В.Ю. Шепітьком, дозволило визначити тактичні прийоми, які застосовуються з метою встановлення психологічного контакту зі свідком (потерпілим): роз'яснення важливості повідомлення правдивих показань – зазначили 72 % опитаних; бесіду на сторонню тему – 64 %; використання позитивних якостей допитуваного – 62 %; переконання у необхідності надання допомоги органам розслідування – 58 %; переконання у невідворотності покарання злочинців – 56 %; повідомлення про мету допиту – 54 %; роз'яснення суті наслідків вчиненого злочину – 54 %; інше – 4 %. А також тактичні прийоми, що використовуються з метою встановлення психологічного контакту з обвинуваченим (підозрю-

---

¹ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

ваним): роз'яснення значення щирого каяття – 64 % опитаних; бесіду на сторонню тему – 62 %; використання позитивних якостей допитуваного – 57 %; демонстрацію слідчим поінформованості про обставини життя допитуваного – 46 %; інше – 6 %¹.

Психологічний контакт завжди має двосторонній характер, його встановлення і підтримання залежить як від слідчого, так і від допитуваного, хоча ініціатива повинна належати слідчому². Можна погодитися з думкою А.В. Дулова, що психологічний контакт являє собою постійний процес, що розвивається, який повинен тривати протягом усього допиту³.

У криміналістичній літературі вчені вказують на необхідність проведення допиту віч-на-віч⁴, що дозволить створити належну обстановку допиту.

Проте на практиці досить важко створити такі умови⁵. Дослідження, проведені Р.Ю. Савонюком і В.Г. Лісогором, дозволяє дійти висновку, що в одному кабінеті працюють два слідчих – 37,8 %, утрюх – 17,6 % і учотирюх – 16,8 %. Також слідчі звертають увагу на незадовільну звукоізоляцію кабінетів – 84 % опитаних⁶.

Необхідно зазначити, що робота кількох слідчих в одному кабінеті нерідко призводить до одночасної присутності у ньому, а також біля нього підозрюваних, свідків та інших осіб, запрошених за одною або різними кримінальними справами, що може призвести до небажаного обміну інформацією між ними, можливості обговорення дій слідчого, підслуховування, вироблення певної тактики поведінки, спрямованої на ускладнення слідства, а також не сприяє розслідуванню злочину.

Так, двоє слідчих одночасно проводили допити осіб. Один допитував підозрюваного, а інший – свідка, які проходили за різними кримінальними справами. Усе це відбувалося в одному кабінеті. Допитувані були знайомі, про що не знали слідчі. Під час допиту підозрюваного свідок підслуховував інформацію, якою обмінювалися між собою слідчий і пі-

---

¹ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 273.

² Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 115.

³ Дулов А.В. Судебна психологія. – Минск, 1975. – С. 318.

⁴ Советский следователь. – М., 1949. – С. 269.

⁵ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посібник для здачі екзамена. – М., 2006. – С. 102.

⁶ Савонюк Р.Ю. Слідча діяльність: детермінанти і проблеми // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади: Аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників. – К., 1999. – Т. 18. – С. 481-482; Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2003. – С. 9.

дозрюваний. Після допиту свідок повернувся додому. Інформацію, яку останній отримав з іншої кримінальної справи під час перебування на допиті, він надав зацікавленим особам, які завдяки цьому вчинили протидію слідству¹.

При встановленні психологічного контакту не можна:

- проявляти особисту зацікавленість у результатах допиту (справи);
- використовувати неправдиві відомості, релігійні почуття та помсту;
- допускати тривалого чекання допиту або співчувати допитуваному;
- застосовувати фізичне або психічне насилля, шантаж або обман;
- закликати до дій, що суперечать нормам етики й моралі та ін.

Під час встановлення психологічного контакту допитуваний не повинен відчувати, що його методично та цілеспрямовано «схиляють» на заздалегідь заплановану тему розмови².

Деякі вчені вважають, що для встановлення психологічного контакту з допитуваним рекомендується проведення допиту двома особами (як одночасно, так і послідовно на різних допитах), коли один грає роль злого (жорстокого), а інший доброго, щоб допитуваний потягнувся до доброго, відкрився йому.

В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин і А.В. Старушкевич зазначають, що такий прийом полягає у відкритій дезінформації, повній удаваності. Але допит удвох може бути правомірним і доцільним, якщо за мету ставиться контроль іншим слідчим за ходом допиту і поведінкою не лише допитуваного, але й свого колеги, оскільки з боку видніше помилки, реакції, які інший слідчий при підключенні до допиту може використати і за необхідності усунути³.

Необхідно зазначити, що на встановлення психологічного контакту з підозрюваними (обвинуваченими) нерідко негативно впливає поява захисників. Вони є висококваліфікованими їх союзниками, що необхідно враховувати під час проведення допитів. Участь захисника вносить певні складнощі і особливості у проведення усіх слідчих дій, а особливо – у тактику допиту. Захисник добре знає умови, механізм і можливості розслідування. Саме з урахуванням цих особливостей він здійснює захист інтересів підозрюваних (обвинувачених). Користуючись правом на

---

¹ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Науково-практичний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 39.

² Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 167.

³ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 53-54.

зустріч наодинці з підзахисними, захисники іноді коригують (визначають) лінію поведінки злочинців під час слідства, розроблюють заходи протидії розслідуванню та клопочуть про проведення очних ставок зі свідками (потерпілими) з метою психологічного впливу на останніх.

Зокрема, під час опитування слідчих працівників було встановлено, що після появи захисника у 52 % випадків підозрювані (обвинувачені) змінювали або відмовлялися від раніше даних показань.

Так, під час викриття злочинної групи, лідером якої був В., було затримано трьох її членів: Г., Б. і Е. Після затримання з Б. (який не брав безпосередньої участі у вчиненні злочинів) був встановлений психологічний контакт. Однак після появи захисника, який був на утриманні злочинної групи, Б. заперечував свою належність до групи та відмовився від раніше даних показань¹.

Однак наміри захисника можуть реалізуватися лише у заключній частині, оскільки допит починає і веде слідчий. Захисник повинен ставити запитання, коментувати будь-які положення лише з дозволу слідчого і не втручатися у процес допиту. У необхідних випадках слідчий може перервати допит і видалити захисника з кабінету. Але слідчі іноді не звертають уваги на тактичне значення процедурних особливостей допиту і не використовують їх проти захисників, які порушують процедуру допиту.

Під час допитів захисники можуть вживати заходи щодо дискредитації слідчого та відшукання прогалин і помилок, допущених під час досудового розслідування, забезпечуючи тим самим необхідний психологічний настрій своїх підзахисних.

Зокрема, за даними опитування, проведеного В.К. Весельським, адвокати вбачають свою мету під час проведення досудового розслідування у такому:

- виявлення помилок та прорахунків, що допущені слідчим – 71,2 %;
- використання суперечок щодо зібраних слідством доказів – 31,3 %;
- захист «клієнтів» будь-якою ціною – 5,7 %².

Отже, слідчий повинен усвідомлювати, що під час допиту стає об'єктом вивчення з боку захисника (наводить довідки про слідчого, зокрема, про його професійні якості, досвід, прогнозує питання і відповіді тощо). Звідси слідчий змушений звузити коло тактичних прийомів, що використовуються під час допиту без захисника, виключити прийоми

---

¹ За матеріалами УБОЗ у Дніпропетровській області за 2001 р.

² Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти): Монографія. – К., 1999. – С. 76.

логічного впливу за допомогою доказів, щоб не розкрити передчасно доказову базу за справою. Тому, на думку М.С. Гурєва, доцільно поглиблювати психологічний контакт з допитуваним за рахунок зниження глибини його контакту зі своїм захисником¹.

У тих випадках, коли психологічний контакт не встановлений, рекомендується відкласти допит і провести інші слідчі дії – обшуки (виїмки), слідчі огляди, пред'явлення для впізнання тощо.

Таким чином, психологічний контакт – це багатofакторне явище, що потребує врахування і реалізації різних сторін спілкування при допиті. Зважаючи на це, як вказують В.К. Весельський, В.С. Кузьмічов, В.С. Мацишин, А.В. Старушкевич, необхідно говорити про встановлення психологічного контакту не як про своєрідний тактичний прийом, а як про тактичне завдання, що вирішується сукупністю різноманітних тактичних прийомів².

Під час слідчої дії допитувані особи повинні знаходитися на певній відстані від слідчого, щоб той міг спостерігати за їх нервовими рухами та поведінкою в цілому³. Це зумовлено тим, що злочинці можуть чинити активну протидію слідчому.

Так, під час допиту член злочинної групи Л. був звільнений від наручників і знаходився у безпосередній близькості від слідчого. Після вільної розповіді, слідчий почав пред'являти докази, зокрема ніж, який Л. застосовував у вчиненні злочинів. Скориставшись нагодою, коли слідчий занотовував показання у протокол, Л. схопив ніж і наніс йому удар у грудну клітину та намагався вистрибнути з вікна кабінету, але був затриманий⁴.

Після встановлення психологічного контакту слідчий пропонує допитуваному викласти показання у формі «вільної розповіді». Даний тактичний прийом полягає у тому, що у випадках, коли злочинці не ухиляються від дачі показань і не чинять протидію розслідуванню, пропонується розповісти усю відому інформацію про їх злочинну діяльність.

Застосування цього прийому дозволяє слідчому вивчити особу злочинця, виявити ступінь його інформованості про обставини справи та

---

¹ Гурєв М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 327.

² Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 54; Васильєв А.Н. Следственная тактика. – М., 1976. – С. 106.

³ Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 551.

⁴ За матеріалами УБОЗ в Луганській області за 1996 р.

отримати інформацію про факти, які були невідомі слідчому¹. Під час «вільної розповіді» досить інформативними є обмовки, протиріччя, обмови та паузи. Зокрема, проговорювання і протиріччя вказують на злочинну інформованість допитуваних. Тому для ефективного змістовного аналізу доцільно використовувати звуко- чи відеозапис².

У криміналістичній літературі більшість вчених³ пропонують такі види вільної розповіді:

- хронологічну (допитуваний дає показання у послідовності в якій відбувалася злочинна подія);
- за епізодами (допитуваний, не дотримуючись хронології, дає показання про суттєві епізоди злочинної діяльності);
- за окремими місцями дій, що охоплюються однією злочинною подією;
- за певними учасниками злочину;
- за різними напрямками життєдіяльності допитуваного.

Під час вільної розповіді не рекомендується протоколювати показання або робити записи⁴, а необхідно обмежитися загальними нотатками. Ні в якому разі не можна переривати «вільну розповідь» допитуваного⁵, що може порушити встановлений психологічний контакт. Оскільки неухвалене ставлення до допитуваного (наприклад, виконання будь-якої роботи, пересування по кабінету, розмова по телефону) не сприяє укріпленню такого контакту, а призводить до конфліктної ситуації допиту. Якщо допитуваний відмовляється давати показання у формі вільної розповіді, необхідно перейти до запитань про обставини, котрі вже встановлені іншими шляхами і не викликають у слідчого ніяких сумнівів у об'єктивності та достовірності.

На думку О.О. Закатова і С.І. Цветкова, під час вільної розповіді потрібно застосовувати прийоми, що ґрунтуються на співставленні,

---

¹ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 413; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 49.

² Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 170.

³ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 18-19; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 41; Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учебное пособие. – Волгоград, 1984. – С. 124.

⁴ Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С. Поліцейський допит у США (поради допитуючому): Навчальний посібник. – К., 97. – С. 28; Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 19; Следственные действия. – С. 125.

⁵ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 100.

уточненні, деталізації та порівнянні¹. Втім, слідчі здебільшого обмежуються вислуховуванням вільної розповіді допитуваного та рідко вдаються до спроби активного ведення допиту, деталізації показань, виявлення помилкових тверджень. Унаслідок цього, вказує С.С. Чернявський, в окремих випадках отримані дані виявляють неповноту й суперечності, що є однією з причин повернення кримінальних справ на додаткове розслідування².

У тих випадках, коли допитувані дають неправдиві показання, виходять за межі поставленого запитання, намагаються заплутати слідство або говорять занадто тихо та незрозуміло доцільно звузити тему вільної розповіді і запропонувати розповісти про інші обставини, які вже відомі слідчому або перевірені оперативним шляхом під час розслідування.

Цей тактичний прийом називається «поділ теми вільної розповіді»³.

Якщо допитуваний висловив бажання власноручно викласти показання, то слідчий повинен надати йому таку можливість, про що у протоколі робиться відповідний запис.

Тактика допиту складається із послідовного встановлення обставин, пов'язаних з подією злочину. Своє відображення вона має у постановці запитань щодо фактів, безпосередньо пов'язаних зі злочином. Зважаючи на це, після «вільної розповіді» допитуваного слідчий «ставить запитання» з метою уточнення обставин справи та заповнення прогалін у показаннях.

У теорії криміналістики більшість вчених⁴ в залежності від змісту та мети поставлені запитання поділяють на:

- основні (спрямовані на з'ясування предмета допиту та основних відомостей за справою);

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 18.

² Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 534.

³ Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 164; Карнеева Л.М., Ордынский С.С., Розенблит С.Я. Тактика допроса на предварительном следствии. – М., 1958. – С. 59.

⁴ Винберг А.И. Криміналістика. – М., 1959. – С. 292; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 326; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 116; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 72; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 616; Криміналістика. – М., 1974. – С. 341; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 156; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 152-153; Лускатов О.В. Психология допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 10; Дергач Л.В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011. – С. 13.

- додаткові (спрямовані на встановлення та з'ясування обставин та фактів, які не були висвітлені під час вільної розповіді);

- нагадуючі (викликають певні асоціації та відтворюють пам'ять допитуваного з метою з'ясування супутніх фактів або подій, які не були висвітлені);

- уточнюючі, конкретизуючі і деталізуючі (спрямовані на отримання більш повних показань за окремими обставинами справи, усунення протиріч у показаннях допитуваних);

- контрольні (спрямовані на перевірку об'єктивності показань, шляхом їх деталізації; зіставлення з фактами, які встановлені за справою).

Питання повинні бути короткими, конкретними, зрозумілими і логічно пов'язаними між собою¹; їх формулювання повинні виключати можливість отримання зі змісту інформації, яка необхідна для відповіді²; відбивати послідовність учинених дій; конкретизувати і деталізувати попередні відповіді для досягнення можливості спростування чи підтвердження отриманих показань іншими доказами³.

У науковій літературі справедливо зазначається, що слідчому забороняється ставити допитуваним запитання, у формулюванні яких міститься відповідь, частина відповіді або підказка до неї (навідні питання)⁴. Це правило стосується всіх суб'єктів, яких можна допитувати у кримінальній справі, і міститься у відповідних нормах КПК (ч. 1 ст. 107 – щодо підозрюваного; ч. 6 ст. 143 – обвинуваченого; ч. 2 ст. 171 – потерпілого; ч. 4 ст. 167 – свідка)⁵.

Можна погодитися з думкою В.П. Бахіна і В.К. Весельського, що до вибору питань, їх формулювання і використання при допиті слід підходити не тільки як до елементу організації обміну інформації, а як до ефективного тактичного засобу допиту⁶.

Під час відповідей особи на запитання слідчий повинен уважно «спостерігати за поведінкою допитуваного та його психофізіологічними реакціями». На ефективність такого тактичного прийому вказують і

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 49.

² Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 136.

³ Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования) / М.С. Гурев. – СПб: Питер, 2001. – С. 245.

⁴ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юрист, 2001. – С. 294.

⁵ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 181.

⁶ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 15.

О.О. Закатов і С.І. Цветков¹. Таке спостереження дозволяє виявити неправду або невідповідність (перекручення) у показаннях допитуваного. Ці зовнішні прояви не мають доказового значення, а являють собою орієнтовну інформацію, яку можна використовувати для розробки подальших тактичних прийомів допиту.

А.В. Дулов і П.Д. Нестеренко пропонують фіксувати ці реакції за допомогою технічних засобів і використовувати їх як засіб отримання подальших «правдивих» показань допитуваного². Інші вчені пропонують поширити цю процедуру на допит за участю захисника³. Однак існує небезпека появи доказів на користь підзахисного.

Слідчий повинен не тільки слідкувати за поведінкою допитуваних, а й за попередженням зовнішніх проявів своїх емоцій з приводу успіху або промаху, щоб не видати цього усмішкою торжества або мімікою смутку⁴.

Під час допиту необхідно «створювати напруження», що викликає у допитуваних осіб суттєве зниження здатності повною мірою здійснювати свідомий контроль за змістом мовленнєвих повідомлень та поведінкою в цілому. Якщо допитувані відмовляються давати показання або дають неправдиві показання, а спостереження слідчого вказують, що ці особи перебувають в урівноваженому стані, то необхідно через запитання, пред'явлення доказів або повідомлення певної інформації ввести їх у стан психологічного напруження.

На ефективність такого тактичного прийому вказують і В.П. Бахін, В.К. Весельський і Т.С. Маліков⁵.

Застосовуючи тактичні комбінації, такий прийом доцільно поєднувати з прийомом – «зняття напруженості», що забезпечується різними засобами: інтонацією, репліками тощо⁶.

Більшість вчених⁷ вважають, що вказані тактичні прийоми відпові-

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 25.

² Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 246.

³ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 59.

⁴ Там само. – С. 56.

⁵ Бахін В.П., Весельський В.К., Маліков Т.С. Поліцейський допит у США (поради допитувачому): Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 21.

⁶ Чаплинський К.О., Мінка П.Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 135.

⁷ 7 Питерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса / Питерцев С.К., Степанов А.А. – СПб: Питер, 2001. – С. 53; Горский Г.Ф., Кокорев Л.Д., Котов Д.П. Судебная этика. – С. 108; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 631.

дають нормам моралі та етики, однак створення напруження не повинно здійснюватися за рахунок грубощів та психологічного насилля.

Як тактичний прийом доцільно використовувати «різний темп допитів». До основних різновидів темпу допиту можна віднести: прискорений, уповільнений, поєднання прискореного і уповільненого темпів.

Прискорений темп допиту створює напруження. На думку М.Г. Шурухнова, позбавляє допитуваних можливості обмірковувати свої відповіді та поведінку в цілому, використовувати протиріччя в показаннях підозрюваних¹, а значить і уникнути неправди.

О.О. Закатов і С.І. Цветков вказують, що уповільнений темп допиту дозволяє слідчому значно деталізувати показання допитуваного².

Справедливо вказує В.Ю. Шепітько, що невірний обраний темп допиту може вносити нервовість у спілкування, впливати на якість інформації, але не усувати неправду³. Зважаючи на це, такий прийом повинен обиратися слідчим відповідно до психологічних особливостей допитуваних осіб та характеру інформації, що підлягає з'ясуванню.

У процесі допиту як тактичний прийом доцільно застосовувати «пред'явлення доказів». Сутність пред'явлення доказів на допиті полягає в демонстрації змісту і значення наявної в розпорядженні слідчого доказової інформації для психологічного впливу на допитуваного з метою: надання допомоги допитуваному в пригадуванні забутого; орієнтування його на викладення відомостей про факти, що цікавлять слідство; деталізації показань допитуваного; викриття допитуваного, який дає неправдиві показання, та ін.

Слідчий демонструє докази у певній послідовності, визначаючи надалі позицію допитуваних на допиті.

Існують різні способи пред'явлення доказової інформації. У теорії криміналістики більшість вчених⁴ класифікують способи пред'явлення доказів за такими підставами.

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 383.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. / Закатов А.А., Цветков С.И. Изд. второе. – М.: МЦ при ГУК МВД России, 1998. – С. 23.

³ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 322.

⁴ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 50-54; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 326-327; Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацішин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 90; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 279; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

- а) за характером використання доказів у розслідуванні:
  - пред'явлення доказів на одному допиті;
  - пред'явлення доказів під час кількох допитів однієї особи;
- б) за характером взаємозв'язку доказів у кримінальній справі:
  - роздільне пред'явлення одиничних доказів;
  - пред'явлення комплексу взаємозалежних доказів;
  - пред'явлення всієї системи доказів;
- в) за характером демонстрації доказів на допиті:
  - згадування про наявні докази на допиті;
  - перерахування доказів, що мають місце, із зазначенням джерел їх походження;
    - показ доказів допитуваному не повністю, мимохідь;
    - надання допитуваному можливості розглядати, вивчати докази;
    - підкреслена демонстрація ознак пропонованого об'єкта, що пред'являється.
- г) за характером послідовності пред'явлення доказів:
  - пред'явлення доказів у послідовності «зростання сили»;
  - пред'явлення доказів у послідовності «зменшення сили».
- д) за характером додаткових умов, які посилюють вплив на допитуваного доказів, що пред'являються:
  - несподіване пред'явлення доказів;
  - пред'явлення доказів після попереднього з'ясування обставин, які пов'язані з ними;
    - пред'явлення доказів і роз'яснення їх значення у кримінальній справі;
      - використання науково-технічних засобів для роз'яснення допитуваному особливостей доказів, що пред'являються;
      - супроводження пред'явлення доказів описом передбачуваного перебігу розслідуваної події та її обставин.

Окремі схожі класифікації пред'явлення доказів «за послідовністю», «за характером демонстрації» були запропоновані і В.О. Коноваловою, М.І. Порубовим, Г.І. Грамовичем, С.К. Пітерцевим та ін.¹

Послідовність пред'явлення доказів залежить від слідчої ситуації, що склалася. Недоцільно пред'являти докази ізольовано один від одного з деякими інтервалами у часі, що надає допитуваному можливість наве-

---

¹ Пітерцев С.К., Степанов А.А. Тактика допроса. – СПб., 2001. – С. 50; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 143; Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 102-103; Васильев А.Н. Допрос обвиняемого на предварительном следствии // Соц. законность, 1954. – № 10. – С. 58.

сти свої аргументи щодо пред'явленого матеріалу¹. Не можна пред'являти докази, якщо злочинці не будуть допитані про обставини, які пов'язані з ними².

Зважаючи на це, даний тактичний прийом вимагає попередньої ретельної підготовки і дозволяє «відволікати увагу», «створювати напруження», використовувати «створення уявлення про інформованість слідчого» та «фактор раптовості».

Під час застосування наведених тактичних прийомів необхідно використовувати «фактор раптовості».

У криміналістичній літературі вказується на доцільність використання цього прийому³ [4, с. 20; 5, с. 94-95; 6, с. 93; 7, с. 630; 8, с. 94; 9, с. 37].

«Фактор раптовості» полягає у тому, що слідчий несподівано ставить питання, яке не пов'язане із попереднім, або пред'являє докази, що стосуються учинення злочинів або дій з підготовки і приховування слідів злочину, з метою викликати негативну реакцію допитуваних осіб, що породжена впливом пред'явленої інформації, і спостерігати за нею¹⁰. Вказаний прийом особливо ефективно застосовувати стосовно осіб, які

---

¹ Карнеева Л.М., Ордынский С.С., Розенблит С.Я. Тактика допроса на предварительном следствии. – М., 1958. – С. 150-151.

² Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования) / М.С. Гурев. – СПб: Питер, 2001. – С. 346.

³ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. / Закатов А.А., Цветков С.И. – М, 1998. – С. 20; Порубов Н.И., Закатов А.А. Семинары по криминалистике. – Минск, 1984. – С. 94-95; Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие. – СПб., 2002. – С. 93; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. – М., 2000. – С. 630; Степанов В.В. Расследование взяточничества. – Саратов, 1966. – С. 94; Берназ В.Д. Методика расследования краж народнохозяйственных грузов на морском транспорте: Учебное пособие. – К., 1989. – С. 37.

4 Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. / Закатов А.А., Цветков С.И. Изд. второе. – М.: МЦ при ГУК МВД России, 1998. – 36 с.

5 Порубов Н.И., Закатов А.А. Семинары по криминалистике. / Порубов Н.И., Закатов А.А. – Минск, 1984.

6 Кушниренко С.П. Особенности расследования взяточничества: Учебное пособие / Кушниренко С.П. – СПб., 2002. – 108 с.

7 Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р.С. Белкина / Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. – 990 с.

8 Степанов В.В. Расследование взяточничества. / Степанов В.В. – Саратов, 1966.

9 Берназ В.Д. Методика расследования краж народнохозяйственных грузов на морском транспорте: Учебное пособие. – К.: НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – 72 с.

¹⁰ Чаплинський К.О., Мінка П.Я. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 138.

раніше не притягувалися до кримінальної відповідальності і не мають злочинного досвіду.

На доцільність такого прийому вказувала і В.О. Коновалова, зазначаючи, що раптове пред'явлення доказів запобігає прихованню певних фактів, оскільки допитуваний психологічно не підготовлений до такої ситуації допиту. Такий прийом створює враження у злочинців, що слідчий володіє повним об'ємом інформації та доказами, що його викривають¹.

Втім, А.М. Васильєв і Л.М. Карнеєва, застерігають, що використання «фактора раптовості» до сумлінного учасника допиту може викликати у нього відчуття недовіри до його показань, певне напруження і, як наслідок, втрату психологічного контакту².

На думку А.І. Фокіної, неочікуваним для деяких осіб може бути й вибір нетипового місця, наприклад, допит за межами органу досудового слідства без попередження про це, допит за місцем проживання чи роботи. Сам факт неочікуваної зустрічі у нетиповому місці проведення допиту впливає на допитуваного та знижує можливість здійснення продуманої протидії слідству³.

Але слід зазначити, що й злочинці також можуть використовувати наведений тактичний прийом. Слідча діяльність нерідко триває в умовах, коли зацікавлені особи прагнуть отримати інформацію про перебіг розслідування, зібрані докази, заплановані слідчі дії, про свідків, потерпілих, працівників, які проводять досудове розслідування⁴. Для слідчого несподіваними можуть бути дії з боку злочинців, зокрема, такі: зникнення осіб, які проходять за справою; зміна або відмова від давання показань потерпілих і свідків; повна інформованість злочинців про плани та хід розслідування, обсяг доказів та ін., що вимагають адекватної реакції. Вказані дії можуть привести слідчого у стан розгубленості і зумовити неправильну оцінку ситуації допиту, а звідси – прийняття помилкових рішень й тактичні прорахунки.

Досить ефективним є використання тактичного прийому «актуалізація забутого у пам'яті допитуваних».

Вказаний прийом може використовуватися стосовно підозрюваних і обвинувачених, які учинили кілька однотипних злочинів. У такому ви-

---

¹ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 99-100, 117.

² Васильєв А.Н., Карнеєва Л.М. Тактика допроса при расследовании преступлений. – М., 1970. – С. 148.

³ Фокіна А.І. Раптовість як прийом психологічного впливу під час проведення допиту // Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства: Вісник ЛАВС України: У 2-х частинах. – Ч.2. – 2005. – С. 87.

⁴ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2003. –С. 6.

падку окремі епізоди злочинної діяльності певною мірою «нашаровуються» в їх пам'яті один на інший, тому допитуваним важко відтворити картину злочину за кожним епізодом окремо. Також цей прийом може використовуватися й стосовно свідків і потерпілих, у випадках, коли з моменту учинення злочину пройшов значний проміжок часу і допитуваним важко пригадати деякі обставини справи.

Звідси виникає необхідність, на основі використання, насамперед, асоціативних зв'язків¹, пошукати пам'ять допитуваних. З цією метою можуть застосовуватись такі тактичні способи:

- пред'явлення речових доказів²;
- демонстрація іншої матеріалізованої інформації (наприклад, предметів, що викликають певні асоціації, пов'язані зі злочинном; відеозапис, фотознімки, схеми, плани)³;
- оголошення показань (їх фрагментів) інших співучасників злочину⁴;
- повторний допит за певним колом обставин⁵;
- з'ясування попередніх подій та розбивання їх на епізоди;
- постановка нагадуючих⁶, уточнюючих та деталізуючих запитань⁷;
- з'ясування психологічного стану та емоційного настрою в момент учинення злочину⁸;
- допит на місці злочину з метою повторного сприйняття допитуваним обстановки, у якій відбувалася злочинна подія⁹.

Так, у 2005 році в Україні була затримана організована злочинна група у кількості 5 чоловік, яка вчинила низку грабежів з метою заволодіння індивідуальним майном громадян, причому злочини вчинені групою у різному складі й у різний час. Під час досудового розслідування усі пі-

---

¹ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. (Серія «Навчально-практичне видання»). / Бахін В.П., Весельський В.К. – К.: НВТ «Правник», 1997. – С. 20-24; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 289.

² Лускатов О.В. Психологія допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2011. – С. 12-13.

³ Криміналістика. – М., 1974. – С. 350; Тертишник В.М. Вказ. праця. – С. 289.

⁴ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К.: Атіка, 2001. – С. 327.

⁵ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 621.

⁶ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 308.

⁷ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 115-116.

⁸ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 27; Новый метод познавательного опроса, применяемый полицией США (Калифорния) // Экспресс-информация: Зарубежный опыт. – Вып. № 19. – М.: МВД СССР, 1991. – С. 25.

⁹ Криміналістика. – М., 1974. – С. 349; Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 20-24.

дозрювані заперечували свою причетність до злочинної діяльності групи та відмовлялися йти на діалог зі слідчим. Протягом певного часу слідчому вдалось встановити психологічний контакт з одним із підозрюваних М., який почав давати правдиві показання і викривати членів групи (він нещодавно увійшов до складу групи, не брав участі у вчиненні тяжких злочинів, отримував самий низький відсоток від реалізації викраденого майна). Але оскільки злочини вчинені у різних регіонах країни, протягом тривалого часу, М. було важко пригадати час, місце та спосіб вчинення кожного злочину, об'єкт посягання, а також конкретний склад групи, який вчиняв злочин. З метою актуалізації пам'яті М. слідчим було прийнято рішення провести допит безпосередньо на місцях учинених злочинів. Під час проведення слідчої дії М., завдяки зоровому сприйняттю місцевості, пригадав усі обставини учинення злочинів, склад злочинної групи та дії кожного з її учасників¹.

Деякі автори пропонують для активізації пам'яті використовувати навідні питання². З такою позицією, на нашу думку, погодитися не можна, оскільки використання такого прийому не відповідає процесуальним вимогам.

На думку Т.П. Матюшкової, вибір і застосування конкретних прийомів активізації пам'яті значною мірою залежить не тільки від особистісних рис, але й від адаптації допитуваного до обстановки допиту³.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що перелічені способи активізації забутого у пам'яті допитуваного допомагають повністю відтворити картину злочинної події. При цьому необхідно враховувати особу злочинця та своєрідність забутого матеріалу.

«Створення уявлення про інформованість слідчого» залишається основним тактичним прийомом за наявності доказів, які мають істотні прогалини в момент допиту. Таке враження у злочинців створюється шляхом демонстрації інформованості слідчого про автобіографічні дані⁴, конфлікти у злочинній групі, зв'язки та способи їх життя⁵, певні епізоди злочинної діяльності⁶, причини відмови свідків (потерпілих) від давання показань, пред'явлення доказів, оголошення показань інших злочинців та ін. Акцентування уваги на перших неправдивих відомос-

¹ Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2005 рік.

² Криміналістика: Посібник для підготовки к заняттям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 71.

³ Матюшкова Т.П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2006. – С. 13.

⁴ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 22.

⁵ Бахін В.П., Весельський В.К. Вказ. праця. – С. 31; Розкриття та розслідування умисних вбивств, учинених за замовлення: Навч. посіб. – К., 2010. – С. 121.

⁶ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 382.

тях, повідомлених злочинцями, створює у них враження про те, що слідчий має досить повну інформацію про їхню злочинну діяльність.

Негативне ставлення до цього тактичного прийому висловив М.С. Строгович, який зазначив, що формування неправильного уявлення може бути лише навмисним перекрученням фактів та обманом у найвитонченішій формі¹.

Але з таким твердженням не можна погодитися, оскільки сутність прийому («слідчих хитрощів») полягає у наданні допитуваним інформації, на яку зможе відреагувати тільки поінформована особа².

В.П. Бахін вказує, що необхідно порівнювати обман (повідомлення неправдивих відомостей або перекручення достовірних фактів) і «слідчі хитрощі» (створення ситуацій, за яких відомості можуть по-різному тлумачитись або оцінюватися самим учасником слідчої дії). Автор підкреслює, що «слідчі хитрощі» досить різноманітні за своїми цілями та способами реалізації (маскування цілей допиту, організація «проговорка»). Їх схожість полягає у створенні ситуацій, у яких злочинці можуть випадково продемонструвати свою поінформованість³.

Таку думку підтримує і В.О. Коновалова, зазначаючи, що «проговорка» в окремих випадках може мати значення доказу, оскільки свідчить про злочинну поінформованість допитуваного⁴.

О.Р. Ратінов розглядає «проговорку» як об'єктивно правильну інформацію, у прихованні якої зацікавлений допитуваний.

Інколи допитуваний може допустити обмовку, тобто сказати те, про що не мав наміру говорити, або чомусь не надавав значення як інформації, яка становить інтерес для слідства. Обмовка може бути випадковою, без цілеспрямованих дій слідчого на її досягнення, і може бути організована (підготовлена) слідчим. На думку В.К. Весельського, випадкова обмовка – це удача, а організована – наслідок майстерності слідчого⁵.

До такого висновку прийшов і Ф.М. Сокиран, зазначивши, що слідчий оперує власними уявленнями та гіпотезами, які він вважає щирими, але поки ще не доведеними, а не вводить допитуваних у свідому оману. Тому у цьому випадку має місце ризикований тактичний хід, але аж ніяк

---

¹ Строгович М.С. О судебной этике // Проблемы государства и права на современном этапе. – 1973. – №7. – С. 3-12.

² Бахін В.П., Весельський В.К. Вказ. праця. – С. 34; Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 153.

³ Бахін В.П. Допрос: Лекція. – К., 1999. – С. 28.

⁴ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 105.

⁵ Бахін В.П., Весельський В.К. Вказ. праця. – С. 27.

не обман¹. Але інформованість слідчого повинна обов'язково підтверджуватися наявними доказами у справі та достовірними оперативно-розшуковими даними.

На думку В.Ю. Шепітька, створення певного уявлення про поінформованість слідчого не може розглядатися як тактичний прийом, а може виступати як результат його використання. Уявлення про певну поінформованість слідчого може виникнути у допитуваного внаслідок постановки йому тих чи інших запитань, пред'явлення доказів, оголошення показань інших осіб та ін. У протилежному випадку перебільшене уявлення про наявні у слідчого докази може бути створене тільки шляхом повідомлення допитуваному про те, що ті чи інші дані зібрані, хоча в дійсності вони відсутні. Такий прийом націлений на введення допитуваного в оману².

І.В. Строков зазначає, що допустимість обману можлива за умови, якщо це не тягне за собою небезпечних наслідків для учасника кримінального процесу. Такими наслідками можуть бути: приниження честі і гідності особистості; визнання неіснуючої провини; спонукання до самообмови; обмова невинних чи перебільшення провини інших осіб; розвиток у обвинуваченого чи пов'язаних з ним осіб **низинних** спонукань і почуттів тощо³.

Можна погодитись з думкою П.Д. Біленчука і В.І. Перкіна, які вказують, що формування у допитуваних помилкових уявлень про ті чи інші обставини справи сприяє дачі правдивих показань або спонукає до виконання певних дій, що сприяють збиранню доказів.

Так, Т. був притягнутий як обвинувачений за крадіжку речей робітників проектної організації у м. Владивостоці. Слідчому було відомо, що протягом 2-х років у місті в різних організаціях було скоєно ще 36 подібних крадіжок, які залишилися нерозкритими. Т. категорично заперечував свою причетність до них, розуміючи, що слідчий не має достатніх доказів його вини. Перед наступним допитом Т. у кабінеті слідчого була зібрана купа речей, накритих рядниною, з-під якої було видно деякі речі верхнього одягу, подібні з тими, що були вкрадені. З'явившись на допит, Т. відразу звернув увагу на це, мав збентежений вигляд, хвилювався. Слідчий, не звертаючи уваги на речі, став запитувати про те, чим він займався протягом останніх 2-х років, де працював, на які кошти жив ніде не працюючи. Як результат, Т. дав показання про учинення

¹ Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – С. 89-90.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 323.

³ Строков І.В. Правомірність та неправомірність обману в слідчій діяльності // Науковий вісник НАВС України. – 2002. – № 3. – С. 213.

ним більш ніж 50 крадіжок і вказав, де він збував викрадені речі¹.

У наведеному прикладі слідчий в кабінеті створив обстановку, яка дезорієнтувала допитуваного. На ефективність цього прийому вказують і О.О. Закатов та С.І. Цветков².

У криміналістичній літературі на доцільність застосування «створення уявлення про інформованість слідчого» вказує низка вчених³. Окрім того, за результатами опитування слідчих, 84 % з них вказали на доцільність та ефективність застосування наведеного тактичного прийому.

Даний тактичний прийом тісно переплітається із «розповіддю слідчим версій про вчинений злочин або ймовірний розвиток подій», що також є досить ефективним тактичним прийомом при викритті підозрюваних (обвинувачених) у дачі неправдивих показань. Але даний прийом повинен стосуватися тільки неповних та другорядних фактів злочинної діяльності особи, що мали чи могли мати місце у певний час, а слідчий повинен мати необхідний об'єм перевіреної інформації.

Необхідно зазначити, що на початковому етапі розслідування слідчий, як правило, не володіє повною інформацією про особу злочинця, кількість учинених злочинів та викрадених об'єктів, склад організованої групи та ін. Тому злочинці іноді йдуть на контакт зі слідчим з метою виявлення обсягу доказової інформації, намагаючись визначити межі його інформованості, й на основі цього розробити загальну лінію поведінки. У цьому випадку застосовується прийом «приховування меж поінформованості слідчого». Умисне замовчування породжує у злочинців нерозуміння, особливо коли вони очікують повідомлення будь-яких даних, щоб орієнтуватися у подальшій поведінці. У цьому разі слідчий може частково повідомити будь-які дані, не акцентуючи на них уваги допитуваних. Виходячи з позиції останніх, слідчий може створити враження незначної поінформованості або повної необізнаності. Нічого не повідомляючи, слідчий отримує доказову інформацію, аналізуючи яку може дійти висновку про лінію поведінки, яку обрали допитувані.

На думку Л.М. Карнєєвої, передчасна поінформованість про прогалини в зібраних матеріалах справи нерідко використовується допитува-

---

¹ Біленчук П.Д., Перкін В.І. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів. – К., 1996. – С. 13-14.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 25.

³ Гаврилов О.А., Соля – Серко Л.А. Дискуссия о некоторых основных положениях следственной тактики // Вопросы криминалистики. – 1964. – № 10. – С. 213; Лисиченко В.К., Шехавцов Р.М. Формы та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 151; Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений: Монография. – Казань, 1983. – С. 72; Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 25.

ними для висунення неправдивих версій і спроб зганьбити докази. Тому криміналістична тактика рекомендує не поспішати інформувати їх про обсяг зібраних даних¹.

Можна погодитися з думкою В.Г. Лісогора, що слідчий не зобов'язаний розкривати обвинуваченому на початку допиту, які саме докази і в якому обсязі зібрані у справі². Він вправі застосувати тактичні прийоми, засновані на використанні поки що не відомих обвинуваченому доказів³.

Приховуючи поінформованість, слідчий «створює інформаційний вакуум», під час якого він аналізує наявні відомості, які заперечуються злочинцями, і змушує їх взяти ініціативу на себе. Під час використання прийому підозрювані (обвинувачені) можуть розповісти про інші епізоди злочинної діяльності, які не відомі слідству.

Так, затриманий лідер злочинної групи, яка вчиняла розбійні напади на приміщення громадян, Ж., намагався заперечувати свою участь у вчиненні та організації злочинів. Під час допиту слідчий спочатку з'ясував ставлення підозрюваного до тих епізодів, де його участь не викликала сумнівів, зокрема, пред'явив викрадені речі, які були вилучені під час обшуків. На кожне заперечення слідчий демонстрував або висновок експерта про виявлення на місці злочину відбитків пальців рук Ж., або пред'являв показання інших членів групи. Допитаний таким чином за п'ятьма епізодами, лідер групи Ж. далі зі своєї ініціативи розповів про участь у інших епізодах злочинної діяльності групи і про місця збереження викрадених речей, у тому числі і про ті, які раніше були невідомі слідчому⁴.

На ефективність цього тактичного прийому вказують і Л.Я. Драпкін та В.М. Карагодін⁵.

Досить ефективним під час допиту можна визначити тактичний прийом «відволікання уваги допитуваного». Цей прийом полягає у тому, що слідчий для отримання правдивих показань щодо окремих обставин справи «присипляє пильність» допитуваного⁶. З цією метою, слі-

---

¹ Карнеева Л.М. Пределы использования тактических приемов допроса // Тактические приемы допроса и пределы их использования: Тезисы выступлений на теоретическом семинаре. – М., 1980. – С. 4.

² Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 114.

³ Следственная тактика: Учеб. пособие. – М., 1982. – С. 55.

⁴ За оперативними матеріалами УБОЗ УМВС України в Чернігівській області за 2007 рік.

⁵ Драпкин Л.Я., Карагодин В.Н. Психологические качества следователя и обучение тактическим приемам допроса // Формирование профессиональных качеств следователя: Сб. науч. тр. – Волгоград, 1985. – С. 34-37.

⁶ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 382.

дчий, не акцентуючи увагу на головному питанні, з приводу якого йому необхідно отримати правдиві показання, розосереджує його у числі інших питань, які не мають у даному випадку суттєвого значення, і таким чином намагається отримати розрізнені правдиві показання.

Під час допиту слідчий повинен активізувати діяльність допитуваного. З цією метою доцільно використовувати тактичний прийом «втягування допитуваного у суперечку». Для цього під час допиту слідчий повинен торкатися другорядних фактів (питань), які допитуваний може спростувати. Якщо допитуваний піде на це, йому пропонується інша обставина такого ж плану. Він спростовує і її, поступово втягуючись у суперечку, і починає сперечатись за тими питаннями, які для слідчого мають вагомое значення і забезпечені доказами¹.

Нерідко під час допитів злочинці намагаються висувати алібі, заперечуючи тим самим свою причетність до злочинної діяльності.

Під алібі слід розуміти перебування підозрюваної особи в момент вчинення злочину в іншому місці, що виключає можливість її участі в даній події.

В.В. Юсупов розрізняє правдиве (дійсне) та неправдиве (недійсне) алібі.

Правдиве алібі – це встановлена криміналістичними засобами і методами присутність особи у конкретному місці, іншому, ніж місце злочину, у кримінально релевантні інтервали часу, що виключає її причетність до учиненого злочину².

В.П. Бахін і В.К. Весельський додають посилення допитуваного на реальні докази, котрі підтверджують суть зробленої заяви³.

Неправдиве алібі – це одна з форм протидії розслідуванню, сутністю якої є фальсифікована інформація про перебування особи, яка підозрюється у причетності до злочину, в іншому місці, ніж місце злочину, у період його підготовки, вчинення або приховування, повідомлена з метою уникнення кримінальної відповідальності.

До основних ознак, що свідчать про повідомлення неправдивого алібі, можна віднести:

- повідомлення відомостей, які не можуть бути перевірені, або обмеження неконкретними загальними поясненнями;
- детальна й активна розповідь особи про те, як вона провела день,

---

¹ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 88.

² Юсупов В.В. Організація і тактика перевірки алібі у досудовому слідстві: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 7.

³ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С. 43.

коли було учинено злочин, а показання про попередні й наступні дні є нечіткими та пригадуються важко;

- зміна показань щодо алібі особою під час слідства, відмова від раніше даних показань, заява нового алібі;

- досить точні й детальні показання про алібі, незважаючи на порівняно тривалий проміжок часу, що минув;

- повідомлення алібі із запізненням за можливості й необхідності зробити це раніше;

- повідомлення про поведінку, яка не відповідає звичкам особи;

- показання заявника алібі та свідків помітно збігаються у дрібних деталях;

- відсутність у показаннях заявника алібі неістотних подробиць, що свідчать про те, що описувана подія не пережита заявником алібі¹.

Найскладнішим для викриття є заздалегідь підготовлене неправдиве алібі, до якого найчастіше вдаються досвідчені злочинці. На думку М.В. Корнієнка, нерідко злочинці посилаються на вигадані події, однак частіше говорять про події, які дійсно мали місце, але з перестановкою окремих елементів події в часі або просторі².

До основних засобів викриття неправдивого алібі можна віднести ретельне спостереження слідчого за поведінкою допитуваного та максимальна деталізація його показань.

Детальний допит, на думку В.О. Коновалової, у багатьох випадках озброює слідчого матеріалами, необхідними для перевірки показань, а злочинцям обмежить шляхи до створення іншої легенди або можливого спотворення окремих епізодів³.

Певну специфіку має тактика допиту, учасниками якого є члени організованих груп і злочинних організацій та їх лідери. При обранні тактики допиту слідчі повинні враховувати, що такі кримінальні утворення характеризується найбільшим ступенем суспільної небезпеки, є більш небезпечним різновидом злочинних угруповань і об'єднань, що має високий рівень психологічного розвитку: згуртоване й стійке. Її члени – взаємозалежні, підкоряються загальним правилам і нормам поведінки, які прийняті у групі. Це доволі тісний союз, у якому кожний знаходить собі емоційну підтримку, дорожить оцінкою своєї особистості з боку злочинної групи. Їм притаманна висока ступінь організованості, чітка функціональна диференціація структури переважно ієрархічного типу,

---

¹ Юсупов В.В. Вказ. праця. – К., 2005. – С. 7-8.

² Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 177.

³ Коновалова В.Е. Допрос: тактика и психология. – Х., 1999. – С. 393.

розподіл ролей з яскраво вираженою роллю лідера¹.

Незважаючи на це, слідчий повинен враховувати, що нерідко між членами організованих груп та злочинних організацій виникають відкриті або приховані розбіжності та протиріччя, які призводять до конфліктів².

Справедливо вказує В.Д. Берназ, що певною закономірністю формування і функціонування злочинних груп є постійна дія у них двох протидіючих сил: одна з них спрямована на подальшу інтеграцію та згуртування членів злочинної групи, а інша – на їх роз'єднання. Якщо злочинна група наразилася на яку-небудь невдачу і виникла небезпека розкриття та притягнення її членів до відповідальності, то підсилюється тенденція до роз'єднання групи, проявляються приховані конфлікти і суперечності, зростає напруження у стосунках між її учасниками³.

Тому слідчий під час допитів повинен застосовувати тактичний прийом «використання в злочинній групі конфліктів і протиріч» з метою розхитати єдність групи та протиставити її членів один одному. Досягнення мети прийому зумовлює використання таких способів:

а) демонстрація слідчим поінформованості про несприятливі взаємини в середині злочинної групи;

б) акцентування уваги злочинців на фактах, що їх компрометують (особливо лідера) в очах інших членів злочинної групи або створюють недовіру з їх боку;

Головним завданням компрометації лідера є підрив його авторитету через створення таких умов, за яких особа не може виконувати лідерські функції в групі, зокрема: розповсюдження серед оточення лідера відомостей, які дискредитують його; організація активних легальних контактів лідера з працівниками органів внутрішніх справ; створення умов, за яких лідер порушує норми і правила поведінки, що встановлені в групі, та ін. Відомості, що використовуються для підриву авторитету особи, повинні бути достовірними та ретельно перевіреними.

в) висвітлення поведінки й особистих якостей одного з допитуваних іншим членам злочинної групи. Інформація, що повідомляється, повинна бути достовірною та перевіреною, заснованою на наявних у справі доказах.

---

¹ Чаплинський К.О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями: Монографія. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 108.

² Берназ В.Д. Особливості використання знань психології під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – Спеціальний випуск № 1 (13). – С. 299.

³ Берназ В.Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності: Автореф. ... д-ра юрид. наук. – К., 2004. – С. 17.

Так, лідер злочинної групи В. привласнював більше злочинних прибутків, ніж повідомляв членам групи. Після того як слідчий ознайомив їх з цими фактами, усі члени групи дали правдиві показання проти В.¹

г) створення конфлікту між членами злочинної групи, оголосивши показання одного співучасника іншим. Пред'являти на допиті необхідно тільки ту частину показань, яка є достовірною й підтверджується іншими зібраними доказами.

Конфлікт у злочинній групі, як правило, має тенденцію до розширення, оскільки члени групи повинні визначати свою позицію стосовно конфліктуючих сторін. Після викриття злочинної групи конфлікти загострюються. Цьому сприяє обстановка досудового слідства, під час якого встановлюється роль кожного члена злочинної групи у вчинених злочинах. Тому у зв'язку з цим виникає необхідність використання «розпалення конфлікту». При застосуванні такого тактичного прийому слідчий повинен забезпечити безпеку осіб, до яких застосовується даний прийом.

Але у криміналістичній літературі існують різні погляди вчених щодо застосування таких тактичних прийомів. Так, А.М. Васильєв, С.Ю. Якушин і С.Г. Любичев вважають, що тактичні прийоми, які засновані на «розпаленні конфлікту у злочинній групі», «дискредитації членів групи в очах інших», є неприпустимими і сумнівними з погляду етики². Але на думку інших вчених, зокрема, О.Р. Ратінова, Ф.В. Глазиріна і О.Я. Баєва, слідчий вправі використовувати психологічні стани членів злочинних груп, розкривати перед ними відносини у групі³, але без розпалення негідних почуттів⁴, тому такі тактичні прийоми є припустимими⁵.

У криміналістичній літературі вчені вказують на ефективність застосування такого тактичного прийому. Зокрема, О.О. Закатов і С.І. Цветков, дослідивши кримінальні справи, дійшли висновків, що у 27 % від загальної кількості справ слідчим не вдалося роз'єднати злочинну групу, створити протиріччя між її співучасниками. У 75 % випадків організатори викривалися виключно їх показаннями, у 36 % – допитувані повідомили про інших учасників злочинної події, у 26 % – про інші епі-

---

¹ За оперативними матеріалами УБОЗ УМВС України в Одеській області за 2011 рік.

² Криміналістика: Учебник / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1980. – С. 310; Якушин С.Ю. Тактические приемы при расследовании пре ступлений. – Казань, 1983. – С. 66; Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980. – С. 35.

³ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 161.

⁴ Глазырин Ф.В. Психология следственных действий: Учебное пособие. – Волгоград, 1983. – С. 72.

⁵ Баев О.Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии: основы предупреждения и разрешения. – Воронеж, 1984. – С. 108.

зоди злочинної діяльності групи¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що тактичні прийоми, засновані на використанні протиріч і конфліктів, повинні ґрунтуватись лише на обставинах, які дійсно мали місце у житті або поведінці допитуваних, але не були відомі групі та її лідеру. На нашу думку, за будь-яких обставин необхідно намагатися уникати відкритих конфліктів, оскільки вони не сприяють розслідуванню, а призводять до напруженості.

Досить ефективним тактичним прийомом допиту є «застосовування науково-технічних засобів». Даний прийом створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців.

Таку думку підтримує низка вчених (Д. Мустафаєв, І.Д. Найдіс), зазначаючи, що застосування технічних засобів при допиті підозрюваних і обвинувачених використовується як тактичний прийом².

Узагальнення кримінальних справ дозволяє дійти висновків, що найбільш поширеними засобами фіксації допиту є аудіозапис (2 %) і відеозапис (9 %).

Аудіозапис є досить розповсюдженим засобом фіксації. На думку В.П. Лаврова, в умовах дефіциту часу, показання потерпілих і свідків доцільно записувати на диктофон³.

Відповідно до ч. 2 ст. 85¹ КПК України, фонограма звукозапису повинна відбивати увесь хід слідчої дії. На думку В.С. Мешкової, проведення звукозапису усього ходу допиту є недоцільним і невиправданим, внаслідок значного проміжку часу слідчої дії. Наприклад, якщо допит тривав 3 години, то обов'язкове прослуховування його фонограми також буде тривати такий же час. Тому, з урахуванням підготовчих та заключних дій, пов'язаних із використанням диктофону (магнітофону),

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 6-7.

² Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 31; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 100; Відеозапис слідчих дій. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 4; Розенталь М.Я. Справочник следователя (Обязательный минимум действий по уголовным делам некоторых категорий и рекомендации по отдельным вопросам расследования преступлений). – М., 1994. – С. 74-78; Лук'янчиков Є.Д. Технічне документування перебігу слідчих дій // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – № 3 (17). – С. 345-346.

³ Криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций: Учеб. пособие для вузов. – М., 2003. – С. 11.

такий допит буде тривати цілий робочий день¹.

Окрім того, на недоцільність застосування звукозапису потягом усього допиту вказують і слідчі співробітники правоохоронних органів. Так, 75,3 % з них вказують, що не застосовують технічні засоби фіксації допиту внаслідок незручності та збереження робочого часу.

Особливе значення під час допитів має використання відеозапису (ст. 85² КПК України). Він дозволяє зафіксувати і відтворити не тільки змістовність показань, а й мовленнєві особливості допитуваних осіб, передати емоційність, інтонацію, своєрідність вираження думок допитуваного, нерідко супроводжувані мімікою та жестами, а також поведінку і реакції, що характеризують особу злочинця. Ці особливості поведінки не піддаються відображенню в протоколі, у якому найчастіше відбивається не хід допиту, а лише його результат, внаслідок чого зрозуміти процес одержання показань за протокольним записом досить складно, що, у свою чергу, ускладнює об'єктивну оцінку даних, отриманих у ході допиту.

Узагальнення оперативної і слідчої практики, дослідження поглядів вчених² дозволяє зробити висновок, що застосування відеозапису для фіксації показань доцільне у таких випадках:

- при проведенні особливо складних допитів з метою наступного аналізу їхнього ходу та результатів для вироблення більш ефективної тактики планування слідчих дій або одержання додаткової інформації;
- при допитах обвинувачених в особливо тяжких злочинах, з огляду на важливість фіксації показань таких осіб у повному обсязі і враховуючи високу суспільну небезпеку їхніх діянь;
- у ході допитів осіб, які мають фізичні або психічні вади (сліпоглухонімих, глухонімих, осіб з паралізованими органами мовлення, або які мають розлади психіки);
- під час допиту лідерів злочинних угруповань, організаторів й активних членів злочинних груп, а також осіб, які займають певне місце в ієрархії злочинного світу;
- при допитах малолітніх свідків і потерпілих, оскільки точне відображення у протоколі показань дітей ускладнене внаслідок своєрідності

---

¹ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебное пособие. – Калининград, 1998. – С. 32.

² Салтевский М.В. Судебная киносъемка: Лекция / Салтевский М.В. – КВШ МВД СССР, К., 1973. – С. 18; Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии, Мустафаев Д. – Т., «Узбекистан», 1977. – С. 24; Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 4; Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – К., 2008. – С. 13.

сприйняття ними навколишньої обстановки й особливостей мови, а також поранених і хворих, які знаходяться у важкому й небезпечному для життя стані;

- при допитах осіб, які відрізняються індивідуальними особливостями мовлення, зокрема, акцент, заїкуватість, розтягування слів тощо;

- у випадках, коли існує реальна можливість стороннього негативного впливу на потерпілого, свідка або інших осіб з метою зміни ними показань;

- для фіксації показань окремих категорій потерпілих і свідків, які можуть ухилитися від явки до суду (наприклад, потерпілі у справах про зґвалтування, свідки – близькі родичі, які викривають у вчиненні злочину своїх рідних тощо);

- коли допитуваний підлягає обстеженню судово-психіатричною експертизою, тому що мова є одним з найважливіших проявів психічної діяльності;

- за необхідності призначити фоноскопичну експертизу;

- при участі у допиті перекладача, що дозволить надалі перевірити правильність перекладу, при посиленні на його неточність, як підставу для зміни показань;

- для фіксації показань з метою наступного їх пред'явлення особам, які відмовляються від дачі показань або повідомляють неправдиві відомості. Особливого значення відеозапис набуває, коли в показаннях злочинців виникли істотні протиріччя (розбіжності), але очну ставку між ними з тактичних чи інших міркувань проводити недоцільно;

- для фіксації показань, що супроводжуються поясненням яких-небудь складних процесів, а також замальовкою об'єктів чи кресленням планів (схем). У цьому випадку відеозапис містить необхідну для справи інформацію ілюстративного характеру;

- для фіксації ходу допитів, коли особливо важливо передати поведінку допитуваних та емоції, що демонструються ними;

- під час допиту осіб, які є нестійкими, неврівноваженими, часто змінюють свої показання та можуть зробити провокаційні заяви у суді, спрямовані на компрометацію слідства.

Отже, наведений засіб фіксації запобігає можливій заяві допитуваного про неправильне протоколювання, забезпечує повноту і точність відображення показань, дозволяє більш повно зберегти безпосередність сприйняття допиту та використовувати ці матеріали під час інших слідчих дій.

Відеозапису має піддаватися увесь хід допиту. Відеозапис слід починати із вступної частини, яка містить реквізити відповідного протоколу, а також повідомлення про застосування засобів криміналістичної

фіксації. Потім слід записати вільну розповідь допитуваного про відомі йому фактичні обставини розслідуваного злочину, після чого записуються питання слідчого та відповіді допитуваного. Не можна здійснювати запис фрагменту показань або окремих фраз чи висловлень.

У юридичній літературі висловлювались сумніви щодо доказового значення матеріалів, отриманих за допомогою відеозйомки і звукозапису¹. Автори зазначають, що виникає питання тотожності голосу допитаного і фонограми. Зважаючи на це, з метою ідентифікації голосу особи виникає необхідність проведення спеціальних досліджень (вокалографії)².

Застосування технічних засобів під час допитів зводить нанівець випадки відмови від раніше даних показань і їхньої зміни. Дозволяє спростовувати вигадані заяви обвинувачуваних та інших осіб про нібито застосовані в ході слідства незаконні прийоми, а також надає суду повну можливість об'єктивно оцінити отримані в ході цих слідчих дій показання³.

С.С. Чернявський вказує на доцільність використання можливостей відеоконференцзв'язку. На думку автора, у вітчизняному законодавстві сьогодні, на жаль, відсутні норми про використання такого технічного засобу. Утім, ефективність його застосування при розслідуванні багатоепізодних злочинів може проілюструвати приклад із зарубіжної практики.

Так, у Великобританії в одній із кримінальних справ про фінансове шахрайство на суму 1 млрд. фунтів стерлінгів журі присяжних заслуговувало у режимі відеоконференції показання 13 свідків, які проживають у Канаді, й одного – з Австралії. При цьому адвокат із залу суду в Лондоні проводив їх перехресний допит. Встановлені відеокамери з дистанційним управлінням давали можливість свідкам бачити зал судових засідань й адвоката, який допитував їх. Усі присутні в суді учасники процесу мали можливість бачити і чути показання свідків по чотирьох моніторах. Приготування до трансляції були здійснені місцевою поліцією, представники якої знаходились і в студії. Унаслідок цього 14 свідків дали показання протягом одного дня. Загальні витрати на трансляцію становили менше, ніж вартість одного авіаквитка з Канади до Великобританії. Цей й інші випадки практичного застосування відеоконференцзв'язку дали змогу виробити правило, відповідно до якого у Вели-

---

¹ Петрухин И.Л. О значении звукозаписи в уголовном процессе // Правоведение. – 1960. – № 2. – С. 137.

² Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 41.

³ Відеозапис слідчих дій. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 21.

кобританії при проведенні досудового слідства і судовому розгляді справ завжди враховують можливості застосування засобів дистанційної передачі інформації¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що використання науково-технічних засобів психологічно впливає на допитуваних, забезпечує повноту і точність відображення їхніх показань, дозволяє більш повно зберегти безпосередність сприйняття допиту та використовувати ці матеріали під час проведення інших слідчих дій.

Під час допиту можуть виникнути ситуації, які вимагають раптового його переривання або зупинення. З цією метою доцільно використовувати прийом «переривання допиту».

Перервати допит можна від кількох хвилин до декількох днів. Короткочасне переривання допиту може виникнути внаслідок необхідності консультації зі спеціалістом або встановлення додаткових обставин справи, або перевірки (чи їх імітації) заяв допитуваного. Зупинення допиту на кілька днів може бути зумовлено необхідністю повторного встановлення усіх обставин справи².

Під час допиту може виникнути ситуація, коли допитуваний клопоче про перенесення допиту. До задоволення такого клопотання слідчий повинен підходити вкрай обережно.

І.С. Андрєєв, Г.І. Грамович і М.І. Порубов вказують на недоцільність переривання допиту³. Це дозволяє допитуваному пристосуватися до доказів, що викривають, визначити більш вигідну позицію для себе, заявити нове алібі тощо.

У слідчій практиці може виникнути ситуація, за якої допитуваний відмовляється давати показання. На думку М.В. Корнієнка, це психологічно є найскладнішою ситуацією допиту⁴. У таких випадках слідчий повинен з'ясувати мотиви такої відмови та вжити заходів переконання, зокрема, обґрунтувати, що такі дії ставлять їх у невідгідний стан, обтяжують відповідальність, тимчасово ускладнюють та затягують слідство тощо.

Під час проведення допиту слідчий повинен використовувати оперативну інформацію. Вказаний захід дозволить вчасно запобігти протидії розслідуванню та схилити несумлінного учасника слідчої дії до дачі правдивих показань. Використання такої інформації під час допиту має

---

¹ Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування. – К., 2010. – С. 535.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 21-22.

³ Андрєєв І.С., Грамович Г.І., Порубов Н.І. Криміналістика: Учеб. посobie. – Мн., 1997. – С. 143.

⁴ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 178.

певну специфіку та особливості.

На думку В.М. Тертишника, оперативні дані у різних ситуаціях можуть мати різне значення. В одних ситуаціях вони аналогічні доказам, які є у слідчого, і втрачають свою цінність; в інших – указують на шляхи пошуку доказів, яких не вистачає; у третіх – надають слідчому можливість висунути й перевірити більш конкретну версію про особу, яка вчинила злочин, про спосіб його вчинення та інші обставини, які мають важливе значення для визначення подальшого ходу розслідування та вибору тактики слідчих дій; у четвертих – можуть бути підставою для прийняття рішення про провадження слідчої дії; в п'ятих – можуть безпосередньо бути використаними як докази¹. В одних випадках оперативні дані можуть бути процесуально закріплені шляхом виконання ряду слідчих дій, а в інших – такої можливості немає. Тому часто єдиним шляхом реалізації оперативних даних може стати правильно обрана тактика допиту².

Слідчий завжди повинен пам'ятати з якими речами з'являються допитувані особи на допит, а з якими залишають місце допиту. Це зумовлено тим, що нібито забуті допитуваним речі (особливо підозрюваним або обвинуваченим) можуть певним чином скомпрометувати слідчого.

Підсумовуючи, зазначимо, що усі перелічені тактичні прийоми допиту повинні відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства, моралі та професійної етики. Є.Д. Лук'янчиков і В.С. Кузьмичов вказують, що прийоми, які ґрунтуються на фізичному або психічному насиллі, шантажу, обмані, використанні релігійних почуттів та помсти є недопустимими³.

В цілому, усі розглянуті тактичні прийоми допиту не повинні бути ізольованими один від одного. Майстерність й професіоналізм слідчого полягає у тому, щоб він, використовуючи усі прийоми та засоби, міг правильно їх спланувати, готуючись до допитів, вмів варіювати ними під час допитів, відмовляючись від одних і переходячи до інших, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Закінчивши проведення процесуальної дії слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів допиту.

На думку М.В. Салтевського, закінчення допиту – це заключний етап слідчої дії, вихід із спілкування, закріплення результатів та їх ана-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 247.

² Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 259.

³ Лук'янчиков Е.Д., Кузьмичев В.С. Тактические основы расследования преступлений: Учебное пособие. – К., 1989. – С. 13.

ліз¹.

Обов'язковим засобом фіксації результатів допиту є протокол (ст.ст. 84, 85, 145, 173 КПК України). Він повинен містити усі результати допиту, що мають значення для справи. Допит повинен закінчуватися таким чином, щоб встановлений психологічний контакт не був порушений (з метою ефективного провадження наступних слідчих дій) і допитувані особи у майбутньому бажали зустрітися зі слідчим та ставилися до нього без упередження.

За результатами вивчення кримінальних справ можна дійти висновку, що зі змісту протоколу неможливо відновити дійсний хід допиту (у 71 %), тому злочинці та їх захисники намагаються представити результати цієї слідчої дії у судовому засіданні юридично неспроможними.

На цю обставину вказують і В.П. Бахін та В.С. Комарков, які зазначають, що у 94 % випадків у протоколах допиту відображається тільки підсумок і не фіксується весь процес обміну інформацією між слідчим і допитуваними, а у 99 % усіх вивчених кримінальних справ протокол не зберігає особливостей мови допитуваних².

В.Ю. Шепітько зазначає, що у протоколах неможливо встановити відповідність між ситуаціями допиту та тактичними прийомами. Зокрема, у 40,3 % вивчених протоколів тактичні прийоми загалом відповідали ситуації допиту, у 9,7 % – не відповідали, а у 50 % – відповідність неможливо було встановити³.

При складанні протоколу доцільно дотримуватися таких правил:

- протоколювання показань необхідно здійснювати після закінчення вільної розповіді, щоб не переривати та не порушувати послідовність допиту;

- показання записуються від першої особи та, по можливості, дослівно й у тій послідовності, у якій вони викладаються;

- протокол повинен фіксувати не тільки відповіді, але й хід їх одержання з фіксацією проговорювань та протиріч, а також запитання, що ставлять допитуваним;

- кожна сторінка протоколу повинна скріплюватися підписом допитуваного. У деяких випадках, одержуючи правдиві показання, необхідно запропонувати допитуваним підписувати кожну відповідь на поставлені питання, що запобігає можливості відмовитися від підписання протоколу в цілому або від частини своїх показань;

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 368.

² Бахін В.П. Допрос: Лекція. – К., 1999. – С. 32; Комарков В.С. Тактика допроса: Учебное пособие. – Х., 1975. – С. 53.

³ Шепітько В.Ю. Допрос несовершеннолетних: психология и тактика: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х., 1991 – С. 17.

- протокол підписують допитуваний, слідчий та інші особи, які були присутні при допиті.

Додатковими (факультативними) засобами фіксації виступають схеми, плани, графіки, діаграми, таблиці, малюнки, що пояснюють або уточнюють показання. Так, показання підозрюваних (обвинувачених) доцільно закріплювати (за власним бажанням допитуваного чи за пропозицією слідчого) схематичними зображеннями маршрутів руху злочинців з місця дислокації до місць учинення злочинів, шляхів підходу (під'їзду) до безпосереднього об'єкта посягання і шляхів відходу, вказуючи найбільш помітні ознаки території з межуючими будівлями і транспортними шляхами.

Власноручно зображена схема (план, малюнок) є найвагомим й об'єктивним доказом причетності особи до розслідуваної події. Подібні схеми створюють нові об'єкти фіксації доказової інформації та деталізують вербальну інформацію, мають наочний й переконливий характер. Вони є допоміжним матеріалом для підготовки до інших слідчих дій (наприклад, перевірки показань, слідчого експерименту, впізнання). Додатковими засобами фіксації є звуко- та відеозапис¹.

Узагальнення слідчої практики, матеріалів кримінальних справ і опитування слідчих дозволяє дійти висновків, що результати проведеного допиту не мають юридичної сили в наступних випадках:

1) допит проведений особою, яка не мала права брати участь у кримінальному судочинстві, наприклад:

- при проведенні допиту без попереднього винесення постанови про порушення кримінальної справи (ч. 1 ст. 113 КПК України);

- слідчим, який не прийняв кримінальну справу до свого провадження (ч. 2 ст. 113 КПК України);

- співробітником органу дізнання без окремого доручення слідчого (ст. 114 КПК України), а також якщо справа не знаходилась у його провадженні;

2) допит проведений слідчим (а також і складений протокол), який знаходився на лікуванні і має лист про тимчасову непрацездатність або знаходився у відпустці. Це зумовлено тим, що слідчий у вказаних випадках не мав права проводити слідчі дії, зокрема, допит, оскільки відповідно до вимог Кодексу Законів про працю України не знаходився при виконанні службових обов'язків;

3) допит проведений за участю осіб, які підлягають відводу, враховуючи випадки особистої зацікавленості або некомпетентності експерта

---

¹ Чаплинський К.О. Особливості застосування відеозапису під час проведення допитів та очних ставок // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – Спеціальний випуск № 2 (19). – С. 258-259.

(ст. ст. 54-63 КПК України);

4) докази одержані з джерела, не передбаченого ч. 2 ст. 65 КПК України;

5) слідча дія проведена за кримінальною справою по якій термін проведення досудового розслідування закінчений або справа зупинена, але не відновлена;

6) допит проведений із застосуванням технічних засобів, не передбачених КПК України (наприклад, поліграфу) або заборонених медичних засобів (наприклад, використання ін'єкцій, що пригнічують волю допитуваного);

7) допит проведений із застосуванням фізичного (катування, тортури) або психічного (погрози, шантаж) насилля чи шляхом незаконних дій (використання астрології, гадання та інших псевдонаукових знань);

8) у протоколі допиту міститься багато дописок, виправлень, підчисток або текст записаний різними чорнилами, що ставлять під сумнів достовірність цієї слідчої дії (якщо відсутні позначки особи, яку допитують);

9) відомості, що одержані під час допиту, базуються на чутках, плітках, домислах або на інформації, що надійшла від інших осіб (першоджерело отримання невідоме);

10) показання одержані від осіб, які нездатні правильно та адекватно сприймати обставини, що мають значення для кримінальної справи, та давати по них об'єктивні показання;

11) показання одержані без роз'яснення прав особам, які беруть участь при провадженні слідчих дій, із замовчуванням або приховуванням відомостей про характер та обсяг прав, що належать зазначеним особам;

12) допит проведений з порушенням прав осіб, які не володіють мовою, якою провадиться кримінальне судочинство (ст. 19 КПК України);

13) допит неповнолітнього свідка віком до чотирнадцяти років проведений без участі педагога (ст. 168 КПК України);

14) відсутній запис про попередження допитуваного (свідка) про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та за дачу свідомо неправдивих показань відповідно до ст. ст. 385, 384 КК України), що підтверджується його підписом;

15) відсутній запис про попередження допитуваного (потерпілого) про кримінальну відповідальність за дачу свідомо неправдивих показань відповідно до ст. 384 КК України, що підтверджується його підписом;

16) допит проведений з порушенням права підозрюваного (обвинуваченого) на захист;

ваченого) на захист (наприклад, допит особи як обвинуваченого без пред'явлення йому постанови про притягнення особи як обвинуваченої);

17) слідча дія проведена з порушенням порядку допиту (наприклад, допитувана особа не мала можливості (була позбавлена) викласти показання у формі вільної розповіді про відомі їй обставини). Необхідно зазначити, що протокол повинен фіксувати не тільки відповіді, але й хід їх одержання з фіксацією проговорювань та протиріч, а також запитання, що ставлять допитуваним. Вказані вимоги не розповсюджуються на проведення очних ставок та додаткових допитів;

18) у протоколі допиту відображені речові звороти, які допитувана особа не в змозі використовувати в силу свого віку або рівня розвитку (якщо виникають сумніви). Необхідно зазначити, що протокол не може бути стилізованим, але повинен точно фіксувати вирази, які вживає допитуваний;

19) під час допиту ставилися питання, що мають навідний характер або містять часткову відповідь;

20) протокол допиту не підписаний допитуваним та іншими особами, які були присутні на допиті. Необхідно зазначити, що одержуючи правдиві показання, необхідно запропонувати допитуваним підписувати кожену відповідь на поставлені питання, що запобігає можливості відмовитися від підпису протоколу в цілому або від частини своїх показань.

Після закінчення допиту слідчий повинен проаналізувати одержану інформацію, поведінку допитуваного та його реакцію на поставлені питання, виявляє помилки та прорахунки під час застосування тактичних прийомів.

Суттєву допомогу в цьому надають перегляд відеозапису або прослуховування звукозапису, де зафіксовані не тільки питання слідчого, а й репліки, інтонації, реакції і прояв емоцій з приводу тих чи інших фактів. Це дає можливість зрозуміти, чому застосовані до допитуваного методи впливу не дали очікуваних результатів, де саме і у чому слідчий припустив помилки.

Своєчасний і детальний аналіз ходу та результатів допиту дає змогу встановити достовірність, допустимість, належність та достатність одержаної інформації, оцінити її правдивість і вірогідність, прогнозувати поведінку допитуваного на наступних етапах досудового розслідування.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що показання підозрюваних і обвинувачених є найбільш змістовним джерелом інформації. Вони особисто зацікавлені у результатах кримінальної справи. До початку вчинення злочинів дана категорія осіб домовляється не видавати один одного у випадку затримання, а тому заздалегідь підготовлена до

методичного заперечення вини. В деяких випадках з перших допитів злочинці погоджуються на діалог зі слідчими, намагаючись таким завуальованим способом отримати інформацію про зміст показань допитаних раніше свідків, потерпілих або співучасників та заходи, що вживаються слідчим.

Загальна поведінка цієї категорії осіб спрямована на зменшення своєї ролі у вчинених злочинах, приховування минулої злочинної діяльності. Вони впливають на стійкі позиції потерпілих та свідків, зволікають терміни досудового слідства, створюють перешкоди розслідуванню, тому допит вказаних осіб та проведення між ними очних ставок є найвідповідальнішою слідчою дією. Проведення допитів та очних ставок з такою категорією осіб багато у чому залежить від правильного та ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами і застосування їх у практиці.

3.2. Основні теоретичні та прикладні підходи до вивчення проблеми очної ставки як самостійної слідчої дії

Сучасні вимоги, що пред'являються до якості розкриття й розслідування злочинів, вносять на порядок денний питання щодо підвищення ефективності провадження слідчих дій як одного з важливих напрямів вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності. Очна ставка є однією з найбільш розповсюджених слідчих дій для отримання нової та перевірки наявної інформації з особистісних джерел. Ця слідча дія допомагає слідчому шляхом з'ясування і усунення суперечностей в показаннях допитуваних встановити істину в кримінальній справі.

Проведене опитування співробітників слідчих підрозділів та вивчення матеріалів слідчої практики показало, що очна ставка проводилася при розслідуванні злочинів:

- проти життя, здоров'я та статевої свободи особи – 81 %;
- учинених злочинними угрупованнями – 80 %;
- проти власності – 78 %;
- у сфері господарської діяльності – 51 %;
- проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності – 49 %;
- у сфері службової діяльності – 13 %.

На розповсюдженість даної слідчої дії наголошується в науковій літературі. Так, на основі аналізу емпіричної бази Д.Ю. Стригун встановив, що при розслідуванні контрабанди наркотичних засобів очні ставки проводилися у 13,7 % випадків¹. В.С. Кузьмічов і В.В. Юсупов вказують, що при перевірці заяв про алібі очна ставка використовувалась у 37 %².

Однак незважаючи на її розповсюдженість, дана слідча дія має досить низьку результативність. На сьогодні значний відсоток співробітників слідчих підрозділів органів внутрішніх справ (71 %) вважає очну ставку неефективною і досить часто використовує її лише для підтвердження раніше даних показань учасників, тобто для їх закріплення. Такий підхід необґрунтовано звужує можливості очної ставки як способу отримання доказів з особистісних джерел. Ситуація, що склалася, з одного боку, зумовлена певною складністю і трудомісткістю при підготовці і проведенні даної слідчої дії, а з іншого – недостатністю криміналістичних знань і професійних комунікативних вмінь слідчого стосовно

---

¹ Стригун Д.Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2011. – С. 12.

² Кузьмічов В.С, Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 94.

очної ставки.

Так, С.М. Стахівський, дослідивши низку кримінальних справ та оперативних матеріалів, вказує на низьку ефективність очних ставок: близько 31 % були безрезультатними або мали негативні наслідки, що ускладнило проведення досудового слідства. Вказане, на думку автора, пояснюється тим, що проведення очних ставок має певні тактичні особливості. Це зумовлено розширеним складом її учасників, ускладненим інформаційним обміном, сильним психологічним впливом злочинців на свідків (потерпілих) та підвищеним ступенем тактичного ризику¹.

М.С. Гурєв вказує на низьку ефективність очних ставок при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями, зазначаючи, що 66 % з них не дали бажаного результату або мали негативні наслідки для встановлення істини у справі. При цьому, якщо без участі членів ОЗГ було проведено близько 35 % очних ставок і кожна сьома з них була безрезультативною, то при проведенні слідчої дії за участю злочинців встановленню істини у справі сприяли результати лише 1 з кожних 15 очних ставок².

Окрім того, С.М. Лозова дослідила наявний рівень знань і вмінь слідчих щодо проведення очної ставки на момент початку роботи у слідчих підрозділах і проаналізувала типові тактико-психологічні помилки при її проведенні. Виходячи з результатів дослідження, автор дійшла висновків, що слідчі всіх вікових груп вважають недостатньою підготовку в навчальних закладах, системі службової підготовки і в системі підвищення кваліфікації. Найбільш вагомими джерелами знань щодо очної ставки вони вважають досвід колег і власний досвід. Це свідчить, по-перше, про недостатність у слідчих тактичних і психологічних знань та професійних вмінь щодо найбільш ефективного проведення очної ставки і, по-друге, про необхідність відпрацювання вищевказаних знань і вмінь у процесі навчання для подальшого, більш результативного, застосування їх у професійній діяльності³.

Вагомий внесок у розробку наукових основ проведення очної ставки зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, М.В. Бахарев, А.Н. Васильєв, В.Л. Васильєв, В.К. Весельський, Ф.В. Глазирін, А.К. Давлетов, А.В. Дулов, Л.В. Дулова, Л.М. Карнеєва, В.С. Комарков, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, Є.Д. Лук'янчиков, В.С. Максимов, М.І. Порубов, О.В. Соловійов, С.М. Стахівський, О.Р. Ратінов,

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 25.

² Гурєв М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 253–254.

³ Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Х., 2004. – С. 10.

В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько та інші. Значущість проведених досліджень зумовлюється створенням ґрунтовної бази для подальших наукових пошуків удосконалення тактики провадження цієї слідчої дії, яка достатньо широко застосовується у правоохоронній практиці, і є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних з особистісних джерел. Разом з тим на теперішній час відсутня комплексна розробка з тактичного забезпечення проведення очної ставки. Не в повній мірі досліджені чинники, що впливають на ефективність проведення даної слідчої дії. В літературі не розглядалися і не були піддані аналізу типові тактичні помилки слідчих, які впливають на результативність очної ставки.

У кримінальному судочинстві очна ставка відома як ефективний спосіб перевірки наявних і одержання нових доказів. У «Руській правді» (XI-XII ст.) вже зафіксовано правовий інститут «звід», який є прообразом очної ставки¹.

Процесуальні основи проведення очної ставки регламентуються статтями 172, 173 і 304 КПК України. Законодавець визначає порядок проведення слідчої дії та розкриває її ознаки.

У 60-х роках під очною ставкою розуміли одночасний допит двох або більше раніше допитаних осіб з приводу одних і тих же фактів з метою усунення протиріч, які містяться в показаннях, або викриття одного з її учасників у брехні².

Сьогодні в юридичній літературі науковці до визначення очної ставки підходять неоднозначно.

Деякі вчені під очною ставкою розуміють допит двох осіб з числа потерпілих, свідків, підозрюваних, обвинувачених для усунення протиріч, які містяться в раніше даних ними показаннях³. У даному визначенні автори виділяють осіб, між якими може проводитися слідча дія.

Р.С. Белкін, М.В. Салтевський, М.П. Яблоков, Ю.Г. Корухов і інші науковці вказують на обов'язкову наявність у показаннях допитуваних протиріч⁴.

В.М. Тертишник зазначає, що очна ставка – це одночасний допит

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 284.

² Винберг Л.А. Криміналістика. – М., 1959. – С. 309.

³ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М.: Эксмо, 2008. – С. 289; Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 42.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 197; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301-302; 4 Криміналістика. – М., 1968. – С. 216; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 635; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К.: ., 2001. – С.333.

двох учасників кримінального процесу, в показаннях яких є протиріччя, який проводиться в одному і тому ж місці, з метою перевірки правдивості раніше отриманих показань¹. У цьому визначенні автор акцентує увагу на місці проведення очної ставки та меті, що ставиться перед цією слідчою дією – перевірка правдивості раніше отриманих показань.

Інші вчені у визначенні очної ставки виділяють обов'язкову наявність у показаннях допитуваних суттєвих протиріч², с. 42].

Ми підтримуємо думку вчених, які під **очною ставкою** розуміють **слідчу (судову) дію, яка передбачає одночасний допит раніше допитаних осіб про обставини, стосовно яких були дані істотно суперечливі показання**³.

Що стосується законодавчого визначення, то відповідно до ст. 172 КПК України слідчий має право провести очну ставку між двома раніше допитаними особами, в показаннях яких є суперечності. У проекті КПК визначення очної ставки залишається без змін (ст. 248 КПК).

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова і М.В. Корнієнка, що підставою для проведення очної ставки є наявність протиріч у показаннях раніше допитаних осіб⁴.

А.Г. Філіпов і В.В. Агафонов вказують на доцільність проведення очної ставки лише за наявності в показаннях суттєвих протиріч, що мають значення для справи⁵.

---

¹ Тертышник В.М. Уголовный процесс: Учебное пособие. – Х., 1999. – С. 323.

² Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 437; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 337; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 51; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 94; Криминалистика. Курс лекций: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 141; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 298; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 42.

³ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 25; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 284; Шепитько В.Ю. Криминалистика: Курс лекцій. – Х., 2005. – С. 203; Лускатов О.В. Психологія допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ., 2010. – С. 25; Криминалистика: тактика, організація і методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 50-51; Мухин Г.Н. Криминалистика: Учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 154; Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 329; Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 253; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 44; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

⁴ Лук'янчиков Е.Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних: Учебное пособие. – К., 1990. – С. 30; Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 182.

⁵ Криминалистика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 142; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 109.

П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко і Н.І. Клименко підтримують точку зору вчених, додаючи, що ці суперечності повинні бути істотними¹.

Іншої думки О.О. Закатов і С.І. Цветков, які вказують, що очну ставку можна проводити за наявності незначних протиріч у показаннях її учасників з метою фіксації намагань змови між ними. Особливо для фіксації способів змови, які невідомі слідчому. Таким чином можуть бути виявлені і використані докази такої поведінки підозрюваних².

На думку С.І. Данилової, істотність протиріч визначається слідчим з урахуванням особливостей розслідуваного злочину. Усі протиріччя, що стосуються обставин, які входять у предмет доказування, завжди є суттєвими. Однак це не означає, що слідчий зобов'язаний в таких випадках проводити очну ставку³.

О.Р. Ратінов вказує, що не кожне протиріччя в показаннях потребує проведення очної ставки. Досить суттєві розходження в показаннях допитуваних можуть бути усунені повторним допитом і іншими засобами, які більш чітко встановлюють причину їх виникнення і вносять певні корективи в раніше дані показання⁴.

На думку Л.Л. Каневського, якщо є можливість усунути протиріччя в показаннях за допомогою аналізу зібраних доказів або шляхом проведення інших слідчих дій (слідчого експерименту, перевірки показань на місці), слідчий повинен використати ці можливості. Показання обвинуваченого про обставини злочину, отримані не на очній ставці, а на основі аналізу документів, речових доказів і в результаті проведених за його участю слідчих дій, дозволяє більш об'єктивно оцінити показання інших учасників кримінального процесу⁵.

Зважаючи на це, очна ставка повинна проводитися виключно на розсуд слідчого, оскільки її результати можуть мати як позитивні, так й негативні наслідки. Тому деякі автори⁶ вважають, що очна ставка – не єдиний і не кращий спосіб подолання істотних протиріч у показаннях двох раніше допитаних осіб.

Очну ставку доцільно проводити, на думку М.В. Салтевського, поперше, коли слідчий має у своєму розпорядженні дані, що дозволяють об'єктивно оцінити показання її учасників, визначити, які із них відпо-

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К.: Атіка, 2001. – С. 344.

² Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 29.

³ Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 42.

⁴ Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 218.

⁵ Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – 112 с.

⁶ Справочная книга криминалиста / Под ред. Н.А. Селиванова. – М., 2000. – С. 146.

відають істині; по-друге, коли ознайомлення несумлінного учасника з показаннями особи, викликаній з ним на очну ставку, не порушить загального тактичного плану слідчого¹.

В окремих процесуальних джерелах відзначається, що метою проведення очної ставки є отримання нових доказів², перевірка показань свідків і обвинувачених³, усунення суперечностей в показаннях допитаних осіб та встановлення дійсного стану речей, причому ці суперечності повинні бути істотними⁴. Однак, на думку С.М. Стахівського, таке визначення мети даної слідчої дії є не зовсім точним. Адже, як справедливо зауважує А.Я. Дубинський, можна усунути суперечності, але опинитися ще далі від істини. Тому метою очної ставки є встановлення чий показання відповідають фактичним обставинам справи⁵.

На думку М.В. Салтевського, основну мету очної ставки не можна зводити до простого вирішення існуючих суперечностей в показаннях раніше допитаних осіб, вона полягає у встановленні дійсного стану речей і виявленні сутності цих суперечностей⁶.

Можна погодитися з М.С. Гуревим, що мета очної ставки полягає не тільки в усуненні суттєвих протиріч у показаннях, а у встановленні істини у справі, засобом досягнення якої і є усунення протиріч. З метою запобігання негативних наслідків очну ставку доцільно проводити лише у тих випадках, коли у цьому дійсно виникає необхідність, оскільки наявні протиріччя не можна усунути іншими засобами⁷.

Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що протиріччя, для усунення яких проводиться очна ставка, повинні стосуватися обставин, які мають значення для встановлення істини у справі. Такі протиріччя у першу чергу стосуються обставин, які підлягають доказуванню⁸.

На думку Л.М. Лобойка, суперечності, що підлягають з'ясуванню можуть полягати у такому:

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 201.

² Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 154.

³ Винберг Л.А. Криміналістика. – М., 1959. – С. 309; Тертышник В.М. Уголовный процесс: Учебное пособие. – Х., 1999. – С. 324.

⁴ Советский уголовный процесс: Учебник. – М., 1980. – С. 259; Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности). – Волгоград, 1984. – С. 162.

⁵ Дубинский А.Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел. – К., 1987. – С. 63; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 25.

⁶ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 198.

⁷ Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 255.

⁸ Лукьянчиков Е.Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних: Учебное пособие. – К., 1990. – С. 30.

- ствердження однією і заперечення іншою особою одного і того ж факту, важливого для правильного вирішення кримінальної справи;
- значні розбіжності щодо ознак певного об'єкта чи суб'єкта;
- суттєві розбіжності щодо інших обставин справи, що входять до предмета доказування: дата, час, місце події тощо¹.

Отже, сутність очної ставки полягає у тому, що слідчий по черзі пропонує кожному з допитуваних дати показання про обставини, в яких виявлено істотні суперечності. Під час очної ставки допитуваним, з дозволу слідчого, може бути дозволено ставити запитання один одному, але слідчому треба пильно контролювати цей процес.

Дискусійним у науковій літературі є питання щодо осіб, між якими проводиться очна ставка. Так, одні науковці вказують, що очна ставка може проводитися лише між свідками або обвинуваченими², інші – між двома допитаними раніше свідками, свідком і обвинуваченим або підозрюваним, між двома обвинуваченими чи підозрюваними³.

На нашу думку, очна ставка може проводитися між будь-якими учасниками у різних варіаціях.

Можна погодитися з думкою М.В. Салтевського і С.М. Стахівського, які вказують, що очна ставка проводиться як між особами, які займають у кримінальній справі однакове процесуальне становище (свідки), так і особами, що мають різний статус у судочинстві (потерпілий і підозрюваний, свідок і обвинувачений)⁴. Винятком є лише експерт. Допит експерта проводиться стосовно обставин підготовленого ним висновку, а отримані від нього в процесі допиту відомості не є самостійним процесуальним джерелом доказів.

Так, Г. Абдумаджидов, дослідивши у 80-х роках 450 протоколів очних ставок, дійшов висновків, що слідча дія проводилася між:

- обвинуваченими – 19 разів;
- підозрюваним і обвинуваченим – 12;
- підозрюваними – 2;
- обвинуваченим і потерпілим – 135;
- обвинуваченим і свідком – 104;

---

¹ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 160.

² Советский следователь. – М., 1949. – С. 319.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – Кол. Авторів: Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – С. 284; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 1998. – С. 84.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник / М.В. Салтевський. У 2-х ч. Ч. 2. – Х.: Консум, 2001. – С. 201; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. – К.: Атіка, 2009. – С. 25.

- підозрюваним і потерпілим – 32;
- підозрюваним і свідком – 83;
- потерпілими – 3;
- потерпілими і свідками – 22;
- свідками – 38¹].

Загалом така тенденція залишається й сьогодні. Так, аналіз кримінальних справ, дозволив зробити висновок, що у більшості очні ставки проводяться між обвинуваченими і потерпілими – 31 %, найменше слідча дія проводиться між свідками (4 %) і потерпілими (1 %).

У науковій літературі існують погляди, що протиріччя можуть міститися в показаннях не тільки 2-х, але й декількох раніше допитаних осіб. На думку Г. Абдумаджидова, у такому випадку для усунення суперечностей у показаннях особи може проводитися декілька очних ставок. На думку автора, така обстановка здатна вплинути на показання учасників очної ставки, змінити їх всупереч об'єктивності. Зважаючи на це, виходячи з психологічних і тактичних міркувань, проводити очну ставку з трьома особами недоцільно².

М.О. Чельцов і Г.П. Саркисянц допускають можливість проведення очної ставки більш ніж двома учасниками³.

Інші вчені вказують, що наявність більше двох учасників слідчої дії може мати місце лише при крайній потребі⁴. Однак які саме це обставини, автори не зазначають.

На думку М.В. Салтевського, очна ставка повинна проводитися тільки між двома особами. Автор вказує, що з тактичної сторони – це одночасний допит двох осіб, звідси провадження так званих групових очних ставок між трьома і більше особами є тактично недоцільним і не має законного підґрунтя⁵.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що очна ставка є досить складною слідчою дією, у певних випадках навіть ризикованою, оскільки можливий і негативний вплив допитуваного на особу, яка дає правдиві показання. Окрім того, обвинувачені на очній ставці можуть домовитися між собою і погодити свої неправдиві показання. Зважаючи на це, усунення протиріч у показаннях більш ніж у 2-х осіб при проведенні очної ставки є неприпустимим.

Таку позицію займають і 92 % опитаних співробітників слідчих

---

¹ Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 128.

² Там само. – С. 127.

³ Чельцов М.А. Советский уголовный процесс: Учебник. – М., 1962. – С. 276-277; Саркисянц Г.П. Участие защитника на предварительном следствии. – Ташкент, 1966. – С. 78.

⁴ Советский следователь. – М., 1949. – С. 321.

⁵ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 201.

підрозділів.

Очна ставка має багато спільного із допитом, його процесуальними та організаційно-тактичними особливостями і виступає як засіб перевірки вже отриманих під час допитів показань. Це дозволяє розглядати очну ставку як самостійну слідчу дію, яка проводиться, як правило, на подальшому етапі досудового розслідування.

Процесуальна характеристика очної ставки:

- дана слідча дія проводиться без постанови слідчого;
- оскільки постанова про проведення очної ставки не складається, то не потрібна і санкція прокурора чи дозвіл суду;
- очна ставка проводиться без понять;
- мета очної ставки: усунення протиріч у показаннях і перевірка правдивості раніше отриманих показань;
- підстави до проведення очної ставки: попередній допит кожної з двох осіб, викликаних на очну ставку, та наявність суперечностей у показаннях цих осіб;
- місце проведення очної ставки – місце провадження досудового слідства¹.

До основних завдань очної ставки можна віднести:

- з'ясування причин суперечностей в показаннях допитаних осіб та їх усунення;
- викриття одного із допитуваних в дачі неправдивих (неповних) показань;
- перевірка правдивості показань раніше допитаних осіб;
- подолання добросовісних помилок допитуваного;
- психологічний вплив на несумлінного учасника слідчої дії з метою схилення його до дачі правдивих показань;
- зміцнення вольових якостей та позицій сумлінного учасника очної ставки;
- виявлення і встановлення доказів та нових обставин, що мають значення для справи;
- перевірка та оцінка криміналістичних версій;
- додаткова перевірка й закріплення показань свідків, потерпілих, обвинувачених, підозрюваних;
- посилення позиції певних учасників слідчої дії, які давали правдиві показання та ін.².

На думку М.В. Салтевського, очна ставка характеризується низкою

---

¹ Лобойко Л.М. Вказ. праця. – С. 61.

² Чаплинський К.О. Проблемні питання тактики проведення очної ставки // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 4 (51). – С. 355.

відмінних ознак, а саме:

- особливою процесуальною метою;
- поєднанням різних методів пізнання;
- процесуальними умовами, порядком і тактикою провадження;
- своєрідною психологічною атмосферою;
- спеціальною формою фіксації результатів¹.

На погляд В.Ю. Шепітько, очна ставка характеризується такими відмінними ознаками:

- єдність предмета (особи допитуються з тих самих обставин);
- єдність об'єкта (очна ставка є процесом безперервного порівняння показань двох одночасно (поперемінно) допитуваних осіб);
- єдність часу (допит двох осіб здійснюється у їх присутності протягом слідчої дії);
- єдність місця (особи допитуються в одному місці);
- єдність документування (процедура очної ставки фіксується в одному протоколі слідчої дії);
- допитувані особи повинні бути поставлені у рівні умови сприйняття запитань слідчого і показань один одного².

Кримінально-процесуальний закон встановлює певний порядок проведення очної ставки.

На думку Л.М. Лобойка і А.П. Черненка, очна ставка за своїм змістом є найбільш наближеною до допиту слідчою дією, а тому стосовно неї, поряд із правилами допиту, діють унікальні правила, зумовлені специфічним характером цієї слідчої дії³.

Більшість науковців⁴ звертають увагу на такі загальні процесуальні правила проведення очної ставки:

- на початку очної ставки слідчий встановлює, чи знають викликані особи один одного; в яких стосунках вони перебувають між собою;

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 198.

² Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 284-285; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. – Х., 1998. – С. 85; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007. – С. 3.

³ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 84.

⁴ Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб.: Издательство «Лань», 2001. – С. 553; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 61; Лобойко Л.М., Черненко А.П. Вказ. праця. – С. 84; Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – С. 12; Закатов А.А., Цветков С.И. Указ. соч. – С. 28; Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учебное пособие. – Волгоград, 1984. – С. 162.

- свідки попереджаються про кримінальну відповідальність відповідно до ст.ст. 385, 384 КК України за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за дачу завідомо неправдивих показань;

- особам, які викликані на очну ставку, по черзі пропонується дати показання про ті обставини справи, для з'ясування яких призначена очна ставка (як правило, першим пропонується відповісти тому, хто, на думку слідчого, дав під час допиту правдиві показання);

- на очній ставці допитуються одночасно не більше двох осіб;

- неприпустимо проведення очної ставки без попереднього допиту її учасників;

- отримавши відповіді від обох учасників очної ставки, слідчий має право поставити додаткові запитання, а потім дозволити їм поставити запитання один одному (якщо вони стосуються кримінальної справи в цілому або обставин, що стали підставою до провадження очної ставки);

- всі відповіді та показання заносяться до протоколу в тій послідовності, в якій їх давали викликані особи, та в кінці підписуються ними;

- показання, які дали учасники очної ставки на попередніх допитах, у т.ч. зафіксовані за допомогою звукозапису, можна оголосити лише після дачі ними показань на очній ставці і запису їх до протоколів;

- за необхідності слідчий вживає заходів щодо запобігання негативного впливу на сумлінного учасника очної ставки;

- неприпустима підміна очною ставкою пред'явлення для впізнання.

Важливе місце в тактиці очної ставки займають організаційно-підготовчі заходи до її проведення.

М.В. Салтевський вказує, що добре організована очна ставка повинна проводитися активно, наступально, в максимально короткий проміжок часу, а керуючий вплив має бути спрямований на вирішення тактичних завдань. Тактично грамотно проведена очна ставка, навіть якщо в її ході і не вдалося подолати істотних суперечностей в показаннях, повинна справити на несумлінного учасника психологічний вплив, розхитати його установку на неправду, допомогти слідчому перевірити правдивість показань учасників, глибше вивчити їхню психологію, намітити нові шляхи вирішення спірних питань¹.

У науковій літературі автори неоднозначно підходять до визначення необхідних підготовчих заходів.

На думку Ю.В. Гавриліна, підготовка до проведення очної ставки повинна включати:

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник / М.В. Салтевський. У 2-х ч. Ч. 2. – Х.: Консум, 2001. – С. 201.

- вивчення раніше отриманих показань;
- з'ясування змісту протиріч;
- вивчення особи допитуваних;
- з'ясування обставин, що належить встановити;
- визначення послідовності допиту;
- вибір місця та часу проведення;
- підбір та систематизація доказів;
- формулювання питань та визначення їх послідовності¹.

Л.В. Шульга, М.Г. Шурухнов і Г.М. Мухін додають:

- визначення місця, часу та способу виклику на допит;
- створення необхідної обстановки допиту;
- визначення кола учасників слідчої дії;
- визначення засобів фіксації слідчої дії;
- складання плану очної ставки².

В.Ю. Шепітько виділяє встановлення взаємовідносин між допитуваними, визначення черговості допиту та тактичних прийомів слідчої дії³.

М.В. Салтевський акцентує увагу на створенні психологічного впливу на несумлінного учасника слідчої дії, зміцнення вольових якостей і позиції сумлінного допитуваного⁴.

На думку Т.А. Сєдової і О.О. Ексархопуло підготовчі заходи до очної ставки повинні лише включати:

- вивчення раніше даних показань осіб, між якими планується очна ставка;
- визначення і формулювання питань (їх послідовності) до учасників слідчої дії;
- визначення часу очної ставки та її складу;
- підготовка речових доказів і науково-технічних засобів фіксації слідчої дії⁵.

Інші автори вказують на вибір моменту очної ставки; вивчення взаємовідносин між її учасниками; визначення предмета слідчої дії; визна-

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 51;

² Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 34; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 389; Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 155.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 284; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. – Х., 1998. – С. 85.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 199.

⁵ Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 554.

чення питань та підготовка доказів¹.

Узагальнюючи погляди вчених та результати вивчення кримінальних справ і оперативних матеріалів, а також матеріали проведеного опитування працівників слідчих і оперативних підрозділів, можна дійти висновків, що до найбільш суттєвих організаційно-підготовчих заходів до проведення очної ставки можна віднести:

Вивчення матеріалів кримінальної справи дозволяє слідчому, насамперед, вирішити питання про доцільність проведення очної ставки. Вказаний захід дозволяє вивчити показання допитуваних, визначити ступінь їх взаємовідносин та сутність розбіжностей у показаннях, визначити перелік питань і їх послідовність, обрати найбільш ефективні прийоми проведення слідчої дії. Такий захід, на думку М.П. Яблокова і А.П. Шеремета, є обов'язковим².

Прийняття рішення про проведення очної ставки. На думку М.В. Салтевського, приймаючи рішення і визначаючи момент проведення очної ставки, потрібно враховувати характер показань, що підлягають перевірці, їх місце в системі інших доказів, а також індивідуально-психологічні якості її учасників та існуючі між ними стосунки³.

У науковій літературі справедливо зазначається, що, приймаючи рішення про проведення очної ставки, слідчий повинен враховувати суттєвість протиріч, які містяться в показаннях. Якщо протиріччя в показаннях можна усунути іншими діями з меншим тактичним ризиком, то очну ставку проводити недоцільно і слідчий повинен відмовитися від її проведення⁴.

Таку думку підтримує і Т.А. Седова і О.О. Ексархопуло, зазначаючи, що слідчі не повинні керуватися тільки наявністю протиріч або небезпекою настання негативних наслідків, а й враховувати реальну відсутність можливості усунути такі протиріччя за допомогою інших процесуальних засобів⁵.

Особливо це стосується проведення очних ставок між членами організованих злочинних угруповань та їх лідерами. Нерідко адвокати клопочуть про проведення очних ставок із сумлінними її учасниками з метою психологічного впливу, з'ясування поінформованості слідчого та

---

¹ Криміналістика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 141.

² Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301-302; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 279.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 372; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 200.

⁴ Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 329; Криміналістика. – М., 1974. – С. 336.

⁵ Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб.: Издательство «Лань», 2001. – С. 553-554.

ін.

Таку думку підтримують і 69 % працівників слідчих підрозділів, зазначаючи, що злочинці клопочуть про проведення очних ставок з метою:

- негативного впливу на свідків і потерпілих – 72 %;
- передачі наявної інформації – 21 %;
- визначення ступеня поінформованості слідчого про злочинну подію – 7 %.

Окрім того, на думку М.С. Гурєва, при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями, для його членів не має суттєвого значення, з'ясування яких саме обставини виноситься на очну ставку. Для лідерів цих угруповань найважливішим є підтвердження факту наявності свідків злочинної діяльності або давання її членами правдивих показань. Увага злочинців, як правило, відволікається самим фактом наявності правдивих показань від конкретних деталей та дрібниць таких показань. Зважаючи на це, слідчому доцільно обмежити предмет очної ставки найбільш глибокими протиріччями в показаннях незалежно від їх наявності¹.

Можна погодитися з думкою Л.Л. Каневського, що прийняття рішення про проведення очної ставки за участю обвинуваченого визначається достатністю зібраних доказів, які можна використовувати для викриття інших співучасників злочину².

При прийнятті рішення слідчий повинен проаналізувати й оцінити зібрану інформацію та слідчу ситуацію, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Не можна проводити очну ставку між двома особами для «закріплення» їх показань, які не містять протиріч. Ніякого доказового значення така очна ставка не має. В юридичній літературі справедливо зазначається, що існує неправильна тактика проведення очної ставки, при якій слідчий у присутності її учасників лише зачитує їх показання, які раніше отримані при їх допиті³. Значення очної ставки полягає саме в одночасному допиті двох осіб, у показаннях яких є суперечності.

Доцільність проведення очної ставки визначає слідчий. В окремих випадках, на думку С.М. Стахівського, слідча дія може проводитись за клопотанням учасників процесу⁴. Однак до задоволення клопотань слідчі повинні підходити вкрай обережно.

---

¹ Гурєв М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб: Питер, 2001. – С. 257-258.

² Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 76.

³ Криминалистика. – М., 1968. – С. 217.

⁴ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 25.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що автори науково-практичних коментарів до чинного КПК зазначають, що рішення про проведення очної ставки приймається слідчим, коли він переконаний, що дана слідча дія сприятиме встановленню істини у справі, з урахуванням можливих небажаних наслідків¹. Отже, на думку М.С. Городецької, залишилось закріпити в законодавстві повноваження слідчого щодо проведення очної ставки саме з урахуванням таких особливостей².

Визначення часу та місця проведення очної ставки. Проведення очної ставки повинно мати раптовий характер. Будь-яке зволікання з проведенням слідчої дії може призвести до зниження можливості отримання позитивних її результатів. Таку думку підтримують більшість вчених у науковій літературі³.

Правильне визначення часу проведення очної ставки, на думку Л.М. Карнеєвої, має важливу роль у її підготовці⁴.

На думку Т.А. Сєдової і О.О. Ексархопуло, обрання часу очної ставки зумовлюється двома чинниками: наявністю відомостей, що дозволяють оцінити показання, визначити їх достовірність, і фактором раптовості⁵.

На думку В.П. Лаврова, очна ставка повинна проводитися невідкладно, одразу після затримання підозрюваного або його упізнання, з метою запобігання можливостям злочинців обміркувати свої позиції чи продумати тактику захисту⁶.

Вивчення кримінальних справ, за якими проводилися очні ставки, дозволило дійти висновку, що їх результативність прямо залежить від часу (з моменту отримання достатніх підстав) та раптовості проведення. Зведені дані дослідження відображені у табл. 1.

Таблица 1

---

¹ Михеєнко М.М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України : за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р.. – К., 1997. – С. 233, 607.

² Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 124.

³ Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 151; Советский следователь. – М., 1949. – С. 320.

⁴ Карнеева Л.М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования: Учеб. пособие. – Волгоград, 1976. – С. 105.

⁵ Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Сєдовой, А.А. Ексархопуло. – СПб.: Издательство «Лань», 2001. – С. 555.

⁶ Криміналістическое обеспечение раскрытия и расследования корыстно-насильственных преступлений. Спецкурс лекций. – М., 2003. – С. 25.

Характеристика результативності очних ставок залежно від часу їх проведення

№ з /п	Характеристика результативності	Термін проведення очних ставок				
		пр отягом до- би	пр отягом 3 діб	пр отягом 10 діб	пр отягом 1 місяця	по над мі сяць
1	Очна ставка мала позитивні наслідки, допитувані певною мірою визнали свою провину	79 %	68 %	57 %	39 %	20 %
	Очна ставка мала негативні наслідки, допитувані її учасники відмовилися від раніше даних показань	21 %	32 %	43 %	61 %	80 %

Отже, чим більше часу минало з моменту виникнення необхідності проведення очної ставки, тим меншою була її результативність. Будь-які не виправдані зволікання з її проведенням тягнуть отримання неправдивих показань або взагалі відмови від їх надання.

Очна ставка проводиться за місцем проведення досудового розслідування (кабінет слідчого) або за місцем утримання підозрюваного чи обвинуваченого (слідчий ізолятор, ізолятор тимчасового утримання).

Можна погодитися з думкою В.Г. Лісогора, який зазначає: під час проведення очної ставки слідчий має вжити заходів, щоб про час і місце її проведення знало якомога менше осіб. В одних випадках її доцільно провести безпосередньо після допиту особи, в показаннях якої з'ясувалися суттєві суперечності, перш ніж допитані встигнуть зустрітися та погодити подальші показання. В інших випадках, навпаки, не слід поспішати з очною ставкою, щоб уникнути передчасної поінформованості допитуваних про характер показань один одного. Наприклад, передчасна поінформованість обвинуваченого про зміст показань його співучасника або свідка, очевидно, не допомагає успіху розслідування¹.

¹ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 124-125.

Встановлення обставин, які підлягають з'ясуванню. Предметом очної ставки є обставини, з приводу яких виникли істотні суперечності в показаннях раніше допитаних осіб. Суперечності слід вважати істотними, коли, на думку М.В. Салтевського, показання про одні й ті самі факти, що входять до предмета доказування, виключають один одного. Тому насамперед слід намітити обставини, що підлягають з'ясуванню, визначити точки зору учасників очної ставки зі спірних питань. На основі матеріалів справи необхідно встановити, хто з допитаних осіб дає достовірні показання, а хто сумлінно помиляється або дає неправдиві свідчення. З огляду на це загальна мета очної ставки може конкретизуватися за двома напрямками: допомога в подоланні сумлінної помилки та викриття неправди допитуваного¹.

Слідчий повинен визначити коло питань, які підлягають з'ясуванню, і завчасно скласти питання та визначити їх послідовність. Особливо уважно, на думку В.Є. Приводної, необхідно підійти до формулювання запитань. Спочатку необхідно з'ясувати загальні питання, а далі з метою їх уточнення і деталізації обставин підготувати уточнюючі і контрольні питання². На думку Л.А. Вінберга, не можна виносити на очну ставку багато питань, оскільки це не всебічний допит за усіма суттєвими обставинами справи³.

Можна погодитися з думкою В.І. Оперука, що запорукою ефективного проведення очної ставки є вивчення слідчим протиріч, що з'явилися в результаті проведення допиту її учасників, причин, які до цього призвели, а також усунення цих причин за допомогою проведення додаткових підготовчих заходів та слідчих дій⁴.

Проведення додаткового допиту. За необхідності слідчий може провести додатковий допит для з'ясування тих чи інших обставин, що мають значення для справи. В.Б. Школьний вказує, що такий допит доцільно проводити з метою психологічного впливу на співрозмовника⁵.

Кожен з учасників може бути перед очною ставкою повторно допитаний, якщо в їх показаннях є протиріччя, прогалини або неточності. Однак не можна допит, на думку І.Ф. Пантелєєва, перетворювати в «репетицію» перед очною ставкою⁶. Неприпустимо готувати учасників до

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 199.

² Приводнова Е.В. Указ. соч. – С. 152.

³ Вінберг Л.А. Криміналістика. – М., 1959. – С. 310.

⁴ Оперук В.І. Методика розслідування розбійницьких нападів на банківські установи : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 11.

⁵ Школьний В.Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : Дис. ... канд. юрид. наук. – Київ, 2009. – С. 13.

⁶ Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 337-338.

очної ставки, рекомендувати, наприклад, «впевнено триматись», «активно викривати» тощо.

Визначення осіб, між якими буде проведена очна ставка, та черговості їх допиту. Так, О.О. Закатов і С.І. Цветков вказують на важливість даного заходу¹.

Під час цього заходу слідчий повинен враховувати можливість допитуваних осіб впливати один на одного із урахуванням позитивних і негативних якостей, «слабких місць», підвищеної сугестивності, конформності, нестійкості психіки та ін. Необхідно прогнозувати можливість зміни показань. Доцільно, на думку О.В. Лускатова, спочатку вислухати думку осіб із більш «слабкою» психікою або осіб, які дають правдиві показання².

Аналіз правоохоронної практики і узагальнення поглядів вчених дозволяє зробити висновок, що не доцільно проводити очну ставку:

- між особами, які дають завідомо неправдиві показання;

Однак, на думку О.Я. Переверзи, проведення очної ставки між двома особами, які дають свідомо неправдиві показання, можливе, але за певними правилами і в тому випадку, якщо ці особи по одних епізодах говорять правду, а по інших – неправду. Тактика очної ставки повинна будуватися на використанні протиріч між ними шляхом загострення конфліктної ситуації, спрямованої на поглиблення розбіжностей між учасниками. Необхідно підкреслити, що 53 % слідчих, які брали участь в анкетуванні, найчастіше з метою подолання свідомої неправди проводять очну ставку, але дана слідча дія на практиці не завжди є настільки ефективною. Про це можуть свідчити результати аналізу кримінальних справ. Свідомо неправда була подолана у ході очної ставки в 10 % випадків дачі таких показань, а в 6 % випадків очна ставка не проводилася, хоча така необхідність була³.

- між співучасниками злочинів на первісному етапі розслідування. Це зумовлено тим, що злочинці можуть, скориставшись навіть короткочасним контактом, обрати загальну лінію поведінки⁴;

- між обвинуваченими, які частково визнають свою вину і схильні

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 30.

² Лускатов О.В. Психология допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 27.

³ Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2000. – С. 16.

⁴ Чаплинський К.О. Особливості проведення очних ставок // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2004. – Спеціальний випуск № 1 (16). – С. 131.

змінити показання або негативно вплинути на інших учасників¹;

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька і О.В. Лускатова, які зазначають, що допитувані впливають один на одного своїм авторитетом, вольовими якостями, життєвим досвідом. Передача інформації між індивідами, які спілкуються, може здійснюватися не лише вербальними засобами, а й конклюдентними діями, жестами, мімікою та ін. Вплив у процесі очної ставки може бути й негативним, коли авторитет недобросовісного учасника (який може мати злочинний характер) впливає на добросовісного. Зокрема, складні психологічні стосунки можуть виникати при очній ставці потерпілого і обвинуваченого. Якщо є симптоми нестійкості потерпілого, очну ставку проводити не слід².

- між особами, які намагаються погодити свою позиції стосовно один до одного або передати певну інформацію³;

- між особами, із яких той, хто дає правдиві показання, перебуває у матеріальній, родинній або іншій залежності від іншого учасника;

- коли один із учасників очної ставки відмовляється давати показання у присутності іншої особи⁴.

В.П. Бахін і В.К. Весельський зазначають, що недоцільно у таких випадках слідчим йти на тактичний ризик, а необхідно замінити одні дії або засоби на інші⁵.

Таку думку підтримує і М.П. Яблоков та Ю.В. Гаврилін, зазначаючи, що протиріччя необхідно намагатись усувати іншими слідчими діями з меншим тактичним ризиком, а від очної ставки, у зазначених випадках, потрібно відмовитись⁶.

Якщо особи раніше не знали один одного, то до початку очної ставки повинно бути проведене впізнання⁷.

О.О. Закатов, С.І. Цветков і М.Г. Шурухнов вказують, що важливим тактичним заходом у підготовці до проведення очної ставки є вибір її

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 28.

² Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 284-285; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів. – Х., 1998. – С. 85; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007; Лускатов О.В. Психологія допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2010. – С.26.

³ Следственные действия: Учебное пособие. – Волгоград, 1984. – С. 167.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 199, 201.

⁵ Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту. Навчальний посібник. – К., 1997. – С.18.

⁶ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301-302; Гаврилін Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 50.

⁷ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301-302.

учасника, який буде давати показання першим¹. На це вказують і співробітники слідчих підрозділів. Так, 79 % вказують, що правильне визначення черговості дачі показань сприяє отриманню доказів та схиляння несумлінного учасника до дачі правдивих показань.

У науковій літературі справедливо зазначається, що, як правило, можливість першою дати показання надається тій особі, котра, на думку слідчого, раніше давала правдиві відомості².

Узагальнюючи думки вчених, необхідно зазначити, що першою надають можливість висловитися особі, яка, на думку слідчого, дає правдиві показання, що відповідають дійсності і викривають підозрюваного у злочинній діяльності; наполягає дати показання у присутності іншої особи; показання якої підтверджуються іншими матеріалами справи.

На думку Л.Л. Каневського, якщо в очній ставці бере участь неповнолітній, то він повинен бути допитаний першим незалежно від займаної позиції³.

У науковій літературі висловлюються думки про можливість надання права першим давати показання несумлінним учасникам очної ставки⁴.

Проаналізувавши слідчу практику і погляди вчених, необхідно зазначити, що несумлінного учасника очної ставки доцільно допитувати першим у таких випадках:

- у слідчого є впевненість, що сумлінний учасник очної ставки чітко дотримується займаної позиції і не піддається негативному впливу;
- слідчий вважає, що сумлінний учасник, почувши неправду, більш повно і аргументовано обґрунтує свою позицію;

---

¹ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 31; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 389.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 637; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 26; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 62; Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 298; Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 77; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб, 2001. – С. 555; Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования). – СПб., 2001. – С. 257-258; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 279; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 50-51.

³ Каневский Л.Л. Указ. соч. – С. 79.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник / Н.Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Эксмо, 2008. – С. 390; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х, 2001. – С. 299; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 268.

- показання несумлінного учасника можуть настільки обурити іншого допитуваного, що він повідомить слідству нові відомості;
- несумлінний учасник просить про це, маючи на меті схилити до зміни показань на свою користь, а слідчий впевнений у протилежному і має намір використати ситуацію для одержання правдивих відомостей;
- слідчий знає про намір несумлінного учасника використати очну ставку для впливу на іншого допитуваного, але при цьому впевнений у неспроможності таких намагань і планує використати таку ситуацію для отримання достовірних показань.

Однак, на нашу думку, надання права несумлінному учаснику очної ставки відповідати на запитання першим повинно здійснюватися слідчим у виняткових випадках. Опитування слідчих з цього питання дозволяє дійти висновків, що:

- 88 % – вказують на неприпустимість допитувати першим несумлінного учасника;
- 12 % – допускають таку можливість, але винятково з тактичних міркувань слідчого.

Добір учасників для проведення очної ставки. До основних учасників очної ставки можна віднести особу, яка проводить слідчу дію (слідчий), та двох раніше допитаних осіб, у показаннях яких є протиріччя (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений). Очна ставка проводиться між ними у будь-якій конфігурації, у тому числі і між учасниками, які мають однаковий статус.

При проведенні очної ставки можуть брати участь й інші особи. Наприклад, перекладач, а якщо учасником цієї процесуальної дії є свідок у віці до 14 років – обов'язкова присутність педагога. У випадку, коли учасником очної ставки є підозрюваний чи обвинувачений, можлива участь захисника.

З метою запобігання негативному впливу на сумлінного учасника очної ставки або обміну інформацією для погодження у займаній позиції до слідчої дії доцільно залучати співробітників оперативних підрозділів. Такі особи здійснюють спостереження за поведінкою допитуваних.

На думку І.С. Андрєєва, Г.І. Грамовича і М.І. Порубова, такий захід запобігає можливій змові співучасників та тиску один на одного¹.

Психологічна підготовка учасників очної ставки. До проведення очної ставки слідчий повинен повідомити сумлінних учасників слідчої дії (свідків, потерпілих, підозрюваних, які дають правдиві показання) про можливі складнощі психологічного характеру (погрози, залякування-

¹ Андрєєв І.С., Грамович Г.І., Порубов Н.І. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 144.

ня, шантажування, компрометація), що можуть виникнути під час її проведення, та надати рекомендації, які дозволять запобігти негативному впливу.

На думку П.Д. Біленчука, В.К. Лисиченка і Н.І. Клименко, слідчий повинен забезпечити психологічну готовність учасників до проведення очної ставки, якої особливо потребують потерпілі та свідки, що вперше залучаються до сфери кримінального процесу і можуть неадекватно зреагувати на спілкування з підозрюваним або обвинуваченим, внаслідок чого мета очної ставки не буде досягнута. У необхідних випадках, для уточнення та деталізації показань осіб, у яких є суперечності, слідчий може їх додатково допитати перед проведенням очної ставки¹.

Є.П. Ищенко і А.А. Топорков додають, що потерпілих і свідків необхідно підготувати до слідчої дії, роз'яснити її значення для встановлення істини, сформулювати у них установку проти можливого психологічного впливу з боку злочинців².

Можна погодитися з А.В. Дуловим, який зазначає, що попередня психологічна підготовка посилює вольові якості учасника очної ставки з метою запобігання негативному впливу³.

Слідчим необхідно враховувати, що очна ставка може мати і негативний вплив на сумлінних її учасників. Під час її проведення учасники з різним процесуальним статусом знаходяться в межах візуального спостереження один одного та мають можливість психологічного впливу своєю поведінкою, жестами, мімікою, інтонацією. Свідки, потерпілі, спостерігаючи впевнену поведінку обвинуваченого, який дає неправдиві показання під час реалізації слідчим повноважень щодо провадження очної ставки, не розуміють, чому слідчий «дозволяє» такі показання, відчують сумніви в своїх показаннях, зневіру в правосудді, яке вони пов'язують не тільки з повноваженнями суду, а й з повноваженнями слідчого і прокурора. У такій ситуації, на думку М.С. Городецької, вони спостерігають безкарність обвинуваченого, який говорить неправду⁴.

Визначення та підготовка технічних засобів фіксації очної ставки. Використання технічних засобів є досить ефективним під час проведення слідчої дії за участю іноземців, осіб з фізіологічними вадами, оскільки дозволяє перевірити правильність і повноту перекладу та усунути недоліки.

---

¹ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К.: Атіка, 2001. – С. 334; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 89.

² Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 440.

³ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 333.

⁴ Городецька М.С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 123.

Так, опитування працівників слідчих підрозділів дозволяє зробити висновок, що при проведенні слідчої дії слідчі далеко не завжди (9 %) використовують технічні можливості. Аналіз кримінальних справ свідчить, що відеозапис проводився у співвідношенні 1 на 290 справ.

На думку М.П. Яблокова, при застосуванні в ході допиту відеозапису необхідно створити сприятливі умови, забезпечити достатнє освітлення, повну фіксацію усього процесу слідчої дії¹.

Створення сприятливих умов очної ставки включає в себе підготовку приміщення (кабінету слідчого), в якому буде проводитися слідча дія, а також засобів фіксації показань, у тому числі аудіо- і відеозапису.

Слідчий також повинен створити умови, які будуть повною мірою забезпечувати безпеку учасників очної ставки.

Складання плану очної ставки. На думку Є.П. Іщенко і А.А. Топоркова, план повинен вміщувати:

- формулювання запитань, які будуть поставлені під час допиту;
- визначення черговості допиту;
- визначення тактичних прийомів очної ставки².

Опитування працівників слідчих підрозділів свідчить, що жодний з опитаних не складав плану очної ставки, 3 % обмежувалися чорновими нотатками.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що неналежна підготовка до проведення очної ставки тісно пов'язана з ризиком можливої зміни правдивих показань сумлінного учасника, відмови від дачі показань або розголошення даних слідства. Невиправдане зволікання з провадженням очної ставки може призвести до втрати фактора раптовості, який сприяє успішному досягненню мети слідчої дії.

Багатоepізодність кримінальних справ, тривалість злочинної діяльності та наявність численних протиріч й істотних розбіжностей зумовлюють важливе тактичне значення очних ставок. Неправильна тактика проведення очної ставки пов'язана з ризиком можливої зміни правдивих показань сумлінного учасника та розголошення даних досудового слідства.

На думку В.Ю. Шепітька, тактика очної ставки має певну специфіку, яка пов'язана з розширеним складом її учасників; ускладненим інформаційним обміном; сильним психологічним впливом учасників очної ставки один на одного; зниженням рівня прогнозу слідчого; можливістю зміни показань; підвищеним ступенем тактичного ризику³.

---

¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301-302.

² Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 430.

³ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 285.

Особливості тактики допитів свідків, потерпілих, підозрюваних, обвинувачених тісно переплітаються зі специфікою тактики проведення очних ставок між ними.

Очна ставка є складною і конфліктною слідчою дією, в якій слідчий з метою встановлення об'єктивної істини у справі нерідко застосовує загострення обстановки.

Тактика проведення очних ставок багато у чому залежить від слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування. Тому залежно від цих обставин змінюються й тактичні особливості цієї слідчої дії.

На думку С.М. Лозової, ефективному проведенню очної ставки сприяє врахування слідчим ситуації розслідування, котра склалася перед проведенням слідчої дії (тобто конфліктна чи безконфліктна)¹.

В юридичній літературі справедливо зазначається, що у порівнянні із допитом психологічна атмосфера очної ставки є більш складною. Це зумовлено участю іншого допитуваного, емоційною напругою у зв'язку з можливістю викриття в брехні, побоювання тиску з боку злочинців та ін.².

На думку Т.В. Аверьянкової, Р.С. Белкина, Ю.Г. Корухова, О.Р. Россинської, очна ставка завжди відбувається у конфліктній ситуації³.

І.Ф. Пантелєєв і Н.А. Селіванов зазначають, що в ході очної ставки її учасники неминуче знайомляться з деякими матеріалами кримінальної справи. Тому несумлінний учасник намагається негативно вплинути на іншого учасника слідчої дії та схилити його до давання більш вигідних для себе показань⁴.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що під час досудового розслідування виникали такі слідчі ситуації, які вирішувалися проведенням очної ставки:

- одна з раніше допитаних осіб при поясненні певної обставини надає правдиві показання, інша – неправдиві (87 %);

- обидві раніше допитані особи при поясненні одних і тих обставин надають неправдиві показання, по-різному пояснюють одну й ту саму подію (13 %).

Разом з тим, на думку С.І. Данилової, очна ставка може проводитись і в умовах безконфліктної ситуації, коли протиріччя в показаннях зу-

---

¹ Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. канд. психол. наук. – Х., 2004. – С. 14.

² Криміналістика. - М., 1974. – С. 365.

³ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криміналістика.. – М., 2000. – С. 635.

⁴ Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 337.

мовлені сумлінною помилкою або фізичними чи психічними дефектами сприйняття однієї з раніше допитаних осіб. За таких обставин існуючі протиріччя усуваються шляхом спільних зусиль учасників очної ставки¹.

Не можна проводити очну ставку, якщо один із її учасників відмовляється давати показання у присутності іншого. При цьому не допускається на очній ставці оголошення показань, які вказаний учасник давав під час попереднього допиту.

Тактика очної ставки має певну специфіку, яка перш за все пов'язана із розширеним складом її учасників; ускладненим інформаційним обміном; сильним психологічним впливом учасників ставки один на одного²; зниженням рівня прогнозу слідчого; можливістю зміни показань; підвищеним ступенем тактичного ризику³.

На думку С.М. Стахівського, правильна організація та проведення очної ставки передбачають врахування певних чинників, які впливають на ефективність цієї слідчої дії. До них належать: фактор раптовості, моральні і вольові якості учасників очної ставки, їх психічний стан та характер взаємовідносин⁴.

В юридичній літературі вченими багато уваги приділено тактичним прийомам та запропоновано різні їх класифікації, які спрямовані на виявлення й усунення протиріч у показаннях учасників очної ставки та отримання повних і об'єктивних показань.

Так, В.О. Коновалова і В.Ю. Шепітько пропонують таку низку тактичних прийомів, що використовуються під час очної ставки:

- супровід спілкування пред'явленням доказів;
- маскування мети очної ставки;
- раптовість її проведення;
- приховання поінформованості слідчого про ті чи інші обставини справи;
- проведення кількох очних ставок поспіль із несумлінним учасником чи проведення очної ставки у поєднанні з допитом;
- проведення очних ставок за наростаючою силою⁵.

На думку Є.П. Іщенка і А.А. Топоркова, до основних тактичних прийомів очної ставки можна віднести такі:

---

¹ Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 42.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 26.

³ Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 123; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007

⁴ Стахівський С.М. Вказ. праця. – С. 29.

⁵ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007.

- пред'явлення доказів;
- застосування психічного впливу на несумлінного учасника;
- поділ предмета очної ставки на окремі епізоди та їх послідовне дослідження;
- використання позитивних якостей допитуваних;
- маскування мети очної ставки¹.

Ю.В. Гаврилін акцентує увагу на таких прийомах, як забезпечення фактора раптовості та постановка запитань².

Г.Н. Мухін і Д.В. Ісютін-Федотков пропонують такі тактичні прийоми очної ставки:

- пред'явлення доказів у певній послідовності;
- використання правомірного психологічного впливу;
- звернення до позитивних якостей допитуваних;
- проведення слідчої дії на місці події;
- постановка доповнюючих, уточнюючих і контрольних запитань;
- використання звуко- та відеозапису³.

М.В. Салтевський виділяє групи тактичних прийомів очної ставки залежно від їх спрямування, до яких відносить:

- прийоми для активізації пам'яті учасника, що сумлінно помиляється – активізація асоціативних зв'язків, постановка нагадуючих запитань, пред'явлення доказів, деталізація показань, розгляд спірних питань у зворотній послідовності розвитку подій;

- прийоми, спрямовані на викриття у неправді – максимальна деталізація предмета очної ставки; розподіл її теми; використання правдивих показань співучасника; створення враження, що один співучасник повністю зізнався у вчиненні злочину; загострення суперечностей в показаннях учасників очної ставки щодо менш значущих спірних обставин; припинення неправдивих показань одного учасника з підкресленням правдивості показань іншого; демонстрація слідчим несумлінному учаснику своїх сумнівів щодо правдивості його показань; форсований, а в деяких випадках уповільнений темп очної ставки;

- прийоми, спрямовані на подолання небажаного впливу одного учасника на іншого – несподіване проведення очної ставки, доцільне розташування допитуваних у місці її провадження, запрошення для участі у слідчій дії іншого слідчого;

- прийоми для подолання відмови допитуваного від участі в очній

¹ Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 442;

² Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 52.

³ Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – 227 с.

ставці – нейтралізація у допитуваного страху помсти; роз'яснення значення дачі правдивих показань; стимулювання у допитуваного його позитивних особистісних якостей; використання інформації, що передає емоційний стан обвинуваченого при вчиненні злочину¹.

Узагальнюючи, зазначимо, що при проведенні очних ставок слідчими застосовуються усі висвітлені в юридичній літературі тактичні прийоми. На сьогодні актуальними є тактичні прийоми, які застосовуються при очних ставках за участю підозрюваних і обвинувачених, особливо в умовах протидії досудовому розслідуванню.

Розуміння сутності тактичних прийомів надає можливість слідчому здійснювати цілеспрямований вплив на учасників очної ставки і передбачати його наслідки з врахуванням їхніх індивідуальних особливостей².

Очна ставка потребує відкритого спілкування між двома раніше допитаними особами, що може стати небезпечним для потерпілого або свідка злочину. Відкрите спілкування дозволяє злочинцю здійснювати негативний психологічний вплив на сумлінного свідка або співучасника злочину, який дає правдиві показання. Саме тому, на думку В.І. Оперука, залежно від ситуації, яка складеться на момент проведення очної ставки, буде залежати і вибір слідчим тактики її проведення³.

При проведенні очних ставок застосовуються усі тактичні прийоми та рекомендації, що використовуються під час допитів⁴. Але існують і інші, які доцільно застосовувати лише у проведенні очних ставок.

Починаючи очну ставку, слідчий, з одного боку, стикається з обстановкою, яка значно полегшує досягнення мети слідчої дії. Це зумовлюється тим, що слідчий раніше спілкувався з учасниками очної ставки, в певній мірі вивчив характер допитуваних і здатен прогнозувати їх поведінку та реакції на ті чи інші показання, встановив психологічний контакт з ними тощо. З іншого боку, емоційне напруження очної ставки у порівнянні з допитом значно вище, оскільки психологічна обстановка більш складна й конфліктна. Причому, на відміну від допиту, конфлікт, як правило, виникає між допитуваними, що значно ускладнює управління очною ставкою. За такої ситуації виникають проблеми встановлення психологічного контакту із двома допитуваними.

На думку С.М. Лозової, ефективність очної ставки прямо залежить

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 201-202.

² Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Х., 2004. – С. 7-8.

³ Оперук В.І. Методика розслідування розбійницьких нападів на банківські установи : Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – С. 11.

⁴ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 32.

від неформального підходу до встановлення (поновлення) психологічного контакту із її учасниками. За даними дослідження автор дійшла висновків, що найбільш ефективною очна ставка виявилася в діяльності слідчих, які ніколи не проводять її за умов порушення психологічного контакту. Для слідчих, які проводять очну ставку без врахування стану наявності чи відсутності психологічного контакту, слідча дія виявилася середньоєфективною, крім цього, в даній групі найбільший показник неефективних очних ставок (див. табл. 2)¹.

Таблиця 2

Сприйняття слідчими ефективності очної ставки залежно від стану наявності чи відсутності психологічного контакту (в %)

Ефективність очної ставки залежно від стану контакту	Проводжу незалежно від стану контакту	Проводжу за певних обставин	Ніколи не проводжу при відсутності контакту
Високоєфективна	19	15	67
Середньоєфективна	57	54	33
Малоефективна	10	24	0
Неефективна	14	7	0

Це підтверджує думку щодо впливу психологічного контакту на результативність очних ставок. Та сама ситуація (зменшення ефективності) спостерігається у слідчих, які проводять очну ставку за відсутністю стану психологічного контакту лише за певних обставин.

Можна погодитися з думкою М.В. Салтевського, який вказує, що для несумлінного учасника очної ставки достатньо забезпечити психологічний контакт на рівні бажання взаємно сприймати інформацію. Надаючи моральну підтримку («ефект присутності») сумлінному учаснику, слідчий разом із ним справляє потужний психологічний вплив на неправдивого².

Л.Л. Каневський вказує, що негативні наслідки очної ставки можуть полягати не тільки в зміні показань допитуваних, а й порушенні

¹ Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Х., 2004. – С. 11-12.

² Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 198;

психологічного контакту зі слідчим¹.

Після встановлення психологічного контакту слідчий з'ясовує, чи знають особи, що викликані на очну ставку, один одного і в яких стосунках вони перебувають між собою.

Перед початком очної ставки свідки попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, а потерпілі – за дачу завідомо неправдивих показань відповідно до ст.ст. 385, 384 КК України. Особам, які не досягли віку кримінальної відповідальності, роз'яснюється їх обов'язок давати правдиві показання.

На думку С.М. Лозової, ефективному проведенню очної ставки сприяє неформальний підхід до роз'яснення прав і обов'язків учасникам слідчої дії залежно від їхнього процесуального статусу і психологічних особливостей².

Слідчий повинен також роз'яснити усім учасникам правила проведення очної ставки, акцентуючи увагу на тому, що питання один одному можна ставити тільки за його дозволом. О.О. Закатов і С.І. Цветков вказують, що також необхідно окреслити, що кожен з учасників очної ставки буде мати можливість висловити свої заперечення та поставити питання³.

Після цього викликаним на очну ставку особам по черзі пропонується дати показання про ті обставини справи, для з'ясування яких призначена очна ставка. Першими запитують сумлінних учасників даної слідчої дії.

Л.М. Лобойко і А.П. Черненко зазначають, що учасники очної ставки повинні давати показання по черзі (ч. 2 ст. 173 КПК). Хоча очна ставка і вважається одночасним допитом двох раніше допитаних учасників досудового розслідування, це не означає, що слідчий повинен одночасно ставити їм запитання і вислуховувати відповіді одночасно двох осіб. Таке правило суперечило б здоровому глузду. Черговість давання показань на очній ставці визначається самим слідчим. Традиційно слідчому пропонується ставити питання першому тому із учасників, хто, на його думку, під час попереднього допиту дав правдиві показання. Але це положення, на думку авторів, знаходиться в площині тактики провадження очної ставки. В правову ж площину може бути поміщене тільки відсутнє зараз у КПК положення про те, що черговість давання показань на

---

¹ Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 75.

² Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. ... канд. психол. наук. – Х., 2004. – С. 11.

³ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С 31.

очної ставці визначається слідчим. Така регламентація черговості давання показань зняла б проблемні питання, які виникають у практиці слідчої діяльності, коли один із учасників очної ставки скаржитися на дії слідчого через те, що той надав можливість дати показання першим іншому її учаснику¹.

Допит учасників очної ставки здійснюється за кожним суперечливим епізодом окремо², з дотриманням певної послідовності їх дослідження³.

Послідовність допитів повинна зважуватись на користь осіб, чий показання підтверджуються іншими матеріалами кримінальної справи і є достовірними.

Під час проведення очної ставки слідчий може ставити запитання.

Постановка запитань один одному доцільна лише у тих випадках, коли під час очної ставки виникають нові протиріччя, а їх вирішення може призвести до отримання нових доказів, що мають суттєве значення для справи.

На думку М.В. Салтевського, слідчий повинен керуватися низкою загальних тактичних правил:

- показання добросовісного учасника, допитаного першим, не повинні бути розтягнуті в часі;

- запитання, звернені до добросовісного учасника, мають бути сформульовані так, щоб він міг на них відповісти коротко і тільки по суті суперечностей;

- треба уникати запитань, що охоплюють широке коло спірних обставин;

- недоцільно ставити відразу багато запитань, логічно не пов'язаних за змістом;

- добросовісному учаснику необхідно дати можливість висловитися першим з усіх спірних питань, інакше, зрозумівши, що його показання йдуть урозріз з показаннями другої особи, він може змінити їх на неправдиві⁴.

На думку М.В. Корнієнка, слідчий повинен утримуватися від запи-

---

¹ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 83.

² Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 157; Криміналістика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам – Х., 2007. – С. 174.

³ Гурев М.С. Убийства на «разборках» (методика расследования) / М.С. Гурев. – СПб: Питер, 2001. – С. 257-258.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 372.

тань, що свідчать про його непоінформованість¹.

Можна погодитися з думкою В.С. Кузьмічова і В.В. Юсупова, що запитання з приводу суперечностей необхідно ставити таким чином, щоб учасники очної ставки не змогли взаємно усвідомити вигідний для них хід показань. Це можливо у тому випадку, коли показання одного учасника в повному обсязі стають відомі іншому. З метою недопущення даної ситуації слідчий стосовно кожної суперечності ставить окремі запитання, відповідати на які спочатку пропонується одному, а потім іншому допитуваному. Після відповіді на поставлене запитання одного з учасників очної ставки в іншого слід запитати, чи погоджується він з такою відповіддю. При наступному запитанні черговість змінюється. Щойно хто-небудь з них, всупереч раніше даним показанням, погодиться з відповіддю іншого, у нього береться пояснення цього, а відповідь обов'язково фіксується у протоколі. Використовуючи такий тактичний прийом, одному з допитуваних повністю змовитися з іншим не вдається: вони будуть по чергово погоджуватися або суперечити один одному. За таких обставин неправдивість їх показань стає очевидною. Якщо особа, яка дала правдиві показання, на очній ставці відмовляється від них, то слідчому не слід ставити обом учасникам запитання з метою деталізації й уточнення їх показань. Інакше учасники слідчої дії, ознайомившись з її деталями, у подальшому зможуть висувати узгоджені між собою версії².

Послідовно з'ясувавши усі питання і зафіксувавши відповіді на них, слідчий, відповідно до ч. 2 ст. 173 КПК України, може дозволити допитуваним ставити запитання один одному. Надання можливості підозрюваному (обвинуваченому) та їх захисникам ставити запитання сумлінним учасникам слідчої дії можливо лише по закінченні очних ставок.

На думку Л.М. Лобойка і А.П. Черненка, наявність такого правила в законі пояснюється тим, що допитувані на очній ставці учасники досудового розслідування якнайкраще знають обставини, з приводу яких проводиться ця слідча дія. Тому законодавець деякою мірою обмежує в даному випадку публічні (офіційні) засади діяльності слідчого. Але в будь-якому разі слідчий під час очної ставки залишається єдиним суб'єктом, який її провадить, бо питання один одному допитувані можуть ставити тільки з його дозволу³.

Слідчий повинен вжити заходів щодо запобігання можливостям

---

¹ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 183.

² Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 96.

³ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Вказ. праця. – С. 83.

зговору, узгодження позиції, взаємного обміну інформації та ін.

Слідчий повинен використовувати позитивні сторони особистості несумлінного учасника очної ставки. На думку М.В. Корнієнка, ким би не був несумлінний учасник очної ставки (вбивцею, грабіжником і т. п.), до нього не слід підходити з упередженням. Знання позитивних властивостей особистості несумлінного учасника може послужити ключем для визначення найдоцільнішого підходу до нього¹.

У випадках, коли підозрюваний (обвинувачений) поводить себе агресивно, погрожує свідку (потерпілому), який його викриває, то слідчий повинен вжити заходів щодо своєчасного припинення таких дій. При безуспішності спроб нейтралізувати такий негативний вплив, на думку Ю.В. Гавриліна, слід завершити очну ставку².

Оголошення показань, які дали учасники на попередніх допитах, дозволяється лише після давання ними показань на очній ставці та занесення їх до протоколу.

У ході проведення очної ставки слідчий повинен уважно спостерігати за поведінкою допитуваних з метою фіксації їх реакції на запитання, запобігання можливій змові між ними або негативному психологічному впливу одного з них на іншого³. Якщо дана слідча дія вийшла з-під контролю слідчого, то її необхідно негайно зупинити або перервати.

На думку М.П. Яблокова, за інтонаціями, експресивними рухами допитуваних слідчий може дійти висновку щодо правдивості отриманих відомостей⁴.

У наукових джерелах підкреслюється, що при проведенні очної ставки слідчий має право застосовувати і різноманітні правомірні прийоми психологічного впливу на обвинуваченого⁵, як, наприклад, маскування мети очної ставки, використання раптовості її проведення, приховування поінформованості про ті чи інші обставини, які досліджуються на очній ставці, створення у злочинця перебільшеної уяви про наявність

---

¹ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 186.

² Гаврилін Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 52;

³ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М.: Юристъ, 2000. – С. 158; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 89; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К.: Атіка, 2001. – С. 334; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 298; Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 335; Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 97.

⁴ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М.: Юристъ, 2001. – С. 301-302.

⁵ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 219-220.

доказів тощо¹.

Зволікання з провадженням очної ставки може призвести до втрати раптовості, яка сприяє досягненню мети слідчої дії. На думку М.В. Салтевського, рекомендується заздалегідь не сповіщати учасників про проведення очної ставки, щоб використовувати чинник раптовості².

А.В. Дулов вказує, що раптовість очної ставки суттєво впливає на несумлінного учасника слідчої дії³.

А.В. Дулов і П.Д. Нестеренко зазначають: «У тому випадку, якщо особа, яка дає неправдиві показання, завчасно знала або навіть припускала, що подібного роду факти відомі слідчому і що є особа, яка може викласти ці факти, то сила впливу подібної очної ставки буде менша. Якщо ж на очній ставці повідомляється несподівана інформація, володіння якою слідчим застає обвинуваченого зненацька – вплив такої інформації значно сильніший»⁴.

За необхідності перед очною ставкою доцільно провести інші слідчі дії, наприклад, пред'явлення для впізнання, перевірку показань на місці, з метою психологічного впливу на несумлінних її учасників. Це суттєво може вплинути на стійкі негативні позиції злочинців.

У науковій літературі справедливо вказується на доцільність використання прийому, який ґрунтується на проведенні серії очних ставок «за наростаючою силою» з особами, які дають правдиві показання⁵. Такий прийом дозволяє схилити несумлінного учасника очної ставки до дачі правдивих показань.

За можливості слідчий повинен втягнути допитуваних у суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для справи.

У тих випадках, коли очна ставка проводиться в умовах жорсткої протидії досудовому розслідуванню, то слідчим доцільно проводити слідчу дію у прискореному темпі.

Застосування прискореного темпу слідчої дії, психологічно впливає на злочинців та зменшує можливості їх протидії. Окрім того, доцільно змінювати темп очної ставки в залежності від слідчої ситуації, що скла-

---

¹ Глазырин Ф.В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий: Учеб. пособи. – Свердловск, 1973. – С. 155; Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 124; Лускатов О.В. Психологія допиту та очної ставки: Лекція. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 27.

² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 372.

³ Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 330-331.

⁴ Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Минск, 1971. – С. 106.

⁵ Закатов А.А., Цветков С.И. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами: Лекция. – М., 1998. – С. 30.

лася під час розслідування. Це, безумовно, підсилює вплив показань іншої сторони.

Так, під час викриття організованої злочинної групи, лідером якої був Ч., були затримані чотири її члени. Ч. не знав, якою доказовою базою володіє слідчий, хто є свідками злочинної діяльності групи і яку позицію обрали затримані її члени. Адвокати клопотали про проведення очних ставок між членами групи та свідками, але слідчий їх не задовольняв. Тому Ч. звернувся за допомогою до прокурора, який був на грошовому утриманні злочинної групи. Прокурор, виконуючи доручення лідера групи, дав слідчому вказівку провести очні ставки між затриманими членами групи та свідками. Оскільки вказівки прокурора є обов'язковими для слідчих (ст. 227 КПК України), такі слідчі дії були проведені. Після очних ставок усі затримані члени злочинної групи відмовилися від раніше даних показань, а показання свідків стали неповними¹].

У даному випадку очні ставки необхідно проводити у прискореному темпі, по завершенні яких кожна з допитаних сторін дотримується раніше даних показань. Тривале проведення очних ставок веде до розшифровки наявної доказової бази і сприяє передачі одним з її учасників іншим інформації щодо поведінки на досудовому слідстві.

Таку думку підтримує і В.С. Мешкова, зазначаючи, що при розслідуванні організованої злочинної діяльності нерідко очні ставки доцільно проводити «формально»².

Для запобігання негативному впливу одного учасника очної ставки на іншого особлива увага повинна бути звернена на правильне їх розміщення на місці проведення очної ставки. Слідчий повинен розмістити допитуваних таким чином, щоб запобігти їх невербальному спілкуванню (наприклад, спиною до спини, провести допит через ширму та ін.).

На думку М.В. Корнієнка, у кімнаті потрібно розмістити учасників таким чином, щоб світло падало на їх обличчя. Дотримання цієї рекомендації дозволить слідчому без особливого напруження спостерігати за поведінкою та станом учасників. Допитувані мають постійно перебувати в полі зору слідчого, бути достатньо віддалені від нього та між собою. Слідчий повинен бачити, де знаходиться обличчя, руки й ноги допитуваних, оскільки за їх допомогою несумлінні учасники можуть подавати один одному певні сигнали. Учасників очної ставки слід роз-

---

¹ Оперативні матеріали УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2007 рік.

² Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 34.

містити таким чином, щоб вони без особливих зусиль могли чути та бачити один одного. Правильне розміщення учасників очної ставки не тільки дозволяє вести спостереження за допитуваними, але й виключає можливість здійснення раптового нападу один на одного або на слідчого¹.

За необхідності слідчі повинні залучати до проведення очних ставок допоміжних осіб, зокрема, інших слідчих, співробітників оперативних підрозділів, з метою запобігання негативному впливу на сумлінного учасника слідчої дії, передачі підозрюваними важливої інформації та ін.

На думку Л.А. Вінберга, такий прийом запобігає можливій змові співучасників злочину².

Зокрема, анкетування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що 17 % з них залучають до проведення очних ставок допоміжних осіб, 49 % – вказують на доцільність такого прийому.

Закон не містить положень, які забороняють проведення допиту двома слідчими. Така необхідність виникає з метою здійснення безперервного спостереження за поведінкою допитуваних, використання швидкого темпу допиту, застосування слідчих «хитрощів», психологічних комбінацій³.

Також, участь в очній ставці двох слідчих дозволяє використовувати перехресний допит⁴.

Допит є перехресним, коли у ньому беруть участь рівноправні учасники кримінального процесу – у даному випадку двоє слідчих. Кожен з них може ставити допитуваному додаткові запитання для з'ясування чи доповнення відповідей, які були дані на запитання інших осіб. Такий допит дозволяє використовувати швидкий темп, фактор раптовості, перевірку контрольних запитань.

Вивчення кримінальних справ свідчить, що слідчі вкрай рідко (лише у 3 %) залучають до слідчої дії інших слідчих.

Допит на очній ставці може супроводжуватися пред'явленням доказів. Такий прийом дозволяє усунути протиріччя⁵, активізувати пам'ять

---

¹ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 186.

² 2 Вінберг Л.А. Криміналістика. – М., 1959. – С. 311.

³ Криміналістика. – М., 1974. – С. 367-368.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики.. – Вінниця, 2001. – С. 89-90; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник.. – К.: ., 2001. – С. 334; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К.”, 2001. – С. 286; Криміналістика / За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001. – 230-231; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 85.

⁵ Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 152.

допитуваних¹ та ін.

Під час очної ставки слідчий може пред'являти речові докази і документи. Оголошення показань учасників очної ставки, які отримані до її проведення, а також відтворення звуко- і відеозапису цих показань дозволяється лише після дачі ними показань².

Докази на очній ставці можна пред'являти у порядку «наростаючої сили», «убуваючої сили» та «усі разом». Суть прийому «убуваючої сили» полягає не тільки у послідовному пред'явленні доказів – від «слабкого» до «сильного», але й у поступовому переході від розгляду менш важливих спірних питань до більш важливих.

Узагальнюючи погляди науковців³, необхідно зазначити, що пред'явлення доказів «за наростаючою силою» може дати позитивний результат при дотриманні таких умов:

- слідчому необхідно володіти сукупністю доказів, які підтверджують правильність показань сумлінного учасника очної ставки;
- докази мають стосуватися винесених на очну ставку спірних питань і бути відомими сумлінному учаснику очної ставки, щоб він міг дати щодо них свої пояснення;
- до пред'явлення доказів необхідно переходити лише у тому випадку, якщо правдиві показання сумлінного учасника очної ставки не вплинули на іншого допитуваного;
- під час очної ставки несумлінному учаснику потрібно роз'яснити значення запропонованих доказів, а також рекомендувати йому пояснити докази, поставивши себе на місце слідчого;
- не слід квапитися переходити до розгляду наступної спірної обставини, поки в допитуваного не будуть з'ясовані усі питання щодо пред'явленого доказу.

Отже, на думку М.В. Корнієнка, пред'явлення доказів наростаючої сили дозволяє поступово розхитати установку несумлінного учасника очної ставки на давання неправдивих показань, ставить його перед не-

---

¹ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 158.

² Тертышник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 190; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 110; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. – М., 2000. – С. 637

³ Соловьев А.Б., Центров Е.Е. Допрос на предварительном следствии: Метод. пособие. – С. 102; Казинян Г.С., Соловьев А.Б. Проблемы эффективности следственных действий. – Ереван, 1987. – С. 144-150; Соловьев А.Б. Использование доказательств при допросе. – М., 1981. – С. 78-79; Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 183-184.

минучістю визнання дійсних фактів¹.

За необхідності слідчий може застосовувати прийом активізації пам'яті учасника, який добросовісно помиляється, та деталізації показань учасників очної ставки.

На думку О.Р. Ратінова, пожвавлення асоціативних зв'язків, надання допомоги допитуваним, використання їх логічного мислення дозволяє слідчому виявити причину помилок та встановити дійсний стан справ².

Під час очної ставки доцільно застосовувати технічні засоби³, що створює сприятливі умови для усунення протиріч і одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки показання, але й «психологічний клімат», у якому вони були отримані, та психологічно впливає на злочинців.

Застосування технічних засобів (відеозапису) певною мірою дисциплінує несумлінних учасників очної ставки, запобігає намаганням психічно впливати на свідків і потерпілих.

Під час очної ставки слідчий повинен приховувати поінформованість про обставини справи. Вказаний прийом є досить ефективним при проведенні очних ставок при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями. Так, нерідко члени ОЗУ та їх лідери через адвокатів вимагають проведення очних ставок із свідками та потерпілими, співучасниками злочинів, які дають правдиві показання, з метою:

- негативного впливу на сумлінного учасника очної ставки;
- розшифровки наявної доказової бази;
- визначення лінії поведінки затриманих співучасників;
- розробки алібі;
- передачі членам злочинної групи необхідної інформації та інше⁴.

Так, після затримання підозрюваний назвав як співучасника свого знайомого. Оскільки той усе заперечував, слідчий улаштував їм очну ставку. На ній підозрюваний відмовився від раніше даних показань стосовно знайомого. Подальшою перевіркою встановлено непричетність останнього до злочину. Потім з'ясувалося, що ця зустріч була використана підозрюваним для передачі необхідної інформації його дійсним

---

¹ Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К., 2004. – С. 183-184.

² Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 220.

³ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 302; Каневский Л.Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних. – М., 1982. – С. 78.

⁴ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 35.

*співучасникам*¹.

Зважаючи на це, слідчі повинні досить зважено підходити до задоволення клопотань на проведення очної ставки.

В іншому випадку слідчий повинен завчасно обмежити обсяг доказової інформації, повідомленої допитуваним, з тим, щоб інший допитуваний зміг проявити свою обізнаність і дати показання, що виходять за межі того, що було повідомлено на очній ставці.

Слідчий повинен використовувати на очній ставці показання підозрюваного (обвинуваченого), який зізнався у вчиненні злочину. При розслідуванні злочинів, вчинених групою осіб, іноді вже під час перших допитів вдається одержати правдиві показання від одного з учасників злочину. У цій ситуації значний ефект дає такий тактичний прийом як використання в ході очної ставки показань організатора, який зізнався, або активного члена злочинної групи. Визнання організатором злочинної групи своєї вини впливає на інших співучасників. Впливова сила такого визнання буває настільки велика, що формує в інших співучасників установку на давання правдивих показань не тільки з розглянутих на очній ставці спірних обставин, але й нових, невідомих слідству епізодів злочинної діяльності².

При проведенні очної ставки слідчий повинен вживати заходи щодо забезпечення безпеки учасників слідчої дії.

На думку В.М. Тертишника, при проведенні очної ставки слідчий має бути максимально мобілізованим, ужити всіх необхідних заходів для забезпечення як особистої безпеки, так і безпеки всіх учасників слідчої дії, пильно стежити за тим, щоб перебіг очної ставки не вийшов із під контролю. Якщо це трапилось і очна ставка може завадити встановленню істини у справі або її учасникам, слід негайно припинити або перервати її. З метою забезпечення безпеки свідків та потерпілих пропонується передбачити в законі можливість проведення очної ставки за участю свідка чи потерпілого поза візуальним спостереженням таких з боку інших учасників слідчої дії, а також із застосуванням технічних каналів зв'язку та створення при цьому акустичних чи візуальних перешкод для запобігання ідентифікації особи по голосу та зовнішності. Наприклад, для цього можуть бути використані мобільний відеозв'язок та

---

¹ Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 125; Бахін В.П., Весельський В.К. Тактика допиту: Навч. посібник. – К., 1997. – С. 20.

² Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К, 2004. – С. 183.

комп'ютерна техніка¹.

Тактично грамотно проведена очна ставка, навіть якщо в ході її і не вдалося подолати істотні суперечності в показаннях, на думку М.В. Салтевського, повинна справити на недобросовісного учасника психологічний вплив, розхитати його установку на неправду, допомогти слідчому перевірити правдивість показань учасників, глибше вивчити психологію особи, намітити нові шляхи вирішення спірних питань²].

Проведене опитування слідчих, дозволило зробити висновок, що до найбільш доцільних тактичних прийомів очної ставки вони відносять: деталізацію показань, загострення суперечностей в показаннях та пред'явлення доказів (див. табл. 3). Тактичний прийом «повторна очна ставка» вважається слідчими всіх вікових груп нерезультативним. Загалом значних розбіжностей в думках слідчих не спостерігається.

Таблиця 3

Результати опитування слідчих щодо результативності застосування деяких тактичних прийомів очної ставки (відповідно до стажу практичної діяльності слідчого, в %)

Тактичний прийом	Стаж практичної роботи слідчого					
	до 5 років		від 5 до 10 років		більше 10 років	
	ре- зультативний	не- результативний	ре- зультативний	не- результативний	ре- зультативний	не- результативний
деталізація показань	72	28	75	25	7 3	27
загострення суперечностей в показаннях	34	66	51	49	6 7	33
пред'явлення доказів	15	85	43	57	5 6	44

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 249; Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 293; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 293.

² Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 73.

Прискорений темп допиту	7	93	14	86	1 ²	79
Залучення до очних ставок допоміжних осіб	4	96	47	53	8 ⁷	22
застосування технічних засобів	37	63	48	52	6 ²	74
проведення повторних очних ставок	18	82	21	79	7	93

У ході вивчення матеріалів кримінальних справ, опитування слідчих та аналізу спеціальної літератури було встановлено, що типовими помилками в тактиці очної ставки є:

- неповне усунення протиріч (19 % опитаних слідчих);
- невстановлення психологічного контакту (22 %);
- неправильне формулювання питань (7 %);
- не розпізнання давання неправдивих показань (14 %);
- зволікання з проведенням очної ставки (21 %).

На думку А.Б. Марченка, до типових помилок у тактиці очної ставки можна віднести: невстановлення психологічного контакту (5,3 %); неправильне формулювання питань (4 %) і нерозпізнання давання неправдивих показань (3,3% опитаних)¹.

Про перебіг та результати очної ставки складається протокол відповідно до вимог ст.ст. 85, 173 КПК України. Усі питання і відповіді повинні бути занесенні до протоколу у тій послідовності, в якій вони були задані. Також повинні бути занотовані питання, на які відмовився відповісти допитуваний.

Отже, очна ставка є однією з найскладніших слідчих дій, що спрямована на отримання інформації з особистісних джерел. Це самостійна слідча дія, яка відрізняється від допиту своїми цілями, предметом, правилами проведення і має тактичну і психологічну своєрідність. Незважаючи на частоту використання, на думку С.М. Лозової, слідчі вважають очну ставку недостатньо ефективною і дуже часто відмовляються

¹ Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 10.

від її проведення або використовують не за призначенням¹.

Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Тактично грамотно проведена очна ставка, навіть якщо в її ході і не вдалося подолати істотних суперечностей в показаннях, повинна справити на несумлінного учасника психологічний вплив, розхитати його установку на неправду, допомогти слідчому перевірити правдивість показань учасників, глибше вивчити їх психологічні якості, намітити нові шляхи вирішення спірних питань.

---

¹ Лозова С.М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : Автореф. дис. ... канд.. психол. наук. – Х., 2004. – С. 16.

РОЗДІЛ 4

ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЗІ ЗМІШАНИХ ДЖЕРЕЛ

4.1. Тактика пред'явлення для впізнання

Розслідування злочинів обґрунтовано відносять до одного зі специфічних та складних видів суспільної діяльності. Відбувається воно у суворій відповідності до вимог кримінально-процесуального законодавства та за тактичними рекомендаціями, які розробляються на його основі. В умовах постійного зростання злочинності, і в першу чергу найбільш суспільно небезпечних її форм, перед вченими та працівниками практичних органів постає завдання розробки та застосування принципово нових технологій розслідування взагалі та провадження окремих слідчих дій зокрема, спрямованих на вилучення, збирання та дослідження доказової інформації. Є.Д. Лук'янчиков та О.М. Моїсєєв зазначають, що останнім часом значно знизилась активність населення в наданні правоохоронним органам відомостей про злочини та злочинців, навіть у тих випадках, коли вони такою інформацією володіють. Мотиви такої поведінки найрізноманітніші: недовіра до правоохоронних органів, небажання марно гаяти особистий час, побоювання помсти з боку злочинців та ін. Тому такі обставини підлягають з'ясуванню та глибокому дослідженню, що дозволить враховувати їх для удосконалення законодавства та наукового обґрунтування тактики провадження слідчих дій, яка б забезпечувала фізичну та психологічну недоторканність свідків, потерпілих та інших осіб, які своєю інформацією сприяють розслідуванню злочинів.

Під час учинення злочинів люди вступають у взаємодію з об'єктами, що знаходяться навколо них. Такий процес взаємодії супроводжується утворенням різноманітних слідів як на предметах, так й у пам'яті людини. Звідси перед слідчими постає завдання виявити ці сліди, отримати з них інформацію та використати її для з'ясування події злочину. Таким чином, пізнання злочинної події відбувається за матеріально фіксованими відображеннями на предметах та слідами, які відбилися у пам'яті людини, так званим ідеальним відображенням¹.

Аналіз слідчої практики свідчить, що при розслідуванні таких видів злочинів як вбивства, торгівля людьми, захоплення заручників, розбійні та грабіжницькі напади, крадіжки, шахрайства, вимагательства, зґвалтування, умисні нанесення тілесних ушкоджень та багатьох інших,

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. –С. 3, 5.

обов'язково виникає необхідність пред'явлення підозрюваних (обвинувачених) свідкам та потерпілим для впізнання.

Практика правоохоронних органів свідчить, що потерпілі й свідки часто залишаються наодинці зі злочинцями. Після порушення кримінальної справи на них тиснуть, їх шантажують, погрожують, а інколи – вдаються до фізичної розправи, навіть убивств. Це негативно впливає на освічених осіб, спонукає до відмови від показань, які давалися на початковому етапі розслідування. Вказане необхідно враховувати під час підготовки та проведення пред'явлення для впізнання.

Дослідженню цих проблем приділяється значна увага в юридичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ пред'явлення для впізнання зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти: В.П. Бахін, Р.С. Белкін, Н.Г. Бритвич, О.М. Васильєв, В.І. Галаган, М.М. Гапанович, О.Я. Гінзбург, Г.І. Кочаров, В.О. Коновалова, Ю.М. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, М.С. Строгович, З.Г. Самошина, В.М. Тertiшник, П.П. Цветков, Л.Д. Удалова, В.Ю. Шепітько, М.Г. Шурухнов та багато інших.

Деякі, переважно процесуальні та психологічні, аспекти проблеми впізнання отримали належне дослідження науковців. Між тим тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання вимагає удосконалення і додаткового аналізу під кутом зору сучасних реформаторських ідей у сфері судочинства та сучасних потреб правоохоронної практики.

Під час досудового розслідування поряд з проведенням слідчих оглядів, обшуків, виїмок, допитів та очних ставок важливе значення має і така слідча дія, як пред'явлення для впізнання.

Пред'явлення для впізнання, як засіб збирання криміналістичної інформації у практиці розкриття злочинів, відомий вже давно. Але до того як набути теперішнього вигляду, впізнання пройшло довгий шлях удосконалення, організаційного формування та законодавчого визнання.

До прийняття кримінально-процесуальних кодексів (1959-1961 рр.) пред'явлення для впізнання законом не регламентувалось. Слідча практика використовувала різноманітні форми впізнання, які не суперечили принципам кримінального процесу¹.

Деякі науковці висловлювались за визнання пред'явлення для впізнання самостійною слідчою дією, але з юридичного боку вважали її допитом свідка².

Таке ставлення до впізнання, на думку Є.Д. Лук'янчикова, не відо-

---

¹ Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: Учебное пособие. – М., 1976. – С. 5.

² Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. – М., 1951. – С. 253.

бражало дійсної природи цієї слідчої дії, а інколи призводило до помилок під час її провадження. Впізнання проводилось у ході допиту, очної ставки, причому не завжди дотримувались процесуальні гарантії, що тягнуло за собою втрату переконливості даної слідчої дії та доказового значення отриманих результатів¹.

На специфіку впізнання та особливості його провадження звертали увагу прихильники іншої точки зору. Вони достатньо переконливо обґрунтували самостійний характер впізнання та довели, що його неможливо розглядати як одну з форм допиту свідка².

У подальших розробках криміналістів тактичні прийоми та рекомендації про провадження впізнання, які застосовувались слідчими в межах такої традиційної слідчої дії, як допит, стали самостійною слідчою дією та набули закріплення у кримінально-процесуальних кодексах (ст.ст. 174-176 КПК України).

На сьогодні пред'явлення для впізнання є досить розповсюдженою слідчою дією.

У науковій літературі вчені до визначення поняття пред'явлення для впізнання підходять по-різному.

Так, на думку однієї групи вчених пред'явлення для впізнання – це самостійна слідча дія, яка проводиться з метою встановлення тотожності, схожості або відмінності наданих для ознайомлення предметів або окремих осіб з тими, які свідок, потерпілий, підозрюваний або обвину-

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 8.

² Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии. – М., 1955. – С.4-5.

вачений сприймав за певних обставин розслідуваної події¹.

У даному визначенні автори виділяють суб'єктів впізнання – свідка, потерпілого, підозрюваного та обвинуваченого.

Інші вчені пред'явлення для впізнання визначають як слідчу дію, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності².

Суб'єктами впізнання у цьому визначенні виділяють лише свідка та інших осіб.

На думку іншої групи науковців, пред'явлення для впізнання – це слідча дія, яка полягає в пред'явленні особі, яка раніше була допитана, будь-якого об'єкта (в числі однорідних) з метою його ототожнення або встановлення групової належності з об'єктом, якій раніше спостерігався у зв'язку з обставинами, що мають значення для розслідуваної справи³.

Аналізуючи визначення, можна зазначити, що автори виділяють обов'язковість проведення попереднього допиту та пред'явлення об'єктів у числі однорідних.

М.В. Салтевський під пред'явленням для впізнання розуміє взаємо-

---

¹ Тертишник В.М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України: Монограф. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 277; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 262; Тертишник В.М., Слинко С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 193; Криминалистика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 117; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 341; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 559; Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 25; Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 158; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 116; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 61; Белозерова И.И. Криминалистика. – М., 2001. – С. 117; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 294; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 336; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій. – К., 2005. – С. 66; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 447; Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 17; Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 257.

² Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 314; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 147; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156.

³ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 43; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 2.

дію, в якій беруть участь впізнаючий і впізнаваний¹.

Науковою основою впізнання служить філософське вчення стосовно індивідуальності об'єктів матеріального світу та принципової можливості пізнати їх².

Шляхом виділення та порівняння найбільш характерних ознак та особливостей образу в пам'яті та об'єкта в натуральному вигляді відбувається встановлення тотожності, подібності або відмінності. Таким чином, на думку Є.Д. Лук'янчикова, впізнання припустимо розглядати як криміналістичну ідентифікацію, яка відбувається за ідеальними відображеннями (слідами пам'яті) зовнішніх ознак об'єктів. Під ознакою розуміють зовнішнє відбиття властивостей об'єкта. Якість – це те, що внутрішньо притаманне об'єкту та характеризує його. Сукупність властивостей об'єкта робить його якісно визначеним, індивідуальним. Протягом значного часу властивості об'єкта зберігаються незмінними, мають добру стійкість, а ознаки його можуть відносно змінюватися. Це повинно враховуватися при проведенні пред'явлення для впізнання. Специфіка такої ідентифікації полягає у тому, що вона може здійснюватися лише тими особами, які особисто сприймали об'єкт; ідентифікованим виступає образ пам'яті об'єкта, який відбився у свідомості впізнаючого та є недоступним для безпосереднього сприйняття іншими особами³.

Отже, сутність даної слідчої дії полягає у тому, що особі пред'являють об'єкти, образи яких вона порівнює з уявними образами об'єктів, які спостерігала раніше, і вони пов'язані з подією злочину. На цій підставі робиться висновок про їх тотожність, подібність або відмінність⁴.

Впізнання не належить до слідчих дій, проведення яких, відповідно до кримінально-процесуального закону, є обов'язковим. Необхідність у проведенні цієї слідчої дії кожного разу визначається особою, яка проводить досудове слідство, відповідно до слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Пред'явлення для впізнання можна віднести до похідних слідчих

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 374.

² Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 6.

⁴ Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 374; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 302; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 210; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 262.

дій, оскільки його проведенню завжди передують інші слідчі дії, зокрема, слідчий огляд, затримання, допит, без провадження яких пред'явлення для впізнання відбутися не може.

Загальна мета пред'явлення для впізнання полягає в отриманні доказів, які являють собою висновок одного з учасників процесу, про результати проведеної ним ідентифікації – тотожність, схожість або відмінність осіб чи об'єктів, представлених для ознайомлення з ознаками, що збереглися в його пам'яті¹.

Пред'явлення для впізнання, як самостійна слідча дія, є важливим засобом збирання доказової інформації, а також дозволяє перевірити показання осіб, які допитані (потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого)²; слідчі версії³; отримати нові та перевірити існуючі докази у кримінальній справі.

Законодавець по-різному підходить до визначення підстав для прийняття процесуальних рішень щодо проведення тих або інших слідчих дій. В одних випадках лише називає такі дані (для експертизи), в інших – вказує на ступінь їх вірогідності (для обшуку і виїмки). Однак для прийняття рішення про провадження низки інших слідчих дій підстави в законі зовсім не називаються. Замість цього зазначається: мета слідчої дії – для огляду (ст. 190 КПК України), освідування (ст. 193 КПК України), відтворення обстановки і обставин події (ст. 194 КПК України); наявність визначених обставин – для очної ставки – це суперечності в показаннях осіб, які були раніше допитані (ст. 172 КПК України). Що стосується норм, які регламентують пред'явлення для впізнання, то підстави для цього зовсім не згадуються⁴.

Пред'явлення для впізнання є складною слідчою дією, під час проведення якої слід враховувати процесуальні та психологічні особливості. Для зручності дослідження даної слідчої дії на рівні різноманітних зрізів вдаються до класифікації її на види за певними підставами.

З широкого кола існуючих класифікацій найбільш значний інтерес у тактичному плані складає та, яка обґрунтуванням для такого розподі-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 262; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 158; Тертышник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 193; Криміналістика: Пособие для підготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 82; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 302.

² Исаева Л.М. Предъявление для опознания // Законность. – 2002. – № 10. – С. 17-21.

³ Криміналістика: тактика, організація і методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 17.

⁴ Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2005. – С. 283-284.

лу використовує суб'єкт та об'єкт пред'явлення для впізнання¹.

Отже, відповідно до суб'єкта пред'явлення для впізнання розрізняють тактику пред'явлення для впізнання свідку (потерпілому), підозрюваному (обвинуваченому).

За об'єктами, які можуть пред'являтися для впізнання відповідно до чинного КПК України, розрізняють тактику пред'явлення для впізнання особи (ст. 174) та предметів (ст. 175). Які матеріальні об'єкти слід відносити до предметів, законодавець не визначає.

Дослідження слідчої практики дозволяє дійти висновків, що на судовому слідстві пред'являються для впізнання різноманітні об'єкти, зокрема, приміщення, споруди, окремі ділянки місцевості, тварини та ін. Відсутність у законі визначеного переліку об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання, викликала серед вчених різноманітність думок стосовно цього.

Так, одні автори до кола об'єктів, які можуть бути пред'явлені для впізнання, включають: живих осіб; трупи та їх частини; предмети і документи; тварин; ділянки місцевості, приміщення і споруди².

Деякі автори, поруч з раніше зазначеними, відносять до числа об'єктів, які можуть бути пред'явлені для впізнання, рукописи текстів³.

Інші науковці до об'єктів відносять маски, зліпки окремих частин тіла⁴.

До суб'єктів впізнання більшість авторів відносять потерпілих, свідків, підозрюваних і обвинувачених⁵.

Що стосується способів пред'явлення для впізнання, то одні науковці до них відносять: впізнання по голосу та особливостях мови, динамічним (функціональним) ознакам, а також за смаком і запахом⁶.

Інші автори пропонують впізнання за фотографіями та відеозображеннями⁷.

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 14.

² Криміналістика. – М., 1974. – С. 372; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 2; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 378.

³ Корухов Ю.М. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде. – М., 1969. – С. 7.

⁴ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301.

⁵ Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпінський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 367; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 301.

⁶ Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 18.

⁷ Баев А.А., Григорьев В.Н. Организация и тактика первоначальных действий следственных групп при проведении специальной операции по освобождению заложников из летательного аппарата: Учебное пособие. – М., 1997. – С. 22.

Деякі автори виділяють впізнання поза візуальним спостереженням¹.

Узагальнення поглядів вчених та слідчої практики дозволяє класифікувати пред'явлення для впізнання за такими ознаками:

1. За об'єктами, що пред'являються для впізнання:

- живі особи;
- трупи;
- предмети та документи;
- тварини;
- приміщення та окремі ділянки місцевості.

Можливе пред'явлення для впізнання частин зазначених об'єктів (наприклад, частин трупа, фрагмента або частини тварини).

2. За суб'єктами впізнання:

- свідок;
- потерпілий;
- підозрюваний;
- обвинувачений;
- підсудний.

3. За способами пред'явлення для впізнання:

- впізнання живих осіб у природі;
- впізнання живих осіб поза візуальним спостереженням;
- впізнання живих осіб за відеозображеннями;
- впізнання живих осіб за ходою;
- впізнання живих осіб по голосу;
- впізнання живих осіб за фонограмою;
- впізнання за фотографічними зображеннями об'єктів.

Зокрема, статистичні дані, що отримані під час вивчення кримінальних справ, свідчать, що слідчими найчастіше застосовувалися такі способи пред'явлення для впізнання:

- а) впізнання підозрюваних (обвинувачених) у природі – 68 %;
- б) впізнання предметів та документів – 71 %;
- в) впізнання за фотографічними зображеннями об'єктів – 34 %.

4. За послідовністю проведення:

- первинне;
- повторне.

5. За місцем проведення:

- за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого);
- на місці події (в обстановці, що наближена до події злочину).

6. За специфікою направленості дій суб'єктів впізнання:

---

¹ Мухин Г.Н. Криміналістика: Учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 161-162.

- одностороннє;
- двостороннє (взаємне, зустрічне).

Під процесуальним порядком пред'явлення для впізнання слід розуміти сукупність встановлених законом правил, які утворюють оптимальні умови та гарантують законність, обґрунтованість та ефективність його провадження.

Процесуальний порядок проведення впізнання регламентується ст.ст. 174-176 КПК України. Пред'явлення для впізнання проводиться за наявності юридичних та фактичних підстав, зокрема при наявності:

- суб'єкта впізнання;
- протоколу його допиту, в якому зафіксовано показання про прикмети та особливості об'єкта, та про обставини, за яких він його сприймав;
- об'єкта, який підлягає впізнанню;
- декількох схожих об'єктів, які пред'являються разом з об'єктом впізнання.

Під фактичними підставами слід розуміти наявність у слідчого даних процесуального та непроцесуального характеру, які дозволяють зробити висновок про необхідність (доцільність) та можливість проведення даної слідчої дії.

Пред'явлення для впізнання необхідно відрізнити від непроцесуальних способів встановлення тотожності об'єктів або їх групової належності. Так, впізнання об'єктів може використовуватися в оперативно-розшуковій діяльності. З метою викриття злочинців та притягнення їх до кримінальної відповідальності можна проводити такі оперативно-розшукові та пошукові заходи:

а) вихід потерпілого чи свідка зі слідчим або оперативним працівником у місця найбільш ймовірної появи злочинців, яких вони спостерігали під час учинення злочинів. У цьому випадку слідчий, не володіючи інформацією про особу злочинця, представляє для огляду та порівняння велику кількість громадян;

б) пред'явлення потерпілим чи свідкам фотографій злочинців, що систематизуються та зберігаються у вигляді фотоальбомів або фототек;

в) пред'явлення фотографій трупів ліквідованих злочинців та їх частин у місцях можливого знаходження особи за життя;

г) пред'явлення мешканцям району суб'єктивних портретів злочинців (синтетичних, рисованих, композиційно-рисованих, комп'ютерних фотороботів та ін.), які переховуються від слідства та суду, втекли з-під варти чи місць позбавлення волі або знаходяться у розшуку;

д) публікація у засобах масової інформації та розміщення на спеціальних стендах фотознімків осіб, що знаходяться у розшуку;

е) пред'явлення потерпілим або свідкам відеозображень злочинців та ін.

Так, під час обшуку, який проводився у члена організованої злочинної групи Д., була виявлена та вилучена відеокасета з відеозаписом, де фігурувала велика кількість людей. На відеокасеті була записана приватна вечірка, що проходила на одній із баз відпочинку. У зв'язку з тим, що не всі члени злочинної групи були відомі слідству, слідчий продемонстрував запис потерпілому, з метою встановлення інших учасників злочину. Під час перегляду відеозапису потерпілий вказав на двох осіб, які в ході оперативно-розшукових заходів були затримані.

На підставі узагальнення слідчої практики можна дійти висновку про доцільність використання відеотек осіб, які представляють оперативний інтерес для правоохоронних органів.

Так, у місті Д. був фізично ліквідований лідер організованого злочинного угруповання Ш. Під час проведення першочергових слідчих дій, з урахуванням оперативних матеріалів, була висунута версія, що вбивство вчинили члени злочинного угруповання, що протистоїть групі, лідером якої був Ш. Дружина Ш. показала, що незадовго до убивства вона бачила у парадному двох невідомих їй осіб. Після ретельного з'ясування ознак їх зовнішності дружині Ш. був показаний розділ бази «Атлас», у якому систематизовані отримані оперативним шляхом відеозображення усіх лідерів та членів організованих злочинних угруповань, які діють у регіоні. Серед пред'явлених відеозображень вона впізнала осіб, яких бачила у під'їзді. Під час проведення оперативно-розшукових заходів вказані особи були затримані та притягнуті до кримінальної відповідальності.

Наведені розшукові заходи спрямовані на вирішення завдань, що стоять перед оперативними підрозділами, та збирання орієнтовної інформації, необхідної для розшуку злочинців, які не потрапили у поле зору правоохоронних органів. Однак таке пред'явлення для впізнання має виключно орієнтовний характер та має тільки оперативні цілі, а його результати не є доказами за кримінальною справою.

Пред'явлення для впізнання є складною слідчою дією. Процесуальний порядок окремих видів пред'явлення для впізнання потребує подальшої розробки та вдосконалення. Такого висновку можна дійти з аналізу чинних норм КПК України та інших держав. Так, у них в основному передбачено порядок пред'явлення для впізнання особи та предметів за їх зовнішніми ознаками. У законі нічого не згадується про можливість впізнання особи за ознаками голосу, ходи, про припустимість або, навпаки, неможливість повторного пред'явлення для впізнання. Ці, а також деякі інші питання не знайшли одностайного ухвалення серед вче-

них-юристів. Відсутні чіткі рекомендації про порядок проведення окремих видів впізнання, що негативно впливає на практику його застосування. Сучасні дослідження свідчать, що при провадженні пред'явлення для впізнання окремі слідчі та працівники дізнання допускають порушення процесуальних вимог, що ставить під сумнів результати слідчої дії¹.

Пред'явлення для впізнання є унікальною слідчою дією, яка ніколи не дублюється. Не можна, як правило, пред'являти для впізнання один й той самий об'єкт декілька разів. Тому ефективність та доказове значення результатів впізнання у значній мірі залежить від якості проведення слідчим організаційно-підготовчих заходів.

Отже, ретельна та всебічна підготовка до проведення впізнання є обов'язковою умовою², що дозволяє якісно та ефективно проводити дану слідчу дію.

Пред'явленню для впізнання передують діяльність, яка спрямована на збирання необхідної інформації, для чого використовуються усі наявні засоби з арсеналу слідчого.

У науковій літературі вчені по-різному підходять до підготовчих заходів з проведення впізнання.

Так, на думку М.В. Салтевського, Т.О. Седової і О.О. Ексархопуло підготовка до впізнання повинна включати:

- допит того, хто впізнає;
- добір однорідних об'єктів, серед яких буде пред'явлений такий, що впізнають;
- вибір місця проведення впізнання;
- підготовка технічних засобів фіксації слідчої дії³.

М.П. Яблоков і Л.В. Шульга додають обрання часу і оцінку слідчої ситуації, що склалася до проведення впізнання⁴.

А.П. Шеремет виділяє такі підготовчі заходи до проведення впізнання, зокрема:

- визначення мети упізнання;
- планування слідчої дії;
- вибір місця та часу упізнання;
- запрошення учасників впізнання (поняті, особа, яку впізнають,

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 80.

² Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 356.

³ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 206; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 376; Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 562.

⁴ Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 158; Шульга Л.В. Криміналістика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 38.

той, що впізнає; особи та предмети, серед яких буде проводитись впізнання, помічник слідчого, спеціаліст, оперативні працівники);

- підготовка технічних засобів;
- попередній допит того, хто впізнає, виявлення його особистих властивостей;

- створення умов для проведення впізнання з дотриманням закону¹.

Інші науковці додають відтворення умов, наближених до злочинної події², забезпечення охорони особи, яка знаходиться під вартою, та інструктаж учасників слідчої дії³.

Узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності, дозволяє дійти висновків, що організаційно-підготовчі заходи до проведення впізнання повинні складатися з таких елементів:

- попередній допит особи, яка впізнає;
- прийняття рішення про проведення впізнання;
- визначення місця, часу та способу проведення впізнання;
- визначення черговості пред'явлення для впізнання (якщо кілька злочинців);

- створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання;
- підготовка необхідних науково-технічних засобів;
- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у даній слідчій дії;
- залучення (у необхідних випадках) спеціалістів або перекладача;
- підбір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання;

- залучення понятих (не менше двох);
- складання плану проведення впізнання;
- проведення інструктивної наради серед усіх учасників даної слідчої дії⁴.

Розглянемо детальніше деякі з перелічених підготовчих заходів.

Обов'язковою умовою впізнання, на думку багатьох вчених, є про-

---

¹ Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 295.

² Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 18.

³ Криміналістика. – М., 1968. – С. 433.

⁴ Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 162.

ведення попереднього допиту особи¹.

Так, при необхідності пред'явлення якої-небудь особи (інших об'єктів) для впізнання свідкові, потерпілому, підозрюваному або обвинуваченому слідчий спочатку допитує їх про зовнішній вигляд та прикмети цієї особи, ознаки і властивості інших об'єктів, а також про обставини, за яких впізнавач бачив цю особу (інші об'єкти), спроможність особи впізнати об'єкт, про що складає протокол допиту.

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова і О.М. Моїсеєва, які вважають, що попередній допит потерпілих (свідків) є не тільки необхідним етапом у підготовці до пред'явлення для впізнання, а ще й обставиною, яка забезпечує прийняття правильного рішення про доцільність проведення цієї слідчої дії, її успішний хід, отримання належних результатів та їх наступну оцінку².

На думку М.В. Салтевського, тактично грамотно організований попередній допит впізнавача забезпечує можливість правильної оцінки результатів упізнання. Співвідношення між показаннями, даними на попередньому допиті, і поясненнями щодо прикмет, покладених в основу впізнання, дозволяє міркувати про вірогідність висновку впізнавача³.

Попередній допит впізнавача не слід розглядати як якийсь спеціальний допит, який передує впізнанню. Якщо особа раніше вже була допитана і дала показання про ознаки об'єкта та обставини, за яких відбувалося його сприйняття, то допитувати її вдруге немає потреби. На думку науковців, необхідність повторного допиту може виникнути, якщо потрібно уточнити ознаки, обстановку, за якої відбувалося сприйняття об'єкта, або перевірити, чи не забула особа ознаки та обставини спостереження об'єкта, про які казала раніше⁴.

Під час допиту слідчий повинен враховувати, що за-

---

¹ Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс: Електронний підручник. – К., 2007. – С. 67; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 53; Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М., 2005. – С. 159; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 211; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 43; Зинин А.М. Криміналіст в следственных действиях. – М., 2004. – С. 112; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 5; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 303; Справочник следователя. – М., 1990. – С. 191; Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 63; Кузьмічов В.С., Юсупов В.В. Алібі у розкритті злочинів: Навчальний посібник. – К., 2007. – С. 98.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсеєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 30.

³ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 209.

⁴ Лук'янчиков Є.Д., Моїсеєв О.М. Пред'явлення для впізнання. – Макіївка, 1998. – С. 30.

пам'ятовуванню, збереженню в пам'яті та відтворенню сприяють такі основні фактори, як свідоме запам'ятовування об'єкта; невеликий проміжок часу, що пройшов з моменту сприйняття; нормальний стан організму; вік (не старий і не малолітній).

Під час допиту слідчий повинен з'ясувати такі обставини¹:

- час, місце та обставини злочинної події;
- загальні й характерні ознаки, риси та прикмети зовнішності злочинців;
- за яких умов впізнавач бачив особу у зв'язку зі злочинною подією;
- місце спостереження (зокрема, точне місцезнаходження, розташування стосовно об'єктів, де саме відбувалося спостереження);
- на якій відстані та протягом якого часу (тривалість) впізнавач спостерігав об'єкт;
- за яких обставин особа звернула увагу на цей об'єкт;
- ступінь знайомства з об'єктом, що спостерігався;
- особливості погодних умов та освітлення, світловий фон об'єктів сприйняття;
- хто може підтвердити показання впізнавача;
- у якому стані знаходився впізнавач під час спостереження (душевного хвилювання, алкогольного або наркотичного сп'яніння, стояв, рухався тощо);
- психологічний та фізичний стан впізнавача (особливості пам'яті, зору, слуху, наявність дефектів, які можуть відбитися на характері та повноті сприйняття об'єкта);
- наявність спеціальних та професійних навичок (наприклад, водій може добре запам'ятати ознаки транспортних засобів та їх охарактеризувати);
- наявність та характер зацікавленості свідків (потерпілих) у результатах кримінальної справи та ін.

Допит перед пред'явленням для впізнання доцільно проводити у формі «вільної розповіді», оскільки у такому випадку допитуваний може найбільш повно надати відомостей, що цікавлять слідчого. Якщо у показаннях будуть міститися протиріччя. То слідчий шляхом додаткових запитань повинен їх усунути².

Допит про зовнішні ознаки людини слідчий проводить за тією самою схемою, за якою складаються словесні портрети. Однак при цьому не можна застосовувати термінологію, яка не знайома суб'єкту впізнан-

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 400; Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 263.

² Криміналістика. – М., 1974. – С. 301.

ня. Слідчому доцільно використовувати синтетичні, мальовані портрети або фоторобот, що додаються до протоколу допиту.

Слідчий повинен запропонувати потерпілому (свідку) пригадати якнайбільше ознак, що характеризують зовнішні прикмети злочинця.

При необхідності пред'явлення для впізнання предметів під час допиту особи необхідно з'ясувати: найменування речі, загальний вигляд, з якого матеріалу виготовлена, розміри, вагу, колір, індивідуальні особливості, наявність дефектів, маркування чи слідів ремонту, ступінь зносу та ін. З'ясовуючи ці ознаки, які відрізняють предмет від інших, необхідно уточнити у чому вони полягають і де розташовані.

Перед пред'явленням для впізнання тварини необхідно з'ясувати вид тварини, масть, кличку, породу, стать, вік, вгодованість, особливості поведінки, наявність особливих прикмет (наприклад, тавра, мозолів, потертих місць, ошийника тощо).

Отже, попередній допит впізнавача є важливим етапом у підготовці до проведення впізнання. Він дозволяє визначити доцільність проведення впізнання, забезпечує успішний хід його проведення, отримання належних результатів та їх наступну оцінку.

Під час допиту слідчий впливає на впізнавача з метою активізації його пам'яті та створення сприятливих умов для відтворення подій, що мають значення для справи. М.В. Салтевський і В.Г. Лукашевич вказують, що слідчий спонукає їх спочатку пригадати необхідний уявний образ, а потім відтворити та передати слідчому дані про нього¹.

На думку В.В. Лисенка, психологічна підготовка потерпілих і свідків сприяє якісному проведенню слідчої дії².

М.П. Яблоков підтримує вказану точку зору, вказуючи на обов'язковість психологічної підготовки. Автор зазначає, що вона повинна полягати у роз'ясненні сутності слідчої дії, орієнтуванні на спокійне сприйняття об'єктів та ін.³

На думку А.В. Дулова, це зумовлено тим, що пасивність та нерішучість потерпілих (свідків) негативно впливають на хід та результати впізнання⁴.

Проти проведення попередньої психологічної підготовки виступає С.Г. Любічев, який вважає, що така підготовка полягає у «натаскуванні»

---

¹ Салтевский М.В., Лукашевич В.Г. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1984. – № 29. – С. 31-34.

² Лысенко В.В. Расследование вымогательств. – Х., 1996. – С. 99.

³ Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 159.

⁴ Дулов А.В. Психологическая подготовка участников к предстоящему следственному действию // Сибирские юридические записки. – 1971. – № 2. – С. 94-104.

потерпілих і свідків (підказка ознак, за якими вони мають впізнавати) і тягне за собою невірогідність впізнання¹.

Вважаємо, що таке твердження є однобоким. Відомо, що психологічна підготовка полягає у допиті, щоб з'ясувати усі обставини, за яких потерпілі (свідки) спостерігали особу в процесі вчинення злочину, та активізувати їх готовність до впізнання.

Є.Д. Лук'янчиков вказує, що слідчий заздалегідь повинен спрямувати та активізувати як розумову діяльність впізнавача, так і його волюві зусилля². Це зумовлено тим, що злочини вчиняються, як правило, за короткий проміжок часу, що не може не впливати на всебічність та повноту сприйняття злочинних подій.

Таку думку поділяють В.С. Бурданова і В.М. Биков, вказуючи на доцільність актуалізації пам'яті, особливо, якщо з моменту спостереження пройшов значний проміжок часу. У цьому випадку слідчий повинен «оживити пам'ять», демонструючи попередні показання³.

М.В. Салтевський зазначає, що у випадках, якщо в ході первинного допиту з достатньою повнотою і ясністю не були встановлені і зафіксовані індивідуальні ознаки об'єкта або з моменту його проведення пройшло багато часу, для перевірки повноти збереження і пожвавлення в пам'яті ознак об'єкта, що запам'ятався, доцільно безпосередньо перед впізнанням провести повторний допит за зазначеними обставинами⁴.

Під час допиту слідчий повинен роз'яснити суб'єкту впізнання важливість достовірного та можливі наслідки помилкового впізнання.

Нерідко допитувані особи, навіть добре запам'ятавши людину або явище, утруднюються описати їх ознаки. Пояснюється це тим, що для людини без навичок опису зовнішності іншої особи – завдання психологічно більш складне, ніж впізнання. Тому, на думку Є.Д. Лук'яникова, на практиці може скластися ситуація, коли особа, яку допитують, утруднюється назвати прикмети людини, яку сприймала, але з впевненістю заявляє, що зможе її впізнати, якщо побачить знову. У такому випадку слід з'ясувати, що є підставою для такої впевненості, який у неї загальний кругозір і т.д. Можливо, людина володіє доброю зоровою пам'яттю, але не вміє описати сприйняте. Зустрічаються випадки, коли при допиті людина описує одні ознаки, а впізнає за іншими⁵.

---

¹ Любичев С.Г. Этические основы следственной тактики. – М., 1980. – С. 35.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 48.

³ Бурданова В.С., Биков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 53.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 209.

⁵ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 38.

У юридичній літературі з цього приводу немає єдиної думки. У відповідності з вимогами кримінально-процесуального закону (ст. 174 КПК) впізнавача попередньо допитують про зовнішній вигляд та прикмети особи, за якими він сподівається її впізнати. Виходячи з цього, окремі автори вважають, що впізнання правомірне лише у тих випадках, коли особа попередньо вказала на ті ознаки, за якими передбачає впізнати об'єкт, якщо ж особа утруднюється назвати такі ознаки, проводити впізнання немає сенсу¹.

Отже, пред'явлення для впізнання може проводитися у тому випадку, коли допитаний заявляє, що може впізнати особу чи предмет, які він спостерігав раніше, і пам'ятає їх відмінні ознаки. У тих випадках, коли потерпілий (свідок) не може описати ознаки об'єкта, що підлягає впізнанню, однак стверджує, що зможе його упізнати, то недоцільно відмовлятися від проведення даної слідчої дії.

Таким чином процес впізнання можна розглядати як складний психічний акт, який інколи відбувається підсвідомо, а не як механічне співставлення статичних образів сприйняття та уявлення. Точний же опис зовнішніх ознак людини для свідків та потерпілих складає значні труднощі для них навіть у тому випадку, коли вони ці ознаки добре запам'ятали. Для акту впізнання мають значення і такі ознаки, які були зафіксовані на рівні свідомості та актуалізувались уже під час процесу, яким почалося пред'явлення для впізнання².

У науковій літературі³ справедливо відзначається, що приймаючи рішення про проведення впізнання, слідчий може стикнутися з ситуаціями, коли особа, яка буде впізнавати:

- називає усі прикмети злочинця і впевнена, що впізнає його;
- називає прикмети злочинця, однак не впевнена, що його впізнає;
- не може вказати прикмети злочинця, однак заявляє, що при зустрічі упізнає;
- називає деякі ознаки зовнішності злочинця, однак вагається з можливістю впізнання.

У першій ситуації слідчий може пред'явити злочинця для впізнання і бути впевненим, що потерпілий його впізнає. В другій ситуації не варто квапитись із впізнанням. Негативний результат дозволить злочинцям зайняти більш вигідну позицію на слідстві. У цьому випадку слідчий повинен провести інші слідчі дії, які дозволять довести причетність пі-

---

¹ Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии. – М., 1955. – С. 4-5.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 39.

³ Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 54-55.

дозрюваного до злочинної діяльності. В третій ситуації слідчий може провести впізнання, однак воно буде відбуватися в умовах тактичного ризику. В четвертій ситуації впізнання може проводитися лише у виняткових випадках, коли відсутні інші можливості викрити підозрюваного.

Приймаючи рішення про проведення впізнання, слідчий повинен з'ясувати, чи є обставини, які можуть перешкоджати проведенню даної слідчої дії, зокрема:

- чи має впізнавач фізичні або психічні вади¹;
- чи знаходиться впізнавач у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння;
- чи знаходиться суб'єкт впізнання у стані афекту або сильного душевного хвилювання (що викликано учиненим проти нього злочинним посяганням);
- чи брав участь впізнавач у інших слідчих діях (наприклад, у слідчому огляді, затриманні, обшуку, виїмці), під час яких спостерігав відповідний об'єкт²;
- чи упізнавав впізнавач під час проведення оперативно-розшукових заходів або випадково (до порушення кримінальної справи) відповідний об'єкт;
- чи має об'єкт, який підлягає впізнанню, індивідуальні властивості, за яким можливе його впізнання, та ін.

При наявності зазначених обставин слідчий повинен відмовитися від пред'явлення для впізнання або відкласти його до формування сприятливих умов і провести інші слідчі дії, наприклад, відтворення обстановки та обставин події тощо.

Впізнання повинно проводитися через якомога менший час, що минув від моменту сприйняття злочинної події³. Будь-яке зволікання з пред'явленням для впізнання може тягти за собою небажані наслідки, оскільки суб'єкт впізнання з часом забуває образ раніше сприйнятого об'єкта. Тому достовірність впізнання перебуває у прямій залежності від фактора часу. Як свідчить практика, з плином часу слідчим необхідно дуже уважно підходити до акту впізнання, оскільки прострочення навіть декількох днів іноді може поставити об'єктивність та достовірність впізнання під сумнів.

Дослідження психологів доводять, що найкращі результати впізнання

---

¹ Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 68.

² Криминалистика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 161-162.

³ Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: Учебное пособие. – М., 1976. – С. 16; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 453.

нання можна отримати не пізніше 6-7 днів¹.

Можна погодитися з Є.Д. Лук'янчиковим, що правильне визначення моменту пред'явлення для впізнання може суттєво вплинути на результат цієї слідчої дії, а інколи – і на весь хід розслідування справи. Тому визначення часу пред'явлення для впізнання залежить від конкретної слідчої ситуації, яка склалася на даний момент. У кожній конкретній ситуації слідчий повинен враховувати індивідуальні особливості події, яку він розслідує. Однак поряд з цим, практика виробила ряд загальних рекомендацій, які слід враховувати при прийнятті рішення про пред'явлення для впізнання. Слід пам'ятати, що зволікання з пред'явленням для впізнання може потягти за собою несприятливі наслідки. Значний перебіг часу негативно впливає на пам'ять особи, яка може забути образ людини або іншого об'єкта, який сприймала раніше. Це відбувається об'єктивно і цілком закономірно. Таким чином, складається об'єктивна загроза того, що з часом об'єкт, який буде представлено для сприйняття, не буде впізнаний. Виходячи з зазначеного, можна зробити висновок, що достовірність впізнання знаходиться у прямій залежності від фактору часу, а тому до провадження цієї слідчої дії після значного перебігу часу слід підходити з особливою обережністю. Тому при наявності відповідних умов та підстав для його провадження не слід відкладати впізнання на пізніше².

Пред'явлення для впізнання може проводитися як за місцем проведення досудового слідства (кабінет слідчого, подвір'я райвідділу, слідчий ізолятор), так й на місці події (окремі ділянки місцевості, споруди, будівлі) за умови, якщо ця обстановка є сприятливою для спостереження та порівняння ознак об'єктів.

У більшості випадків місцем пред'явлення для впізнання є кабінет слідчого³.

Приміщення, у якому проводиться впізнання, повинно бути достатньо просторим (в ньому повинні вільно розміститися усі учасники слідчої дії) та добре освітленим (бажано природним світлом). Якщо на результат впізнання може вплинути сила та направленість штучного освітлення, необхідно підготувати різні джерела світла і штори для затемнення кабінету.

Слідчий повинен створити максимально сприятливі умови прове-

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 401

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 42.

³ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій. – К., 2005. – С. 66; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 149; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 5.

дення впізнання¹, що дозволить ефективно проводити слідчу дію та отримати позитивні результати.

Слідчий повинен вживати заходи щодо запобігання випадкової зустрічі свідків або потерпілих з особами, які підлягають впізнанню, та їх захисниками. Для цього впізнавача необхідно викликати трохи раніше від того часу, на який заплановано проведення слідчої дії. Після прибуття впізнавача, його необхідно розмістити у такому місці, звідкіля він не міг би бачити, як прибувають інші учасники слідчої дії, наприклад, кабінет оперуповноваженого, іншого слідчого, що обладнаний телефоном.

Забороняється заздалегідь показувати впізнавачеві об'єкт, який підлягає впізнанню (натурально або фотознімками), повідомляти його ознаки або надавати щодо нього будь-яку іншу інформацію.

На думку Л.М. Лобойка і А.П. Черненка, хоча це правило прямо не передбачене в законодавстві, воно неухильно дотримується в практиці слідчої діяльності. Загальновідомо, що в тому випадку, коли відбулося навіть випадкове впізнання особи чи предмета, то він не може бути пред'явлений для впізнання. Якщо слідчий знав про це і все одно провів дану слідчу дію, результати її будуть визнані судом недійсними, а значить, і дані, одержані в ході її проведення, не матимуть значення для доказування. Окрім того, за таких умов слідчий підлягатиме юридичній відповідальності. З цього випливає, що слідчому має бути заборонено самому показувати об'єкти, які він планує пред'явити для впізнання, тим особам, які будуть їх впізнавати. Це правило стосується не безпосередньо слідчої дії, яка вже розпочалася, а тільки створює умови для її належного провадження. Але ці умови є надзвичайно суттєвими для пред'явлення до впізнання, а тому мають бути викладені в законі у вигляді спеціального правила. Для цього, на думку вчених, ст. 174 КПК доцільно доповнити після частини 1 новою частиною такого змісту: «Слідчому забороняється до пред'явлення для впізнання попередньо показувати впізнавачеві особу, яка буде пред'являтися, і надавати щодо неї будь-яку іншу інформацію». Таких же змін потребує і ст. 175 КПК: «Слідчому забороняється до пред'явлення для впізнання попередньо показувати впізнавачеві предмет, який буде пред'являтися, і надавати щодо нього будь-яку іншу інформацію»².

Однак у слідчій практиці мають місце порушення зазначених так-

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 60; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 118; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 401; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 9.

² Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 85-86.

тичних рекомендацій.

Так, у вересні 2004 року в м. Дніпропетровську О. в неосвітленому під'їзді дому вчинив розбійний напад із застосуванням вогнепальної зброї на В., де незаконно заволодів індивідуальним майном останньої. При проведенні огляду місця події ніяких слідів та свідків учиненого злочину виявлено не було. Під час проведення оперативно-розшукових заходів (протягом десяти діб) О. був затриманий. Слідчому необхідно було пред'явити потерпілій В. для впізнання підозрюваного О., який учинив злочин. Під час допиту В. не змогла описати зовнішні прикмети особи, яка вчинила на неї напад, і від проведення впізнання відмовилась. О. свою вину не визнавав і від дачі показань відмовився. Впізнання злочинця потерпілою було важливим доказом причетності О. до учиненого нападу. Слідчий, заспокоївши В., показав фотографію з паспорта О. і запропонував погодитися на проведення даної слідчої дії. Під час пред'явлення О. для впізнання у В. не виникло ніяких складнощів упізнати серед трьох пред'явлених осіб, людину, яку заздалегідь показав на фотографії слідчий.

Такі дії з боку слідчого є порушенням кримінально-процесуальних вимог та можуть призвести до тяжких наслідків.

Важливим питанням підготовки є визначення учасників пред'явлення для впізнання. Так, до обов'язкових учасників впізнання можна віднести:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (слідчий, оперативний працівник за окремим дорученням);
- особу, яка буде упізнавати (як правило, свідок, потерпілий);
- особу, яка підлягає впізнанню (як правило, підозрюваний, обвинувачений, підсудний);
- не менше двох статистів¹;
- не менше двох понятих (у деяких видах впізнання понятих повинно бути не менше чотирьох).

Суб'єктами впізнання можуть бути не тільки дорослі особи, а й діти. Законодавець не встановлює мінімального (максимального) віку, з якого можна давати показання. Але при цьому необхідно враховувати ступінь розвитку дитини, можливості й умови сприйняття та оцінки тих чи інших явищ.

Узагальнення поглядів вчених² і слідчої практики дозволяє дійти висновків, що недоцільно у якості понятих залучати:

---

¹ «Статистами» у слідчій практиці називають осіб, серед яких пред'являють особу для впізнання.

² Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 402; Справочник следователя. – М., 1990. – С. 186.

- співробітників правоохоронних органів;
- неповнолітніх;
- осіб, які мають фізичні або психічні вади;
- осіб, які не проживають за місцем проведення досудового слідства (оскільки можуть виникнути складнощі у випадку необхідності виклику до суду);
- громадян, яким знайомі особи, що пред'являються для впізнання (можуть виникнути сумніви в об'єктивності впізнання);
- осіб, які затримані за дрібні правопорушення або знаходяться під вартою;
- осіб, які зловживають алкогольними і наркотичними засобами або не викликають довіру у слідчого.

У даній слідчій дії також можуть брати участь і треті особи залежно від процесуального статусу об'єкта впізнання, До них можна віднести педагога, законного представника, захисника, перекладача, сурдоперекладача та ін.

Узагальнюючи погляди вчених¹ та правоохоронну практику, можна зазначити, що до необов'язкових учасників проведення впізнання можна віднести:

а) спеціалістів, зокрема, фахівців з проведення фотозйомки, фоно- або відеозапису, педагогів, психологів, судових медиків, товарознавців та ін.

Педагога (психолога) можна запросити у випадку, коли суб'єкт впізнання є неповнолітнім у віці до 14 років. При цьому доцільно, щоб один й той же спеціаліст брав участь як при допиті неповнолітнього, так і при проведенні впізнання. Це дозволяє підтримувати психологічний контакт, враховувати особливості психіки неповнолітніх та запобігати факторам, що травмують їх психіку.

Під час допиту психічно хворої особи необхідно запросити лікаря, у якого вона стоїть на обліку, та взяти довідку про те, що дана особа за станом здоров'я може брати участь у даній слідчій дії.

При впізнанні трупа або його частин доцільно залучати судового медика. Для впізнання трупа важливе значення має стан голови, зокрема обличчя, яке може бути суттєво змінене в силу процесів розкладання або механічного впливу. У цьому випадку спеціаліст проводить «реста-

---

¹ Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Снеткова. – М., 1996. – С. 34; Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 113; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій. – К., 2005. – С. 67; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 3.

вращію» або «туалет трупа», тобто вживає заходів щодо надання обличчю трупа прижиттєвого вигляду. Спеціаліст може роз'яснити слідчому, які саме відбулися зміни зовнішності в результаті трупних явищ та які дії вживалися по реставрації голови трупа. Це, у свою чергу, дозволяє слідчому правильно оцінити результати впізнання та їх достовірність. Також доцільно, щоб при впізнанні трупа був присутній той же спеціаліст, який проводив «реставрацію» голови трупа.

Під час впізнання спеціаліст має право (за попередньою домовленістю зі слідчим) задавати суб'єкту впізнання питання, які уточнюють або деталізують прикмети зовнішності об'єкта. Спеціаліст як на підготовчому, так і на робочому етапах даної слідчої дії може звернути увагу слідчого на неправильність підбору статистів та інші обставини, що пов'язані з отриманням доказів при пред'явленні для впізнання;

б) осіб, які залучаються для охорони, спостереження, забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у даній слідчій дії. До них можна віднести оперативних працівників, кінологів із службово-розшуковими собаками, патрульно-постові наряди міліції, пересувні міліцейські групи, співробітників спеціальних підрозділів тощо;

в) інших осіб, які залучаються для якісного проведення даної слідчої дії.

Важливе значення у підготовці до впізнання має і підбір об'єктів (статистів), серед яких необхідно провести впізнання¹.

Відповідно до Кримінально-процесуального кодексу, особи чи предмети пред'являються для впізнання в кількості не менше трьох (ч. 2 ст. 174 КПК).

Таке правило, на думку Л.М. Лобойка і А.П. Черненка, є загально-визнаним. Однак правило про кількість об'єктів, що пред'являються, не може розповсюджуватися на випадки пред'явлення для впізнання трупа людини або його частин через специфіку такого виду впізнання. З цим погоджуються теоретики. Таким шляхом йде практика досудового розслідування. Але в кримінально-процесуальному законодавстві винятки із розглядуваного правила до цього часу так і не закріплені. На думку вчених, це має бути обов'язково зроблено. Бо пред'явлення для впізнання трупа не може розглядатися як тактичний різновид. Тактичні прийоми провадження слідчих дій, як правило, не потребують законодавчого закріплення. На відміну від них, окремий, до того ж унікальний і самостійний, різновид цієї слідчої дії, в ході якої пред'являється для впізнання об'єкт (труп), який практично не має собі подібних, повинен бути відображений в законі. У зв'язку з цим вчені пропонують ч. 2 ст. 174

---

¹ Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология: Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 67.

КПК після слова «одягу» доповнити реченням такого змісту: «Це правило не поширюється на випадки пред'явлення для впізнання трупа або його частин». Стосовно кількості предметів, які повинні пред'являтися для впізнання, в ч. 3 ст. 175 КПК існує невизначеність через невдале формулювання цієї норми: «Предмет, що підлягає впізнанню, пред'являється впізнавачеві в числі інших однорідних предметів». Як бачимо, кількість предметів у статті не зазначена. Тому на практиці ця норма застосовується за аналогією з ч. 2 ст. 174 КПК і предмети, так само, як і особи, пред'являються для впізнання в кількості не менше трьох. Зважаючи на те, що порушення правила про кількість об'єктів, що пред'являються для впізнання, є суттєвим порушенням закону, а також те, що результати слідчої дії, проведеної з таким порушенням, є юридично нікчемними для доказування обставин злочину, існує нагальна потреба на поширення правила про кількість осіб, які пред'являються для впізнання, і на пред'явлення для впізнання предметів. Для цього доцільно ч. 3 ст. 175 КПК після слів «однорідних предметів» доповнити словами «в кількості не менше трьох»¹.

Максимальна кількість об'єктів, серед яких необхідно провести впізнання, визначається слідчим.

На думку О.М. Зініна, Є.П. Іщенко і А.А. Топоркова кількість об'єктів може бути збільшено до 5-6, що надасть результатам впізнання надійності та більшої вірогідності².

При груповому пред'явленні об'єктів суб'єкт впізнання порівнює їх не тільки з образом, що зберігся в пам'яті, а й між собою. Це спрямовує процес впізнання на виявлення індивідуальних особливостей об'єкта.

Особа, яка підлягає впізнанню, пред'являється впізнавачеві разом з іншими особами тієї ж статі у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішності (наприклад, за расово-національними особливостями зовнішності, приблизно однакового віку, зросту, будовою тіла, типом та рисами обличчя, кольору волосся, зачіскою) та одязі (за матеріалом, фасоном, кольором). Підозрюваний повинен бути у тому одязі, який суттєво не відрізняється від того, що був на ньому в момент спостереження його суб'єктом впізнання.

Однак Г. Абдумаджидов, дослідивши 180 протоколів впізнання, дійшов висновків, що у 64 випадках особи відрізнялися за одягом, а в 11

---

¹ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 84-85.

² Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 113; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 452.

– за віком (на 10 і більше років)¹.

Деякі складнощі можуть виникнути при підборі статистів для осіб, які знаходяться в місцях тимчасового утримання (слідчі ізолятори). У слідчій практиці існують випадки, коли вказані особи пред'являються для впізнання у наручниках, неголеними, зі специфічним запахом, без ременя або шнурків на взутті. Усі ці обставини викликають сумніви в об'єктивності та достовірності проведення впізнання, на що повинні звертати увагу слідчі.

Так, при розслідуванні вбивства прем'єр-міністра Швеції Улафа Пальме за участю вдови загиблого було проведено впізнання К. Під час його проведення співробітниками правоохоронних органів були допущені серйозні тактичні помилки, оскільки в якості статистів були залучені співробітники оперативних підрозділів Головного управління поліції. Це дозволило особі, яка упізнає, відразу ж заявити про те, що для неї не є складним упізнати серед пред'явлених для впізнання особу (що тривалий час знаходилась у слідчому ізоляторі), яка стріляла в Улафа Пальме. Під час судового засідання суд виключив з доказів результати впізнання К.²

Особи, які пред'являються для впізнання як статисти, не повинні бути знайомі суб'єкту впізнання.

Так, за кримінальною справою про розбійний напад на жителя приміщення громадян, який був учинений в селі Котовка, Ю. (свідок) заявив, що напередодні скоєння злочину бачив раніш незнайому йому людину та докладно описав її зовнішні прикмети. Слідчий зі слів свідка склав фоторобот нападника. Під час проведення оперативно-розшукових заходів був затриманий Ж., який заперечував свою причетність до учиненого злочину. Слідчий, маючи достатні підстави, вирішив провести впізнання. Статистами були запрошені громадяни, які проживали у даному селищі, де мешканці знали один одного. Ж. був пред'явлений для впізнання серед чоловіків, які добре знайомі Ю. (свідку). Під час судового засідання захисник Ю. заявив про вказане порушення. Суддя направила кримінальну справу на додаткове розслідування.

Інколи впізнання за зовнішніми ознаками неможливе з етичних міркувань, коли ознаки, котрі відбилися у пам'яті суб'єкта впізнання, знаходяться на інтимних частинах тіла (наприклад, на сідницях, статевих органах).

---

¹ Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 130.

² Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 41.

Не можна пред'являти для впізнання осіб, які мають помітні (унікальні) прикмети (наприклад, наявність на обличчі татуювання, опіків або шрамів; відсутність кінцівок ніг чи рук), за якими допитаний може їх упізнати. У даному випадку можуть виникнути складнощі у підборі статистів.

Якщо така помітна прикмета невелика за розміром (наприклад, маленьке татуювання або невеликий шрам на щоці), то під час проведення впізнання особа, яка пред'являється разом зі статистами, повинна закрити її долонею або розташуватися таким чином, щоб дана прикмета не спостерігалась візуально. При неможливості використовувати такий тактичний прийом, осіб з вказаними прикметами необхідно пред'являти для впізнання за фотозображеннями. Якщо не можна підібрати відповідні фотознімки, то слідчий може провести освідування (ст. 193 КПК України), результати якого порівнюють з показаннями раніше допитаної особи.

Предмети пред'являються разом з іншими однорідними об'єктами, які не мають зовнішніх відмінностей¹. При цьому необхідно враховувати загальні родові ознаки, зокрема марку, модель, вид, форму, колір, розмір, стан тощо. На думку Г. Абдумаджидова, предмети повинні мати ідентифікуючі ознаки².

Тварин (птахів) потрібно пред'являти в групі такої ж породи, без суттєвих розбіжностей між собою за зовнішнім виглядом.

Загальне правило про необхідність пред'явлення для впізнання об'єкта в кількості не менше трьох не розповсюджуються на впізнання трупа та його частин. Виходячи з моральних та етичних спонукань і небажаності негативних емоцій, які можуть настати у суб'єктів впізнання при огляді декількох трупів або його окремих частин, їх пред'являють для впізнання поодиноці.

Окремі ділянки місцевості та приміщення пред'являються для впізнання також у кількості не менше трьох. Однак на практиці складніше підібрати для впізнання однорідні ділянки місцевості, споруди або приміщення, які знаходяться один біля одного. Тому слідчий підбирає такі однорідні об'єкти, які можуть знаходитися у різних кінцях району, міста або регіону.

Існують об'єкти, які є єдиними і унікальними або які складно виділити серед інших. Зважаючи на це, такі об'єкти пред'являти для впізнання

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 8, 11.

² Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 130-131.

нання не можна¹. Отже, пред'явлення для впізнання не проводиться, якщо:

а) об'єкти (предмети):

- є унікальними, єдиними у своєму роді, зокрема, твори видатних скульпторів або художників, роботи, що виконані в одному екземплярі²;

- не можуть бути виділені серед інших, наприклад, цукор, зерно, пісок, вугілля тощо;

- мають точні позначення, засвідчені допитуваною особою, наприклад, часи із гравірованим надписом, пістолет з конкретним заводським номером);

- не мають чітко вираженої індивідуальної сукупності ознак або отримали зміни, які позбавили їх попередніх ознак та властивостей.

б) особа, яку допитують, не може чітко назвати ознаки об'єкта або категорично стверджує, що не зможе впізнати його;

в) особа, якій необхідно пред'явити об'єкти для впізнання, знаходиться у наркотичному або алкогольному сп'янінні, має фізичні чи психічні вади або інші розлади здоров'я;

г) особа брала участь у слідчих діях (наприклад, очна ставка, обшук) або оперативно-розшукових заходах, при яких вже сприймала чи упізнала відповідний об'єкт.

У науковій літературі справедливо зазначається, якщо річ є унікальною, то практично неможливо забезпечити необхідну ступінь схожості предметів, що пред'являються для впізнання, а значить, втрачається сенс у проведенні цієї слідчої дії. Акт впізнання унікального предмета може бути проведений і зафіксований у процесі допиту особи, коли його пред'являють для огляду³.

Так, при розслідуванні крадіжки з церкви на території Нижегородської області, у підозрюваного було вилучено предмети церковного начиння. Впізнання ікон було ускладнено відсутністю однорідних. У цій ситуації слідчий не проводив пред'явлення для впізнання. Він ретельно допитав художника, який проводив реставрацію ікон у церкві, про усі індивідуальні ознаки викрадених об'єктів. Реставратор детально описав усі характерні ознаки ікон, що повістю знайшло підтвердження в ході їх

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 375; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 54; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие / Г.Н. Мухин, Д.В. Исютин-Федотков; М-во внутрен. дел Респ. Беларусь, Акад. МВД. – Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – С. 167-168.

² Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 130-131.

³ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 11.

огляду. Це було визнано судом як доказ у справі¹.

Важливе місце у підготовці до проведення впізнання займає визначення способу фіксації ходу та результатів впізнання².

Дослідження кримінальних справ дозволяє зробити висновок, що під час проведення впізнання найчастіше використовувалися фотозйомка (12 %), відеозапис (8 %) та звукозапис (1 %).

Використання технічних засобів дозволяє слідчому об'єктивно оцінити результати впізнання, перевірити правильність підбору статистів, об'єктів та ін.

Застосування відеозапису при фіксації даної слідчої дії є ефективнішим, ніж фотозйомка, оскільки фіксується візуальне зображення об'єктів у динаміці разом із звуковим супроводженням.

У науковій літературі справедливо відзначається, що метою відеозапису при впізнанні є фіксація особливостей поведінки впізнавача та особи, яка підлягає впізнанню. Відеозапис незамінний, якщо впізнання проводиться за особливостями ходи, жестикуляції, інтонації мови та інших динамічних ознак людини³. Також виправданим вважається відеозапис пред'явлення для впізнання якщо:

- впізнання проводиться по голосу, особливостях мови, ходи та інших динамічних ознак людини (відеозапис є незамінним);
- для впізнання пред'являються унікальні речі;
- опис індивідуальних ознак об'єкта представляє певні складнощі;
- підозрюваний (обвинувачений) може повести себе провокаційно або намагається вплинути на особу, що впізнає;
- виникають побоювання, що особа, яка впізнає надалі змінить показання і це поставить під сумнів достовірність результатів проведеної слідчої дії;
- передбачається необхідність демонстрації особою, яка впізнає, дій, що підтверджують її поінформованість;
- пред'являються для впізнання ділянки місцевості або будівлі; при цьому даються показання про зв'язок впізнаного об'єкта зі злочином, що розслідується; матеріали відеозапису дозволять зіставити факт впізнання з показаннями, які його підтверджують;
- є підстави припускати, що особа, яка впізнавала не з'явиться до суду, а результати пред'явлення для впізнання будуть оскаржені або поставлені під сумнів;

---

¹ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности. Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 39.

² Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 67; Криминалистика. – М., 1974. – С. 379.

³ Судебная фотография / Под общ. ред. А.В. Дулова. – Мн., 1971. – С. 174.

- необхідно виготовити відеофільм при відсутності можливості пред'явити для впізнання самі предмети¹.

Перед застосуванням відеозапису слідчий повинен ознайомити спеціаліста з матеріалами, що стосуються впізнання, та роз'яснити йому мету зйомки. Після цього необхідно оглянути місце зйомки, з урахуванням його умов, визначити розміщення учасників слідчої дії, відповідно до процесуальних та тактичних правил пред'явлення для впізнання, намітити точки зйомки та послідовність фіксації.

Необхідність застосування звукозапису при пред'явленні для впізнання визначається слідчим з урахуванням конкретних обставин справи. На думку В.Ю. Шепітька, використання звукозапису є доцільним для:

- фіксації процесу пред'явлення для впізнання, коли впізнавачем є малолітній;
- фіксації показань особи, яка коментує кінофільм, де зафіксовано процес пред'явлення для впізнання;
- одержання зразків голосу, що необхідно для впізнання за межами місця проведення розслідування;
- фіксації впізнання, коли впізнавач на попередньому допиті називає тільки загальні ознаки об'єкта².

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що під час проведення організаційно-підготовчих заходів, слідчий повинен враховувати, що у даній слідчій дії задіяна велика кількість людей. Звідси слідчий повинен передбачити заходи запобігання витоку інформації та визначити її обсяг, який необхідно використовувати під час проведення впізнання.

Результати непідготовленого або недостатньо підготовленого проведення впізнання нерідко ставляться під сумнів захисниками у судових засіданнях.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу пред'явлення для впізнання, який складається з низки тактичних заходів, що передують самому акту впізнання та супроводжують його.

Для гарантування достовірності результатів впізнання необхідно дотримуватися таких, встановлених кримінально-процесуальним законом, правил:

- суб'єкт впізнання повинен бути попередньо допитаним про обставини, за яких він спостерігав відповідний об'єкт, та ознаки, за якими він

---

¹ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 21
Мустафаев Д. Киносъемка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 23; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 25.

² Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник. – Х., 1998. – С. 112-113.

зможе його упізнати;

- об'єкт пред'являється суб'єкту впізнання разом з іншими об'єктами, у кількості не менше трьох, які не мають різких відмінностей у зовнішньому вигляді;

- перед початком впізнання суб'єкту впізнання пропонують зайняти будь-яке місце серед осіб, які пред'являються;

- свідок чи потерпілий перед пред'явленням для впізнання попереджаються про кримінальну відповідальність, передбачену кримінальним законодавством;

- суб'єкт впізнання повинен пояснити за якими ознаками він упізнав об'єкт;

- про впізнання складається протокол незалежно від його результатів.

Правильно обрана тактика пред'явлення для впізнання зумовлює об'єктивність та якість усієї слідчої дії взагалі.

Тактика пред'явлення для впізнання живих осіб

Пред'явлення для впізнання живих осіб є досить розповсюдженою слідчою дією на досудовому слідстві. Приступаючи до проведення впізнання, слідчий повинен впевнитися, що дотримані усі вимоги, необхідні для проведення цієї слідчої дії.

На підставі узагальнення думок вчених¹ та опитування співробітників слідчих підрозділів, можна дійти висновків, що необхідність пред'явлення для впізнання живих осіб може виникнути у випадках коли:

- підозрювані (обвинувачені) не були раніше відомі потерпілим або свідкам, але спостерігалися ними у зв'язку зі злочинними подіями;

- підозрювані (обвинувачені) видають себе за інших осіб або не мають документів, що засвідчують їх особистість, чи пред'явили документи, які їм не належать;

- потерпілі або свідки знали раніше пред'явлених підозрюваних (обвинувачених), але не можуть повідомити про них будь-яких відомостей (наприклад, навчалися разом у середній школі, але після закінчення не бачилися 20 років) або називають їх неправильно;

- впізнавач знає особу, яку йому пред'являють, та правильно її називає, але остання заперечує факт знайомства.

Тактика пред'явлення для впізнання живих осіб має певну специфі-

---

¹ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник. – Х., 1998. – С. 108; Шепитько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій. – Х., 2005. – С. 224; Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: Науково-практичний посібник. – К., 2009. – С. 46-47.

ку і має певний порядок проведення.

1. Після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого кабінету (як правило, у сусідній кабінет, що обладнаний телефоном) та запрошує понятих, статистів та інших учасників слідчої дії.

Заслуговує уваги практика попереднього роз'яснення впізнавачеві порядку проведення слідчої дії, коли для впізнання потерпілому або свідку буде представлено підозрюваного (обвинуваченого). Деякі громадяни невірно вважають, що особи для впізнання будуть представлені їм скрито. За таких умов вони залишаються непідготовленими психологічно до зустрічі віч-на-віч. Побачивши раптово злочинця, впізнавач може розгубитися і внаслідок сильного хвилювання або під впливом почуття страху заявити, що серед представлених для огляду осіб він нікого не впізнає¹.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, особливого значення ця рекомендація набуває тоді, коли впізнавачем виступає неповнолітній або малолітній. Побачити вдруге того, хто знущався над тобою (мова йде про насильника), вказує автор, та ще виділити його серед інших – екстремальне випробування для дитячої психіки, що нерідко тягне за собою відмови та помилки у ході впізнання².

2. Усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, задачі та порядок проведення впізнання. Учасники цієї слідчої дії повинні чітко розуміти свою роль при проведенні впізнання.

Слідчий повинен також роз'яснити як діяти учасникам, якщо потерпілий (свідок) вкаже не на злочинця, а на будь-кого з понятих або статистів, або взагалі не впізнає його.

Можна погодитися з думкою О.М. Васильєва, що слідчий повинен постійно підтримувати психологічний контакт з особою, що впізнає, статистами та понятими³. Це, на нашу думку, дозволить якісно провести слідчу дію і запобігти негативним наслідкам.

3. Після проведення інструктажу слідчий розміщує понятих таким чином, щоб було зручно спостерігати за усім перебігом слідчої дії, пропонує статистам зайняти два з трьох стільців або стати в одну лінію, після чого просить свого помічника ввести особу, що підлягає впізнанню.

4. Слідчий запрошує особу, яка підлягає впізнанню, роз'яснює, що вона буде пред'явлена для впізнання, її права та пропонує зайняти будь-

---

¹ Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 121.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 49-50.

³ Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 31.

яке місце за власним вибором серед інших осіб, що пред'являються.

Особа, що підлягає впізнанню, має право відмовитися від участі у даній слідчій дії. Не можна пред'являти особу для впізнання (у випадку її відмови) із застосуванням фізичного чи психічного впливу, обману, шантажу або так, щоб вона про це не знала (негласно).

5. Після того як особа зайняла місце серед статистів, слідчий повинен зафіксувати таке розташування у протоколі або за допомогою технічних засобів (фотозйомка або відеозапис).

Поняті повинні знати, яка саме людина пред'являється для впізнання та під яким номером знаходиться. Якщо при впізнанні будуть застосовуватися науково-технічні засоби, то необхідно повідомити про це усіх учасників слідчої дії, про що зазначити у протоколі.

6. Запрошують впізнавача до кабінету слідчого, де знаходяться усі учасники впізнання.

Спосіб виклику впізнавача у кабінет слідчого в науковій літературі вирішується по-різному. Так, М.Г. Шурухнов вказує, що слідчий впізнавача запрошує по телефону¹.

М.В. Салтевський зазначає, що слідчий просить помічника запросити впізнавача до кабінету слідчого².

Ну думку В.М. Тертишника, запрошення впізнавача в приміщення доцільно робити по телефону, а не посилати для цього когось із учасників впізнання. Для запрошення впізнавача спілкування з ним по телефону доцільно доручити захиснику чи комусь із понятих, щоб не виникло сумнівів щодо домовленості слідчого із впізнавачем – інформування останнього про місце розташування особи, яку впізнають, залежно від вимовлених слів, їх послідовності, інтонації тощо³.

Окрім того, досить поширеним способом виклику впізнавача у слідчій практиці є постукування у стіну суміжної кімнати, де знаходиться суб'єкт впізнання. Однак кількість стуків може означати порядковий номер, за яким знаходиться особа, яка підлягає впізнанню. Якщо суб'єкта впізнання викликають телефоном, слідчий може заздалегідь оговорити з ним фразу, яка буде вказувати місце, на якому знаходиться злочинець.

Так, у 2005 році в м. Новомосковську Д. вчинив грабіж із застосуванням сили на А. і заволодів індивідуальним майном останньої. Протягом чотирьох діб злочинець був затриманий. Слідчому необхідно було

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 404-405.

² Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 212; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 379.

³ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі: Монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 264.

пред'явити потерпілій А. для впізнання підозрюваного Д., який учинив злочин. Під час допиту А. не змогла описати зовнішні прикмети злочинця і висловила сумніви щодо проведення впізнання. Слідчий, заспокоївши потерпілу В., заздалегідь оговорив з нею фрази, які будуть відповідати номеру, за яким розташований Д.:

перша: «А., Ви запрошуєтесь для проведення впізнання до кабінету № 34» – об'єкт впізнання знаходиться за № 1.

друга: «А., до кабінету № 34 Ви запрошуєтесь для проведення впізнання» – об'єкт впізнання знаходиться за № 2.

третья: «Потерпіла, Ви запрошуєтесь до кабінету № 34 для проведення впізнання» – об'єкт впізнання знаходиться за № 3.

Під час проведення впізнання підозрюваного Д. у потерпілої не виникло ніяких складнощів упізнати серед трьох пред'явлених осіб людину, яка вчинила грабіж.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що впізнавача повинна запрошувати особа, яка не є зацікавленою у результатах кримінальної справи – понятій – за телефоном. Використання допомоги помічника слідчого може мати навідний характер, оскільки він може вийти з кабінету та підказати, під яким номером знаходиться або яке місце займає особа, яку треба впізнати.

7. У випадку, коли суб'єктом впізнання виступає свідок або потерпілий, їх попереджають про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань та за відмову від дачі показань (тільки свідка) відповідно до ст. 384 та ст. 385 КК України. Якщо впізнавач не досяг 16-річного віку, то слідчий повинен роз'яснити йому обов'язок давати правдиві показання.

Підозрювані та обвинувачені не попереджаються про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і давання завідомо неправдивих показань, оскільки давання показань є їх правом на захист своїх інтересів¹.

8. Після цього у впізнавача з'ясовують, чи задовольняють його умови даної слідчої дії, чи добре йому видно зовнішні прикмети осіб, яких пред'являють для впізнання.

9. При позитивній відповіді (при негативній необхідно забезпечити відповідні умови) слідчий пропонує впізнавачеві подивитися на групу людей та вказати на особу, яку спостерігав або раніше зустрічав і запам'ятав (де і за яких обставин) та пояснити, за якими ознаками він її упізнав.

Питання слідчого повинно бути коротким, зрозумілим та нейтраль-

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 48.

ним. Забороняється задавати питання навідного характеру, наприклад, «...хто з пред'явлених осіб, вчинив на вас розбійний напад о 22.50 11 січня 2011 року в під'їзді № 2 будинку 38, що розташований по вул. С. Ковалевської у м. Дніпропетровську, та викрав...». У цьому питанні міститься уся інформація про подію злочину, а також з нього можна зробити висновок, що злочинець вже є серед пред'явлених осіб.

Законодавець не обмежує часу проведення впізнання. Суб'єкт впізнання може сприймати пред'явлені йому об'єкти, аналізувати та робити висновки стільки часу, скільки визначить за потрібне для отримання об'єктивного висновку. Не можна квапити впізнавача із відповіддю¹ та нав'язувати йому занадто швидкий темп впізнання, оскільки це може призвести до невпевненого впізнання (наприклад, вказівка на приблизну схожість) або невпізнання взагалі.

Практиці відомо, що під впливом емоцій, гострих переживань потерпілі нерідко готові «впізнати» злочинця у будь-якій представленій їм особі. Тому не випадкова вимога закону про те, що особа (також як і речі) повинна пред'являтися для впізнання серед подібних. Це об'єктивно ставить перед впізнавачем завдання уважно вивчити ознаки об'єктів, які йому представлені для спостереження, та застерігає від поспішних висновків².

Якщо впізнавач вагається із відповіддю, можна запропонувати пред'явленим особам вчинити певні дії³, наприклад, встати, сісти або повернутися. Забороняється пропонувати їм промовляти ті чи інші фрази, оскільки такого роду дії проводяться під час спеціального виду пред'явлення для впізнання – по голосу та особливостями мови.

У тих випадках, коли суб'єкт впізнання заявляє, що нікого не упізнає серед пред'явленої групи осіб, то не можна переривати або закінчувати дану слідчу дію, а необхідно заспокоїти його та запропонувати ще раз більш уважно подивитись на осіб, що пред'являються для впізнання. Якщо впізнавач нікого не упізнав, то про цей факт слідчий зазначає у протоколі і дана слідча дія закінчується.

10. Особа, на яку вказав впізнавач, повинна встати та назвати себе. Якщо особа відмовляється назвати себе, то її називає слідчий. Після цього впізнавач повинен розповісти, де і за яких обставин він зустрічався з даною особою та перелічити ознаки, за якими він її упізнав. Суб'єкт впізнання повинен викладати показання у формі вільної розповіді. При цьому слідчий може задавати додаткові, уточнюючі, деталізуючі або

---

¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 305.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 49.

³ Криміналістика. – М., 1968. – С. 438.

конкретизуючі запитання.

Якщо упізнаний за своєю ініціативою під час слідчої дії робить заяви (наприклад, що також упізнає суб'єкта впізнання) або дає правдиві показання, що стосуються справи, то їх доцільно також зафіксувати у протоколі, а потім допитати його за цими фактами.

У випадку, коли потерпілий (свідок) впізнав злочинця за прикметами, що не відображені раніше у протоколі допиту, то необхідно провести додатковий допит цієї особи за такими фактами.

На думку І.С. Андрєєва, Г.І. Грамовича і М.І. Порубова, якщо свідок заявить, що нікого не впізнає з пред'явлених йому осіб, а після закінчення слідчої дії наодинці скаже слідчому, що насправді упізнав злочинця, але побоювався вказати на нього, слідчий повинен детально допитати свідка за цими обставинами¹.

11. На цьому впізнання закінчується. Слідчий складає протокол, який підписують усі учасники слідчої дії.

Результат впізнання слід вважати позитивним, якщо суб'єкт впізнання упізнав особу і називає не тільки загальні прикмети та ознаки, але і їх сукупність та індивідуальні особливості.

Результат впізнання може бути й негативним у випадках, коли впізнавач не може нікого упізнати серед пред'явленої групи осіб або вказує на особу, яка не має ніякого відношення до злочинної події (статиста, понятого). Такі ситуації можуть виникнути у випадках:

- з моменту спостереження пройшло багато часу;
- особа, яку впізнають, різко змінила свою зовнішність, наприклад, відпустила бороду або вуса тощо;
- потерпілий або свідок боїться помсти чи негативного тиску з боку злочинців;
- для впізнання пред'являється інша особа, яка не має ніякого відношення до злочинної події, та ін.

У тих випадках коли злочинці намагаються зірвати проведення впізнання, чинять активну протидію досудовому розслідуванню, зокрема, намагаються залякати або підкупити впізнавача, шантажують чи компрометують його, або погрожують фізичною розправою, необхідно максимально обмежити можливості психологічного впливу на суб'єкта впізнання з їх боку.

З цією метою доцільно застосовувати такі тактичні прийоми:

1. Максимальне скорочення часу проведення впізнання.

У цьому випадку усі підготовчі дії необхідно проводити таким чином, щоб виключити імовірність випадкової зустрічі свідків (потерпі-

---

¹ Андрєєв І.С., Грамович Г.І., Порубов Н.І. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 149.

лих) зі злочинцями та їх адвокатами, а також з понятими та статистами до початку слідчої дії¹.

Слідчу дію необхідно проводити у прискореному темпі, щоб запобігти психологічному впливу на впізнавачів з боку злочинців (їх захисників). Після виконання усіх підготовчих дій у приміщенні, де проводиться впізнання, запрошують свідка (потерпілого), який стисло пояснює, за якими ознаками й у зв'язку з якою подією впізнає особу, після чого його виводять з цього приміщення. Протокол пред'явлення для впізнання складається, коли впізнавач і підозрювані (обвинувачені) та їх адвокати знаходяться окремо.

2. Спостереження за поведінкою свідків та потерпілих.

Трапляються випадки, коли емоційна реакція впізнавача свідчить про те, що він упізнав злочинця, але заперечує це. Причини такої поведінки можуть бути різними, наприклад, побоювання помсти з боку злочинців, які залишилися на свободі, або зацікавлених у справі осіб. Тому спостереження слідчого та наступний допит повинні дозволити встановити причини та способи психологічного впливу на суб'єкта впізнання.

У тих випадках, коли впізнавач каже, що не упізнав злочинця, а спостереження за його поведінкою вказує на протилежне, необхідно заспокоїти потерпілого (свідка), дати йому можливість відчувати підтримку та захист з боку правоохоронних органів та запропонувати ще раз спробувати упізнати злочинця. Але дії слідчого у таких випадках не повинні мати навісного характеру.

3. Спостереження за поведінкою підозрюваних та обвинувачених

Внаслідок такого спостереження слідчий може помітити за виразом обличчя, жестами та іншими ознаками, що злочинці та їх адвокати намагаються ускладнити процес впізнання або ж зірвати його взагалі, наприклад, намагаються створити загрозливий вигляд, змінити вираз обличчя, ухилитися від заданої пози тощо. Такі дії з боку злочинців повинні негайно прісікатися, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки. Такою поведінкою злочинці можуть викрити себе, що мають враховувати слідчі і тактично правильно використовувати у подальшому їх допиті.

На актуальність такого прийому вказував і С.М. Стахівський².

4. Проведення впізнання з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо.

Якщо для впізнання необхідно пред'явити декілька осіб (що прохо-

---

¹ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 40.

² Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 52.

дять за однією кримінальною справою) одному суб'єкту впізнання, то кожного з них необхідно пред'являти окремо, серед їм подібних статистів. При цьому статисти, які пред'являлися разом з першим об'єктом, не повинні брати участь у наступних впізнаннях.

Не можна пред'являти для впізнання декількох осіб одночасно, оскільки:

- значна кількість осіб перешкоджає зосередженню уваги (так, при одночасному пред'явленні трьох осіб загальна їх кількість разом зі статистами повинна складати не менше дев'яти);

- підвищується ризик помилкового впізнання;

- одночасне перебування в одному місці декількох злочинців може призвести до змови між ними і викликати інші небажані наслідки та ін.

У випадках, коли суб'єктів впізнання декілька, а об'єкт один, його пред'являють кожному окремо, причому доцільно кожний раз серед нових осіб.

5. Застосування науково-технічних засобів (наприклад, відеозапису) створює сприятливі умови для одержання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки факт впізнання, але й «психологічний клімат», у якому воно відбувалось, психологічно впливає на підозрюваних і обвинувачених. Відеозапис ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків та потерпілих.

6. Впізнання поза візуальним спостереженням може проводитися для гарантування безпеки потерпілих (свідків), які впізнають підозрюваних та обвинувачених, відповідно до ч. 4 ст. 174 КПК України та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві».

Отже, застосування переліченої низки тактичних прийомів дозволить слідчому більш якісно та ефективно провести пред'явлення для впізнання.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий, проводячи впізнання, повинен завчасно визначитися з обсягом доказової інформації, яка підлягає розголошенню¹. Під час даної слідчої дії присутня значна кількість сторонніх осіб, яких з тактичних або етичних міркувань ознайомлювати з деякими фактичними даними не бажано чи не доцільно. Тому слідчий повинен вживати заходів щодо запобігання витоку інформації, що має значення для кримінальної справи.

Тактика впізнання без візуального спостереження особи, яку

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика: Учебник для вузов. – М., 1999. – С. 656; Лісогор В.Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства: Наук.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2005. – С. 125.

впізнають

Для гарантування безпеки учасників кримінального судочинства впізнання може проводитися без візуального спостереження, відповідно до ч. 4 ст. 174 КПК України та Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення цієї слідчої дії.

У науковій літературі більшість вчених вказують на актуальність впізнання без візуального спостереження¹.

До організації впізнання обов'язково залучаються працівники підрозділу, що здійснює заходи безпеки, які також можуть брати участь у його проведенні, про що робиться відповідний запис у протоколі.

Для участі в проведенні впізнання залучається не менше чотирьох понятих, які повинні пересвідчитися у можливості такого впізнання і засвідчити таке впізнання (тобто бути одночасно в двох відокремлених місцях).

Таке впізнання необхідно проводити у спеціально обладнаних приміщеннях, поділених надвоє перегородкою зі спеціального скла (прозорого з одного боку), з окремими входами (Додатки 1 і 2).

При проведенні даної слідчої дії необхідно дотримуватися певної послідовності запрошування учасників впізнання до спеціально обладнаних кімнат:

а) завести понятих, яким роз'яснюються мета, задачі та порядок проведення впізнання без візуального спостереження;

б) після цього двоє понятих переходять до кімнати, звідки буде проводитися впізнання (кімната Б), а двоє інших залишаються у кімнаті, де будуть знаходитися статисти та об'єкт впізнання (кімната А);

в) у кімнату А запрошуються статисти, особа, яку пред'являють для впізнання, її адвокат, конвой (у випадку необхідності), яким роз'яснюється мета та порядок проведення слідчої дії (окрім даних про суб'єкта впізнання);

г) особі, яку пред'являють для впізнання, пропонують зайняти за власним вибором будь-яке місце серед статистів;

д) у кімнату Б телефоном викликають суб'єкт впізнання, якому також роз'яснюється суть слідчої дії, пропонують через спеціальне скло оглянути осіб, які пред'являються, та сказати, чи є серед них та, яка

---

¹ Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 147; Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 213; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 381; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 215; Карпов Н.С. Проблеми захисту учасників кримінального судочинства // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ. – 2003. – № 2 (11). – С. 272.

спостерігалась ним під час злочинної події.

Весь процес пред'явлення для впізнання та його результати фіксуються у протоколі, де крім відомостей, передбачених ст. 174 КПК України, обов'язково зазначається те, що впізнання проводилося без візуального спостереження того, кого впізнають, а також вказуються усі обставини та умови його проведення. З протоколом кожна група учасників, які знаходяться в кімнатах А і Б, ознайомлюється окремо. Безумовно, що в протоколі вказуються змінені анкетні дані особи, яка впізнає.

Виведення особи, яка впізнає, з кімнати Б (а також вивезення в безпечне місце), проводиться співробітниками підрозділу, який здійснює заходи безпеки, з дотриманням необхідних умов, які виключають можливість її спостереження об'єктом впізнання, адвокатом чи іншими зацікавленими особами¹.

Однак проведено Є.Д. Лук'янчиковим опитування слідчих працівників показало, що усі вони поінформовані про можливість проведення впізнання без візуального контакту між основними учасниками слідчої дії. Але на практиці положення цієї норми застосовував лише кожний п'ятий, незважаючи на те, що 76 % опитаних зазначили, що відчували у цьому потребу. Утримання від пред'явлення для впізнання без візуального контакту пояснюється труднощами підготовки і проведення, відсутністю тактичних рекомендацій та спеціальних приміщень для впізнання.

Дійсно, у практиці, на жаль, досить важко знайти спеціально обладнане приміщення, яке б дозволяло впізнавачу спостерігати за особами, яких пред'являють, а самому залишатись невидимим для них.

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що слідчі за відсутності спеціальних приміщень вдаються до таких тактичних прийомів:

- використання спрямованих джерел світла, що дозволяє максимально освітити злочинців, яких пред'являють для впізнання, та зменшити можливість запам'ятовування ними свідків та потерпілих;

- використання неосвітленої частини кімнати – прийом схожий на попередній: у неосвітленій частині кімнати знаходяться свідки (потерпілі), щоб упізнати злочинців, які знаходяться у досить освітленому просторі;

- використання масок – потерпілий чи свідок закриває обличчя спеціальною маскою;

- впізнання із транспортного засобу з тонованим склом – виключає

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – 32 с.

демонстрацію злочинцям свідків (потерпілих), які викривають їх у злочинній діяльності. У такому випадку необхідна присутність чотирьох понятих, два з яких обов'язково повинні знаходитися у транспортному засобі, що забезпечує об'єктивність проведення слідчої дії.

На нашу думку, деякі з вказаних прийомів є протиправними, інші – тактично невиправданими. Так, не можна засліплювати особу, оскільки такий прийом порушує права і законні інтереси громадян. При використанні спеціальних масок залишається імовірність викриття суб'єкта впізнання за голосом та особливостями мови.

С.М. Стахівський справедливо зазначає, що дзеркала з односторонньою прозорістю вже давно використовуються в діяльності поліції зарубіжних країн і не тільки з метою пред'явлення для впізнання. Свого часу поліція ФРН та США використовувала такі дзеркала для спостереження за гомосексуалістами та наркоманами в громадських місцях. Крім того, американські поліцейські такі дзеркала застосовують для спостереження за ув'язненими, особами, затриманими за підозрою у вчиненні злочину. Для проведення впізнання обладнуються окремі кабінети з тонованим склом, яке виглядає як дзеркало. Зсередини, де перебуває підозрюваний, не менш як два понятих, не менш як два статисти та особа, яка допомагає слідчому. З іншого боку тонованого скла сидить слідчий, впізнавач та не менш як два понятих. З цього боку чітко видно осіб, що є в кімнаті. Підозрюваний, як і в решті випадків, має право зайняти будь-яке місце серед статистів. Втім, слід пам'ятати, що кримінально-процесуальний закон України вимагає обов'язкового повідомлення про результати впізнання особи, яка пред'являлась для впізнання¹.

Підсумовуючи, зазначимо, що впізнання без візуального спостереження спрямоване не тільки на забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а й запобігає та виключає будь-який вплив на сумлінного учасника слідчої дії. Таке впізнання значно підвищує достовірність висновків за результатами проведення слідчої дії.

Аналіз слідчої практики свідчить, що тактика традиційних видів пред'явлення для впізнання розроблена достатньо повно та продовжує вдосконалюватися криміналістичною наукою. Створено цілісні системи тактичних прийомів підготовки та пред'явлення для впізнання. Завдання полягає у тому, щоб наукові рекомендації, які ґрунтуються на кримінально-процесуальному законі використовувались з урахуванням конкретних слідчих ситуацій, що склалися. Разом з тим, на думку Є.Д.

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів. – К., 2009. – С. 51.

Лук'янчикова, окремі види пред'явлення для впізнання потребують подальшої розробки та обміркування. Тактика провадження деяких з них розроблена недостатньо, а правомірність інколи викликає сумніви. Відсутність достатньої кількості емпіричного матеріалу ускладнює можливість їх наукового дослідження та розробку рекомендацій для практичних працівників. Тому слідчі досить обережно ставляться до проведення таких видів пред'явлення для впізнання у процесі розслідування злочинів. У цьому випадку йдеться про пред'явлення для впізнання особи за функціональними ознаками (голосом, мовою та ходою), які відносно незмінні й тільки хвороба або старість можуть змінити їх, а також про так зване «зустрічне» (взаємне) та повторне впізнання¹.

Зважаючи на це, потребує більш докладного розгляду тактичне забезпечення зазначених видів пред'явлення для впізнання.

Тактика пред'явлення для впізнання по голосу та особливостях мови

У слідчій практиці нерідко виникає необхідність пред'являти особу для впізнання по голосу та особливостях мови.

У науковій літературі увага особливостям проведення цього виду впізнання приділялась досить давно, ще у 40-х і 50-х роках ХХ ст. Зокрема, проблемам пред'явлення осіб для впізнання по голосу значну увагу приділяли Н.Г. Бритвич, В.І. Громов, О.Я. Гінзбург, Г.І. Кочаров, С.В. Познишев, З.Г. Самошина, П.П. Цветков² та інші науковці. Так, вже в перших роботах з криміналістики В.І. Громов звертає увагу на необхідність дослідження голосу і особливостей мови, на його значення у розслідуванні злочинів³.

У правоохоронній практиці такий вид впізнання також застосовується нерідко.

На думку З.Г. Самошиної, потреба у пред'явленні для впізнання особи за ознаками голосу є не досить значною. Однак, досліджуючи слідчу практику, автор проаналізувала показання потерпілих і свідків за злочинами, що пов'язані із грабежами і розбійними нападами. Узагальнення кримінальних справ дозволило зробити висновок, що не менше ніж у 24 % із загальної кількості справ у показаннях потерпілих і свідків

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 63.

² Бритвич Н.Г. Теоретические основы и практика предъявления для опознания. – М., 1968. – С. 60; Громов В.И. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. – М., 1935. – С. 163; Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. – М., 1971. – С. 60; Кочаров Г.И. Опознание на предварительном следствии. – М., 1955. – С. 61; Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: Учебное пособие. – М., 1976. – С. 61.

³ Громов В.И. Предварительное расследование в советском уголовном процессе. – М., 1935. – С. 163.

містилися вказівки на те, що вони запам'ятали голос злочинця. Однак деталізовані ці показання слідчими не були і ознаки голосу не використовувалися під час проведення подальших упізнань¹.

Цілком підтримуємо точку зору З.Г. Самошиної, оскільки отримані нею результати деякою мірою співпадають і з нашими дослідженнями.

Так, узагальнення слідчої практики, дозволяє дійти висновків, що за злочинами проти життя, здоров'я та статевої свободи особи у 18 % вивчених кримінальних справ потерпілі й свідки заявляли, що можуть упізнати злочинців по голосу (11 %) та особливостях мови (7 %). Однак, незважаючи на це, слідчі практично за усіма фактами замінили можливість пред'явлення для впізнання по голосу і особливостях мови на впізнання за зовнішністю.

Окрім того, 37 % опитаних працівників слідчих підрозділів вказують на те, що не володіють навичками проведення цієї слідчої дії, а 21 % – вказує на необхідність удосконалення тактичного забезпечення та законодавчого закріплення.

Зважаючи на це, пред'явлення для впізнання по голосу та особливостях мови має цілу низку невирішених процесуальних і організаційно-тактичних проблем.

Є.Д. Лук'янчиков справедливо зазначає, що ознаки голосу людини для її ототожнення можуть застосовуватися у двох варіантах, як у сукупності з іншими, як правило, анатомічними ознаками зовнішності, так і ізольовано, коли впізнання проводиться виключно на підставі ознак голосу. На думку вченого, коли говорять про реальні потреби використання ознак голосу для отримання доказової інформації, неможливо уникнути запитання про те, наскільки принципово можлива ідентифікація голосу у ході пред'явлення для впізнання, які її межі, умови, що залежать і не залежать від слідчого та гарантують її достовірність².

Розглядаючи наукові основи впізнання за ознаками голосу та особливостями мови, слід керуватися загальними положеннями теорії криміналістичної ідентифікації, які поширюються на пред'явлення для впізнання в цілому.

На думку Є.І. Макаренка, В.М. Тертишника, Л.М. Лобойка, В.В. Ліпінського і А.Г. Шияна, впізнання по голосу можливе лише за наявності яскраво вираженої індивідуальності ознак усного мовлення чи го-

---

¹ Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: Учебное пособие. – М., 1976. – С. 61-62.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 64.

лосу, змінити які зусиллям волі практично неможливо¹.

Тактика пред'явлення для впізнання з використанням ознак голосу та особливостей мови складається з традиційних етапів підготовки, проведення та оцінки результатів.

Ефективність проведення слідчої дії багато у чому залежить від ретельної й всебічної її підготовки. Так, організаційно-підготовчі заходи до пред'явлення для впізнання по голосу та особливостях мови повинні складатися з таких основних етапів:

- попередній допит суб'єкта впізнання;
- визначення часу проведення впізнання;
- визначення місця проведення впізнання;
- підбір статистів, серед яких необхідно провести впізнання;
- добір учасників слідчої дії;
- створення належної обстановки та відповідних умов впізнання;
- визначення технічних засобів фіксації слідчої дії;
- проведення інструктивної наради серед усіх учасників даної слідчої дії зі складанням єдиного плану².

Розглядаючи окремі організаційні заходи, необхідно зазначити, що при підготовці до впізнання можуть виникнути труднощі з формуванням групи, у складі якої буде пред'явлено особу. Зовнішність може не мати різких відмін, а голос відрізнатися. Може бути й навпаки. У зв'язку з цим виникає питання про оцінку результатів такого впізнання, яке не отримало одностайного ухвалення³. Так, О.Я. Гінзбург вважає, що впізнання за ознаками голосу та мови можливе, як правило, стосовно рідних та людей, голоси яких добре відомі. В інших випадках найбільш імовірно впізнання у формі схожості більшого або меншого ступеня. Ствердження впізнавача про ототожнення у даному випадку повинно сприйматися досить критично⁴.

Під час допиту до пред'явлення для впізнання слідчий повинен з'ясувати індивідуальні особливості допитуваної особи, стан слуху, ступінь уважності, умови, за яких відбувалося сприйняття голосу, обсяг сприйнятої інформації та її зміст.

При допиті доцільно застосовувати прийоми поживлення пам'яті,

---

¹ Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпинський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 367.

² Чаплинський К.О. Особливості пред'явлення для впізнання за голосом, особливостями мови і фонограмою // Право і суспільство. – № 1. – 2011. – С. 242.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 69.

⁴ Гинзбург А.Я. Тактика предъявления для опознания. – М., 1971. – С. 36; Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике. – М., 1996. – С. 41.

за можливості, перевести ознаки голосу у словесну модель.

При допиті необхідно детально з'ясувати особливості ознак голосу та мови особи, яка підлягає впізнанню.

Так, на думку вчених, до таких характерних ознак можна віднести:

- вид: літературна – нормалізована мова, яка використовується за-собами масової інформації, у спілкуванні між культурними людьми; не-літературна – має суттєві відхилення від нормалізованої мови в лексиці, синтаксисі (діалектна, жаргонна, простомовна);

- стиль: канцелярський, побутовий, науковий, діловий;

- словниковий запас: багатий, бідний, середній;

- дикція: добра – характеризується чіткою промовою усіх звуків, бі-льшою старанністю артикуляції; погана – нечітке вимовляння деяких звуків, особливо закінчень;

- темп: рівномірний, переривчастий та перемінний (рівномірний, у свою чергу, може бути середнім, швидким чи повільним);

- форма викладення мовного повідомлення: коротка або довга, ви-значена або плутана, проста або складна;

- діалект – один з варіантів національної мови, який використову-ється обмеженою кількістю людей, пов'язаних територіальною, профе-сіональною чи соціальною спільністю (наприклад, місцевий говір);

- акцент – ознака, яка відрізняє особу, що розмовляє не на рідній мові, вказує на неправильну мову, тобто відхилення від норми, яке по-лягає у неправильному наголосі, інтонації, артикуляції та неправильній вимові звуків мови (наприклад, сильний або слабкий);

- патологія мови – розлад мовного апарату, який проявляється у не-правильній артикуляції при вимовлянні звуків мови;

- тип голосу за висотою: низький, середній, високий голос, що від-повідає вокальній термінології: бас, баритон, альт, тенор – для чолові-ків, сопрано – для жінок;

- тембр голосу: різкий, м'який, тремтячий, придушений, ліричний, металевий, дзвінкий, жорсткий, твердий, теплий, холодний, ніжний, су-хий, глухий;

- гучність: гучна мова, середня, тиха;

- сталі фразеологічні звороти (наприклад, приказки, «крилаті ви-словлювання»);

- діалектизми: вживання слів, які належать якому-небудь територіа-льному, професіональному, виробничому, соціальному чи іншому діа-лекту;

- сучасні слова іноземного походження (використання іншомовних слів);

- наголос у словах: правильний чи неправильний;

- слова-«паразити»: багатократне вживання, як правило, одного із слів-«паразитів», які не мають у фразі ніякого значення, а лише забруднюють мову;

- звукові звички (наприклад, покашлювання, прицмокування);

- особливі прикмети голосу та мови: заїкання, шепелявість, голос здавлений, фальцетний, з носовим відтінком та інші¹.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, усна мова характеризується ще більшою кількістю ознак, які можуть бути зведені у три групи:

а) національні та географічні ознаки мови – такі, як акцент, стійке своєрідне проголошення окремих звуків, звукова побудова фраз і т.п.;

б) індивідуальні фонетичні ознаки – заїкання, проковтування окремих звуків, гаркавість, перекручування звуків, присвистування, важка задишка під час вимови слів тощо;

в) змістовні ознаки усної мови – вимова жаргонних слів та фраз, наявність або відсутність нормативності у побудові фраз, повторення окремих слів-паразитів або різних приказок, вигуків та ін.².

Можливість описати ознаки голосу існує об'єктивно і ґрунтується на наявності таких звукових ознак, які досить однаково сприймаються людьми, котрі нормально чують. Ознаки голосу та мови, так само як і анатомічні ознаки зовнішності, доступні для сприйняття та фіксації за допомогою відповідних технічних засобів, а також подальшої їх переробки, і в силу цього виступають особистими ідентифікаційними ознаками. Це дозволяє дійти висновку, що пред'явлення для впізнання з використанням ознак голосу як у сукупності з іншими прикметами, так і ізольовано є науково обґрунтованим.

Однак при цьому слід дотримуватися вимог кримінально-процесуального закону, які регламентують порядок пред'явлення для впізнання. Так, зі змісту ст. 174 КПК України можна дійти висновку, що законодавець мав на увазі впізнання саме за ознаками зовнішності (це видно зі слів «не мають різких відмін у зовнішності та одягу», а також з того, що на фотознімках фіксується лише зовнішність). Таким чином, законом не передбачено проведення впізнання за ознаками голосу. У зв'язку з цим робиться висновок про неприпустимість впізнання особи лише за ознаками голосу, тому що це суперечить вимогам закону, та пропонується розробка тактичних прийомів, які були б призначені для створення оптимальних умов використання цих допоміжних ознак при впізнанні³.

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 65.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 65.

На підставі узагальнення думок вчених¹ та співробітників слідчих підрозділів, можна дійти висновків, що при пред'явленні для впізнання по голосу та особливостях мови слідчий повинен створити такі умови:

- впізнання повинно проводитися у приміщенні, де відбувалася злочинна подія (у якому суб'єкт впізнання сприймав голос злочинця). У випадку неможливості проведення впізнання у такому приміщенні слідчий повинен забезпечити схоже приміщення, де можна відтворити голос або особливості мови в умовах, наближених до події злочину;

- для аналізу та оцінки голосу особи, яку впізнають, необхідно використовувати дві суміжні кімнати з відчиненими дверима або дзеркальною перегородкою, якщо це відкрита місцевість (або одна кімната) – використовуються транспортні засоби, тканина та ін. (наприклад, суб'єкт та об'єкт впізнання знаходяться по різні боки вантажної машини);

- під час впізнання впізнавач не повинен бачити особу, яка упізнається по голосу та особливостях мови;

- суб'єкт впізнання повинен мати можливість порівняти голос того, кого пред'являють для впізнання, з голосами інших осіб, які мають схоже мовлення. Тобто особу пред'являють для впізнання серед статистів, які мають однорідні ознаки мови.

- усі учасники слідчої дії повинні бути поділені на дві групи, до складу яких входять:

Учасники пред'явлення для впізнання по голосу та особливостях мови	1 група (1 кімната)	2 група 2 (кімната)
	- слідчий;	- особа, яка допомагає слідчому (помічник слідчого, оперативний працівник);
	- особа, яка впізнає;	- двоє понятих;
	- двоє понятих;	- особа, яку впізнають по голосу;
	- інші учасники слідчої дії (особи, які здійснюють охорону, фоно- або відеозапис).	- особи, які ведуть з нею розмову (статисти);
		- інші учасники слідчої дії (захисники, особи, які здійснюють охорону або фоно- чи відеозапис та ін.).

- зміст розмови, що відтворюється під час проведення впізнання, не повинен стосуватися злочинної події, але в ній повинні бути слова, які

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 320-321; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 150; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посібник для здачі екзамена. – М., 2006. – С. 121; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 49-50; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 382.

чув суб'єкт впізнання під час злочинної події (такий текст заздалегідь готується слідчим);

- зміст розмови повинен відтворюватися декілька разів (у різних темпах та з різною силою);

- послідовність читання тексту повинна обиратися особою, яка пред'являється для впізнання, за власним вибором, що зазначається у протоколі;

- суб'єкт впізнання слухає тексти, що зачитуються, і заявляє, що впізнає особу, яка читала текст (1, 2, 3 або 4), вказуючи, за якими саме ознаками. Дану заяву слідчий заносить до протоколу;

- особа, що впізнає, під час прослуховування текстів (бесіди) з усіма пред'явленими для впізнання може попросити слідчого, щоб з певним учасником бесіда була продовжена або були відтворені певні слова чи фрази.

Особливості тактики даної слідчої дії полягають у тому, що впізнання по голосу та особливостях мови повинно відбуватися так, щоб особа, яку впізнають, не мала можливості навмисно змінити голос.

У тих випадках, коли слідчий має інформацію про те, що об'єкт впізнання буде намагатися під час слідчої дії змінити голос, впізнання повинно проводитися таким чином, щоб особа, яка підлягає впізнанню, не знала, що за нею спостерігають (прослуховують).

У такому випадку 2 група (див. табл.) знаходиться в кімнаті № 1, а всі її учасники розмовляють між собою (або їх втягують у діалог, дискусію). Особам, що пред'являються для впізнання, можуть задаватися питання (такі, щоб відповідь на них була розгорнутою, містила в собі слова, які суб'єкт впізнання сприймав під час злочинної події). Одночасно 1 група знаходиться у кімнаті № 2 і слухає цю розмову. За командою слідчого відбувається прослуховування усної мови осіб, яких пред'являють для впізнання. Тривалість розмови визначається слідчим.

Якщо впізнавач упізнав голос, то він повинен пояснити, за якими саме ознаками. Слідчий повинен ретельно занотувати ці ознаки у протоколі впізнання.

Текст, який відтворювався під час впізнання, повинен бути приєднаний до протоколу.

На думку В.В. Лисенка, при пред'явленні для впізнання по голосу доцільно використовувати технічні засоби, які дозволяють зафіксувати хід та результати слідчої дії, зокрема, відеозапис або звукозапис. Відеокамера, на думку автора, повинна бути встановлена таким чином, щоб можна було зафіксувати події в обох частинах приміщення¹.

---

¹ Лисенко В.В. Расследование вымогательств. – Х., 1996. – С. 100.

За звуковими слідами можливе впізнання не тільки людей, а й інших об'єктів, які є джерелами звуку, наприклад, тварини, предмети, машини, агрегати, будь-які механізми та ін.

Тактика пред'явлення для впізнання за фонограмою

Пред'явлення для впізнання особи по голосу та особливостях мови можна проводити не тільки безпосередньо, а й за фонограмою.

У слідчій практиці такий вид впізнання проводиться досить рідко. На жаль, співробітники слідчих підрозділів не в повній мірі використовують можливості впізнання за фонограмою, хоча при розслідуванні окремих видів злочинів, зокрема, вимагань, викрадень людей, ця слідча дія має нерідко вирішальне значення.

Так, у Західній Німеччині злочинець викрав 7-літнього підлітка та вимагав від його батька по телефону певну грошову суму. Родина підлітка за фактом викрадення звернулася до поліції. Усі наступні розмови зі злочинцем були записані на магнітну плівку. Група спеціалістів-діалектологів з наукової фонотеки, ознайомившись із записами, дійшла висновків, що злочинцю близько 40 років, з низьким освітнім рівнем і діалектом Рейнсько-Рурської області. По радіо декілька разів передали магнітний запис голосу злочинця і звернулися до населення по допомогу у встановленні особи злочинця. З метою акцентування на особливостях мови, а не на змісті розмови, було здійснено монтаж, який вміщував повтори певних фраз та зворотів. Шість радіослухачів впізнали голос і назвали особу, якій він належить. Вказана людина дійсно виявилася злочинцем¹.

Вказаний приклад є оперативно-розшуковим заходом, однак свідчить про вагомості можливості використання фонограм голосу злочинців.

Узагальнення слідчої практики дозволяє зробити висновок, що за фонограмою впізнання проводиться у випадках, коли:

- суб'єкт впізнання заявляє на допиті, що зможе впізнати підозрюваних (обвинувачених) за зовнішнім виглядом і голосом, але пред'явити цих осіб для впізнання не є можливим, оскільки вони переховуються від слідства та суду, перебувають у довгостроковому відрадженні, померли або фізично ліквідовані, знаходяться у розшуку або місце перебування їх невідоме; однак є фонограми із записом їх голосу;

- особа, яку необхідно пред'явити для впізнання по голосу, відмовляється від участі у даній слідчій дії, однак є фонограма із записом її голосу;

- особа, що підлягає впізнанню, померла, важко хвора або тривалий час відсутня;

---

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 261.

- особа, яка підозрюється у вчиненні злочину, відмовляється визнати, що саме її голос записаний на магнітну плівку;

- треба запобігти негативному впливу на свідків та потерпілих, забезпечити безпеку осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві та ін.

Для впізнання за матеріалами звукозапису використовується: спеціально виготовлена фонограма, яка найбільш повно відображає ознаки усної мови особи, яку впізнають (готується за його погодженням); фонограма слідчої дії, у провадженні якої брав участь той, кого будуть пред'являти для впізнання; вільні зразки усної мови, які отримані поза зв'язком з подією, що розслідується.

Є.Д. Лук'янчиков і О.М. Моїсєєв вказують такий порядок пред'явлення для впізнання за фонограмою:

а) з фонограми усної мови особи, яку пред'являють для впізнання, виділяють частину з декількома чітко проголошеними фразами і найменшою кількістю похибок;

б) зміст цих фраз слідчий викладає письмово;

в) підбирають двох осіб з голосами, схожими з голосом особи, яку пред'являють, і пропонують їм промовити зазначені фрази для запису на магнітну стрічку;

г) впізнання проводиться у присутності двох понятих, яким роз'яснюються їх права та обов'язки, та пропонується визначити послідовність прослуховування фонограм;

д) потім до кабінету слідчого запрошують впізнавача і пропонують прослухати фонограми усної мови та сказати, чи є серед них голос, який він чув раніше, якщо так, то за яким номером ця фонограма, і за якими ознаками та особливостями він його упізнав. На прохання впізнавача уся фонограма або її частина можуть бути повторно прослухані;

е) хід та результати слідчої дії слідчий фіксує у протоколі пред'явлення для впізнання¹.

У необхідних випадках слідчий може залучити спеціаліста (наприклад, техніка, інженера чи іншого фахівця з експлуатації звукозаписуючої та звуковідтворюючої апаратури), який здійснює технічне супроводження впізнання за фонограмами.

Після проведення впізнання пред'явлені фонограми усної мови упаковуються у поліетиленові пакети, а потім у металеві, пластмасові чи картонні коробки, засвідчуються підписами слідчого і понятих та скріплюються печаткою.

Тактика пред'явлення для впізнання за особливостями ходи

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 71.

Впізнання людини може проводитися і за особливостями ходи. Як правило, хода виступає як підсистема ідентифікаційних ознак, які поєднуються з іншими підсистемами ознак (анатомічними та функціональними), і входить у більш загальну систему ідентифікаційних ознак особистості. Хода людини формується як складна інтегрована система вироблених умовно-рефлекторних процесів, які називають динамічним стереотипом. Відносна стійкість, незмінюваність та індивідуальність ходи свідчать про можливість впізнання людини за цими ознаками¹.

У слідчій практиці вказана слідча дія проводиться досить рідко. Так, за матеріалами вивчених кримінальних справ можна дійти висновків, що впізнання людини за ходою проводилося лише у 2-х випадках, а 7 % (від загальної кількості) впізнання було необхідним, однак не проводилося. Окрім того, 35 % опитаних слідчих вказують на необхідність законодавчого забезпечення пред'явлення для впізнання за функціональними ознаками, 9 % – на удосконалення тактичного забезпечення слідчої дії.

На думку М.В. Салтевського і М.Я. Головецького, впізнання за особливостями ходи повинне здійснюватися у випадках, коли впізнаваний кулягає, має особливості ходи, швидкості руху тощо².

На думку інших вчених, впізнання людини за функціональними ознаками можливо лише у випадках чітко вираженої індивідуальності цих ознак, змінити які зусиллям волі практично неможливо³.

Можна погодитися з думкою Є.Д. Лук'янчикова і О.М. Моїсєєва, які вказують, що хода людини характеризується загальними та індивідуальними ознаками, а також функціонально взаємопов'язана з анатомічною будовою тіла людини⁴. Вона характеризується довжиною, шириною та рівномірністю кроку, симетричністю, положенням, постановкою та кутом розвороту стопи, ступенем їх піднімання, швидкістю руху тощо. Хода також залежить від віку, статі та статури людини, її стану та професійних навичок, взуття, наявності при собі багажу та ін. Вказані особливості слідчий повинен враховувати під час підготовки та проведення впізнання.

Впізнання людей за динамічними ознаками проводиться із дотриманням загальних процесуальних вимог і тактичних положень пред'явлення для впізнання.

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 72.

² Салтевский М.В., Головецкий М.Я. Тактика опознания человека по походке // Криминалистическая и судебная экспертиза. – 1993. – Вып. 46. – С. 57.

³ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 14.

⁴ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 72.

Узагальнення думок вчених¹ та працівників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що при проведенні впізнання слідчий повинен створити такі умови:

а) обрати час та місце проведення слідчої дії, що забезпечує повне відтворення ознак ходи та можливість їх спостереження суб'єктом впізнання.

В.І. Попов, Є.П. Іщенко і А.А. Топорков вказують, що впізнання за ходом доцільно проводити на місці й умовах, де відбувалась злочинна подія².

Місце слідчої дії повинно бути достатньо просторим і досить освітленим. Це дозволить впізнавачу чітко визначити особливості ходи підозрюваних (обвинувачених);

б) пред'явити особу, яку впізнають, серед інших осіб (статистів), які мають схожі ознаки ходи. На думку Є.П. Іщенка і А.А. Топоркова, кількість статистів можна збільшити до 4-5 осіб³. У науковій літературі справедливо зазначається, що, окрім ознак ходи, особи не повинні мати відмінностей у зрості, будові тіла та одязі;

в) суб'єкту впізнання повинно бути надано достатньо часу для спостереження ходи пред'явлених осіб;

г) усі пред'явлені особи можуть проходити повз суб'єкта впізнання як одночасно (групою), так і кожен окремо (по черзі);

д) об'єкт впізнання (як виняток) не повинен знати про те, що за ним спостерігають (у випадках запобігання навмисної зміни ходи об'єкта впізнання), однак він обов'язково повідомляється про результати слідчої дії.

П.Д. Біленчук і А.П. Гель зазначають, що відсутність у підозрюваного інформації про проведення впізнання є обов'язковою умовою слідчої дії⁴.

Так, під час допиту потерпіла Ф. заявила, що зможе упізнати особу, яка вчинила на неї розбійний напад, за особливостями ходи (під час зникнення з місця події злочинець шкутильгав). Слідчий підібрав двох статистів зі схожими ознаками ходи. При прийнятті рішення про проведення впізнання слідчий припускав, що Б. (підозрюваний) буде нама-

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 380; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 150; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів. – Х., 1998. – С. 110; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 50.

² Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 160; Іщенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 457.

³ Іщенко Е.П., Топорков А.А. Указ. соч. – С. 457.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Вказ. праця. – С. 50.

гатися змінити ходу. Для того, щоб уникнути такої ситуації, впізнання було проведено таким чином, що Б. не знав коли буде проводитися дана слідча дія і за якими саме ознаками його будуть упізнавати. Так, слідчий повідомив, що впізнання Б. за зовнішністю буде проводитися в іншому кабінеті, який знаходиться в другому корпусі райвідділу. Тому, підозрюваний Б. разом зі статистами, понятими та помічником слідчого вийшли з райвідділу на подвір'я і направилися до другого корпусу. Одночасно за цим процесом з вікна четвертого поверху спостерігала потерпіла Ф. разом зі слідчим і двома понятими. Вона впізнала особу, яка вчинила на неї напад, за особливостями ходи і пояснила за якими саме ознаками. Б. був притягнутий до кримінальної відповідальності.

Природно, що особа, яку пред'являють для впізнання, може спробувати змінити свої динамічні ознаки та ускладнити процес пред'явлення для впізнання. Зусиллями волі така особа може на деякий час змінити стійкі ознаки ходи. Але це тягне за собою обмеження вільності рухів, а тому з часом такі зміни зникають. Впізнання людини за функціональними ознаками можливе у випадках лише яскравої індивідуальності ознак, змінити які зусиллями волі неможливо¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що пред'явлення особи для впізнання за ходою може відбуватися у такому порядку. Особа, яку пред'являють для впізнання, повинна знаходитися серед інших громадян, які мають загальні особливості ходи.

До початку провадження слідчої дії слідчий пропонує усім, кого пред'являють, пройти деяку відстань, щоб продемонструвати ходу та впевнитися у правильності підбору громадян. Заздалегідь слід домовитися про сигнали, які буде подавати слідчий для зміни швидкості та напрямку руху, постави осіб, що пред'являються для впізнання, та номерів, за якими вони будуть представлені. Прізвища громадян, яких пред'являють, називати не слід. Потім слідчий з'ясовує у особи, яку пред'являють, якою по черзі серед інших громадян вона бажає йти, та намічає маршрут пересування².

Хода має бути природною, особа повинна рухатися вільно, без напруження. Неприродна хода найчастіше пов'язана з різними аномаліями³.

Якщо для впізнання представляють підозрюваного або обвинуваченого, то слідчий повинен вжити заходів щодо забезпечення їх безпеки, а також виключити інші конфлікти або непередбачені дії з їх боку.

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 72.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 73.

³ Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 150.

Особу, що впізнає, розміщують у зручному для спостереження місці. Слідчий подає учасникам відповідні сигнали до початку пересування, проголошує їх номери, а не прізвища. Якщо впізнавач каже, що впізнав когось з громадян, слідчий з'ясовує, за якими ознаками ходи він дійшов такого висновку. У впізнавача уточнюють, чи саме та це людина, яку він бачив раніше, або тільки схожа¹.

Під час проведення впізнання за особливостями ходи доцільно використовувати відеозапис, який дозволить сприймати слідчу дію у динаміці та відтворити атмосферу, у якій вона відбувалась. Це буде сприяти подальшій правильній оцінці доказового значення впізнання.

Двостороннє пред'явлення для впізнання

У слідчій практиці двостороннє пред'явлення для впізнання є досить розповсюдженим засобом збирання доказів. У науковій літературі такий вид впізнання ще називають «зустрічним», «взаємним».

Так, З.Г. Самошина, проаналізувавши слідчу практику, дійшла висновків, що підозрювані і обвинувачені виступали як особа, що впізнає, у 12 % випадків з усього масиву вивчених кримінальних справ. На думку автора, таке впізнання не суперечить закону, а отримані результати не викликають ніяких сумнівів².

Дослідження Є.Д. Лук'янчикова свідчать, що обвинувачені та підозрювані виступали у ролі впізнавача у 13,4 % від вивчених кримінальних справ³. Це свідчить про те, що обвинувачені досить часто можуть впізнати потерпілого або свідка і висловлюють таке бажання.

Під час учинення різноманітних суспільнонебезпечних діянь злочинці можуть запам'ятати потерпілих, на яких вчинили напад, або свідків, які опинилися неподалік від місця учинення злочину і були його очевидцями. За такої ситуації під час пред'явлення для впізнання свідок або потерпілий може упізнати злочинця, а останній, у свою чергу, також має таку можливість. Якщо підозрюваний (обвинувачений) та свідок або потерпілий заявляють, що можуть упізнати один одного, і наполягають на цьому, слідчий може провести двостороннє впізнання.

На думку М.П. Яблокова, слідчий повинен бути впевненим у належній поведінці підозрюваного, відсутності з його боку негативного впливу на потерпілого чи свідка⁴.

У науковій літературі до порядку двостороннього впізнання науковці підходять по-різному.

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 73.

² Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии: Учебное пособие. – М., 1976. – С. 82.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Вказ. праця. – С. 73.

⁴ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 308.

Так, на думку Д.Н. Балашова, Н.М. Балашова і С.В. Малікова, двостороннє впізнання можна проводити двома основними методами:

- при першому методі одного учасника слідчої дії (свідка) пред'являють для впізнання іншому (підозрюваному) за фотографіями. Після цього того, хто впізнавав (підозрюваного), пред'являють упізнаваному (свідку) у звичайному порядку – в натурі;

- при другому методі спочатку проводиться впізнання без візуального контакту, після чого особу, що впізнавала, пред'являють для впізнання упізнаваному у звичайному порядку¹.

Інші автори пропонують схожі два методи пред'явлення для впізнання, однак у першому методі пропонують використовувати неосвітлену кімнату, з якої веде спостереження особа, що впізнає².

З.Г. Самошина, Є.Д. Лук'янчиков і О.М. Моїсєєв пропонують такий порядок двостороннього впізнання.

Потерпілий і підозрюваний розміщуються у різних кімнатах приміщення (див. схему 2) з групою осіб, серед яких вони будуть пред'являтися, та двома понятими (кімната А і В). Кожна особа, яку пред'являють, сама обирає собі місце в групі. У такій послідовності групи виходять у достатньо просторе приміщення (кімната Б), де розміщуються на деякій відстані одна від одної. Забороняється на цьому етапі розмовляти або ставити запитання один одному. Після цього слідчий пропонує учасникам груп уважно подивитись один на одного. Після цього групи видаляються до приміщень, де знаходилися перед впізнанням. У присутності понять основні учасники впізнання роблять заяви про те, кого саме вони упізнали і за якими ознаками³.

Схема 2

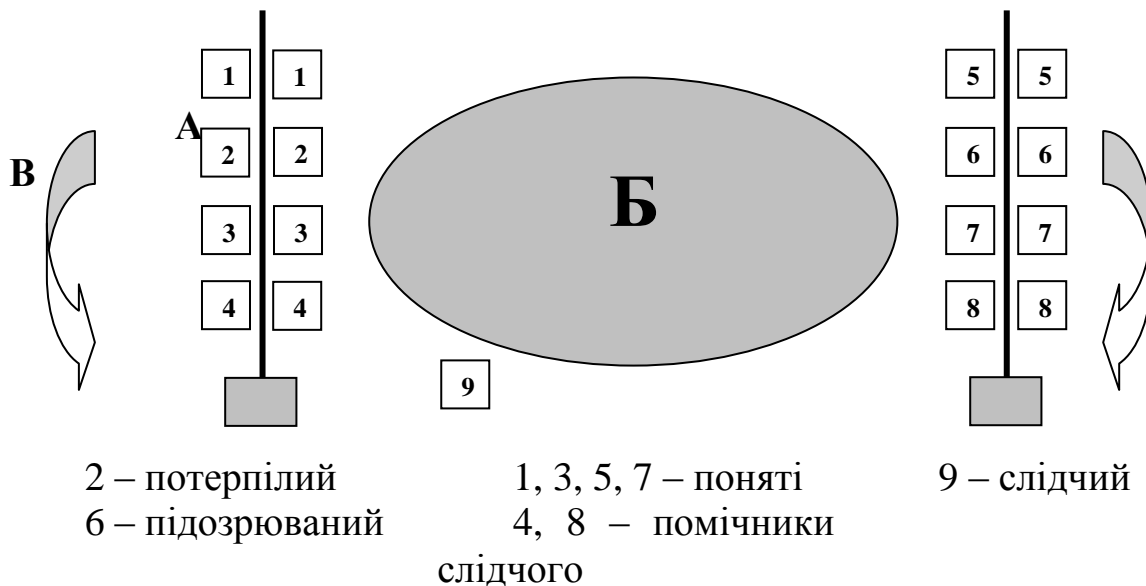
Тактика проведення двостороннього впізнання

---

¹ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 307.

² Справочник следователя. – М., 1990. – С. 196-197.

³ Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии. – М., 1976. – С. 82-88; Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 74.

М.П. Яблоков і інші науковці пропонують схожий порядок двостороннього впізнання, однак дещо ускладнений¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що, з одного боку, двостороннє впізнання підвищує достовірність встановлення факту взаємодії підозрюваного і потерпілого за певних обставин, з іншого – такі дії не в повній мірі узгоджуються з кримінально-процесуальним законодавством. Окрім того, необхідно зазначити, що двостороннє впізнання проводити вкрай ризиковано, оскільки існує реальна можливість негативного впливу учасників слідчої дії один на одного.

Проведене опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що більшість з них вказують на:

- можливість психологічного впливу на сумлінних учасників слідчої дії (57 %);
- складнощі обладнання спеціального приміщення (36 %);
- тривалість слідчої дії (12 %);
- складність фіксації впізнання (9 %).

На нашу думку, двостороннє впізнання може мати місце на досудовому слідстві.

Однак враховуючи складну процедуру проведення слідчої дії, наявність підвищеного тактичного ризику, слідчі повинні намагатися уникати двостороннього впізнання і замінити його впізнанням без візуального спостереження відповідно до вимог ч. 4 ст. 174 КПК України².

Тактика пред’явлення для впізнання об’єктів за фотознімками

¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 308; Мухин Г.Н. Криміналістика: Учеб. пособие. – Минск, 2009. – . 166.

² Чаплинський К.О. Тактика пред’явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 62.

або відеозображеннями

У тих випадках, коли з тактичних міркувань недоцільно проводити впізнання підозрюваних і обвинувачених та інших об'єктів безпосередньо, вдаються до пред'явлення їх свідкам і потерпілим опосередковано – за фотознімками¹ або відеозображеннями².

Аналіз слідчої практики дозволяє дійти висновків, що переважно слідчі проводять впізнання за фотознімками (97 %). Впізнання осіб за відеозображеннями 73 % слідчих вважають досить трудомістким з підготовки його проведення і складним з тактики застосування.

Узагальнення поглядів вчених³ та слідчої практики дозволяє дійти висновків, що впізнання за фотографіями і відеозаписом доцільно проводити у випадках коли:

- неможливо пред'явити підозрюваних (обвинувачених) безпосередньо (наприклад, переховуються від слідства та суду, місце перебування невідоме, перебувають у довгостроковому відрядженні, померли або фізично ліквідовані, знаходяться у розшуку);

- потерпілі (свідки) не бажають зустрічатися віч-на-віч зі злочинцем;

- недоцільно проводити впізнання злочинців для запобігання психічного впливу на свідків та потерпілих;

- особа, яку необхідно пред'явити для впізнання (підозрюваний, обвинувачений), відмовляється від участі у даній слідчій дії або умисно перешкоджає цьому (чинить протидію);

- для забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві;

- виникають складнощі у підборі статистів, оскільки ознаки зовнішності злочинців мають особливі помітні прикмети (наприклад, значні опіки або татуювання на обличчі, відсутність кінцівок або частин обличчя тощо);

- після сприйняття, об'єкт впізнання зазнав значних змін внаслідок пластичної операції, каліцтва чи інших причин;

---

¹ Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 7.

² Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 23.

³ Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике. – М., 1996. – С. 58-59; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 68; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 64; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 49; Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 60-61; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник / Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. — М.: ИНФРА-М, 2005. – С. 310.

- потерпілий знаходиться у тяжкому або критичному для здоров'я стані, але не виникає сумнівів у вірогідності та об'єктивності впізнання;
- необхідно встановити особу невідомого громадянина, труп якого виявлено;
- пред'явлення трупа для впізнання не мало позитивних результатів і його поховали;
- об'єкт зруйнований, пошкоджений або суттєво змінений та ін.¹.

У таких випадках пред'явлення особи для впізнання за фотознімками або відеозображеннями може істотно заощадити час, сили та державні кошти.

Фотознімки із зображенням підозрюваних (обвинувачених) можуть бути вилучені за місцем їх проживання, у родичів, друзів або з офіційних документів (наприклад, особова справа, картотека паспортно-візових служб).

Необхідно отримувати такі фотознімки, щоб час їх виготовлення максимально наближався до моменту сприйняття потерпілим або свідком тієї чи іншої особи. Орієнтуючись на вилучені фотографії, слідчий підбирає зображення схожих за зовнішністю осіб. Фотографії повинні бути однаковими за формою, кольором та розміром.

Відеозапис зовнішності особи, яка підлягає впізнанню, та осіб, в числі яких вона буде пред'являтися, слідчий проводить самостійно із залученням спеціаліста. Відеозапис зазначених осіб доцільно проводити у спеціально обладнаному приміщенні, в якому встановлюються освітлювачі з таким розрахунком, щоб забезпечити достатньо рівномірну освітленість ділянки зйомки. Стіна, на фоні якої передбачається проведення відеозапису, повинна мати нейтральний фон.

При вирішенні питання про доцільність пред'явлення об'єкта для впізнання за фотознімками або відеозаписом необхідно впевнитися наскільки його зовнішній вигляд на знімку або відеоплівці відповідає оригіналу, який сприймався суб'єктом впізнання.

При встановленні невідповідності слідчий повинен відмовитися від проведення впізнання або сфотографувати (перезняти) об'єкт знову за правилами сигналітичної або масштабної зйомки (залежно від виду об'єкта).

Порядок пред'явлення фотознімків та відеозображень для впізнання такий же, як і порядок пред'явлення живих осіб.

Слідча дія може проводитися в будь-якому службовому приміщенні, як правило, у кабінеті слідчого. Особі, що впізнає пред'являється не менше трьох фотознімків (відеозображень) осіб однієї статі, приблизно

---

¹ Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник.. – Дніпропетровськ, 2008. – С. 40.

одного вигляду (за віком, зростом, статурою, рисами обличчя, кольором волосся тощо), по можливості – в одязі, який спостерігався під час злочинної події.

Слідчий у присутності понятих розкладає фотознімки на робочому столі або пропонує понятим розкласти їх у будь-якому порядку (що є більш доцільним). Після цього фотографії наклеюються на бланк протоколу або на аркуш паперу (фототаблицю), нумеруються (1, 2, 3, 4) та скріплюються печатками (прошнуровуються).

Поняті повинні знати, за яким номером розміщено фотознімок (відеозображення) об'єкта, який підлягає впізнанню.

Таке розташування фотознімків (відеозображень) фіксується у протоколі, а також (при необхідності) за допомогою фотозйомки або відеозапису.

Після цього запрошують впізнавача, попереджають його про кримінальну відповідальність, пропонують оглянути пред'явлені фотознімки і сказати, чи зображена на фотознімку особа, яку він спостерігав під час злочинної події.

Для демонстрації відеозапису підійде будь-який телевізор з підключеним відеомагнітофоном. Перед початком слідчої дії слідчий повідомляє учасникам про те, яка слідча дія проводиться, її мету, які технічні засоби будуть застосовані. Учасникам пред'являють пакет з відеокасетою, щоб вони переконалися в цілісності пакування. Далі слідчий або спеціаліст демонструє учасникам відеозапис осіб, які підлягають пред'явленню для впізнання за відеозображенням. Після чого у впізнавача з'ясовується, чи впізнає він кого-небудь з осіб, чий відеозображення йому були продемонстровані. У випадку позитивного результату, учасникам демонструють запис «ідентифікаційного епізоду» і оголошується зміст довідки, що додавалася до відеокасети, про що робиться відповідний запис у протоколі слідчої дії. Відеокасети з довідкою долучаються до протоколу пред'явлення особи для впізнання за відеозображенням як додаток¹.

Після цього слідчий складає протокол, який підписують усі учасники даної слідчої дії.

Відеокасету слід упакувати в конверт із щільного паперу, скріпити підписами понятих та опечатати. До касети додається довідка з зазначенням дати і місця здійснення відеозапису, черговості відеофіксації осіб, які підлягають впізнанню, а також їхні номери та анкетні дані.

Варто зазначити, що фотознімок є об'єктивним засобом фіксації зовнішності об'єкта. Не можна проводити впізнання за художніми, рисо-

---

¹ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 24-25.

ваними, композиційними та скульптурними портретами, оскільки вони являють собою суб'єктивний спосіб передачі інформації і об'єктивно не відбивають ознаки зовнішності об'єктів. Разом з тим такі портрети можна використовувати під час проведення низки оперативно-розшукових заходів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий повинен намагатися пред'являти для впізнання об'єкти безпосередньо, а не за фотознімками, оскільки фотографія (відеофрагмент) – це лише площинна копія, яка у повній мірі не відображує усіх ознак об'єктів.

Тактика пред'явлення для впізнання трупа та його частин

Трупи та їх частини пред'являють для впізнання у тих випадках, коли не можна встановити особу загиблої людини за документами або зовнішність трупа значно змінена.

Необхідно відрізнити пред'явлення трупа для впізнання (у відповідності до вимог ст. 174 КПК України), від його упізнавання тими чи іншими особами поза процесуальними правилами¹.

У першому випадку слідчий, висунувши версію про конкретну особу трупа (наприклад, при наявності заяви родичів про безвісти зниклу людину), згідно зі ст. 174 КПК України допитує особу, яка його може знати, про прикмети та особливості, за якими можна провести впізнання. Тільки після цього проводиться пред'явлення трупа для впізнання.

У другому випадку слідчий не може виконати вимог зазначеної статті КПК, оскільки особа загиблого не встановлена і відсутні особи, які можуть її упізнати. У такому випадку, з метою встановлення особи загиблого, широкому колу осіб (наприклад, мешканцям району, де був знайдений труп, працівникам ЖЕКів, паспортистам, двірникам тощо) надається можливість оглянути труп (як на місці події, так і в морзі). При цьому особи, які оглядають труп, попередньо не допитуються, оскільки вони не знають, хто саме буде пред'явлений для впізнання, і, відповідно, нічого не можуть сказати про ознаки його зовнішності; поняті не запрошуються, протокол не складається. Тому таке упізнання є оперативно-розшуковим заходом і проходить поза процесуальними правилами пред'явлення для впізнання.

«Оперативне впізнання», справедливо зазначає Є.Д. Лук'янчиков, проводиться без будь-яких процесуальних гарантій, які забезпечували б встановлення істини. Крім того, сама його обстановка сприяє помилко-

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 381; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 4, 18.

вому впізнаванню¹.

Впізнання трупа необхідно проводити одразу ж після його виявлення. Невиправдане зволікання призводить до появи трупних змін, які можуть ускладнити процес упізнавання. Смерть може дуже змінити окремі риси обличчя, його загальний вираз, колір шкіри та волосся, внаслідок чого навіть людині, яка добре знала загиблого, іноді буває важко впізнати її труп.

Отже, під час допиту особливу увагу слід приділяти таким ознакам, які менше всього можуть зазнати змін та руйнувань, зокрема, фізичним недолікам, характеру зубів, пломба, рубцям, родимим плямам, бородавкам, татуюванням та ін.

На думку Є.В. Приводної, недоцільно проводити впізнання на місці події, оскільки це може призвести до зміни матеріальної обстановки на місці. Труп необхідно пред'являти в морзі або спеціальному приміщенні².

Пред'явленню трупа для впізнання має передувати «туалет трупа»³, що полягає у наданні йому прижиттєвого вигляду (наприклад, з обличчя змивається кров, видалається бруд, зашиваються фрагменти обличчя, що на момент впізнання відсутні, та оброблюються пудрою, губи підкрашуються, зачіска приводиться у звичайний вигляд тощо). Якщо на обличчі мають місце значні пошкодження, які не можна усунути звичайними методами, проводиться реставрація обличчя трупа. При неможливості реставрувати труп проводиться його фотографування з метою наступного пред'явлення для впізнання за фотознімками.

У науковій літературі зазначається, що пред'явлення трупа для впізнання доцільно проводити окремо від одягу, у якому він був виявлений⁴.

В.Ю. Шепітько вказує, що впізнання трупа слід проводити у тому одязі, що є на ньому⁵.

На нашу думку, труп або його частини необхідно пред'являти окремо від одягу, в якому він був виявлений, та предметів, що знаходи-

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 4.

² Приводнова Е.В. Криміналістика в вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М., 2005. – С. 162.

³ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 149.

⁴ Криміналістика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М.: Издательство «Экзамен», 2005. – С. 169; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 407; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 671.

⁵ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 321.

лися навколо нього. Хоча сполучення ознак зовнішності й одягу сприяє активізації пам'яті і полегшує впізнання, але існує ризик впізнання трупа лише за одягом чи супутніми предметами, а не за його анатомічно-морфологічними ознаками.

Труп пред'являють для впізнання роздягненим, прикритим тканиною, не порушуючи етичних норм. Якщо загиблого можуть упізнати за прикметами, які знаходяться на інших частинах тіла, то їх можна оголити. Для того щоб особа, яка впізнає, могла уважно оглянути усі прикмети трупа, його положення можна міняти.

Труп та його частини пред'являють для впізнання без однорідних об'єктів, за участю судово-медичного експерта і у присутності двох понятих.

Якщо особа заявляє, що впізнає загиблого і називає за якими ознаками, то слідчий повинен перевірити обґрунтованість впізнання і впевнитися у наявності відповідних прикмет. Якщо особа, яка впізнала труп, може надати фотознімки загиблої особи за життя, то їх необхідно приєднати до кримінальної справи.

Якщо труп не впізнано, його фотографують за правилами сигналітичної зйомки та дактилоскопують. Фотографії, дактокарта та перелік ознак зовнішності невпізнаного трупа заносяться до оперативно-пошукових обліків. Оперативні працівники продовжують роботу по встановленню осіб, які можуть упізнати труп або його частини.

На думку І.Ф. Пантелєєва, фотографії трупа на подальших етапах розслідування можуть бути використані для його впізнання¹.

У невпізнаного трупа доцільно взяти зразки волосся, крові, а при необхідності – виготовити посмертну маску.

На можливість та доцільність використання посмертних масок для встановлення особистості невпізнаного трупа зверталась увага у спеціальній літературі (Г.І. Поврезнюк, М.В. Кисін, В.І. Шиканов, Ю.П. Дубягін та інші). Ці автори запропонували методику виготовлення масок, їх розмноження та пред'явлення для впізнання. Вони розробили нові види та засоби фіксації ознак зовнішності невпізнаних трупів за допомогою об'ємних пластичних моделей (масок та зліпків); запропонували технологію їх виготовлення та тактику використання таких моделей для пред'явлення до впізнання та проведення експертного судово-портретного дослідження.

На думку Є.Д. Лук'янчикова, пред'явлення для впізнання масок, зліпків з невідомих трупів рекомендується проводити у відповідності з процесуальними правилами пред'явлення для впізнання особи. При

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 66.

цьому розглядаються такі варіанти. У одних випадках посмертна маска пред'являється для впізнання в однині (за правилами пред'явлення для впізнання трупів), у інших, маску пред'являють серед декількох, які є у колекції. Але практика свідчить, що впізнання загиблого за його посмертною маскою досить важке, але можливе. Оскільки на сьогодні кількість невпізнаних трупів зростає, науковці пропонують активніше впроваджувати методи технології виготовлення посмертних масок та зліпків невстановлених загиблих з метою їх впізнання¹.

Тактика пред'явлення для впізнання предметів та документів

Найбільш поширеними об'єктами впізнання у слідчій практиці є різноманітні предмети і документи.

Об'єктами пред'явлення для впізнання можуть виступати речові докази, що виявлені на місці події, різноманітні предмети, викрадені речі, засоби учинення злочину, речі та інші об'єкти, які пов'язані із злочинною подією та мають значення для кримінальної справи. Також можливо пред'являти для впізнання різноманітні документи, які є речовими доказами. Документ може бути впізнаний як за зовнішнім виглядом, так і за графічними ознаками.

У науковій літературі справедливо зазначається, що пред'явлення предметів, яке проводить слідчий під час акту впізнання, не слід змішувати з пред'явленням – тактичним прийомом, що використовується під час допиту. Пред'явлення предметів (більшості речових доказів) при допиті має іншу мету, ніж при впізнанні, а саме – викрити особу, що допитується, у брехні, спонукати її давати правдиві показання, встановити інші обставини (під час допиту слідчий пред'являє особі документ і запитує, чи ним він написаний і підписаний, а той впізнає свій почерк і підпис, чи іншої особи і дає про це відповідні показання)².

Порядок підготовки та пред'явлення для впізнання предметів і документів здійснюється за такими ж правилами, що і впізнання живих осіб. Відмінність полягає у тому, що замість людини для впізнання пред'являється предмет або документ. Тому організаційно-підготовчі та тактичні заходи спрощуються, оскільки замість людей слідчий повинен підібрати не менше трьох однорідних предметів (документів).

Узагальнення наукових поглядів та слідчої практики дозволяє дійти висновків, що пред'явлення для впізнання предметів та документів складається з таких етапів:

1. Після допиту суб'єкта впізнання слідчий видаляє його з робочого

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 59.

² Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 4.

кабінету і запрошує понятих та інших учасників даної слідчої дії.

2. Усім присутнім слідчий повинен роз'яснити їх права та обов'язки, а також мету, завдання та порядок проведення впізнання.

3. Слідчий демонструє предмет (документ), що буде пред'явлений для впізнання, і повідомляє ознаки, за якими суб'єкт впізнання може його упізнати.

4. Слідчий розкладає у вільному порядку на робочому столі предмети (у тому числі й той, що пред'являється) або пропонує понятим розмістити їх у будь-якому порядку.

Г. Абдумаджидов вказує, що предмети повинні розміщуватися на розсуд понятих¹.

Після того як об'єкти розміщено, під кожним предметом (документом) слідчий проставляє номер (1, 2, 3, 4), про що робить запис у протоколі. Такий порядок розміщення предметів доцільно зафіксувати фотозйомкою або відеозаписом.

І.Ф. Пантелєєв вказує, що розміщені предмети повинно бути досить добре видно². Це дозволить запобігти помилковому впізнанню предметів, що не стосуються злочинної події.

5. Запрошують впізнавача до кабінету слідчого, де знаходяться усі учасники, та попереджають його про кримінальну відповідальність.

6. Потім слідчий пропонує суб'єкту впізнання оглянути пред'явлені предмети (документи) і сказати, чи немає того, який спостерігався під час злочинної події, пояснити, за якими ознаками він його упізнав.

Під час впізнання особа може брати в руки предмет для кращого огляду³, якщо це не призведе до зміни або пошкодження його зовнішніх ознак та стану.

Не можна вчиняти дії, що мають навідний характер та містять підказування очікуваної та бажаної для слідчого відповіді.

Так, впізнавач К. дав показання про те, як проводилося пред'явлення йому для впізнання мотузки (знаряддя вбивства): «На впізнанні мені було пред'явлено чотири мотузки. Спочатку я взяв мотузку під номером чотири. Вона була стара, лляна. Коли я взяв її у руки, то подумав, що це вона. Позаду мене стояв з фотоапаратом слідчий, але знімка не зробив. Я подумав, що це не та мотузка. Поруч, за номером три, лежала капронова мотузка. Коли я взяв її у руки, то відразу ж

---

¹ Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 130-131.

² Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 66.

³ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 66.

клянує фотоапарат, і я впевнився, що це саме та мотузка»¹.

У даному випадку неправильне застосування слідчим технічних засобів фіксації підштовхнуло до дачі показань, які не відповідають дійсності.

7. Після того як особа впізнає предмет (документ), його необхідно сфотографувати масштабним способом.

8. Слідчий складає протокол, який підписують усі учасники даної слідчої дії.

Процесуально не вирішено питання про статус предметів, які пред'являються для впізнання. Подібні предмети можна взяти на час проведення слідчої дії у громадян, у магазинах, на складах та ін. Також слідчі досить часто звертаються за допомогою до своїх колег, які надають необхідні об'єкти.

Так, слідчому необхідно було пред'явити для впізнання потерпілому В. ніж, яким було скоєно напад на нього, та норкову шапку, яку викрали під час учинення злочину. Слідчий звернувся за допомогою до колег по слідчому відділенню та відділу розшуку, які надали йому 4 схожих за зовнішніми ознаками об'єкта. У кімнаті збереження речових доказів (у старшини райвідділу) та в експертно-криміналістичному відділі він підібрав необхідну холодну зброю.

У зв'язку з цим на практиці виникає питання: чи потрібно фіксувати факт отримання цих предметів та їх належність? Деякі слідчі відображають такі відомості в довідці або у рапорті (14 %), що приєднуються до справи, інші – зовсім не відображають (86 %).

Взагалі, з метою підвищення доказової цінності результатів впізнання предметів, доцільно складати протокол з приводу їх отримання і в ньому відображати необхідні ознаки предметів, а також вказувати джерело їх отримання.

Отже, «предмети-статисти» повинні знаходитися при кримінальній справі або зберігатися у власників (слідчий повертає предмети власнику під розписку) до вирішення кримінальної справи по суті у судовому порядку.

Усі предмети і документи слідчий повинен намагатися пред'являти для впізнання в натурі. Однак, на думку А.П. Резвана, М.В. Субботіної і Ю.В. Харченка, у деяких випадках впізнання вказаних предметів може проводитися і за фотознімками або відеозображенням².

Тактика пред'явлення для впізнання окремих ділянок місцевості

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 52.

² Криміналістика: тактика, організація и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 22.

сті і приміщень

Під час досудового розслідування може виникнути необхідність у впізнанні свідком або підозрюваним чи обвинуваченим певних ділянок місцевості, приміщень, споруд, будівель та ін.

На думку багатьох вчених, тактика впізнання ділянок місцевості, окремих будівель у криміналістичній літературі не висвітлена, хоча ці предмети називають серед предметів впізнання¹.

Р.С. Белкін і Б.А. Вікторов вказують, що нерідко таке впізнання помилково вважають слідчим експериментом, хоча при цьому не проводиться відтворення обстановки і обставин події².

На думку інших вчених, такий вид впізнання може проводитися з метою встановлення певного місця, яке цікавить слідчого, а також перевірки показань допитаної особи³.

Необхідність у ньому виникає у тих випадках, коли допитаний пам'ятає прикмети об'єкта, але не знає точної адреси та шляхів руху до нього, або називає ту чи іншу адресу, яка не відповідає дійсності. Слідчий же або має версію стосовно даного об'єкта і розраховує встановити його за допомогою допитаної особи, або йому достовірно відоме місце знаходження об'єкта, але необхідно перевірити з цього приводу показання допитаного⁴.

Р.С. Белкін, Б.А. Вікторов і М.Г. Шурухнов вказують, що пред'явлення для впізнання ділянок місцевості і приміщень проводиться за процесуальними і тактичними вимогами, що і впізнання інших об'єктів⁵.

Впізнання таких об'єктів необхідно проводити за правилами:

- особу, що буде впізнавати, детально допитують про ознаки об'єкта, що вона спостерігала;
- слідчий підшукує не менше двох ділянок місцевості або приміщень, які підпадають під ознаки, які перерахувала особа під час допиту;
- у присутності понятих слідчий виїжджає разом з вказаною особою та іншими учасниками слідчої дії на кожен з цих об'єктів;
- на кожному об'єкті слідчий пропонує особі роздивитися навколи-

---

¹ Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 338.

² Криміналістика / Под ред. Б.А. Вікторова, Р.С. Белкіна. – М., 1976. – С. 340-345.

³ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 2.

⁴ Чаплинський К.О. Актуальні питання тактики пред'явлення для впізнання окремих ділянок місцевості та приміщень // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах: Всеукраїнська науково-практична конференція. – Запоріжжя, 2009. – Ч.1. – С. 172.

⁵ Криміналістика / Под ред. Б.А. Вікторова, Р.С. Белкіна. – М., 1976. – С. 340-345; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 73.

шню обстановку і повідомити, чи впізнає вона даний об'єкт і якщо впізнає, то за якими саме ознаками;

- якщо особа впізнала об'єкт, який був показаний першим, то необхідно обов'язково пред'явити і інші, щоб не лишати її можливості провести подальше порівняння.

Так, у м. Львові був затриманий К., який підозрювався у вчиненні 5 квартирних крадіжок. Під час допиту як підозрюваного К. розповів ще про два епізоди злочинної діяльності, які не були відомі слідчому, та виявив бажання показати квартири, де скоїв крадіжки. Точного місцезнаходження цих об'єктів К. повідомити не міг, але заявив, що може їх упізнати. На підставі цього слідчий підібрав дві схожі квартири за кожним об'єктом, вибрав черговість пред'явлення та виїхав разом з підозрюваним К. та понятими для проведення впізнання. Під час впізнання К. вказав на квартири, де скоїв крадіжки, та пояснив за якими саме ознаками він їх упізнав.

Однак деякі вчені-криміналісти висловлюють обґрунтовані сумніви щодо можливості пред'явлення для впізнання ділянок місцевості та приміщень, оскільки рекомендації, які існують на сьогодні, не повною мірою узгоджуються із процесуальними вимогами до даної слідчої дії. У першу чергу це зумовлюється порушенням принципу одночасного пред'явлення об'єктів для впізнання серед однорідних¹.

Такі об'єкти пропонується пред'являти для огляду впізнавачу у визначеній послідовності. Слід взяти до уваги, що інколи ці місця знаходяться на значній відстані одне від одного, і їх сприйняття відбувається із значною перервою в часі. Крім того, необхідно враховувати, що серед об'єктів, які пред'являються для впізнання, повинен знаходитися і той, котрий, на думку слідчого, може бути впізнаним як той, що сприймався особою раніше.

Так, Л.В. Виницький, кажучи про можливості пред'явлення для впізнання приміщень та ділянок місцевості, відмічає, що така необхідність виникає в слідчій практиці у тих випадках, коли важливо переконатися в тому, що певна людина була в конкретному приміщенні або на ділянці місцевості².

Деякі автори вказують, що існує точка зору, що встановлення місця вчинення певних дій шляхом впізнання є різновидом відтворення обстановки та обставин події. Однак зазначені слідчі дії відрізняються за своєю суттю. Метою відтворення є встановлення можливості існування

---

¹ Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканності особи: Навчально-практичний посібник. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 60.

² Криміналістика. – М., 1988. – С. 128.

якого-небудь факту, а пред'явлення для впізнання ділянки місцевості – встановлення місця або перевірка чи впізнає його допитаний. Різними є й тактичні прийоми проведення цих дій. Так, відтворення обстановки та обставин події починається з пропозиції, наприклад, обвинуваченому самотійно вказати напрямок руху та шлях слідування до місця. При цьому достовірність отриманих результатів знаходиться в прямій залежності від того, чи сам він вказав шлях слідування. Що ж стосується пред'явлення для впізнання ділянки місцевості, то при цій дії ініціатива належить слідчому, який зобов'язаний завчасно підібрати декілька таких ділянок, а потім показати їх допитаній особі, надавши можливість роздивитись їх, а потім вказати на об'єкт¹.

Інші вчені не поділяють думку щодо можливості та доцільності пред'явлення для впізнання ділянок місцевості та приміщень. Такі обставини вони пропонують з'ясовувати шляхом провадження такої слідчої дії, як перевірка та уточнення показань на місці².

Так, П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко і інші вчені зазначають, що будівлі та ділянки місцевості пред'являються в одному екземплярі, оскільки неможливо підібрати схожі об'єкти. Автори цього виду впізнання міркують, що сусідні будівлі та ділянки місцевості можуть бути об'єктами, серед яких пред'являється об'єкт упізнання. Подібні висновки спірні, а тактика проведення суперечить процесуальним вимогам ст. 174 КПК України. У цих випадках упізнання не відбувається, а проводиться звичайна перевірка показань на місці³.

На думку Є.Д. Лук'янчикова і О.М. Моїсеєва, якщо йдеться про пред'явлення ділянок місцевості та приміщень для впізнання у натуральному вигляді, то існують деякі неузгодження з вимогами процесуального закону, на що зверталася увага. Уникнення вказаних перешкод та дотримання загальних процесуальних вимог щодо пред'явлення для впізнання можливо, якщо воно буде відбуватися за фотознімками або відеозаписом. Після того як суб'єкт впізнання визначить конкретну ділянку місцевості або приміщення, можна провести відтворення обстановки та обставин події (ст. 194 КПК) у формі перевірки показань на місці⁴.

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 2.

² Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий. – К., 1989. – С. 87; Лук'янчиков Є.Д., Моїсеєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 17.

³ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 338; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008. – С. 156.

⁴ Лук'янчиков Є.Д., Моїсеєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 18.

Таку позицію підтримує і М.В. Салтевський, зазначаючи, що досить складно підібрати однорідні приміщення, ділянки місцевості, серед яких потрібно пред'явити об'єкт для впізнання. Практично розташувати ділянку або будівлю серед однорідних неможливо, оскільки це нерухомі об'єкти. Автори, що рекомендують ділянки місцевості і приміщення як об'єкти впізнання, посилаються на те, що будь-яка ділянка місцевості знаходиться серед однорідних ділянок, що оточують її. Фактично це так, але розташування ділянки – це не єдина ознака, яку впізнавач запам'ятав. Там є й інші ознаки, наприклад, форма рельєфу, вид чагарників, дерев тощо. Такі ознаки на поруч розташованих ділянках навряд чи є. Отже, порушений принцип пред'явлення об'єктів серед однорідних. У цьому зв'язку, на думку вченого, правильніше буде проводити впізнання за фотознімками або шляхом перевірки показань на місці, що, по суті, нагадує пред'явлення для впізнання¹.

Однак, на думку Р.С. Белкіна, слідчим необхідно надавати перевагу пред'явленню для впізнання об'єктів у природі, а не за фотозображеннями, оскільки знімок не може надати наочного уявлення про усі ознаки досліджуваного об'єкта².

Тактика пред'явлення для впізнання тварин

При розслідуванні злочинів, пов'язаних із викраденням тварин, або у випадках, коли свідки або потерпілі можуть впізнати тварину, яка знаходилася зі злочинцем, виникає необхідність пред'явлення для впізнання.

У науковій літературі справедливо зазначається, що впізнання тварин є досить розповсюдженою слідчою дією.

Аналіз слідчої практики дозволяє зробити висновок, що дана слідча дія здебільшого проводиться у сільській місцевості, зокрема, впізнання корів, овець, свиней, кроликів та ін. (71 %). Однак останнім часом значно збільшилось викрадення тварин у містах (12 %), зокрема, викрадають екзотичні види тварин із зоопарків, приватних помешкань з метою подальшого їх перепродажу. Зважаючи на це, все частіше при розслідуванні таких злочинів виникає потреба пред'явити для впізнання домашніх тварин.

Незважаючи на те, що у КПК України пред'явлення для впізнання тварин не закріплено, дана слідча дія проводиться у порядку, аналогічному до пред'явлення для впізнання предметів.

До об'єктів, що пред'являються для впізнання, належать як свійські

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 376-377; Салтевський М.В. Криміналістика: Підручник. – Х., 2001. – С. 208.

² Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 340; Криміналістика. – М., 1974. – С. 345.

тварини (коні, корови, вівці, кролі, гуси, кури), так і домашні (собаки, кішки).

Таке впізнання можна проводити, якщо тварина має кілька загальних ознак, що дозволяють її індивідуалізувати, зокрема, вид, порода, стать, приблизний вік, розміри, колір, уроджені та набуті прикмети – клеймо, різноманітні нарости, потертості, наслідки хвороби тощо.

Можна погодитися з І.Ф. Пантелєєвим, який вказує, що впізнання тварин може проводитися як за загальними, так і індивідуальними ознаками¹.

Пред'явлення для впізнання тварин проводиться за загальними правилами – в групі схожих за зовнішніми ознаками з ними тварин². Вони повинні бути схожими за породою (або однієї), статтю, віком та мастю.

У науковій літературі справедливо зазначається, що не виключається можливість пред'явлення тварин для впізнання у стаді³.

Тварин можна оглядати як у нерухомому стані, так і під час руху⁴. Це дозволяє звернути увагу на їх функціональні ознаки.

Отже, тварини можуть пред'являтися не тільки за зовнішніми, а й за функціональними ознаками (наприклад, шкутильгання).

Для більш правильного визначення породи та віку тварин до участі у слідчій дії доцільно залучати спеціаліста, зокрема, лікаря-ветеринара, зоотехніка або фельдшера. Спеціаліст може надати кваліфіковану допомогу у виявленні специфічних ознак тварин та правильно їх описати у протоколі.

Під час впізнання необхідно звертати увагу на поведінку тварин по відношенню до хазяїна. У таких випадках потрібно перевірити, як впізнана тварина реагує на кличку, голос, ласку суб'єкта впізнання, його наближення та віддалення. Якщо тварина сама відреагувала на впізнавача, тоді слідча дія припиняється, а така поведінка тварини фіксується у протоколі.

Т.О. Седова і О.О. Ексархопуло вказують, що спостереження за поведінкою тварин під час впізнання дозволяє слідчому правильно оцінити отримані результати⁵.

---

¹ Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 66.

² Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 66; Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 59-60; Криминалістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 568; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 19.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 59-60.

⁴ Справочник следователя. – М., 1990. – С. 203.

⁵ Криминалістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 568

Під час проведення слідчої дії доцільно застосовувати фотозйомку або відеозапис. При фотозйомці рекомендується використовувати кольорову плівку. Характерні прикмети зовнішності необхідно знімати детальним планом.

Після проведення впізнання може бути призначена зооветеринарна експертиза для підтвердження ознак, що вказані суб'єктом впізнання (наприклад, порода, вік тощо).

Для впізнання можуть пред'являтися й фрагменти частин тварини, зокрема, шкура, роги та ін. У цих випадках впізнання проводиться за загальними правилами.

Повторне пред'явлення для впізнання

Під час досудового слідства можуть виникнути ситуації, які потребують пред'явити об'єкт для впізнання повторно.

Вчені-криміналісти та процесуалісти це питання вирішують по-різному.

Так, на думку В.В. Агафонова і О.Г. Філіппова, повторне впізнання особи або предмета тим же впізнавачем і за тими ж ознаками забороняється¹.

Є.П. Іщенко і А.А. Топорков вважають неприпустимим повторне пред'явлення для впізнання, зазначаючи, що, незалежно від результатів слідчої дії, його достовірність є вкрай сумнівною².

Інші автори вказують на неприпустимість проведення повторного впізнання, зазначаючи, що воно виникає внаслідок неналежної підготовки до проведення даної слідчої дії, а також у результаті допущених слідчим помилок й прорахунків³.

На думку Г. Абдумаджидова, повторне пред'явлення об'єктів для впізнання є неприпустимим. Однак повністю виключати таку можливість, на думку автора, не можна⁴.

І.І. Белозерова вважає, що пред'явлення для впізнання живої особи або будь-якого іншого об'єкта можна проводити повторно лише один раз. Це може бути у випадках, коли об'єкт пред'являвся у видозміненому стані або при недостатньому освітленні⁵.

М.П. Яблоков підтримує І.І. Белозерову, додаючи, що впізнання у виняткових випадках може проводитися якщо впізнавач під час слідчої

---

¹ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 116.

² Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 449.

³ Крикунов А.Е., Маевский А.Ф. Тактика и психологические основы предъявления лица для опознания. – К., 1977. – С. 38-39.

⁴ Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 132.

⁵ Белозерова И.И. Криминалистика. – М., 2001. – С. 53.

дії знаходився у стані психічного розладу¹.

На думку інших вчених, повторне пред'явлення для впізнання можливе у випадках, коли буде встановлено, що свідок (потерпілий) навмисно не впізнав злочинця через побоювання помсти чи з інших причин².

О.Я. Гінзбург, А.В. Дулов і П.Д. Нестеренко вважають, що повторне пред'явлення для впізнання може мати місце у таких випадках:

- під час проведення слідчої дії суб'єкт впізнання мав фізичні (наприклад, розлад зору, слуху) або психічні вади (наприклад, тимчасовий розлад психіки), знаходився у стані афекту, що викликаний подією злочину або іншими обставинами, внаслідок чого не мав можливості правильно сприймати те, що відбувається;

- впізнання проводилося в умовах, гірших для сприйняття, ніж ті, за яких впізнавач спостерігав об'єкт уперше;

- початково впізнання (за певних обставин) проводилося за фотознімками, а потім з'явилася можливість безпосередньо пред'явити об'єкт для впізнання;

- суб'єкт впізнання навмисно сказав, що не упізнав злочинця через побоювання помсти;

- початково відбулося оперативне впізнання, пов'язане із встановленням особи підозрюваного;

- особа пред'являлася для впізнання за наявності суттєвих тимчасових змін окремих прикмет зовнішності (наприклад, особа поголилася, наростила бороду чи вуса, мала пошкодження на обличчі тощо) та ін.³

Навряд чи можна погодитися із твердженням про те, що до повторного можна віднести впізнання, яке відбулося після оперативного впізнання, пов'язаного із встановленням особи злочинця. У таких випадках проведення впізнання втрачає значення. Достатньо докладно допитати особу про обставини, за яких відбулося впізнання підозрюваного, і ретельно описати у протоколі ознаки, за якими особу впізнано.

М.В. Салтевський і інші вчені вказують, що повторне пред'явлення для впізнання людини допустиме, коли первісне впізнання проводилося в умовах, що ускладнюють або навіть виключають можливість впізнання. Як правило, це випадки, коли первісне впізнання проводилося з гру-

---

¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 306.

² Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 12.

³ Гинзбург А.В. Тактика предъявления для опознания. – М., 1971. – С. 32; Гинзбург А.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике. – М., 1996. – С. 38; Дулов А.В., Нестеренко П.Д. Тактика следственных действий. – Мн., 1971. – С. 177-178; Справочник следователя. – М., 1990. – 205-206.

бими порушеннями тактичних і процесуальних рекомендацій¹.

При цьому більшість науковців зазначають, що у випадках повторного пред'явлення для впізнання слідча дія повинна проводитися серед тих громадян (статистів), у числі яких відбувалося впізнання перший раз. Інакше легко здогадатися, кого саме слідчий пред'являє для впізнання повторно².

Є.Д. Лук'янчиков зазначає, що слідча практика знає немало випадків, коли через деякий час після пред'явлення для впізнання впізнавач звертається із заявою про те, що він зробив помилку. Така заява може торкатися помилкового висновку стосовно як впізнання, так і невпізнання об'єкта. Ця заява обов'язково підлягає перевірці. У будь-якому з зазначених випадків впізнавач підлягає допиту. При цьому слід з'ясувати, на підставі яких даних та коли впізнавач дійшов нових висновків. Якщо під час такою допиту особа заявить, що серед тих громадян, яких їй пред'являли, була людина, яку запам'ятала у зв'язку з подією злочину, але в силу деяких причин (пояснює їх під час допиту) вона заявила, що нікого не впізнає, потрібно провести повторне пред'явлення для впізнання із залученням до цього усіх тих осіб, які брали участь у першому пред'явленні для впізнання³.

Інші вчені вказують, що підстави до повторного впізнання повинні бути відображені у постанові слідчого⁴.

У науковій літературі справедливо зазначається, що вимога про точне виконання приписів закону та дотримання встановлених правил стосується не тільки пред'явлення для впізнання, але й усіх інших слідчих дій. Але аналіз спеціальної літератури показує, що ціла низка слідчих дій може бути проведено повторно. Так, повторний огляд проводиться, коли первісний відбувався у неналежних умовах або недостатньо кваліфіковано; повторний обшук, коли первісний проведено у несприятливих умовах, або у ньому не брали участь спеціалісти, не використовувались потрібні пошукові засоби і т.п.⁵. Таким чином, повторні слідчі дії проводяться у тих випадках, коли виникає потреба усунути прогалини, які мали місце раніше. А тому до тих пір, доки на практиці будуть мати місце такі прогалини, повинні бути й можливості для

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 382; Криміналістика. М., 1968. – С. 439.

² Справочник слідчого. – М., 1990. – С. 205; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 306; Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 12.

³ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник. – Макіївка, 1998. – С. 78.

⁴ Криміналістика. – М., 1968. – С. 439.

⁵ Криміналістика: Учебник / Под. ред. Ю.Г. Корухова, В.Г. Коломацкого. – М., 1981. – С. 271, 301.

їх усунення, тобто можливість повторного проведення слідчої дії, у тому числі й такої, як пред'явлення для впізнання¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що повторне пред'явлення для впізнання не в повній мірі узгоджується з кримінально-процесуальним законодавством².

Опитування співробітників слідчих підрозділів дозволяє дійти висновків, що 4 % з них вважають, що таке впізнання є не допустимим під час проведення досудового розслідування; 9 % – не відповідає об'єктивності і достовірності, 12 % – може мати навідний характер.

Зважаючи на це, слідчі повинні досить зважено підходити до проведення повторного пред'явлення для впізнання. За наявності обставин, які можуть перешкоджати впізнанню, слідчий повинен відмовитися від слідчої дії або відкласти її проведення до настання сприятливих умов. За необхідності доцільно провести інші слідчі дії³.

У науковій літературі пропонуються і інші види пред'явлення для впізнання. Так, В.І. Попов пропонує «впізнання на відстані». Автор вказує, якщо об'єкт впізнання не може бути пред'явлений безпосередньо, то воно проводиться на відстані за допомогою відеотелефону або телевізійних передач. Для впізнання за допомогою телебачення обирають час і канали, які не використовуються для масових телевізійних передач. Передача супроводжується поясненнями слідчого⁴.

На нашу думку таке впізнання є оперативно-розшуковим заходом і ніяк не може належати до слідчих дій.

Незважаючи на розповсюдженість пред'явлення для впізнання та наявності низки тактичних рекомендацій проведення слідчої дії, у правоохоронній практиці мають місце слідчі помилки⁵.

До основних помилок пред'явлення для впізнання можна віднести:

- відсутність належної організації впізнання;
- затягування часу впізнання, проведення слідчої дії на подальших етапах досудового розслідування;
- поверхневий допит осіб перед проведенням впізнання;

---

¹ Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник М. – Макіївка, 1998. – С. 77.

² Чаплинський К.О. Проблемні питання повторного пред'явлення для впізнання // Криміналістика у протидії злочинності: Тези доповідей науково-практичної конференції. – К., 2009. – С. 235.

³ Чаплинський К.О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканності особи: Навчально-практичний посібник. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 64.

⁴ Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 162.

⁵ Марченко А.Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 10.

- ігнорування тактичних прийомів слідчої дії, зокрема, актуалізації пам'яті особи, що впізнає, при спливанні значного періоду часу від сприйняття до впізнання;

- при проведенні впізнання за фотографіями використання старих фотокарток;

- порушення етичних норм при впізнанні трупів.

Узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що більшість з перелічених слідчих помилок на досудовому слідстві мають систематичний характер, що суттєво впливає на якість розслідування в цілому.

Заключним етапом слідчої дії є фіксація результатів пред'явлення для впізнання, обов'язковим засобом якої є протокол (ст.ст. 85, 176 КПК України).

В якості додаткових засобів фіксації результатів і ходу впізнання можуть застосовуватися фотографування, відеозапис або звукозапис (ст.ст. 851, 852 КПК України).

Протокол може складатися як під час проведення слідчої дії, так і після її закінчення. Його умовно можна поділити на 3 частини: вступну, описову та заключну, межі між якими, зрозуміло, умовні.

У першій частині протоколу відображаються відомості про місце, дату і час пред'явлення для впізнання та посадову особу, яка його проводила. Потім перелічують осіб, які брали участь у проведенні слідчої дії (спеціаліст, захисник) та були присутніми (поняті), відмічається час його початку та закінчення. У цій частині роблять запис про статті КПК України, на підставі і з дотриманням яких проводиться впізнання, роз'яснення присутнім сутності слідчої дії, та про попередження свідка і потерпілого про відповідальність за дачу свідомо неправдивих показань, а свідка, крім того, – про відповідальність і за відмову від дачі показань. У випадку застосування технічних засобів фіксації у протоколі робиться запис, що впізнавач про це був попереджений.

В описовій частині потрібно точно зафіксувати дані про осіб та інші об'єкти, яких пред'являють для впізнання; ознаки зовнішності осіб (вік, зріст, будова тіла, колір волосся, тип та особливості обличчя, ознаки одягу) та інших об'єктів (форма, розмір, колір), що пред'являються для впізнання, з описом їх особливостей та прикмет. Опис зовнішності повинен бути стислим і одночасно таким, щоб з нього можна було судити про наявність або відсутність схожості пред'явлених осіб та про правильність вказаних ознак, за якими відбулося впізнання.

Потім зазначається, як запрошено впізнавача до приміщення, в якому проходить слідча дія; пропозиція особі, яка пред'являється для впізнання, зайняти будь-яке місце з власної ініціативи серед інших осіб,

що пред'являються; місце, яке обрала особа, яку пред'являють для впізнання. Тут же вказується питання слідчого і відповідь на це запитання особи, яка впізнає; ознаки, за якими впізнавач упізнав особу чи предмет. При позитивній відповіді впізнавача слід докладно зафіксувати, за якими саме прикметами та особливостями він упізнав особу і за яких обставин він раніше спостерігав цю особу. Показання у протоколі впізнання повинні викладатися від першої особи з фіксацією уточнюючих і деталізуючих запитань.

У заключній частині протоколу вказується про застосування науково-технічних засобів фіксації, зауваження, які надійшли від учасників даної слідчої дії (якщо вони мали місце), підписи слідчого та усіх учасників впізнання.

Нерідко (за матеріалами слідчої та судової практики) з аналізу протоколів пред'явлення для впізнання неможливо відновити дійсний хід слідчої дії. Тому злочинці та їх захисники нерідко намагаються представити у суді результати слідчої дії юридично неспроможними або поставити під сумнів їх об'єктивність та достовірність.

Результати пред'явлення для впізнання є доказом у кримінальній справі і, як всі інші види доказів, підлягають оцінці¹.

Результатом пред'явлення для впізнання є отримання нових доказів, які можуть бути прямими або непрямыми, що виправдовують або обвинувачують. Їх оцінка повинна проводитися в сукупності з іншими доказами, які зібрані у кримінальній справі².

Оцінюючи їх, потрібно вирішити, чи не помиляється через певні причини суб'єкт впізнання. Велике значення для формування правильної оцінки результатів пред'явлення для впізнання мають аналіз і порівняння показань про прикмети об'єкта, даних на допиті, що передує впізнанню. При цьому головним моментом на переконання в правильності впізнання є збіг прикмет об'єкта, повідомлених на допиті, з наявністю цих прикмет, названих особою, яка впізнає, при проведенні впізнання. Велику роль для формування внутрішнього переконання, пов'язаного з оцінкою впізнання, відіграє особисте враження слідчого, що виникло в результаті безпосередньою сприйняття впізнаного об'єкта, і наявності на ньому тих прикмет, які назвав суб'єкт впізнання на попередньому допиті. Цей важливий елемент безпосереднього сприйняття для оцінки

---

¹ Тертышник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие / Под ред. Н.М. Халина. – Х., 1998. – С. 196; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 571; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – С. 150; Коновалова В.Е. Психология в расследовании пре ступлений. – Х., 1978. – С. 107.

² Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. Пред'явлення для впізнання: Навчальний посібник / Лук'янчиков Є.Д., Моїсєєв О.М. – Макіївка: Графіті, 1998. – С. 12.

правильності впізнання випадає, коли результати пред'явлення для впізнання оцінюються прокурором і судом. Тому ще більшого значення набуває повна та точна фіксація в протоколі пред'явлення для впізнання всіх відомостей, які дозволяють правильно судити про оцінку впізнання¹. Вагоме значення також мають додаткові засоби фіксації, які створюють наочне уявлення про пред'явлений об'єкт.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий повинен зважено підходити до оцінки результатів даної слідчої дії, висновку про достовірність й об'єктивність впізнання та його доказового значення. Якщо факт впізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у справі, то діяльність слідчого повинна бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальній справі, з метою усунення протиріч.

При неможливості дотримання усіх кримінально-процесуальних й організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання, слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі дії.

---

¹ Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві. – К., 2001. – С. 26.

4.2. Відтворення обстановки і обставин події

Відтворення обстановки і обставин події належить до найскладніших слідчих дій. У правоохоронній діяльності, особливо при розслідуванні тяжких злочинів, проведення цієї слідчої дії має важливе, а часом – вирішальне значення. Однак, незважаючи на це, у слідчій практиці досить рідко використовуються пізнавальні можливості вказаної слідчої дії. Так, вивчення кримінальних справ дозволяє дійти висновків, що така слідча дія проводилася лише у 64 % випадків від загальної кількості справ, що деякою мірою збігається з даними Ф.М. Сокирана – у 68,3 %¹, а у 36 % – її проведення було очевидною необхідністю, але під час розслідування не проводилося. Вказане деякою мірою впливає на результативність досудового слідства в цілому.

Процесуальний порядок відтворення обстановки і обставин події регламентується ст. 194, 195 КПК України. Так, відповідно до ст. 194 КПК України, з метою перевірки і уточнення результатів допиту свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого або даних, одержаних при провадженні огляду та інших слідчих дій, слідчий може виїхати на місце і в присутності понятих, а в необхідних випадках – з участю спеціаліста, свідка, потерпілого і підозрюваного або обвинуваченого, відтворити обстановку і умови, в яких ті чи інші події могли відбуватися в дійсності.

Загальна тактика відтворення обстановки і обставин події досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами у криміналістичній літературі. Вагомий внесок у розробку наукових основ відтворення обстановки і обставин події зробили відомі вчені, зокрема, Л.Є. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтевський, Л.А. Соя-Серко, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамиш'ян та багато інших. Значущість проведених досліджень безперечна і досить велика, оскільки ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці і є розповсюдженим способом збирання фактичних даних.

Значення цієї дії полягає у тому, що достовірність показань підозрюваних (обвинувачених), наданих раніше, перевіряється через порівняння образу, який відбився у пам'яті, з дійсною обстановкою на місцевості. Отже, відтворення обстановки і обставин події – це слідча дія, що полягає у відтворенні обстановки та умов, у яких могли відбутися ті чи інші події в дійсності, а також для перевірки показань учасників процесу та одержання нових доказів, що мають значення для справи.

---

¹ Сокиран Ф.М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – С. 126.

Незважаючи на певну увагу науковців, відтворення обстановки й обставин події – це одна з найбільш багатогранних слідчих дій, що отримала неоднозначну законодавчу регламентацію¹.

Загалом у слідчій практиці найчастіше відтворення обстановки й обставин події проводиться, щоб перевірити:

- відповідність показань учасника процесу реальній обстановці місця події;
- можливість спостереження або сприймання особою якого-небудь факту чи явища;
- можливість існування певного факту або явища, об'єктивну можливість події²;
- можливість вчинення особою певної дії та за визначений час;
- послідовність розвитку певної події та механізм злочину³;
- наявність або відсутність у конкретної особи певних професійних знань, вмінь та навичок;
- слідчі версії, що були висунуті на початковому етапі розслідування.

Також слідча дія може проводитися для встановлення і усунення суперечностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків, потерпілих, а також виявлення причин та умов, що сприяли або перешкоджали учиненню злочину.

Якщо на результат відтворення впливають умови, за яких воно проводиться, то слідча дія повинна бути здійснена в обстановці максимально наближеної до тієї, в якій відбувалась досліджувана подія. Надійність одержуваних результатів відтворення забезпечується повторенням спроб і варіантів. Позитивний результат цієї слідчої дії свідчить про можливість існування досліджуваної події, негативний – про те, що її не було у минулому.

Отже, дана слідча дія за змістом є більш широкою, ніж слідчий експеримент, оскільки охоплює ще й перевірку показань на місці.

Так, озброєна організована злочинна група у кількості 4 чоловік учинила розбійний напад на приватного підприємця Р. шляхом проникнення до житла з метою заволодіння 50 000 доларів. Проникнувши до

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: Дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 315.

² 2 Макаренко Є.І., Тертишник В.М., Лобойко Л.М., Ліпинський В.В., Шиян А.Г. Дізнання в міліції та в митних органах: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 367; П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 304.

³ Скригонюк М.І. Криміналістика: Підручник. – К., 2005. – С. 214; Судово-медична експертиза у кримінальних справах: Навч.-практ. посібник. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 57.

будинку, злочинці жінку з дочкою закрили у ванній кімнаті, а Р. прив'язали до крісла і, застосовуючи небезпечно для життя і здоров'я насилля, почали вимагати гроші. Р. не погоджувався на пропозиції злочинців. Зважаючи на це, троє з групи відтягли Р. до гаража, де повісили на гачок. У той же час четвертий, що залишився у будинку, згвалтував жінку. Через годину Р. помер. Злочинці заволоділи індивідуальним майном і з місця злочину зникли. Протягом місяця злочинна група була затримана. Під час допитів Ф. і Ц. своєї вини не визнавали. Однак М. і Н., які недавно увійшли до складу цієї групи і раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися, узяли усі злочинні епізоди на себе (М. – убивство, а Н. – згвалтування і викрадення майна). При розслідуванні кримінальної справи у слідчого виникла необхідність провести відтворення обстановки і обставин події у формах перевірки показань (для з'ясування механізму злочину, особливостей розподілу злочинних ролей, місць викраденого майна тощо) та слідчого експерименту (встановлення можливості М. підняти у гаражі певну вагу і повісити на гачок, оскільки вбитий Р. важив близько 130 кг). Під час відтворення обстановки і обставин події Н. не зміг показати усі місця, звідки були викрадені речі, а М. не в змозі був виконати експериментальні дії. Під час наступних допитів М. і Н. дали показання проти інших співучасників злочину¹.

Таким чином, відтворення обстановки і обставин події структурно й гармонійно поєднує дві слідчі дії: слідчий експеримент та перевірку показань на місці.

Відсутність чіткої процесуальної регламентації, на думку В.Ю. Шепітька, породжує на практиці проведення гібридних слідчих дій, змішування слідчого експерименту і перевірки показань на місці, які за своєю сутністю є різними слідчими діями². Тому у науковій літературі справедливо відзначається, що процесуальна регламентація потребує свого удосконалення³.

Можна погодитись з думкою Є.І. Макаренка, який зазначає, що неприпустимим є проведення слідчим двох і більше слідчих дій водночас. Механічне поєднання різних за змістом і завданнями слідчих дій не га-

---

¹ Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 1998 р.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 343.

³ Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Х., 2001. – С. 3; Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 10; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 34; Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 67.

рантує дотримання специфічних умов і порядку їх проведення. Оскільки у чинному КПК України відсутні вказівки щодо цієї важливої умови провадження слідчих дій, то на практиці інколи вдаються до їх поєднання, що негативно позначається на отриманих результатах¹.

Окрім того, на підставі проведеного опитування слідчих працівників прокуратури та органів внутрішніх справ можна дійти висновку, що 73,2 % респондентів вважають за необхідне розмежовувати відтворення обстановки і обставин події на дві відокремлені, самостійні слідчі дії – «перевірку показань на місці» та «слідчий експеримент»².

Зважаючи на це, у проекті кримінально-процесуального кодексу України, внесеному на розгляд Верховної Ради народними депутатами В.Р. Мойсиком, І.В. Вернидубовим, С.В. Ківаловим, Ю.А. Кармазіним та іншими, передбачається дві самостійні слідчі дії – «перевірка показань на місці» (ст. 252) та «слідчий експеримент» (ст. 253).

4.2.1. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці

Під час розслідування різноманітних видів злочинів нерідко виникає необхідність у перевірці або уточненні зібраної доказової інформації. Таку перевірку можна здійснити шляхом проведення таких слідчих дій, як слідчий огляд, обшук, виїмка, допит, очна ставка, пред'явлення для впізнання, призначення експертизи та ін.

Однак існують окремі обставини, які не можуть бути встановлені за допомогою вищенаведених слідчих дій. Так, наприклад, у випадку, коли підозрюваний не може точно назвати місце учинення злочину, але пам'ятає маршрут руху до цього місця і може показати його, перевірити такі відомості можна лише шляхом виходу з цієї особою на місце події. При виході на місце події слідчому надається можливість встановити не тільки обізнаність підозрюваного про місце злочину, але й знання найдрібніших деталей обстановки, почерпнути які з інших джерел неможливо³. Отже, у таких випадках перевірка й уточнення доказової інформації, що міститься в показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих, здійснюється за допомогою слідчої дії «перевірка показань на місці».

---

¹ Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту: Лекція / Макаренко Є.І. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. – С. 5.

² Чаплинський К.О. Актуальні питання відтворення обстановки і обставин події // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства: Матер. круглого столу. – Дніпропетровськ, 2010. – 152 с. – С. 33.

³ Макаренко Є.І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці: Лекція. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 4-5.

На сьогодні проведення даної слідчої дії здійснюється в межах відтворення обстановки і обставин події.

Перевірці показань на місці досить значна увага приділяється у науковій літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ перевірки показань на місці зробили А.А. Андрєєв, Д.Д. Заяць, О.Б. Зозулінський, О.Г. Маслов, В.В. Негребецький, Л.О. Соя-Серко, В.М. Стратонов, В.М. Уваров, М.М. Хлинцов, О.В. Ципленкова, І.В. Чаднова та інші. Однак тактичне забезпечення перевірки показань на місці із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики в повній мірі не досліджувалося. Зокрема, В.В. Негребецький вказує на необхідність розробки тактико-психологічних основ перевірки показань підозрюваного на місці¹, Д.Д. Заяць – ситуаційного підходу до тактики перевірки показань підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, потерпілого, свідка на місці події злочину².

Перевірка показань на місці, на думку 32 % опитаних співробітників слідчих підрозділів, є найбільш розповсюдженою слідчою дією, під час якої встановлюються механізм злочину, особливості розподілу злочинних ролей, причини та умови, що сприяють учиненню злочину.

Перевірка показань на місці не є першочерговою слідчою дією, а належить до перевірочних, похідних дій, які проводяться на подальшому етапі досудового розслідування.

У процесі багаторічної слідчої практики утворилася специфічна організаційно-тактична процедура, найбільш ефективна сукупність тактичних рекомендацій з перевірки показань раніше допитаних осіб на місці, що призвело до формування самостійної слідчої дії – «перевірки показань на місці».

У період становлення і розвитку «перевірки показань на місці» вказану слідчу дію називали по-різному: «вихід на місце», «виїзд на місце», «допит на місці», «вулична операція», «показ місця вчинення злочину», «відтворення показань на місці» тощо³.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства держав СНД дозволяє зробити висновок, що перевірка показань на місці як самостійна слідча дія знайшла своє відображення у кримінально-процесуальних кодексах Росії, Казахстану, Латвії, Литви, Таджикистану і Туркменістану. Більш того, значна кількість співробітників слідчих підрозділів (76 %) і

---

¹ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 1.

² Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 1.

³ Криміналістика / Под ред. профессорів Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 130; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 272.

науковців досить активно підтримують позицію вчених (П.Д. Біленчука, М.М. Гродзинського, Н.І. Гуковської, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченка, Є.Д. Лук'янчикова, І.Ф. Пантелеєва, Л.А. Соя-Серко, С.С. Степичева, М.Г. Шурухнова, М.П. Яблокова), які вказують на важливість і самостійність перевірки показань на місці.

На думку Г. Абдумаджидова, вказана слідча дія є найбільш швидким і надійним, а нерідкої єдиним способом встановлення події злочину, виявлення потерпілих і свідків та ін.¹

Разом з тим деякі вчені (Г.М. Александров, В.І. Камінська, М.С. Строгович, А.І. Трусов) дотримуються іншої точки зору, вважаючи, що на практиці існують випадки створення для суду завдяки допиту на місці події підозрюваного (обвинуваченого) так званого псевдодоказу у вигляді відповідного протоколу, де усне показання скріплюється підписом понятих².

На думку Г.М. Александрова і М.С. Строговича, перевірка показань на місці не дає позитивних результатів, оскільки не уточнює і не деталізує, а лише створює видимість об'єктивного підтвердження показань. Це зумовлено тим, що особи у присутності понятих повторюють раніше дані під час допитів показання, одночасно вказуючи на ті чи інші обставини, які вже відомі слідчому³.

З цією позицією не можна погодитись. Сутність перевірки показань на місці полягає у добровільній демонстрації підозрюваними (обвинуваченими) певних місць, на яких відбувалася злочинна подія, та інші, пов'язані з нею обставини, у встановленні відповідності даних, які містяться у показаннях, що перевіряються, фактичній обстановці, їх уточненні та зіставленні.

Таку позицію займають О.М. Васильєв і О.Р. Ратінов, які не погоджуються з думкою вчених і практичних працівників, які вважають перевірку показань на місці лише повторним отриманням показань у присутності понятих⁴.

Окрім того, на думку С.І. Данилової, таке судження не може бути обґрунтованим недоцільністю законодавчого закріплення та практичного застосування перевірки показань на місці з метою встановлення

---

¹ Абдумаджидов Г. Расследование преступлений: (Процессуально-правовое исследование). – Ташкент, 1986. – С. 135.

² Трусов А.И. Уголовный процесс: Учебное пособие / Под ред. К.Ф. Гуценко. – М., 1995. – С.132; Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 47.

³ Александров Г., Строгович М. Неправильная практика // Соц. законность. – 1960. – № 3. – С. 21.

⁴ Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 27-28; Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 273.

фактичних обставин справи¹.

У науковій літературі справедливо відзначається, що будь-яка слідча дія може бути використана несумлінними працівниками правоохоронних органів для штучного створення неправдивих доказів².

Зважаючи на це, поділяючи точку зору С.І. Данилової³, вважаємо, що доцільність законодавчого закріплення перевірки показань на місці як самостійної слідчої дії не викликає ніяких сумнівів.

В.Ю. Шепітько вказує, що перевірка показань на місці як самостійна слідча дія завжди піддавалася розгляду у криміналістичній літературі. Однак дискусії щодо доцільності проведення даної дії продовжуються й до останнього часу⁴.

Перевірка показань є досить розповсюдженою слідчою дією. Доказове значення її результатів полягає у тому, що встановлюється відповідність раніше даних показань реальній обстановці на певному місці⁵.

Перевірка показань на місці має комплексний характер, оскільки вміщує елементи і риси інших слідчих дій⁶, зокрема огляду місця події, допиту, слідчого експерименту, пред'явлення для впізнання. Однак, незважаючи на цю обставину, жодна з вказаних слідчих дій не може замінити перевірку показань на місці.

Так, на думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля проведення перевірки показань на місці є слідчою дією, яка має власну пізнавальну функцію та схожа на огляд місця події й допит на місці події. Однак, на думку вчених, це – не огляд і не допит на місці події. Метою даної слідчої дії є перевірка або уточнення показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка, що пов'язані із конкретним місцем. Слідчий має право за участю понятих, а в необхідних випадках – і спеціаліста, прибути з допитаною особою на вказане місце та запропонувати їй показати обстановку, предмети, розповісти про обставини події⁷.

О.Р. Ратінов вказує на схожість перевірки показань із допитом, як

---

¹ Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 48.

² Центров Е.Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие // Российский следователь. 1999. – № 1. – С. 37.

³ Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 48.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 355-356.

⁵ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. Х.: Изд-во «Вища школа», 1986. – С. 83.

⁶ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 640.

⁷ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 34.

засобом отримання показань. Однак, на відміну від допиту, під час перевірки показань відбувається демонстрація певних дій, дослідження місця перевірки та співставлення отриманих показань з його матеріальною обстановкою¹. Допит не супроводжується показом об'єктів та демонстрацією своїх дій під час учинення злочину, як при перевірці показань².

Зміст перевірки показань на місці частково співпадає зі слідчим оглядом, оскільки після вказування певного місця виникає завдання виявлення об'єктів, пов'язаних із подією злочину, та встановлення обставин, що мають значення для справи. Однак під час слідчого огляду обстановка фіксується у первинному (об'єктивному) стані, при перевірці показань – зі слів допитуваного³.

З психологічної точки зору перевірка показань на місці має схожість і з пред'явленням для впізнання. Особа, чий показання перевіряються, впізнає місце, де відбувалась злочинна подія, та окремі предмети, що з нею пов'язані. При впізнанні слідчий пред'являє заздалегідь підібрані об'єкти, разом з тим при перевірці показань особа самостійно впізнає і вказує місце та предмети, що на ньому знаходяться⁴.

Перевірка показань на місці має риси й слідчого експерименту. Під час перевірки показань також встановлюється можливість існування злочинної події в конкретному місці за певних умов. Однак перевірка показань не повинна переростати у слідчий експеримент, хоча деякі експериментальні дії можна здійснити.

Підтримуємо точку зору В.В. Негребецького, який не погоджується з науковцями стосовно сутності перевірки показань на місці, які розглядали її як різновид іншої слідчої дії – слідчого експерименту (В.М. Стратонов), або як тактичну комбінацію (Д.Д. Заяць)⁵.

До визначення перевірки показань на місці у науковій літературі науковці підходять по-різному.

Так, одні вчені під перевіркою показань на місці розуміють слідчу дію, яка полягає в отриманні на місці події від раніше допитаної особи пояснень щодо перевіряємих обставин злочину, які ця особа супроводжує показом об'єктів, предметів, документів, слідів, що мають значен-

---

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 272.

² Криминалистика. – М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 387.

³ Криминалистика. – М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 388.

⁴ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие / А.Р. Ратинов – Высшая школа МООП СССР, М., 1967. – С. 272-273; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 641.

⁵ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 8.

ня для справи, демонструючи свої дії та дії інших учасників події¹.

Судячи із визначення, сутність слідчої дії полягає в отриманні пояснень про обставини злочину, що перевіряються.

Друга група вчених визначає перевірку показань на місці як слідчу дію, яка полягає у встановленні відповідності показань раніше допитаної особи (потерпілого, свідка, підозрюваного, обвинуваченого) фактичній обстановці, шляхом їх відтворення на місці події².

На думку М.В. Салтевського, В.Г. Лукашевича і В.В. Негребецького, перевірка показань на місці – це досудова слідча дія, яка полягає в зіставленні і порівнянні змісту сліду пам'яті суб'єкта кримінального процесу (свідка, потерпілого, обвинуваченого) з реальною обстановкою на місці³.

У цьому визначенні вчені вказують, що сутність слідчої дії полягає у встановленні відповідності показань особи реальній обстановці.

Третя група вчених вказує, що перевірка показань на місці – це слідча дія, спрямована на встановлення поінформованості раніше допитаної особи про подію злочину, його обстановку та окремі обставини⁴.

Четверта група вчених під перевіркою показань на місці розуміють слідчу дію, яка полягає у показуванні особою, правдивість показань якої перевіряється, конкретного місця, пов'язаного з подією злочину, розповіді про учинені дії, дослідженні вказаного місця та порівнянні відомос-

---

¹ Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 264; Зинин А.М. Криміналіст в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 102; Следственная тактика. – М., 1982. – С. 28; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 310; Криміналістика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 154; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 38; Шурухов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 408.

² Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 163; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 27; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 131.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник / М.В. Салтевський. – К.: Кондор, 2005. – С. 384; Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте): Учеб. пособие. – К., 1989. – С. 79-82; Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 7.

⁴ Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 172; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 272.

тей, повідомлених особою раніше, з реальною обстановкою¹.

Л.О. Соя-Серко вказує, що перевірка показань на місці полягає у показі раніше допитуваною особою місця і об'єктів, пов'язаних з розслідуваною подією, описі нею цієї події, демонстрації окремих дій, дослідженні фактичної обстановки даного місця і зіставленні з нею отриманих повідомлень з метою перевірки наявних і встановлення нових фактичних даних².

Аналізуючи вищенаведене можна зазначити, що сутність слідчої дії полягає у визначенні місця події.

На думку інших вчених, перевірка показань на місці – це слідча діяльність, яка з урахуванням ситуації проводиться з метою перевірки чи уточнення, конкретизації чи деталізації показань підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка на місці, пов'язаному з подією, що досліджується, встановлення нових обставин події, що мають значення для розкриття і розслідування злочину³.

І.В. Чаднова вказує, що перевірка і уточнення показань на місці є самостійною комплексною дією, яка полягає у проведенні порівняльного аналізу показань допитуваної особи з її діями на місці події, яке проводиться за її згодою, з метою підтвердження наявних і отримання нових достовірних фактичних даних як про злочинну подію, так і про саму особу⁴.

Ми поділяємо точку зору вчених, які під перевіркою показань на місці розуміють слідчу дію, яка полягає у зіставленні показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину з фактичною обстановкою на цьому місці, показаною слідчому в присутності понятих особою, яка дала показання, з метою перевірки їх достовірності⁵.

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 80; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 130; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 462.

² Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте (метод. пособие). – М., 1966. – С. 12.

³ Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 9; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 86.

⁴ Чаднова И.В. Проверка и уточнение показаний на месте: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук. – Томск, 2003. – 24 с.

⁵ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів. – Х., 1998. – С.120; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 34; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 157; Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К., 2004; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 356; Горбачевський В.Я. Відтворення обстановки та обставин вчинення вбивства чи іншого злочину проти життя і здоров'я особи // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. –2009. – № 2 (23). – С. 80.

Отже, зміст перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий пропонує особі, яка була допитана (свідку, потерпілому, підозрюваному, обвинуваченому), вказати місце вчинення злочину (чи інше місце), розповісти про цю подію, супроводжуючи у певних випадках свою розповідь демонстрацією своїх дій чи дій інших осіб. Потім слідчий зіставляє відомості, одержані під час перевірки, з реальною обстановкою на місці, з одного боку, і з раніше одержаними показаннями та іншими доказами по справі – з іншого. Особа, показання якої перевіряються, дає їх у присутності понятих, показує де і що відбувалося¹.

Пізнавальна сутність перевірки показань на місці полягає в тому, що слідчий у результаті проведення цієї дії отримує нову інформацію, яка дає підстави говорити про правдивість або неправдивість показань, що перевіряються. Така інформація з'являється у слідчого в результаті порівняння пояснень допитаної особи з реальною обстановкою на місці².

Предметом перевірки показань на місці є не будь-які показання допитаної особи [3, с. 29], а лише показання, які тим чи іншим чином пов'язані з конкретним місцем⁴. Таким місцем найбільш часто є: місце події; приміщення та ділянки місцевості, де готувався або вчинявся злочин; місця, де сховані предмети та знаряддя злочину; місця, де перебував злочинець або його співучасники, та ін.

Перевірка проводиться за наявності правових (ст. 194 КПК) та фактичних підстав (необхідність перевірити або уточнити результати допиту свідка, потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого або дані, одержані при провадженні огляду та інших слідчих дій)⁵.

Перевірка показань на місці характеризується певними ознаками, які притаманні лише вказаній слідчій дії, до яких можна віднести:

а) чітко виражений перевірочний характер (слідча дія призначається для перевірки фактичних даних, що містяться в показаннях обвинуваченого, підозрюваного, потерпілого чи свідка про пов'язані з певним

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К.: ., 2001. – С. 335; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 80.

² Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 34; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 59.

³ Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики / за ред. И.Ф. Пантелеева. М., 1982. – 78 с.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Вказ. праця. – С. 34.

⁵ Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник. – К., 2005. – С. 68.

місцем обставини злочину);

б) існування безпосереднього зв'язку між перевіркою показань на місці і допитом, що їй передуює (дана слідча дія не може бути проведена без попереднього допиту, на якому отримується інформація, яка потребує перевірки);

в) добровільний характер участі особи, показання якої перевіряються, у проведенні цієї слідчої дії;

г) безпосередність прибуття з цією особою на місце, про яке вона повідомила у своїх показаннях;

д) притаманність власного методу дослідження інформації з метою її перевірки, який дозволяє виявляти і відображати дані, недоступні будь-якому іншому способу одержання доказів – зіставлення показань з матеріальною обстановкою місця події за допомогою розповіді, демонстрації та пояснень особи, показання якої перевіряються¹.

На підставі аналізу поглядів вчених² і співробітників слідчих підрозділів можна зробити висновок, що до основних завдань перевірки показань на місці можна віднести такі:

- перевірка й уточнення раніше отриманих показань;
- встановлення та усунення протиріч у показаннях допитуваних;
- встановлення розподілу злочинних ролей, особливо у складних

---

¹ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 7.

²Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 384; Яблоков Н.П. Криміналістика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 136; Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак.. – Х., 1998. – С. 121; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 137; Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие. – Х., 2006. – С. 157; Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб.: Издательство «Лань», 2001. – С. 504; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 163; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 265; Власова Н.А., Данилова С.И. Установление и устранение причин и условий, способствовавших совершению преступления, в стадии предварительного расследования: Методические рекомендации / Власова Н.А., Данилова С.И. – М.: ВНИИ МВД России. – 12 с.; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 80; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 38-39; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 172; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 28; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криміналістика. Схемы и терминология. – СПб., 2001. – С. 72; Криміналістика / Под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 132; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 409; Криміналістика / Под ред. профессор Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 130; Криміналістика. – М., 1974. – С. 389; Соя-Серко Л.А. Проверка показаний на месте. – М., 1996. – С. 16; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. — М., 2005. – С. 466.

ситуаціях, коли злочинці намагаються приховати свою участь у вчиненні злочинів;

- виявлення первинної обстановки на місці події, якщо вона порушена;

- переконання в існуванні місця, про яке йшлося у показаннях допитуваного;

- встановлення факту відповідності раніше отриманих показань дійсній обстановці на місцевості;

- встановлення точного і наочного уявлення про механізм учинення злочину;

- встановлення місця злочину, окремих його епізодів, маршрутів підходу (відходу) з місця події;

- виявлення слідів злочину та отримання нових доказів у справі;

- визначення і встановлення меж поінформованості або необізнаності особи про обставини події злочину;

- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкождали учиненню злочину;

- викриття самообмови;

- встановлення свідків та інших співучасників злочину, які невідомі слідчому;

- перевірка слідчих та оперативно-розшукових версій та ін.

Узагальнення поглядів вчених та слідчої практики дозволяє класифікувати перевірку показань на місці за такими ознаками:

а) за суб'єктами, чий показання перевіряються:

- обвинуваченого;

- підозрюваного;

- потерпілого;

- свідка;

б) за кількістю осіб, чий показання перевіряються:

- перевірка показань однієї особи;

- перевірка показань двох та більше осіб;

в) за місцем проведення:

- перевірка показань на місці, яке відоме слідчому;

- перевірка показань на місці, невідомому слідчому;

г) у залежності від слідчої ситуації, що склалася:

- перевірка показань відбувається у конфліктній ситуації (існують суттєві протиріччя між показаннями співучасників, активна протидія слідству);

- перевірка показань відбувається у безконфліктній ситуації, однак у ході слідства виникають сумніви у достовірності повідомлених ними свідчень;

д) за способом проведення:

- пішим порядком;
- на транспорті.

Д.Д. Заяць пропонує класифікацію за цільовою спрямованістю, обстановкою місця події злочину, кількістю епізодів злочинної діяльності¹.

Загалом перевірка показань на місці, як і будь-яка слідча дія, складається з трьох етапів: підготовка до проведення перевірки показань на місці (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) і фіксація ходу та її результатів (заключний).

Однією з умов результативного та ефективного проведення перевірки показань на місці є якісна, ретельна та всебічна підготовка до її проведення. Відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до поверховості та неповноти перевірки.

У науковій літературі автори неоднозначно підходять до визначення необхідних підготовчих заходів.

Так, на думку однієї групи вчених, перевірка показань на місці повинна складатися з таких організаційних заходів:

- узагальнення та аналіз інформації, необхідної для проведення слідчої дії;
- визначення предмета перевірки показань;
- вивчення особи злочинця;
- попередній допит особи, чиї показання перевіряються;
- попереднє ознайомлення з місцем слідчої дії і створення оптимальних умов її проведення;
- вибір вихідної точки перевірки показань та її орієнтирів;
- підбір учасників слідчої дії та їх інструктаж;
- складання плану слідчої дії².

Друга група вчених до організаційно-підготовчих заходів перевірки показань на місці відносять:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- встановлення обставин, які підлягають перевірці;
- визначення питань, що підлягають з'ясуванню;

---

¹ Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 9.

² Криміналістика / Под ред. Б.А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 281; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие .. – Мн., 1997. – С. 163; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 85; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 411; Мухин Г.Н. Криміналістика: Учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 160; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 84.

- визначення мети та змісту слідчої дії;
- прийняття рішення про проведення перевірки показань;
- отримання згоди особи, чиї показання підлягають перевірці, на проведення слідчої дії;
- визначення часу і місця перевірки показань;
- підготовка науково-технічних засобів;
- визначення учасників перевірки показань;
- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у слідчій дії¹.

Інші автори вказують на аналіз та оцінку слідчої ситуації, що склалася на момент проведення слідчої дії, виявлення причин погодження підозрюваних (обвинувачених) на перевірку показань на місці².

В.В. Негребецький додає деталізацію показань раніше допитаної особи та аналіз інформації, отриманої з оперативних джерел³.

На думку В.Ю. Шепітька, організаційно-підготовчі заходи полягають у тому, що слідчий:

- пропонує особі, показання якої перевіряються, взяти участь у слідчій дії і показати на місці те, про що вона повідомила на допиті; роз'яснює, в чому полягає сутність перевірки показань на місці та яким буде порядок її проведення. Необхідною умовою перевірки показань на місці є добровільна згода на це допитуваного;
- перевіряє достатність і ступінь конкретності даних про місце, на якому буде проведена перевірка. Якщо цих даних недостатньо, проводиться додатковий допит певної особи;
- визначає склад учасників слідчої дії, запрошує до участі у перевірці понятих, роз'яснює їм їхні права і обов'язки;
- готує необхідні науково-технічні й допоміжні засоби, транспорт;
- визначає найбільш доцільний час проведення перевірки показань на місці;

---

¹ Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие / Под ред. Н.П. Аленичева, М., 1976. – С. 27; Белозерова И.И. Криминалистика. – М., 2001. – С. 57; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 30; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 298-300; Справочник следователя (Практическая криминалистика: следственные действия). – М., 1990. – С. 178.

² Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: Учебное пособие / Под ред. А.Ю. Головина. – М., 2006. – С. 173.

³ З Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 12.

- складає план проведення слідчої дії¹.

Узагальнюючи погляди вчених та результати вивчення кримінальних справ і оперативних матеріалів, а також матеріали проведеного опитування співробітників слідчих і оперативних підрозділів можна дійти висновків, що підготовчий етап перевірки показань на місці повинен починатися з моменту прийняття рішення про проведення слідчої дії і включає діяльність слідчого як до виїзду на місце перевірки, так і на місці перевірки показань.

До виїзду на місце перевірки показань слідчий повинен здійснити такі організаційно-підготовчі заходи:

Вивчення матеріалів кримінальної справи та визначення мети слідчої дії і фактів, що підлягають перевірці й уточненню.

При підготовці до перевірки показань на місці слідчий повинен ретельно вивчити матеріали кримінальної справи², при цьому особливу увагу необхідно звернути на аналіз протоколів огляду місця події, допиту особи, чиї показання потрібно перевірити, речових доказів, результатів оперативно-розшукових заходів.

На думку М.Г. Шурухнова, важливе значення мають протиріччя у показаннях співучасників злочину³.

Опитування слідчих дозволяє дійти висновків, що 68 % з них поверхнево ставляться до вказаної рекомендації, обґрунтовуючи це недостатністю часу. Такий підхід нерідко призводить до формального проведення слідчої дії, залишення поза увагою обставин, що мають значення для справи.

Проведення повторного допиту.

За необхідності слідчий повинен провести додатковий або повторний допит особи, чиї показання будуть перевірятися, зі складанням схем розташування об'єктів на місці події для уточнення або деталізації показань про обстановку (ознаки) на місці події, маршрутів та інших орієнтирів. Поверхневий допит значно знижує доказове значення цієї слідчої дії.

У науковій літературі справедливо зазначається, що допит підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого чи свідка про місце і обстановку

---

¹ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – Харків: Право, 1998. – С. 121; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 336; Шепітько В.Ю. Криміналістика: Курс лекцій– Х., 2005. – С. 231; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 358.

² Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криміналістика. Схемы и терминология. – СПб., 2001. – С. 72.

³ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 411-412.

розслідуваної події до виходу на місце перевірки є необхідною умовою¹.

На думку В.О. Коновалової, попередній допит сприяє актуалізації пам'яті особи, чий показання планується перевірити, та дозволяє ефективніше провести слідчу дію².

І.Ф. Пантелєєв вказує на доцільність власноручного складення допитуваним плану чи схеми місця події, де детально відбивається обстановка, розташування об'єктів, маршрут пересування тощо³.

О.М. Васильєв і М.П. Яблоков звертають увагу на необхідність під час попереднього допиту встановлення (оновлення) психологічного контакту з особою, чий показання перевіряються, та створення відповідної атмосфери, що значно сприятиме проведенню слідчої дії⁴.

Т.А. Сєдова і А.А. Ексархопуло вказують, що наявність психологічного контакту сприяє подальшому ефективному застосуванню низки тактичних прийомів перевірки показань. Відсутність такого контакту створює несприятливу слідчу ситуацію, психологічні бар'єри, які досить складно подолати⁵.

Окрім того, 72 % слідчих вказує на необхідність повторного допиту, що дозволяє уточнити обставини, які підлягають перевірці (30 %), визначити зясовувані питання (27 %), прийняти рішення про проведення слідчої дії (15 %).

Однак В.В. Негребецький не погоджується з точкою зору щодо необхідності проведення додаткового допиту особи, чий показання перевірятимуться, при підготовці до цієї слідчої дії. На думку автора перевірку необхідно проводити відразу ж після одержання згоди підозрюваного⁶.

Отримання добровільної згоди особи на участь у перевірці показань на місці.

Добровільність участі допитаної особи у перевірці показань на місці є необхідною умовою для отримання достовірних результатів цієї

---

¹ Криміналістика / Под ред. профессорів Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 132; Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 29; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М.: 2000. – С. 643.

² Коновалова В.Е. Психология в расследовании пре ступлений. – Х., 1978. – С. 118.

³ Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 29; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 298-300.

⁴ Васильєв А.Н. Тактика отдельных следственных действий / Васильєв А.Н. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 29; Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 275.

⁵ Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 505.

⁶ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 12.

слідчої дії¹. Якщо особа відмовляється брати участь у перевірці, то слідча дія не проводиться, а вірогідність показань перевіряється іншими засобами, зокрема, проведенням інших слідчих дій².

Прийняття рішення про проведення перевірки показань на місці та встановлення мотивів погодження підозрюваних (обвинувачених) на участь у її проведенні.

У слідчій практиці є досить важливим встановлення справжніх причин погодження злочинців на участь у слідчій дії до її проведення³, особливо, якщо про неї клопочуть самі підозрювані або їх захисники.

На думку М.Г. Шурухнова, підозрювані і обвинувачені можуть керуватися такими мотивами:

- надання допомоги слідчому у встановленні істини у справі;
- прискорення розслідування з метою переведення зі слідчого ізолятора в установи виконання покарань;
- затягування досудового розслідування, наданням неправдивих показань з метою уникнення покарання;
- орієнтування в обстановці та стані розслідування;
- здійснення нападу на учасників слідчої дії та втечі з-під варти⁴.

В.В. Агафонов і О.Г. Філіппов додають:

- встановлення зв'язку зі співучасниками злочину;
- знищення слідів злочину, які не виявлені слідчим під час огляду місця події⁵.

Приймаючи рішення про проведення перевірки показань на місці слідчим необхідно враховувати усю сукупність інформації про подію злочину, місце проведення слідчої дії та особливо про особу підозрюваного чи обвинуваченого.

Слідчому забороняється до проведення слідчої дії попередньо показувати особі, з якою вона буде провадитися, місце події і надавати щодо нього будь-яку іншу інформацію. Л.М. Лобойко і А.П. Черненко зазна-

---

¹ Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 27; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 36; Криминалистика. – М., 1974. – С. 388; Криминалистика. – М., 1968. – С. 363; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 643; Криминалистика / Под ред. профессором Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 132; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: Учеб. пособие. – М., 2005. – С. 153.

² Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 29.

³ Сафронов С. Тактика проведения відтворення обстановки та обставин події при розслідуванні тілесних ушкоджень: її особливості // Право України. – 2001. – №1. – С. 66.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 413; Криминалистика. – М., 1974. – С. 391-392.

⁵ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 130-131.

чають, що це правило прямо не сформульоване в кримінально-процесуальному законі, але в практиці слідчої діяльності воно неухильно дотримується. Ігнорування цього правила тягне настання юридичної відповідальності у вигляді скасування рішень, прийнятих на підставі фактичних даних (доказів), одержаних з його порушенням (кримінально-процесуальна відповідальність), та у вигляді накладення на слідчого дисциплінарного стягнення (дисциплінарна відповідальність), а в деяких випадках і кримінального покарання (кримінальна відповідальність). Зважаючи на таке, вчені пропонують закріпити це правило в КПК, доповнивши статтю 194 після частини 1 новою частиною такого змісту: «Слідчому забороняється до відтворення обстановки і обставин події попередньо показувати особі, з якою воно буде провадитися, місце події і надавати щодо нього будь-яку іншу інформацію»¹.

Попереднє ознайомлення з місцем проведення перевірки показань на місці.

У випадках, коли під час проведення слідчого огляду обстановка місця події була зафіксована неповно², слідчому необхідно провести повторний або додатковий огляд та перевірити зміни, яких зазнала обстановка місця події. Якщо перевірку планується провести у місцевості зі складним рельєфом, то додатково необхідно ознайомитися з картою або планом цієї місцевості.

Перевірка показань на місці проводиться, як правило, після того, як це місце ретельно оглянуте слідчим без участі допитуваної особи, так як участь цієї особи в огляді виключає можливість проведення перевірки показань на місці³.

Однак деякі вчені вважають дискусійними рекомендації про необхідність проведення в процесі підготовки до перевірки показань попереднього огляду.

Так, на думку В.В. Негребецького, проведення такого огляду вимагає певного часу; якщо перевірятимуться на місці показання підозрюваного, то існує ризик його відмови від участі у проведенні слідчої дії. Тому перевірку необхідно проводити відразу ж після одержання згоди підозрюваного⁴.

З цією позицією не можна погодитися, оскільки під час попереднього виходу на місце слідчий має можливість особисто впевнитися в

---

¹ Лобойко Л.М., Черненко А.П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій: Монограф.. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 86.

² Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 298.

³ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 35.

⁴ Негребецький В.В. Вказ. праця. – С. 12.

існуванні певних об'єктів, їх розташуванні, зорієнтуватися в місцевості, зіставити показання допитуваного з реальною обстановкою.

На думку М.Г. Шурухнова, слідчий має можливість визначити обставини, що можуть сприяти або перешкоджати проведенню слідчої дії¹.

М.В. Салтевський зазначає, що слідчий обов'язково повинен провести рекогносцировку, тобто відповідно до показань особи він повинен пройти по маршруту і перш за все сам переконатися, що реальна обстановка місця події відповідає показанням, а там, де є прогалини, зробити позначки, щоб уточнити їх під час перевірки².

На думку М.П. Яблокова, ознайомлення з місцем перевірки показань повинно проводитися завчасно. За необхідності слідчий може провести реконструкцію щодо зміни або відтворення обстановки місця події³.

В.В. Агафонов і А.Г. Філіппов вказують, що в ході рекогносцировки слідчий повинен встановити розташування місця події, маршрут пересування, визначає особливості розосередження охорони⁴.

Отже, вивчення обстановки місця події, виявлення та вилучення слідів злочину та інших речових доказів не належить до пізнавальної функції перевірки показань на місці і є завданням іншої слідчої дії – огляду місця події. Не можна також відносити до пізнавальної функції цієї слідчої дії отримання від особи нових показань, так як це є функцією допиту. Змішування функцій перевірки показань на місці з оглядом і допитом, на думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, є недопустимим⁵.

Визначення часу і місця проведення перевірки показань на місці.

Перевірка показань на місці повинна проводитися в умовах сприятливої ситуації, тобто, коли обстановка на місці події злочину не зазнала істотних змін, коли підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, свідок дали на допиті правдиві показання, які потребують уточнення чи конк-

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 413-414.

² Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 220; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 385.

³ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. – М., 2001. – С. 275.

⁴ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 131.

⁵ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 34.

ретизації¹.

У випадках можливого псування, знищення або заміни слідів злочину перевірку показань на місці необхідно проводити негайно.

При розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями, слідчі повинні враховувати, що не завжди є можливість встановити усіх співучасників злочину (особливо їх лідерів). Будь-яке затягування з проведенням слідчої дії може призвести до «розшифровки» сумлінних співучасників злочину (членів злочинної групи), які дають правдиві показання та сприяють досудовому слідству, та інших негативних наслідків, зокрема, виток доказової інформації, фізична ліквідація та ін.

При проведенні В.В. Негребецьким анкетування слідчих прокуратури і МВС України 72,7 % респондентів вказали, що в їх практиці мали місце випадки відмови підозрюваного (обвинуваченого) від участі в перевірці показань на місці. З метою зниження ризику відмови підозрюваного від участі в цій слідчій дії автор пропонує перевіряти показання на місці негайно після їх одержання².

У науковій літературі справедливо зазначається, що перевірку показань на місці потрібно проводити у першій половині дня³. Це зумовлено тривалістю слідчої дії, відсутністю скупчення людей і транспорту, можливістю якісного огляду місця перевірки показань.

Показання повинні перевірятися виключно у тому місці, де відбувалась злочинна подія⁴.

Визначення складу учасників перевірки показань на місці.

Важливе значення має правильний добір учасників перевірки показань на місці. Так, до обов'язкових учасників перевірки показань на місці можна віднести:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (зокрема, слідчий, оперативний працівник за окремим дорученням);
- особу, чий показання уточнюються або перевіряються (підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий). Участь даної особи у слідчій

---

¹ Заяць Д.Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 11; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 86; Следственная тактика: Учебное пособие. – М., 1982. – С. 30; Криминалистика. – М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 392; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 643.

² Негребецький В.В. Вказ. праця. – С. 11.

³ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 413-414; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 89; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 130-131.

⁴ Криминалистика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 88.

дії, на відміну від слідчого експерименту, є обов'язковою;

- не менше двох понятих.

На нашу думку, якщо перевіряються показання декількох підозрюваних, то до участі у слідчих діях з кожним із них слід залучати різних понятих. Це пов'язано з тим, що участь однієї особи (понятого) в проведенні декількох слідчих дій за різними злочинними епізодами може призвести до нашарування інформації, ускладнить пригадування обставин, що стосуються кожного з учасників. У судовому засіданні вони не зможуть докладно описати усі дії, що виконували особи під час перевірки показань, чим і користуються адвокати, які перебувають на матеріальному утриманні злочинних угруповань.

Так, у 2000 році у м. Києві була затримана організована злочинна група у кількості 6 чоловік, яка підозрювалася в учиненні 9 розбійних нападів на жилі приміщення громадян. Під час проведення досудового розслідування у слідчого виникла необхідність усунути протиріччя в показаннях співучасників злочинів, встановити розподіл злочинних ролей та визначити межі поінформованості кожного члена групи. На підставі цього було прийнято рішення про проведення відтворення обставинки і обставин події у формі перевірки показань на місці з кожним членом групи протягом одного дня. Під час проведення даної слідчої дії було залучено лише двоє понятих, які брали участь у перевірці показань з кожним із членів злочинної групи (тобто виїздили на місце 6 разів). Під час проведення слідчих дій члени групи вказували способи учинення злочинів, хронологію злочинних подій, особливості розподілу злочинних ролей тощо. Під час судового розгляду справи виникла необхідність додаткового пояснення дій слідчого і членів злочинної групи під час проведення перевірки показань на місці. Поняті були викликані до залу судового засідання, але розповісти про дії кожної особи, чий показання перевірялися (зокрема, куди виїжджала, які дії виконувала, як розподілялися злочинні ролі тощо), не змогли, оскільки безперервне проведення 6 слідчих дій протягом дня викликало нашарування одного епізоду на інший. Суддя поставив під сумнів об'єктивність та достовірність проведення перевірки показань на місці¹.

Отже, зважаючи на наведений приклад, слідчі повинні пам'ятати, що у випадку, якщо за кримінальною справою проходять декілька осіб, то доцільно закріплювати двох понятих за кожним підозрюваним (обвинуваченим)², що значно підвищить достовірність проведення цієї слідчої дії. Більш того, у кожному випадку рекомендується залучати і но-

¹ Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 2001 рік.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов.. – М., 2000. – С. 643-644.

вих водіїв, щоб вони не змогли переплутати обставини та результати перевірки показань, якщо суд визнає потрібним допитати і їх.

На думку В.В. Агафонова і О.Г. Філіппова, недоцільно залучати до слідчої дії місцевих мешканців¹.

До необов'язкових учасників перевірки показань на місці належать особи, які залучаються для ефективного та якісного проведення цієї слідчої дії, для охорони і спостереження, застосування науково-технічних засобів, надання технічної та іншої допомоги під час проведення перевірки.

До таких осіб можна віднести оперативних працівників, спеціалістів, кінологів, педагогів, перекладачів, захисників, представників установ і організацій та ін.²

За необхідності до слідчої дії можуть залучатися свідки і потерпілі. Так, на думку В.С. Бурданової і В.М. Бикова, перевірку показань доцільно проводити із несумлінними потерпілими з метою їх схилення до давання правдивих показань³.

С.А. Шейфер і В.А. Лазарєв зазначають, що такий захід усуває сумлінні помилки потерпілих або у випадках давання ними неправдивих показань, запобігає їх намірам вводили слідство в оману⁴.

Окрім того, залучення потерпілого дозволяє слідчому встановити місце події, маршрути прибуття злочинців, слідову картину злочину, розподіл злочинних ролей та ін.

Загалом питання про участь необов'язкових учасників перевірки показань на місці слідчий вирішує самостійно, виходячи зі слідчої ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування.

Підготовка матеріальних об'єктів.

Використання речових доказів під час проведення слідчої дії слід визнати недоцільним. Це зумовлено можливістю їх пошкодження, знищення або використання проти співробітників правоохоронних органів.

---

¹ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 131.

² Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 87; 2 Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 173; Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений. – М., 1996. – С. 33; Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 102-103; Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 298-300.

³ Бурданова В.С., Быков В.М. Виктимологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 59.

⁴ Шейфер С.А., Лазарева В.А. Участие потерпевшего и его представителя на предварительном следствии: Учебное пособие. – Куйбышев, 1979. – С. 62.

Зважаючи на це, слідчий повинен замінити речові докази їх аналогами або іншими предметами, які необхідні для проведення слідчої дії.

Таку думку підтримує і М.П. Яблоков, вказуючи на доцільність використання різноманітних макетів, муляжів, аналогів зброї та інших предметів¹.

Визначення і підготовка необхідних науково-технічних засобів, транспорту, засобів зв'язку.

При проведенні перевірки показань на місці доцільно використовувати науково-технічні засоби фіксації слідчої дії, зокрема, фотозйомку, аудіо- та відеозапис².

Опитування слідчих дозволяє дійти висновків, що 75 % з них вказують на доцільність використання відеозапису.

Складання плану перевірки показань на місці.

Планування перевірки показань доцільно здійснювати за етапами: виїзд, шляхи проходження, прибуття, організаційно-підготовчі заходи на місці, безпосереднє проведення слідчої дії, повернення; окремі етапи повинні супроводжуватися маршрутними й іншими схемами.

На місці проведення перевірки показань слідчий повинен здійснити такі організаційні заходи:

- попередньо оглянути місце дослідницьких дій та організувати охорону місця проведення перевірки показань;

- зафіксувати обстановку, в якій буде відбуватися перевірка показань на місці;

- провести інструктивну нараду серед усіх учасників перевірки показань, зокрема, роз'яснити мету і зміст досліджень, порядок проведення перевірки, права та обов'язки її учасників тощо;

Проведення «інструктажу» повинно охоплювати не тільки технічну сторону проведення слідчої дії, а й інформування учасників про порядок її проведення³.

Р.С. Белкін і В.П. Лавров зазначають, що слідчий повинен вказати учасникам на недопустимість дій, що мають навідний характер⁴.

О.М. Васильєв вважає, що кожен учасник перевірки показань повинен знати свої обов'язки та чітко усвідомлювати своє місце у слідчій

---

¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков.. – М., 2001. – С. 275.

² Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 12; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М.: Юрид. лит., 1984. – С. 298-300.

³ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 12.

⁴ Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 133.

дії¹;

- забезпечити безпеку учасників перевірки показань на місці²;
- оптимально розташувати учасників слідчої дії на місці³. Це є запорукою отримання позитивних результатів та дозволяє уникнути процесуальних помилок і тактичних прогалин;
- визначити вихідну точку, з якої буде розпочинатися перевірка показань, та напрямки й порядок пересування⁴.

Слідчий повинен враховувати, що у слідчій дії може брати участь значна кількість осіб. Зважаючи на це, необхідно завчасно визначитися з характером і обсягом доказової інформації, яку можна надати учасникам слідчої дії.

На думку В.М. Стратонова, з метою нерозголошення отриманої інформації конче потрібно обмежити число учасників цієї слідчої дії. На погляд автора, обмежене число учасників слідчої дії передбачає необхідність визначення оптимальної кількості осіб, які залучаються до проведення дослідницьких дій. Тут діє принцип: чим більше, тим гірше, адже завжди існує ризик розголошення отриманих результатів⁵.

Після проведення організаційно-підготовчих заходів слідчий переходить до робочого етапу – безпосередньої перевірки показань на місці.

Закінчивши організаційно-підготовчі заходи та прибувши разом з учасниками на місце, з якого намічено почати перевірку показань, слідчий пропонує особі, чий показання перевіряються, вказати маршрут до місця події, після чого усі учасники розпочинають рух за вказаним цією особою напрямом.

Вибір тактики перевірки показань на місці залежить здебільшого від оперативної інформації, наданої слідчому, що дозволяє попередньо зорієнтувати слідчого на характер слідчої дії та особу, чий показання будуть перевірятися.

Багато у чому, на нашу думку, ефективність проведення перевірки показань на місці та досягнення її позитивних результатів залежить від тактично правильного та вмілого її проведення з використанням різноманітних тактичних прийомів.

У юридичній літературі вченими багато уваги приділено тактичним прийомам та запропоновано різні їх класифікації, які спрямовані на ви-

---

¹ Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 29.

² Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 415-416; Марченко С.Л. Обеспечение безопасности участников уголовного процесса: Автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. – М., 1994. – С. 15-16.

³ Шурухнов Н.Г. Вказ. праця. – М., 2008. – С. 419.

⁴ Шурухнов Н.Г. Вказ. праця. – М., 2008. – С. 414.

⁵ Стратонов В.М. Відтворення обстановки й обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2002. – С. 110.

явлення й усунення протиріч у показаннях учасників перевірки показань на місці та отримання повних і об'єктивних показань.

Так, на думку однієї групи вчених, під час перевірки показань на місці необхідно використовувати такі тактичні прийоми:

- добровільна згода особи, показання якої перевіряються;
- оптимальне розміщення (розташування) учасників слідчої дії;
- надання повної ініціативи особі, чиї показання перевіряються;
- деталізація й уточнення показань на місці їх перевірки;
- порівняння слідчим показань особи, чиї показання перевіряються, із реальною обстановкою та зібраними доказами;
- проведення перевірки показань з кожною особою окремо;
- поєднання розповіді та демонстрації дій;
- актуалізація пам'яті особи, чиї показання перевіряються;
- проведення на місці перевірки пошукових дій з метою виявлення слідів злочину¹.

На нашу думку, добровільну згоду особи на участь у слідчій дії та оптимальне розміщення її учасників не можна вважати тактичним прийомом, оскільки це лише є тактичною умовою слідчої дії.

На думку іншої групи вчених, до основних тактичних прийомів можна віднести:

- спостереження за особою, чиї показання перевіряються;
- оптимальне розміщення учасників слідчої дії;
- дотримання послідовності опису;
- врахування професійних навичок особи, що перевіряється;
- проведення пошукових дій².

В.Ю. Шепітько до основних прийомів перевірки показань на місці відносить:

- постановку уточнюючих, доповнюючих чи контрольних запитань;
- аналіз відповідей особи, показання якої перевіряються;
- зіставлення показань, що були одержані на допиті, з реальною картиною місця події;
- надання свідку (обвинуваченому) можливості пояснити розбіжно-

---

¹ Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология.. – СПб., 2001. – С. 73; Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 4; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 418; Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 160; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 41; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: Учебное пособие. – М., 2006. – С.173-174.

² Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 89; Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие – М., 1976. – С. 27.

сті між показаннями і даними місця події¹.

Узагальнюючи, зазначимо, що при проведенні перевірки показань на місці слідчими застосовуються усі висвітлені у юридичній літературі тактичні прийоми. Сьогодні ця слідча дія нерідко проводиться в умовах жорсткої протидії досудовому розслідуванню. Зважаючи на це, актуальними є тактичні прийоми, які застосовуються при перевірці показань підозрюваних і обвинувачених із урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Слідча дія починається з пропозиції особі, чії показання перевіряються, вказати місце початку маршруту пересування, про який вона давала пояснення, та кінцевий пункт призначення. Після прибуття на місце їй пропонується назвати ознаки, за якими упізнано об'єкт, та за необхідності продемонструвати дії, що здійснювалися під час злочинної події.

Надання повної ініціативи особі, чії показання перевіряються.

Особа, чії показання перевіряються, повинна рухатися попереду усієї групи учасників слідчої дії² та самостійно вказувати на шлях слідування³, звертаючи увагу на орієнтири місцевості та місця, які пов'язані з обставинами досліджуваної події⁴. Показ об'єктів, ділянок місцевості рукою не є обов'язковим⁵.

Р.С. Белкін вказує, що слідчий або оперативний працівник ні в якому разі не повинні брати ініціативу у свої руки, оскільки їх дії будуть мати навідний характер⁶.

Можна погодитися з думкою М.В. Салтевського і Є.І. Макаренка, які зазначають, що під час руху слідчий повинен з'ясовувати в особи за якими прикметами вона орієнтується, обирає напрямок руху та впізнає

---

¹ Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів: Підручник для студентів юрид. вузів і фак. – Х., 1998. – С. 122; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 359; Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. – К., 2004. – 728 с.

² Криміналістика. Том 2 / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – С. 133; Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 148; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 311-312.

³ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн., 1997. – С. 164.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 39.

⁵ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 310; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

⁶ Белкин Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: Лекция. – М., 1961. – С. 18; Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – Высшая юридическая заочная школа МВД СССР. – М., 1988. – С. 133; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 27.

місце події. При цьому, у випадку невпевненості дій підозрюваного, слідчий не повинен втручатися у дії особи, зокрема, поправляти її, вказувати сумніви щодо правильності обраного шляху та ін.¹. Проте він може зупинити рух, наприклад, з метою фіксації показаного, або, застосовуючи прийоми «пожвавлення» пам'яті, поставити конкретизуючі, уточнюючі або деталізуючі запитання².

Можна погодитися з М.Г. Шурухновим, який вважає, що самотійність «перевіряємої» особи дозволяє слідчому впевнитися в її поінформованості відносно події злочину³.

Слідчий повинен ретельно спостерігати за тим, щоб дії допитуваної особи були самотійними, а підказування та навідні питання з боку інших учасників слідчої дії повністю виключеними⁴.

Якщо перевірка показань відбувається пішим порядком, то з метою запобігання втечі з місця поруч з підозрюваним (особливо, якщо до нього застосований запобіжний захід взяття під варту відповідно до ст. 155 КПК) може рухатися конвоїр, пристебнутий наручниками⁵.

У слідчій практиці існують випадки, коли співробітники правоохоронних органів намагаються швидко розкрити злочин, застосовуючи заходи навідного характеру.

Так, у місті Енську був затриманий неодноразово засуджений Ц., який підозрювався в учиненні 6 грабежів. Затриманий свою вину не заперечував і розповів про місця й способи учинення злочинів, об'єкти посягання, місця приховування викраденого та ін. У цей час у даному місці був ще один нерозкритий грабіж, вчинення якого Ц. категорично заперечував. З метою «швидкого» розкриття цього злочину Ц. був підданий психологічному впливу з боку оперативних підрозділів і змушений узяти цей злочинний епізод на себе. Під час розслідування цього злочину слідчий звернув увагу на те, що при допиті Ц. невпевнено розповідає про обставини злочину, тому прийняв рішення провести відтворення обстановки і обставин події у вигляді перевірки показань на місці. Прибувши на місце, Ц. був пристебнутий наручниками до одного із співробітників карного розшуку і слідчий запропонував йому вказати напрямок до міс-

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 221.

² Макаренко Є.І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці: Лекція. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. – С. 9; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криміналістика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 643; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 467-468.

³ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 419.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 40; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 267.

⁵ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 134.

ця події. Ц. знав про загальні відомості по справі, але не був поінформований де саме знаходиться місце злочину. Оперативний працівник, який виступав у якості конвоїра, легким посмикуванням наручників привів Ц. до місця злочину. На цей факт звернув увагу захисник Ц. і у судовому засіданні поставив під сумнів достовірність проведеної слідчої дії. Кримінальна справа була повернена на додаткове розслідування.

Зважаючи на наведений приклад, слідчі повинні запобігати діям, що мають навідний характер.

М.В. Салтевський зазначає, що у цих випадках наручники бажано роз'єднувати тросиком або ланцюжком на 20–50 см. Тоді обвинувачений завжди буде слідувати дещо попереду конвоїра. Інакше на фотознімках (відеозаписі) створюється видимість, що того, хто перевіряється, веде конвойр. На це обвинувачені та їх захисники іноді посилаються у суді¹.

На жаль, у слідчій практиці не завжди є можливість застосовувати наручники такого виду. Тому з метою запобігання слідчих помилок необхідно у деяких випадках використовувати мотузку (довжиною не менше 1 метра), яка б провисала між конвоїром та особою, чії показання перевіряються, замість наручників.

У випадку, якщо перевірка показань на місці здійснюється на транспортних засобах, то особа, чії показання перевіряються, повинна знаходитися на передньому сидінні поряд із водієм, як найбільш зручному місці для орієнтування на місцевості. Якщо особу супроводжує конвой, то вони розташовуються на задньому сидінні. В обох випадках водій зобов'язаний виконувати вказівки особи, чії показання перевіряються, щодо змін у напрямку руху².

Якщо під час перевірки показань на місці робиться відеозапис, то спеціаліст з камерою повинен рухатися збоку учасників слідчої дії. На думку І.Д. Найдиса, пересуватися з камерою необхідно паралельно лінії руху учасників слідчої дії³.

Поєднання показу та розповіді під час виходу на місце.

Важливим тактичним прийомом перевірки показань на місці є органічне поєднання розповіді з показом підозрюваним об'єктів або деталей обстановки, що вказує на правдивість його показань, у поєднанні з

---

¹ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 221.

² Макаренко Є.І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці: Лекція. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. – С. 9; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутіна І.В. Криміналістика в поняттях і термінах: Учебное пособие. – М., 2006. – С. 174; Гаврилин Ю.В. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 91.

³ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 88.

демонстрацією дій про обставини, що мають значення для справи¹. Показання підозрюваного повинні викладатися у формі «вільної розповіді» та випереджати показ об'єктів. При цьому неприпустимо давати пояснення про увесь хід дослідження по завершенні даної слідчої дії². За необхідності слідчий може зупинити особу³, поставити уточнюючі або деталізуючі запитання з метою отримання більш повних та ґрунтовних пояснень про ті чи інші обставини.

Під час проведення перевірки показань на місці необхідно ретельно спостерігати за тим, щоб дії осіб, чий показання перевіряються, були самостійними, а підказування та навідні питання з боку інших учасників, на думку В.Г. Лукашевича, були повністю виключеними⁴.

Поєднання показу та розповіді дозволяє отримати об'єктивні показання та довести причетність конкретних осіб до злочинної діяльності⁵.

Останнім часом слідчі обмежуються фактичним виходом на місце події, де злочинці повторюють дані під час допитів показання. Після цього відразу проводиться фотографування осіб, які вказують на певний об'єкт, і таким чином закріплюється їх показання, що суттєво знижує доказове значення отриманих результатів.

Так, вивчення протоколів перевірки показань на місці за участю підозрюваних (обвинувачених) свідчить про те, що подібна практика досить поширена. Зокрема, у 34 % випадків єдиним завданням слідчого було заслухати у присутності понятих раніше отримані показання і знову зафіксувати їх у протоколі.

Отже, перевіряючи показання злочинців, слідчий повинен прагнути до того, щоб підозрювані демонстрували не тільки свої дії, а й дії інших співучасників злочину, що може сприяти викриттю кого-небудь у неправдивості та деталізації показань. Перевіряючи показання лідера злочинної групи, основну увагу слід звертати на обставини, які підтверджують факт організації чи керування угрупованням.

Проведення перевірки показань з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо.

У тих випадках, коли кілька підозрюваних (обвинувачених), які проходять за однією кримінальною справою, висловили бажання вказа-

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 644; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. — М., 2005. – С. 468; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 421.

² Криминалистика. – М., 1974. – С. 394.

³ Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 134.

⁴ Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К., 1989. – С. 81.

⁵ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 421.

ти одне й те ж місце та шляхи підходу (відходу) до нього, слідчий повинен виїхати на місце з кожною особою окремо¹.

У науковій літературі справедливо зазначається, що групова перевірка показань з участю двох або більше осіб, чії показання уточнюються й перевіряються, є недопустимою².

Це дозволяє уникнути можливості узгодження ними своїх показань, позицій та дій, а також, зі слів Р.С. Белкіна і М.Г. Шурухнова, показання одного учасника даної слідчої дії будуть мати навідний характер стосовно інших³.

На думку В.Ю. Шепітька, групова перевірка суперечить сутності слідчої дії і втрачає своє доказове значення⁴.

Таку думку підтримують і 93 % співробітників слідчих підрозділів.

Хоча деякі автори допускають перевірку показань декількох осіб, які дають свідчення про однакові місця і об'єкти, одночасно⁵.

Дача пояснень особою, чії показання перевіряються, з «упередженням».

Дача показань з упередженням є важливим тактичним прийомом, що характерний для перевірки показань на місці⁶.

Під час наближення до місця перевірки показань слідчий повинен заздалегідь уточнювати у підозрюваного відомості про об'єкти, їх стан, положення та взаємне розташування, порівнюючи їх із реальною обстановкою.

На ефективність такого тактичного прийому вказує і Є.І. Макаренко. Автор зазначає, що слідчий повинен запитувати особу, які відомі споруди зустрінуться на маршруті руху до місця події. Особа дає відповідні пояснення, наприклад, супермаркет «Терра», кінотеатр «Січ» і т.п.

---

¹ Лиховид С.М., Чаплинський К.О., Ольшевський К.М. та ін. Викриття злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій та розкриття і розслідування вчинених ними злочинів: Метод. реком. – К., 2004. – С. 156.

² Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 148; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Посobie для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 281; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 130; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 164; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 468.

³ Белкин Р.С. Проверка и уточнение показаний на месте: Лекция. – М., 1961. – С. 19; Криміналістика. – М., «Юрид. лит.», 1974. – С. 393; Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 419-420.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 358.

⁵ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 18.

⁶ Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 164; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 40.

Під час руху усі учасники переконуються, що так і є. Далі, на підході до будинку, з якого було учинено крадіжку, необхідно запропонувати особі пояснити, скільки під'їздів має цей будинок і в якому з них знаходиться квартира потерпілого. Далі, не заходячи до під'їзду будинку, доцільно запропонувати особі пояснити, на якому поверсі знаходиться вказана квартира, з якого боку (лівого чи правого) вона розташована, які конструктивні особливості мають входні двері цієї квартири. Після пояснень особи необхідно увійти до під'їзду, піднятися на вказаний нею поверх і переконатися у правдивості її показань. Перш ніж увійти до цієї квартири, треба запропонувати особі пояснити кількість та розташування кімнат у ній, особливості домашньої обстановки і в якій саме кімнаті викрадені конкретні речі та цінності. Лише тільки після цього необхідно входити до квартири та переконатися в об'єктивності показань¹.

Таким чином, вищезазначений тактичний прийом дозволяє слідчому переконатися в поінформованості та повній злочинній обізнаності осіб, чий показання перевіряються, з обстановкою місця події та дрібними деталями, дізнатися про які від третіх осіб неможливо.

Поєднання перевірки показань на місці з дослідженням місць або предметів.

Найбільш розповсюдженою помилкою слідчих під час виходу на місце є обмеження особи, чий показання перевіряються, тільки показом та розповіддю, без проведення огляду вказаних нею місць або об'єктів². Це призводить до того, що слідчий не виявляє, а втрачає докази, що підтверджують правдивість показань підозрюваних (обвинувачених) та мають важливе значення для встановлення істини у справі.

До таких об'єктів можна віднести речі, що залишені злочинцями на місці події, знаряддя злочину, викрадені предмети й цінності, різноманітні сліди, що залишилися невиявленими під час огляду місця події, та ін. Такі об'єкти повинні бути ретельно досліджені та вилучені слідчим.

Характер пошукових заходів, різноманітність науково-технічних засобів пошуку залежать від характеру та специфіки об'єктів пошуку³.

Необхідно зазначити, що під час огляду певних місць або предметів слідчий отримує нові докази та інформацію, на підставі якої можна проаналізувати показання підозрюваних, порівнюючи їх з реальною обстановкою на місці. При цьому необхідно враховувати результати раніше

---

¹ Макаренко Є.І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці: Лекція. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 9-10.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 644; Криминалистика. – М., 1974. – С. 394; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 132; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 468-489.

³ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 424.

проведених слідчих дій.

Так, при викритті організованої злочинної групи були затримані два її члени (виконавці злочинів). Під час допитів один з них дав показання про два епізоди злочинної діяльності групи, зазначивши способи учинення вбивств та шляхи відходу групи з місця події. На підставі цього слідчий прийняв рішення провести перевірку показань на місці, під час якої були виявлені два пістолети «ТТ» у розукомплектованому стані, яких злочинці намагалися позбутися після вчинення злочинів¹.

Слідчий під час перевірки показань повинен постійно звертати увагу понятих та інших учасників слідчої дії на ознаки об'єктів, які вказують підозрювані (обвинувачені).

Зіставлення показань, одержаних під час допиту, з реальною обстановкою місця події.

Перевірка показань на місці дозволяє слідчому особисто сприймати не тільки місце події, а й дії особи, чиї показання перевіряються. Важливим прийомом є співставлення показань з реальною обстановкою, що дозволяє дійти висновків про причетність конкретних осіб до злочинної діяльності, встановити причини й умови, що сприяли вчиненню злочину, та своєчасно вжити заходів щодо їх усунення.

Слідчий повинен надати можливість особі, чиї показання перевіряються, пояснити причини розбіжностей між показаннями та реальною обстановкою місця події.

На думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, слідчий не повинен поспішати із негативними висновками щодо невідповідності пояснень допитуваного на місці і раніше отриманих від нього показань реальній обстановці, оскільки ця невідповідність може бути наслідком не тільки неправдивих свідчень, а й наслідком неповноти сприйняття місцевості особою, поганої пам'яті та інших причин. У випадках, якщо попередні показання допитуваного не узгоджуються з реальною обстановкою та його поясненнями на місці, слідчий звертає на це його увагу і пропонує пояснити причини такої розбіжності. Якщо допитуваний наполягає на своїх показаннях, то перевірку необхідно продовжувати, а якщо заявить, що його попередні показання є неправдивими і відмовиться від них, то перевірку показань необхідно припинити і провести повторний допит з оформленням відповідного протоколу. У протоколі перевірки показань на місці у такому випадку необхідно зафіксувати факт, що допитаний не зміг вказати місце та обстановку події, що перевіряється, та відмовився від показань, які він дав раніше².

---

¹ Кримінальна справа Індустріального РВ ДМУ УМВС України в Дніпропетровській області за 1997 р.

² Біленчук П.Д., Гель А.П. Вказ. праця. – С. 40.

Спостереження за поведінкою осіб, чії показання перевіряються.

Не менш важливим тактичним прийомом є спостереження за поведінкою осіб, чії показання перевіряються або уточнюються¹.

Під час проведення цієї слідчої дії слідчий (або оперативний працівник за його дорученням) повинен уважно й безперервно спостерігати за психофізіологічним станом, поведінкою й діями осіб, чії показання перевіряються, що можуть свідчити про ступінь впевненості у демонстрації тих чи інших обставин.

Дані, що отримані під час спостереження, мають виключно орієнтовний характер і дозволяють слідчому коригувати висунуті слідчі версії, своєчасно вжити заходів щодо запобігання втечі підозрюваних з підварти, знищенню слідів злочину, передаванню доказової інформації іншим співучасникам, які залишилися поза зором правоохоронних органів, тощо.

Правоохоронній практиці відомі випадки, коли рядові члени організованої злочинної групи намагаються взяти усю провину на себе, зокрема, побоюючись помсти з боку лідерів ОЗГ, за винагороду, внаслідок тиску та ін., і під час перевірки показань зазначають, що усі злочинні епізоди вчинили особисто.

Таким особам пропонується виїхати на місце події і продемонструвати де і яким чином вони вчиняли ті чи інші дії, виходячи із матеріалів справи. Безпосередній учасник події досить добре орієнтується в її обстановці та може чітко вказати напрямки руху, продемонструвати конкретні дії та місця, де були викрадені речі та цінності. Об'єктивна невідповідність між показаннями, що отримані під час допиту, і реальною обстановкою на місці злочину свідчить, що злочин учинений кількома особами, і повністю викриває особу, показання якої перевіряються.

У слідчій практиці також трапляються випадки, коли деякі особи з різних причин зізнаються у вчиненні тяжких злочинів, яких вони не скоювали.

Так, М., який знаходився у Дніпропетровському слідчому ізоляторі під слідством протягом 9 місяців, зізнався про учинення вбивства, яке не було відоме слідчому. Під час допиту М. запропонував слідчому виї-

---

¹ Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 104; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М.:, 2004. – С. 92; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – с. 422; Криминалистика. – М., 1974. – С. 395; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 469; Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика.. – М., 2000. – С. 644; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах: Учебное пособие / Под ред. А.Ю. Головина. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 174.

хати на місце і показати місця учинення вбивства та поховання жертви злочину. Протягом дня слідча група оглянула близько 8 ділянок місцевості за межами міста, але М. не зміг пригадати, в якому саме місці відбувалася злочинна подія. Під вечір М. відмовився від раніше даних показань, пояснивши, що стомився сидіти у закритому приміщенні і бажав трохи «розвіятися»¹.

Слідчий повинен враховувати, що обвинувачені, прибувши на місце перевірки показань, за певних причин можуть відмовитися вказати місце події і привести слідчого у місце, яке не має жодного відношення до розслідування. Зважаючи на це, на думку А.В. Дулова, спостереження за їх поведінкою дозволить завчасно попередити такі намагання.

Так, Н., обвинувачений у вбивстві дружини, під час допиту визнав себе винним у скоєнні злочину, вважаючи, що слідчому відомо місце поховання трупа. Після отримання показань було прийнято рішення про проведення перевірки показань на місці з метою встановлення місця учинення злочину. Під час перевірки Н., дійшовши до місця виявив, що воно приховання трупа, не пошкоджене. Н. зрозумів, що труп виявлений не був і у злочині він зізнався завчасно. Н. миттєво оцінив ситуацію і рушив далі. Однак ця незначна зупинка і негативне враження обвинуваченого зорієнтувало слідчого у правильному напрямку. Труп було виявлено у тому місці, де обвинувачений зробив невимушену зупинку².

Актуалізація забутого у пам'яті осіб, чий показання перевіряються.

Нерідко під час проведення цієї слідчої дії у особи, чий показання перевіряються, виникають певні складнощі пригадати деякі обставини, що мають значення для справи. Особливо це стосується осіб, які займалися тривалою злочинною діяльністю, учинили кілька однотипних злочинів, злочинні епізоди яких «нашаровуються» у їх пам'яті один на інший. Тому іноді злочинцям досить важко відтворити механізм злочину за кожним епізодом окремо. У цих випадках у слідчого виникає необхідність актуалізувати пам'ять, використовуючи асоціативні зв'язки³, зокрема, продемонструвати докази та іншу матеріалізовану інформацію, оголосити показання свідків, потерпілих або співучасників злочинів, ставити уточнюючі чи конкретизуючі питання та ін.

Забезпечення безпеки осіб, чий показання перевіряються.

---

¹ За оперативними даними УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2008 р.

² Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 362; Следственная практика. – М., 1964. – С. 120.

³ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 281; Дулов А.В. Судебная психология. – Минск, 1975. – С. 362; Следственная практика. – М., 1964. – С. 359.

Для забезпечення безпеки учасників слідчої дії слідчий повинен за затриманими підозрюваними (обвинуваченими), чий показання перевіряються, встановити негласне спостереження, контроль та охорону.

Це пов'язано з тим, що перевірка показань на місці (особливо у справах про організовану злочинну діяльність) нерідко пов'язана із тривалими переїздами, тому може бути використана злочинцями, які не потрапити у поле зору правоохоронних органів, або їх лідерами для таких дій:

- організація втечі затриманих осіб під час виїзду на місце події;
- передача інформації лідеру групи про хід слідства, про наявну доказову інформацію щодо злочинної діяльності кримінального угруповання;
- передача необхідної інформації затриманим підозрюваним для розробки певної лінії поведінки останніми;
- фізична ліквідація осіб, які дають правдиві показання, що викривають злочинну групу, або співпрацюють з органами досудового розслідування;
- знищення слідів злочинів на місці їх учинення, що не виявлені слідчим під час проведення слідчого огляду;
- демонстрація легенди, що розроблена лідером злочинної групи, щодо пояснення виявлених фактів злочинної діяльності групи та ін.

У зв'язку з цим слідчому необхідно залучати оперативні підрозділи для організації та проведення охоронних заходів (зокрема, виставлення оточення, застосування службово-розшукових собак) для запобігання озброєного нападу на учасників слідчої дії з метою насильницького їх визволення або створення умов для втечі.

Оперативне супроводження повинне починатися ще до виїзду на місце перевірки показань, відразу ж після прийняття слідчим відповідного рішення. При цьому необхідно зберігати конспіративність даного заходу, забезпечити таємницю інформації про час та маршрути виїзду. У деяких випадках необхідно передавати дезінформацію для того, щоб забезпечити результативність слідчої дії та безпеку його учасників.

У випадку встановлення під час перевірки показань на місці свідків, потерпілих або інших співучасників злочину, слідчий повинен невідкладно їх опитати, а повідомлені ними відомості врахувати при подальшому проведенні слідчої дії.

Якщо підозрювані (обвинувачені) вказують на нові ділянки місцевості, де знаходяться ті чи інші сліди злочину, про які вони раніше не повідомляли, необхідно перервати проведення перевірки показань на місці і провести з тим же складом огляд нових місць та виявлених об'єктів, а потім поновити проведення перевірки.

Категорично забороняється під час перевірки показань на місці відтворювати цинічні дії, які порушують конституційні права, честь та гідність громадян, а також дії, які загрожують безпеці учасників слідчої дії та оточуючих.

Перевірку показань на місці можна вважати закінченою, якщо на усі питання, що впливають з події злочину, одержана повна інформація (зокрема, про механізм учинення злочину, розподіл злочинних ролей, встановлена поінформованість підозрюваного про подію злочину тощо).

Проведення перевірки з метою «закріплення» зізнання підозрюваного чи обвинуваченого без дотримання викладених вище умов є повторним допитом поза кабінетом слідчого і ніякого додаткового доказового значення не має.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені тактичні прийоми повинні застосовуватися слідчим комплексно. Дане положення підтверджується й слідчою практикою. Зокрема, результати анкетування співробітників слідчих підрозділів дозволили зробити висновок, що 71 % респондентів застосовують при проведенні перевірки показань на місці тактичні прийоми в комплексі; 29 % опитаних пов'язують труднощі у проведенні цієї слідчої дії з відсутністю типових систем тактичних прийомів перевірки показань на місці.

Отримані результати деякою мірою співпадають і з дослідженнями В.В. Негребецького¹.

Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів перевірки показань на місці.

Про проведення перевірки й уточнення показань на місці слідчий складає протокол (ст.ст. 84, 85, 195 КПК України), який є обов'язковим засобом фіксації.

За своєю структурою протокол складається з трьох частин: вступної, описової та заключної.

У вступній частині зазначаються:

- дата, час та місце його складання;
- посада, спеціальне звання, прізвище та ініціали особи, яка проводила слідчу дію;
- відомості про інших учасників перевірки показань на місці та понятих;
- відомості про дотримання слідчим процесуальних вимог перевірки показань на місці (зокрема, добровільна згода на участь особи у слід-

---

¹ Негребецький В.В. Перевірка показань підозрюваного на місці: тактика і психологія: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2005. – С. 12.

чій дії; роз'яснення прав та обов'язків учасникам слідчої дії та понятим; попередження свідків і потерпілих про кримінальну відповідальність відповідно до ст.ст. 384, 385 КК України);

- мета перевірки показань на місці;
- повідомлення учасників про застосовування науково-технічних засобів;

- час початку та закінчення перевірки показань на місці.

В описовій частині зазначаються:

- відомості про початкову точку руху учасників слідчої дії;
- спосіб пересування та маршрут руху відповідно до показань підозрюваної особи, з відображенням значущих орієнтирів, які вона впізнала під час руху;

- опис кінцевого пункту руху, показання про зміни у обстановці місця події;

- відомості про безпосереднє місце проведення перевірки показань на місці;

- обстановка та умови, в яких проводилася слідча дія;

- детальний опис дій особи, якими вона супроводжувала свої показання на місці;

- пояснення особи, чиї показання перевіряються, якщо результати суперечать раніше даним показанням¹;

- опис знайдених слідів та інших речових доказів на місці перевірки показань та результатів їхнього огляду;

- вказівка на застосування допоміжних засобів фіксації (зокрема, фотозйомка чи відеозапис, складання схем, планів, діаграм тощо).

В заключній частині зазначаються:

- відомості про перегляд учасниками відеозапису (якщо застосовувався) перевірки показань на місці;

- перелік вилучених слідів злочину та інших речових доказів;

- відмітка про ознайомлення з протоколом усіх учасників перевірки показань на місці;

- заяви і зауваження понятих та інших учасників слідчої дії;

- підписи усіх учасників перевірки показань на місці.

До додаткових (факультативних) засобів фіксації перевірки показань на місці можна віднести: складання планів, графіків, схем, таблиць, діаграм, застосування фотозйомки, звукозапису та відеозапису (ст.ст.

---

¹ Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К., 1989. – С. 82.

851, 852 КПК України)¹.

Під час проведення слідчої дії доцільно складати плани, графіки та схеми, які є ілюстративним матеріалом до протоколу. На них позначаються обстановка місця, маршрути руху учасників під час досліджень та інші дані, що мають значення для кримінальної справи.

Ця рекомендація, на думку Є.І. Макаренка, є доцільною з огляду на те, що порівняння цього плану з планом, складеним власноручно особою до перевірки її показань на місці (під час попереднього допиту), дає можливість упевнитися в достовірності одержаних результатів².

Також під час перевірки показань доцільно застосовувати фотозйомку. Під час зйомки необхідно зафіксувати маршрут, яким рухались учасники слідчої дії; загальний вигляд місця, де проводиться перевірка показань; об'єкти, що вказані особою, чиї показання перевіряються; дії особи під час проведення слідчої дії.

На думку М.В. Салтевського, фотографічний знімок фіксує об'єкт у статичному стані, фіксуючи певний момент його руху. Але навіть серія здійснених фотознімків не відбиває усієї динаміки дослідницьких дій. Тому, якщо необхідно зафіксувати об'єкт у русі та для дослідження відтворити його на екрані, застосовують відеозапис. Відеозапис за ступенем повноти фіксації та наочності є більш ефективним, ніж фотографія³.

Таку думку підтримує і Л.А. Соя-Серко, зазначаючи, що застосування фотозйомки під час перевірки показань у деяких випадках не має ніякого значення⁴.

На доцільність відеозапису вказує низка вчених⁵.

Правомірність застосування відеозапису під час перевірки показань на місці визначається необхідністю фіксації поведінки допитуваного у динаміці, маршруту його пересування та інших обставин. Доказове значення результатів відеозапису у даному випадку полягає у тому, що цим засобом підтверджуються, уточнюються або спростовуються відомості

---

¹ Стахівський С.М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів: [Науково-практичний посібник] / Стахівський С.М. – К.: Атіка, 2009. – С. 54; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 305; Салтевский М.В. Судебная киносъемка: Лекция. – К., 1973. – С. 4; Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 85; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 470.

² Макаренко Є.І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці: Лекція. – Дніпропетровськ: Юридична академія МВС, 2004. – С. 212.

³ Салтевский М.В. Судебная киносъемка: Лекция. – К., 1973. – С. 3.

⁴ Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте. – М., 1966. – С. 118.

⁵ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 8; Васильев А.Н., Степичев С.С. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений. – М., 1959. – С.41; Миньковский Г.М. Процессуальные вопросы применения научно-технических средств фиксации результатов следственных действий // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства. – М., 1962.– С. 51.

про фактичні обставини, які містяться у показаннях, що перевіряються, а також фіксується факт виявлення за участю допитуваного нових доказів, раніше невідомих слідчому. Застосування відеозапису є ефективним також і у випадку, коли на місці, де проводиться перевірка показань, раніше проводилася фотозйомка місця події. У цих випадках учасники судового розгляду можуть порівняти дані, що отримані з різних джерел, і дати їх відповідну оцінку¹.

Застосування відеозапису дозволяє наочно зафіксувати дії учасників у динаміці та їх послідовність². Якщо перевірка показань проводиться на відкритій місцевості зі значними площами, з'ясовується складний механізм злочину, то доцільно використовувати диктофон, що у подальшому значно полегшить складання протоколу.

Отже, пізнавальна функція перевірки показань на місці полягає в тому, що учасники дії переконуються у вірогідності раніше даних свідчень, що особа дійсно спостерігала факт, явище, предмет, знає шлях до місця події та орієнтується в його обстановці. З психологічного боку механізм перевірки показань зводиться до мисленого порівняння дійсної обстановки на місцевості з уявною у свідомості особи, чий показання перевіряються. Тому позитивні результати перевірки свідчать лише про те, що певна особа дійсно знає відповідне місце, але коли вона його сприймала: під час вчинення злочину або до цього з інших причин – невідомо, що дозволяє тільки висловлювати припущення. Якщо особа не може самостійно знайти шлях до місця, показує не ті предмети і припускає інші помилки – результат перевірки негативний. Виходить, що показання особи, яка перевіряється, недостатні і на місці події її не було³.

Правильна оцінка результатів слідчої дії, зазначає П.П. Луцюк, має суттєве значення для прийняття процесуально значимих рішень⁴.

---

¹ Мустафаев Д. Киносъёмка и видеозапись на предварительном следствии. – Ташкент, 1977. – С. 21-22.

² Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 104.

³ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 307.

⁴ Луцюк П.П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2007. – С. 11.

4.2.2. Тактика слідчого експерименту

При розслідуванні різноманітних видів злочинів, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівок, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних й обвинувачених, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь та навичок. Проведення таких експериментальних досліджень здійснюється в процесі такої слідчої дії як «слідчий експеримент».

Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій.

Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами.

В юридичному словнику експеримент трактується як дослідження, намагання зробити щось¹. А будь-яке дослідження, на думку Ф.В. Глазиріна і А.П. Круглікова, полягає у відтворенні будь-якого явища, створення чогось нового за певних умов. Це, безумовно, потребує певних практичних дій, які і є основою експерименту².

Таку позицію підтримує досить широкий загал вчених-процесуалістів і криміналістів, зокрема, Р.С. Белкін, Г.І. Грамович, М.І. Порубов, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, які однією з ознак слідчого експерименту вважають дослідницькі дії³.

Можна погодитися з такою точкою зору, оскільки проведення дослідницьких дій дозволяє слідчому встановити механізм учинення злочину, визначення можливості існування певних явищ або учинення пев-

---

¹ Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М., 1973. – С. 417; 832.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 7.

³ Криминалистика. Том 2 / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 137; Андреев И.С., Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 158; П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 304; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 388; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 145; Горбачевський В.Я. Відтворення обстановки та обставин вчинення вбивства чи іншого злочину проти життя і здоров'я особи // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 3. – С. 75.

них дій та ін.

Зважаючи не це, слідчий експеримент можна віднести до самостійної слідчої дії.

Разом з тим у науковій літературі висловлювалася й інша думка. Так, М.С. Строгович і Р.Д. Рахунок писали, що слідчий експеримент є «особливим різновидом огляду» або «оглядом у відтворенні обстановки»¹.

На відміну від них, Л.Є. Ароцкер, І.Л. Петрухін, Г.М. Міньковський, Р.С. Белкін, М.М. Гродзинський вважають слідчий експеримент самостійною процесуальною дією, що відрізняється від огляду характером завдань, методикою проведення, процесуальним оформленням та іншими специфічними ознаками².

До визначення поняття слідчого експерименту у науковій літературі підходять по-різному.

Так, одна група вчених слідчий експеримент визначає як самостійну слідчу дію, яка складається зі спеціальних дослідів з метою отримання нових і перевірки наявних доказів³. З даного визначення зміст слідчого експерименту полягає у проведенні дослідів.

Друга група вчених наголошує, що це слідча дія, яка має завдання за допомогою дослідів і випробувань установити, чи могла або не могла відбутися яка-небудь дія, подія або явище у певних умовах і певним чином⁴. У цьому визначенні вчені розкривають зміст слідчого експерименту.

---

¹ Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1958. – С. 239; Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. – М., 1970. – С. 131.

² Ароцкер Л.Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике. – Х., 1951. – С. 35; Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. – М., 1964. – С. 88; Міньковський Г.М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе. – М., 1956. – С. 106; Гродзинський М.М. О способах получения доказательств в советском уголовном процессе // Советская юстиция. – 1958. – № 6. – С. 11; Белкин Р.С. К вопросу о природе, тактических целях и разновидностях следственного эксперимента / Белкин Р.С. // Советское государство и право. – 1958. – № 1. – С. 115.

³ Криміналістика. – М., 1968. – С. 348; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криміналістика: Учеб. пособие / Под ред. Н.И. Порубова. – Мн.: Выш. шк., 1997. – С. 158; Гаврилин Ю.В. Криміналістическа тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 68; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криміналістика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 110; Криміналістика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 31; Гутман Ю.Я. Криміналістическа тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 17.

⁴ Шурухнов Н.Г. Криміналістика: Учебник. – М., 2008. – С. 315; Криміналістика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Х., 2007. – С. 86; Гуковская Н.И. Следственный эксперимент: Пособие для следователей. – М., 1958. – С. 13; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 258; Криміналістика: Учебник. – М., 2001. – С. 265; Мухин Г.Н. Криміналістика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 156.

нту через його завдання та намагаються назвати його види.

Третя група вчених під слідчим експериментом розуміє самостійну слідчу дію, яка полягає у проведенні дослідів у спеціально створеній обстановці, максимально наближеній до умов, в яких відбувалася подія (дія) з метою перевірки обставин, що мають значення для справи¹. У даному визначенні вчені у змісті слідчого експерименту розкривають умови його проведення.

Четверта група вчених вказує, що слідчий експеримент – це цілеспрямована діяльність, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів з метою перевірки слідчих версій, встановлення механізму злочину та причин і умов його учинення².

Інші автори вказують, що слідчий експеримент полягає у відтворенні обстановки і обставин шляхом дослідницьких дій з метою перевірки даних, що мають значення для справи³.

Більш чітко слідчий експеримент визначають Р.С. Белкін, В.К. Лисиченко і В.Ю. Шепітько, зазначаючи, що це пізнавальна слідча дія, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів з метою перевірки зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки й оцінки слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для розслідування кримінальної справи⁴.

Аналіз поглядів вчених дозволяє виділити загальні ознаки слідчого експерименту:

- слідчий експеримент є самостійною слідчою дією, а протокол слі-

---

¹ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 32; Криміналістика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 490; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криміналістика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 151; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 388; Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 20.

² Криміналістика / Под ред. профессоров Р.С. Белкина, В.П. Лаврова, И.М. Лузгина. – М., 1988. – С. 137; Белозерова И.И. Криміналістика. – М., 2001. – С. 55; Криміналістика. – М., 1974. – С. 307; Зинин А.М. Криміналіст в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 97; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

³ Советский следователь. – М., 1949. – С. 386; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криміналістика: Учебник. – М., 2005. – С. 368.

⁴ Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. – М., 1964. – С. 5; Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 347; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Акад. курс. – К., 2004. – С. 204; Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 44.

4 Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія: Акад. курс: Підручник / Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – С. 244; П.Д. Біленчук, В.К. Лисиченко, Н.І. Клименко та ін. Криміналістика: Підручник. / За ред. П.Д. Біленчука- 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Атіка, 2001. – С. 304.

дчого експерименту – самостійним джерелом доказів;

- під час слідчого експерименту проводяться дослідницькі дії у спеціально створеній обстановці, максимально наближеній до умов, в яких відбувалася подія (дія);

- метою експерименту є перевірка зібраних доказів, отримання нових доказів, оцінка слідчих версій про можливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для розслідування кримінальної справи.

Слідчий експеримент може стати універсальною слідчою дією, яка дозволяє вирішити велике коло завдань, всебічно перевірити наявні дані, глибше дослідити ті або інші факти, насамкінець, за допомогою даної слідчої дії, зокрема експериментальних дій, можна реально отримати нові важливі докази, використовуючи більш широку систему методів пізнання. На думку В.М. Тертишника, розробника проекту КПК знову повторюють традиційну помилку – слідчий експеримент проводиться «з метою перевірки і уточнення даних, які мають доказове значення», залишаючи поза увагою те, що слідчий експеримент дає можливість не тільки перевірити і уточнити певні фактичні дані, а й отримати важливі нові речові чи інші докази¹.

Слідчий експеримент є сильним засобом психологічного впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним (обвинуваченим) буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент належить до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування.

Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо у тих випадках, коли перевіряються обставини, що пов'язані із видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється². Тому у таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися у системі першочергових слідчих дій.

На думку І.М. Лузгіна, сутність експериментального методу дослідження фактів і явищ полягає у такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей, або ж шляхом зміни ходу процесу у певному напрямку. Зміст даного методу складають будь-

---

¹ Тертишник В.М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 318.

² Новиков С.И., Ярамишьян Ш.Ш. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий: Учебное пособие. – К., 1986. – С. 10.

які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, з різноманіття інших, та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища у минулому або майбутньому¹.

Від перевірки показань на місці слідчий експеримент відрізняється сутністю і суб'єктом. Перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний спосіб шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому ж місці. При слідчому експерименті, навпаки, дослідні дії складають його сутність і служать методом одержання й перевірки інформації. Експеримент може бути проведений і за відсутності особи, чії показання перевіряються, причому у деяких випадках провадження його на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим².

Головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення та оцінка тих чи інших фактів, що мають значення для кримінальної справи.

Узагальнення думок вчених³ дозволяє дійти висновків, що до основних завдань слідчого експерименту можна віднести таке:

- перевірка, уточнення та отримання нових доказів;
- встановлення механізму вчинення злочину;
- перевірка можливості існування певних фактів або явищ;
- встановлення можливості сприймати будь-які явища в певних умовах;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину;
- виявлення причин та умов, що сприяли або перешкождали учи-

---

¹ Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. – М., 1973.

² Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 225.

³ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 305; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С. и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 69; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 33; Аленин Ю.П., Тищенко В.В., Аркуша Л.И. Расследование тяжких преступлений: Научно-практическое пособие. – Х., 2006. – с. 60; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 151; Шульга Л.В. Криминалистика: Учебное пособие. – М., 2003. – С. 37; Криминалистика: Учебник. – СПб., 2001. – С. 491; Криминалистика. Курс лекцій. – М., 2005. — С. 150; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 68; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 111; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 159; Белозерова И.И. Криминалистика. – М., 2001. – С. 55; Данилова С.И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя: Монография. – М., 2003. – С. 46; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008; Коновалова В.О., Шепітько В.Ю. Юридична психологія. Академічний курс. – К., 2007.

ненню злочину;

- перевірка і оцінка висунутих слідчих версій;
- встановлення й усунення суперечностей в показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків та потерпілих;
- перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій, зокрема, слідчих оглядів, допитів, очних ставок, впізнання та ін.¹.

У криміналістиці розглядаються різні види слідчого експерименту.

Так, одна група вчених виділяє три види слідчого експерименту:

- слідчий експеримент, що надає можливість установити факт чуттєвого сприйняття будь-яких явищ, тобто спрямований на перевірку стану органів чуття людини (підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, свідка);
- слідчий експеримент, що надає можливість визначити, чи може конкретна особа виконати певні дії;
- слідчий експеримент, що дозволяє встановити можливість існування певного факту або механізму його виникнення².

Інші вважають за доцільне виділити п'ять видів експерименту:

- встановлення можливості існування певних фактів чи явищ;
- встановлення можливості сприйняття певних фактів або явищ;
- встановлення можливості учинення певних дій за певних умов і визначений час;
- перевірка професійних і злочинних навичок;

---

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 253-254.

² Криміналістика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 143; Криміналістика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С.283; Следственная тактика. – М., 1982. – С. 25; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 33; Гутман Ю.Я. Криміналістическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 17; Шеремет А.П. Криміналістика: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 305; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

- встановлення механізму учинення злочину¹.

Можна погодитися з думкою В.Ю. Шепітька, що створення типових переліків видів слідчого експерименту має орієнтовне значення і надає методичну допомогу слідчому в певній ситуації².

На підставі опитування співробітників оперативних і слідчих підрозділів органів внутрішніх справ і прокуратури можна зробити висновок, що до найбільш розповсюджених видів слідчого експерименту вони відносять експерименти, що допомагають встановити:

- можливість спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища – 14 %;

- можливість існування якого-небудь факту чи явища – 6 %;

- можливість здійснення якої-небудь дії в певних умовах – 21 %;

- наявність або відсутність у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок – 7 %;

- можливість учинення тих або інших дій за визначений час – 12 %;

- послідовність розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів – 13 %;

- межі поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство – 27 %³.

Слідчий експеримент по встановленню можливості спостереження або сприйняття якого-небудь факту чи явища.

У правоохоронній практиці такий вид експерименту зустрічається досить часто⁴. У переважній більшості випадків він проводиться для перевірки можливості сприйняття якого-небудь факту чи явища через органи зору або слуху. При цьому слідчий повинен обов'язково врахову-

---

¹ Мухин Г.Н. Криминалистика: учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 156; Белозерова И.И. Криминалистика. – М., 2001. – С. 55; Зинин А. М. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 98; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 258-259; Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие. – М., 2006. – С. 152; Тертышник В.М., Слинько С.В. Теория доказательств: Учебное пособие. – Х., 1998. – С. 199-200; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 491; Криминалистика: Пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Харьков., 2007. – С. 86; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 69; Приводнова Е.В. Криминалистика в вопросах и ответах: учеб. Пособие. – М., 2005. – С. 155; Криминалистика. – М., 1974. – С. 308; Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 159; Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004. – С. 13.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 349.

³ Чаплинський К.О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту // Право і суспільство. – 2010. – № 6 (44). – С. 235.

⁴ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 328; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 154.

вати обставини, за яких сприймався об'єкт. Тому такий вид експерименту необхідно проводити саме у тому місці, у той час і у тій обстановці, у якій і відбувалася злочинна подія.

Так, 19 лютого 2004 р. в одному із спальних районів м. Дніпропетровська був учинений розбійний напад на гр. А., під час якого злочинці заволоділи його індивідуальним майном. При проведенні огляду місця події був установлений свідок – К., який мешкав на 8 поверсі дому, біля якого і відбувалася злочинна подія. К. розповів слідчому, що з вікна своєї квартири о 2 год. ночі бачив, як у дворі дому раніше йому знайомі Р. і П. вимагали із застосуванням фізичного насильства від невідомої йому особи гроші. Оцінюючи обстановку місця події, враховуючи час і місце спостереження, у слідчого виникли сумніви щодо можливості К. запам'ятати ознаки людини зі значної відстані при обмеженій видимості. Зважаючи на це, з метою перевірки цих показань, було вирішено провести слідчий експеримент. 25 лютого 2005 р. близько 2 год. ночі слідчий разом з К. та двома понятими розмістився біля вікна квартири, де мешкав свідок. На місці, де був учинений злочин, знаходилися двоє статистів (які були невідомі К.), двоє понять і помічник слідчого. Статисти вели бесіду між собою, а група, що знаходилась у приміщенні, спостерігала за ними. К. запам'ятав анатомічні й функціональні ознаки людей (статистів), які вели між собою розмову, та повідомив про них слідчому. Слідчий був вражений таким повідомленням, оскільки ні він, ні поняті, які знаходилися поруч, не змогли розгледіти будь-які прикмети статистів. Як з'ясувалося пізніше, К. мав специфічні зорові якості і досить добре орієнтувався у темряві. Таким чином, слідчий експеримент дозволив перевірити об'єктивність показань свідка¹.

Також можна навести приклад і із закордонного досвіду правоохоронних органів стосовно проведення даної слідчої дії.

На узбережжі Атлантичного океану у двоповерховому будинку проживала 28-річна скрипачка. З дитинства у неї були серйозні проблеми з очима і по досягненні повноліття вона практично нічого не бачила, а лише розрізняла силуети. Пересувалася вона тільки за допомогою собаки-поводиря. Два рази на тиждень до неї приїздили родичі та допомагали по господарству. На цю дівчину звернув увагу Б., який мешкав неподалік і був неодноразово засуджений за насильницькі злочини. Обравши найзручніший момент, коли дівчина залишилася у приміщенні одна, він проник до будинку і згвалтував її, після чого з місця злочину зник. Ранком наступного дня дівчина заявила про учинений відносно неї злочин. Вона пояснила, що під час насильницького акту чинила опір і неод-

---

¹ Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2004 рік.

норазово торкалася обличчя нападника, і, незважаючи на відсутність зору, може його докладно описати. У поліцейському відділку працював штатний рисувальник, який замальовував експозиційні портрети злочинців. Він запропонував потерпілій скласти суб'єктивний портрет нападника. Протягом тижня за цим портретом був затриманий і заарештований Х., який не визнавав своєї причетності до учиненого злочину.

Під час судового розгляду справи у судді виникли обґрунтовані сумніви щодо можливості сліпої дівчини запам'ятати прикмети нападника у такий спосіб, а рисувальника – чітко відобразити вказані прикмети у суб'єктивному портреті. Окрім того, суб'єктивний портрет повністю відбивав зовнішність Х. На підставі цього було вирішено провести слідчий експеримент у залі судового засідання. Експеримент полягав у такому: без участі рисувальника дівчина повинна була оглянути одного з присяжних, на якого вкаже суддя (час огляду повинен дорівнювати часу скоєння злочину). Після цього запрошувався рисувальник, який повинен був зі слів потерпілої скласти (замалювати) суб'єктивний портрет цього присяжного. Результати експерименту вразили суддю та присяжних, оскільки суб'єктивний портрет присяжного повністю співпадав з його зовнішністю. Х. був засуджений на 12 років позбавлення волі¹.

Слідчий експеримент по встановленню можливості існування якого-небудь факту чи явища.

Слідчий експеримент такого виду є досить розповсюдженим у слідчій практиці². Під час проведення експерименту перевіряються не будь-які дії чи можливість сприйняття певної події, а можливість існування певного факту або явища.

При розслідуванні дорожньо-транспортної події, що трапилася вночі, під час допиту обвинувачений винним себе не визнав і розповів, що, рухаючись на автомашині по вул. Робочій у м. Дніпропетровську, несподівано був засліплений світлом зустрічної автомашини, яка виїхала на дорогу через арку будинку комбінату побутового обслуговування, тому він не зміг вчасно зробити поворот і збив громадянку, що йшла по тротуару. Передбачивши необхідні заходи безпеки, слідчий провів слідчий експеримент, щоб з'ясувати, чи можливе тимчасове засліплення водія в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія. Під час експерименту показання обвинуваченого дійсно підтверди-

---

¹ Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань: Монограф. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 255-256.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 28; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 329.

лися¹.

Слідчий експеримент по встановленню можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах.

Загалом даний вид експерименту спрямований на встановлення як об'єктивної можливості здійснення яких-небудь дій, так і суб'єктивної здатності конкретної особи учинити такі дії за певних умов². Нерідко у правоохоронній практиці дана слідча дія застосовується для встановлення можливості проникнення особою крізь певний отвір у приміщення, перенесення об'єктів на певні відстані та ін.

Так, 11-річний О. тимчасово проживав у своєї бабусі – Г. Між ними постійно виникали сварки, які нерідко призводили до бійок. Одного вечора О., знаходячись у нетверезому стані, підійшов до Г. і наніс їй 3 ножових поранення у ліву частину грудини. Після таких поранень Г. померла на місці. Вночі О. спільно зі своїм знайомим К. вивіз жінку у посадку, що знаходилась неподалік від дому. Вранці труп був виявлений мешканцями міста. Під час допиту О. своєї вини не заперечував і пояснив, що під час нанесення смертельних ударів Г. знаходилась на дивані, після чого він переніс її у двір, де погрузивши на тачку, вивіз до лісопосадки. У слідчого виникли сумніви, що неповнолітній (далеко не міцної статури) зміг самотужки здійснити такі дії. Тому було вирішено провести слідчий експеримент. Для експерименту слідчий підготував макет людини (вагою близько 125 кг, що дорівнює вазі Г.) і виїхав з підозрюваним на місце учинення злочину. Під час проведення дослідницьких дій О., зіштовхнув макет з дивану, відтягнув його на двір, але загрузити у тачку не зміг. Слідчий висунув версію, що у прихованні злочину брала участь ще одна особа. Під час повторного допиту О. розповів про свого співучасника³.

На думку Ф.В. Глазиріна і А.П. Круглікова, такий вид експерименту може охоплювати різноманітні випадки, у тому числі встановлюється можливість виконання конкретною особою певної роботи, проникнення у приміщення через вузькі отвори та викрадення через них певних предметів⁴.

Так, з підсобного приміщення магазину «Електрон» було учинено крадіжку. Під час з'ясування об'єктів, що були викрадені, завідуюча складом Ж. заявила, що, окрім побутових речей, було викрадено 4 теле-

---

¹ Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту: Лекція. – Дніпропетровськ, 2004.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 27; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 329.

³ Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 2001 рік.

⁴ Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 27.

візори марки «Panasonic». У слідчого виникли сумніви щодо можливості виносу вказаних об'єктів через невелике вікно. У присутності Ж. був проведений слідчий експеримент, який засвідчив неможливість учинення таких дій, оскільки розміри телевізорів значно перевищують розмір вікна за діагоналлю. Під час допиту Ж. зізналася, що телевізори продала, а гроші незаконно привласнила¹.

Слідчий експеримент по встановленню наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок.

Нерідко у правоохоронній практиці виникає необхідність перевірити (встановити) у підозрюваних та обвинувачених наявність чи відсутність у них певних професійних або злочинних вмінь й навичок. До таких вмінь можна віднести вміння керувати транспортним засобом, намалювати грошову купюру, виготовити печатку або підробити документ та ін. Вказаний експеримент проводиться, якщо особа заявляє, що володіє певними вміннями чи навичками. У випадку заперечення особою такого факту досліди проводити не рекомендується.

Так, працівниками патрульно-постової служби був затриманий Я., який намагався збути фальшиву грошову купюру номіналом 100 грн. При особистому обшуку у нього було вилучено ще 15 таких купюр. Під час допиту як підозрюваного Я. свою вину визнав повністю і пояснив, що дані купюри він виготовив самостійно за місцем проживання за допомогою комп'ютерної техніки. У слідчого виник сумнів, що Я. самотужки міг здійснити таку операцію. Під час проведення експериментальних випробувань Я., застосовуючи необхідні технічні засоби (комп'ютер, сканер, кольоровий принтер) і грошову купюру номіналом 100 грн., успішно справився із виготовленням фальшивих грошових знаків².

На думку В.С. Мешкової, при розслідуванні організованої злочинної діяльності, проведення слідчих експериментів за участю лідерів кримінальних угруповань також мають свої певні особливості й специфіку, що полягають у підтвердженні лідером високого рівня підготовки та інформованості, який не властивий іншим членам групи³. Зокрема, вміння складати певні документи, володіти схемою діяльності організацій та підприємств, які задіяні у злочинному бізнесі, тощо.

Позитивні результати такого виду експерименту у вказаних випадках мають виключно орієнтовний характер і дозволяють слідчому побу-

---

¹ Архівна кримінальна справа Львівського апеляційного суду за 1998 рік.

² Архівна кримінальна справа Луганського апеляційного суду за 2002 рік.

³ Мешкова В.С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности: Учебно-методическое пособие. – Калининград, 1998. – С. 37.

дувати лише ймовірні версії стосовно злочинної події, оскільки встановлена наявність у особи певних професійних вмінь та навичок не обов'язково може мати місце у минулому.

Слідчий експеримент по встановленню можливості учинення тих або інших дій за визначений час.

При проведенні такого виду експерименту головним чинником є час, оскільки, на думку В.Ю. Шепітька, викликає сумнів не сам факт можливості учинення певних дій, а час, протягом якого вони були учинені¹.

Отже, вказаний вид експерименту застосовується, коли у слідчого виникають сумніви не стосовно можливості учинення конкретною особою яких-небудь дій, а щодо можливості здійснення нею таких дій протягом певного проміжку часу (наприклад, подолати відстань до будинку потерпілого, вбити його і повернутися до станції впродовж часу, відведеного для стоянки поїзда). Такий вид експерименту дозволяє встановити як об'єктивну, так і суб'єктивну можливість особи за певний проміжок часу здійснити певні дії. Однак при проведенні такого виду експерименту слідчий обов'язково повинен враховувати психофізіологічний стан людини, у якому вона знаходилась під час злочинної події. Так, численні спостереження свідчать, що людина у стані страху чи сильного збудження здатна за незначний проміжок часу вчинити різні дії, зокрема, подолати велику відстань, високу перешкоду тощо. Але під час проведення експерименту виконати те ж саме за цей же відрізок часу вона іноді не в змозі².

Слідчий експеримент по встановленню послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Даний вид експерименту може стосуватися перевірки способів підготовки, учинення або приховування злочинів, тривалості злочинної події та ін. Нерідко такий експеримент проводиться для встановлення механізму події у справах про дорожньо-транспортні пригоди.

Так, до прокуратури стали надходити заяви, що з пральні молочного комбінату прачки виносять топлене масло. Факт здавався малоімовірним. При перевірці були затримані прачки, які дійсно виносили масло. Під час проведення обшуку у пральні було виявлено декілька кілограмів масла. У процесі розслідування прачки показали, що при пранні марлевих мішечків з-під сиру вода, пропущена крізь них, містила велику кількість масла, яке вони збирали. При проведенні слідчого експерименту

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти . – К., 2001. – С. 329.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 28.

з'ясувалось, що при обробці 1000 мішків залишається 11,5 кг масла¹.

Слідчий експеримент по встановленню меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

У слідчій практиці такий вид експерименту є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних². На думку М.В. Салтевського, він передбачає штучне створення обстановки, що спонукає особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховування злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін.³.

У науковій літературі існує думка, що в окремих випадках слідчий експеримент доцільно проводити при пред'явленні для впізнання. Так, на думку вчених, такий експеримент, який супроводжується відтворенням обстановки певної події, значно полегшує свідку можливість дати найбільш об'єктивні показання при пред'явленні для впізнання⁴.

Так, при розслідуванні убивства Р. свідок А. заявила, що може упізнати злочинців по голосу і особливостях мови. А. не бачила нападників, оскільки ті проникли до житла у темряві. А. зазначила, що один зі злочинців мав різкий голос, не виговорював букву «р» і слово «скоріше» вимовляв неправильно. Протягом певного часу було затримано 3-х осіб, які обґрунтовано підозрювалися у вчиненні вбивства. Серед них була особа, яка не вимовляла «р». Зважаючи на це, підозрюваного було пред'явлено свідку для впізнання по голосу. Впізнання проводилося без візуального контакту, через ширму. А. упізнала злочинця⁵.

З такою думкою не можна погодитися, оскільки не можна проводити пред'явлення для впізнання в рамках слідчого експерименту.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що усі перелічені види слідчих експериментів повинні бути безпечними для учасників цієї слідчої дії та оточуючих, і ні в якому випадку не порушувати їх конституційні права, честь та гідність.

Однак у слідчій практиці існують випадки застосування співробітниками правоохоронних органів протизаконних методів при проведенні слідчого експерименту.

Так, для перевірки можливості здійснення звалтування в кабіні «КамАЗу» слідчий запропонував потерпілій лягти на сидінні та прий-

---

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти. – К., 2001. – С. 330.

² Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 28.

³ Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник. – Х., 2001. – С. 234; Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 394.

⁴ Советский следователь. – М., 1949. – С. 378.

⁵ Там само.

яти позу, у якій вона знаходилася в момент насильства¹..

Подібні вказівки слідчого та їх реалізація, поза сумнівом, були пов'язані (якби потерпіла не відмовилася від їх виконання) з приниженням честі та гідності жінки.

Усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте такі випробування можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність.

Слідчий експеримент, як і будь-яка слідча дія, складається з трьох етапів: підготовка до проведення експерименту (підготовчий), безпосереднє проведення слідчої дії (робочий) і фіксація її ходу та результатів (заключний).

Однією з головних умов результативного та ефективного проведення слідчого експерименту є якісна, ретельна та всебічна підготовка до його проведення.

Слідчий експеримент, у порівнянні з іншими слідчими діями, вимагає, як правило, ретельнішої підготовки, залучення великої кількості учасників, підбору необхідних матеріалів, багатократного проведення випробувань у різних умовах та ін. Проте отримані результати далеко не завжди дозволяють слідчому зробити безперечні, категоричні та однозначні висновки стосовно тієї чи іншої події або факту. Зважаючи на це, відсутність організаційно-підготовчих заходів призводить до поверховості та неповноти експериментально-дослідницьких дій.

У науковій літературі вчені неоднозначно підходять до визначення необхідних організаційно-підготовчих заходів.

Так, на думку В.К. Лисиченка, Н.І. Клименко, М.П. Яблокова і О.М. Васильєва, підготовчі дії повинні включати:

- складання плану експерименту;
- визначення місця, часу і умов слідчої дії;
- добір учасників слідчої дії;
- визначення змісту дослідницьких дій;
- підготовку засобів фіксації слідчої дії².

Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Росинська до підготовчих заходів включають:

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов.. – М., 1999. – С. 633.

² Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 307-308; Яблоков Н.П. Криминалистика в вопросах и ответах: Учебное пособие. – М., 2000. – С. 135; Васильев А.Н. Тактика отдельных следственных действий. – М., 1981. – С. 35.

- прийняття рішення про проведення слідчого експерименту;
- визначення мети та обрання способів слідчої дії;
- визначення місця, часу та учасників експерименту;
- створення умов проведення слідчої дії;
- визначення засобів фіксації слідчої дії¹.

На думку І.С. Андрєєва, Г.І. Грамовича і М.І. Порубова, підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту повинні включати такі дії:

- визначення змісту та способів проведення експериментальних дій;
- встановлення черговості дослідницьких дій;
- визначення місця і часу слідчої дії;
- отримання консультації у фахівців;
- підбір учасників слідчої дії;
- підготовка речових доказів;
- підготовка та перевірка науково-технічних засобів².

Інші науковці до підготовчих заходів відносять:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- попередній виїзд на місце дослідницьких дій;
- вжиття заходів щодо охорони місця події;
- забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у слідчій дії;
- використання оперативно-розшукової інформації³.

Усі визначені вченими підготовчі заходи до проведення слідчого експерименту є, в деякій мірі, неоднозначними, але мають важливе значення для якісного його проведення.

Узагальнюючи погляди вчених⁴ та результати вивчення криміналь-

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 649.

² Андреев И.С, Грамович Г.И., Порубов Н.И. Криминалистика: Учеб. пособие. – Мн., 1997. – С. 159.

³ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 320-321.

⁴ Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. –Х., 2007. – С. 349-352; Шепітько В.Ю. Криминалистика: Курс лекцій. – Х., 2005. – С. 228-229; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 36-37; Ищенко Е.П., Топорков А.А. Криминалистика: Учебник / Под ред. Е.П. Ищенко. – М., 2005. – С. 389-390; Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 70; Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 113-114; Мухин Г.Н. Криминалистика: Учеб. пособие. – Минск, 2009. – С. 157; Криминалистика: тактика, организация и методика расследования преступлений: Учебник. – Волгоград, 2000. – С. 34-35; Криминалистика. – М., 1974. – С. 309; Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 70; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 260-261; Советский следователь. – М. 1949. – С. 367; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики. – М., 1982. – С. 26; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

них справ і оперативних матеріалів, а також матеріали проведеного опитування співробітників слідчих і оперативних підрозділів можна дійти висновків, що підготовчий етап слідчого експерименту повинен починатися з моменту прийняття рішення про проведення слідчої дії і включати діяльність слідчого як до виїзду на місце дослідницьких дій, так і на місці їх проведення.

О.Я. Баєв вказує, що у тактичному розумінні підготовчий етап доцільно поділити на дві стадії, які умовно називає «кабінетною» (до виїзду на місце провадження експерименту) і «польовою» (по прибутті на місце проведення дії)¹.

Підготовчий етап починається з моменту прийняття рішення про проведення експерименту і включає діяльність слідчого як до виїзду на місце проведення слідчої дії, так і на місці дослідницьких випробувань.

1. До виїзду на місце проведення слідчого експерименту слідчий повинен здійснити такі підготовчі дії:

- вивчити матеріали кримінальної справи;
- прийняти рішення про проведення слідчого експерименту;
- визначити мету слідчої дії та факти, які підлягають перевірці;
- визначити завдання та способи проведення експериментальних дій (випробувань);
- за необхідності провести додатковий або повторний допит особи, яка буде брати участь у експериментальних (дослідницьких) діях;
- отримати добровільну згоду особи на участь у експерименті (за умови, якщо участь вказаної особи є обов'язковою) та встановити її ставлення до цього заходу;
- виявити мотиви погодження підозрюваних (обвинувачених) на участь у цій слідчій дії;
- попередньо ознайомитися (за необхідності) з місцем проведення слідчого експерименту, щоб добре орієнтуватися у навколишній обстановці при проведенні слідчої дії;
- визначити найсприятливіше місце, час та умови слідчого експерименту, які повинні максимально бути наближеними до обстановки, що перевіряється. Так, експерименти по визначенню можливості сприйняття якогось факту, як правило, проводяться на тому ж місці, де і відбувалася подія, приблизно у той самий час. Однак місце проведення експерименту може й не мати принципового значення (наприклад, перевірити професійні вміння і навички злочинця намалювати купюру або підробити документ можна у будь-якому зручному місці). Якщо експериментальні випробування планується провести на території підприємств, орга-

---

¹ Баєв О.Я. Тактика следственных действий: Учеб. пособие. – Воронеж, 1995. – С. 186.

нізацій чи установ, а так само на об'єктах приватної власності громадян, слідчому рекомендується погодити це питання з відповідними керівниками цих установ або приватними власниками;

- підібрати конкретний склад учасників слідчої дії та визначити функції кожного з них (у тому числі завчасно залучити необхідну кількість понятих);

- визначити зміст та черговість проведення слідчого експерименту (якщо кілька підозрюваних або обвинувачених виявили бажання взяти участь у цій слідчій дії);

- за необхідності здійснити реконструкцію обстановки в цілому або окремих об'єктів для проведення слідчої дії;

- підготувати (підібрати або виготовити) об'єкти, які необхідні для проведення дослідницьких випробувань (як зазначалося раніше, усі об'єкти, які представляють будь-яку загрозу життю та здоров'ю учасникам експерименту, повинні бути замінені копіями або предметами-аналогами);

- завчасно продумати доставку зазначених об'єктів до місця експерименту та перевірити їх стан;

- визначити та підготувати необхідні науково-технічні й допоміжні засоби, транспорт, засоби зв'язку;

- за необхідності ознайомитись зі спеціальною літературою або отримати консультації у спеціалістів (фахівців) з метою набуття відповідних спеціальних знань і навичок та створення відповідних умов слідчого експерименту;

- скласти письмовий план проведення слідчої дії.

2. На місці проведення експериментальних дій слідчий повинен здійснити такі організаційні заходи:

- попередньо оглянути місце дослідницьких дій, встановити зміни, що відбулися до проведення слідчої дії, організувати охорону місця проведення слідчого експерименту та гарантувати безпеку його учасникам;

- зафіксувати обстановку, в якій будуть відбуватися дослідницькі випробування;

- видалити з місця проведення слідчої дії усіх сторонніх осіб, які не мають прямого відношення до експерименту;

- перевірити відповідність (схожість) умов слідчого експерименту з тими, у яких відбувалася подія, яка підлягає перевірці;

- за необхідності провести нову реконструкцію обстановки;

- роз'яснити усім учасникам слідчого експерименту їхні права та обов'язки;

- провести інструктивну нараду серед усіх учасників слідчої дії (зо-

крема, роз'яснити мету та зміст досліджень, порядок проведення експериментальних дій, обов'язки учасників, попередити про неприпустимість розголошення даних слідчого експерименту тощо);

- визначити засоби фіксації слідчої дії та способи зв'язку між учасниками слідчого експерименту;

- визначити порядок проведення експерименту¹.

До обов'язкових учасників слідчого експерименту можна віднести:

- особу, яка проводить дану слідчу дію (наприклад, слідчий, оперативний працівник за окремим дорученням, начальник слідчого відділу, якщо прийняв справу до свого провадження);

- особу, чії дії уточнюються або перевіряються (якщо участь цієї особи під час проведення дослідів є обов'язковою). До таких осіб можна віднести підозрюваного, обвинуваченого, свідка, потерпілого. Так, у випадках проведення слідчого експерименту для перевірки можливостей конкретної особи чути або бачити у певних умовах, сприймати певну подію або явище, а також з метою визначення наявності у неї деяких спеціальних або професійних вмінь і навичок, участь такої особи в експерименті є обов'язковою. Якщо підозрюваний (обвинувачений) відмовляється брати участь у такому експерименті, його провадження унеможливується. В інших експериментах дослідницькі дії можуть бути виконані спеціально запрошеними особами (статистами);

- не менше двох понятих. За необхідності спостерігати за ходом та результатами експерименту одночасно у кількох місцях (наприклад, місце проведення пострілів і місце сприйняття звуків пострілів) у кожному з них повинно бути не менше двох понятих. Тобто, у залежності від кількості місць експериментальних дій, понятих необхідно залучати у кількості 2, 4, 6 і т.п.

До необов'язкових учасників слідчого експерименту можна віднести осіб, які залучаються для якісного проведення цієї слідчої дії: для застосування науково-технічних засобів, охорони й спостереження, надання технічної та іншої допомоги під час проведення дослідів, зокрема, статистів, спеціалістів, оперативних працівників, кінологів, педагогів та ін.².

За необхідності до експерименту можуть залучатися свідки й потерпілі. Питання про участь необов'язкових учасників слідчого експерименту слідчий вирішує самостійно, виходячи зі слідчої ситуації, що

---

¹ Чаплинський К.О. Тактика перевірки показань на місці // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – Спец. випуск. – Луганськ, 2005. – С. 121-122.

² Чаплинський К.О. Тактика проведення окремих слідчих дій: Монограф. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 222.

склалася під час досудового розслідування.

В.С. Бурданова і В.М. Биков вказують, що слідчий експеримент може проводитися і за участю потерпілого. Потерпілий може бути залучений до слідчої дії, якщо перевіряються не тільки його показання, а й свідка або обвинуваченого¹.

Після проведення усіх необхідних організаційно-підготовчих заходів слідчий пропонує усім учасникам слідчої дії зайняти визначені місця і відповідно до поставлених завдань, виду та змісту випробувань, переходить до робочого етапу слідчого експерименту.

У теорії криміналістики тактичні прийоми слідчого експерименту достатнім чином не досліджувались. У літературних джерелах розглядалися лише окремі тактичні прийоми даної слідчої дії. На думку В.Ю. Шепітька, своєрідністю тактики слідчого експерименту є те, що під час його проведення необхідно дотримуватись певних правил (умов)².

Узагальнення наукових поглядів, дозволяє дійти висновків, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести:

- проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище³;
- використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події⁴;
- неодноразове (багатократне) проведення дослідів⁵;
- поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах⁶;
- проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій (випробувань), максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності (за

---

¹ Бурданова В.С., Биков В.М. Викриминологические аспекты криминалистики: Учебное пособие. – Ташкент, 1981. – С. 58.

² Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. – Х., 2007. – С. 352.

³ Зинин Александр Михайлович. Криминалист в следственных действиях: Учебно-практическое пособие. – М., 2004. – С. 99; Следственная тактика: Учебное пособие по курсу «Основы криминалистики». – М., 1982. – С. 26-27; Криминалистика. Курс лекцій: Учебное пособие для вузов. – М., 2005. – С. 152.

⁴ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 389; Настільна книга слідчого. – К., 2003. – С. 156; Балашов Д.Н., Балашов Н.М., Маликов С.В. Криминалистика: Учебник. – М., 2005. – С. 259-260.

⁵ Біленчук П.Д. та ін. Криміналістика: Підручник. – К., 2001. – С. 305; Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій. – Вінниця, 2001. – С. 32; Криміналістика: Мультимедійний підручник. – К., 2008.

⁶ Гутман Ю.Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений: Учебно-методическое пособие. – М., 1976. – С. 17-18; Попов В.И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике. – М., 1964. – С. 89-90.

послідовністю, способом, характером, темпом тощо)¹;

- обмежена кількість учасників слідчої дії²;

- залучення свідка, потерпілого, підозрюваного або обвинуваченого до проведення експерименту³;

- проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо⁴;

- забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту⁵ та ін.

Вказані тактичні умови слідчого експерименту, зі слів Р.С. Белкіна, охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим⁶.

Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де і відбувалася досліджувана подія⁷. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення (денне, штучне), тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища; існування якого-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції⁸.

На думку Ю.В. Гавриліна, максимальна подібність умов проведення дослідів з умовами скоєння злочинів забезпечується реконструкцією

---

¹ Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 317.

² Криминалистика. – М., 1974. – С. 311; Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие / Под ред. Р.С. Белкина. – Волгоград, 1981. – С. 32.

³ Советский следователь. – М. 1949. – С 386-387.

⁴ Возгрин И.А., Иванов И.И., Кузьминых К.С., и др. Криминалистика. Схемы и терминология. Учебное пособие. – СПб., 2001. – С. 71.

⁵ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 72; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 76.

⁶ Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Под ред. А.И. Винберга. – М., 1959. – С. 65.

⁷ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. – М., 2000. – С. 655; Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 494.

⁸ Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие / Под ред. Р.С. Белкина. – Волгоград, 1981. – С. 42; Шурухнов Н.Г. Криминалистика: Учебник. – М., 2008. – С. 318.

обстановки для проведення дослідів¹. Реконструкції необхідно піддавати не усю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

Недотримання цієї вимоги, на думку В.В. Агафонов і О.Г. Філіппова, повністю унеможлиблює отримання позитивних результатів слідчої дії².

Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій (випробувань) доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів³.

На думку П.Д. Біленчука і А.П. Геля, у дослідницьких діях необхідно використовувати оригінали об'єктів або речей, або такі самі чи подібні об'єкти та речі⁴.

З такою думкою не можна погодитися, оскільки недоцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальною справою, що зумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. Таку думку підтримують і 89 % опитаних співробітників слідчих підрозділів.

При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті, слідчий може застосувати предмети-аналоги (наприклад, автомобіль, що був об'єктом посягання, але не виявлений під час слідства, замінюється аналогічним транспортним засобом). Предмети-аналоги можуть бути представлені будь-якими особами, підібрані слідчим або виготовлені за його вказівкою (замовленням).

Під час проведення експерименту, особливо при розслідуванні тяжких та резонансних злочинів (зокрема, замовних убивств, захоплення заручників, викрадення людей), доцільно використовувати натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Зокрема, В.О. Коновалова і Ф.В. Хоменко вказують, що макетуван-

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие / Ю.В. Гаврилин. – М.: Книжный мир, 2004. – С. 74; 1 Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях и терминах. Учебное пособие / Под ред. А.Ю. Головина. – М.: Книжный мир, 2006. – С. 152-153.

² Агафонов В.В., Филиппов А.Г. Криминалистика: Пособие для сдачи экзамена. – М., 2006. – С. 114.

³ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 656.

⁴ Біленчук П.Д., Гель А.П. Основи криміналістичної тактики: Курс лекцій / Біленчук П.Д., Гель А.П.. – Вінниця: Вінницька філія МАУП, 2001. – С. 37.

ня створює емоційну настроєність та сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення у справі, і робить результати більш переконливими¹.

Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення (пошкодження) державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі та гідності людини.

Неодноразове й поетапне (стадійне) проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово і у змінних умовах², з метою забезпечення достовірності³ та виключення можливості отримання випадкових результатів⁴. Наприклад, при встановленні можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту.

Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного та достовірного результату⁵. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Зокрема, під час автотехнічної експертизи при дослідженні гальмової системи транспортних засобів передбачається проведення не менше трьох експериментальних дій⁶.

На думку С.Ф. Глазиріна і А.П. Круглікова, неодноразове повторення дослідницьких дій є необов'язковим, а кількість дослідів повинна визначатися слідчим⁷.

Проводити дослідження необхідно поетапно⁸, тобто уся досліджу-

---

¹ Коновалова В.Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – №12. – С. 10-16; Хоменко Ф.В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події // Радянське право. – 1968. – №11. – С. 30-34.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 656; Шурухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. – М., 1999. – С. 80.

³ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: Учебное пособие. – М., 1967. – С. 270.

⁴ Макаренко Є.І., Русков В.А. Організація боротьби з контрабандою: Навчально-практичний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 58.

⁵ Криминалистика / Под ред. Б. А. Викторова, Р.С. Белкина. – М., 1976. – С. 145.

⁶ Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 495.

⁷ Глазырин Ф.В., Кругликов А.П. Следственный эксперимент: Учебное пособие. – Волгоград, 1981. – С. 44.

⁸ Криминалистика: Учебник / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. – СПб., 2001. – С. 496.

вана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому.

У науковій літературі справедливо зазначається, що поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення¹.

Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним (обвинуваченим) окремо.

У тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними або обвинуваченими, слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

Н.І. Гуковська та В.Ю. Шепітько вказують, що слідчий експеримент можна проводити за участю усіх обвинувачених одночасно з урахуванням конкретних обставин справи².

На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки це тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер стосовно інших.

Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Забезпечення безпеки учасників слідчого експерименту.

Під час проведення слідчого експерименту слідчий зобов'язаний вживати заходів щодо забезпечення безпеки його учасників. Якщо слідчий буде володіти інформацією про можливий опір проведенню експерименту, намагання втекти з-під варти, здійснення негативного впливу на свідків і потерпілих, то слідчий повинен вжити вичерпних заходів щодо запобігання цих негативних чинників.

До таких заходів, на думку Ю.В. Гавриліна, можна віднести:

- видалення з місця проведення слідчої дії сторонніх осіб;
- забезпечення огороження місця проведення слідчого експерименту;
- забезпечення охорони підозрюваного (обвинуваченого), який знаходиться під вартою;

---

¹ Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Российская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 657.

² Гуковская Н.И. Следственный эксперимент (пособие для следователей). – М., 1958. –С. 36; Криміналістика: Підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібко В.М., Дудніков А.Л., Журавель В.А. та ін. / За ред. В.Ю. Шепітька. – К., 2001. – С. 328.

- проведення слідчої дії у такий час, коли імовірність з'явлення сторонніх громадян є мінімальною;
- постановка дослідів у такий спосіб, щоб не піддавались безпеці життя та здоров'я учасників експерименту;
- наявність резерву сил та засобів для швидкого та ефективного реагування на екстремальні ситуації¹.

Необхідно вказати, що не рекомендується проводити дослід за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила злочин (зокрема, знаходиться у розшуку, переховується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством тощо), можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що ретельна й всебічна підготовка до слідчого експерименту, проведення його з урахуванням усіх вищезазначених процесуальних та організаційно-тактичних умов і рекомендацій дозволяє якісно та ефективно проводити дану слідчу дію.

Закінчивши проведення процесуальної дії, слідчий переходить до заключного етапу – фіксації ходу та результатів слідчого експерименту.

За підсумками проведення слідчого експерименту слідчий складає протокол (ст.ст. 84, 85, 195 КПК України), який є основним засобом фіксації.

У протоколі відбивається увесь хід та результати слідчого експерименту. За своєю структурою протокол складається з трьох частин: вступної, описової та заключної. У вступній частині зазначаються:

- дата, час та місце його складання;
- посада, спеціальне звання, прізвище та ініціали особи, яка проводила слідчу дію;
- відомості про інших учасників слідчого експерименту та понятих;
- статті кримінально-процесуального закону, дотриманням яких проводиться експеримент;
- відомості про дотримання слідчим процесуальних вимог слідчого експерименту (зокрема, добровільна згода на участь особи у слідчій дії; роз'яснення прав та обов'язків учасникам слідчої дії та понятим; попередження свідків і потерпілих про кримінальну відповідальність відповідно до ст.ст. 384, 385 КК України);
- мета слідчого експерименту;
- повідомлення учасників про застосування науково-технічних

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 75.

засобів;

- час початку та закінчення слідчого експерименту.

В описовій частині зазначаються відомості про:

- обстановку та умови, у яких проводилася слідча дія;
- об'єкти, які були використані під час здійснення дослідів;
- зміст та послідовність дослідних дій;
- результати, що одержані шляхом експерименту;
- застосування допоміжних засобів фіксації (зокрема, фотозйомка чи відеозапис, складання схем, планів, діаграм тощо).

В заключній частині зазначаються:

- перелік схем, планів, графіків, фотознімків та відеофрагментів, виконаних під час експерименту;
- відмітка про ознайомлення з протоколом усіх учасників слідчої дії;
- заяви і зауваження понятих та інших учасників слідчої дії (якщо вони були зроблені);
- засвідчувальні підписи усіх учасників слідчого експерименту.

До додаткових засобів фіксації слідчого експерименту можна віднести: складання таблиць, схем, діаграм, графіків, планів¹, застосування фотозйомки², звукозапису та відеозапису (ст.ст. 851, 852 КПК України).

Метою слідчого експерименту є не тільки перевірка вже існуючих у кримінальній справі доказів, але й отримання додаткових фактичних даних. Застосування відеозапису сприяє фіксації нових доказів, виявлених під час експериментальних дій³, дає можливість слідчому і суду зробити правильні висновки щодо доказового значення його результатів⁴.

На доцільність застосування під час експерименту відеозапису наголошували і А.А. Леві і Ю.А. Горінов⁵.

Відеозапис найбільш доцільно використовувати у таких випадках:

- коли слідчий експеримент проводиться у присутності обвинуваченого чи інших зацікавлених у його результаті осіб, які надалі можуть спробувати оскаржити отримані результати у суді (наявність матеріалів відеозапису дозволить суду об'єктивно оцінити умови проведення експерименту та його результати);
- якщо після проведення слідчого експерименту відтворена обста-

---

¹ Криміналістика. – М, 1974. – С. 317.

² Судебная фотография / Под общ. ред. А.В. Дулова. – Мн., 1971. – С. 175.

³ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х, 1986. – С. 67.

⁴ Ароцкер Л.Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 1951. – С. 13.

⁵ Леві А.А., Горінов Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. – М., 1983. – С. 67.

новка події буде змінена і відновити її неможливо (маючи такі відомості, слідчий повинен провести експеримент у числі першочергових слідчих дій);

- при наявності підстав вважати, що особа, за участю якої проводиться експеримент, може надалі відмовитися від виконання намічених слідчим дій або змінити показання;

- коли дані про умови проведення експерименту та його результати будуть використані при проведенні експертиз;

- є обґрунтовані підстави вважати, що учасник процесу, чий показання перевіряються або уточнюються під час слідчого експерименту, не зможе з'явитися до суду¹.

Застосування відеозапису доцільне при проведенні складних експериментально-дослідницьких дій, оскільки повторний перегляд запису дозволяє слідчому виявити не зафіксовані у протоколі обставини, що мають важливе значення для справи, а також встановити прогалини та помилки під час проведення слідчої дії.

Правильно проведений відеозапис дозволяє зафіксувати усі експериментальні дії і у подальшому дійти висновків про доказове значення результатів слідчого експерименту².

Оцінка результатів слідчого експерименту має практичне значення для використання їх у доказуванні. Якщо встановлено можливість вчинення певної дії, то це не означає, що вона обов'язково мала місце насправді. Таким чином, при позитивних результатах слідчого експерименту прямий зв'язок з подією, що перевіряється, не встановлюється. Негативний результат експерименту свідчить про відсутність зв'язку між відтвореною обстановкою і подією, що перевіряється. У даних умовах подія, що перевіряється, відбутися не може, отже, її не було взагалі. Тому при встановленні факту неможливості сприймати в даних умовах певну подію вона оцінюється як доказ того, що свідок добросовісно помиляється або говорить неправду, коли він стверджує, що безпосередньо сприймав подію. Таким чином, негативний результат слідчого експерименту оцінюється як доказ відсутності явища, що перевіряється, у минулому³. Ці особливості необхідно враховувати, оцінюючі хід та результати слідчого експерименту.

Після всебічної оцінки ходу та результатів слідчої дії слідчий ви-

---

¹ Відеозапис слідчих дій: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ, 2004.– С. 13-14.

² Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Х., 1986. – С. 68; Николайчик В.М., Соя-Серко Л.А., Трофимов А.М., Найдис И.Д. Применение киносъёмки при расследовании. – М., 1967. – С. 36-44.

³ Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К., 2005. – С. 395.

значає способи їх використання під час подальшого проведення досудового розслідування.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, при розслідуванні багатоепізодних кримінальних справ, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний за територіальністю характер, що ускладнює проведення відтворення обстановки і обставин події за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінальної справи епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення, графіки), які власноручно виконані злочинцями, в яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках.

Отже, відтворення обстановки і обставин події є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки у ній бере участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у злочинній діяльності, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. У тих випадках, коли вони зафіксовані за допомогою фотозйомки або відеозапису, наочність й переконливість результатів значно зростає, оскільки об'єктивно засвідчується той чи інший факт, що має значення для кримінальної справи.

4.3. Тактика використання спеціальних знань

Одним із основних завдань кримінального судочинства є повне і швидке розкриття та розслідування злочинів, для вирішення якого слідчий повинен вжити всіх передбачених законом заходів до встановлення події злочину, осіб, винних у його вчиненні. Вирішення цих завдань неможливе без застосування слідчими певних знань, умінь та навичок, що одержані під час професійної підготовки та практичної діяльності. Втім, для вирішення вказаних завдань недостатньо наявності лише юридичних знань, оскільки на сьогодні неможливо уявити сучасне досудове розслідування без використання останніх досягнень науково-технічного прогресу та розроблених на їх основі науково-технічних засобів. Тому слідчий за своєю базовою підготовкою повинен володіти спеціальними знаннями у різних галузях права, а також криміналістики, судової медицини і психіатрії. Але розслідування у будь-якій кримінальній справі вимагає від нього також глибоких знань і в інших галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла. Зважаючи на це, особливе значення у тактичному забезпеченні досудового розслідування має використання «спеціальних знань».

Під час проведення окремих слідчих дій слідчий може самостійно застосовувати будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань. У випадку, якщо цих знань недостатньо, то слідчий залучає експерта чи спеціаліста або якщо їх участь на досудовому слідстві відповідно до процесуального закону є обов'язковою.

Вагомий внесок у розвиток спеціальних знань зробили відомі вчені – криміналісти та процесуалісти, зокрема, В.Д. Берназ, В.І. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.І. Дворкін, Г.Б. Дергай, Л.М. Ісаєва, А.В. Іщенко, І.П. Красюк, М.В. Костицький, О.А. Кравченко, В.К. Лисиченко, В.М. Махов, Р.Д. Рахунов, Б.В. Романюк, Н.А. Селіванов, З.М. Соколовський,

¹ Арсеньев В.Д., Заблоцкий В.Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. – Красноярск, 1986. – 152 с.; Берназ В.Д. Спільна діяльність слідчого зі спеціалістами та експертами: тактичні та психологічні аспекти // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. – ЛІВС при НАВСУ, 2003. – С. 28-33; Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы): Монография. – К., 1980. – 157 с.; Гончаренко В.І. Експертизи у судовій практиці.. – К., 2004. – 388 с.; Гончаренко В.И. Методологические проблемы использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1981. – 49 с.; Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. – К., 1984. – 149 с.; Горидько А.А., Коновалов Е.П. Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений. Учебное пособие. – К., 1968. – 28 с.; Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – Мн., 1987. – 66 с.; Дворкин А.И. Предварительное исследование вещественных доказательств при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1974. – 21 с.; Дергай Г.Б. Вопросы теории и практики использования достижений научно-технического прогресса в расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Минск, 2003. – 23 с.; Закатов А.А., Оропай Ю.Н. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений. – К., 1980. – 104 с.; Исаева Л.М. Специальные познания в уголовном судопроизводстве. – М., 2003. – 304 с.; Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты). – М., 1990. – 158 с.; Ищенко А.В., Красюк І.П., Матвієнко В.В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К., 2002. – 212 с.; Использование специальных познаний при расследовании преступлений: Учеб. пособие. – Свердловск, 1978. – 80 с.; Калинин Ю.А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.. – М., 1981. – 26 с.; Коваленко В.В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – К., 2004. – 253 с.; Костицкий М.В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – К., 1990. – 28 с.; Кравченко О.А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: 2003. – 19 с.; Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К., 1979. – 88 с.; Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие. – К., 1987. – 100 с.; Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – 204 с.; Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К.: 2003. – 20 с.; Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М., 2000. – 296 с.; Морозов Г.Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: – Саратов, 1977. – 19 с.; Рахунов Р.Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе. – М., 1953. – 248 с.; Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – 196 с.; Селиванов Н.А. Привлечение специалистов к расследованию: (Обзор практики по материалам следственных органов прокуратуры). – М., 1973. – 40 с.; Соколовский З.М. Вопросы использования экспертом материалов дела. –Х., 1964. – 72 с.; Соколовский З.М. Проблемы использования в уголовном судопроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 1968. – 28 с. Сорокотягин И.Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Екатеринбург, 1992. – 30 с.; Хрусталеv В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следствен-

багато інших.

Однак узагальнення слідчої практики дозволяє дійти висновків, що далеко не всі слідчі застосовують спеціальні знання під час розслідування злочинів. Під час опитування 14 % слідчих вказали, що застосовують власні спеціальні знання при проведенні окремих слідчих дій, у 17 % – використовують допомогу спеціалістів. У 32 % випадків залучення спеціаліста було необхідністю, але слідчими їх знання не використовувалися.

Окрім того, керівництво МВС України проаналізувало якість підготовки фахівців та визначило основні недоліки у підготовці слідчих:

- невміння кваліфіковано визначатись з наявністю або відсутністю складу злочину при вивченні матеріалів дослідчої перевірки;
- невміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, що виявляється при складанні процесуальних документів та проведенні слідчих дій;
- невміння встановлювати психологічний контакт із допитуваним.

Взагалі усім випускникам спеціалізованих навчальних закладів притаманний недостатній рівень знань тактики проведення слідчих дій та тактики розслідування окремих видів злочинів, як наслідок – невміння надати належну правову оцінку наявним доказам, спланувати подальше розслідування та прийняти законне рішення у справі. Найчастіше молоді слідчі не розуміють кінцеву мету розслідування злочинів, необхідний обсяг доказів для притягнення злочинця до кримінальної відпо-

---

них действиях. – СПб., 2003. – 208 с.; 1 Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1984 – 26 с.; Цымбал П.В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1992. – 22 с.; Шиканов В.И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. – Иркутск, 1978. – 190 с.; Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств: Учеб. пособие. – Иркутск, 1976. – 92 с.; Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. – Х., 1999. – 76 с.; Щербаковский М.Г. Тактика проведения судебных экспертиз. Лекция для усіх форм навчання. – Х., 2004. – 60 с.; Эйсман А.А. Заключение эксперта (Структура и научное обоснование). – М., 1967. – 152 с.; Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навчально-довідковий посібник. – Х., 2004. – 448 с.; Бергер В.Е., Сапун А.П. Подготовка и направление материалов для проведения судебных экспертиз. – К., 1974. – 78 с.; Петрухин И.Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. – М., 1964. – 266 с.; Кириченко І.А. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності: Навчальний посібник. – К., 2005. – 125 с.; Шарай Л.Г. Актуальні проблеми використання спеціальних знань в ході розслідування злочинів в сфері обігу наркотичних засобів // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2005. – Спеціальний випуск № 2 (25). – С. 323-325;

відальності або закінчення розслідування у справі¹.

Окрім того, за нашими дослідженнями, значна кількість слідчих (16 %) закінчила цивільні вузи. Ця категорія слідчих (14 %) відзначає, що отримали недостатній обсяг знань для якісного розкриття і розслідування злочинів.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що невикористання спеціальних знань або неправильне їх застосування під час проведення слідчих дій є суттєвим фактором, що знижує якість та ефективність досудового слідства, а інколи веде до тактичних помилок і прорахунків та прийняття необґрунтованих рішень.

Чинне кримінально-процесуальне законодавство України не наводить визначення поняття «спеціальні знання», тому у теорії кримінального процесу та криміналістики науковцями неодноразово робилися спроби конкретизувати це поняття.

У юридичній літературі науковцями одночасно вживаються терміни «спеціальні знання» і «спеціальні пізнання». На думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, вживаючи ці терміни, вчені вкладають в них однаковий зміст, іноді не пояснюючи цього².

З філософської та філологічної точки зору дані терміни не є синонімічними, хоча їх зміст частково співпадає. У науковій літературі під «знанням» розуміють сукупність відомостей з якої-небудь галузі, набутих у процесі навчання, дослідження; а пізнання походить від слова «пізнавати» – осягати розумом явища об'єктивної дійсності, одержувати істинне уявлення про кого-, що-небудь³. На думку В.Б. Романюка, пізнання – це здобуття істинних знань та уяви про будь-що, але пізнання, у тому числі події злочину, вимагає також наявності у суб'єкта пізнання певних знань, навичок та досвіду⁴. Іншими словами, пізнання та знання відрізняються одне від одного як процес і результат⁵.

Можна погодитися з думкою В.М. Махова, який вважає використання терміна «спеціальні знання» більш точним, ніж термін «спеціаль-

---

¹ Лист заступника начальника ГУМВС України в Дніпропетровській області начальника слідчого управління Гризи О.В. від 06.09.2010 р. № 8/7034.

² Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2007. – С.39.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – С. 787.

⁴ Романюк В.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – С. 21.

⁵ Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2001. – С. 293.

ні пізнання»¹.

В цілому знання являють собою систему ідеально відтворених у мовній формі закономірних зв'язків об'єктивного світу, що поділяються на дві системи:

- загальнотеоретичні (загальні);
- прикладні (спеціальні) знання.

Будучи підсистемою цілісної системи знань, вони одночасно є системами для своїх підсистем (науки, техніки, мистецтва, ремесла), які, в свою чергу, є системами щодо інших підсистем.

У криміналістичній літературі серед вчених – криміналістів і процесуалістів – немає одностайної думки з приводу визначення поняття «спеціальні знання».

Так, Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Ю.Г. Корухов і Є.Р. Россинська спеціальні знання визначають, як пізнання, придбані суб'єктом у процесі практичної діяльності шляхом спеціальної підготовки або професійного досвіду, засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі².

На думку Б.В. Романюка, спеціальні знання – це сукупність науково обґрунтованих відомостей спеціального виду, якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла, і, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства³.

В.Д. Юрчишин під спеціальними знаннями розуміє сукупність науково обґрунтованих знань у галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла певної особи (спеціаліста) в межах будь-якої професії, які, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, є необхідними для повного, всебічного, об'єктивного встановлення обставин, що входять у предмет доказування та вирішення інших завдань кримінального процесу⁴.

В.К. Лисиченко і В.В. Циркаль спеціальні знання визначають як не загальновідомі у судочинстві наукові, технічні та практичні знання, набуті в результаті професійного навчання чи роботи за окремою спеціальністю особою, залученою як спеціаліст чи експерт з метою сприяння

---

¹ Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М., 2000. – С. 39.

² Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. – М., 2000. – С. 398.

³ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. – К., 2002. – С. 57.

⁴ Юрчишин В.Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 44.

слідству або суду в з'ясуванні обставин справи чи дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх застосування¹.

Таку позицію займає і О.О. Ейсман, зазначаючи, що спеціальні знання не є загальновідомими, не є загальнодоступними, а це знання, якими володіє обмежене коло спеціалістів, однак, якими не володіє адресат доказування (слідчий, суд, учасники процесу)².

Узагальнюючи думки вчених, можна зазначити, що при визначенні спеціальних знань автори здебільшого враховують вид професійної діяльності та певну спеціальність.

На думку М.Г. Щербаковського, спеціальні знання – це професійні знання, навички, здобуті обізнаною особою у процесі практичної діяльності в різних галузях науки і техніки, що використовуються разом з науково-технічними засобами при проведенні експертизи³. У цьому визначенні автор використання спеціальних знань обмежує тільки проведенням експертизи.

Інша група вчених наголошує на неправовій природі спеціальних знань, тобто таких, що не є загальновідомими і не входять у загальноосвітню підготовку громадян⁴.

Вказуючи на спосіб отримання спеціальних знань та наголошуючи на відповідності їх сучасному науковому та практичному рівню, надає своє визначення В.Ю. Шепітько. До спеціальних знань він відносить будь-які знання та вміння об'єктивного характеру, отримані внаслідок вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи, що відповідають сучасному науковому та практичному рівню⁵.

На думку Є.І. Макаренка, О.В. Негодченка і В.М. Тертишника, спеціальні знання – це сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та за-

---

¹ Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учеб. пособие. – К., 1987. – С. 22; Циркаль В.В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 1984 – С. 8.

² Эйсман А.А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). – М., 1967. – С. 91.

³ Щербаковський М.Г. Тактика проведення судових експертиз. Лекція для усіх форм навчання. – Х., 2004. – С. 3.

⁴ Шиканов В.И. Использование специальных познаний при расследовании убийств: Учеб. пособие. – Иркутск, 1976. – С. 15; Шиканов В.И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса. – Иркутск, 1978. – С. 15; Эйсман А.А. Указ. соч. – С. 15; Надгорный Г.М. Соотношение специальных и юридических знаний // Криминалистика и судебная экспертиза: Республ. межведомственный научно-методический сборник. – К., 1980. – Вып. 28. – С. 15.

⁵ Шепітько В.Ю. Довідник слідчого. – К., 2001. – С. 119.

побігання злочинів¹.

Є.Р. Россинська вказує, що під спеціальними знаннями слід розуміти систему теоретичних знань та практичних навичок у галузі конкретної науки, техніки, мистецтва та ремесла, набутих шляхом проходження підготовки або придбання в процесі професійної діяльності навиків для вирішення завдань, що виникають при здійсненні судочинства². Причому до спеціальних не відносять загальновідомі, а також юридичні знання, за винятком знань у галузі криміналістики, які можуть використовуватись при проведенні криміналістичної експертизи³.

Такі визначення поняття «спеціальні знання», на нашу думку, найбільш повно відображають їх природу, походження та напрями використання.

У криміналістиці⁴ науковців, які розробляли проблему визначення спеціальних знань, поділяють на п'ять груп: перша група вважає спеціальні знання не загальнодоступними; друга – що спеціальні знання – тільки наукові; третя група розглядає спеціальні знання як такі, що відповідають сучасному рівню розвитку науки і можуть використовуватись у сфері кримінально-процесуальної діяльності; четверта група визначає спеціальні знання, базуючись на роді професійної діяльності за певною спеціальністю; п'ята група стверджує, що спеціальні знання відсутні у суб'єкта доказування.

Справедливо вказує І.В. Пиріг⁵, що не можна погодитись з вченими, які висловлюють думку про відсутність спеціальних знань у суб'єктів доказування, тобто органу дізнання, слідчого, прокурора, судді⁶.

Узагальнення поглядів вчених дозволяє виокремити основні критерії, що використовуються при визначенні поняття «спеціальні знання»:

---

¹ Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 3.

² Россинская Е.Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С.32.

³ Надгорний Г., Сегай М., Ісакович Б. Закон України «Про судову експертизу» // Право України. – 1999. – № 2. – С.75.

⁴ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – С. 42-43; Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 7.

⁵ Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2006. – С. 12.

⁶ Махов В.Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений: Монография. – М., 2000. – С. 74; Волобуев А.Ф. Проблемы методики расследования розкрадань майна в сфері підприємництва. – Х., 2000. – С. 245; Салтевский М.В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования. – М., 1973. – С. 20.

- загальна мета використання спеціальних знань спрямована на сприяння вирішенню завдань кримінального судочинства, зокрема, повне і швидке розкриття та розслідування злочинів;

- спеціальні знання ґрунтуються на сучасних досягненнях науки і техніки;

- спеціальні знання являють сукупність теоретичних знань і практичних умінь та навичок;

- за способом отримання спеціальні знання набуваються шляхом спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи.

Спеціальні знання під час проведення досудового розслідування завжди використовуються цілеспрямовано. Розкриття поняття цільового призначення спеціальних знань у кримінальному судочинстві має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Спеціальні знання, що використовуються в межах кримінально-процесуального законодавства, складають наукові основи слідчої і судової діяльності. Чітке визначення мети їх застосування на кожній стадії кримінального процесу важливе для правильного розуміння функцій і повноважень осіб, які використовують ті чи інші види знань у передбачених законом процесуальних формах¹.

Базуючись на дослідженнях вчених², можна визначити основну мету використання спеціальних знань, до якої можна віднести таке:

- сприяння повному і швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів;

- встановлення істини у кримінальній справі;

- дослідження певних об'єктів та явищ;

- отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних обґрунтованих рішень у справі;

- сприяння виявленню, фіксації і вилученню доказів та з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій;

- розробка тактичних і технічних засобів та методів збирання дока-

---

¹ Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Дис. ... канд. юрид.наук. – К., 2006. – С. 17.

² Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – Мн, 1987. – С. 12; Гончаренко В.И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы): Монография. – К., 1980. – С. 114; Щербаковский М.Г., Кравченко О.А. Напрямки удосконалення процесуального положення і функцій спеціаліста та експерта в проєкті кримінально-процесуального кодексу України // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2000. – № 3. – С. 224; Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К., 1979. – С. 20; Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва. – Х., 2000. – С. 252.

зів тощо.

Розглядаючи види спеціальних знань, необхідно зазначити, що їх кількість досить різноманітна. Під час досудового розслідування слідчий може використовувати будь-які спеціальні знання. Однак усі існуючі види знань перелічити досить складно, оскільки з розвитком науки і техніки, мистецтва та ремесла їх кількість постійно збільшується. Зважаючи на це, поділяємо думку Р.П. Марчука, який класифікує спеціальні знання на чотири основні види:

- за природою – криміналістичні, економічні, медичні, психологічні тощо;
- за науковою обґрунтованістю – наукові та ненаукові;
- за метою використання – такі, що потрібні для виявлення, фіксації, вилучення, дослідження речових доказів тощо;
- за способом отримання – здобуті у результаті спеціальної освіти, професійної підготовки або досвіду роботи¹.

В теорії криміналістики одним з дискусійних є питання щодо форм використання спеціальних знань.

Взагалі поняття «форма» означає тип, будову, спосіб організації чого-небудь, зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю, змістом². Форма спеціальних знань є відображенням їх суті чи змісту.

На думку Є.І. Макаренка, О.В. Негодченка і В.М. Тertiшника, на досудовому слідстві спеціальні знання можуть бути використані в трьох формах: безпосередньо самим слідчим чи дізнавачем, спільно зі спеціалістом та опосередковано, тобто за допомогою експерта³.

Більшість вчених (Ю.В. Гаврилін, Г.І. Грамович, Є.І. Зуєв, Ю.А. Калинин, В.С. Кузьмічов, Г.І. Прокопенко, І.М. Сорокотягін, М.Г. Щербаківський, О.А. Кравченко та інші) поділяють форми використання спеціальних знань на дві основні групи: процесуальні та непроцесуаль-

---

¹ Марчук Р.П. Спеціальні знання у криміналістиці та підстави їх класифікації // Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю. – Луганськ, 2003. – С. 112

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2003. – С. 1328.

³ Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тertiшник В.М. Експертизи на досудовому слідстві. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 3.

ні¹.

У науковій літературі існує думка (В.К. Лисиченко, В.В. Циркаль), що застосування непроцесуальних форм є неприпустимим².

Таку думку підтримує і Б.В. Романюк, зазначаючи, що нерідко слідчий консультується в усній формі з деяких питань зі спеціалістами. Це є один із способів набуття слідчим певних спеціальних знань. При розслідуванні злочинів у різних сферах суспільного буття слідчий постійно змушений різними шляхами поповнювати відповідний рівень спеціальних знань, щоб кваліфіковано вникнути у суть механізму вчинення злочину, висунути відповідні версії, допитати певних осіб зі спеціальних питань тощо. Якщо слідчий дійде висновку, що цих знань йому недостатньо, він офіційно повинен залучити у справі певного спеціаліста відповідно до норм закону³.

В.В. Ковальов вказує, що слідчий може володіти певними спеціальними знаннями і застосовувати їх у процесі розслідування. Однак чинний КПК не дозволяє поєднувати в одній особі декілька процесуальних функцій – слідчого і спеціаліста. На думку автора, якщо виникають питання, вирішення яких потребує спеціальних знань, слідчий зобов'язаний звернутися по допомогу до спеціаліста. Отже, чітке розмежування компетенції слідчого і спеціаліста-криміналіста сприяє підвищенню результативності спільної діяльності⁴.

Узагальнюючи думки вчених, вважаємо за доцільне поділяти спеціальні знання за формами застосування на «процесуальні» і «непроцесуальні».

Під «процесуальними» формами застосування спеціальних знань слід розуміти спеціальні знання, що прямо передбачені кримінально-

---

¹ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 94; Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений. – Мн., 1987. – СС. 16; Зуев Е.И. О понятии специальных познаний в уголовном процессе // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы. – Вып. № 1. – М., 1969. – С. 74; Калинин Ю.А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями: Автореф. дис... канд. юрид. наук. – М., 1981. – С. 14; Кузьмичов В.С., Прокопенко Г.И. Криміналістика: Навч. посіб.. – К., 2001. – С. 200; Сорокотягин И.Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений: Автореф. дис. ... докт. юрид. наук. – Екатеринбург, 1992. – С. 15; Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. – Х., 1999. – С. 10.

² Лисиченко В.К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К., 1979. – С. 20-24

³ Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: Монографія. – К., 2002. – С. 56.

⁴ Ковальов В.В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2007. – С. 50.

процесуальним законодавством. До основних процесуальних форм використання спеціальних знань можна віднести:

- безпосереднє використання слідчим спеціальних знань під час судового розслідування;
- проведення судових експертиз;
- участь спеціаліста при проведенні слідчих дій.

Під терміном «непроцесуальні» форми використання спеціальних знань, на думку В.С. Кузьмічова і І.В. Пирога, треба вважати ті форми, що прямо не передбачені законом¹.

Так, до непроцесуальних форм використання спеціальних знань Г.І. Грамович відносить такі:

- технічні та інші огляду;
- попереднє дослідження слідів, речових доказів;
- консультації².

Є.І. Зуєв виділяє такі непроцесуальні форми застосування спеціальних знань:

- консультативно-довідкова діяльність спеціаліста;
- залучення спеціаліста до аналізу причин і умов, що сприяли учиненню злочинів;
- залучення спеціаліста до удосконалення та розробки нових науково-технічних засобів та методів виявлення, дослідження, вилучення та закріплення речових доказів³.

Ю.В. Гаврилін додає до переліку непроцесуальних форм:

- виконання доручень технічного характеру;
- використання засобів криміналістичної реєстрації;
- участь в оперативно-розшукових заходах;
- участь у проведенні ревізій та документальних перевірок⁴.

На нашу думку, більш широко непроцесуальні форми використання спеціальних знань висвітлюють І.В. Пиріг і В.С. Кузьмічов. До основних їх видів вчені відносять:

- проведення ревізій;
- консультації з фахівцями з питань, що потребують використання спеціальних знань;

---

¹ Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 28.

² Грамович Г.И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений: Учебное пособие. – Минск, 1987. – С. 16-21.

³ Зуев Е.И. О понятии специальных познаний в уголовном процессе // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы. – Вып. № 1. – М., 1969. – С. 73-76.

⁴ Гаврилин Ю.В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах: Учебное пособие. – М., 2004. – С. 109.

- довідкову допомогу;
- відомчі розслідування, перевірки, що проводяться працівниками різних відомств та інспекцій;
- проведення попередніх (до порушення кримінальної справи) досліджень об'єктів;
- надання кваліфікованої допомоги в підготовці технічних засобів, виконанні трудомістких робіт;
- використання допомоги обізнаних осіб при проведенні оперативно-розшукових заходів¹.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що непроцесуальні форми використання спеціальних знань мають важливе значення для повного та швидкого розкриття і розслідування злочинів. На сьогодні більшість слідчих (52 %) досить ефективно застосовують ці форми у своїй професійній діяльності. Це дозволяє встановити істину у справі, повно, всебічно і об'єктивно дослідити усі обставин справи.

---

¹ Пиріг І.В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Дис. ... кандидата юридичних наук. – К., 2006. – С. 34; Кузьмічов В.С., Пиріг І.В. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті: Монографія. –Дніпропетровськ, 2007. – С. 34.

ВИСНОВКИ

Останнім часом розслідування злочинів, як правило, супроводжується формуванням несприятливих ситуацій, які суттєво перешкоджають швидкому і повному розкриттю та розслідуванню злочинів, а також викриттю усіх винних у їх вчиненні та притягненню їх до кримінальної відповідальності. До таких ситуацій можна віднести наявність незначного обсягу інформації про подію злочину, відсутність слідів злочину, нечисленність свідків, відмову потерпілих від попередніх показань, негативний вплив та тиск на сумлінних учасників кримінального судочинства з боку злочинців, активну протидію досудовому розслідуванню та ін. Вказане вимагає від працівників слідчих та оперативних підрозділів вчасного вжиття необхідних організаційно-тактичних заходів, адекватних сучасному рівню злочинності, а також обрання найбільш ефективної тактики провадження досудового розслідування в цілому.

Тактика діяльності слідчого – це вміння переграти суперника, який опирається досягненню мети досудового розслідування. З урахуванням цього необхідно чітко розмежувати практичні аспекти організації і тактики проведення слідчих дій через те, що перші – це, насамперед, правила виконання роботи, які не складні для засвоєння й оволодіння, а тактика – це те, що вимагає творчого підходу до оцінки специфічної слідчої ситуації, здібності підібрати відповідні прийоми і засоби її вирішення (нерідко в умовах тактичного ризику) і швидко скоригувати їх у випадку застосування невідповідних прийомів, а також уміння розгадати та нейтралізувати тактичні ходи противника¹.

Отже, ефективність проведення досудового розслідування в цілому і тактики провадження окремих слідчих дій прямо пропорційна рівню тактичного забезпечення такої діяльності, якості професійної підготовки і практичного досвіду працівників правоохоронних органів.

---

¹ Весельський В.К., Кузьмічов В.С., Мацишин В.С., Старушкевич А.В. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини: Посібник. – К., 2004. – С. 103.

Список використаної літератури

Абдумаджидов Г. Проблемы совершенствования предварительного расследования / Г. Абдумаджидов Г. – Ташкент, 1975. – 145 с.

Абдумаджидов Г. Расследование преступлений : (процессуально-правовое исследование) / Г. Абдумаджидов. – Ташкент : Узбекистан, 1986. – 191 с.

Аверьянова Т. В. Криминалистика : учеб. для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская ; под ред. Р. С. Белкина. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1999. – 990 с.

Авраменко О. Л. Особливості початкового етапу розслідування викрадення людей, вчинених злочинними групами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. Л. Авраменко. – К. : Нац. академія внутр. справ, 2011. – 19 с.

Агафонов В. В. Криминалистика : пособие для сдачи экзамена / В. В. Агафонов, А. Г. Филиппов. – 5-е изд., испр. – М. : Юрайт-Издат, 2006. – 224 с.

Александров Г. Неправильная практика / Г. Александров, М. Строгович // Соц. законность. – 1960. – № 3. – С. 20–26.

Аленин Ю. П. Расследование тяжких преступлений : науч.-практ. пособие / Ю. П. Аленин, В. В. Тищенко, Л. И. Аркуша. – Харьков : Одиссей, 2006. – 256 с.

Андреев И. С. Криминалистика : учеб. пособие / И. С. Андреев, Г. И. Грамович, Н. И. Порубов ; под ред. Н. И. Порубова. – Мн. : Выш. шк., 1997. – 344 с.

Антонов И. А. Нравственно-правовые критерии уголовно-процессуальной деятельности следователей / И. А. Антонов – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 236 с.

Антонов К. В. Теоретико-правові й морально етичні проблеми використання дезінформації стосовно розроблюваних осіб / К. В. Антонов // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 1 (37). – С. 308–314.

Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук / Ароцкер Лев Ефимович. – Харьков, 1951.

Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук / Л.

Е. Ароцкер. – Харьков, 1951.

Арсеньев В. Д. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела / В. Д. Арсеньев, В. Г. Заблоцкий. – Красноярск : Изд-во Красноярского ун-та, 1986. – 152 с.

Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2003 рік.

Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2005 рік.

Архівна кримінальна справа Дніпропетровського апеляційного суду за 2004 рік.

Архівна кримінальна справа Донецького апеляційного суду за 1998 рік.

Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 1998 р.

Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 2001 рік.

Архівна кримінальна справа Київського апеляційного суду за 2001 рік.

Архівна кримінальна справа Луганського апеляційного суду за 2002 рік.

Архівна кримінальна справа Львівського апеляційного суду за 1998 рік.

Астанова Л. И. О времени, месте и участниках допроса / Л. Астанова, Э. Гарьягдыева // Проблемы первоначального этапа расследования. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1986. – С. 120–126.

Астапкина С. М. Тактика обыска и выемки : лекция / С. М. Астапкина. – М., 1989. – 22 с.

Баев А. А. Организация и тактика первоначальных действий следственных групп при проведении специальной операции по освобождению заложников из летательного аппарата : учеб. пособие / А. А. Баев, В. Н. Григорьев. – 2-е изд. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1997. – 32 с.

Баев М. О. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации : научно-практический анализ основных достижений и проблем / М. О. Баев, О. Я. Баев. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 74 с.

Баев О. Я. Конфликтные ситуации на предварительном следствии : основы предупреждения и разрешения / О. Я. Баев. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1984.

Баев О. Я. Криминалистическая тактика и уголовно-

процессуальный закон / О. Я. Баев. – Воронеж, 1977. – 114 с.

Баев О. Я. Об уголовно-процессуальной регламентации контроля и записи переговоров / О. Я. Баев // Воронежские криминалистические чтения / под ред. О. Я. Баева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2002. – Вып. 3. – С. 12–19.

Баев О. Я. Процессуально-тактические проблемы обыска / О. Я. Баев // Проблемы совершенствования тактики и методики расследования преступлений : сб. науч. тр. – Иркутск : ИГУ, 1980. – С. 77–82.

Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособие / О. Я. Баев. – Воронеж : НПО «МОДЗК», 1995. – 224 с.

Баев О. Я. Тактика следственных действий : учеб. пособие / О. Я. Баев. Воронеж : Изд-во ВГУ, 1992. – 208 с.

Бажанов М. И. Предварительное следствие / М. И. Бажанов // Советский уголовный процесс / под общ. ред. М. И. Бажанова, Ю. М. Грошевого. – К. : Вища школа, 1978.

Балашов Д. Н. Криминалистика : учебник / Д. Н. Балашов, Н. М. Балашов, С. В. Маликов. – М. : ИНФРА-М, 2005. – 503 с.

Бахин В. П. Допрос : лекция / В. П. Бахин. – К., 1999. – 40 с.

Бахин В. П. Криминалистика. Проблемы и мнения (1962-2002) / В. П. Бахин. – К., 2002. – 268 с.

Бахин В. П. Понятие, сущность и содержание криминалистической тактики : лекция / В. П. Бахин. – К. : НАВСУ, 1999. – 34 с.

Бахін В. П. Тактика допиту : навч. посібник / В. П. Бахін, В. К. Весельський. – К. : НВТ “Правник”, 1997. – 64 с. (Сер. «Навчально-практичне видання»).

Бахін В. П. Поліцейський допит у США (поради допитуючому) : навч. посіб. / В. П. Бахін, В. К. Весельський, Т. С. Маліков. – К. : НВТ “Правник”, 1997. – 33 с.

Бахін В. П. Криміналістика : курс лекцій : у 2 ч. / В. П. Бахін, І. В. Гора, П. В. Цимбал. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2002. – Ч. I. – 356 с.

Бацко И. Н. Сравнительный анализ правил освидетельствования по уголовно-процессуальным кодексам Российской Федерации, Республики Беларусь и Украины / И. Н. Бацко // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2(6). – С. 181–184.

Белкин Р. С. К вопросу о природе, тактических целях и разновидностях следственного эксперимента / Р. С. Белкин // Советское государство и право. – 1958. – № 1. – С. 115–119.

Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд., доп. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.

Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов / Р. С. Белкин. – 3-е изд., доп. – М. : ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 837 с.

Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики : учеб. пособие / Р. С. Белкин. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1993. – 200 с.

Белкин Р. С. Проверка и уточнение показаний на месте : лекция / Р. С. Белкин. – М., 1961. – 26 с.

Белкин Р. С. Тактика следственных действий / Р. С. Белкин, Е. М. Лившиц. – М. : Новый юрист, 1997. – 176 с.

Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / Р. С. Белкин ; под ред. А. И. Винберга. – М., 1959. – 169 с.

Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 154 с.

Белозерова И. И. Криминалистика : учеб. курс / И. И. Белозерова. – М., 2001. – 75 с.

Бергер В. Е. Подготовка и направление материалов для проведения судебных экспертиз / В. Е. Бергер, А. П. Сапун. – К. : РИО МВД УССР, 1974. – 78 с.

Берназ В. Д. Деякі особливості допиту свідків у злочинах, пов'язаних з наркоманією / В. Д. Берназ // Науковий вісник Юрид. академії Міністерства внутр. справ : зб. наук. праць. – 2005. – № 1 (20). – С. 308–312.

Берназ В. Д. Методика расследования краж народнохозяйственных грузов на морском транспорте : учеб. пособие / В. Д. Берназ. – К. : НИИРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1989. – 72 с.

Берназ В. Д. Норми та принципи діяльності кримінальних угруповань як джерела інформації при розслідуванні злочинів / В. Д. Берназ // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2005. – № 2. – С. 24–28.

Берназ В. Д. Особливості використання знань психології під час розслідування злочинів, пов'язаних з наркобізнесом / В. Д. Берназ // Науковий вісник Юрид. академії Міністерства внутр. справ : зб. наук. праць. – 2003. – Спец. випуск № 1 (13). – С. 295–300.

Берназ В. Д. Психология как средство решения задач следственной деятельности : монограф. / В. Д. Берназ. – Одесса : Изд-во Одесского юрид. ин-та НУВД, 2003. – 311 с.

Берназ В. Д. Психологія протидії слідчій діяльності / В. Д. Берназ // Вісник Одеського ін-ту внутр. справ. – 2000. – № 2. – С. 79–83.

Берназ В.Д. Ризик як елемент психологічної характеристики слідчої діяльності / В. Д. Берназ // Використання сучасних досягнень науки і практики у підвищенні ефективності боротьби зі злочинністю: тези доповідей наук.-практ. конф. – К., 2000. – С. 160–165.

Берназ В. Д. Спільна діяльність слідчого зі спеціалістами та експертами : тактичні та психологічні аспекти / В. Д. Берназ // Взаємодія

слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць : [додаток № 1 до Вісника № 1]. – Луганськ : ЛІВС при НАВСУ, 2003. – С. 28–33.

Берназ В. Д. Теорія та практика використання психологічних знань у здійсненні та вдосконаленні слідчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09 / В. Д. Берназ. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2004. – 36 с.

Биленчук П. Д. Тактические приемы, тактические комбинации, тактические операции / П. Д. Биленчук, В. Н. Романько, С. И. Цветков. – К., 1992. – 24 с.

Биленчук П. Д. Криминалистическая одорология в раскрытии и расследовании преступлений / П. Д. Биленчук, Н. С. Золотарь, Е. Г. Коваленко. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 60 с., с. ил.

Бирюков В. В. Фиксация доказательств. Криминалистический и процессуальный аспекты / В. В. Бирюков // Вісник Луган. академії внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – С. 52–57.

Бирюков В. В. Цифровая фотография : перспективы использования в криминалистике : монографія / В. В. Бирюков. – Луганск : РИО ЛИВД, 2000. – 138 с.

Бирюков В. В. Криминалистическое исследование документов : монографія / В. В. Бірюков, В. В. Коваленко. – Луганск : РИО ЛИВД, 1999. – 164 с.

Біленчук П. Д. Основи криміналістичної тактики : курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель. – Вінниця : Вінницька філія МАУП, 2001. – 116 с.

Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. / П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський. – К. : Право, 1997.

Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с. : іл.

Біленчук П. Д. Тактичні прийоми, тактичні комбінації та тактичні операції в розслідуванні злочинів : навч. посібник / П. Д. Біленчук, В. І. Перкін. – К. : Українська академія внутр. справ, 1996. – 32 с.

Білоус І. М. Особливості розслідування злочинних посягань, вчинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій чи виконання релігійних обрядів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / І. М. Білоус. – К., 2010. – 18 с.

Бірюков В. В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації

криміналістично значимої інформації у процесі розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Бірюков. – К. : НАВСУ, 2001. – 20 с.

Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів : проблеми теорії і практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Бірюков. – К., 2011. – 31 с.

Бірюков В. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів : навч. посібник / В. В. Бірюков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 112 с.

Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : монографія / В. В. Бірюков. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2009. – 664 с. – Бібліогр. : С. 627–660.

Богданович Н. В. Особливості провадження допиту підозрюваних (обвинувачених) при розслідуванні злочинів, учинених злочинними угрупованнями з міжнародними зв'язками / Н. В. Богданович // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 4 (40). – С. 322–328.

Богинський В. Є. Підготовка до допиту підозрюваного / В. Є. Богинський // Радянське право. – 1978. – №12. – С. 39–41.

Борідько О. А. Тактика слідчих оглядів : навч. посібник / О. А. Борідько, К. В. Парасочкіна, Г. О. Пономаренко. – Херсон : Видавець Чуєв С.М., 2006. – 72 с.

Бритвич Н. Г. Теоретические основы и практика предъявления для опознания / Н. Г. Бритвич. – М., 1968.

Букаев Н. Проблемы производства освидетельствования как следственного действия по УПК РФ / Букаев Н., Гребнева Н. // Закон и жизнь. – 2004. – № 10. – С. 13–14.

Бурак М. В. Оперативно-розшукове супроводження проведення допиту / М. В. Бурак // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. Ч. 2. – 2010. – 1 (24). – С. 68–75.

Бурданова В. С. Виктимологические аспекты криминалистики : учеб. пособие / В. С. Бурданова, В. М. Быков. – Ташкент : Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1981. – 80 с.

Быков В. М. Расследование нераскрытых преступлений прошлых лет : лекция / В. М. Быков. – Ташкент : НИиРИО Ташкентской высшей школы МВД СССР, 1984. – 37 с.

Быховский И. Е. Допустимость тактических приемов при допросе :

учеб. пособие / И. Е. Быховский, Ф. В. Глазырин, С. К. Питерцев. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1989.

Варфоломеева Т. В. Производные вещественные доказательства. / Т. В. Варфоломеева. – М. : Юрид. лит., 1980. – 48 с.

Васильев А. Н. Воспроизведение показаний на месте при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, С. С. Степичев. – М., 1959. – 48 с.

Васильев А.Н. Допрос обвиняемого на предварительном следствии / А. Н. Васильев // Соц. законность. – 1954. – № 10. – С. 58.

Васильев А. Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А. Н. Васильев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 72 с.

Васильев А. Н. Следственная тактика / А. Н. Васильев. – М., 1976.

Васильев А. Н. Советская криминалистика / А. Н. Васильев. – М. : Изд-во «Знание», 1970. – 48 с.

Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий / А. Н. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 112 с.

Васильев А. Н. Тактика допроса при расследовании преступлений / А. Н. Васильев, Л. М. Карнеева. – М., 1970. – 208 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови [з дод. і допов.] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.

Весельский В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні й тактичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. К. Весельський. – К., 1999. – 20 с.

Весельський В. К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В. К. Весельський. – К. : НВТ «Правник» НАВСУ, 1999. – 126 с.

Весельський В. К. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : посібник / В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич. – К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 148 с.

Винберг А. И. Криминалистика / А. И. Винберг. – М., 1959.

Виницкий Л. В. О процессуальной сущности освидетельствования / Л. В. Вينيцкий // Актуальные проблемы совершенствования производства следственных действий. – Ташкент, 1982. – С. 77-86.

Виницкий Л. В. Теория и практика освидетельствования на предва-

рительном следствии : учебное пособие / Л. В. Виницкий. – Караганда, 1982. – 34 с.

Відеозапис слідчих дій : метод. рекомендації / Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Управління МВС України в Дніпропетровській області. – Дніпропетровськ, 2004. – 28 с.

Вільгушинський М. Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / М. Й. Вільгушинський. – Харків, 2009. – 20 с.

Власова Н. А. Установление и устранение причин и условий, способствовавших совершению преступления, в стадии предварительного расследования : метод. рекомендации / Н. А. Власова, С. И. Данилова. – М. : ВНИИ МВД России. – 12 с.

Возгрин И. А. Криминалистика. Схемы и терминология : учеб. пособие. – 2 изд., испр. / И. А. Возгрин, И. И. Иванов, К. С. Кузьминых и др. ; под ред. И. А. Возгрин, В. П. Сальникова, К. И. Сотникова. – СПб. : ООО «Лексикон», 2001. – 152 с.

Волобуєв А.Ф. Проблеми методики розслідування розкрадань майна в сфері підприємництва / А. Ф. Волобуєв. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 336 с.

Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин. – М. : Книжный мир, 2004. – 332 с.

Гаврилин Ю. В. Криминалистика в понятиях и терминах : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, А. Ю. Головин, И. В. Тишутина ; под ред. А. Ю. Головина. – М. : Книжный мир, 2006. – 384 с.

Гаврилин Ю. В. Использование контроля и записи телефонных и иных переговоров в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособие / Ю. В. Гаврилин, Е. С. Дубоносов. – М. : ЮИ МВД РФ, Книжный мир. – 2003. – 70 с.

Гаврилов О. А. Дискуссия о некоторых основных положениях следственной тактики / О. А. Гаврилов, Л. А. Соля-Серко // Вопросы криминалистики. – 1964. – № 10. – С. 211–216.

Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений / И. Ф. Герасимов. – Свердловск : УРГУ, 1975. – 184 с.

Герасимов И. Ф. Общие вопросы криминалистической тактики / И. Ф. Герасимов // Криминалистика : учеб. для вузов / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. – М. : Высшая школа, 1994.

Гинзбург А. Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике : учебно-практ. пособие / А. Я. Гинзбург. – М.,

1996. – 128 с.

Гинзбург А. Я. Тактика предъявления для опознания / А. Я. Гинзбург. – М. : «Юрид. лит-ра», 1971. – 62 с.

Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий : учеб. пособие / Ф. В. Глазырин. – Свердловск, 1973. – 156 с.

Глазырин Ф. В. Психология следственных действий : учеб. пособие / Ф. В. Глазырин. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983.

Глазырин Ф. В. Следственный эксперимент : учеб. пособие / Ф. В. Глазырин, А. П. Кругликов ; под ред. Р. С. Белкина. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1981. – 70 с.

Головин А. Ю. Криминалистическая систематика : монография / А. Ю. Головин. – М. : ЛексЭст, 2002. – 305 с.

Гончаренко В. Г. Тактика психологічного впливу на попередньому слідстві : навч. посібник / В. Г. Гончаренко, Ф. М. Сокиран. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. – 48 с.

Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы) : монография / В. И. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1980. – 157 с.

Гончаренко В. И. Методологические проблемы использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика» / В. И. Гончаренко. – К., 1981. – 49 с.

Гончаренко В. И. Научно-технические средства в следственной практике / В. И. Гончаренко. – К. : Вища школа, 1984. – 149 с.

Гончаренко В. І. Експертизи у судовій практиці / за заг. ред. В. І. Гончаренка. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.

Горбаньов І. М. Особливості огляду місця події при розслідуванні незаконного використання комп'ютерних програм / І. М. Горбаньов // Вісник ЛАВС України. – 2005. – Спец. випуск : «Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства» : у 2-х ч. – Ч. 2. – С. 75–81.

Горбачевський В. Я. Відтворення обстановки та обставин вчинення вбивства чи іншого злочину проти життя і здоров'я особи / В. Я. Горбачевський // Науковий вісник Київського нац. ун-ту внутр. справ. – 2009. – № 2 (23). – Ч. 2. – С. 73–80.

Горбачевський В. Я. Криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування нерозкритих злочинів минулих років (умисних вбивств та тяжких тілесних ушкоджень) : навч.-практ. посібник / В. Я. Горбачевсь-

кий, В. І. Захаров, І. О. Ієрусалімов та ін. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2001. – 68 с.

Горидько А. А. Привлечение специалиста-криминалиста к расследованию преступлений : учеб. пособие / А. А. Горидько, Е. П. Коновалов. – К. : МВД УССР, 1968. – 28 с.

Горинов Ю. А. Применение видеозаписи при расследовании преступлений / Ю. А. Горинов, К. С. Скоромников. – М., 1975. – 187 с.

Городецька М. С. Кримінально-процесуальна компетенція слідчого органів внутрішніх справ : монографія / М. С. Городецька ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, доц. Л. М. Лобойка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра-ЛТД, 2010. – 232 с.

Горский Г. Ф. Судебная этика / Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Котов Д. П. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1973. – 271 с.

Грамович Г. И. Тактика использования специальных знаний в раскрытии и расследовании преступлений : учеб. пособие / Г. И. Грамович. – Мн. : МВШ МВД СССР, 1987. – 66 с.

Гродзинский М. М. О способах получения доказательств в советском уголовном процессе / М. М. Гродзинский // Советская юстиция. – 1958. – № 6. – С. 11–15.

Громов В. Дознание и предварительное следствие / В. Громов. – М., 1928. – 147 с.

Громов В. И. Предварительное расследование в советском уголовном процессе / Громов В. И. – М., 1935.

Гуковская Н. И. Следственный эксперимент : пособие для следователей / Н. И. Гуковская. – М. : Госюриздат, 1958. – 96 с.

Гурев М. С. Убийства на «разборках» : методика расследования / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

Гутман Ю. Я. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений : учебно-метод. пособие / Ю. Я. Гутман ; под ред. Н. П. Аленичева. – М., 1976. – 40 с.

Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. – М. : «Рус. яз.», 1988. – Т. 1. – 683 с.

Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В. Даль. – М. : Рус. яз., 1991. – Т. 4. – 684 с.

Данилова С. И. Профилактическая деятельность следователя и дознавателя : монография / С. И. Данилова. – М. : ВНИИ МВД России, 2003. – 74 с.

Дворкин А. И. Предварительное исследование вещественных доказательств при расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика ; судебная экспертиза» / Дворкин А. И. – М.,

1974. – 21 с.

Денисюк С. Ф. Обыск в системе следственных действий (тактико-криминалистический анализ) : науч.-практ. пособие / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Харьков : Консум, 1999. – 160 с.

Денисюк С. Ф. Проблемы тактики обыску в современных условиях борьбы с организованной преступностью / С. Ф. Денисюк // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 1 (16). – С. 224–227.

Денисюк С. Ф. Система тактичних прийомів обыску : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / С. Ф. Денисюк. – Харків, 1999.

Денисюк С. Ф. Обыск у системі слідчих дій (тактико-криміналістичний аналіз) : [наук.-практ. посібник] / С. Ф. Денисюк, В. Ю. Шепитько. – Харків : Консум, 1999. – 160 с.

Дергай Г. Б. Вопросы теории и практики использования достижений научно-технического прогресса в расследовании пре ступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика» / Г. Б. Дергай. – Минск, 2003. – 23 с.

Дергач Л. В. Розслідування вимагань, вчинених організованими злочинними групами, у сучасних умовах : автореф. дис. канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Л. В. Дергач. – К., 2011. – 20 с.

Дехтярьов Є. В. Особливості розслідування шахрайств, вчинених у сфері виконання господарсько-договірних зобов'язань : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Є. В. Дехтярьов. – К., 2011. – 19 с.

Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел по применению экспертно-криминалистических методов и средств в раскрытии и расследовании преступлений / под ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Снеткова. – М., 1996. – 104 с.

Джиган М. В. Розслідування посадових злочинів і вимагательства / Джиган М. В., Подшибякін О. С., Ухаль А. М. – К., МВС України та Ужгородський Державний інститут інформатики, економіки і права, 1998. – 112 с.

Джурканин Т. Кадровое обеспечение полиции США : монография / Т. Джурканин, А. Негодченко, В. Сергеевнин ; под ред. засл. юриста Украины, проф. А. В. Негодченко. – Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел ; Днепропетровск : Лира ЛДТ, 2003. – 360 с.

Дмитриев Е. Н. Применение фотосъемки, звуко- и видеозаписи в борьбе с организованной преступностью : учеб. пособие / Е. Н. Дмитриев, А. Т. Кочетков, С. С. Полуэктов. – М. : ЗКЦ МВД России, 1992. – 217 с.

Долгинов С. Д. Проблемы законности и этики в совершенствовании тактики обыска / С. Д. Долгинов // Криминалистическое обеспечение работы органов внутренних дел по укреплению законности и правопорядка, усилению охраны прав граждан : сб. науч. тр. Акад. МВД СССР. – М., 1990. – С. 135–136.

Доля Е. А. Прослушивание телефонных и иных переговоров – следственное ли это действие / Е. А. Доля // Советская юстиция. – 1992. – № 19–20. – С. 12–13.

Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии / Г. Г. Доспулов. – М. : Юрид. лит., 1976. – 112 с.

Драпкин Л. Я. Психологические качества следователя и обучение тактическим приемам допроса / Л. Я. Драпкин, В. Н. Карагодин // Формирование профессиональных качеств следователя : сб. науч. тр. / редкол. : Озолин В. А. и др. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1985. – С. 34–37.

Дрозд В. Г. Організаційні і тактичні аспекти розслідування умисних тяжких тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативпо-розшукова діяльність» / В. Г. Дрозд. – К., 2009. – 16 с.

Дубинский А. Я. Исполнение процессуальных решений следователя. Правовые и организационные проблемы / А. Я. Дубинский. – К. : Наук. думка, 1984. – 183 с.

Дубинский А. Я. Производство предварительного расследования органами внутренних дел / А. Я. Дубинский. – К., 1987. – 84 с.

Дулов А. В. Психологическая подготовка участников к предстоящему следственному действию / А. В. Дулов // Сибирские юридические записки. – 1971. – №2. – С. 94–104.

Дулов А. В. Судебная психология / А. В. Дулов. – 2-е изд., исправл. и доп. – Минск : «Вышэйш. школа», 1975. – 464 с.

Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. – Минск : Изд-во БГУ, 1979. – 128 с.

Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Минск : Вышэйш. школа, 1971.

Егоров Н. Н. Вещественные доказательства в следственной и экспертной практике : монография / Н. Н. Егоров. – М. : ВНИИ МВД России, 2003. – 160 с.

Егоров Ю. А. Тактические особенности проведения обыска по делам о преступлениях в сфере информационной безопасности / Ю. А. Егоров, А. Н. Лепехин // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2 (6). – С. 66–72.

Жарский В. Е. Расследование дорожно-транспортных происшествий : лекция / В. Е. Жарский ; под ред. Г. Г. Зуйкова. – М., 1968. – 39 с.

Жигарев Е. С. Тактика использования служебных собак в деятельности органов внутренних дел : учеб. пособие / Е. С. Жигарев. – М. : МВ ШМ МВД СССР, 1985.

Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юрид. лит., 1965.

Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом : наук.-практ. посібник / В. А. Журавель. – Харків : ТОВ «Одіссей», 2005. – 312 с.

За матеріалами УБОЗ в Луганській області за 1996 р.

За матеріалами УБОЗ у Дніпропетровській області за 2001 р.

За оперативними даними УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2008 р.

За оперативними матеріалами ГУБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2004 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2009 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2001 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 1999 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в Дніпропетровській області за 2003 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в Луганській області за 2010 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ в м. Києві за 2002 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ у Львівській області за 2008 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ УМВС України в Одеській області за 2011 рік.

За оперативними матеріалами УБОЗ УМВС України в Чернігівській області за 2007 рік.

Заброда Д. Г. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України : навч. посібник / Д. Г. Заброра, Ю. В. Сіроштан. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – 148

с.

Закатов А. А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А. А. Закатов, Ю. Н. Оропай. – К. : РИО МВД УССР, 1980. – 104 с.

Закатов А. А. Обыск : учеб. пособие / А. А. Закатов, А. Е. Ямпольский. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983.

Закатов А. А. Тактика допроса потерпевшего : учеб. пособие / А. А. Закатов. – Волгоград, 1976. – 69 с.

Закатов А. А. Тактика допроса при расследовании преступлений, совершаемых организованными преступными группами : лекция / А. А. Закатов, С. И. Цветков. – 2 изд. – М. : МЦ при ГУК МВД России, 1998. – 36 с.

Зарубенко О. В. Співвідношення огляду з іншими процесуальними діями / О. В. Зарубенко // Міліція України. – № 3–4 (165–166). – 2011. – С. 26–27.

Заяць Д. Д. Ситуаційний підхід до тактики перевірки показань на місці : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кан. юрид. наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Д. Д. Заєць. – Харків, 2005. – 20 с.

Зеленецкий В. С. Технология восстановления (реконструкции) утраченных уголовных дел / В.С. Зеленецкий, В. Ю. Кузьминова. – Харьков : Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2002. – 236 с.

Зеленецкий В. С. Боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму (економіко-правовий аналіз) : наук.-практ. посібник / В.С. Зеленецкий, В. Л. Кротюк, Д. А. Файєр. – Харків : Вид-во «Кроссруд», 2007. – 672 с.

Зинатулин З. З. Уголовно-процессуальное принуждение и его эффективность / З. З. Зинатулин. – Казань, 1981.

Зинин А. М. Криміналіст в слідствених діях : учеб.-практ. пособие / А. М. Зинин. – М. : Экзамен ; Право и закон, 2004. – 144 с.

Зуев Е. И. О понятии специальных познаний в уголовном процессе / Е. И. Зуев // Вопросы теории криминалистики и судебной экспертизы : матер. науч. конференции (г. Москва, декабрь 1969 г.). – Вып. № 1. – М. : ЦНИИСЭ Юркомиссии при Совмине РСФСР, 1969. – С. 73–76.

Иванов А. Н. О новом виде обыска / А. Н. Иванов // Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе : сб. науч. статей / под ред. З. Д. Еникеева. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – Часть 1. – С. 105–109.

Исаева Л. М. Предъявление для опознания / Л. М. Исаева // Законность. – 2002. – № 10. – С. 17–21.

Исаева Л. М. Использование следов биологического происхожде-

ния в расследовании преступлений : Методические рекомендации / Л. М. Исаева, Н. Е. Сурыгина. – М. : ВНИИ МВД России, 2002. – 24 с.

Исаева Л. М. Специальные познания в уголовном судопроизводстве / Л. М. Исаева. – М. : ЮРМИС, 2003. – 304 с.

Использование специальных познаний при расследовании преступлений : учеб. пособие / Сорокотягин И. Н., Глазырин Ф. В., Евдокимова Н. С. и др. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1978. – 80 с.

Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ» : ИНФРА-М, 2005. – 748 с. – (Высшее образование).

Ищенко П. П. Специалист в следственных действиях (уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты) / П. П. Ищенко. – М. : Юрид. лит., 1990. – 158 с.

Ієрусалімов І.О. Забезпечення використання науково-технічних досягнень у слідчій діяльності : навч. посіб. / І. О. Ієрусалімов. – К. : Наук. світ, 2000. – 16 с.

Ищенко А. В. Проблемы криміналістичного забезпечення розслідування злочинів : монографія / А. В. Ищенко, І. П. Красюк, В. В. Матвієнко. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2002. – 212 с.

Казинян Г. С. Проблемы эффективности следственных действий / Г. С. Казинян, А. Б. Соловьев. – Ереван : Изд-во Ереван. ун-та, 1987. – 216 с.

Калинкин Ю. А. Участие в уголовном судопроизводстве лиц, обладающих специальными познаниями : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика» / Ю. А. Калинкин. – М., 1981. – 26 с.

Каминская В. И. Охрана прав и законных интересов граждан в уголовно-процессуальном праве / В. И. Каминская // Сов. государство и право. – 1968. – № 10. – С. 32.

Каневский Л. Л. Расследование и профилактика преступлений несовершеннолетних / Л. Л. Каневский. – М. : Юрид. лит., 1982. – 112 с.

Капітанчук Л. Ю. Особливості розслідування нелегальної міграції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Л. Ю. Капітанчук. – К., 2011. – 17 с.

Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монограф. / О. В. Капліна. – Харків : Право, 2008. – 296 с.

Карнеева Л. М. Пределы использования тактических приемов допроса / Л. М. Карнеева // Тактические приемы допроса и пределы их использования : тезисы выступлений на теоретическом семинаре (г.

Москва, 14 марта 1980 г.) / ВНИИ МВД СССР. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1980.

Карнеева Л. М. Тактические основы организации и производства допроса в стадии расследования : учеб. пособие / Л. М. Карнеева. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1976.

Карнеева Л. М. Тактика допроса на предварительном следствии / Л. М. Карнеева, С. С. Ордынский, С. Я. Розенбит. – М. : Госюриздат, 1958.

Карпов Н. С. Злочинна діяльність : монографія / Н. С. Карпов. – К. : Вид-во Семенко Сергія, 2004. – 310 с.

Карпов Н.С. Проблеми захисту учасників кримінального судочинства / Н. С. Карпов // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2003. – № 2 (11). – С. 269–274.

Карпов Н. С. Злочинна діяльність / Н. С. Карпов, С. В. Евдокименко ; під ред. В. П. Бахіна. – К., 2001. – 60 с.

Кириченко І. А. Судова експертиза об'єктів права інтелектуальної власності : навч. посіб. / І. А. Кириченко. – К. : ЗАТ «Інститут інтелектуальної власності», 2005. – 125 с.

Князєв В. А. Деякі питання планування тактичних операцій при розслідуванні злочинів / В. А. Князєв // Рад. Право. – 1984. – № 4. – С. 53–56.

Ковалев М. И. Юридические основания для перехвата частных сношений техническими средствами при расследовании преступлений / М. И. Ковалев // Российский юридический журнал. – 1995. – №1. – С. 100–101.

Коваленко В. В. Актуальні проблеми застосування науково-технічних засобів спеціалістами при провадженні слідчих дій : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Коваленко Володимир Вікторович. – К., 2004. – 253 с.

Ковальов В. В. Взаємодія слідчого з працівниками експертної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук / Ковальов Василь Володимирович. – К. : КНУВС, 2007. – 227 с.

Козаченко И. П. Тактика применения методов и средств оперативно-розыскной деятельности в профилактике и раскрытии преступлений / И. П. Козаченко. – К. : НИ и РИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1988. – 120 с.

Колесник І. А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / І. А. Колесник. – Харків, 2010. – 18 с.

Колесниченко А. Н. Судебная фотография : учеб. пособие / А. Н. Колісниченко, И. Д. Найдис. – Харьков : Юрвуз, 1978. – 84 с.

Колмаков В. П. Идентификационные действия следователя / В. П. Колмаков. – М. : Юрид. лит., 1977. – 112 с.

Комарков В. С. Суть і умови пред'явлення доказів при допиті обвинуваченого / В. С. Комарков // Радянське право. – 1972. – № 2. – С. 55–58.

Комарков В. С. Тактика допроса : учеб. пособие / В. С. Комарков. – Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1975. – 68 с.

Коновалова В. Е. Версия : концепция и функции в судопроизводстве : [монография] / В. Е. Коновалова. – Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. – 192 с.

Коновалова В. Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / В. Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – № 12. – С. 10–16.

Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений / В. Е. Коновалова. – Харьков : Изд. объединение «Вища школа», 1978. – 144 с.

Коновалова В. Е. Тактика допроса свидетелей и обвиняемых / В. Е. Коновалова. – Харьков : Изд-во Харьков. гос. ун-та им. А.М. Горького, 1956.

Коновалова В. Е. Следственная тактика : принципы и функции / В. Е. Коновалова, А. М. Сербулов. – К. : РИО МВД УССР, 1983.

Коновалова В. О. Негативні обставини і їх значення у розслідуванні злочинів / В. О. Коновалова // Радянське право. – 1958. – № 6. – С. 41–56.

Коновалова В. О. Проблемы логики і психології у слідчій тактиці / В. О. Коновалова. – Харків : Вид-во Харк. ун-ту, 1965. – 140 с.

Коновалова В. О. Юридична психологія : акад. курс : [підручник] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 240 с.

Коновалова В. О. Юридична психологія : акад. курс : [електронний підручник] / В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.

Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні : сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії / М. В. Корнієнко. – К. : Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с.

Корнуков В. М. Конституционные основы положения личности в уголовном судопроизводстве / В. М. Корнуков. – Саратов, 1987. – 179 с.

Корухов Ю. М. Предъявление для опознания на предварительном следствии и в суде / Ю. М. Корухов. – М. : Юрид. лит., 1969.

Корякин Р. В. Процессуальное значение участия потерпевшего в ходе обыска / Р. В. Корякин // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2004. – № 1. – Спец. випуск. – С. 165–169.

Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика» / М. В. Костицкий. – К., 1990. – 28 с.

Кочаров Г. И. Опознание на предварительном следствии / Г. И. Кочаров. – М., 1955. – 84 с.

Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань у доказуванні на досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. А. Кравченко. – К., 2003. – 19 с.

Крикунов А. Е. Тактика и психологические основы предъявления лица для опознания / А. Е. Крикунов, А. Ф. Маевский. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1977. – 44 с.

Криминалистика. – М. : Юрид. лит., 1974. – 672 с.

Криминалистика : в 2 т. / под ред. профессоров Р. С. Белкина, В. П. Лаврова, И. М. Лузгина. – М., 1988. – Т. 2. – 454 с.

Криминалистика : конспект лекций в схемах. – М. : «Издательство ПРИОР», 2001. – 160 с.

Криминалистика : курс лекций : [учеб. пособие для вузов]. – М. : Изд-во «Экзамен», 2005. – 352 с. (Серия «Курс лекций»)

Криминалистика / под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. – М. : Юрид. лит., 1968. – 696 с.

Криминалистика / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1976. – 550 с.

Криминалистика : пособие для подготовки к занятиям и экзаменам. – Харьков : Изд-во «ВМБ», 2007. – 132 с.

Криминалистика социалистических стран / под ред. В. Я. Колдина. – М. : Юрид. лит., 1986. – 512 с.

Криминалистика : тактика, организация и методика расследования преступлений : учебник / под ред. Резвана А. П., Субботиной М. В., Харченко Ю. В. – Волгоград : ВА МВД России, 2000. – 224 с.

Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 718 с.

Криминалистика : учебник / под ред. А. Н. Васильева. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 496 с.

Криминалистика : учебник / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1999. – 744 с.

Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Крылова. – Л. : ЛГУ, 1976. – 592 с.

Криміналістика : учебник / под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544 с.

Криміналістика : учебник / под ред. Р. С. Белкина. – М. : Юрид. лит., 1986. – 544 с.

Криміналістика : учебник : в 2 т. / под ред. проф. Р. С. Белкина и доц. Г. Г. Зуйкова. – М. : НииРИО Высшей школы МВД СССР, 1970. – Т. 2. – 479 с.

Криміналістика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло. – СПб. : Изд-во «Лань», 2001. – 928 с., ил. – (Учебники для вузов. Специальная литература).

Криміналістика : учебник [для слушателей-иностранцев] / под ред. Ю. Г. Корухова, В. Г. Коломацкого. – М., 1981. – 487 с.

Криміналістическе забезпечення розкриття і розслідування користо-насильствених преступлений : спецкурс лекцій : [учеб. пособие для вузов / под ред. проф. В. П. Лаврова]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 126 с.

Криміналістика / за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 544 с.

Криміналістика : мультимедійний підручник / В. І. Перкін, П. Д. Біленчук, В. К. Весельський, В. Б. Школьний, Ю. Б. Комаринська. – К., 2008.

Криміналістика : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.

Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / Глібка В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 684 с.

Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Харків : Право, 1998. – 376 с : іл. 21.

Кримінальна справа Індустріального РВ ДМУ УМВС України в Дніпропетровській області за 1997р.

Кримінально-процесуальний кодекс України : проект, підготовлений робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права від 10 грудня 2008 року. – 157 с.

Кузів О. М. Організація і тактика проведення виїмки : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. М. Кузів. – К., 2010. – 16 с.

Кузьмичев В. С. Роль фактора внезапности в обеспечении решения задач уголовного судопроизводства / В. С. Кузьмичев, А. А. Садченко // Актуальные проблемы обеспечения следственной практики научно-техническими достижениями : межвуз. сб. науч. тр. / [под общей ред. В. М. Снежинского ; отв. ред. М. В. Салтевский]. – К. : НИ и РИО Киев. высш. школы МВД СССР, 1987.

Кузьмичев В. С. Теория и практика следственной деятельности : монография / В. С. Кузьмичев. – К. : НВТ «Правник», 1997. – 245 с.

Кузьмічов В. С. Алібі у розкритті злочинів : навч. посібник / В. С. Кузьмичев, В. В. Юсупов – К. : КНТ, 2007. – 264 с.

Кузьмічов В. С. Компромiс на досудовому слідстві (криміналістичний аспект) : монографія / В. С. Кузьмичев, Є. О. Курта. – К. : КНТ, 2007. – 136 с.

Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія / В. С. Кузьмичов. – К. : НВТ «Правник», 2000. – 450 с.

Кузьмічов В. С. Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : монографія / В. С. Кузьмичов, І. В. Пиріг. – Д. : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2007. – 180 с.

Кузьмічов В. С. Криміналістика : навч. посіб. / В. С. Кузьмичов, Г. І. Прокопенко ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка та Є. М. Мойсеєва. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 368 с.

Кушниренко С. П. Особенности расследования взяточничества : учеб. пособие / С. П. Кушниренко. – СПб., 2002. – 108 с.

Лавров В. П. Особенности расследования нераскрытых преступлений прошлых лет : учеб. пособие / В. П. Лавров. – М. : НИиРИО Высшей школы МВД СССР, 1972. – 86 с.

Ларин А. М. Уголовный процесс : структура права и структура законодательства / А. М. Ларин. – М. : Наука, 1985. – 360 с.

Леви А. А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве / А. А. Леви, Ю. А. Горинов. – М., 1983. – 112 с.

Леви А. А. Обыск : справочник следователя / А. А. Леви, А. И. Михайлов. – М. : Юрид. лит., 1983. – 95 с.

Лившиц Е. М. Тактика следственных действий / Е. М. Лившиц, Р. С. Белкин. – М., 1997. – 176 с.

Лисиченко В. К. Использование данных естественных и технических наук в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко. – К. : Вища школа, 1979. – 88 с.

Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике : учеб. пособие / В. К. Лисиченко, В. В. Циркаль. – К. : КГУ, 1987. – 100 с.

Лисиченко В. К. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів : монографія / В. К. Лисиченко, І. І. Когутич. – К. : ДІА, 2002.

Лисиченко В. К. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами, злочинними організаціями : наук.-практ. посібник / В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов. – К. : Атіка, 2009. – 220 с.

Лист заступника начальника ГУМВС України в Дніпропетровській області начальника слідчого управління Гризи О. В. від 06.09.2010 р. № 8/7034.

Лист заступника начальника слідчого управління Гризи О. В. від 06.09.2010 р., № 8/7034.

Лиховид С. М. Викриття злочинної діяльності організованих груп і злочинних організацій та розкриття і розслідування вчинених ними злочинів : метод. реком. / Лиховид С. М., Чаплинський К. О., Ольшевський К. М. та ін. – К. : РВВ МВС України, 2004. – 167 с.

Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. Г. Лісогор. – К., 2003. – 20 с.

Лісогор В. Г. Криміналістичне забезпечення збереження таємниці досудового слідства : наук.-практ. посібник / В. Г. Лісогор. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ. – 2005. – 156 с.

Лісогор В. Г. Тактичні прийоми збереження таємниці досудового слідства під час проведення обшуку / В. Г. Лісогор // Науковий вісник Юрид. академії МВС. – 2004. – № 3. – С. 334–338.

Ліщенко В. М. Доказування на досудових стадіях кримінального процесу у справах про одержання хабара : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / В. М. Ліщенко. – К., 2011. – 20 с.

Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : монограф. / Л. М. Лобойко, А. П. Черненко. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2006. – 168 с.

Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2005. – 456 с.

Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : навч. посібник / Л. М. Лобойко. – 2-ге вид., доп. і змін. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2005. – 199 с.

Лозова С. М. Тактико-психологічне забезпечення очної ставки : ав-

тореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. психол. наук за спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / С. М. Лозова. – Х., 2004. – 19 с.

Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования / И. М. Лузгин. – М., 1973. – 216 с.

Лук'янчиков Б. Є. Освідування у справах про злочини, пов'язаних з незаконним бігом наркотиків / Б. Є. Лук'янчиков, В. Є. Лук'янчикова // Теорія та практика застосування чинного кримінального і кримінально-процесуального законодавства у сучасних умовах : тези доповідей наук.-практ. конференції. – К : НАВСУ, 2002. – Ч. 2. – С. 31–33.

Лук'янчиков Є. Д. Виклик на допит : правові, організаційні, тактичні аспекти / Є. Д. Лук'янчиков // Наук. вісник НАВСУ. – 2003. – № 2. – С. 228–232.

Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

Лук'янчиков Є. Д. Технічне документування перебігу слідчих дій / Є. Д. Лук'янчиков // Науковий вісник Юрид. академії М-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 3 (17). – С. 344–351.

Лук'янчиков Є. Д. Пред'явлення для впізнання : навч. посібник / Є. Д. Лук'янчиков, О. М. Моїсєєв. – Макіївка : Графіті, 1998. – 104 с.

Лукашевич В. Г. Криминалистическая теория общения : постановка проблемы, методика исследования, перспективы использования / В. Г. Лукашевич. – К. : Укр. акад. внутр. дел, 1993.

Лукашевич В. Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий (допрос, очная ставка, предъявление для опознания, проверка показаний на месте) : учеб. пособие / В. Г. Лукашевич. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1989.

Лукьянчиков Е. Д. Особенности расследования преступлений несовершеннолетних : учеб. пособие / Е. Д. Лукьянчиков. – К. : НИ и РО КВШ МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1990. – 52 с.

Лукьянчиков Е. Д. Тактические основы расследования преступлений : учеб. пособие / Е. Д. Лукьянчиков, В. С. Кузьмичев. – К., 1989.

Лукьянчиков Е. Д. Фактор внезапности при производстве неотложных действий по обеспечению возмещения материального ущерба / Е. Д. Лукьянчиков, В. С. Кузьмичев // Пути совершенствования деятельности аппаратов органов внутренних дел. – Ташкент, 1987. – С. 87–91.

Лускатов О. В. Особливості розслідування нерозкритих злочинів минулих років : лекція / О. В. Лускатов. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2003. – 36 с.

Лускатов О. В. Психологія допиту та очної ставки : лекція / О. В. Лускатов. – Дніпропетровськ : ДДУВС, 2011. – 28 с.

Лускатов О.В. Теорія та практика розслідування нерозкритих злочинів минулих років : монографія. / О. В. Лускатов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – 192 с.

Луцюк П. П. Розслідування порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації автотранспортних засобів : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / П. П. Луцюк. – К., 2007. – 16 с.

Лысенко В. В. Расследование вымогательств / В. В. Лысенко. – Харьков : Ун-тет внут. дел. 1996. – 155 с.

Любичев С. Г. Этические основы следственной тактики / С. Г. Любичев. – М. : Юрид. лит., 1980. – 96 с.

Макаренко Є. І. Вступ у криміналістику : навч. посібник / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2000. – 194 с.

Макаренко Є. І. Довідник дільничного інспектора міліції. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2005. – 188 с.

Макаренко Є. І. Крадіжки з квартир : мистецтво розслідування : [монограф.] / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2009. – 150 с.

Макаренко Є. І. Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування злочинів на сучасному етапі : лекція / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2003. – 36 с.

Макаренко Є. І. Тактика перевірки й уточнення показань на місці : лекція / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС, 2004. – 27 с.

Макаренко Є. І. Тактика слідчого експерименту : лекція / Є. І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. – 32 с.

Макаренко Є. І. Експертизи на досудовому слідстві : навч. посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т МВС України, 2001. – 204 с.

Макаренко Є. І. Огляд місця події : навч. посібник / Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко, В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. юрид. ін-т. МВС України, 2001. – 156 с.

Макаренко Є. І. Організація боротьби з контрабандою : навч.-практ. посібник / Є. І. Макаренко, В. А. Русков. – Дніпропетровськ : Академія митної служби України, 2001. – 180 с.

Макаренко Є. І. Дізнання в міліції та в митних органах : навч. посібник / Макаренко Є. І., Тертишник В. М., Лобойко Л. М., Ліпинський В. В., Шиян А. Г. – Дніпропетровськ : ПП «Ліра ЛТД». – 2003. – 452 с.

Маринів В. Правові засади освідчування особи / Маринів В. // Вісник Прокуратури. – 2003. – № 12 (30). – 71–76.

Маркс Н. А. Некоторые тактические, психологические и этические аспекты освидетельствования потерпевших / Н. А. Маркс // Методика и психология расследования преступлений. – Вып. 52. – Свердловск, 1977. – С. 106–108.

Мартыненко О. А. Детерминация и предупреждение преступности среди персонала органов внутренних дел Украины : монография / О. А. Мартыненко. – Харьков : Изд-во ХНУВС, 2005. – 468 с.

Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. Я. Марчак. – К., 2003. – 20 с.

Марченко А. Б. Слідчі помилки та шляхи їх подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Марченко Артем Борисович. – К., 2006. – 210 с.

Марченко С. Л. Обеспечение безопасности участников уголовного процесса : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза ; оперативно-розыскная деятельность» / С. Л. Марченко. – М., 1994. – 19 с.

Марчук Р. П. Спеціальні знання у криміналістиці та підстави їх класифікації / Р. П. Марчук // Вісник ЛІВС : зб. наук. праць. – 2003. – № 1. – Додаток № 1 : Взаємодія слідчих і експертів у процесі боротьби зі злочинністю. – С. 112–117.

Матюшкова Т. П. Тактика допиту потерпілих-жінок від насильницьких злочинів : : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Т. П. Матюшкова. – Харків, 2006. – 20 с.

Махов В. Н. Использование знаний сведущих лиц при расследовании преступлений : монография / В. Н. Махов. – М. : Изд-во РУДН, 2000. – 296 с.

Медико-криміналістична експертиза при розслідуванні злочинів, пов'язаних з тілесними ушкодженнями чи смертю особи : навч. посібник / Войченко В. В., Лускатов О. В., Мішалов В. Д., Пантелєєв К. М. – Дніпропетровськ, 2010. – 349 с.

Международные акты о правах человека : сб. докум. – М. : Норма-Инфра, 1998. – 416 с.

Методика расследования заказных убийств : учеб. пособие. – Алматы : Оркениет, 2000.

Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попе-

редньому слідстві № 5483/Кл / Головне слідче управління МВС України ; НАВС України. – К., 2001. – 32 с.

Методичні рекомендації щодо тактики та методики проведення досудового слідства в органах внутрішніх справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 115 КК України / І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, О. В. Лушкатов. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – 91 с.

Мешкова В. С. Тактические особенности отдельных следственных действий при привлечении организатора (лидера) преступной группы к уголовной ответственности : учеб.-метод. пособие / В. С. Мешкова. – Калининград : КЮИ МВД России, 1998. – 52 с.

Миньковский Г. М. Процессуальные вопросы применения научно-технических средств фиксации результатов следственных действий / Г. М. Миньковский // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства. – М., 1962. – С. 49–55.

Миньковский Г. М. Пределы доказывания в советском уголовном процессе / Г. М. Миньковский. – М., 1956. – 116 с.

Митричев С. П. Предмет, задачи, система и метод советской криминалистики / С. П. Митричев // Криминалистика : учебник. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973.

Михальчук А. Е. Тактические комбинации при производстве следственных действий / А. Е. Михальчук. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1991. – 128 с.

Михальчук А. Е. Соотношение тактических операции и комбинации в криминалистике / А. Е. Михальчук, В. В. Степанов // Проблемы интенсификации деятельности по расследованию преступлений. – Свердловск, 1987. – С. 31–37.

Михеєнко М. М. Науково-практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України : за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 15 серпня 1997 р. / М. М. Михеєнко, В. П. Шибіко, А. Я. Дубинський ; відп. ред. В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 624 с.

Михеєнко М. М. Кримінальний процес України / М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. – К., 1999. – 536 с.

Мінка П. Я. Тактика розслідування злочинів, учинених організованими групами та злочинними організаціями : навч. посібник / П. Я. Мінка, К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарн. ун-тет, 2007. – 176 с.

Морозов Б. Н. Использование криминалистической фотографии при расследовании преступлений / Б. Н. Морозов. – Ташкент : ТВШ МВД СССР, 1990. – 48 с.

Морозов Г. Е. Участие специалиста в стадии предварительного расследования : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук по спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология ; уголовно-исполнительное право» / Г. Е. Морозов. – Саратов, 1977. – 19 с.

Мотлях О. І. Тактичні основи проведення обшуку у злочинах, пов'язаних з інформаційними технологіями / О. І. Мотлях // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – № 2. – С. 157–159.

Мотлях О. І. Тактичні основи проведення обшуку у злочинах, пов'язаних з інформаційними технологіями / О. І. Мотлях // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2002. – № 2. – С. 157–159.

Мустафаев Д. Киносъёмка и видеозапись на предварительном следствии / Д. Мустафаев. – Ташкент : «Узбекистан», 1977. – 48 с.

Мухин Г. Н. Криминалистика : учеб. пособие / Г. Н. Мухин, Д. В. Исютин-Федотков. – Минск : Акад. МВД Респ. Беларусь, 2009. – 227 с.

Надгорний Г. Закон України «Про судову експертизу» / Г. Надгорний, М. Сегай, Б. Ісакович // Право України. – 1999. – № 2. – С. 75–78.

Надгорний Г. М. Соотношение специальных и юридических знаний / Г. М. Надгорний // Криминалистика и судебная экспертиза : республ. межведомственный науч.-метод. сб. – К. : Вища школа, 1980. – Вып. 28. – С. 14–19.

Найдис И. Д. Судебная кинематография и видеозапись / И. Д. Найдис. – Харьков : Изд-во «Вища школа», 1986. – 200 с.

Настільна книга слідчого : [наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів] / Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 720 с : 49 іл.

Негребецький В. В. Перевірка показань підозрюваного на місці : тактика і психологія : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. В. Негребецький. – Х., 2005. – 20 с.

Николайчик В. М. Применение киносъемки при расследовании / Николайчик В. М., Соя-Серко Л. А., Трофимов А. М., Найдис И. Д. – М., 1967.

Новий тлумачний словник української мови : у 3 т. / В. Яременко, О. Сліпущко. – К. : АКОНТ, 1998. – Т. 1 : А – Є. – 912 с.

Новиков С. И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : учеб. пособие / С. И. Новиков, Ш. Ш. Ярамышьян. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР, 1986.

Новый метод познавательного опроса, применяемый полицией США (Калифорния) : экспресс-информация. Зарубежный опыт. – Вып.

№ 19. – М. : МВД ССРСР, 1991.

Об оперативно-розыскной деятельности : Закон Украины от 18 февраля 1992 г. / Верховная Рада Украины // Ведомости Верховной Рады Украины. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

Обшалов С. В. Психологічне забезпечення негласного співробітництва : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Обшалов Сегрій Володимирович. – К., 2003. – 269 с.

Обшалов С. В. Психологічне забезпечення залучення особи до негласного співробітництва : монографія / С. В. Обшалов, І. В. Сервещкий. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС, 2007. – 240 с.

Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник / за ред. Н. І. Клименко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів : наук.-практ. посіб. / О. В. Одерій, В. М. Лисенко. – Харків : Золоті сторінки, 2004. – 164 с.

Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 слов / под ред. д-ра филол. наук., проф. Н. Ю. Шведовой. – 12-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1978. – 846 с.

Оперативні матеріали УБОЗ УМВС України в Дніпропетровській області за 2007 рік.

Оперук В. І. Методика розслідування розбійницьких нападів на банківські установи : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня кандидата юридичних наук за спец. 12.00.09 «кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність / В. І. Оперук. – К., 2010. – 16 с.

Осмотр места происшествия : практ. пособие / под ред. А. И. Дворкина. – М. : Юристь, 2001. – 336 с. – «Библиотека следователя».

Осмотр трупа на месте его обнаружения : руководство / под ред. А. А. Матышева. – СПб. : Изд-во «Лань», 1997. – 288 с. : илл.

Павлова Н. В. Розслідування шахрайства при укладанні цивільно-правових угод щодо відчуження житла : монографія / Н. В. Павлова ; за заг. ред. к.ю.н., проф. Є. І. Макаренка. – Дніпропетровськ : Дніпр. держ. ун-тет внутр. справ, 2008. – 176 с.

Пантелеев И. Ф. Теоретические проблемы советской криминалистики : учеб. пособие / И. Ф. Пантелеев. – М., 1980. – 96 с.

Патик А. А. Взаємодія слідчих та оперативно-розшукових підрозділів при розкритті та розслідуванні майнових злочинів : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-

розшукова діяльність» / А. А. Патик. – К., 2011. – 17 с.

Переверза О. Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Переверза Олена Яковлівна. – Харків, 2000. – 229 с.

Петрухин И. Л. Личная жизнь : пределы вмешательства / И. Л. Петрухин. – М. : Юрид. лит., 1989. – 192 с.

Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности / И. Л. Петрухин // Конституционные основы правосудия в СССР / под ред. В. М. Савицкого. – М., 1981.

Петрухин И. Л. О значении звукозаписи в уголовном процессе / И. Л. Петрухин // Правоведение. – 1960. – № 2. – С. 137.

Петрухин И. Л. Правосудие : время реформ / И. Л. Петрухин. – М. : Наука, 1991. – 207 с.

Петрухин И. Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение / И. Л. Петрухин. – М. : Наука, 1985. – 239 с.

Петрухин И. Л. Частная жизнь (правовые аспекты) / И. Л. Петрухин // Государство и право. – 1999. – № 1. – С. 64–73.

Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе / И. Л. Петрухин. – М. : Юрид. лит., 1964. – 266 с.

Пешков М. Прослушивание и электронное наблюдение в уголовном процессе США / М. Пешков // Российская юстиция. – 1997. – № 4. – С. 55–56.

Пещак Я. Следственные версии (криминалистическое исследование) / Ян Пещак. – М. : Прогресс, 1976. – 228 с.

Пиріг І. В. Залучення спеціаліста під час проведення допиту / І. В. Пиріг // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 2 (38). – С. 347–354.

Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пиріг Ігор Володимирович. – К., 2006. – 197 с.

Питерцев С. К. Тактика допроса / С. К. Питерцев, А. А. Степанов. – СПб. : Питер, 2001. – 160 с : ил. – (Серия «Библиотека криминалиста»).

Пичкалева Г. Нравственный аспект принудительного освидетельствования потерпевших / Г. Пичкалева // Соц. законность. – 1976. – № 3. – С. 63–66.

Подголин Е. Е. Тактика следственных действий : учеб. пособие / Е. Е. Подголин ; под ред. и с предисл. И. Е. Быховского. – Л., 1986. – 86 с.

Позий В. С. Эксгумация / В. С. Позий, И. Ф. Соколова. – Симферополь : ДОЛЯ, 2004. – 44 с.

Положення про основи організації розкриття злочинів орга-

нами внутрішніх справ України : [затв. Наказом МВС України від 24.09.2010 № 456] / МВС України. – К., 2010. – 32 с.

Попов В. И. Необходимость повышения качества фиксации следов на месте происшествия / В. И. Попов // Вісник Луган. академії внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ, 2005. – С. 57–63.

Попов В. И. Осмотр места происшествия / В. И. Попов ; под ред. В. А. Хвана. – М., 1959. – 230 с.

Попов В. И. Руководство к практическим занятиям по криминалистической тактике / В. И. Попов. – М. : Юрид. лит., 1964. – 272 с.

Популярна юридична енциклопедія / кол. авт. : В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 528 с.

Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Н. И. Порубов. – Минск : Высшая школа, 1978. – 175 с.

Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза» / Н. И. Порубов. – М., 1977.

Порубов Н. И. Семинары по криминалистике / Н. И. Порубов, А. А. Закатов. – Минск, 1984.

Приводнова Е. В. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. пособие / Е. В. Приводнова. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 240 с.

Применение методов фотограмметрической съемки на местах происшествий : учеб. пособие / Исаева Л. М., Миронов Я. А., Зонов Ю. Б., Емышев В. С., Водопьянов В. И. – М. : ВНИИ МВД России, 2005. – 32 с.

Причепій Є. М. Філософія : посіб. для студентів вищих навч. закладів / Причепій Є. М., Черній А. М., Гвоздецький В. Д., Чекаль Л. А. – К. : Видавничий центр «Академія», 2001. – 576 с.

Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2670-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 44. – Ст. 234.

Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України : Закон України від 21 червня 2001 р. № 2533-III / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 34–35. – Ст. 187.

Про внесення змін і доповнень до Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік : Закон СРСР від 12 червня 1990 р. № 1556-I / Верховна Рада СРСР // Відомості 3'їзду народних депутатів СРСР і Верховної Ради СРСР. – М. : Вид-ня Верх. Ради СРСР, 1990. – №

26. – Ст. 495.

Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. В. Пясковський. – К., 2004.

Рассейкин Д. П. Осмотр места происшествия и трупа при расследовании убийств / Д. П. Рассейкин. – Саратов : Саратов. юрид. ин-т, 1967. – 152 с.

Расследование контрабанды : практ. пособие. – М. : Юристь, 1999. – 208 с. – (Библиотека следователя).

Ратинов А. Р. Обыск и выемка / А. Р. Ратинов. – М. : Госюриздат, 1961.

Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей : учеб. пособие / А. Р. Ратинов – М. : Высшая школа МООП СССР, 1967. – 290 с.

Рахунов Р. Д. Свидетельские показания в советском уголовном процессе / Р. Д. Рахунов. – М., 1955. – 163 с.

Рахунов Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе / Р. Д. Рахунов. – М. : Госюриздат, 1953. – 248 с.

Робозеров В. Ф. Раскрытие преступлений, совершенных в условиях неочевидности / В. Ф. Робозеров. – Л. : Ин-т усовершенствования следственных работников при Прокуратуре СССР, 1990. – 140 с.

Роганов С. А. Синтетические наркотики : вопросы расследования преступлений / С. А. Роганов. – СПб. : Питер, 2001. – 224 с : ил. – (Серия «Закон и практика»).

Розенталь М. Я. Справочник следователя (обязательный минимум действий по уголовным делам некоторых категорий и рекомендации по отдельным вопросам расследования преступлений) / М. Я. Розенталь. – М., 1994. – 400 с.

Розкриття та розслідування умисних вбивств, учинених на замовлення : навч. посіб. / В. І. Василичук, А. Ф. Волобуєв, В. Я. Горбачевський та ін. – К. : УВПД ГШ МВС України, 2010. – 288 с.

Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія / Б. В. Романюк. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2002. – 196 с.

Россинская Е. Р. Специальные познания и современные проблемы их использования в судопроизводстве / Е. Р. Россинская // Журнал российского права. – 2001. – № 5. – С. 32–43.

Савицкий В. М. Правосудие и личность / В. М. Савицкий // Сов. государство и право. – 1983. – № 5. – С. 60.

Савонюк Р. Ю. Слідча діяльність : детермінанти і проблеми / Р. Ю. Савонюк // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинніс-

тю та контрабандою. Президенту України, Верховній Раді України, Уряду України, органам центральної та місцевої виконавчої влади : аналітичні розробки, пропозиції наукових і практичних працівників : [міжвід. наук. зб. / під ред. А. І. Комарової, В. В. Медведчука, В. О. Євдокимова, В. Ф. Бойка, О. О. Крикуна]. – К., 1999. – Т. 18. – С. 481–482.

Сайнчин О. С. Розслідування умисних вбивств : теорія і практика : автореф. дис. на здобуття вченого ступеня д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / О. С. Сайнчин. – Запоріжжя, 2011. – 38 с.

Салтевский М. В. Измерительная фотосъемка в следственной практике : учеб. пособие / М. В. Салтевский, З. М. Ломако, В. Ф. Щербатов. – К. : КВШ МВД СССР, 1975. – 56 с.

Салтевский М. В. Классификация и общая характеристика следственных действий / М. В. Салтевский // Специализированный курс криминалистики : [учеб. для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования / отв. ред. М. В. Салтевский]. – К. : НИ и РИО КВШ МВД СССР, 1987.

Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий / М. В. Салтевский // Вопросы криминалистической методологии, тактики и методики расследования. – М. : Юрид. лит., 1973. – С. 19–26.

Салтевский М. В. Проблемы классификации источников информации и следственных действий в криминалистической тактике / М. В. Салтевский, В. Г. Лукашевич // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1984. – № 29. – С. 29–35.

Салтевский М. В. Судебная киносъемка : лекция / М. В. Салтевский. – К. : КВШ МВД СССР, 1973. – 38 с.

Салтевский М. В. Тактика опознания человека по походке / М. В. Салтевский, М. Я. Головецкий // Криминалистическая и судебная экспертиза. – 1993. – Вып. 46. – С. 57.

Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2-х ч. / М. В. Салтевський. – Харків : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підруч. / М. В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 588 с., 32 іл.

Самошина З. Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии : учеб. пособие / З. Г. Самошина. – М. : Изд-во Московского университета, 1976. – 90 с.

Саркисянц Г. П. Участие защитника на предварительном следствии / Саркисянц Г. П. – Ташкент : Узбекистан, 1966. – 249 с.

Сафин Н. Ш. Допрос несовершеннолетнего подозреваемого в со-

ветском уголовном судопроизводстве (процессуальный и криминалистический аспекты) / Н. Ш. Сафин. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1990. – 128 с.

Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / Сафронов Сергій Олегович. – К., 2000. – 19 с.

Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжкого і середньої тяжкості тілесних ушкоджень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / С. О. Сафронов. – К., 1999. – 19 с.

Сафронов С. Тактика проведення відтворення обстановки та обставин події при розслідуванні тілесних ушкоджень : її особливості / С. Сафронов // Право України. – 2001. – № 1. – С. 64–67.

Свенссон А. Раскрытие преступлений / Арне Свенссон, Отто Вендель. – М. : Изд-во иностр. лит., 1956. – 475 с.

Селиванов Н. А. Привлечение специалистов к расследованию : обзор практики по материалам следственных органов прокуратуры / Н. А. Селиванов. – М., 1973. – 40 с.

Селиванов Н. А. Первоначальные следственные действия / Н. А. Селиванов, В. И. Терехов. – М. : Юрид. лит., 1969. – 296 с.

Сербулов А. К. Работа следователя МВД по раскрытию преступлений / А. К. Сербулов, В. А. Розенко. – К., 1970. – 67 с.

Сергеева Д. Б. Зняття інформації з каналів зв'язку : кримінально-процесуальні і криміналістичні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сергеева Діана Борисівна. – К., 2008. – 195 с.

Синеокий О. В. Планування та організація розслідування кримінальних справ про умисні вбивства, які скоєні в умовах неочевидності : наук.-практ. видання для прокурорів, слідчих та оперативних працівників карного розшуку / О. В. Синеокий. – Запоріжжя : Дике Поле, 1999. – 120 с.

Скільська Л. Д. Кримінально-процесуальні та тактико-криміналістичні особливості фіксації результатів огляду місця події : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Л. Д. Скільська. – К., 2010. – 20 с.

Скригонюк М. І. Криміналістика : підруч. / М. І. Скригонюк. – К. : Атіка, 2005. – 496 с.

Скромников К. С. Обнаружение, фиксация и изъятие следов на месте происшествия : учеб. пособие / К. С. Скромников, А. П. Венецкий ; под ред. С. И. Поташника. – М., 1971. – 40 с.

- Следственная практика. – Вып. № 68. – М., 1964.
- Следственная тактика : учеб. пособие по курсу «Основы криминалистики / под ред. И. Ф. Пантелеева. – М., 1982. – 78 с.
- Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности) : учеб. пособие. – Волгоград : Высшая следственная школа, 1984. – 238 с.
- Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под ред. В. А. Образцова. – М. : Юристъ, 1999. – 501 с.
- Следственный осмотр : учеб. пособие / отв. ред. Кулагин Н. И. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1983. – 36 с.
- Смолин Е. А. Использование графических методов для фиксации результатов следственного осмотра, обыска и выемки / Е. А. Смолин // Проблемы укрепления социалистической законности в уголовном судопроизводстве : межвуз. сб. – Барнаул, 1985. – С. 172–176.
- Снігерьев О. П. Умисні вбивства. Попередження та розкриття : [практ. посібник] / О. П. Снігерьев, В. В. Матвійчик, Д. Й. Никифорчук. – К. : КНТ, 2005. – 100 с.
- Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / В. К. Лисиченко, В. И. Гончаренко, М. В. Салтевский и др. ; под ред. В. К. Лисиченко. – К. : Выща шк. Головное изд-во, 1988. – 405 с.
- Советская криминалистика : теоретические проблемы. – М. : Юрид. лит., 1978. – 192 с.
- Советский следователь. – М., 1949. – 432 с.
- Советский уголовный процесс / под ред. М. И. Бажанова и Ю. М. Грошевого. – 2-е изд. – К., 1983.
- Советский уголовный процесс : учебник / под ред. Л. М. Карнеевой и др. – М., 1980. – 568 с.
- Сокиран М. Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / М. Ф. Сокиран. – К., 2008. – 20 с.
- Сокиран Ф. М. Сучасні концепції психологічного впливу на досудовому слідстві : монографія / М. Ф. Сокиран ; ред. В. Г. Гончаренко. – К. : НВТ «Правник», 2002. – 172 с.
- Соколовский З. М. Вопросы использования экспертом материалов дела / З. М. Соколовский. – Харьков : Изд-во Харьковского ордена Трудового Красного Знамени гос. ун-та им. А.М. Горького, 1964. – 72 с.
- Соколовский З. М. Проблемы использования в уголовном су-

допроизводстве специальных знаний при установлении причинной связи явлений : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук / З. М. Соколовский. – Харьков, 1968. – 28 с.

Соловьев А. Б. Использование доказательств при допросе / А. Б. Соловьев. – М. : Юрид. лит., 1981. – 131 с.

Соловьев А. Б. Допрос на предварительном следствии : метод. пособие / А. Б. Соловьев, Е. Е. Центров. – М., 1986. – 215 с.

Сорокотягин И. Н. Криминалистические проблемы использования специальных познаний в расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра юрид. наук по спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика и судебная экспертиза» / И. Н. Сорокотягин. – Екатеринбург, 1992. – 30 с.

Соя-Серко Л. А. Проверка показаний на месте : метод. пособие / Л. А. Соя-Серко. – М., 1966. – 196 с.

Справочная книга криминалиста / под ред. Н. А. Селиванова. – М. : Изд-во «Норма-Инфра», 2000. – 727 с.

Справочник криминалиста / под ред. А. И. Миронова. – М., 1966. – Ч. 1 : Описание предметов. – 288 с.

Справочник следователя. Практическая криминалистика : следственные действия. – Вып. 1. – М. : Юрид. лит., 1990. – 288 с.

Стахівський С. М. Слідчі дії як основні засоби збирання доказів : [наук.-практ. посібник] / С. М. Стахівський. – К. : Атіка, 2009. – 64 с.

Степанов В. В. Расследование взяточничества / В. В. Степанов. – Саратов, 1966.

Стратонов В. М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. М. Стратонов. – Харків, 2001. – 16 с.

Стригун Д. Ю. Техніко-криміналістичне забезпечення розкриття та розслідування контрабанди наркотичних засобів : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза ; оперативно-розшукова діяльність» / Д. Ю. Стригун. – К., 2011. – 19 с.

Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. – Т. 2. – 469 с.

Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1958. – 507 с.

Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1970.

Строгович М. С. О судебной этике / М. С. Строгович // Проблемы

государства и права на современном этапе. – 1973. – № 7. – С. 3–16.

Строгович М. С. Уголовный процесс / М. С. Строгович. – М., 1946. – 287 с.

Строков І. В. Правомірність та неправомірність обману в слідчій діяльності / І. В. Строков // Науковий вісник НАВС України. – 2002. – № 3. – С. 208–213.

Судебная фотография / под общ. ред. А. В. Дулова. – Мн. : «Вышэйш. школа», 1971. – 272 с.

Судебно-акустическая экспертиза следов / [Салтевский М. В., Жариков Ю. Ф., Попов Ю. П. и др.]. – Харьков, 1997.

Судова експертиза : нормативно-правове регулювання та наукові коментарі : [навч.-довідковий посібник]. – Харків : ТОВ «Одісей», 2004. – 448 с.

Судово-медична експертиза у кримінальних справах : навч.-практ. посібник / В. В. Войченко, М. Д. Мішалов, К. М. Пантелєєв, А. Г. Шиян. – 2-е вид., доп. і перероб. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2010. – 344 с.

Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативно-розшукової інформації : навч.-практ. посіб. / Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, О. М. Сніцар та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 60 с.

Теоретичні основи та практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності : монографія / під наук. ред. В. П. Бахіна. – К. : Нац. академія внутр. справ України, 2000. – 124 с.

Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н. В. Жогин. – 2-е изд., изм. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973.

Терзнев Н. В. Процессуальная природа освидетельствования / Н. В. Терзнев // Советское государство и право. – 1954. – № 7. – С. 11–13.

Терміни і поняття в законодавстві України : наук.-практ. словник-довідник. – Харків : Еспада, 2003. – 512 с.

Тертишник В. М. Верховенство права та забезпечення встановлення істини в кримінальному процесі України : монограф. / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2009. – 404 с.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09 / Тертишник Володимир Митрофанович. – Дніпропетровськ. 2010. – 473 с.

Тертишник В. М. Гарантії істини та захисту прав і свобод людини в кримінальному процесі : [монографія] / В. М. Тертишник. – Дніпропетровськ : Юрид. академія МВС України, Арт-Прес, 2002. – 432 с.

Тертышник В. М. Теория доказательств : учеб. пособие / В. М. Тертышник, С. В. Слинько ; под ред. Н. М. Халина. – Харьков, 1998. – 234 с.

Тертышник В. М. Уголовный процесс : учеб. пособие. – 2-е изд., пер. и доп. / В. М. Тертышник. – Харьков : Арсис, 1999. – 528 с.

Тимчасове положення про організацію служби спеціальних моторизованих військових частин міліції, військових частин спеціального призначення та підрозділів оперативного призначення внутрішніх військ МВС України : Наказ МВС України від 05.07.2005р. № 521. – п. 4.5 / МВС України.

Торбин Ю. Г. Криминалистическое исследование тела и одежды подозреваемого в совершении преступления : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза» / Ю. Г. Торбин. – М., 1971. – 26 с.

Торбин Ю. Г. Тактика проведения освидетельствования : метод. рекомендации / Ю. Г. Торбин. – М., 2001. – 28 с.

Трусов А. И. Уголовный процесс : учеб. пособие / А. И. Трусов ; под ред. К. Ф. Гуценко. – М., 1995.

Труханова А. А. Проблемы допустимости доказательств в деятельности защитника / А. А. Труханова // Следователь. – 1997. – № 1. – С. 73.

Уваров В. Г. Процесуальні проблеми реалізації результатів оперативно-розшукової діяльності органом дізнання / В. Г. Уваров // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 3 (39). – С. 288–293.

Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Л. Д. Удалова. – К., 2006. – 29 с.

Украинская советская энциклопедия : в 12 т. – 2-е изд. – К. : Украинская Советская Энциклопедия, 1982. – Т. 7 : Молекула – Остит. – 552 с.

Федоров Ю. Д. Осмотр места происшествия (пособие для следователей). / Ю. Д. Федоров. – Ташкент : Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1969. – 108 с.

Федоров Ю. Д. Осмотр места происшествия при краже грузов из подвижного состава : учеб. пособие / Ю. Д. Федоров, Б. П. Соболев. – Ташкент : Ташкентская высшая школа МВД СССР, 1973. – 44 с.

Филиппов А. Г. Криминалистика : [учеб. для работников уголовного розыска] / А. Г. Филиппов ; под ред. проф. А. Г. Филиппова и доц.

А. А. Кузнецова. – Омск : ОБШМ МВД России, 1993. – 557 с.

Фокіна А. І. Раптовість як прийом психологічного впливу під час проведення допиту / А. І. Фокіна // Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства : Вісник ЛАВС України. – 2005. – Спец. випуск : у 2-х частинах. – Ч. 2. – С. 85–89.

Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Я. В. Фурман. – К., 2009. – 20 с.

Хижняк Д. С. Осмотр места происшествия : учеб. пособие / Д. С. Хижняк ; под ред. В. И. Комиссарова. – Саратов : Изд-во «Научная книга», 2005. – 80 с.

Хірсін А. В. Криміналістичне забезпечення розслідування корисливо-насильницької організованої злочинної діяльності : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / А. В. Хірсін. – К., 2006. – 18 с.

Хоменко Ф. В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події / Ф. В. Хоменко // Радянське право. – 1968. – № 11. – С. 30–34.

Хоменко Ф. В. Підготовка слідчого допиту обвинуваченого (прокурорсько-слідча практика) / Ф. В. Хоменко // Радянське право. – 1975. – № 10. – С. 35–40.

Хрусталеv В. Н. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях / В. Н. Хрусталеv, Р. Ю. Трубицын. – СПб. : Питер, 2003. – 208 с.

Цветков С. И. Информационно-аналитическая работа, версии и планирование при расследовании деятельности преступных структур : лекция / С. И. Цветков. – М., 1995 – 31 с.

Центров Е. Е. Проверка показаний на месте как самостоятельное следственное действие / Е. Е. Центров // Российский следователь. – 1999. – № 1. – С. 37.

Ципковский В. П. Осмотр места происшествия и трупа на месте его обнаружения / В. П. Ципковский. – К., 1960. – 320 с.

Циркаль В. В. Тактика производства следственных действий с участием специалистов : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза» / В. В. Циркаль. – К., 1984 – 26 с.

Цымбал П. В. Совершенствование использования научно-технических достижений в расследовании преступлений : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголов-

ний процес, криміналістика, судовая експертиза» / П. В. Цымбал. – К., 1992. – 22 с.

Чаднова І. В. Перевірка і уточнення показань на місці : автореф. дис. на соискання ученої ступені канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовний процес, криміналістика, судовая експертиза» / І. В. Чаднова. – Томск, 2003. – 24 с.

Чаплинський К. О. Актуальні питання відтворення обстановки і обставин події / К. О. Чаплинський // Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства : матер. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 29 травня 2009 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2010. – С. 31–33.

Чаплинський К. О. Актуальні питання тактики пред'явлення для впізнання окремих ділянок місцевості та приміщень / К. О. Чаплинський // Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах : [матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 30 жовтня 2009 р.) : у 2 ч.]. – Запоріжжя : Юридичний ін-т ДДУВС, 2009. – Ч. 1. – С. 171–173.

Чаплинський К. О. Забезпечення прав людини під час проведення допиту підозрюваного (обвинуваченого) / К. О. Чаплинський // Права людини : теорія, реальність, перспективи : [матер. регіональн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, ДДУВС, 5 грудня 2008 р.) / упоряд. канд. юрид. наук В. О. Боняк, канд. юрид. наук А. В. Самотуга ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., засл. діяча науки і техніки України О. Ф. Фрицького]. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2009. – С. 86–88.

Чаплинський К. О. Організаційні і тактичні особливості судово-медичного освідування / К. О. Чаплинський // Вісник Запорізького нац. ун-ту : зб. наук. праць. Юридичні науки. – 2011. – № 1. – С. 248–252.

Чаплинський К. О. Організаційно-тактичні основи слідчого експерименту / К. О. Чаплинський // Право і суспільство : зб. наук. праць. – 2010. – № 6 (44). – С. 233–237.

Чаплинський К. О. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених організованими злочинними угрупованнями : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. М-ва внутр. справ, 2004. – 192 с.

Чаплинський К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 3 (17). – С. 338–344.

Чаплинський К. О. Особливості застосування відеозапису під час проведення допитів та очних ставок / К. О. Чаплинський // Науковий ві-

сник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – Спец. випуск № 2 (19) : Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин у сучасних умовах. – С. 258–261.

Чаплинський К. О. Особливості пред'явлення для впізнання за голосом, особливостями мови і фонограмою / К. О. Чаплинський // Право і суспільство. – № 1. – 2011. – С. 240–245.

Чаплинський К. О. Особливості проведення очних ставок / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – Спец. випуск № 1 (16) : Актуальні проблеми вдосконалення кримінально-процесуального законодавства. – С. 129–132.

Чаплинський К. О. Проблемні питання повторного пред'явлення для впізнання / К. О. Чаплинський // Криміналістика у протидії злочинності : тези доповідей наук.-практ. конференції (м. Київ, 16 жовтня 2009 р.) [видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського нац. ун-ту внутр. справ]. – К. : «Хай-Тек Прес», 2009. – С. 234–236.

Чаплинський К. О. Проблемні питання тактики проведення очної ставки / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2010. – № 4 (51). – С. 353–359.

Чаплинський К. О. Сучасний стан тактичного забезпечення досудового розслідування / К. О. Чаплинський // Держава та регіони : наук.-виробничий журнал. Серія Право. – 2011. – № 1. – С. 185–188.

Чаплинський К. О. Тактика перевірки показань на місці / К. О. Чаплинський // Вісник Луганської академії внутр. справ МВС імені 10-річчя незалежності України. – Спец. випуск : у 2 ч. – Ч. 2 : Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства. – Луганськ, 2005. – С. 119–124.

Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання : навч. посібник / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. гуманітарний ун-тет ; Свідлер, 2008. – 92 с.

Чаплинський К. О. Тактика пред'явлення для впізнання при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, волі та статевої недоторканності особи : навч.-практ. посібник / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Свідлер, 2007. – 92 с.

Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ, 2006. – 308 с., іл.

Чаплинський К. О. Тактичне забезпечення розслідування діяльності злочинних угруповань : монограф. / К. О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-тет внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. – 304 с.

Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту підозрюваного (обвинуваченого) / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Дніпроп. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. – 2008. – № 4 (40). – С. 266–276.

Чаплинський К. О. Тактичні прийоми допиту членів організованих злочинних угруповань / К. О. Чаплинський // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 1 (14). – С. 67–73.

Чаплинський К. О. Розслідування злочинів, вчинених злочинними угрупованнями : навч. посібник / К. О. Чаплинський, П. Я. Мінка. – Дніпропетровськ : Вид-во «Свідлер А.Л.», 2009. – 225 с.

Чельцов М. А. Советский уголовный процесс / М. А. Чельцов. – М., 1951. – 512 с.

Чельцов М. А. Советский уголовный процесс : учебник / М. А. Чельцов. – 4-е изд., испр. и перераб. – М. : Госюриздат, 1962. – 503 с.

Черненко А. П. Кримінально-процесуальна регламентація слідчих дій : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / А. П. Черненко. – Х., 2004. – 20 с.

Черненко А. П. Система слідчих дій / А. П. Черненко // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 2 (15). – С. 296–305.

Чернявський С. С. Методика розслідування злочинів у сфері банківського кредитування : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / С. С. Чернявський. – К., 2002. – 20 с.

Чернявський С. С. Фінансове шахрайство : методологічні засади розслідування : [монографія] / С. С. Чернявський. – К. : «Хай-Тек Прес», 2010. – 624 с.

Шарай Л. Г. Актуальні проблеми використання спеціальних знань в ході розслідування злочинів в сфері обігу наркотичних засобів / Л. Г. Шарай // Науковий вісник Юрид. академії Мін-ва внутр. справ : зб. наук. праць. – 2005. – № 2 (25). – Спец. випуск : Актуальні проблеми протидії незаконному обігу наркотичних і психотропних речовин у сучасних умовах. – С. 323–325.

Шейфер С. А. Проблемы правовой регламентации доказывания в уголовно-процессуальном законодательстве РФ / С. А. Шейфер // Государство и право. – 1995. – № 10. – С. 97–103.

Шейфер С. А. Проблемы развития системы следственных действий / С. А. Шейфер // Уголовное право. – 2002. – № 3. – С. 92.

Шейфер С. А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С. А. Шейфер. – Самара : Изд-

во «Самарский университет», 2004. – 227 с.

Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М. : Юрлитинформ, 2001. – 206 с.

Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма / С. А. Шейфер. – М., 1981. – 208 с.

Шейфер С. А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе / С. А. Шейфер. – М., 1972. – 130 с.

Шейфер С. А. Участие потерпевшего и его представителя на предварительном следствии : учеб. пособие / С. А. Шейфер, В. А. Лазарева. – Куйбышев, 1979.

Шепитько В. Ю. Допрос несовершеннолетних : психология и тактика : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс ; криминалистика ; судебная экспертиза» / В. Ю. Шепитько. – Харьков, 1991.

Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекций / В. Ю. Шепитько. – 2-е изд., перераб. и доп. – Харьков : ООО «Одиссей», 2005. – 368 с.

Шепитько В. Ю. Криминалистика : курс лекций / В. Ю. Шепитько. – Харьков : «Одиссей», 2003. – 367 с.

Шепитько В. Ю. Довідник слідчого / В. Ю. Шепитько. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 208 с.

Шепитько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : [монографія] / В. Ю. Шепитько. – Харків : Харків юридичний, 2007. – 432 с.

Шеремет А. П. Криміналістика : навч. посібник / А. П. Шеремет. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 472 с.

Шиканов В. И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1978. – 190 с.

Шиканов В. И. Информация к тактической операции «Атрибуция трупа» : учеб. пособие / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркутского ун-та, 1975. – 182 с.

Шиканов В. И. Использование специальных познаний при расследовании убийств : учеб. пособие / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. гос. ун-та, 1976. – 92 с.

Шиканов В. И. Теоретические основы тактической операции в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. – Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – 200 с.

Школьный В. Б. Тактика викриття організатора злочинного угруповання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Школьний Віталій Борисович. – К., 2009. – 18 с.

Шошин С. В. Расследование убийств / С. В. Шошин. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 346 с. – (Библиотека юриста).

Шульга Л. В. Криминалистика : учеб. пособие / Л. В. Шульга. – М. : Московский гос. ун-тет экономики, статистики и информатики, 2003. – 75 с.

Шумилов А. Ю. Новый оперативно-розыскной закон России : учеб.-практ. пособие / А. Ю. Шумилов. – М. : Изд-ль Шумилова И. И., 2000. – 46 с.

Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – 2-е изд., исправл. и доп. – М. : Эксмо, 2008. – 720 с. – (Российское юридическое образование).

Шурухнов Н. Г. Расследование краж : практ. пособие / Н. Г. Шурухнов. – М. : Юристъ, 1999. – 112 с. – (Библиотека следователя).

Щеглов М. Е. Правовой, тактико-оперативный, психологический аспекты прослушивания телефонных и иных переговоров / М. Е. Щеглов // Теория и практика криминалистики и судебной экспертизы : сб. науч. ст. / под ред. проф. В. В. Козлова. – Саратов : СГАП, 1998. – 115 с.

Щербаковский М. Г. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений / М. Г. Щербаковский, А. А. Кравченко. – Харьков : Ун-тет внутр. дел, 1999. – 76 с.

Щербаковский М. Г. Напрямки удосконалення процесуального положення і функцій спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України / М. Г. Щербаковський, О. А. Кравченко // Вісник Запорізького юрид. ін-ту. – 2000. – № 3. – С. 223–230.

Щербаковський М. Г. Тактика проведення судових експертиз : [лекція для усіх форм навчання] / М. Г. Щербаковський. – Харків : Нац. ун-тет внутр. справ, 2004. – 60 с.

Щур Б. В. Тактика нейтралізації протидії розслідуванню злочинів, вчинених організованими групами : монографія / Б. В. Щур ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. – Х. : Гриф, 2005. – 176 с.

Щур Б. В. Тактика усунення протидії розслідуванню злочинців, що вчиняються організованими злочинними групами : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / Б. В. Щур. – Харків, 2005. – 20 с.

Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование) / А. А. Эйсман. – М. : Юрид. лит., 1967. – 152 с.

Юрчишин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Юрчишин Віталій Дмитрович. – Івано-Франківськ, 2007. – 227 с.

Юсупов В. В. Організація і тактика перевірки алібі у досудовому

слідстві : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / В. В. Юсупов. – К., 2005. – 16 с.

Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник / Н. П. Яблоков. – М. : ЛексЭст, 2003. – 718 с.

Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. пособие / Н. П. Яблоков. – М. : Юристь, 2000. – 224 с.

Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности / Н. П. Яблоков. – М. : Юристь, 2002. – 172 с. – (Библиотека следователя).

Якимов И. Н. Криминалистика. Уголовная тактика / И. Н. Якимов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1929. – 312 с.

Якушин С. Ю. Тактические приемы при расследовании преступлений : монография / С. Ю. Якушин. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1983. – 102 с.

Янковий М. О. Тактичні засади допиту і розвідувального опитування : порівняльне дослідження : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика ; судова експертиза» / М. О. Янковий. – Одеса, 2007. – 18 с.